

Biblioteka

KRAJ JUGOSLAVIJE

Edicija

Dokumenta

INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
DRUŠTVO ISTORIČARA SRBIJE „Stojan Novaković“

Odgovorni urednik
Prof. dr Momčilo Pavlović

Recenzenti
Dr Radmila Radić
Dr Stanislav Sretenović
Dr Zoran Janjetović

Lektor i korektor
Branka Kosanović

Tehnički urednik
Mladen Acković

ISBN 978-86-7403-218-3

Objavljivanje knjige sufinansiralo je Ministarstvo prosvete, nauke
i tehnološkog razvoja Republike Srbije

RAT U HRVATSKOJ

Dokumenta Predsedništva SFRJ

Tom III
(avgust–oktobar 1991)

Priredili:
Dr Kosta Nikolić
Dr Vladimir Petrović

Beograd 2018.

SADRŽAJ

Uvodne napomene.....	7
1. Stenografske beleške sa 136. sednice Predsedništva SFRJ, 20–21. avgust 1991.	19
2. Zapisnik sa 137. sednice Predsedništva SFRJ, 21. avgust 1991.	193
3. Zapisnik sa 138. sednice Predsedništva SFRJ, 23. avgust 1991.	195
4. Zapisnik sa 139. sednice Predsedništva SFRJ, 27–28. avgust 1991.	201
5. Zapisnik sa 140. sednice Predsedništva SFRJ, 1. septembar 1991.	208
6. Zapisnik sa 141. sednice Predsedništva SFRJ, 3. septembar 1991.	212
7. Predlog Političkog dogovora o budućnosti jugoslovenske zajednice Komisije Predsedništva SFRJ, 3. septembar 1991.	215
8. Zapisnik sa 142. sednice Predsedništva SFRJ, 6. septembar 1991.	218
9. Govor predsednika Predsedništva pri otvaranju Haške konferencije, 7. septembar 1991.	220
10. Deklaracija sa otvaranja Konferencije o Jugoslaviji, 7. septembar 1991.	223
11. Naredba predsednika Predsedništva SFRJ saveznom sekretaru za narodnu odbranu, 11. septembar 1991.	224
12. Odgovor saveznog sekretara za narodnu odbranu predsedniku povodom 'naredbe' Predsedništva SFRJ, 12. septembar 1991.	226
13. Zapovijed ministra obrane Republike Hrvatske, 12. septembar 1991.	229
14. Beleška o radnom sastanku članova Predsedništva SFRJ, 13. septembar 1991.	230
15. Zajedničko saopštenje o sastanku lorda Karingtona sa Franjom Tuđmanom, Slobodanom Miloševićem i Veljkom Kadijevićem, 17. septembar 1991.	231
16. Izvodi iz stenograma sa sednice Saveznog izvršnog veća, 18. septembar 1991.	232
17. Deklaracija Evropske zajednice o Jugoslaviji, 19. septembar 1991.	247
18. Direktiva komandanta Prve vojne oblasti za operaciju u Slavoniji, 19. septembar 1991.	248
19. Saopštenje Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu o izjavama predsednika SIV-a i predsednika Predsedništva SFRJ, 22. septembar 1991.	250
20. Rezolucija 713 Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, 25. septembar 1991.	251
21. Stenografske beleške sa 143. sednice Predsedništva SFRJ, 1. oktobar 1991.	253
22. Upozorenje Štaba Vrhovne komande predsedniku Hrvatske, premijeru hrvatske vlade i Glavnom stožeru Hrvatske, 1. oktobar 1991.	327
23. Naredba predsjednika Predsjedništva Crne Gore o mobilizaciji Posebne jedinice milicije, 1. oktobar 1991.	328
24. Informacija Upravi bezbednosti SSNO: Željko Ražnatović zvani Arkan – zapažanja.....	329

25. Zapisnik i saopštenje za javnost sa 144. sednice Predsedništva SFRJ, 3. oktobar 1991.	331
26. Zapisnik sa 145. sednice Predsedništva SFRJ, 4. oktobar 1991.	334
27. Zapisnik sa 146. sednice Predsedništva SFRJ, 5. oktobar 1991.	337
28. Stenografske beleške sa 147. sednice Predsedništva SFRJ, 6. oktobar 1991.	338
29. Stenografske beleške sa 148. sednice Predsedništva SFRJ, 7. oktobar 1991.	351
30. Memorandum sporazuma između predstavnika SSNO SFRJ i Ministarstva obrane Hrvatske, 8. oktobar 1991.	383
31. Odluka Sabora Republike Hrvatske o raskidu državno-pravne sveze s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ, 8. oktobar 1991.	384
Bibliografija.....	385
Registar ličnih imena.....	391
Beleška o priređivačima.....	399

UVODNE NAPOMENE

Ovim tomom zaokružuje se edicija *Kraj Jugoslavije* Instituta za savremenu istoriju, koja za cilj ima da dokumentuje ključni period raspada SFRJ i početka rata na njenom prostoru. Kao i prethodni zbornici dokumenata (*Od mira do rata* i *Rat u Sloveniji*), i ovaj se prevashodno oslanja na izvore nastale tokom 1991. radom Predsedništva SFRJ, a obuhvata period između avgusta i oktobra te godine. Ovaj period je po oceni priređivača ključan za prerastanje sukoba u Hrvatskoj u rat, a ujedno i definitivni nestanak Jugoslavije. Naša je namera da, sabiranjem dostupnog materijala koji govori o ovom periodu, njegovim ukrštanjem sa memoarskom literaturom i drugim izvorima, progovorimo jezikom dokumenata o periodu čije posledice su i dalje svuda oko nas.¹

U uvodnoj studiji nastojali smo da, uz kratak pregled razvoja događaja u cilju kontekstualizacije dokumenata, ukažemo na faktore koji otežavaju historiografsku analizu raspada Jugoslavije i rata na njenom prostoru. Kompleksni događaji su se nizali u veoma kratkom vremenskom periodu, ali na širokom prostoru uz učešće velikog broja relevantnih aktera. Otuda je čak i njihova rekonstrukcija otežana, dok se na interpretativnom nivou iz raznih uglova daju različita tumačenja koja, čak i kada su potkrepljena činjenicama, često ne uspevaju da objasne ne samo celinu problema raspada zemlje, već ni njegove komponente.² Otuda se lako zapada u objašnjenja zasnovana na različitim oblicima teorije zavere. Nedovoljno utemeljene interpretacije i selektivna tumačenja i danas opstaju, a verovatno i preovlađuju u javnosti, čime se stvara iluzija da o ovoj temi svi sve znaju. Ta predrasuda topi se u sudaru sa originalnim dokumentima koja svedoče o ovom prelomnom periodu.

Put u rat

Rat je u Hrvatsku ušao na mala vrata. Ne postoji konsenzus o tome kada je kriza u ovoj republici SFRJ prerasla u oružani sukob. Neki se vraćaju čak u 1990, na utakmicu Dinama i Crvene zvezde, neodigranu 13. maja usled nereda na stadionu Maksimir.³ Po drugima, pobuna Srba u Kninu 17. avgusta 1990. blokadom okolnih puteva (tzv. balvan revolucija) predstavljala je početak sukoba, koji se do kraja

¹ Najveći deo dokumentarnog materijala korišćenog u ovom tomu postao je dostupan radom Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju u Hagu i može se naći u bazi podataka Sudskih spisa. Rad je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku – između demokratije i diktature* (br. 177016), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije.

² Na ovo ukazuju Dejan Jović, „Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija“, *Reč*, 62/8, jun 2001, 91–157 i Jovo Bakić, *Jugoslavija: razaranje i njegovi tumači*, Službeni glasnik, Beograd 2011; Mile Bjelajac i Ozren Žunec, „The War in Croatia 1991–1995“, u: Charles Ingraio, Thomas Emmert (ed.), *Confronting the Yugoslav Controversies. The Scholars' Initiative*. United States Institute for Peace Press, Washington D. C., 2009, 230–271.

³ Srećko Mihailović, „Rat je počeo 13. maja 1990.“, u: Svetlana Slapšak i Hari Štajner, *Rat je počeo na Maksimiru*, Medija centar, Beograd 1997, 77–124; Ivan Đorđević, „Twenty years later: The war did (not) begin at Maksimir an anthropological analysis of the media narratives about a never ended football game“, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 2/2012, 201–216.

godine produbljavao proglašenjem SAO Krajine i donošenjem novog Ustava Hrvatske.⁴ Međutim, Deklaracija o domovinskom ratu hrvatskog Sabora od 13. oktobra 2000. uzima 1991. kao prvu ratnu godinu, ali bez preciziranja datuma. Iako postoji saglasnost da je Hrvatska te godine bila u ratu, za neke je preloman mesec bio januar, koji je počeo podizanjem vojne gotovosti JNA a završio se emitovanjem snimaka o uvozu oružja u Hrvatsku.⁵ Za druge je presudan mart, koji je počeo oružanim incidentom u Pakracu, u kojem nije bilo žrtava, a završio se tzv. krvavim Uskrsom na Plitvicama, kojom prilikom su poginuli Josip Jović i Rajko Vukadinović. Takvi sukobi su se množili i broj žrtava je rastao, pa je u Borovom Selu 2. maja poginulo 12 hrvatskih policajaca i trojica pripadnika srpskih snaga, dok je dva dana kasnije u Splitu, na demonstracijama protiv JNA, poginuo vojnik Sašo Gešovski, a nekoliko ih je povređeno.⁶

Dok je u Hrvatskoj vrilo, institucije SFRJ su se raspadale. Neuspešan pokušaj uvođenja vanrednog stanja sredinom marta 1991. potpuno je podelio Predsedništvo SFRJ i paralizovao rad kolektivnog šefa države. Paraliza je prerasla u disfunkciju sredinom maja 1991, kada je dotadašnjem predsedniku Borisavu Joviću istekao mandat, a Stjepan Mesić nije izabran za predsednika ovog tela.⁷ U takvom vakuumu, u Hrvatskoj je organizovan referendum na kojem se 19. maja 94% od 84% izašlih građana izjasnilo za suverenost i samostalnost Hrvatske. Nedelju dana pre toga, 99% Srba u SAO Krajini se izjasnilo za ostanak u Jugoslaviji. Otud i proglašenje nezavisnosti Hrvatske 25. juna za neke predstavlja *casus belli*, premda je prošlo skoro bez incidenata.⁸ Pažnja JNA bila je usmerena na intervenciju u Sloveniji, koja je nezavisnost proglasila istog dana.⁹

Uočljivo je, međutim, da je u Srbiji mnogo veća pažnja posvećena događajima u Hrvatskoj. Borisav Jović, kao predsednik Socijalističke partije Srbije, posebno je naglasio da su ugrožena „elementarna prava“ srpskog naroda u Hrvatskoj koji je „plebiscitarno izrazio svoju volju“ da ostane u Jugoslaviji. Rekao je i da se srpski narod „ničim ne može prisiliti“ da tu svoju političku volju i ne ostvari: „Zato su organi Jugoslavije dužni da ga zaštite u ostvarivanju njegovog nacionalnog prava i

⁴ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, Zagreb 2003, 371–390. Sa ovim tumačenjem slaže se i Josip Boljkovac, koji za prvu ratnu žrtvu uzima Gorana Alavanju, srpskog redarstvenika MUP-a Hrvatske, ubijenog u zasedi kod Obrovca 23. novembra 1990 (Josip Boljkovac, *Istina mora izaći van*, Golden marketing, Zagreb 2009, 233). Detaljan opis toka događaja od jeseni 1990. do jeseni 1991. daju Nikica Barić, *Pobuna Srba u Hrvatskoj*, Golden marketing–Tehnička knjiga, Zagreb 2005, 77–120 i Milan Gulić, „Proglašenje Republike Srpske Krajine: u sjenci Vensovog plana“, u: Milojko Budimir (prir.), *Građanski rat u Hrvatskoj (1991–1995)*. Zbornik radova XI–XII, Udruženje Srba iz Hrvatske, Beograd 2015/6, 274–337.

⁵ Ljubodrag Stojadinović, *Film koji je zapalio Jugoslaviju*, Art studio „Crno na belo“, Beograd 1995.

⁶ Ivan Loreger, „Lice i naličje: splitski prosvjed pred Banovinom“, *Stav*, 6. 5. 2014.

⁷ Kosta Nikolić, Vladimir Petrović (prir.), *Od mira do rata. Dokumenta Predsedništva SFRJ*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2010, 370–463. Up. Vladimir Petrović, „Raspad SFRJ: paraliza, agonija, rat“, *Istorija 20.veka*, 2/2018, 203–222.

⁸ Mihajlo Vučinić, *Građanski rat u Hrvatskoj 1991–1995*, Udruženje Srba iz Krajine i Hrvatske, Beograd 2005, 96.

⁹ Kosta Nikolić, Vladimir Petrović (prir.), *Rat u Sloveniji. Dokumenta Predsedništva SFRJ*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2012.

političke volje“.¹⁰ Istovremeno je srpski premijer Dragutin Zelenović u pismu Anti Markoviću rekao da će Srbija zaštititi interese srpskog naroda u svim delovima Jugoslavije „za šta su pripremljene sve potrebne odluke“.¹¹

Srpski mediji izveštavali su da su u Glini hrvatski „redarstvenici“ pucali na civile, da je srpski narod kao i 1941. u „zbegovima i na straži“. Sam jezik koji su mediji koristili svedočio je o polarizaciji i ekstremizaciji koja je predstavljala svojevrsnu pripremu za rat.¹² Kao i uvek do tada, svako je krivicu prebacivao na drugu stranu. MUP Hrvatske je saopštio da su u Glini, prilikom napada srpskih snaga na policijsku stanicu, poginuli Tomislav Rom, rezervni policajac iz Gline, civil Miladin Ilić i „uniformirani terorist“ Dragiša Stefanović, a 10 osoba je ranjeno.¹³ Prema podacima SUP-a Krajine, poginula su dva pripadnika MUP-a Hrvatske i dva milicionera Krajine. U slavonskom selu Bršadinu poginuo je pripadnik federalne policije Simo Ponjević, koji je tamo neslužbeno boravio; ranjena su i dva hrvatska policajca i dva civila.¹⁴ To je bio povod da se iz Knina predsedniku Tuđmanu i Vladi Hrvatske pošalje pravi ultimatum sa zahtevom da se „bezuslovno i neodložno“ sa teritorije SAO Krajine povuku sve hrvatske policijske i vojne snage „ili će u protivnom rizik, posledice i odgovornost za proširenje sukoba snositi Republika Hrvatska“.¹⁵

U Zagrebu je bilo razlika u mišljenjima kako odgovoriti na ove pretnje. Uprkos zalaganju ministra narodne odbrane Martina Špegelja da se Hrvatska uključi u konflikt koji se krajem juna rasplamsao u Sloveniji, predsednik Franjo Tuđman je smatrao da zemlja za to još uvek nije spremna: „Slovenci su se prenaglili s promjenom režima na granici, i općenito se prenagljuju. Uostalom, postoji neki dogovor saveznog vrha i njih [...] Mi u svemu tome ne sudjelujemo ni na koji način! Ne dozvoljavam aktiviranje nikakvih jedinica! Na našem teritoriju ne smije doći ni do kakvoga incidenta s JNA!“¹⁶ Umesto toga, nagodbom sklopljenom na insistiranje pregovaračkog tima Evropske zajednice (tzv. Trojke), u Beogradu je 30. juna Stjepan Mesić izabran za predsednika Predsedništva SFRJ, a 7. jula Brionskom deklaracijom i Hrvatska je, zajedno sa Slovenijom, pristala na tromesečni moratorijum proglašene nezavisnosti i nastavak političkih pregovora o budućnosti Jugoslavije.¹⁷

Moratorijum je za sve strane predstavljao kupovinu vremena. Politički pregovori su počeli proširenom sednicom Predsedništva SFRJ 18. jula 1991. i doveli su do odluke o povlačenju JNA iz Slovenije, ali su odnosi između Federacije i Hrvatske, kao i odnosi između srpske manjine u Hrvatskoj i Zagreba, ostali nerazjašnjeni, a na terenu su rešavani oružjem. Tako su 22. jula iz Mirkovaca gađani Vinkovci, prvo minobacačima, a zatim i artiljerijskom vatrom, borbe niskog intenziteta oko

¹⁰ *Politika*, 27. jun 1991, 1.

¹¹ *Borba*, 27. jun 1991, 4.

¹² Bruno Vekarić (prir.), *Reči i nedela. Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991–1992*, Centar za tranzicione procese, Beograd 2011, 54–90.

¹³ *Borba*, 27. jun 1991, 1–3.

¹⁴ *Isto*.

¹⁵ *Isto*, 8.

¹⁶ Martin Špegelj, *Sjećanja vojnika*, Znanje, Zagreb 2001, 183. – O ovim nesuglasicama svedoči i Josip Manolić, *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, Golden marketing/Tehnička knjiga, Zagreb 2015, 157–161.

¹⁷ K. Nikolić, V. Petrović (prir.), *Rat u Sloveniji*, 97–135.

Kostajnice nisu prestajale u čitavoj drugoj polovini jula, dok je JNA u ovom periodu zaposela i čitav prostor Baranje i počela raspoređivanje po istočnoj Slavoniji. Vrhovno državno vijeće Hrvatske je kao uslov za dalje pregovore 23. jula tražilo hitno povlačenje vojske u kasarne, a JNA se sve direktnije angažuje na strani hrvatskih Srba, pa tako krajem meseca zajedničkim napadom potiskuju hrvatske snage iz Gline. Na samom kraju meseca, Martin Špegelj daje ostavku nad komandom Zbora narodne garde nakon ponovnog Tuđmanovog odbijanja predloga da se pokrene sveobuhvatna ofanziva na postrojenja JNA u Hrvatskoj: „Što ti zapravo hoćeš? Znaš li ti koliko je JNA jaka? Mnogi je u svijetu vide kao treću vojnu silu u Europi. Ima tisuće tenkova, nekoliko tisuća topova i 330 borbenih zrakoplova! [...] Odvijaju se razgovori i blizu smo stanovitim rješenjima. Što ti buncaš? Ovo ugrožava našu opstojnost. Oni nas mogu pregaziti, uništiti!!!”, tvrdio je Tuđman koji je Špegeljev predlog smatrao provokacijom.¹⁸

Strahujući od reakcije JNA, koja je još u avgustu 1990. osujetila hrvatske policijske helikoptere u nameri da preuzmu kontrolu nad Kninom, Tuđman se suočavao sa daljim gubitkom kontrole „na parče“. Na samom početku ovog meseca van kontrole Zagreba ostaju Dalj, Aljmaš, Erdut, Gvozdansko i Divuša kraj Dvora, a sredinom meseca i Sarvaš, Korlat kraj Benkovca, Pecka, Kraljevčani, Stara Tenja, Biskupija kod Knina, Okučani i Rajić. Kako je sumirao Josip Manolić, „do 12. kolovoza, u razdoblju od gotovo godinu dana, imali smo 158 mrtvih, izgubili smo nekoliko općina, dio teritorija, bila je to ipak agresija i aneksija, odvajanje dio po dio hrvatskog teritorija na kojemu je JNA pomagala teroriste, srpski ekspanzionizam.“¹⁹ Međutim, vojni vrh je situaciju video drugačije: „Hrvati su odlučili da raspamsaju sukob sa JNA očekujući da jača borbena dejstva izazovu vojnu intervenciju iz inostranstva“, podelio je sa srpskim rukovodstvom sredinom avgusta svoju procenu savezni sekretar za odbranu Veljko Kadijević.²⁰ Ova suprotstavljena viđenja sučeljena su 20. avgusta u Beogradu, na proširenoj sednici Predsedništva SFRJ posvećenoj političkoj budućnosti Jugoslavije. U razgovorima su učestvovali svi članovi Predsedništva, svi predsednici republika, dva republička premijera, kao i više funkcionera Saveznog izvršnog veća i Savezne skupštine. Budući da je ovo poslednji put da se takva postavka okupila pod jednim krovom, ovaj tom dokumenta počinje kompletnim stenogramom tog dvodnevnog zasedanja.²¹

Međutim, ni spoljne ni unutrašnje okolnosti nisu išle na ruku obuzdavanju krize. Na spoljnom planu, u Sovjetskom Savezu je 19. avgusta otpočeo državni udar „tvrde struje“ sovjetskog rukovodstva.²² Na unutrašnjem planu, incidenti su se umnožavali. U Zagrebu su istog dana odjeknule eksplozije u prostorima Jevrejske opštine u Palmotićevoj ulici i u jevrejskom delu groblja Mirogaj. Od ozbiljnih razgovora u takvim okolnostima nije moglo biti ništa, iako predsednik SIV-a Ante

¹⁸ *Isto*, 202.

¹⁹ J. Manolić, *n. d.*, 191.

²⁰ Borisav Jović, *Poslednji dani SFRJ. Izvodi iz dnevnika*, Politika, Beograd 1995, 371.

²¹ „Ujedinjene nacije. Sudski spisi Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju“, (United Nations ICTY Court Records), <http://icr.icty.org>, (dalje: Tribunal), Stenografske beleške sa 136. sednice Predsedništva SFRJ, u ovom tomu dokument 1.

²² Louis Sell, *From Washington to Moscow. US-Soviet Relations and the Collapse of the USSR*, Duke University Press, Durham, NC 2016, 294–311.

Marković nije krio da smatra da se radi o poslednjoj šansi da se izbegne klizanje u haos: „Ako bude i dalje vladala anarhija, nećemo se dogovoriti o ničemu za ubuduće [...] moramo svakako razgovarati. Jer ovo stanje koje sada imamo je nepodnošljivo. I da se dogovorimo o budućnosti zemlje, ako stvari budu ovako stajale kao što su sada – niko ne može spasiti ovu zemlju od ekonomske katastrofe.“²³ Njegovo mišljenje, međutim, ostalo je u manjini. Još tokom ovog sastanka počeo je novi napad na Pakrac, dok je dan kasnije bombardovan Osijek, zauzet Beli Manastir a time i gotovo cela Baranja (21. avgusta). U Dalmaciji istog dana padaju Kruševo i Vrlika, a JNA 26. avgusta bombarduje i zauzima Kijevo, a počinje i širi napad u rejonu Vukovara.²⁴

U svetlu rasplamsavanja konflikta, hrvatska strana stranim diplomatama stavlja do znanja svoju nameru da krene u kontraofanzivu, kako svedoči američki ambasador u Beogradu Voren Zimmerman: „Krajem avgusta Tuđman me je obavestio o planovima da pokrene 'ratnu opciju' – opštu ofanzivu protiv JNA i 'četničkih separatista'. Složio sam se sa njim da se JNA ne ponaša neutralno, ali sam ga pitao kako može da se nada da će pobediti sa svojom novostvorenom armijom. 'Oh', rekao je neusiljeno, 'vaša zemlja će mi vojnički priteći u pomoć.'“ Reкао sam mu da u toj tvrdnji nema ni trunke istine i preporučio da nikakve vojne kalkulacije ne zasniva na američkoj pomoći. Nisam uspeo da probušim Tuđmanovo spokojstvo: 'Možda ja znam više o vašoj zemlji nego vi gospodine ambasadore', rekao je sa osmehom.“²⁵ U realnosti, međutim, obe supersile su bile okupirane privođenjem kraju Hladnog rata, pa stoga i zainteresovane za prepuštanje rešavanja jugoslovenskog problema Evropskoj zajednici.

Evropska zajednica sa svoje strane nije nastupala jedinstveno. Iza njenih zajedničkih deklaracija nazirale su se podele, sa kojima su jugoslavenski akteri računali. Hrvatsko rukovodstvo tražilo je i nalazilo podršku u Nemačkoj, čiji se ministar spoljnih poslova Hans-Ditrich Genšer sve otvorenije zalagao za priznanje nezavisnosti Hrvatske. Fransoa Miteran je sa svoje strane primio Miloševića krajem avgusta da bi mu stavio u izgled ponudu dobrih usluga Evropske zajednice.²⁶

Otud su krajem avgusta, ministri EZ Deklaracijom o Jugoslaviji najavili otvaranje međunarodne konferencije o Jugoslaviji za početak septembra, ali su imali problema da ostvare elementarne preduslove za njeno održavanje, poput prekida vatre. Tako je septembar bio mesec izrazito protivurečnih tendencija. Na samom početku meseca, u Beograd je stigao Hans van den Bruk, predsedavajući Saveta

²³ Dokument 1, 20–1.

²⁴ Tribunal: Presuda Milanu Martiću, 59–60, <http://www.icty.org/x/cases/martic/tjug/bcs/070612.pdf>; Bojan B. Dimitrijević, „Neuspela intervencija: upotreba oklopnih jedinica JNA u ratu u Hrvatskoj 1991“, *Istorija 20. veka*, 2/2011, 87–100.

²⁵ Voren Zimmerman, *Poreklo jedne katastrofe. Jugoslavija i njeni rušitelji*, Dan Graf, Beograd 2003, 101–102.

²⁶ Vladislav Jovanović, *Rat koji se mogao izbeći. U vrtilogu jugoslovenske krize*, Nolit, Beograd 2008, 36. – O hrvatskom osloncu na Nemačku videti u: Hans Dietrich Genscher, *Sjećanja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Hrvatski institut za povijest, Zagreb 1999. i Davorin Rudolf, *Rat koji nismo htjeli. Hrvatska 1991*, Globus, Zagreb 1999. Opširnije u: Matjaž Klemenčič, „Međunarodna zajednica i SRJ/ zaraćene strane 1989–1997“, u: Charles Ingrao, Thomas A. Emmert (prir.), *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama*. Inicijativa naučnika, Memorija, Sarajevo 2010, 155–161.

ministara Evropske zajednice, i sa njime Henri Vejnands.²⁷ Doneli su predlog Sporazuma o prekidu vatre i Memorandum o saglasnosti o proširenju Posmatračke misije u Jugoslaviji, a zatekli su razjedinjeno Predsedništvo. Drnovšek, Mesić, Tupurkovski i Bogićević saglasili su se sa Sporazumom o prekidu vatre, ali je srpski deo Predsedništva imao primedbe što se među potpisnicima sporazuma ne nalaze i predstavnici Srba iz Hrvatske i što se u arbitražnoj komisiji nalaze Italija i Nemačka, „zemlje koje su bile okupatori na teritoriji Jugoslavije“.²⁸ Branko Kostić ovaj sporazum nije uopšte prihvatio. Deklaraciju EZ su u celini prihvatili samo Mesić i Drnovšek, dok su je ostali prihvatili „imajući u vidu njene ciljeve da se obustave oružani sukobi i uspostavi mir u Hrvatskoj i stvore preduslovi za demokratsko nalaženje rešenja o budućem ustrojstvu zemlje [...] s tim što su imali rezerve na deo Deklaracije u kojem se ukazuje na uzročnike sukoba. [...] Stavovi Vasila Tupurkovskog i Bogića Bogićevića razlikovali su se od stavova ostalih članova koji su imali rezerve i primedbe. Dogovoreno je da svaki član Predsedništva ponaosob može da obrazloži javnosti svoje stavove“.²⁹

Tako je uspostavljena dinamika u kojoj će se zaglaviti toliki međunarodni pregovori o bivšoj Jugoslaviji – strane su simulirale učešće deklarativnim zalaganjem za mirovno rešenje, lako potpisivale primirja i još lakše ih kršile. U Hagu je 7. septembra otvorena Konferencija Evropske zajednice o Jugoslaviji, pod predsedavanjem britanskog lorda Pitera Karingtona, bivšeg generalnog sekretara NATO, ali je istog dana hrvatska strana zauzela vojnu kasarnu u Sisku, čime je otpočela faza rata poznata kao „bitka za vojarnu“.³⁰ Borisav Jović je 12. septembra u dnevnik zapisao: „Hrvati su odlučili da silom povrate izgubljene teritorije. Cilj im je da se JNA povuče u kasarne, a da se oni obračunaju sa Srbima.“³¹

Hrvatski predsednik je 13. septembra doneo naredbu o preduzimanju „mera pripravnosti“ koje su podrazumevale blokadu kasarni JNA, isključivanje struje, vode i plina, insistiranje na njihovoj predaji i napade na sve objekte JNA.³² Armija je sa svoje strane bombardovala brojne lokacije u Hrvatskoj, a nastavljena su i sadejstva sa srpskom Teritorijalnom odbranom, pa su tako zauzeti Kostajnica (13. septembra), Topusko (14. septembra) i Petrinja (21. septembra). Dok su se sukobi rasplamsavali, u Igalu je 17. septembra, u prisustvu lorda Karingtona, potpisom Franje Tuđmana, Slobodana Miloševića i Veljka Kadijevića dogovoreno primirje.³³

²⁷ Holandski diplomata Henri Vejnands (Henry Wijnaendts, 1932), koordinator Mirovne konferencije o Jugoslaviji, kasnije i šef Posmatračke misije Evropske zajednice u Hrvatskoj. Napisao je memoare *U žrvnju : jugoslovenska hronika : jul 1991 – avgust 1992*, Samizdat B92, Beograd 1996.

²⁸ Tribunal: Nacrt zapisnika sa 140. sednice Predsedništva SFRJ. U ovom tomu dokument 5.

²⁹ *Isto*. Više: u *Borba*, 4. septembar 1991, 5.

³⁰ U Hagu su se na ovom skupu smenjivale dobronamerne i pomirljive javne izjave sa svadama na marginama konferencije. Videti dokumente 9 i 10, 220–3.

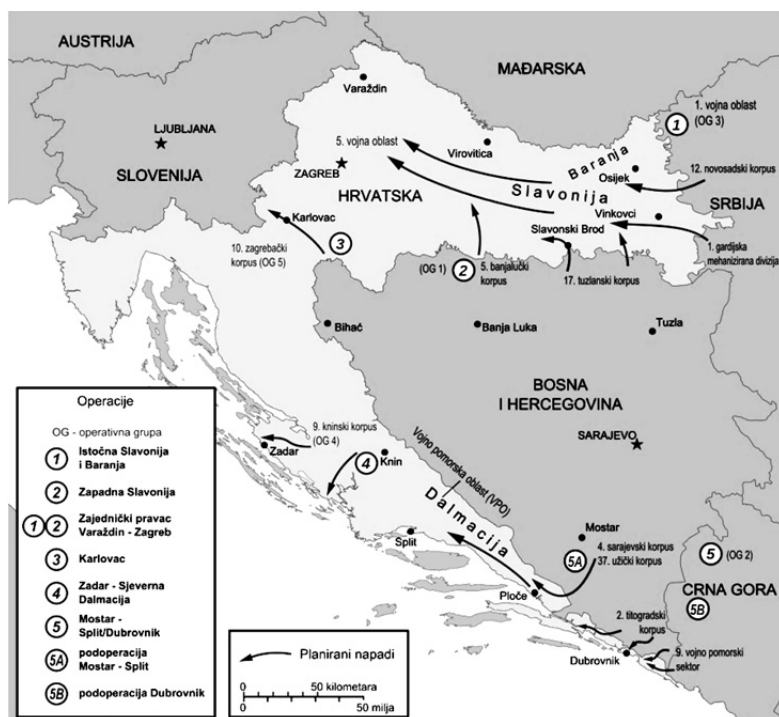
³¹ B. Jović, *Poslednji dani SFRJ*, 384.

³² „Naredba broj 984/91 od 13. rujna 1991. o poduzimanju mjera pripravnosti“; navedeno prema: Ivan Kosnica, „Uredbe iz nužde Predsjednika Republike Hrvatske iz 1991. – 1992“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1/2011, 160. Operativna naredba ministarstva obrane objavljena je u ovom tomu, dokument 13, 229.

³³ Dokument 15. Iako vrhovni komandant oružanih snaga, Predsedništvo SFRJ nije bilo zastupljeno u Igalu i bilo je po strani događaja, ako se izuzme korespondencija između predsednika ovog tela Stjepana Mesića, koji je vojsci izdavao inokosna naređenja, i saveznog sekretara za odbranu Veljka Kadijevića, koji ih je javno ignorisao. Dokumenti 11 i 12, 224–8.

Uprkos ovom dogovoru, blokirane kasarne padaju jedna za drugom u Križevcima (17. septembra), Čakovcu (17. septembra), Virovitici (17. septembra), Gospiću (18. septembra), Našicama (20. septembra), Varaždinu (22. septembra), Bjelovaru (29. septembra) i Koprivnici (30. septembra), dok su neke lokacije, poput kasarne u Osijeku, Rijeci, Puli i Zadru napuštene nakon postignutog dogovora. Iako su se održali neki veoma bitni objekti, poput garnizona u Zagrebu i Vukovaru, hrvatska strana je preuzela kontrolu nad preko 50 baraka, skladišta i drugih vojnih objekata i domogla se značajne količine oružja i municije.³⁴

U takvoj situaciji vojni vrh je aktivirao unapred pripremljen plan širokih ofanzivnih dejstava protiv Hrvatske. Plan je predviđao da se već upotrebljenim snagama doda još 15 do 18 oklopnih, mehanizovanih i pešadijskih brigada kopnene vojske. Mobilizacija rezervista JNA u Crnoj Gori počela je 16. septembra. Saopšteno je da je ona „iznuđena“ zbog ratnog stanja u Hrvatskoj i sve veće koncentracije hrvatskih oružanih snaga u neposrednoj blizini pojedinih krajeva Crne Gore. Šta je vojni vrh nameravao da uradi sa prikupljenim ljudstvom? Hrvatsku je trebalo ispresecati na pravcima: Gradiška–Virovitica; Bihać–Karlovac–Zagreb; Knin–Zadar i Mostar–Split. Oklopno-mehanizovane jedinice, udarna snaga JNA, određene su za operacije u istočnoj Slavoniji, sa zadatkom da oslobode krajeve naseljene srpskim stanovništvom i prodru ka Zagrebu i Varaždinu.³⁵

³⁴ Dražen Najman, Marija Dujić, Ivan Posilović, *Blokada i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj : svjedočanstva i prilozi o Domovinskom ratu*, Udruga dobrovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata, Zagreb 2004.

³⁵ Veljko Kadrijević, *Moje viđenje raspada. Vojska bez države*, Politika, Beograd 1993, 134–136.

Admiral Branko Mamula, koji je od početka jula 1991. bio u neposrednoj blizini generala Kadrijevića i vrha JNA, piše da je „pokret prema Hrvatskoj prvobitno bio zamišljen kao pokušaj rušenja vlasti u Zagrebu kako bi se nastavili pregovori o budućnosti Jugoslavije. Glavnina snaga trebalo je da izbije na prostor Virovitica–Bjelovar–Koprivnica–Varaždin, a da drugim delom ojača već pristigle snage na područje Karlovac–Sisak–Okučani i sa oklopnim i artiljerijskim snagama iz Karlovca, Jastrebarskog i Dugog Sela krenu prema Zagrebu, oslobode opsednute kasarne u Zagrebu i Varaždinu i primoraju hrvatsku vlast na pregovore.“³⁶ Pravci napada kretali su se kroz srpske krajeve u Hrvatskoj u cilju deblokade garnizona JNA u dubini hrvatske teritorije.

U skladu sa ovim ambiciozno zamišljenim planom izdata je 19. septembra Direktiva komandanta Prve vojne oblasti za operaciju u Slavoniji.³⁷ Istovremeno, Komanda Vojnopomorske oblasti naredila je 20. septembra ofanzivne akcije. U ovoj zapovesti koju je potpisao admiral Mile Kandić, rečeno je da je ugrožen teritorijalni integritet Jugoslavije, da su međunacionalni sukobi preasli u građanski rat, da Predsedništvo Jugoslavije nema kontrolu nad događajima u zemlji, da su prevladali anarhija i kaos i da se Jugoslavija nalazi pred raspadom. U naredbi je ocenjeno da „strani faktor [...] nastoji da izvede završni udar u njenom razbijanju“. U takvoj situaciji, zadatak snaga VPO, u saradnji sa dobrovoljačkim jedinicama, bio je sledeći: „U slučaju agresije spolja biti u gotovosti za prenošenje dejstva na more i zatvaranje osnovnih pravaca. Sprečiti predaju objekata i borbene tehnike, naoružanja i municije protivniku. U nemogućnosti odbrane uništiti“. Sem defanzivnih, predviđena su i ofanzivna dejstva po „vitalnim objektima“ gradova Zadar, Šibenik i Split kako bi se deblokirale kasarne, te „razbile snage paravojnih formacija i prinudile ih na predaju“. Planirano je hitno izbijanje na jadransku magistralu u širem rejonu Dubrovnika, a jedinice VPO su trebale da deblokiraju vojno odmaralište Kupari, zaposednu objekte Srđ, da blokiraju sam grad i odseku ga od ostalog dela hrvatske teritorije. Sve jedinice flote trebalo je da nastave sa pomorskom blokadom luka i da vatrom sa mora podrže dejstva kopnene vojske.³⁸

Tako je završen period „ni rata ni mira“.

Put u bespuće

Dok je Jugoslavija pucala po šavovima, njeno Predsedništvo je dotrajavalo. Poslednje sednice ovog tela u punom sastavu održane su početkom septembra, nakon čega je predsednik Predsedništva Stjepan Mesić zaključio: „U Beograd se nije moglo. Što je više primirja, to je rat krvaviji [...]. Odlučivši da zasad odgodim sjednicu Predsjedništva i ostanem u Zagrebu, bilo je neophodno da barem pokušam pismeno urazumiti odmetnute generale.“³⁹ Tako je naredio vojnom vrhu da obustavi vojne operacije, a članovima Predsedništva je naložio da se okupe na sednici van

³⁶ Branko Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica 2000, 231. Detalje o genezi ovih planova prikupio je Davor Marjan, „Zamisao i propast napadne operacije Jugoslavenske narodne armije na Hrvatsku u rujnu 1991. godine.“ *Časopis za suvremenu povijest*, 2/2012, 251-275

³⁷ Direktiva komandanta Prve vojne oblasti za operaciju u Slavoniji, 19. septembar 1991, u ovom tomu dokument 18, 248–9.

³⁸ Tribunal: Predmet Pavle Strugar, dokaz P199.

³⁹ Stjepan Mesić, *Kako smo srušili Jugoslaviju*, Globus, Zagreb 1992, 236–137.

Beograda. Odgovor je dobio ne samo od Generalštaba JNA i SSNO, koje ga nije priznavalo za svog vrhovnog komandanta, već i od ostatka Predsedništva. U njegovom odsustvu, sednicu je zakazao Branko Kostić. Međutim, budući da su se na poziv odazvali samo Borisav Jović, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović, rad ove institucije je blokiran zbog nedostatka kvoruma.⁴⁰ Situacija će ostati takva do kraja septembra – vojska je ostala bez vrhovne komande.

Uvidevši u kom pravcu se razvija situacija, Ante Marković je očajnički pokušao da ispuni ovaj politički vakuum. Na sednici vlade od 18. septembra, koju je otvorio za javnost, zatražio je ostavku Veljka Kadrijevića i admirala Stanislava Broveta: „Hoćemo li dopustiti do kraja takav rasplet događaja koji će uroditi možda i stotinama hiljada mrtvih i jednom takvom izolacijom naše zemlje iz koje se nećemo moći izvući možda desetljećima, ili ćemo imati snage da stavimo na dnevni red sudionike sukoba i da o njima razgovaramo otvoreno i jasno, i da tražimo konzekvence koje moraju omogućiti rasplet događaja?“⁴¹ Međutim, niti je Marković uspeo da dobije saglasnost svih svojih ministara za ovaj predlog, niti je Veljko Kadrijević pokazivao znake uznemirenosti. Ohrabren Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija od 24. septembra, kojom je uveden embargo na isporuku oružja na jugoslovenskom prostoru, vojni vrh je i dalje smatrao da će biti u stanju da silom nametne svoje viđenje rasplesa jugoslovenske krize.⁴² Na papiru, za to su postojali i razlozi. JNA je u Hrvatskoj imala četiri korpusa: 32. u Varaždinu, 10. u Zagrebu, 13. u Rijeci i 9. u Kninu, delove nekoliko korpusa sa sedištem u Bosni i Hercegovini: 5. korpus u Banja Luci (sa zonom odgovornosti u zapadnoj Slavoniji), 17. korpus u Tuzli (sa zonom odgovornosti u istočnoj Slavoniji) kao i vazdušne (5. korpus RV i PVO) i mornaričke snage (Vojnopomorska oblast sa sedištem u Splitu). I u blizini hrvatskih granica nalazile su se značajne snage: 12. korpus u Novom Sadu, 2. korpus u Titogradu, elitna 1. proleterska gardijska mehanizovana divizija (raspoređena u i oko Beograda), kao i velika podzemna vazduhoplovna baza kod Bihaća, mitski ponos armijskog vrha. Ove snage brojale su u pojedinim trenucima i do 70.000 vojnika. Pritom je još na sednici Predsedništva SFRJ od 23. avgusta razmatrana naredba SSNO „da se vojnici, kojima vojni rok ističe u septembru ove godine, zadrže na vojnoj vežbi još dvadeset dana do popune regruta septembarske klase“. Međutim, odlučeno je da „će svi vojnici septembarske generacije, u skladu sa Naredbom SSNO-a, nakon tih dvadeset dana biti otpušteni kućama“.⁴³ Tako je neposredno pred početak širokih akcija puštena kućama najiskusnija klasa vojnika, regrutovana u septembru 1990, a čak su i starešinama, od kojih je gotovo polovina bila nesrpske nacionalnosti, odobravani letnji godišnji odmori. Ako se ovome doda problem dezertiranja regruta, sve masovniji tokom leta i početka jeseni 1991, efektivni JNA u Hrvatskoj bili su značajno umanjeni, a pri tom i razvučeni na širokom prostoru i sve direktnije suprotstavljeni rastućim hrvatskim snagama.⁴⁴ Da bi ojačao snage JNA, general Kadrijević je

⁴⁰ Beleška o sastanku članova Predsedništva 13. septembra, u ovom tomu dokument 14, 230.

⁴¹ Izvodi sa sednice Saveznog izvršnog veća od 18. septembra, dokument 16, 232.

⁴² Dokument 20, 251–2.

⁴³ Zapisnik sa 137. sednice Predsedništva. U ovom tomu dokument 2, 197.

⁴⁴ U drugoj polovini 1990. hrvatsko Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo narodne obrane ubrzano su radili na podizanju borbene gotovosti. Broj ovih jedinica u slučaju neposredne ratne

13. septembra propisao uslove za prijem dobrovoljaca, a takođe se uzdao u visok odziv na mobilizacione pozive u Srbiji i Crnoj Gori.⁴⁵ Naime, da bi izvela makar i deo zamišljenog plana, JNA se morala osloniti na srpsko i crnogorsko rukovodstvo da bi popunila svoje redove.

Planovi Slobodana Miloševića, međutim, nisu se u potpunosti poklapali sa zamislima vojnog vrha. Milošević je još početkom 1991. sazeo Borisavu Joviću svoj plan: „Kad vojska jednom 'pokrije' srpske teritorije u Hrvatskoj mi se više ne bojimo raspleta jugoslovenske krize. Bez toga ništa. Nama drugačiji tok događaja ne odgovara.“⁴⁶ Stoga je on, prema shvatanju generala Živote Panića, komandanta Prve vojne oblasti, nastojao da JNA zaustavi na srpskim etničkim granicama i da njih brani, zajedno sa srpskim snagama iz Krajine i srpskim paravojnim formacijama iz Srbije.⁴⁷ Istovremeno je nastojao da kadrira u vojsci. Veselin Šljivančanin, načelnik bezbednosti Gardijske motorizovane brigade, zapisao je: „Vojska i starešine Gardijske jedinice imali su bezrezervno poverenje u načelnika Generalštaba i načelnika Uprave bezbednosti. Među starešinama se najviše razgovaralo o generalu Kadrijeviću.“⁴⁸ Ovi razgovori su poprimali karakter pobune koja se manifestovala pokušajem grupe generala da uz podršku Gardijske brigade 25. septembra razvlaste Kadrijevića.⁴⁹

Iako ovaj pokušaj nije urodio plodom, Kadrijevićev položaj bio je poljuljan, a takav je bio i borbeni moral u JNA. Gardijska brigada je 29. septembra krenula ka Vukovaru sa formalnim zadatkom deblokade kasarne, a faktičkim ciljem preuzimanja grada. „Džepovi poput Vukovara (ili Osijeka) nisu imali velik vojni značaj u tako zamišljenoj operaciji masovnih razmera. Oni bi ostali duboko u pozadini i podelili bi sudbinu onoga što bi se desilo u Zagrebu i širem području oko njega“, pisao je admiral Mamula.⁵⁰ Međutim, već po prispeću u ovaj rejon bilo je jasno da neće biti nikakvog „munjevitog rata“. Ništa se nije odvijalo po planu; sistem veze bio je slab i velikim delom oslanjao se na civilne komunikacije; i snabdevanje je u najvećoj meri zavisilo od civilnih dobavljača. Ovim slabostima treba dodati i nedostatak vozila, slabu obučenost, nejasnoću ratnih ciljeva u nižim ešalonima, kao i veliku inerciju i neinventivnost starešinskog kadra, posledicu višedecenijske birokratizacije i zanemarivanja profesionalnih kriterijuma u napredovanju.⁵¹

opasnosti predviđen je u septembru 1990. na 70.000 ljudi (25.000 aktivnih i 45.000 u rezervi). Do januara 1991. broj aktivnih policajaca je povećan sa 6800 na 18.500. Do aprila iste godine, rezervni sastav je dostigao 39.000 ljudi. Tada je osnovan i Zbor narodne garde (20. april 1991). Zamišljen kao nukleus buduće vojske. Inicijalno projektovan na 35.000 ljudi, rastao je do kraja godine, kada je Hrvatska pod oružjem imala i do 200.000 ljudi (Davor Marijan, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990–1991“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/ 2008, 48–49). Značajno manjim brojkama raspolaže Josip Manolić (*n. d.*, 159).

⁴⁵ Tribunal: Milošević, dokaz P406.14. JNA je tokom 1991. pozvala 142.058 vojnih obveznika, čime su popunjeni i njeni efektivni u Hrvatskoj, ali oni u drugoj polovini 1991. nisu prešli 112.443 vojnika i starešina, od čega 96.625 u JNA i 15.818 u Teritorijalnoj odbrani (Davor Marijan, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990–1991“, 51).

⁴⁶ B. Jović, *Poslednji dani SFRJ*, 262. (beleška za 26. januar 1991).

⁴⁷ B. Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, 232.

⁴⁸ Veselin Šljivančanin, *Sine, budi čovek*, Službeni glasnik, Beograd 2015, 73.

⁴⁹ *Isto*, 86–87.

⁵⁰ B. Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, 231.

⁵¹ Davor Marijan, *Slom Titove Armije. JNA i raspad Jugoslavije 1987–1992*, Golden Marketing, Zagreb 2008.

Tako se ambiciozno zamišljena akcija JNA „nasukala“ već krajem septembra na Vukovaru, Dubrovniku i drugim linijama razgraničenja srpskog i hrvatskog etničkog prostora. Umesto „vojničke parade“ po Hrvatskoj, JNA se suočava sa jakim otporom hrvatske strane, rastućim osipanjem u svojim redovima i sve većim haosom u zoni sopstvenih operacija, u kojoj se redovne armijske jedinice i rezervisti mešaju sa jedinicama teritorijalne odbrane i paravojnim formacijama Državne bezbednosti Srbije.⁵² Da bi se ovom haosu stalo na put, vojni vrh zahteva donošenje niza novih mera od svog gotovo zaboravljenog vrhovnog komandanta, Predsedništva SFRJ. Tako se u Beogradu 1. oktobra ponovo okuplja šest članova ovog tela – „srpski blok“, Bogić Bogičević i Vasil Tupurkovski. Uz odsustvo Drnovšeka i Mesića, članovi su razmotrili situaciju u zemlji i konstatovali u saopštenju da se zemlja nalazi u stanju neposredne ratne opasnosti.⁵³

Ova formulacija se pokazala veoma bitnom, jer je predstavljala osnov za diverziju koju je izvršio Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva: „Prelazak Predsjedništva na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti bio je moguć ako Predsjedništvo sa dvotrećinskom većinom ocijeni da se zemlja nalazi u stanju neposredne ratne opasnosti. U tom slučaju Predsjedništvo SFRJ radi u sastavu koji se može okupiti, a može i da donosi uredbe sa zakonskom snagom, ako je blokiran rad Savezne skupštine, što je bio slučaj već više mjeseci. [...] Tek 1. oktobra 1991. uspjeli smo da održimo sjednicu sa šest članova Predsjedništva, bez Stjepana Mesića i dr Janeza Drnovšeka. Na toj sjednici, jednoglasno smo usvojili ocjene o političko-bezbjednosnoj situaciji u zemlji u kojima doslovno stoji i ocjena o tome da se zemlja nalazi u stanju neposredne ratne opasnosti. Dr Vasil Tupurkovski i Bogić Bogičević očigledno nijesu povezali ovu formulaciju sa ustavnim ovlašćenjima za promjenu režima rada Predsjedništva, jer u protivnom ni to kod njih ne bi prošlo.“⁵⁴ Oslonjen na ovu ocenu, Kostić je 3. oktobra sazvao novu sednicu Predsedništva kojoj su prisustvovali samo „srpski blok“ i vojni vrh.⁵⁵ Obznanio je prelazak na rad Predsedništva u stanju neposredne ratne opasnosti.

Tako je krnje Predsedništvo prigrabilo ne samo ovlašćenja čitavog ovog tela već i Savezne skupštine, uzimajući sebi za pravo da donosi zakonske propise koji bi bili naknadno ratifikovani nakon prestanka ratne opasnosti. Koristeći pri tome i odredbu koja omogućava potpredsedniku da u takvim situacijama zakazuje sednice, Branko Kostić je nastavio da održava sednice Predsedništva, koje u ovom periodu zaseda bezmalo svakodnevno, premda samo uz prisustvo „srpskog bloka“ i vojnog vrha.⁵⁶ Pljušte odluke, uključujući pooštavanje mera usmerenih protiv izbegavanja mobilizacije i širenja ovlašćenja vojnih sudova. Ovaj manevar nije obmanuo nikoga

⁵² Dokument 23 i 24, 328–9. Više u Miloš Vasić, „Dosije Arkan“, *Vreme*, br. 472, 22. januar 2000; http://www.vreme.com/arhiva_html/472/05.html i Filip Švarn, „Jedinica. Neispričana priča o Crvenim beretkama“, *Vreme*, Beograd 2007.

⁵³ Stenografske beleške sa 143. sednice Predsedništva SFRJ, 1. oktobar, u ovom tomu dokument 21.

⁵⁴ Branko Kostić, *1991 – da se ne zaboravi*, Filip Višnjić, Beograd 1996, 30–31.

⁵⁵ Stenografske beleške sa 144. sednice Predsedništva SFRJ, 3. oktobar, u ovom tomu dokument 25.

⁵⁶ Stenografske beleške i zapisnici sa 145, 146, 147, i 148. sednice Predsedništva, u ovom tomu dokumenti 26–29, 334–383.

– Evropska zajednica je odbila da prizna legitimitet krnjeg Predsedništva, a ni Milošević ni vojni vrh nisu u njemu videli mnogo više od pokrića za svoje namere.

Otuda se u bespuće hrlilo velikom brzinom, ali sa malo plana. Dok je krnje Predsedništvo konferisalo u Beogradu, sa približavanjem isteka moratorijuma u Hrvatskoj su se privodile kraju pripreme za finalizaciju nezavisnosti, otpočete proglašenjem mobilizacije 5. oktobra. Dva dana kasnije, avioni JNA bombardovali su Zagreb. Jedna raketa pogodila je i Banske dvore, predsedničku rezidenciju u kojoj je trajao razgovor između Franje Tuđmana, Ante Markovića i Stjepana Mesića.⁵⁷ Oni su ostali nepovređeni, a Sabor Republike Hrvatske je narednog dana, 8. oktobra, raskinuo „državno-pravne sveze na temelju kojih je, zajedno sa ostalim republikama i pokrajinama, tvorila dosadašnju Jugoslaviju“.⁵⁸

Tako je u rat u Hrvatskoj, koji je odavno počeo, višestruko ozvaničen u prvoj nedelji oktobra 1991. godine.

*

Knjiga je deo projekta *Srpsko društvo u jugoslovenskoj državi u 20. veku: između demokratije i diktature* (177016), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

⁵⁷ O ovom napadu se raspravljalo na 148. sednici Predsedništva, u ovom tomu dokument 29, 360-1, 368.

⁵⁸ Odluka Sabora Republike Hrvatske o raskidu državno-pravne sveze s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ, 8. oktobar 1991, u ovom tomu dokument 31, 384.

1. STENOGRAFSKE BELEŠKE SA 136. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu, 20. i 21. avgusta 1991.

Sednica je počela sa radom u 10,40 sati.

Prisustvovali su: Stjepan Mesić, predsednik Predsedništva SFRJ; Dr Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva SFRJ; dr Borisav Jović, dr Vasil Tupurkovski, dr Janez Drnovšek, mr Bogić Bogićević, Sejdo Bajramović, Jugoslav Kostić – članovi Predsedništva SFRJ; Slobodan Gligorijević, predsednik Skupštine SFRJ; Irfan Ajanović, potpredsednik Skupštine SFRJ; Bogdana Glumac-Levakov, predsednik Saveznog veća Skupštine SFRJ; Ante Marković, predsednik Saveznog izvršnog veća; Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove; Budimir Lončar, savezni sekretar za inostrane poslove; Božo Marendić, savezni sekretar za razvoj; Vlado Kambovski, savezni sekretar za pravosuđe i upravu; Stane Brovet, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu; Milan Kučan, predsednik Predsedništva Republike Slovenije; Momir Bulatović, predsednik Predsedništva Republike Crne Gore; Franjo Tuđman, predsednik Republike Hrvatske; Slobodan Milošević, predsednik Republike Srbije; Alija Izetbegović, predsednik Predsedništva Bosne i Hercegovine; Kiro Gligorov, predsednik Republike Makedonije; Ivan Nahtigal, zamenik generalnog sekretara Predsedništva SFRJ; Anđelko Maslić, Srećko Medić, Ratko Slijepčević, Jova Popović, Dragan Musulin, Miroslav Popović, Ranka Matijašević – iz Predsedništva SFRJ.

Predsedavao je Stjepan Mesić, predsednik Predsedništva SFRJ.

STJEPAN MESIĆ: Gospodo, budući da su svi pozvani na današnju „proširenu“ sjednicu Predsjedništva ili sastanak Predsjedništva sa odgovornim funkcionerima federacije, predsjednicima republika, odnosno predsjednicima Predsjedništava, da su se svi odazvali, ja vas sve skupa pozdravljam, samo da konstatiram da su svi članovi Predsjedništva ovdje.¹ Isto tako prisutan je predsjednik Savezne skupštine, gospodin Slobodan Gligorijević, potpredsednik Irfan Ajanović i predsjednik Saveznog vijeća Bogdana Glumac Levakov, kao i predsednik SIV-a, Ante Marković, savezni sekretar za vanjske poslove Budimir Lončar, zamenik saveznog sekretara za narodnu obranu, admiral Stane Brovet, te članovi SIV-a, Božo Marendić i Vlado Kam-

¹ Predsedništvo SFRJ, kolektivni šef države, po Ustavu iz 1974. bilo je sastavljeno od osam članova (po jedan predstavnik svake republike i pokrajine. Sednicama Predsedništva mogli su da prisustvuju (po pozivu i bez prava glasa) i drugi državni funkcioneri. Detaljno o ustrojstvu Predsedništva SFRJ u: Kosta Nikolić, Vladimir Petrović (prir.), *Od mira do rata. Dokumenta Predsedništva SFRJ*, I, Institut za savremenu istoriju-Fond za humanitarno pravo, Beograd 2011, 19-21.

bovski. Ovdje je prisutan i sekretar za unutrašnje poslove, general Petar Gračanin. Prijedlog dnevnog reda i materijale ste dobili u prilogu poziva. Kao što ste vidjeli predložene su dvije točke dnevnog reda, s tim da smo u toku sazivanja sjednice dobili i primjedbe da bi trebalo PRIJEDLOG MJERA ZA FUNKCIONISANJE SISTEMA U ZEMLJI možda staviti kao druga točka dnevnog reda, a da prva bude DOGOVOR O DALJEM IZNALAZENJU RJEŠENJAZA BUDUĆE ODOSE U JUGOSLAVENSKOJ ZAJEDNICI. Ja to kažem da postoji takav prijedlog, pa sada molim da se pokušamo dogovoriti kojim redoslijedom da vodimo ovaj naš sastanak. Da li ima kakvih prijedloga? Da li se slažete?

ANTE MARKOVIĆ:² Mislim da smo to apsolvirali već jedanput, na prethodnoj sjednici?

STJEPAN MESIĆ: Ja sam rekao da je bilo prijedloga, ali, ako se dogovorimo o funkcioniranju ubuduće, onda će i ovo vjerovatno ići lakše.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije naš predlog.

ANTE MARKOVIĆ: Ako bude i dalje vladala „anarhija“, nećemo se dogovoriti o ničemu za ubuduće.

STJEPAN MESIĆ: Ante, to je sve samo pitanje jedan dan, jer, sve ćemo riješiti u dva dana.

ANTE MARKOVIĆ: To, sigurno. Ja mislim – još kraće!

STJEPAN MESIĆ: Ako nema primjedbi, predlažem da pređemo na dnevni red. S tim, ako se slažete, da prvo idemo o dogovoru o daljem radu na iznalaženju rješenja za buduće odnose u Jugoslaviji, a nakon toga da idemo sa ovom točkom?

ANTE MARKOVIĆ: Zašto si sada promenio dnevni red?³

STJEPAN MESIĆ: Ja sam rekao da je taj prijedlog bio i vidim da se slažu!

ANTE MARKOVIĆ: Ko se slaže?

² Ante Marković (1924–2011), posljednji jugoslavenski premijer. Diplomirao je na Elektrotehničkom fakultetu u Zagrebu 1954. godine. Dugo je radio u preduzeću „Rade Končar“, u kome je od 1961. do 1984. bio generalni direktor. Preduzeće je u to vreme imalo 25,000 zaposlenih. Bio je predsjednik hrvatske vlade od 1982. do 1986. i predsjednik Predsedništva Hrvatske od 1986. do 1988. godine. Za predsjednika Saveznog izvršnog veća izabran je 16. marta 1989. godine i na tom je mestu bio do 20.12.1991, kada je dao ostavku pod obrazloženjem da ne može da se saglasi sa ratnim budžetom koji je predložen u Skupštini SFRJ.

³ Markovićevo insistiranje na promeni redosleda tačaka dnevnog reda proizilazilo je iz brige da će se, ukoliko prošireni sastav Predsedništva bude prvo debatovao načelno o iznalaženju rešenja za budućnost Jugoslavije, rasprava razvodniti, pa se neće ni doći do tačke o predlogu mera za funkcionisanje zemlje tokom moratorijuma, za koje je SIV bio životno zainteresovan.

STJEPAN MESIĆ: Niko nije imao ništa protiv.

ANTE MARKOVIĆ: Ja se recimo, ne slažem.

STJEPAN MESIĆ: Ti nisi „viša celina“. Ti si samo jedan.

ANTE MARKOVIĆ: Inače nemam šta tu raditi.

STJEPAN MESIĆ: Samo si jedan, ali nema razloga da ne prisustvuješ, i da kao i svi mi radimo. Ali, ako su svi za to da idemo po predloženom dnevnom redu, ja sam za to, meni je sasvim svejedno. Ali, mislim da je veća logika da se pokušamo dogovoriti o budućim rješenjima, pa da onda idemo na ove konkretne. Jer ja mislim da je to pravi put. Ali, na kraju, i da se o ovoj prvoj točki, odnosno ovoj drugoj, koja može biti prva i ne dogovorimo, mi opet moramo riješiti ovu prvu točku, jer onda idemo na dalje dogovaranje – nakon toga ćemo opet ovo staviti na dnevni red.

ANTE MARKOVIĆ: Pa baš zato – o ovoj moramo svakako razgovarati. Jer ovo stanje koje sada imamo je nepodnošljivo. I da se dogovorimo o budućnosti zemlje, ako stvari budu ovako stajale kao što su sada – niko ne može spasiti ovu zemlju od ekonomske katastrofe.

FRANJO TUĐMAN:⁴ Kada bi bilo reći samo o „ekonomskoj“.

⁴ Franjo Tuđman (1922–1999). Prvi predsjednik nezavisne Hrvatske. Učesnik je Drugog svetskog rata od 1941. godine. Krajem januara 1945. upućen je kao jedan od hrvatskih predstavnika u Vrhovni štab NOVJ u Beograd. Zatim je radio u Glavnoj personalnoj upravi Ministarstva narodne odbrane, u Generalštabu JNA i u uredništvu *Vojne enciklopedije*. U Beogradu je završio i studije na Višoj vojnoj akademiji. Iako je krajem 1960. unapređen u čin generala, već sledeće godine, na lični zahtev, napustio je aktivnu vojnu službu kako bi se u potpunosti posvetio naučnom i literarnom radu. U Zagrebu je 1961. osnovao Institut za istoriju radničkog pokreta, gde je bio direktor do 1967. godine. Došao je u sukob sa Vladimirom Bakarićem, iz SKJ je izbačen 1967, morao je da napusti Institut, uklonjen je sa Univerziteta i penzionisan u 45. godini života. Kad je 1972. započeo progon hrvatskih disidenata bio je zatvoren. Zahvaljujući intervenciji Miroslava Krleža kod Tita, izbegao je višegodišnju robiju, pa je osuđen samo na dve godine zatvora (kasnije je i ta osuda smanjena na devet meseci). Nakon Titove smrti, ponovo je u februaru 1981, zbog jednog intervjua, osuđen na tri godine zatvora i na zabranu bilo kakvog javnog delovanja u razdoblju od pet godina. U zatvoru u Lepoglavi boravio je od januara 1982. do februara 1983. kad je bio pušten zbog lečenja. U maju 1984. vraćen je u zatvor radi izdržavanja ostatka kazne, ali je u septembru iste godine, zbog pogoršanja zdravstvenog stanja, uslovno pušten iz zatvora. Kada mu je 1987. vraćen pasoš, Tuđman je otišao u inostranstvo, najpre u Kanadu i SAD, a zatim u evropske zemlje, gde se povezao sa hrvatskom emigracijom. Na prvoj generalnoj konvenciji HDZ/a, održanoj u Zagrebu 24. i 25. februara 1990, u uvodnom govoru Tuđman je izjavio da NDH nije bila samo „kvislinška tvorevina“, i „fašistički zločin“, već i izraz „povijesnih težnji hrvatskog naroda“. Na majskim izborima 1990. Hrvatska demokratska zajednica je sa 42% osvojenih glasova osvojila 205 zastupničkih mesta (od ukupno 351) u sva tri veća Sabora Hrvatske. Prvi višestranački Sabor konstituisan je 30. maja, a za predsjednika Predsedništva Hrvatske izabrao je Tuđmana, koji je ubrzo najavio novi kurs. Jugoslavija je bila moguća samo kao konfederacija: „S obzirom da nam valja polaziti od činjenice da se Hrvatska nalazi u sastavu Jugoslavije, koja je priznata članica međunarodnog poretka, mi smo spremni na pregovore s predstavnicima ostalih naroda SFRJ i saveznih tijela radi ugovornog uređenja međusobnih odnosa. Na temelju sveukupnoga povijesnog iskustva držimo da se državni suverenitet – u zajednici s ostalim narodima današnje SFRJ – može

ANTE MARKOVIĆ: Slažem se i ja sa time.

FRANJO TUĐMAN: Prema tome, normalno bi bilo da ipak stavimo, odnosno da razgovaramo najpre (ja nisam dao prije prijedlog), i pridružujem se tome da razgovaramo o problemu budućnosti. Pa da onda vidimo šta u prelaznom razdoblju, na temelju toga šta smo se dogovorili.

BRANKO KOSTIĆ: Mi smo na prošloj sjednici Predsjedništva isto tako razgovarali o tome i ocijenili da nema razloga da u vezi sa drugom tačkom dnevnog reda ne postignemo dogovor i saglasnost kako i na koji način i kojom dinamikom, da riješavamo ova pitanja o budućem uređenju Jugoslavije.⁵ U skladu sa time ocijenili

osigurati jedino na konfederativnim osnovama, kao ugovorni savez suverenih država“ (<http://www.tudjman.hr/govori/konstituirajuca-sjednica-hrvatskoga-sabora>). Nakon pobune Srba u Krajini i proglašenja Ustava Hrvatske (22. decembra 1990), Tuđman je sličan stav zastupao i na proširenim sednicama Predsjedništva Jugoslavije. Tokom 1991. bio je glavni kreator hrvatske politike koja je dovela do proglašenja nezavisnosti 25. juna 1991. U daljim pregovorima, Tuđman je stajao na poziciji da je moguć savez suverenih jugoslovenskih republika, ali je nastojao i da proširi granice Hrvatske: „Ako idemo u smislu osamostaljenja Hrvatske, bilo u savezu ili u potpunom osamostaljenju, te i takve granice Hrvatske, kakve su danas, one su apsurd, one su nemoguće, ni u smislu upravo promjetnom, a kamoli u smislu bilo kakve zaštite tih granica Hrvatske. I prema tome, i sa našeg gledišta, ne manje nego li sa srpskog postoji problem da se, postoji potreba da se pitanje riješi u svojoj biti, je li, jer je uspostavljanje Bosne, granica Bosne i Hercegovine, poslije Drugog svjetskog rata i povijesni apsurd vraćanja jedne kolonijalne tvorbe“ (Tribunal: „Zapisnik sa 7. sjednice Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske održane 8. lipnja 1991“). U toj nameri je odvojeno pregovora sa Slobodanom Miloševićem u cilju podele BiH.

⁵ Između ove i ohridske proširene sednice Predsjedništva SFRJ (128. po redu, 22. jul 1991), održano je nekoliko sednica Predsjedništva (129. sednica 30. jula, 130. sednica 31. jula, 131. sednica 2. avgusta, 132. sednica 4. avgusta, 133. sednica 13. avgusta, 134. sednica 17. avgusta i 135. sednica 19. avgusta), ali su dnevnim redom dominirali neuspješni pokušaji obustave ratnih sukoba u Hrvatskoj gde se stanje pogoršavalo iz dana u dan. Predsjedništvo Jugoslavije je 30. jula ušlo u krizu koja više nije razrešena. Planirana sednica u proširenom sastavu nije održana zbog nedolaska Franje Tuđmana. Umesto proširene, održana je redovna sednica na kojoj je formirana Državna komisija za vršenje kontrole i praćenje izvršavanja sporazuma o prekidu vatre. Za njenog predsjednika preglasavanjem je izabran Branko Kostić, pa je Stjepan Mesić napustio sednicu, uz obrazloženje da komisijom ne može da predsedava čovek koji je posetio „teroriste“ u Borovu Selu. Onda je Kostić izjavio kako je Hrvatska blokirala rad Predsjedništva SFRJ, a da su teroristi bili oni koji su „do juče mirne i vrijedne građane, odnosno mještane, ne samo Borovog Sela nego i drugih područja naseljenih srpskim življem u Hrvatskoj, primjenom državnog terora doveli u poziciju da sa puškom u ruci brane svoja vjekovna ognjišta“ (navedeno prema: *Borba*, 31. jul 1991, 1, 7). Istovremeno je hrvatski Sabor, na zasjedanju održanom 1. i 2. avgusta, odlučio da se zamrznu svi odnosi sa Srbijom dok njena službena politika „potiče i neskriveno pomaže teroriste“ (navedeno prema: *Borba*, 5. avgust 1991, 5). Početkom avgusta najteže borbe vodene su u Dalju, slavonskom selu sa oko 8,000 stanovnika, od kojih je više od dve trećine bilo srpske nacionalnosti. Prvi sukobi počeli su rano ujutru 1. avgusta. Prema srpskim izvorima, kada su hrvatske snage napale ovo mesto, odmah je upućen poziv JNA da hitno interveniše. Vlast u ovom naselju veoma brzo preuzeli su organi autonomne oblasti Slavonije, Baranje i zapadnog Srema. Hrvatski izvori govorili su o preko 50 poginulih pripadnika MUP/a. Prema srpskim izvorima, poginulo je sedam srpskih teritorijalaca. Odmah je zasjedalo i Predsjedništvo SFRJ 2. i 3. avgusta (sednica je završena rano ujutru 3. avgusta) i donelo odluku o „apsolutnom i neodložnom prekidu vatre“ u Hrvatskoj: „Predsjedništvo SFRJ zahteva da se u Republici Hrvatskoj odmah i bezuslovno prekinu svi oružani sukobi i druge aktivnosti koje ugrožavaju mir i bezbednost građana i njihove imovine, kao bitan preduslov za demokratski dijalog o razrešenju jugoslovenske krize“ (navedeno prema: *Borba*, 5. avgust 1991, 2). Formirana je i komisija, na čelu sa Brankom Kostićem koja je, zajedno sa nadležnim Hrvat-

smo isto tako, bilo je mišljenja, da bi u takvoj atmosferi bilo onda realnije očekivati da o prvoj tački dnevnog reda, koja glasi „Predlog mjera za funkcionisanje sistema u zemlji za vrijeme tromesečnog moratorijuma“, postignemo punu saglasnost, najodgovornijih predstavnika republika i predstavnika u federaciji, oko stvaranja uslova da taj sistem funkcioniše za ovo vrijeme dok budemo i konačnu saglasnost postigli – dogovor oko budućeg uređenja Jugoslavije. Prema, tome, nema razloga da ne prihvatimo da danas razgovaramo o drugoj tački dnevnog reda, koja je ovdje u dopisu data, a sutra o prijedlogu mjera.

STJEPAN MESIĆ: Ili, ako se prije dogovorimo, možemo i danas preći na ovu predloženu prvu tačku? Kao što vidite, čini mi se da je ipak većina za to da drugu tačku...

ANTE MARKOVIĆ: Većina šuti!

STJEPAN MESIĆ: Ja mislim da je i to za prihvaćanje?

ANTE MARKOVIĆ: Ja mislim da to sutra neće biti na dnevnom redu, jer neće biti jedan dio ovdje prisutne gospode ili drugova? Prema tome, ovo znači da ova tačka neće biti na dnevnom redu?

STJEPAN MESIĆ: Ti si „zloruki prorok“?

ANTE MARKOVIĆ: Nisam, samo sam vrlo realan.

STJEPAN MESIĆ: Da nema razloga da ne bude ni ta tačka.

ANTE MARKOVIĆ: Neće biti, ako će to biti sutra?

STJEPAN MESIĆ: Pa nije isključeno.

skim organima, trebalo da nadgleda sprovođenje ove odluke, kao i svih ranijih odluka o prekidu neprijateljstava. Međutim, Stjepan Mesić se 3. avgusta obratio Saboru Hrvatske i zatražio da se ne prihvati rad komisije, jer nije prihvaćen njegov zahtev da se „imenuje agresor – a to je Srbija“. Predsedništvo nije prihvatilo predlog da se JNA odmah povuče u kasarne i da iz njih može izlaziti samo na zahtev organa Republike Hrvatske. Mesić je ponovio svoj stav da B. Kostić ne može da bude na čelu Komisije zbog poznate posete Borovu Selu i njegove izjave da u Hrvatskoj postoji državni teror (*isto*). Osim toga, zbog nedolaska republičkih predstavnika na sednicama Predsedništva nisu donesene ozbiljnije odluke koje su se odnosila na funkcionisanje zemlje tokom moratorijuma: „Poslije višekratnog odgađanja, za tu smo se sjednicu dogovorili 16. kolovoza. Sudionicima sjednice – članovima Predsjedništva, najodgovornijim savezним funkcionerima i predsjednicima republika, odnosno republičkih vlada – u pozivu sam predložio takav način rada kojim bi se osiguralo utvrđivanje stavova svake republike o budućnosti jugoslovenske zajednice i da se za svaki oblik budućih odnosa (federacija, savez suverenih republika, ekonomska zajednica i odgovarajuće kombinacije) fiksiraju pitanja o kojima treba zauzeti političke stavove u okviru kojih bi se provela svrsishodna organizacijsko-pravna tehnika i metodi pripreme“ (Stjepan Mesić, *Kako smo srušili Jugoslaviju. Politički memoari posljednjeg predsjednika Predsjedništva SFRJ*, Globus, Zagreb, 1992, 172).

FRANJO TUĐMAN: Hajdemo raditi pa završiti danas sve. Zašto se natežemo bespotrebno? Što prije počnemo, pre ćemo završiti.

ANTE MARKOVIĆ: Nije bespotrebno, ovo mi kandidiramo od kada. Od Ohrida pokušavamo da se dogovorimo, kada je bilo u Ohridu, točno mjesec dana, ovako ćemo dalje i onda ćemo konstatirati da je prošao „moratorijum“ i ništa nismo napravili.⁶ On po nama nije ni počeo dok se nismo dogovorili.

STJEPAN MESIĆ: Konstatiram da ćemo krenuti znači sa drugom točkom kao prvom i ukoliko tu budemo produktivni i ekspeditivni, možemo i drugu točku apsolvirati. Za ovo drugu točku, dobili ste slijedeće materijale: „Prioritetna pitanja od značaja za politički dogovor o budućnosti Jugoslavije.“ Materijal stručnih službi Predsjedništva: „Prijedlog organizacije i dinamike rada na dogovoru o budućim odnosima u jugoslavenskoj zajednici“ – materijal Stručne službe. „Alternativni projekt o konstituiranju jugoslavenske zajednice na novim osnovama“ – materijal Stručne službe. „Očekivani dalji nastup Evropske zajednice i KEBS-a prema jugoslavenskoj krizi“ – materijal SSIP-a. I Zbirka dokumenata relevantnih, za dogovor o budućnosti Jugoslavije, materijal Stručne službe. Sve te materijale imate u prilogu. Otvaram raspravu. Pa, dok se jave prvi diskutanti, ja bih samo konstatirao, svima vama je poznato, ovdje su najodgovorniji ljudi za situaciju u zemlji – da u zemlji situacija nije dobra. Od ove sjednice, ljudi mnogo očekuju i u zemlji i u svijetu, isto tako i ukoliko mi ovdje ne donesemo definitivne dogovore, a dogovorimo se o načinu dogovaranja i da to bude demokratski i da to bude u jednom razumnom periodu u našim nastojanjima smo i onda uspjeli. Prema tome, baš zato što su najodgovorniji ljudi, zato što su oči svih građana naše zemlje uprte sada u ovu salu, i prema ovim ljudima koji tu sjede, naša je odgovornost velika i ne možemo je prenjeti ni na kog. Zato predlažem, da u jednoj radnoj atmosferi, uz međusobno uvažavanje i uz argumentiranu raspravu, pokušamo doći do rješenja koji mogu biti za sve prihvatljivi i da

⁶ Na Ohridu je 22. jula 1991. održana 128. proširena sednice Predsedništva, na koju su takođe došli predstavnici republika i Ante Marković sa ključnim ministrima SIV-a, ali se do te tačke dnevnog reda nije stiglo, budući da je minobacački napad na Mirkovce usmerio raspravu ka pitanjima bezbednosti i doveo do Tuđmanovog napuštanja sednice. Marković je tada apelovao: „Mi smo svjedoci opće erozije sistema koja sada ide do kraja. Kontrola događaja ostaje sve manje moguća. [...] Usudio bih se reći da se stvaraju uvjeti za potpunu anarhiju. Stihija bi prevladala i samo smo korak daleko od općeg međurepubličkog, međunacionalnog i međuljudskog građanskog rata. [...] Vjerujte, mada to sada izgleda iluzorno, imamo „požare“ rata, a govorimo o uspostavljanju sistema. Ali, bez uspostavljanja sistema od pravnog pa na dalje, nitko ne može za ništa garantirati. Zato, dogovor o funkcioniranju zemlje, u periodu moratorija, je, istovremeno, i pretpostavka da se spriječe ovakvi uvjeti za ratne sukobe i sve ostalo. [...]. Mi moramo uspostaviti funkcioniranje sistema u ova tri mjeseca. Jer, inače ne možemo vladati tokovima. Ne može se vladati događajima. Kogod misli da je to moguće, platićemo mi zbog toga krvavu cijenu, svi zajedno. Molim vas, situacija je više nego dramatična. Apsolutno, insistiram, u ime Saveznog izvršnog vijeća da se dogovor o funkcioniranju zemlje u periodu moratorija, stavi na dnevni red i o njemu odluči. Ukoliko se o njemu ne donese odluka, Savezno izvršno vijeće i ja osobno, nisam spreman više snositi odgovornost za posljedice u ovoj zemlji. [...] Ako je to tako da Franjo mora zbog situacije koja je, putovati i da se ne može nastaviti razgovor, insistiram u ime Saveznog izvršnog vijeća da se odmah nastavi ovaj razgovor u ovom sastavu, sutra, preksutra. Ne možemo čekati. Nemamo prava da čekamo” (Kosta Nikolić, Vladimir Petrović [prir.], *Rat u Sloveniji. Dokumenta Predsedništva SFRJ (jun–jul 1991, II*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2012, 314–355).

krenemo. Jer, naši dogovori o tome da ćemo se dogovoriti, već predugo traju, a i ljudske žrtve su već iza nas. Prema tome, predlažem da iskoristimo još ovu šansu i radi nas, ali i radi naroda koje predstavljamo ovdje. Predsjednik Hrvatske dr. Tuđman.

FRANJO TUĐMAN: Pošto se protiv Hrvatske vodi rat, ja i kad bih htio ne mogu sjediti ovdje besplodno danima.⁷ Prema tome, izložicu kratko gledaš Hrvatske u odnosu na današnji sastanak i dnevni red. Prije svijega, iz priloženog materijala vidi se da mi raspravljamo o problemu jugoslavenske državno-političke krize i budućnosti Jugoslavije – već više od godinu dana. A, u dostavljenim materijalima, za raspravu polazi se kao da tek sada počinjemo te razgovore. Međutim, gospodo, treba poći od stanja koje imamo – sa punom odgovornošću osobnom i odgovornošću republika koje predstavljamo. U vezi s tim, podsjetio bih samo na to da je Hrvatska, u skladu sa dogovorom na sastanku predsjednika u Kranju 11. travnja ove godine⁸, održala referendum: da se na tom referendumu narod Hrvatske izjasnio za suverenost i samostalnost, uz mogućnost i pravo da takva suverena i samostalna Hrvatska povede razgovore – ako je moguće, o stvaranju saveza suverenih republika, kao suverenih država.⁹ Sa stanovišta Hrvatske, s obzirom na sve to o čemu smo raspravljali u više nego li godinu dana i osobito zbog toga – kao što rekoh na početku, da se protiv Hrvatske vodi rat – sa stanovišta Hrvatske, znači, možemo razgovarati jedino o razdruživanju i – ako neke republike prihvaćaju, o stvaranju saveza suverenih država. Sa stanovišta Hrvatske, ni o čemu drugom se raspravljati ne može. Toliko.

STJEPAN MESIĆ: Hvala.

FRANJO TUĐMAN: Samo nešto da dodam. U vezi sa angažiranjem Evropske zajednice pristali smo na moratorij od tri mjeseca – da odustanemo od daljnjih provedbi ustavne odluke o osamostaljivanju, da bi se u tom roku moratorija – od kojeg je veći dio prošao, da bi se upravo raspravila ta pitanja; Da li je moguć neki savez ili kako na miran način sprovesti razdruživanje. Međutim, mi smo suočeni. mjesto sa nastojanjima drugih da se u tom razdoblju postigne sporazum, mi smo suočeni sa sve agresivnijim ratom, koji se vodi – iniciran i vođen iz Srbije i potpomagan sa

⁷ Tokom te nedelje, Borovo naselje je bilo minobacački napadnuto (13. avgust), dok su tenkovi i avioni dejstvovali po položajima hrvatskog MUP-a kod Okučana (17. avgust), a zatim je raketiran i mitraljiran Sarvaš (21. avgust), pa Vinkovci (22. avgust).

⁸ Opširnije: „Zapisnik sa sastanka predsednikov republik in predsednikov predsedstev republik na brdu pri Kranju dne 11.4.1991“, *National security and the future*, 1/2014, 11–107.

⁹ U Hrvatskoj je 19. maja održan referendum na kome su se građani izjasnili za nezavisnost ove republike od SFRJ. Srbi su bojkotovali referendum; ukupno je glasalo 86,15% upisanih birača (3,030,288). Za razliku od Slovenije, referendumsko pitanje nije bilo precizno, što pokazuje da je ideja o nekoj vrsti jugoslovenske države i dalje bila opcija u hrvatskom rukovodstvu. Da bi se naglasilo da se glasa za hrvatski a ne za srpski predlog, građanima je postavljeno i drugo referendumsko pitanje kojim se očekivalo odbacivanje predloga Srbije i Crne Gore za očuvanje jugoslovenske federacije. Za „suverenu Hrvatsku“ (plavi listić), odnosno za to da „Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama“, opredelilo se 2,853,631 glasač (94,17% od izašlih birača). Za crveni listić – da republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi – izjasnilo se 164,949 glasača (5,44%).

djelovima jugoslovenske armije protiv Hrvatske. S tog gledišta, smatramo da treba po svaku cijenu u ovom vrijeme moratorija raščistiti ta pitanja, a bude li se ta agresija širila kao što se ovih dana širi, Hrvatska će vjerovatno morati poduzeti i druge korake – bez obzira na moratorij. Toliko.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Branko Kostić.¹⁰

BRANKO KOSTIĆ: Ja mislim da bi bilo dobro – s obzirom na značaj ovog sastanka, da se uzdržimo od kvalifikacija i svih onih stvari koje bi mogle podići temperaturu i onemogućiti nas da razložno povedemo jedan dijalog, pri čemu bi bilo krajnje pogrešno ako bi se sada orjentisali – u ovom razgovoru, da razgovaramo o jednoj temi kao da dosad o njoj nismo pričali. Ovi materijali koji su ovde dati, nisu dati s tim da se ponovo vraćamo na sva ona pitanja koja su bila predmet intenzivnih razgovora i u Predsjedništvu Jugoslavije i o neposrednim razgovorima i kontaktima predsjednika republika i predsjednika Predsjedništava, već su više dati kao jedan dokumentacioni materijal, koji bi podsetio na sve te moguće opcije koje su bile u opticaju u ovom proteklom periodu. Zbog toga, ja mislim da bi bilo izuzetno važno da na ovom današnjem sastanku mi potvrdimo spremnost svih da u svim daljim razgovorima i dogovorima o budućem uređenju Jugoslavije ćemo poštovati i polaziti od onog principa koji je i u Ustavu Jugoslavije zapisan, koji znači pravo svakog naroda koji čini ovu Jugoslaviju na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje od Jugoslavije. Čini mi se da oko toga ne bi trebalo da bude spora i da bi bilo izuzetno važno da od tog polaznog principa opšte prihvatljivog za sve pođemo u dalji razgovor.

Drugi princip, koji bi čini mi se trebalo potvrditi na ovom današnjem razgovoru, jeste opšta saglasnost, bar nas ovde prisutnih, da niko u Jugoslaviji neće pokušati putem sile nametati drugom narodu ili drugim narodima Jugoslavije rješenja za koja taj misli da su najbolja. Ako ta dva principa prihvatimo kao polaznu

¹⁰ Branko Kostić (Rvaši, Cetinje, 28.8.1939), Nakon više realne gimnazije u Titogradu, završio je Ekonomski fakultet u Beogradu 1962, gde je 1977. magistrirao, a 1980. doktorirao. Član SKJ od 1957, bio je sekretar Univerzitetskog komiteta SKJ, član CK SK Crne Gore i član Izvršnog odbora SSRN Crne Gore. Od 1978. bio je i vanredni profesor političke ekonomije na Univerzitetu Veljko Vlahović, kao i savetnik u Aluminijumskom kombinatu. Bio je i potpredsednik crnogorske vlade do njene kolektivne ostavke u oktobru 1988. godine. Od marta 1989. do decembra 1990. bio je predsednik predsedništva Crne Gore. Postaje član Demokratske partije socijalista, a nakon ostavke Nenada Bučina crnogorska Skupština ga delegira u Predsedništvo SFRJ u aprilu 1991. Već sam njegov ulazak u Predsedništvo bio je opterećen kontroverzama. Budući da Skupština SFRJ usled opstrukcije Slovenije i Hrvatske nije potvrdila izbor Branka Kostića, Jugoslava Kostića i Sejde Bajramovića ni u aprilu ni tokom maja 1991, Momir Bulatović kao crnogorski predstavnik na sednici Predsedništva 15. maja nije glasao za izbora Stjepana Mesića za predsednika Predsedništva. Iako je dan kasnije Branko Kostić sa ostalim članovima potvrđen, ta se pozicija nije promenila: „Moj glas će biti rezervisan za onog predstavnika Hrvatske koji bi bio spreman da se bori za očuvanje Jugoslavije, a ne za njeno rušenje.”, rekao je Kostić. Njegova tvrdoglavost je došla do izražaja i na sednici Predsedništva SFRJ sa evropskom Trojkom u Beogradu 30. juna, na kojoj je Stjepan Mesić proglašen za predsednika Predsedništva. Iako proglašen potpredsednikom tom prilikom, Kostić je stigao da izjavi: „Ja izuzimam svoje mišljenje i molim da se to konstatuje” (Бранко Костић, 1991: *да се не заборави*, Филип Вишњић, Ободско слово, Београд 1996, 27). Sa druge strane, glasao je za povlačenje JNA iz Slovenije 18. jula, ali je bio daleko manje kooperativan kada je bila reč o srpsko-hrvatskom sporu. Jasno se opredelio krajem jula 1991. kada je posetio Borovo Selo i pružio podršku pobunjenim meštanima.

osnovu za naš razgovor o budućem uređenju Jugoslavije, onda bi najproduktivniji naš razgovor bio ukoliko bi pošli od trenutne situacije u kojoj se pojedini narodi, pojedine republike danas u Jugoslaviji nalaze. Jer je pozicija naša bitno različita. U nekim republikama i neki narodi su već svoju volju izjasnili oko toga. Neki namjeravaju to da urade. Neki su bez referenduma na političkom nivou izrazili želju da ostanu u Jugoslaviji i da sačuvaju tu Jugoslaviju. I umjesto ubjeđivanja našeg besplodnog, koje je do sada bilo prisutno kod ovoga da li nam odgovara više princip federacije ili princip konfederacije, ja mislim da bi bilo najbolje da pođemo od konkretnog stanja koje imamo u svakom djelu Jugoslavije; da vidimo koja su otvorena pitanja i kako i na koji način ta otvorena pitanja da razrešavamo, kojom dinamikom i kojim rokovima. Ako bi pošli od severozapadne granice: Slovenija je u situaciji da se slovenački narod već izjasnio oko toga i jasno saopštio svoje stavove. Problem je nastao onog momenta kad je Slovenija pokušala da jednostranim aktima bez dogovora sa drugim narodima u Jugoslaviji, a moguće i na štetu tih drugih naroda taj čin provede jednostrano i bez ustavne procedure, na jedan miran i dogovoren način sa svim drugim djelovima Jugoslavije. Ja sam očekivao da će, nakon prihvatanja Brionske deklaracije,¹¹ i posebno nakon Odluke Predsedništva SFRJ da povuče jedinice Jugoslovenske narodne armije sa područja Slovenije,¹² slovenačko rukovodstvo konačno shvatiti i konačno se ubjediti da niko nema namjeru, putem sile, pa ni upotrebom Jugoslovenske narodne armije da primorava ni slovenačko rukovodstvo, ni slovenački narod da mimo svoje volje i mimo svojih opredeljenja ostaju i dalje u Jugoslaviji. Zbog toga sam očekivao da će slovenačko rukovodstvo, polazeći od obaveza iz Brionske deklaracije, istina očekujući i izvršenje političkih garancija koje misija Evropske zajednice nama ovde dala, kad smo birali gospodina Mesića¹³ za predsjednika,¹⁴ i to ne samo u ime ministarske trojke, nego u ime čitave Evropske

¹¹ Brionska deklaracija, prihvaćena 7. jula na Brionima u prisustvu ministarske trojke Evropske zajednice od strane svih učesnika u ratu u Sloveniji, predviđala je početak pregovora o mirnom rešenju jugoslovenske krize. Tekst deklaracije u: K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 133–155.

¹² Predsedništvo SFRJ je 18. jula 1991. donelo Odluku o dislociranju jedinica i ustanova JNA iz Republike Slovenije. Tekst odluke u: K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 282.

¹³ Stjepan Mesić (24.12.1934, Orahovica). Osnovnu školu je pohađao u Papuku i Našicama, a gimnaziju u Osijeku i Požezi. Član SKH, završio je prava na Zagrebačkom sveučilištu, položio pravosudni ispit i radio kao opštinski sudija u Orahovici. Tri godine kasnije postao je gradonačelnik Orahovice i poslanik u Saboru SR Hrvatske. Iako je 1967. oštro kritikovao Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog jezika, kao „proljećar“ je uklonjen sa funkcija i osuđen na godinu dana robije, što je i odslužio 1975. godine. U politiku se vratio 1990. na izbornoj listi Hrvatske demokratske zajednice. Nakon izborne pobjede HDZ-a Franjo Tuđman ga imenuje za mandatara nove vlade. Bio je predsjednik Republičkog izvršnog vijeća Hrvatske od maja do avgusta 1990. Sa zaoštavanjem krize i početkom pobune krajiških Srba, Sabor 24. avgusta 1990. delegira Mesića za člana Predsedništva SFRJ umesto Stipe Šuvara. Iako je 15. maja 1991. Mesić trebalo da preuzme funkciju predsjednika Predsedništva, srpski blok je osporio njegov izbor. Kao povod za izbegavanje izbora je iskorišćena interpretacija jedne Mesićeve izjave austrijskim medijima da on će on biti poslednji predsjednik SFRJ.

¹⁴ Stjepan Mesić je izabran na sednici Predsedništva 30. juna 1991, kojoj je prisustvovala i ministarska trojka Evropske zajednice koja je i ponudila sledeći aranžman: moratorijum na odluke Slovenije i Hrvatske o nezavisnosti u zamenu za izbor Mesića za predsjednika Predsedništva. Međutim, ovaj izbor nije išao glatko. Borisav Jović se pitao: „Šta ćemo mi sutra raditi, ako sada izaberemo predsjednika, a vi ne obezbedite moratorij? Izbor sutra ne možemo poništiti.“ Đani de Mikelis: „Dajemo

zajednice, u punoj meri prihvatiti da vrate ustavno stanje za period od tri mjeseca, za period moratorijuma, na stanje koje je bilo prije 25. juna. To, praktično znači da će slovenačko rukovodstvo vratiti svoje delegate u Saveznu skupštinu, da će slovenačko rukovodstvo vratiti svoje članove u Saveznu vladu, i na taj način, pored ostalog, omogućiti da nam funkcionišu institucije sistema i da u tom saveznom parlamentu, ako nam postojeći ustav ne daje mogućnost da prema tom ustavnom rešenju, koje je sada na snazi, provedemo postupak samoopredeljenja i postupak otcepljenja Slovenije od Jugoslavije, da ćemo na taj način stvoriti uslove da u saveznom parlamentu donesemo odgovarajuća ustavna akta i zakone koji će to omogućiti. Jer, druge alternative za takva rješenja nema izuzev rata i upotrebom sile.

Tu su stajale još neke obaveze koje je trebalo provesti vezano od režima na granici, od carine, itd. No, oko toga ćemo razgovarati u okviru druge tačke dnevnog reda. Prema tome, ako je Slovenija u pitanju, kako i na koji način provesti dogovor na miran način o budućem statusu Slovenije i o formiranju i konstituisanju Slovenije kao samostalne države, ako zaista hoćemo da na miran način to dogovorimo, i ako smo pošli od ona dva principa koja sam na početku istakao kao polazne osnove, koje moramo imati u vidu, onda mislim da bi slovenačko rukovodstvo moralo konačno prihvatiti i svoju obavezu da za ovaj period dok treba da dogovorimo miran način rješenja budućeg uređenja Jugoslavije, ne blokira rad saveznih institucija, nego da omogućiti da nama savezne institucije funkcionišu, pa da u okviru tih saveznih institucija preduzmемо sve one mjere koje će omogućiti da to bude na miran i ustavan način. Kad govorim o tome, onda ne mislim da treba u startu da pođemo od toga. A mislim da su kod slovenačkog rukovodstva te rezerve jako prisutne, da bi mi ponovnim sad angažovanjem ili ponovnim osposobljavanjem za funkcionisanje saveznih institucija i saveznog parlamenta, u prvom redu, željeli da putem preglasavanja namećemo volju slovenačkom narodu. Ja mislim da niko od nas to nema u vidu. I kad govorim o ovim otvorenim pitanjima koja stoje kad je u pitanju Slovenija, onda stalno polazim od ova dva principa koja sam na početku rekao: Princip prava na samoopredeljenje uključujući i pravo na otcepljenje i obaveza i saglasnost svih da niko neće putem sile nastojati da svoja rješenja nameće drugom. Zbog toga, meni se čini, da kad je Slovenija u pitanju, tu stoje otvorena pitanja, što se tiče funkcionisanja saveznih institucija. Stoji jedan drugi dio pitanja o kojima ćemo razgovarati sasvim sigurno vezano za drugu tačku dnevnog reda. Gde bi slovenačko rukovodstvo i slovenačke vlasti morale konačno prihvatiti jedan dio obaveza za ovaj period dok smo još uvek u Jugoslaviji i dok moramo imati nekakve zajedničke obaveze. Ja ne isključujem mogućnost da tu ima još nekih pitanja kad je Slovenija u pitanju. Ali, evo, dozvoljavam da oko toga i na takav način sednemo da razgovaramo.

Drugo, kad je Hrvatska u pitanju, tu je očigledno problem složeniji. Ali, mi ne možemo zabadati glavu u pjesak, nego tom problemu treba da pogledamo otvoreno u oči. Hrvatski narod se, isto tako, opredjelio da formira samostalnu državu i da se odcjepi od Jugoslavije. Ali je, po mojoj slobodnoj procjeni, hrvatska vlast značajno potcijenila srpsko pitanje, odnosno pitanje položaja srpskog naroda u

Hrvatskoj. I tu sada dolazimo do ona dva osnovna i polazna principa koja sam na početku pomenuo. Ukoliko hrvatski narod, prema važećem jugoslovenskom ustavu ima želju i ima opredelenje da formira svoju samostalnu i nezavisnu državu, mislim da mu u tome niko ne smije smetati, niti ga u tome onemogućavati. Ali, ostaje otvoreno sada pitanje, može li hrvatski narod nametnuti to takvo opredelenje srpskom narodu koji živi u Hrvatskoj?

Ja ne isključujem mogućnost, da je ovo pitanje na pravi način postavljeno i rešavano onda kada se Hrvatska opredjeljivala pri donošenju svoga Ustava,¹⁵ ne isključujem mogućnost da bi to pitanje možda i sama hrvatska vlast mogla uspješno da riješi prije godinu ipo dana. Ali, danas imamo situaciju takvu kakva jeste. I to je jedno od krupnih pitanja koje nama ostaje da rešavamo. Moramo ga rešavati zajedno. Mislim da svako očekivanje da će nam neko sa strane ta pitanja bolje riješiti nego što ćemo to mi sami uspjeti da riješimo, mislim da su velika iluzija. Prema tome, pored svih onih pitanja koja sam pominjao za Sloveniju, ovdje imamo krupno pitanje – položaja srpskog naroda u Hrvatskoj – koje se onda povezuje i sa pitanjem teritorija u ovim granicama koje su danas. Da nije tog spora, ja mislim da ne bi ni došli u stanje ratnog sukoba na teritoriji Hrvatske. Pri čemu moram odmah da primjetim i da kažem da ne bih mogao prihvatiti kvalifikaciju koju je gospodin Tuđman rekao, da je Hrvatskoj nametnut rat. Prije mislim da je Hrvatska nametnula rat. Hrvatska je, ipak, ta koja je sa 16.000 ljudi koje je imala pod uniformama 31. januara ove godine, povećala taj sastav u raznim oružanim formacijama na preko 100.000 ljudi.¹⁶

STJEPAN MESIĆ: 700.

BRANKO KOSTIĆ: I zbog toga, tim stvarima treba otvoreno pogledati u oči. Može se to rešavati i putem rata, i putem sile. Ali, ako smo se opredijelili da na miran način pokušamo naći dogovor za razrešenje tih problema, onda moramo biti svi spremni da, u jednom razumnom roku koji bi dogovorili, sa jednom dinamikom koja bi bila realna, ta pitanja postavimo na dnevni red, i kad je u pitanju Hrvatska. Pored onih elemenata koje sam govorio za Sloveniju, kod Hrvatske imamo otvoreno pitanje položaja srpskog naroda na teritoriji Hrvatske. I, po mom mišljenju, trebaće dosta mukotrpnih razgovora. Ali, ipak, ako bi se odlučili da ratom i silom to rješavamo, opet bi posle toga rata moralo da se sjedne i opet razgovara, i taj problem konačno razrešava. Kad je u pitanju Makedonija – Makedonija je najavila referendum. Dakle, specifičan položaj. Najavila je referendum za 8, ako se ne varam, ili 9. septembar?

¹⁵ Ustav Republike Hrvatske usvojen je 22. decembra 1990, a u njemu je definisana kao „nacionalna država hrvatskoga naroda i država pripadnika nacionalnih manjina“.

¹⁶ U drugoj polovini 1990. hrvatsko Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo narodne obrane ubrzano su radili na podizanju borbene gotovosti i naoružanju novoformiranih jedinica policije. Broj ovih jedinica u slučaju rata ili stanja neposredne ratne opasnosti predviđen je u septembru 1990. na 70,000 ljudi (25,000 aktivnih i 45,000 u rezervi). Do januara 1991. broj aktivnih policajaca je povećan sa 6,800 na 18,500 hiljada. Do aprila iste godine, rezervni sastav je dosegao 39.000 ljudi. Tada je osnovan i Zbor narodne garde, zamišljen kao nukleus buduće vojske (Davor Marijan, „Sudionici i osnovne značajke rata u Hrvatskoj 1990–1991“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/ 2008, 48–49).

BRANKO KOSTIĆ: Za 8. septembar. Tu je situacija drugačija. Za razliku od Slovenije i Hrvatske, koje su se provedenim referendumima opredijelile da konačno hoće svoje samostalne države i da hoće da izlaze iz sastava Jugoslavije kao jedinstvene, ili kao međunarodnog pravnog subjekta kao državne zajednice, u Makedoniji imamo drugačiju situaciju. Dakle, tek treba da se organizuje referendum. I, u ovom procesu razgovora, treba da vidimo, nakon tog provedenog referenduma, kako i na koji način da to opet dovedemo do kraja, na miran način. Ali, i to, i svako drugo pitanje, moramo sjesti i razriješiti opet na jedan ustavan način u saveznim institucijama sistema, što isto tako podrazumijeva, za čitavo ovo vrijeme razgovora i dogovora, da imamo savezni parlament, koji, ako treba da ga mijenjamo, da sjednemo i dogovorimo se da ga mijenjamo. Ili, da ovaj postojeći savezni parlament donosi novi ustavni nekakav zakon ili nekakva ustavna akta koja će dati mogućnost da na miran način iz te krize izađemo. U Srbiji i u Crnoj Gori imamo opredjeljenje. Ukoliko ocijenimo, mi to opredjeljenje možemo i provjeravati, i referendumima i tako dalje; za sada se ne osjeća potreba za to; ukoliko se bude osjetila potreba, može se to uraditi, ali imamo opredjeljenje koje od naroda nije osporeno, da ostanemo u Jugoslaviji kao državnoj zajednici koja će imati međunarodni pravni subjektivitet. U Bosni i Hercegovini je situacija nešto drugačija nego što je u Srbiji i u Crnoj Gori. Imamo ideje i razgovore, i beogradsku inicijativu, i tako dalje, koja se od jednog dijela tog naroda podržava, podstiče, i tako dalje. Ali, imamo i rezerve u odnosu na to. Prema tome, za svaku od naših republika danas imamo jednu specifičnu situaciju. I svaki naš pokušaj da sada namećemo jedno ili drugo rješenje svima, mislim da je krajnje neproduktivno i da nas ne vodi ka konačnom cilju. Prema tome, i svako insistiranje sada, i u ovom momentu, ili na platformi Gligorov–Izetbegović¹⁸,

¹⁷ Kiro Gligorov (1917, Štip–2012, Skoplje). Osnovnu školu završio je u Štipu, gimnaziju u Štipu i Skoplju, a Pravni fakultet u Beogradu 1939. godine. Tokom Drugog svetskog rata pridružio se Narodnooslobodilačkom pokretu, a maja 1944. postao je sekretar Inicijativnog odbora za osnivanje Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Makedonije (ASNOM). U socijalističkoj Jugoslaviji se uspinjao državnim i partijskim lestvicama, uglavnom u sferi ekonomije. Od 1967. do 1969. bio je potpredsednik SIV-a, od 1969. član predsedništva CK SKJ, 1971–1972. član Predsedništva SFRJ, a od 1974. do 1978. predsednik Savezne skupštine SFRJ. Penzionisao se 1987. ali se reaktivirao 1989. uključivši se u Savet za reforme Ante Markovića. Postao je predsednik Makedonije 27. januara 1991. a na tu funkciju ga je izabrano prvi višestranački parlament u kojem je Gligorovu bio blizak Savez komunista Makedonije, preimenovan u Socijaldemokratski savez Makedonije, ali je najveći broj poslanika dobio VMRO–DPMNE. Tako je Gligorov postao predsednik kao nestranačka ličnost, dok je iz imena republike izbačen pridev socijalistička u junu 1991. godine. Posle dosta dvoumljenja, Gligorov se odlučio da raspiše referendum o nezavisnosti, na koji je 8. septembra 1991. izašlo 80% stanovništva, od kojih se 95% izjasnilo za nezavisnost. Parlament je 25. septembra 1991. doneo Deklaraciju o nezavisnosti, a Ustav je usvojen 17. novembra 1991.

¹⁸ Kiro Gligorov i Alija Izetbegović su na poslednjem sastanku predsednika jugoslovenskih republika 6. juna u Sarajevu predložili *Platformu o budućoj jugoslovenskoj zajednici*, zamišljenu kao fleksibilan okvir u kojem bi republike mogle da izaberu koliki stepen integrisanosti u Jugoslaviju žele da zadrže. Izetbegović je ovako objasnio bit predloga: „U tome je bitna razlika između slovenačko–hrvatskog koncepta i onog koji se nudi u Platformi, jer mi tvorevini koja će nastati dogovorom priznajemo karakter države u pravnom i faktičkom smislu, pošto joj stavljamo u kompetenciju čitav niz važnih poslova. To se posebno odnosi na ustavno uređenje u privrednom prostoru, sistemima ljudskih prava i prava manjina, domenu odbrane i inostranih poslova. Ja čak vjerujem da će se ona i zvati Jugo-

ili na koncepciji koju zastupaju Srbija i Crna Gora i u određenoj mjeri Bosna i Hercegovina, ili na platformi koju zastupaju Hrvatska i Slovenija, i tako dalje, ja mislim da je čisti apsurd neuviđanje konkretne situacije u kojoj se nalazimo i različitog položaja pojedinih dijelova Jugoslavije. Zbog toga bih se ja založio da mi ovaj naš razgovor više ne vraćamo na te teme, nego da ovako pojedinačno, da kažem, od specifičnog položaja svake republike i svakog naroda, idemo pitanje po pitanje. I da dogovorimo da, u jednom razumnom roku zaista, kroz obavezu za ponašanje i poštovanje saveznih institucija u sistemu, i kroz intenzivne razgovore o svakom od tih pitanja koja ćemo notirati i staviti u taj registar, pokušamo zaista na miran način doći do razrešenja te naše krize. Naravno, ja moram reći, to bi pretpostavljalo i da taj prekid vatre, koji je tek počeo i koji se počeo ozbiljno narušavati, potraje. A ako postignemo takav dogovor, to bi trebalo da otvori i više prostora za međusobno povjerenje, pa da, u okviru onoga što predstavlja odluka Predsjedništva SFRJ o prekidu vatre, učinimo i onaj drugi korak, da smanjimo te brojne sastave naoružanih formacija; da maknemo te velike koncentracije naoružanih trupa na pojedinim kriznim žarištima. I to bi onda stvorilo utisak da povučemo jedinice Jugoslovenske narodne armije sa tih kriznih žarišta, i da, u jednoj mirnoj atmosferi zaista pokušamo naći izlaz iz ove naše krize. Toliko i hvala.

STJEPAN MESIĆ: Ako mogu samo postaviti, više kao replika, jedno pitanje, jer pratio sam dobro izlaganje gospodina Kostića; posebno ovo što se tiče Srba u Hrvatskoj, pa nisam primjetio na koji način ćemo dobiti stav i mišljenje Hrvata u Crnoj Gori i Hrvata u Vojvodini, odnosno u Srbiji? Isto tako, nisam primjetio na koji način ćemo dobiti mišljenje? Jer, ono što se predlaže Hrvatskoj, ja podrazumijevam na korektnost izlaganja gospodina Kostića – sve što traži za Hrvatsku, jasno on traži i za druge republike. Bez obzira što je najavio određene specifičnosti. Pa bi bilo dobro da se zna na koji način će se doći do mišljenja Muslimana u Srbiji, u

slavija i da tu neće biti mnogo problema“ (navedeno prema: *Политика*, 6. јун 1991, 6). Hrvatski predsjednik je rekao da se plan Izetbegović–Gligorov „u većoj mjeri poklapa sa prijedlogom konfederalne Hrvatske i Slovenije, iako nije istovjetan nego je kompromisan“, pa je zatražio da se o njemu izjasne Srbija i Crna Gora. Milošević je izjavio da je dobra strana plana to što on predviđa da Jugoslavija i dalje postoji kao država, ali da se plan „ne može ni prihvatiti ni odbaciti“ bez daljih konsultacija. U nastavku sastanka Milošević je insistirao na stavu da svi konstitutivni narodi imaju pravo na samoopredjeljenje i da treba održati istovremeni referendum u Jugoslaviji o tom pitanju, a potom izvršiti razgraničenje u skladu sa rezultatima referenduma. Implikacije su bile više nego očigledne. Momir Bulatović je smatrao da je u pitanju „realan i zreo politički kompromis“ (Zapisnik sa šestog sastanka predsjednika republika i predsjedništava republika, Stojčević, 6. lipnja 1991“, *National security and the future*, 2–3/2014, 116, 119, 124 i 133). U memoarima Bulatović piše da mu je neposredno pre početka sastanka Milošević rekao da je Platforma „zbrkan i konfuzan dokument, da je on neće prihvatiti i izrazio očekivanje da i ja to isto uradim“. Bulatović je, međutim, podržao Platformu jer je zagovarala legalizam, pa su federalni elementi („koji nama odgovaraju“) mogli odmah da se primene, a konfederalni su bili u zoni koju je tek trebalo dogovarati; predlog je sadržavao i rokove za primenu (jedna do pet godina) što je Srbiji i Crnoj Gori posebno odgovaralo jer se na taj način odlagala realizacija već donesenih odluka o nezavisnosti, kao i sukobi koji su „visili u vazduhu“. Crnogorski predsjednik je smatrao da je Platformu trebalo prihvatiti zbog lociranja krivice: „U ovako užarenoj političkoj atmosferi, ko odbije kompromisi, biće označen krivcem za sve i svašta“. Milošević je, navodno, podržao tu ideju, „kao dobru osnovu za dalji rad“, ali samo iz taktičkih razloga – da bi Tuđman povukao svoju prethodno datu saglasnost (Momir Bulatović, *Pravila čutanja*, Zograf, Niš, 2005, 34).

Sandžaku? I, isto tako, na koji način ćemo doći do mišljenja Mađara i Albanaca? Naime, savezni Ustav, koliko znate, ne predviđa nigdje nacionalne manjine. A tu se obično često puta rabi, ovaj puta nisam primjetio, ali rabi se često puta „manjine“ i „narodi“, ali Ustav to, moram vam reći, nije predvidio. To bi me interesiralo, jer i ti narodi ne žive u zrakopraznom prostoru. Oni isto žive na određenim teritorijima. Pa, kao što postoje drugi koji žive u Hrvatskoj na određenim teritorijima, tako i Hrvati, i Muslimani, i Albanci, i Mađari žive na drugim teritorijima. Ovaj puta smo rekli – jedni su proveli referendum, drugi plebiscit, treći spremaju referendum, a ovdje netko govori u ime nekoga. Jer, on unaprijed zna kako građani te republike misle. Pa, jednom smo se na Predsjedništvu, i to mislim na proširenom, dogovorili da svi provedemo referendume, da dobijemo mišljenje građana svake republike. A onda možemo ravnopravno razgovarati. Mislim da miješamo jabuke i kruške. To može ići, ali samo kao kompot. Hvala lijepo.

BRANKO KOSTIĆ: Evo, da odmah odgovorim oko toga. Ukoliko se dogovorimo, da kroz proveru spremnosti pripadnika svakog naroda u svakom djelu Jugoslavije, vršimo provjeru njihove spremnosti, njihovog opredeljenja, onda ja bih unapred mogao da kažem, iako je za to više nadležan i kompetentan Momir Bulatović¹⁹ da kaže, ali iznosim svoje mišljenje, mi bi mogli preuzeti obavezu da za sve Hrvate koji žive u Crnoj Gori organizujemo posebno njihovo izjašnjavanje, ukoliko Hrvatska može, na primer, za sve one koji su kao Crnogorci u Zagrebu, ili za sve Srbe u Zagrebu kojih ima dvostruko više nego što ih ima, konkretno, recimo u SAO Krajini, organizuju takav referendum i takvo posebno izjašnjavanje, ali mislim da je takva orijentacija ili takvo rešenje apsurdno. Ja kad govorim o pravu svakog naroda na samoopredeljenje, u prvom redu polazim od onih teritorija gde određeni narod predstavlja etničku većinu na određenom području. Mi imamo, ako se ja ne varam oko 600.000 Srba u Hrvatskoj, ali u Zagrebu imamo dosta veliku etničku grupu Srba itd., ali očekivati da se tamo raspisuje referendum i da se tamo Srbi u Zagrebu izjašnjavaju oko toga mislim da je apsurdno. Mi imamo veoma mali broj pripadnika hrvatskog naroda na području Crne Gore; međutim, ukoliko bi se taj princip jednako primenio za sve, mi bi sasvim slobodno mogli preuzeti takvu odgovornost i obavezu za izjašnjavanje pripadnika svakog naroda. Drugo, mislim da gospodin Mesić značajno neke stvari ovde mješa kad su u pitanju narodi i narodnosti, i ja ne isklju-

¹⁹ Momir Bulatović (Beograd, 1956, Beograd). Iz oficirske porodice, osnovnu i srednju školu završio je u Zadru, a Ekonomski fakultet u Titogradu, gde je i magistrirao i zaposlio se kao asistent. Angažuje se u Savezu komunista, isprva kao omladinski i studentski rukovodilac, a zatim i sekretar Univerzitetske konferencije Saveza komunista. U tom svojstvu je krajem 1988. podržao održavanje „mitinga solidarnosti“ u Crnoj Gori, koje su uz podršku Slobodana Miloševića organizovali srpski aktivisti sa Kosova. Time je Bulatović uzeo učešća u raskolu koji je u januaru 1989. rezultovao kolektivnom ostavkom crnogorskog partijskog i državnog rukovodstva. Pod njegovim rukovodstvom, Savez komunista Crne Gore ne promenišći čak ni ime izlazi na višestranačke izbore početkom decembra 1990, na kojima dobija 56% glasova. ostaje jedna od retkih komunističkih partija koja je te izbore dobila. Sam Bulatović se kandidovao za predsednika Predsedništva Crne Gore. U prvom krugu je dobio 42%, a u drugom čak 76% glasova. Tako Bulatović u 1991. ulazi kao predsednik Crne Gore, zamenjujući na toj funkciji Branka Kostića. Za premijera određuje Mila Đukanovića, dok se njihova stranka, u čijem rukovodstvu se još nalaze Svetozar Marović i Milica Pejanović Đurišić, u julu 1991. preimenuje u Demokratsku partiju socijalista.

čujem mogućnost da iz takvog mješanja tih pojmova vjerovatno i kod odgovornih predstavnika Evropske zajednice proističe određeno neshvatanje ovog pitanja. U našem Ustavu je veoma jasno naznačeno koji su to narodi koji čine Jugoslaviju i u tom Ustavu je vrlo jasno naznačeno da svaki od tih naroda ima jednaka prava, neovisno od toga gdje žive. Prema tome, ja isto mislim, ja sam to rekao gospodi iz Evropske zajednice kad smo imali razgovore, da se ta dva pojma moraju značajno razlikovati, ako hoćemo polaziti od toga da smo suverena država, da imamo svoj Ustav i da iz toga proističu i određene obaveze koje mora poštovati i Evropska zajednica i svi drugi subjekti. Bez obzira što Hrvata u Bosni i Hercegovini ima 18% u ukupnoj strukturi stanovništva, ne može niko danas poći od toga da hrvatski narod u Bosni i Hercegovini predstavlja nacionalnu manjinu. Taj hrvatski narod mora imati ista prava kao što ga imaju Muslimani i Srbi bez obzira na brojni sastav Muslimana u Bosni ili brojni sastav Srba u Bosni. Prema tome, ne bi smeli, bar ne na ovom nivou, mješati pojam naroda i pojam narodnosti za koji se pouzdano zna i, na kraju krajeva, neki mnogo bolje nego što ja to znam, da je pojam narodnosti, u stvari, pojam nacionalnih manjina. Ne možemo na isti način tretirati Srbe u Hrvatskoj, ili Hrvate u Bosni ili Muslimane u Srbiji, ne možemo ih na isti način tretirati kao što tretiramo Albance, Mađare, Italijane i druge koji predstavljaju nacionalne manjine. Hvala.

STJEPAN MESIĆ: Hvala!

VASIL TUPURKOVSKI: Isto hoću da postavim pitanje Branku, iako to neće voditi možda u najproduktivniji rad danas, ali da bi shvatili čitavu koncepciju, jer je on izložio dosta kompleksno. Kakav bi položaj onda bio Srba u Zagrebu?

BRANKO KOSTIĆ: Ja uopšte, o toj ideji i o toj varijanti ne razgovaram, niti sam spreman da razmišljam. Jednostavno, zbog toga što mislim da je apsurdno na takav način to pitanje postavljati, ali ja sam o tome odgovorio zbog toga što je gospodin Mesić, postavio kako to mislim i šta mislim sa Hrvatima u Crnoj Gori.

STJEPAN MESIĆ: U Vojvodini.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne, ja mislim da uopšte nije apsurdno, jer ako se ide sa time da se ova republika razdružuje od Jugoslavije, što ti prihvataš kao pravo jednog naroda na samoopredeljenje, iako te konsekventno shvatam, to znači pravo srpskog naroda u Hrvatskoj da se razdruži od Hrvatske, opet na bazi principijelnog immanentnog prava na samoopredeljenje. Šta je onda sa takvom velikom grupacijom građana srpske nacionalnosti? To je principijelno pitanje. Možemo i o drugim, ima tu veoma velikog značaja da bi raščistili ovu tvoju koncepciju koju si izložio veoma kompleksno, ipak nije slučajna diskusija.

BRANKO KOSTIĆ: Ako mogu da kažem, ja u tom procesu razgovora koji treba da uslede, ako prihvatimo određene principe, ne isključujem mogućnost da kao rezultat tih dogovora dođe da se konsultuje volja i mišljenje svakog naroda pa da dođe u

određenim djelovima i do razmene stanovništva, dakle, ja ni to ne isključujem kao mogućnost. Mislim da je i to pametnije nego stalno imati tenzije i sutra kao komšije i susjedi stalno imati neuralgične tačke i probleme na etničkoj osnovi, ali ni to ne isključujem kao mogućnost. Ja, naravno, u svemu ovome nisam našao za potrebno da govorim neke stvari o kojima sam govorio ranije i bio u prilici da govorim ranije dok sam bio na mjestu koje sada obavlja Momir Bulatović. Kad sam bio u prilici da kažem da je moje uverenje od samog početka bilo da je najkrupniji, da je jedinstven interes svih naroda u ovoj Jugoslaviji, ova Jugoslavija ovakva kava je danas, ali nema potrebe ubjeđivati; ja kažem, Jugoslavija i granicama u kojima je danas, i da bi takva ideja i takvo razmišljanje sasvim sigurno otklonila i neke krupne sporove koji su sada prisutni, vezano i za pitanje unutrašnjih opredeljenja pojedinih naroda u pojedinim delovima jer bi takva jedinstvena država mogla da garantuje jednaka prava, dakle, kao savezna država, ali kao savezna država koja ima svoj međunarodno-pravni subjektivitet mogla da garantuje jednaka prava pripadnicima svih naroda, neovisno o tome da li žive u Sloveniji, ili Makedoniji, u Hrvatskoj, Srbiji ili Crnoj Gori ili u Bosni. Međutim, ja nisam našao za potrebno da o tome govorim zbog toga što su pokušaji ideje i razmišljanja o tome da Jugoslavija ostane u današnjim granicama toliko loše rezultate dali, da prosto ne mogu sada da razmišljam o tome da se valja vraćati na tu temu.

BORISAV JOVIĆ:²⁰ Ja bih rekao nekoliko reči. Mislim da smo već došli u fazu u kojoj više ne vredi da jedan drugom držimo neke govore i neka ubeđivanja – šta je za jugoslovenske narode pametno i korisno; u toj fazi su još uvek ljudi iz Evrope, koji ne shvataju zbog čega rasturamo državu, ali očigledna je stvar da to više među nama nije produktivno, bez obzira na naša individualna mišljenja. Prema tome mi smo se našli već u fazi u kojoj bi svi očekivali i očekuju da budemo vrlo praktični i da izbegnemo dalje negativne tokove i katastrofalne događaje, bez obzira na to da li će se u budućnosti ta rešenja praktična biti pokazana kao pametna ili ne. Ja polazim od toga da, bez obzira na to što su se događanja kod nas odvijala, u dobroj meri, protivno logici koja bi mogla da bude, obzirom na to da smo mogli pametnije da radimo i da se isti ciljevi ostvare u pojedinim republikama. Da samo napomenem – mi smo godinu dana, već u toku razgovora kao Predsedništvo Jugoslavije sa republikama predlagali i insistirali da, ako žele da ostvare samostalnost i suverenost, da to mogu da ostvare potpuno na ustavan i legalan način i da je potrebno da se zahteva promena Ustava Jugoslavije, u smislu davanja te praktične mogućnosti, iako je idejno napisano da može; da se mora doneti zakon o razgraničenju; da se izvrši normalno razgraničenje bez krvi i bez sukoba. Odabran je put politike svršenog čina

²⁰ Borisav Jović (Nikšić, Batočina, 1928). Diplomirao je i doktorirao na Ekonomskom fakultetu u Beogradu. Bio je na više rukovodećih funkcija u privredi, uključujući „Crvenu zastavu” iz Kragujevca i Privrednu komoru Srbije, da bi postao član Republičkog (1967), pa zatim i Saveznog izvršnog veća. Imenovan je za ambasadora SFRJ u Italiji 1975, a od 1983 je poslanik u saveznoj Skupštini i potpredsednik Skupštine SR Srbije. Kao član Predsedništva CK SKS igrao je važnu ulogu u pripremi i realizaciji Osme Sednice, pri čemu se istakao kao gorljivi pristaša Slobodana Miloševića. Postao je predsednik Skupštine Srbije, a od marta 1989. i predstavnik Srbije u Predsedništvu SFRJ. Od 15. maja 1989. do 15. maja 1990. bio je potpredsednik a od 15. maja 1990. do 15. maja 1991, predsednik Predsedništva SFRJ. Ostao je član Predsedništva do njegovog raspuštanja u junu 1992.

– da se ostvare ciljevi koji se žele, iako je bilo moguće to ostvariti mirnim putem. To je istorijska greška koja je plaćena. Plaćena je i krvlju, i još se plaća i plaćena je ogromnim zaostajanjem Jugoslavije i svih pojedinih republika. Ako se već danas nalazimo ovde, da su ciljevi ostali isti, a pokazalo se da se silom to ne može ostvariti bez daljih žrtava – a svi se slažemo da se ostvari normalnim ustavnim putem, bez obzira na to što su pravljene katastrofalne greške i radnje za koje bi se moglo razgovarati i na drugi način. Nema nikakve potrebe, treba da izađemo iz situacije. Mislim da se opet moramo vratiti na to – čvrsta je istina da Slovenija i Hrvatska imaju ovakve stavove kakvi su ovde iznošeni: da se slovenački narod izjasnio da želi da ima samostalnu i suverenu državu i da je to isto učinio hrvatski narod. Ja mislim da i za jednu i za drugu situaciju, ja ne govorim sada dalje, dalje ćemo videti prema konkretnim situacijama, da rasčistimo prvo ovo, nama su, da bi se vratili na ustavni put potrebne neke odluke najvišeg zakonodavnog organa zemlje. Mi nemamo najviši zakonodavni organ zemlje u ovoj situaciji u kojoj se nalazimo. Prvo, ako hoćemo da se složimo da razložno i ustavno radimo, moramo da se složimo da to treba da sankcionišemo na zakonski i ustavni način. Ako to hoćemo da uradimo – da prestanemo da ratujemo i da idemo da ustavno to rešimo, bez obzira na sve sporove koji će tu nastati, mi moramo, prvo, da se složimo da se moramo vratiti parlamentarnom načinu rešavanja stvari i da se vratimo u Parlament, da ga osposobimo da bar to reši, pa ako nećemo ništa drugo tu da odlučujemo, da se dogovorimo – Parlament će raditi da reši ovo pitanje.

Druga stvar je, mislim da bi bilo vrlo pametno od predstavnika Slovenije i Hrvatske – da prihvate, a mislim da će to drugi isto prihvatiti. Trebalo bi da se pripremi jedan ustavni amandman koji omogućuje realizaciju prava naroda na samoopredeljenje i otepljenje; i da bi trebali da postignemo politički sporazum ovde, da to niko neće osporiti u toj Skupštini i da to bude jedna formalna stvar koju ćemo lako izvesti. Za mene, ako postoji politička volja i sloga, mi taj amandman možemo da donesemo vrlo brzo. On se može za nekoliko dana sastaviti. To je stvar, relativno, jednostavna. Može se Skupština odmah sazvati i mogu se sve republičke skupštine sazvati za nedelju dana – ako ima sloge političke. Ako nema, mi možemo odugovlačiti tri godine i nikad ne rešiti, to je jasno. Iz toga proizilazi da treba, onda, doneti jedan zakon o razgraničenju o kome će biti mnogo rasprave, jer on mora da rasčisti šta sve mora da se razgraniči, od materijalnih do teritorijalnih i svih drugih pitanja, i onda se moraju formirati određene političke, stručne i sve moguće druge grupe koje će u Vladi i na drugim mestima raditi da se to rasčisti.

Ja sam potpuno svestan da taj put znači ulaženje u sve „filigranske“ probleme razgraničenja. Ali, mi nećemo doći do izlaza iz situacije ni ratom, u bržem periodu, nego što ćemo doći tim raspravama. Kamo lepe sreće da do toga nismo došli nego da smo došli do jednog ustavnog rešenja za zajednički život. Ali, ako nema mogućnosti da do toga dođe, onda idemo na ovo pa onda sednimo i razgovarajmo o međusobnim savezima kao što razgovaramo sa svim državama. Ako budemo našli bolje saveze – naći ćemo bolje saveze među sobom nego što smo ih do sada imali. To je za mene, sada, ključno pitanje – da se mi dogovorimo ovde da, bar, za promenu Ustava i donošenje zakona o razgraničenju; da se složimo da Skupština funkcioniše, da to pripreмимо, da donesemo te odluke i da pridemo rešavanju ovog pitanja i da u

međuvremenu obustavimo ovaj rat. Naravno da to podrazumeva da se složimo, ne da se složimo nego da, jednostavno, možemo to pročitati, da u Ustavu piše – pravo naroda na samoopredeljenje. Koliko je to u našim uslovima složeno da se realizuje – svi smo svesni toga. To znači da mora biti napisano, u tom zakonu o razgraničenju, na koji će se način postupiti, kako će se utvrditi volja naroda, kako će se sa teritorijama na kojima su etnički u većini, kako će sa onima koji nemaju veze sa tim etničkim predelima itd. To su sve stvari koje, sada, ovde ne vredi pričati jer svako može hiljadu pitanja postaviti na koje se ne može odgovoriti, ali se može odgovoriti da priznajemo, u principu, pravo naroda na samoopredeljenje u traženju razgraničenja. Ako mi ne možemo to napisati, ja se slažem da je to obostrano, sa obadve strane. Ne može biti sa jedne strane, a sa druge strane nije. Ima tu shvatanja da oni koji imaju državu i koji su u državi i koji je ne rasturaju nemaju potrebe to da rade. Ali, mi možemo prihvatiti i to. Sve možemo prihvatiti, ali to traži razgovor i jedan prilaz. Ja apelujem da prihvatimo prilaz. Kad se to reši onda je, ja mislim, nama laknulo u traženju ključnog rešenja za one situacije gde se želi realizovati jedno Ustavom naznačeno, ali nedovoljno razrađeno pravo da bi se na ustavan način i ostvarilo. Onda imamo drugu situaciju sa ostalim delom zemlje. Dve republike su se odlučile, sa još jednim delom iz treće republike, da prave koncepciju novog ustavnog uređenja koje bi rešilo sadašnje probleme u novoj zajedničkoj državi, a još imamo jednu republiku ili još dve republike, koje se još nisu konačno opredelile u ovom ili u onom pravcu. To sada treba politički da se razreši. Iza toga nam ostaje mogućnost opet nekog zajedničkog ugovora za celu teritoriju, kad se sve ovo rasčisti, ako budemo mogli to da uradimo. Ali, jedno po jedno mi moramo, sada, zauzeti stav da nešto rešavamo. Ako mi ništa ne možemo da rešimo, onda nam jedino ostaje da pustimo stvari kako idu, a to znači – potpuno je neizgledno kako ćemo iz ovog stanja da izađemo koje je praktično nepodnošljivo više, i u ratnom i u materijalnom pogledu.

Zbog toga, mislim da to što je Kostić govorio poklapa se u velikoj meri sa mnom i ne bi trebalo sa zulumadošću da postavljamo jedan drugome pitanja: kako misliš ovo, kako misliš ono. Glavno je pitanje – dajmo da mi stvorimo pravnu osnovu za realizaciju onih čvrstih odluka od kojih se neće odstupiti, a da onda vidimo šta ćemo dalje da radimo sa onima koji se još nisu opredelili, da im damo jedan rok da se opredele, i da vidimo – oni koji su se opredelili, neka prave svoje ustave za budućnost pa nek se priključi ko hoće, a ko neće neka pravi sam sebi državu. Jer mi više nismo u stanju nikoga da ubedimo da je pametnije da živimo zajedno – ovde, možda će se ubediti kroz praksu i kroz život. Hvala lepo.

STIJEPAN MESIĆ: Predsjednik Tuđman ima riječ.

FRANJO TUDMAN: Od uspostave demokratske vlasti u Hrvatskoj Vrhovništvo Hrvatske u kome ima više anti-fašističkih prvoboraca negoli u svim drugim republikama, ne samo da je deklarativno dalo do znanja da želi priznati sva građanska i nacionalna prava Srbima u Hrvatskoj, a da bude jasno i onima kojima očito iz današnjeg izlaganja nije jasno koliko ima Srba u Hrvatskoj. Od ukupnog pučanstva u Hrvatskoj srpskoga ima 12%, a u Zagrebu nema ga šest stotina tisuća nego pedeset

tri tisuće.²¹ Dali smo znači do znanja da priznajemo sva građanska i nacionalna prava, uključujući kulturnu autonomiju, proporcionalno sudjelovanje u sustavu vlasti i lokalnu samoupravu. U tu svrhu razgovarali smo i sa najekstremnijim predstavnicima Srba u Hrvatskoj, kakav je bio Rašković na čelu SDS-a, pa je posle nekoliko razgovora rekao, kaže: „Šta mogu, to je lud narod, ne mogu ja ništa, ja znam da vi to priznajete, ali šta ja tu mogu ja sam bespomoćan“.²² E sada, ko je nametnuo rat u takvim okolnostima?

Gospodo, na godišnjicu kninskog otpora jedan od vođa tog četničkog pokreta Milan Martić²³ izjavio je, i to je tiskano u „Borbi“, u ponedjeljak 19. avgusta, kaže ovako: „Danas kada je pozicija i jednih i drugih u veliko izmenjena kada se Srbi ne zadovoljavaju ni teritorijalnom autonomijom što su mnogi među njima od početka smatrali utopijom, Martić tvrdi da nema više razloga i citat: „Da ne kažem da je čin provaljivanja naroda u magacine oružja milicije pre godinu dana bio režiran“ – to je ono znači kad su preuzeli oružje i skinuli legalnu upravu srpske vlasti koja je bila lokalna i koja je bila tamo izabrana i milicije koja je bila u sastavu Ministarstva unutrašnjih poslova. Znači priznaje kako je to bilo po inscenaciji, po režiji iz Beograda. Trenutnom primirju i nastojanjima koja idu u tom pravcu ne daje nikakve šanse, Martić jel, jer na njihovo pregrupisanje i naoružavanje odgovaramo i mi, tako da imamo i artiljeriju i avijaciju i Armiju koja je uz nas, i tu nema šta da se krije. Uskoro uspostavićemo kontrolu i nad Petrinjom, Karlovcem, Zadrom, jer i nama i Armiji, a interesi su pokazali, su zajednički, potrebna je jedna veća

²¹ Po rezultatima popisa u Hrvatskoj koje je 17. maja 1991. objavio Republički statistički zavod, Hrvatska je imala 4,784,265 stanovnika, od kojih 3,736,356 Hrvata (78,1%), 581,663 Srba (12,2%), 104,041 Jugoslovena (2,2%), 22,355 Mađara (0,5%) i 21,303 Italijana (0,4%).

²² Jovan Rašković (Knin, 1929– Beograd, 1992). Srednju školu je pohađao u Zadru i Kninu, a u posleratnom periodu je studirao elektrotehniku i medicinu u Zagrebu, gde je odbranio i doktorsku disertaciju iz neuropsihijatrije na Medicinskom fakultetu. Bio je direktor Opšte bolnice u Šibeniku, kao i Centra za naučno–istraživački rad bolnice Sveti Sava u Beogradu. Stupa u blisku vezu sa disidentskim krugovima, a posebno sa Dobricom Ćosićem. U decembru 1988. primljen je u SANU kao član van radnog sastava Odeljenja medicinskih nauka. 17. februara 1990. osnovao je Srpsku demokratsku stranku u Hrvatskoj, koja je na izborima za Sabor u aprilu i maju te godine osvojila tek 5 od 351 poslanika, odnosno 1,4% glasova. Međutim, SDS jača nakon postizborne polarizacije. Priključuje mu se niz srpskih kadrova iz SDP-a, dobija lokalnu vlast u opštinama sa dominantno srpskim stanovništvom poput Knina. Zarad smirivanja tenzija Rašković se 23. jula 1990. sastao sa predsednikom Tuđmanom: „Ja ću pregovarati i sa crnim đavolom, ako je to za dobrobit srpskog naroda“. Dva meseca kasnije fonogram njihovog razgovora objavljen u nedeljniku *Danas*. Iz njega je najviše pažnje privukla Raškovićeva izjava o hrvatskim Srbima: „To je lud narod. Oni su naoružani neviđeno, kao komandosi. Oni su na rubu ustanka.“ Prenesen u hrvatskoj, pa u srpskoj štampi, ovaj fonogram je oslabio Raškovićeve pozicije, iako mu je on osporavao autentičnost. Nakon oružanog incidenta na Plitvicama krajem marta 1991, Rašković je marginalizovan u SDS, gde ga je iz rukovodstva stranke potisnuo Milan Babić.

²³ Milan Martić (1954). Školovao se na Višoj policijskoj školi u Zagrebu. Radio je kao policijski službenik u Sekretarijatu unutrašnjih poslova u Šibeniku (1976–1981) i policijski inspektor u Kninu (1982–1990). Martić je postepeno postajao ključna figura u kninskoj policiji, a zatim i na daleko širem području od Knina. Predvodio je policijske snage Krajine u suprotstavljanju namerama Hrvatske da uvede svoje organe u krajiškim opštinama, posebno u sukobima na Plitvicama. Za ministra unutrašnjih poslova u Vladi SAO Krajine izabran je 29. maja 1991.

luka“. Prije toga i na Beogradskoj televiziji i u novinama, famozni kapetan Dragan²⁴ izjavio je kako je došavši u Knin obrijao 40 četnika iz Srbije da bi ih stvorio normalnim vojnicima SAO Krajine. U najozbiljnijim švedskim novinama piše kako je najveća srpska stranka u Republici Bosni izjavila da je oko tisuću Srba iz te Republike iz Bosne sudjelovalo u borbama u Hrvatskoj, i za mnoge se kaže da su poginuli.

Što se tiče Armije, objavili smo i na televiziji inače razgovore tih odmetničkih kolovođa sa vojnim zapovjednicima o naoružavanju, pa tako je i objavljeno isto tako ovih dana u razgovoru Veselinovića, predsednika ove odmetničke Općine Obrovac, komandantu Benkovačkog garnizona pukovniku Čečeviću gdje traži samohotke i nišane i to noću, taj pukovnik mu odgovara: „po noći vam oni ništa ne mogu pomoći, poslaćemo vam ujutru“ itd. Prema tome tamo se dolazi u Hrvatsku da raspiruju taj rat protiv hrvatske demokratske vlasti, a radi osvajanja hrvatskih područja i teritorija kojih nikada u sastavu Srbije bili nisu. I Šešelj,²⁵ i ministar u

²⁴ Dragan Vasiljković (1954). Glavni instruktor oružanih snaga Krajine tokom 1991. godine. Posle smrti oca (u saobraćajnoj nesreći) sa majkom, bratom i sestrom emigrirao je 1967. u Australiju; živeli su u predgrađu Melburna. U Australiji je završio oficirski kurs u trajanju od 26 meseci i službovao je u rezervnim jedinicama australijske vojske. Organi vojne bezbednosti JNA plasirali su informaciju da je Vasiljković kao profesionalni vojnik dosta vremena proveo na ratištima u Vijetnamu i na drugim mestima u svetu. Vasiljković je završio i pilotski kurs. U Jugoslaviju je došao 1991. na poziv srpske Službe državne bezbednosti, a saradivao je sa Radmilom Bogdanovićem, ministrom unutrašnjih poslova, i Jovicom Stanišićem, šefom RDB/a. Vasiljković, koji će na ovom prostoru biti mnogo poznatiji pod svojim nadimkom „kapetan Dragan“, rukovodio je kampom za obuku u Golubićima koji je počeo sa radom 4. aprila 1991. godine. Na njegov predlog, tokom 27. maja 1991. zauzeta je Kninska tvrđava; u njoj je otvoren punkt za obuku specijalaca i tamo je premešten Štab Teritorijalne odbrane, koji su ubrzo postali poznati pod nadimkom „Knindže“.

²⁵ Vojislav Šešelj (1954). Osnovnu i srednju školu završio je u Sarajevu, gde je i diplomirao 1976, a magistrirao 1977. na Pravnom fakultetu. Doktorirao je 1979. na Pravnom fakultetu u Beogradu. Član Saveza komunista, bio je asistent na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu, sa kojeg je uklonjen nakon konflikta sa partijskom nomenklaturom. Osuđen je 1984. na osam godina zatvora zbog delikta mišljenja i disidentskog delovanja, a nakon smanjenja kazne u zatvoru je proveo dve godine. Po izlasku iz zatvora prešao je u Beograd i kretao se u disidentskim krugovima u zemlji i inostranstvu. Radikalni srpski nacionalista. U junu 1989. u Sjedinjenim Američkim Državama proglašen za četničkog vojvodu. Njegova prva stranka bila je Srpski slobodarski pokret, osnovana 23. januara 1990. u Batajnici, gde je Šešelj i živeo. SSP se 14. marta 1990. ujedinio sa Srpskim pokretom obnove Vuka Draškovića. Inače su njih dvojica bili u kumovskim vezama. Nakon tri meseca se odvaja i neuspešno nastoji da registruje novu stranku, Srpski četnički pokret. Nakon neuspešne predsedničke kandidature u Srbiji decembra 1990, Šešelj je 23. februara 1991. u Kragujevcu formirao Srpsku radikalnu stranku, uz pomoć Tomislava Nikolića koji je otepio jedno krilo Narodne radikalne stranke Veljka Guberine. Nakon što je u junu 1991. na dopunskim izborima održanim u Rakovici postao poslanik, istakao se žestinom sa kojom se obrušavao na Tita i Jugoslaviju, Slovence i Hrvate, Antu Markovića i Vuka Draškovića: „Neprekidno upozoravamo novog ustaškog poglavnika i Titovog generala Franju Tuđmana da nikada i ni po koju cenu nećemo dozvoliti da u sastav nove NDH uvede i komad srpske teritorije. Nećemo dati ni pedalj zemlje na kojoj se nalaze srpska sela i poruđene crkve, srpske masone grobnice, jame, klanice, logori, Jasenovci. Mogu Hrvati formirati svoju državu, ali samo zapadno od linije Karlobag–Ogulin–Karlovac–Virovitica.“ Na mitinzima je govorio: „Srpsvo je u samim korenima ugroženo. Ustaške horde atakuju na srpska sela, na srpske žene i decu, i nastoje da dovrše genocid nad srpskim narodom.“ Nakon događaja u Borovom selu požurio je da pripiše odgovornost za krvoprolie svojim dobrovoljcima. „Kad metal iz Tompsona pogodi Hrvata u čelo, oba mu oka odmah iskaču [...] nema potrebe ni da ga kolju“, šalio se u humorističkoj seriji „Minimaksovizija“, u kojoj je tvrdio da „sada koljemo zardalom kašikom za cipele“ i takođe mahao pištoljem. Dobrovoljci bliski Srpskoj radikalne stranke nisu nastupali u sopstvenim formacijama, već u sastavu JNA ili Teritorijalne odbra-

Vladi Srbije – mislim da se Cijan²⁶ zove, a onda je došao i predstavnik Crne Gore u ovom Predsedništvu i čini se sadašnji potpredsednik ovog Predsedništva Kostić u mjesto gdje su policajci Ministarstva unutrašnjih poslova bili namamljeni i pobijeno je onda 12 policajaca i time je započelo krizno ratno poprište u Istočnoj Slavoniji.²⁷ U toj Istočnoj Slavoniji gdje se prenjelo ratno poprište iz Knina ima 20% Srba, kao što ga u Zapadnoj Slavoniji gdje ovih dana je preneto poprište ima 18%, a u čitavoj Hrvatskoj rekoh 12%. A kakve su režije, vjerojatno znate da su i crnogorske i beogradske novine i televizija objavljivale da su ljudi pobijeni, mrtvi, što se pokazalo unapred, sa objavljenim imenima, kao laž.

I sinoć je, kako sam upoznat na Beogradskoj televiziji, objavljeno u delirijumu kako je osvojen Pakrac, kako su uništeni, ne znam šta i kako se XII slavonska uzima u ime „partizanske brigade“ slaviti danas u Pakracu.²⁸ A gospodo, hrvatske odbrambene snage, MUP–ovske strane, odbranile su taj Pakrac i ako vas interesira, vas u Predsjedništvu koji ste trebali igrati ulogu vrhovnog zapovjednika oružanih snaga i tamo predstavnika vojske, zaplenile su samo 15 sanduka minobacačke municije po 120 i 82 milimetara. Prema tome, ko je nametnuo rat, mislim da je već i slijepcima u svijetu i „vrabcima na vrbama“ jasno – niko se o tome ne može zavaravati. A što se tiče pokušaja osvajanja hrvatskih teritorija, mislim da je to uzaludan posao. Vi ste nam sa takvim ratom iz Srbije i Crne Gore, nanijeli žrtve, i kada govorite emocionalno, onda molim u tih godinu dana poginulo je oko 170, ja ne znam točno noćasniji izvještaj, 170 vojnika hrvatskih mislim pripadnika policije unutrašnjih poslova i narodne garde – isto u Službi unutrašnjih poslova. A od primirja od 7. do ovog mjeseca, 26 mrtvih, 67 ranjenih. Noćas je razrušeno nekoliko crkava, tornjeva. Noćas od bombardiranja središta Osijeka, gospodo poginula je u središtu Osijeka, jedna žena, i ranjeno jedno dijete.²⁹

Zločini su počinjeni kako je recimo teško zamisliti u takvoj povjesti kakva je bila i svjedočanstva će ostati iz Like, Banije, Slavonije. I dopustite, mi u Hrvatskoj ne možemo na taj način raspravljati sa vama, kao da se ništa ne dešava.³⁰ Mi

ne. Međutim, odredi u kojima su dominirali članovi i simpatizeri SRS-a, poput „Leve supoderice“ u Vukovaru, isticali su se posebnom surovošću prema zarobljenim vojnicima i civilima.

²⁶ Stanko Cvijan (Bosansko Grahovo, 1951), ministar za veze sa Srbima izvan Srbije u vladi Dragutina Zelenovića od februara 1991.

²⁷ Branko Kostić i Brana Crnčević su krajem jula posetili Borovo Selo, u kojem je 2. maja poginulo 12 hrvatskih policajaca prilikom pokušaja da povrate kontrolu nad naseljem.

²⁸ Napad na Pakrac, koji je još 1. marta bio poprište prvih oružanih sukoba koji su se završili bez žrtava, počeo je 19. avgusta ujutro minobacačkom paljбом, a zatim i napadom pešadije, ali je do večeri istog dana odbijen intervencijom specijalnih jedinica hrvatskog MUP-a. Uzroci i posledice ovog okršaja raspravljani su na 101. sednici Predsedništva održanoj 2. marta 1991. godine. Stenogram je objavljen u: K. Nikolić, V. Petrović, *Od mira do rata*, 319–369.

²⁹ JNA je bombardovala centar Osijeka 19. i 20. avgusta 1991 (Milan Nikolić, „Granate sve žešće zasipaju i sam Osijek“, *Полумука*, 21. аврел 1991, 9).

³⁰ Interesantno je da je u ovom nabranjanju Tuđman propustio da navede eksplozije koje su se 19. avgusta dogodile u Zagrebu u prostorijama Jevrejske opštine i u jevrejskom delu groblja Mirogoj. Danas je poznato da su one podmetnute u sklopu akcije Uprave bezbednosti SSNO pod šifrovanim imenom „Labrador“, ali to tada još uvek nije bilo izvesno. Otud ovi incidenti nisu uključeni u dokument koji je hrvatska strana pripremila za ovu sednicu (Tribunal: „Neki slučajevi zajedničkog djelovanja pojedinih vojnih jedinica i terorističkih grupacija“, 20. kolovoz 1991.)

smo pokušali i pokušaćemo evo i ovaj sastanak ovdje, na koji sam došao, da kažem – priberimo se, dođimo k pameti, pokušajmo da obustavimo rat. Jer znajte – mi hrvatski narod, i sve pučanstvo Hrvatske, znajte i to da je većina srpskog pučanstva u Hrvatskoj od tih 12% što iznosi 586 tisuća, da je većina i tog srpskog pučanstva, protiv tog vašeg osvajačkog rata i da smatra to terorom, što se radi i nad sobom i da želi mir. Niti se hrvatski narod može pomiriti sa agresijom na jednom perfidnom, jednom prljavom agresijom za osvajanje, za stvaranje granica velike Srbije, niti će se Evropa pomiriti. Prema tome, ako bi se nastavila takva politika, bilo bi još više žrtava i ne vjerujem da se onda takvo ratno stanje može zadržati samo na teritoriju Hrvatske. Osim toga gospodo i po sadašnjem Ustavu, po Ustavu koji je proizašao iz obnovljene Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu, ne samo po Ustavu iz 1974. godine koga ste vi u Srbiji negirali, nego u prijašnjim ustavima, granice republika nisu samo administrativne, nego su državne granice. Građani pojedinih republika su državljani tih republika a onda preko toga državljani SFRJ. A onda kada je već riječ o tome, da li vas onda treba podsetiti i o tome sa kakvim je granicama Hrvatska ušla u zajedničku državu, te teorije, to je nešto što morate svijetu objasniti, na kojima vi zasnivate pravo, znači osvajanja hrvatskih područja i na kojima to znači 12% srpske narodnosti, moglo spriječiti hrvatski narod da ostvari svoje pravo na samoodređenje koje se svim narodima priznaje, koje vi deklarativno priznajete drugima, pa i hrvatskom narodu, s tim da biste mu oteli najplodnije dijelove i da biste do granica kakve su u srpskim ekspansionističkim zamislima, već davno–davno bile poortane. Prema tome, u toj i takvoj situaciji, ponavljam, hrvatski narod je već donio svoje odluke, hrvatski narod je spreman da brani svoj teritorijalni integritet i to će činiti i imaće u tome potporu svijeta.

I zbog toga se danas više neću vraćati u ovu raspravu, za nas postoji problem razdruživanja, ali nuđamo onim republikama koji na istim načelima žele se uključiti u demokratski poredak Evrope, nuđamo savez suverenih država. Ali o drugome ne može biti riječi. Gospodin Jović se poziva na Skupštinu. Savezna skupština je postala 17. kolovoza, (avgusta da razumijete svi) 1990. godine, kada je znači počeo taj inscenirani, režirani, kao što vam to kaže i Martić, rat protiv Hrvatske u Kninu.³¹ Prema tome, vi ste za vreme Skupštine, najpre ste oborili taj Ustav u Srbiji,

³¹ Martić je 6. jula 1991. izjavio da su njegovi ljudi „jedina srpska oružana formacija u Jugoslaviji“, da su dobro naoružani i spremni da odbrane srpska etnička područja, da je nabavljeno moderno pešadijsko i artiljerijsko naoružanje, kao i da je „određeni broj“ desantnih helikoptera već spreman za borbu. Martić je rekao i da je Krajina dobila veliku pomoć od Vlade Srbije „u skoro svim oblicima“ i da su odnosi sa JNA „vrlo korektni“ jer imaju „zajedničkog neprijatelja“ – ustašku državu koja „ne želi dobro ni nama, niti jugoslovenskoj vojsci“ (navedeno prema: *Tanjug*, 7. juli 1991). Tokom ratnih sukoba govorio je da je Krajina spremna za odbranu, govorio je o „visokom stepenu odlučnosti i rešenosti“ da se nacionalni interesi srpskog naroda „brane do kraja“, kao i da „nikakvih kompromisa ne može da bude“. Organizovao je napad na hrvatsko selo Kijevo. Sukob je najavio 18. avgusta kada je poslao jedno pismo naslovljeno na Policijsku upravu Split, Policijsku postaju u Kijevu i Mesnu zajednicu Kijevo. Martić je pisao kako su nove hrvatske vlasti odnose između srpskog i hrvatskog naroda dovele do „nemogućnosti daljeg zajedničkog življenja“ na srpskim teritorijama: „Zato nećemo dozvoliti ni u jednom mjestu SAO Krajine vaše policijske postaje – nastavljajući i čuvare ustaško–fašističke politike tzv. mlade hrvatske demokratije. Na području općine Knin, u selu Kijevu, nalazi se vaša policijska postaja. Ovim ultimatumom vas upozoravamo da ćemo, ukoliko se vaša policija iz ovog sela ne povuče u roku od 48 sati, napasti policijsku postaju našim snagama u vrijeme koje bude nama odgovaralo. Također, upozoravamo stanovništvo Kijeva da se na vrijeme skloni na sigurna mjesta da ne bi

a onda ste ga sa oružanim pokretom pokušali obarati samo Republiku Hrvatsku, prema tome, Skupština sama po sebi, nije bila zapreka za ekspanzionističku politiku, pa i ne može biti, a osim toga, danas je nema, niti postoje bilo kakvi uvjeti da se sazove bilo kakva skupština, da se sprovedu izbori. Prema tome, danas imamo situaciju kakvu imamo, imamo Republiku Hrvatsku, sa jednim ustavom, sa jednim referendumom, imamo do duše rat vas iz Srbije potpomognute Jugoslovenskom armijom protiv nas, ali imamo takvu situaciju, znači kakvu imamo, prema tome, dogovorimo se da stvarno prestane rat i da se dogovorimo o mirnom razlazu. A one republike koje žele, znači savez suverenih država na ovom tlu, o njima možemo razgovarati, ali o natezanju o nekakvim amandmanima, o nekakvim skupštinama, to je nešto što ne vodi ničemu. Još nešto da znate, Hrvatska neće više prikrivati niti se suzdržavati, da svijetu objavi da se zaista nalazi u totalnom ratu i ko ga vodi i potražiti i saveznike.

BORISAV JOVIĆ: Da li mogu da pitam gospodina Tuđmana, da li će Hrvatska objaviti svijetu da je ponuđeno legalno regulisanje izlaska iz Jugoslavije, da ona neće to da prihvati.

FRANJO TUĐMAN: Gospodine Joviću, upravo sam Vam citirao Vašeg ministra Martića u Kninu, koji je to rekao i odgovorio sam na to pitanje. Mi smo čitavu godinu dana predlagali demokratsko rješenje. I sada ga predlažemo, samo vi polazite, ali ćete morati to svijetu objasniti na koji način ovo što je Vasil Tupurkovski³² postavio, na koji način zamišljate da dobijete i Srbina u Zagrebu u jedinstvenu srpsku državu i na koji način ćete objasniti da za 580 tisuća Srba u Hrvatskoj tražite ono što vam ne pada na pamet da priznate za dva ili tri milijuna drugih narodnosti u Republici.

BORISAV JOVIĆ: Ja stvarno moram da kažem, neću ništa da komentarišem što ste Vi ovde napadali Srbiju i agresiju, jer zaista nema nikakve svrhe da raspravljamo o tim stvarima, nije ni na dnevnom redu i nije istina, ali, mogu da vam kažem... ali, mogu da vam kažem, jedna je jednostavna istina koju će svi vrlo lako da shvate – Hrvatska je odlučila da izađe iz Jugoslavije – što ima pravo hrvatski narod da učini. Ona je imala dve mogućnosti da to ostvari – legalnim putem – koji se nudi i nelegalnim putem, dakle putem politike svršenog čina – koji je odabran. Svako će prirodno da postavi pitanje: zašto je odabran put politike svršenog čina, kad nema nikakvoga spora da se na ustavan i dogovorani način to reši u okviru Jugoslavije. Odgovor je vrlo jednostavan, želi se postići za sebe i ono što mu uslovnim putem i

došlo do njegova stradanja. Napominjemo da želimo zajednički život i razumijevanje stanovništva srpskih sela i hrvatskog pučanstva u Kijevu, garantujući svima građanska i ljudska prava.“ (Tribunal: Predmet Milan Martić, dokaz P352.68).

³² Vasil Tupurkovski (Skoplje, 1951). Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Skoplju a masterirao u Mičigenu, SAD. Bio je predsjednik SSOJ 1979–1980, a od 1986. do 1989. bio je član Predsedništva SKJ. Ostala je zabeleženo njegovo zapažanje iz oktobra 1988. sa sednice Predsedništva SKJ da se protiv Srbije u saveznim organima često pravi „neprincipijelna koalicija“. Izabran je u Predsedništvo SFRJ u maju 1989. godine. U Predsedništvu je nastojao da se drži između pozicija “srpskog bloka” i severozapadnih republika, pa se tako sučeljavao i sa jednima i sa drugima.

legalnim putem ne bi pripadalo. Nema drugoga odgovora, ako je rezultat isti u jednom i drugom, onda je besmisleno ratovati za jedan isti cilj, kad se može ustavno postići. Jedini je odgovor, želi se zgrabiti ono što mu ne pripada i posledica te vaše politike je rat koji se tamo vodi, prema tome, izvolite razmisliti nemojte misliti da svetu neće biti lako razjašnjeno da se radi o tome.

STJEPAN MESIĆ: Hvala gospodinu Joviću. Ko se dalje javlja, za riječ.

FRANJO TUĐMAN: Znači, hteli ste reći da Hrvatskoj ne pripada Hrvatska zemlja, nego da pripada Srbiji. Ja sam na to odgovorio, nikada Srbiji nije pripadala pa i neće pripadati.

BORISAV JOVIĆ: Uopšte o tome nije bilo reči. Bilo je reči o legalnom razlazu ili politici svršenog čina i silu, i šta kome pripada, neka se legalno raspravi.

STJEPAN MESIĆ: Jeste li možda za kratku pauzu, pa da nakon jedno petnaestak minuta – dvadeset, da u pola jedan nastavimo, a u četrnaest sati biće ručak.

(PAUZA OD 12,10 DO 12,45 SATI).

STJEPAN MESIĆ: Nastavljamo sa radom. Ko se javlja za riječ? Slobodan Milošević, predsjednik Srbije.³³

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Sasvim kratko, jer mislim da u ovom našem zajedničkom nastojanju da dođemo do konstruktivnog rešenja, treba da suzimo front pitanja o kojima razgovaramo, za početak pre svega na ona koja će nam omogućiti da zajednički dođemo do rešenja.³⁴ Meni je žao, umesto da ovaj dugoočekivani početak

³³ Stjepan Mesić je Miloševića opisao ovako: „Gospodin govori promuklo, sve vrijeme s cigarilom u rukama. Gledam tog durmitorskog popovog sina, ‘najvećeg Srbina posle car–Lazara’, nasljedno suicidalnu prirodu nezajažljivih ambicija, zadržljivog od mržnje i netrpeljive taštine, kako pali cigarilosom za cigarilosom, i u velikoj kristalnoj pepeljari loži iscjepkane listiće – ‘tko se vatrom igra’“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 175).

³⁴ Slobodan Milošević (1941, Požarevac–2006, Hag). Rođen u Požarevcu, gde je završio osnovnu i srednju školu. Nakon završenog Pravnog fakulteta u Beogradu obavljao je rukovodeće funkcije u firmi „Tehnogas“ i Beogradskoj banci, koju je predstavljao u Njujorku. U vrhove politike lansirao ga je Ivan Stambolić, uz čiju je podršku Milošević postao šef beogradskih komunista (1984), a zatim i predsednik CK SK Srbije (1986). Rasplamsavajući nezadovoljstvo Srba i Crnogoraca stanjem na Kosovu, obećao je u aprilu 1987. okupljenim Srbima u Kosovu polju: „Niko ne sme da vas bije.“ Time se uspešno nametnuo kao čovek koji će tu situaciju rešiti, dok drugi o njoj samo govore. Na taj način je uspeo da potisne svoje konkurente u Savezu komunista Srbije, uključujući i Predsednika Srbije, Ivana Stambolića, koji je bio ne samo Miloševićev politički mentor, već i blizak prijatelj. Poražene na Osmoj sednici SK Srbije (septembar 1987), Stambolićeve pristalice prepuštaju kontrolu nad srpskom partijom Slobodanu Miloševiću. Serijom štrajkova i protesta koji su počeli u julu a završili se u oktobru 1988, rukovodstvo SAP Vojvodine prinuđeno je na ostavku i zamenjeno Miloševićevim pristašama u tzv. jogurt revoluciji. Isto se dogodilo i u SR Crnoj Gori, gde stara garniture odstupa nakon protesta. Otpor na Kosovu ugušen je uvođenjem vanrednog stanja i suzbijanjem protesta uz nekoliko desetina žrtava. Pokrajine su i formalno stavljene pod kontrolu republike Srbije usvajanjem ustavnih amandmana koji su proglašeni 28. marta 1989. godine. U maju iste godine, Milošević je postao predsednik Predsedništva SR Srbije. Na izborima za mesto predsednika Srbije održanim 9. decembra 1990, osvo-

dijaloga, stvarno i omogućimo, danas smo čuli – po ko zna koji put i potpuno neosnovan – ponovljene optužbe na račun Srbije, na račun četništva, odmetništva i druge diskvalifikacije koje nema potrebe ni demantovati, jer ih demantuju i same činjenice života, ali mislim da je takav prilaz sasvim neprikladan za jedan demokratski i nadam se bar kada je o nama reč, željeni dijalog o rešavanju jugoslovenske krize. Mislim da takav prilaz ne vodi apsolutno ni u kakvu konstruktivno rešenje i da bi smo morali da se vratimo na stvarne činjenice i na stvarne probleme koje svi zajedno u ovoj zemlji imamo. Za mene se postavlja pitanje – na način koji je sličan prilazu drugova Kostića i Jovića i postavlja se pitanje: imamo li mi dovoljno razuma da uvažimo bar činjenice? Naime, insistiranje na legalitetu nije formalno pitanje, jedino poštovanjem legaliteta može da se sačuva mir i jedino poštovanjem legaliteta može da se izbegne krvoproliće. Izlaskom sa legalnog terena neizbežno se ulazi u veliku konfuziju i vidimo u kakvo krvoproliće, valjda to iskustvo možemo da izvučemo iz dosadašnjeg razvoja događaja. Ja bih suzio pitanje koje smatram najvažnijim za početak jednog konstruktivnog dijaloga na nekoliko glavnih elemenata.

Danas da postignemo, prvo da se osigura prekid vatre, drugo, da se uspostavi funkcionisanje Jugoslovenskih institucija – skupštine i vlade, i treće, da se u tim okolnostima pristupi uređivanju procedure i načina ostvarivanja prava na samoopredeljenje svakog naroda – jednako za sve promenom Ustava Jugoslavije u Skupštini Jugoslavije. Ako se mi o tome dogovorimo, kao o prilazu, kao prethodnom pitanju za traženje konstruktivnog rešenja, onda nema nametanja rešenja ni jednom narodu i ni jednoj republici – onda nema nasilja i onda se stvaraju uslovi da se poštuje volja i da se zaštite na jednak način interesi svih jugoslovenskih naroda. Otvara se pitanje, možemo li mi, polazeći od potrebe da izbegnemo tragične ishode krize u kojoj se nalazimo, da napravimo taj mali korak međusobne saglasnosti koja će uva-

jio je 3,285,799 glasova (63,34% izašlih na izbore, odnosno 46,72% biračkog tela). Na prelazu iz 1990. u 1991. njegovom odlukom Srbija je izvršila upad u devizni sistem zemlje, čime je potkopan reformski plan saveznog premijera Ante Markovića. Već 10. januara, na sednici Predsedništva SFRJ, rekao je da su granice između republika bile samo administrativne i kao takve nisu se mogle „jednostavno proglasiti za državne, s obzirom da one nisu okvir u kojem žive pojedini narodi“. Srpski predsednik je jasno stavio do znanja da je za njega neprihvatljivo „razdvajanje srpskog naroda i njegovo smeštanje u okvire različitih suverenih država“. U tom periodu za Miloševića je, kako svedoči Borisav Jović, srpski predstavnik u Predsedništvu najvažnije bilo da JNA „pokrije“ srpske teritorije u Hrvatskoj „i mi se više ne bojimo raspleta jugoslovenske krize“. U razgovoru sa kadrovima svoje partije Milošević je 16. marta rekao da je najvažnije državno pitanje bilo pitanje granica: „Granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikada ne diktiraju slabi. Prema tome, osnovno je da moramo biti jaki. Mi jednostavno smatramo da je legitimno pravo i interes srpskog naroda da živi u jednoj državi. [...] Mi smo iz Jugoslavije, a zauzvrat od njega dobio priznanje prava srpskom narodu da odlučuje o svojoj sudbini. Sa Franom Tuđmanom se sastajao redovno, a njihov sastanak u vili u Karađorđevu, održan 25. marta 1991. temu je imao podelu interesnih sfera u Bosni i Hercegovini i uklanjanje premijera Markovića.

žiti postojeće činjenice; a što se našeg stava tiče, pročitali ste beogradsku inicijativu, ona vam je uostalom u ovom dokumentacionom materijalu i dostavljena uz niz suštinskih, štamparskih grešaka i uz izostanak, čak i napora da se tačno interpretira, ali bih vas podsetio da je naše opredeljenje da Jugoslavija treba da bude očuvana i treba da bude organizovana kao zajednička država, ravnopravnih republika i naroda zasnovana na njihovim zajedničkim interesima.

Mi smatramo da ona ima potvrđeno istorijsko opravdanje i uslove za uspešan razvoj. Cenili smo da je očuvanje Jugoslavije, i ja sam u to čvrsto uveren, uslov za mirno i demokratsko rešenje krize. Smatramo da narodi i građani u republikama treba samostalno da ostvaruju svoje interese, a zajedničke interese ravnopravno da ostvaruju u Jugoslaviji kao zajedničkoj državi. I dalje, međusobne odnose, iako se ovde govori o međunarodnim odnosima, to je potpuno nekorektno ovde dato. Međusobne odnose naroda i republika u Jugoslaviji treba da uredimo Ustavom Jugoslavije, koji po našem čvrstom uverenju treba da se zasniva na ravnopravnosti republika i naroda najširim političkim i socijalnim slobodama i pravima građana, višestranačkom parlamentarnom sistemu, tržišnoj ekonomiji i garancijama, slobodi i ravnopravnosti svih oblika svojine. I na toj osnovi, mi smo ocenjivali da zajednički interesi ravnopravnih republika i naroda Jugoslavije postoje u odnosima sloboda i prava čoveka, dakle, jedinstvenog tržišta i monetarnog sistema, spoljnih poslova i odbrane i bezbednosti zemlje sa jedinstvenim oružanim snagama. Ti interesi treba da se ostvaruju preko organa Jugoslavije, Skupštine Jugoslavije, kao dvodomog zakonodavnog organa u kome su predstavljeni interesi naroda, republika i građana Jugoslavije, izvršnih i pravosudnih organa Jugoslavije koji će efikasno obezbediti ostvarivanje i zaštitu zajedničkih interesa i ravnopravnosti republika, naroda i građana.

Uz to, smatramo da ni jednom narodu ne može biti osporeno pravo na samoopredeljenje, naravno, ono podrazumeva i pravo na otepljenje, i da u svakom slučaju korišćenja takvog prava, način korišćenja prava na samoopredeljenje treba zajednički da se uredi odgovarajućom promenom jugoslovenskog ustava. Zato se vraćam na početak, prethodno pitanje, za bilo kakav dalji rasplet, upravo je funkcionisanje jugoslovenskih institucija, dakle, Skupštine i vlade, da bi smo obezbedili jedan legalni ambijent u kome je moguć dijalog, moguć dogovor, isključeni jednostrani akti, isključeno nasilje i isključeno krvoproliće, koje valjda svi želimo da isključimo kao metod rešavanja jugoslovenske krize. Zato i smatram da bi osnovno pitanje, oko koga bi se morali da opredelimo u ovom našem razgovoru je opredeljenje za legalan i miran, a ne nelegalan i krvav put rešavanja jugoslovenske krize. A to podrazumeva, dakle, i da se osigura prekid vatre, kao prvo, i da se uspostavi funkcionisanje jugoslovenskih institucija, dakle, Skupštine i vlade, i da se u tim okolnostima pristupi uređivanju procedure i načina ostvarivanja prava na samoopredeljenje da bi izbegli nametanje, da bi izbegli nasilje i da bi obezbedili da se u tim uslovima podjednako poštuje volja i interesi svakog od jugoslovenskih naroda. Ako se oko toga mi danas dogovorimo, onda se veoma lako u kontinuitetu našeg daljeg rada možemo dogovoriti o elementima rešenja i razložno i objektivno sagledati interes svakog od subjekata koji treba da učestvuje u rešavanju naših problema. Mislim da je to onaj prvi inicijalni korak oko koga bi smo se morali složiti da bi smo otvorili put dijaloga, otvorili put demokratskom rešenju i otvorili put mirnom rešenju. Jer

malo nam treba da otvorimo put mirnom rešenju, i veoma malo nam treba da otvorimo put krvoproliću. Ne treba da nam, da tako kažem, bude „zavesa na očima“ da ne vidimo razliku između te dve opcije, za koje nam i za jednu i za drugu vrlo malo treba. Ako budemo prišli sa isključivošću diskvalifikacijama, optužbama, mi ništa nećemo učiniti. Onda samo praktično prihvatamo postojeće stanje velikih sukoba. A ako budemo prišli sa jednim konstruktivnim nastojanjem, da uvažimo volju i interese svakog naroda, ali da uvažimo i legalitet Jugoslavije i njen kontinuitet, ne osporavajući nikome pravo na samoopredeljenje, onda smo mi na putu jednog demokratskog rasta. Zato ne treba da dođemo u situaciju da pravimo i jednu grešku u pristupu i grešku u mišljenju. Vasil je postavio pitanje, a šta će ne znam u ovoj republici ili onoj da se desi sa ovim ili onim narodom? Greška je u tome što taj prilaz podrazumeva da se startuje sa već svršene činjenice da je reč o republikama kao nezavisnim i suverenim državama. Pa se onda postavlja, a šta u svakoj od njih treba da se desi. Greška je zato, što po mom mišljenju, koje ja naravno ne želim nikome da namećem, moramo startovati u Jugoslaviji, i od toga da ona postoji, a od uvažavanja na drugoj strani, prava naroda na samoopredeljenje da se iz nje izdvoje i formiraju svoje posebne nacionalne države za one narode koji to žele, za one narode koji to svojom voljom izraženom na referendumu saopšte na način koji će obezbediti podjednako jednake interese drugih naroda, odnosno koji neće povrediti interese drugih naroda koji žive u postojećoj zajednici. Jer da ne živimo u postojećoj zajednici mi ne bismo imali te probleme. Nego mi živimo u postojećoj zajednici, prema tome, imamo status kvo, od koga se jedino može poći u jednom konstruktivnom prilazu da se traži zajedničko rešenje. Zato mislim da ovo glavno pitanje, pitanje legaliteta, na osnovu koga se može onda obezbediti i prekid vatre i uspostavljanje funkcionisanja jugoslovenskih institucija i u tim okolnostima uređivanje i afirmacija svih pojedinačnih i posebnih interesa naroda i republika treba da bude početni korak za rasplete krize, ako ga želimo kao demokratski i miran.

STJEPAN MESIĆ: Hvala lijepo gospodinu Miloševiću, za riječ se javio Kostić Jugoslav.³⁵

JUGOSLAV KOSTIĆ: Sticajem okolnosti, već više od godinu i po dana sam na neki način i najdirektnije bio uključen u donošenju pravnog akta kojim bi trebali da razrešimo sva ova naša pitanja koja danas imamo u našoj zemlji. No, ne vredi se vraćati nazad, ali ja moram da kažem svoje osećanje, da smo prihvatili ovaj predlog Predsedništva SFRJ, od pre godinu i više dana, sigurno je da bi smo mi danas imali akt na osnovu koga bi se na ipak, miran, demokratski, civilizovan način i udruživali i razdruživali. I hteli mi ili ne, osnovna poruka i ovog današnjeg sastanka mora biti

³⁵ Jugoslav Kostić (Zvečan, 1939). Osnovnu školu završio je u Banjskoj, gimnaziju u Kosovskoj Mitrovici a Poljoprivredni fakultet u Beogradu, zaposlivši se u PIK Sirmijumu u Sremskoj Mitrovici. Od 1978. do 1986. Bio je član izvršnog veća opštine Stara Pazova, a 1986. je postao i predsednik opštine Stara Pazova. 1989. je bio predsednik Predsedništva Vojvodine, a u decembru 1990. zamenjuje Dragutina Zelenovića na mestu člana Predsedništva SFRJ. U radu Predsedništva nije ostao naročito zapažen, osim po jednoj njegovoj izjavi koju je Franjo Tuđman često citirao, da „treba da se razidemo kao ljudi.“ Glasao je uredno sa srpskim blokom u kojem je ostao so kraja rada krnjeg Predsedništva.

opet u tom pravcu, da donesemo pravni akt i da omogućimo narodima ono svoje pravo na samoopredeljenje do otepljenje i da sprečimo nenametanje sila u izražavanju želja svakog naroda. Prema tome, mislim, biće i ovaj sastanak prazan, kao i mnogi drugi sastanci ako se zaista danas ne dogovorimo da se pod hitno urade pravni akti kojima ćemo omogućiti svakom narodu koji danas živi u Jugoslaviji svoje samoopredeljenje do otepljenja i svoju volju kako da uredi i organizuje svoje život. Naravno, posle toga dolaze i detalji, ali s obzirom da mi imamo često na sastancima, a i danas predsednik Predsedništva je govorio o narodnostima kako ih mi tretiramo u našim pravnim aktima, a poznati su kao nacionalne manjine u svim pravnim dokumentima modernog sveta, da se izjednačavaju sa narodom. Ja mislim da mi ipak moramo svi zajednički da konstatujemo da u ovoj zemlji se zna ko su narodi i da oni nemaju druge države osim svoje republike, odnosno Jugoslavije, dok sve druge nacionalne manjine koje žive u našoj zemlji imaju sva nacionalna i ljudska prava, verovatno, čak možda i veća nego što ih imaju u matičnim republikama, odnosno matičnim državama. Prema tome, mislim da sa takvim prilazom i sa takvom tezom treba zaista da prestanemo, jer šta bi se desilo kad bi sve nacionalne manjine koje su poznate i priznate u svetu i postoje u svakoj državi sveta tražile da imaju svoju državu? Mislim da na tome, zaista, ne bismo smeli da imamo različite prilaze, i da jedni drugima, na taj način, osporavamo ili pretimo.

Ja sam dužan da kažem, u nekoliko reči, o položaju naroda i narodnosti u našoj Republici, a pre svega u severnom delu Republike, odnosno u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini. Iz najnovijih popisa, dakle iz ove godine, Hrvata u Vojvodini ima 3,69 posto, odnosno nepunih 75.000. Prema tome, ako danas govorimo, i to javno kažemo, da svaki narod ima pravo na samoopredeljenje do otepljenja, molim vas, ja sam spreman i slobodan sam ovde, pred svim skupom, da izjavim da garantujem da od 75.000 Hrvata, koji žive apsolutno ravnopravno sa svim drugim narodima i narodnostima u Autonomnoj Pokrajini Vojvodini odnosno Republici Srbiji, da ne bi bilo ni 20 posto koji bi se opredelili da izađu iz Jugoslavije, odnosno iz ove Republike. U našoj Republici ni jedan Hrvat se nije iselio, ni jednom Hrvat u se nije uskratilo pravo; dakle svaki Hrvat, svaki Srbi, svaki Mađar, Slovak, Rusin, i tako dalje, imaju prava koja ima jedan civilizovan čovek – pravo na jezik, na pismo, na običaje, na imovinu, na zapošljavanje, na slobodu. Prema tome, ja ne vidim, zaista, razliku između bilo kojeg Hrvata – građanina Vojvodine, Srbina, Slovaka, Rusina, Rumuna, Mađara, i tako dalje. Međutim, mi ne smemo izgrađivati politiku na bazi mišljenja Tonkovića,³⁶ na bazi mišljenja Agoštona,³⁷ i tako dalje. Jer, treba čuti i drugu stranu – šta kažu građani, kakav je njihov status i kako oni žive sa svojim komšijama, bez obzira na nacionalnu, versku ili drugu političku pripadnost. Mislim da ne treba unositi nemir, i naš je zadatak da učinimo sve da ne dođe do poremećaja međunacionalnih odnosa. A, izvolite, dragi drugovi, jer mi smo do sada živeli u jednoj državi, mislili da smo „bratstvo i jedinstvo“, ali izgleda da je to bilo lažno. Ali, u svakom slučaju, dođite, proverite, vidite. Najrazvijenija mesta su upravo ona

³⁶ Bela Tonković (1944). Predsednik Demokratskoga saveza Hrvata u Vojvodini (DSHV) od osnivanja 15. jula 1990. (u Subotici) do 2003. godine. U ovom periodu razvio je široku diplomatsku aktivnost na upoznavanju javnosti s navodnim kršenjima ljudskih i manjinskih prava i „velikosrpskim pritiscima“ kojima su bili izloženi vojvođanski Hrvati.

³⁷ Andraš Agošton (1944). Lider Demokratske stranke vojvođanskih Mađara.

mesta u kojima su mešovita naselja, gde žive Srbi, Hrvati, Mađari, Rusini, Slovaci, i tako dalje. Prema tome, mi ćemo učiniti sve da takvi odnosi ostanu. A smatramo da oni građani koji se opredele da ostanu u Jugoslaviji, već znamo koji su to, i kada se donese novi ustav, njime ćemo obezbediti sva građanska prava i dostignuća koja imaju najrazvijenije i najcivilizovanije zemlje sveta. Da zaključim, uz punu podršku izlaganju potpredsednika Predsedništva Jugoslavije, doktoru Branko Kostiću, na jednom rezimeu za današnju sednicu, zalažem se i predlažem da sa ovog skupa ovlastimo i predložimo stručnu radnu grupu u našem Predsedništvu, koja će najdirektnije i najbrže uraditi jedan pravni akt, na osnovu koga želimo da na miran i demokratski, i civilizovan način, razrešimo sva ova pitanja, I to u razdruživanju i udruživanju onih koji žele da ostanu i onih koji žele da izađu iz Jugoslavije.

STJEPAN MESIĆ: Hvala ljepo Jugoslavlu Kostiću. Kiro Gligorov.

KIRO GLIGOROV: Ja bih, najpre, hteo da kažem da, ovo što je potpredsednik Kostić kao dva polazna principa predložio, za mene je prihvatljivo. Prvo, princip „pravo na samoopredeljenje“ svakog naroda do otcepljenja, mislim da se samo po sebi razume. To je na neki način i prirodno pravo svakog naroda, nesporno. Nesporno po svim međunarodnim dokumentima koji se danas u svetu uzimaju kao relevantni. Prema tome, to je po mom mišljenju sasvim u redu. Njegov drugi predlog, da sve to skupa bude izvedeno na miran način, uz poštovanje volje svakog naroda, i tako dalje, i to je, razume se, prihvatljivo. Kao što je prihvatljivo i ono što je malo pre predsednik Milošević rekao, da je prvi prioritet, da bi mogli zaista razgovarati i doći do razumnog rešenja, da se obezbedi striktno i odmah prekid vatre. Treba da prestanu da ginu ljudi, da bi mogli razgovarati u normalnoj atmosferi. I mislim da je to i naša ljudska obaveza, ne samo kao predstavnika republika, nego jedna civilizacijska obaveza, bez koje je vrlo teško da svi ljudi normalno rezonuju, i da tražimo rešenja koja će nas spasiti od neke još veće kataklizme u zemlji, još većeg gubitka ljudskih života. I, razume se, da možemo u jednom normalnom ambijentu da razgovaramo o budućnosti jugoslovenske zajednice. To je jedno što sam hteo da naglasim. Po mom mišljenju, to treba uvažavati, i možemo to i usvojiti. Sada bih hteo da kažem nešto o Makedoniji. Mi smo dugo očekivali, nadali se da ćemo kroz razgovore među nama, kroz dobru volju svih, doći do zajedničke solucije o tome kako da izgleda buduća jugoslovenska zajednica, i da time skinemo sa dnevnog reda potrebu da idemo na ovaj ili onaj referendum, i tako dalje. Međutim, kao što svi vidimo, razgovori su se odužili. Došlo je i do takvih događaja koji, po mom mišljenju, verovatno niko od nas pre jedno pola godine ne bi verovao da će se dogoditi. Izgledi za naš dogovor, ukoliko danas ne shvatimo svu ozbiljnost situacije i odgovornost pred kojom se nalazimo, nisu baš izgledni. I u toj situaciji, a imajući u vidu i neke međunarodne okolnosti, Sobraanje Makedonije se odlučilo da ide na referendum, polazeći od toga da smo se zajednički dogovorili na Bledu, da ćemo

pristupiti tom činu, i da ćemo kroz referendum proveriti volju naroda u svakoj republici u Jugoslaviji.³⁸

To je prvi, taj unutrašnji razlog. A, onda, ima i nekih međunarodnih okolnosti. Ova situacija u Jugoslaviji podgrejala je razne apetite na ovakvim balkanskim prostorima, i razne pretenzije naših suseda, koji se veoma očito izražavaju i eskaliraju. Recimo, pre nekoliko dana, izjava bugarskog ministra spoljnih poslova da, u slučaju raspada Jugoslavije, Bugarska ima istorijske i etničke pretenzije u Makedoniji, a slovom i brojem, po popisu ukupnog našeg stanovništva, izvršenog ove godine, Bugara u Makedoniji ima 1.561, i to preko hiljadu doseljenih iz ovog sreza na granici Srbije i Bugarske, koji se tu zapošljavaju i nastanili se, da žive; iz dimitrogradskog sreza. To je ta situacija. Zato hoćemo i referendumskom, plebiscitarnom odlukom, da to Bugarskoj bude jasno.

U Grčkoj se govori i pojačava propaganda u vezi sa tim kako se radi o skopskoj vlasti, kao da je reč o nekoj uzurpiranoj, faktičkoj vlasti, a ne jednoj republici koja ima status i do sada, po Ustavu države u Jugoslaviji, i tako dalje. Negira se da uopšte postoji makedonski narod, da je to zloupotrebljen jedan geografski pojam, i tako dalje.

Znate za pretenzije koje postoje u pogledu stvaranja jedne albanske države, i tome slično. A, istinu govoreći, ima i stranaka, bez obzira koliko je njihov uticaj, ne govorim o zvaničnim organima Srbije, ali ima stranaka, ima pokreta koji se zalažu za to, i otvoreno govore, da je Makedonija stečena, zavojevana u ratu, da je to teritorija, koja ne znam od kog vremena, kog veka pripada Srbiji, itd. Ako sve to uzmemo u obzir, smatrali smo i mislim da izražavamo volju čitavog naroda koji žive u Makedoniji, da treba jasno pokazati u ovom trenutku kakvo je stanovište makedonskog naroda i svih građana koji žive u Makedoniji. Da je to pitanje bilo sasvim sazrelo, može da se vidi iz toga da je plebiscitarno prihvaćen predlog o referendumu u Skupštini Makedonije, uz prisustvo svih narodnosti koji žive u Makedoniji i koji su zastupljeni u Parlamentu: 23 poslanika albanske narodnosti, romske narodnosti itd. To su unutrašnji ili međunarodni razlozi zbog kojih smo smatrali da ovoga puta treba se izjasniti da se zna volja, koja volja makedonskog naroda, i nije slučajno pitanje formulisano tako da bi se proverila i dosadašnja politika koju je vodila Makedonija u odnosu na pregovore u Jugoslaviji, u odnosu na jugoslovensku zajednicu i potpuno je jasno iz toga da mi zahtevamo da se narod izjasni u pogledu

³⁸ Gligorov se sećao da se prva ideja o referendumu o nezavisnosti Makedonije javila na Brdu kod Kranja, gde je replicirao Miloševiću: „Da, znam kad je bio Prvi srpski ustanak, pa Drugi, pa, eto, mi smo taj možda poslednji narod na Balkanu koji nije uspeo u toku poslednjih 120 godina, da ne govorim za ranije, da dođe do sopstvene države. I ako je već reč o tome da treba da se sporazumemo ili da to bude izvedeno putem referenduma ili nešto slično“, a Hrvati su zastupali stanovište da to trebaju da budu odluke skupština, a ne da treba da se ide na opšti referendum, „mislim da je to legitimno pravo ovog naroda da misli i što se mene tiče, ja sam duboko uveren da bi jedan referendum u Makedoniji pokazao da su ljudi za to da imaju sopstvenu državu. [...] Ljupče Georgijevski i drugi su glasali za referendum. Mada je Georgijevski u svom poslednjem nastupu u skupštini, pre samog glasanja, rekao da mi treba da mislimo i na to da može da se desi da taj referendum bude neuspešan. Ko može garantovati da će neki delovi Makedonije – gde možda ima nekog srpskog uticaja ili nekog drugog, grčkog, bugarskog i tako dalje – da će glasati za nezavisnu Makedoniju? Ja sam tada uzeo reč i rekao mi da sam ja duboko ubeđen da će nezavisnost biti izglasana u visokom procentu, ali nisam pretpostavljao da će makedonski deo našeg stanovništva 98 posto glasati za nezavisnost“ (Kiro Gligorov, „Svjedoci raspada“, <http://www.slobodnaevropa.org/a/1045336.html>).

toga, da ima svoju samostalnu i suverenu državu, nešto što je istorijski, da tako kažem cilj makedonskog naroda koji nije uspeo kao što su drugi narodi ostvarili mnogo ranije i da to skinemo s dnevnog reda, i da istovremeno damo odgovor svim onim osporavanjima koja se iznose, a njih je sve više, neću pominjati sada susede ponovo, koji kažu ASNOM – to je odluka u toku rata. To su od strane jedne partije pokupljeni poslanici koji su došli i glasali, to nije legitiman čin, nikad taj čin narod Makedonije nije potvrdio. Tek sad je demokratski sistem, tek sad ima više partija, tek sad ima mogućnosti da se svi slobodno izjasne itd. Pružićemo tu mogućnost svima oko nas koji osporavaju taj čin formiranja makedonske države u okviru jugoslovenske zajednice, da se taj narod izjasni kako danas gleda na to i da potvrdi ili ne potvrdi taj istorijski čin koji je 1941. godine 2. avgusta u Prohoru Pčinjskom utvrđen.

Drugi deo toga pitanja je da li ste za pravo da se stupi u savez suverenih država Jugoslavije. Ja moram da kažem da je interes Makedonije i makedonskog naroda i da se ne radi ni o kakvoj manipulaciji, naprotiv, jedan stvarni interes da se sačuva jugoslovenska zajednica, mi to neprekidno ponavljamo. S tim smatramo da treba početi od onoga, mislim da je Jović govorio o tome, treba početi od realnosti, od onog kako jeste. Jugoslavija je sada u takvoj situaciji, u takvom stanju kakvom jeste, u raspoloženju koje se formiralo u republikama bilo da su rezultati istorijskih, onakvih ili ovakvih aspiracija, momentalnog stanja, ekonomske krize, sloma jednog sistema itd., ali raspoloženja su takva kakva jesu. Onaj ko misli da sačuva jugoslovensku zajednicu taj treba da pođe, bez obzira šta ko od nas pojedinačno misli, treba da pođe od minimuma zajedničkog da bi je sačuvali, a da zatim život i postepeni razvoj u miru u novom uspostavljenom poverenju učini svoje i da dođemo do onih civilizacijskih pomaka koji su očevidno jedna objektivna realnost danas oko i u Evropi kao u celini. Zato smo se opredelili, i zato smo zajedno sa gospodinom Izetbegovićem predložili Platformu o formiranju saveza suverenih država Jugoslavije. Želimo i to da proverimo na referendumu, prema tome i kao određena potvrda dosadašnje naše orijentacije i kao ovlašćenje da se i dalje borimo da se sačuva jugoslovenska zajednica, razume se ukoliko za to ima volje i spremnosti i interesa na bazi priznavanja tih činjenica koje su do sada izražene kroz referendumu i koje su takođe potreba da svako priđe realno tome šta je moguće u ovoj situaciji obezbediti.

Uzgred da kažem, mi nemamo ni prema kome teritorijalnih pretenzija. Nije reč samo o Jugoslaviji, nego o susedima i čvrsto ćemo i dalje voditi takvu politiku. Mi svima oko nas pružamo ruku dobre volje, hoćemo da sarađujemo, kamo sreće da te granice budu formalne, zato ćemo se zalagati i boriti za takvu jednu politiku koliko je to moguće, bez obzira na položaj naših nacionalnih manjina u susednim zemljama, nećemo ništa drugo tražiti za delove makedonskog naroda u tim zemljama sem da uživaju sva ljudska prava koja se međunarodnim aktima danas pretpostavljaju i traže. Smatramo da je sa ovakvim izjašnjavanjem u Parlamentu Makedonije da su se i narodnosti Makedonije opredelile za zajedničku državu, jer su glasali svi za takav referendum i za tako formulisano pitanje u referendumu i nećemo predstavljati nikakav poseban problem za bilo koga niti u Jugoslaviji, niti oko nas, ako se ta miroljubiva konstruktivna politika koju želimo da vodimo shvati i prihvati. Postupno sa jačanjem poverenja, ja verujem, duboko sam ubeđen, da će onda i potreba i interesi i ljudske, kulturne i druge veze zahtevati da se povežujemo još čvršće, da

dalje zajednički se borimo da uđemo u Evropsku zajednicu itd. Međutim, u sadašnjem momentu ja mislim da previše ambicija u tom pogledu ne treba da imamo jer previše ambicija će voditi ka tome da se jugoslovenska zajednica, na žalost ne zadrži, ne sačuva, nego da se produže ovi sukobi i međusobne rasprave, suviše suprotstavljeni stavovi koje je teško onda pomiriti i povezati, a moramo tražiti onaj realistički put šta je moguće u ovom momentu postići. Možda ćete reći da je nama lakše da tako govorimo zato što sem makedonskog naroda značajnog obima narodnosti, pre svega Albanaca u Makedoniji, Turaka, kojih po popisu ima skoro 100.000, Roma,³⁹ nemamo nekih drugih sporova sa drugim narodima u Jugoslaviji. Bez obzira na to, gledajući realistički što nemamo spora oko granica, bar nemamo u Jugoslaviji, ali gledajući⁴⁰ smatram da ako budemo razumni treba da pođemo od onoga što je sada minimalno moguće usaglasiti i onda postepeno na tome graditi dalje. Zahvaljujem.

STJEPAN MESIĆ: Hvala!

MILAN KUČAN: Mislim da je sve nas situacija naterala da moramo biti vrlo pragmatični i najveća diskusija danas pokazuje da smo svi svesni te odgovornosti, da moramo tražiti pragmatiska rešenja bez obzira koliko su tu još osetne razlike.⁴¹ Mislim da je podrška takvom pragmatiskom prilazu priznavanje činjenica onakvih kakve jesu. U tom trenutku suviše je i nepotrebno diskutirati o različitim koncepcijama koje su bile napravljene i šta bi one mogle doprineti, jer to bi nas nepotrebno opet samo uvodilo u diskusije koje ne daju konačno rješenje. Mislim da je prizna-

³⁹ Popis u Makedoniji je izvršen tokom 1991. i ubeleženo je 2,033,964 stanovnika. U celoj SFRJ Makedoncima se izjasnilo 1,372,272 građana. Pošto su Albanci u velikoj meri bojkotovali popis, procenjeno je da njihov broj iznosi 420,000.

⁴⁰ Nečitko u originalu.

⁴¹ Milan Kučan (Križevci, 1941). Rođen je u porodici luteranskog pastora, a detinjstvo je proveo kao izbeglica u Srbiji tokom Drugog svetskog rata. Završio je Pravni fakultet u Ljubljani. Nakon 1968. bio je omladinski partijski rukovodilac, a zatim i šef Socijalističkog saveza radnog naroda Slovenije (1974–1978). Od 1982. do 1986. bio je član Predsedništva CK SKJ, pa predsednik Saveza komunista Slovenije od 1986 do 1989. Oštro se suprotstavio srpskoj politici na Kosovu početkom 1989, tokom koje je Savez komunista Slovenije sve više insistirao na reformi i decentralizaciji partije, ali i Jgoslavije. Budući da je ovaj koncept odbijen na 14. vanrednom Kongresu SKJ januara 1990, Kučan i ostali članovi slovenačke delegacije napustili su Kongres. Docnije je objašnjavao svoje stano- vište: „Jugoslavije je bila vještačka tvorevina i sigurno u vreme kada je postojala bilo je niz razloga koji su opravdavali stvaranje takve države, ali u svakoj novoj istorijskoj situaciji takva država mora opravdati svoje postojanje. Posle Titove smrti se pokazalo [...] da nismo u stanju nanovo definirati integracione poluge koje bi narode Jugoslavije u tom novom povijesnom razdoblju vezivale u zajedni- čku višenacionalnu državu. I na kojim osnovama? Raspala se ideologija, raspala se i partija. Ostala je armija, ali armija je, pokazalo se, nedovoljna da bi mogla integrirati takvu jednu zemlju, pogotovo kada se raspadalo tržište, dakle kada je propala ekonomija kao jedna od tih poluga koje bi mogle vezi- vati tu zemlju. Naravno, tu se nismo snalazili mi, a nije se snalazila ni Evropa“ („Živa istina – speci- jal“, Atlas TV, gost: Milan Kučan, 29.08.2013). Već u februaru SKS je preimenovan u Stranku demokratskih promena, koja sa 17,3% gubi aprilske izbore za slovenačku Skupštinu. Sam Kučan međutim dobija 58,6% glasova i postaje predsednik Slovenije, a na toj funkciji nalazio se do 2002. Do kraja 1990. Slovenija finalizuje pripreme za proglašenje nezavisnosti, za koju se opredelilo 88,5% izašlih na referendum održan 26. decembra: „Danas je dozrelo ono što je u Sloveniji dugo dozrevalo“, konstatovao je Kučan. On je u 1991. ušao sa takvim mandatom, kojeg je u velikoj meri i ostvario tokom desetodnevno rata. Njegovo učešće u pregovorima tokom moratorijuma bilo je simbolično.

vanje činjenica kao polazište, priznavanje i odluka koje su donete i odluka da će biti odluke donete ili opredeljenja koje još nisu odluke, ali koje se mogu naslutiti. Dakle, to je priznavanje svakoj republici da odredi svoj interes u pogledu svoje budućnosti. Takav prilaz omogućava konkretizaciju problema i diskusije. Do sada smo se mi, najčešće, gubili u velikim apstrakcijama oko modela, teorija itd., najviše da bi izbegli ovu konkretnu diskusiju. Ovakav konkretan prilaz omogućava da se problemi konkretiziraju i da se uoče razlike u tim pojedinim pozicijama i ambicijama. Onda je moguće o njima, o njihovom ostvarenju, o načinu njihovog ostvarenja, kao konkretnim diskutirati, a ne više generalizirati ili izjednačavati nekakav nepostojeći prosek tih interesa i tih opredeljenja. Naravno, jer su nam, pretpostavljam, još uvek ambicije iste – da svi budemo po meri Evrope, da u rešavanju konkretnih problema i proceduri uvažimo ono što je Evropa donela i što je potpisala Jugoslavija. Mislim na Helsinški i Pariški dokument i neke druge dokumente u kojima su sadržani principi kako treba rešavati te probleme, uključiv i pravo na samoopredeljenje, a i druge. Tu su, uzgred rečeno, sadržani u toj zbirki dokumenata – relevantni dogovor o budućnosti Jugoslavije. Koliko sam ja to uspeo pročitati i pregledati, Slovenija nema ni jedan relevantan dokument za sudbinu Jugoslavije, pa bih vas molio da se to ili ispravi ili da se tu kaže da znamo da su naši dokumenti nerelevantni za pitanja o kojima govorimo. Jer, ovde jedino što je sadržano, to je onaj prošlogodišnji model hrvatsko-slovenački, za konfederalno preuređenje Jugoslavije. A Slovenija je donela mnoge akte i ponude iz kojih je moguće naslutiti da nije tačno, što se ovde osporava, da je Slovenija jednostranim aktom, i to na silu, ostvarila ili pokušavala ostvariti, tačnije rečeno, svoje pravo na samoopredeljenje. Ja vam mogu i navesti koji su to dokumenti, a mogli bi to i gospoda iz Hrvatske jer su jedini bili koji su odgovarali na te naše ponude. Zašto nisu drugi, to je sada sporedno pitanje, i mislim da se ne vredi opterećivati toliko sa tim.

Dakle, ovakav prilaz koji polazi od realnosti, koji je pragmatiski, on je i principijelan jer on uključuje i, mislim, implicira ravnopravnost svih opcija, i u pogledu opredeljenja i realnih interesa republika. To je i logično, ako se još uvažava princip ravnopravnosti republika na kome je ova zemlja i formirana. Mislim da bi mi morali, upravo, polazeći od toga, prvo, težiti da postignemo politički dogovor koji bi sadržao principe o kojima je ovde bilo govora. Nema razloga, govorim sada za Sloveniju, da se mi ne složimo sa oba principa i polazištem koga je ovde predložio Branko Kostić; dakle: na neosporavanje prava na samoopredeljenje koje uključuje i pravo na otepljenje, ali i pravo na udruživanje, i jedno i drugo. Drugi princip, koliko sam razumeo, je da niko nikome ne može i ne želi na silu nametnuti svoja rešenja iz čega je izveo jedan, ja mislim, proceduralni ali i sadržajni predlog koji bi mogao biti i treći princip, da se polazi od stvarnog stanja i već izraženih opredeljenja Republike. Politički dogovor o tome, koji bi trebao biti dogovor republika; on, naravno, može biti i, verovatno, mora biti pravno sankcioniran, tome u kojoj pravnoj formi treba biti izveden, to je stvar našeg daljnjeg dogovora. Ne bi se trebalo danas oko toga sporiti, iako, naravno, ja o tome mislim drugačije od gospodina Kostića i Miloševića, jer Jugoslavija je, i prva i druga, nastala političkim dogovorom a ne pravnim aktima. Tek nakon političkog dogovora sve su te stvari bile sankcionirane pravnim aktima i ako sada govorimo o ravnopravnosti opcija i o moguć-

nosti izdvajanja, da ne upotrebim ovde nepoželjnu rečenicu – razdruživanja pojedinih republika, onda, naravno, to treba ipak prvo utvrditi političkim dogovorom koji odražava političku volju svih nas, a onda je manje važno pitanje pravne forme i pravnog sankcioniranja, dakle – volje. Takav prilaz, onda, omogućava i razgovor o različitim sadržajima realizacije takvog dogovora. To je razgovor o budućnosti, odnosno, razgovor o razgraničenju ili, kako smo mi rekli, reguliranju prava i obaveza iz dosadašnjeg života koji uključuje, od materijalnih do međunarodno–pravnih, i naravno, razgovore o načinu ostvarivanja volje pojedinih republika; pretpostavljam, uvijek je jasno, demokratski utvrđene volje građana pojedinih republika. Pošto su to, kako sam rekao, konkretne stvari, onda se unutar toga, služeći se evropskim principima, mogu rešiti problemi koji postoje između pojedinih republika i koji nisu problemi svih republika. To je ta velika prednost takvog prilaza.

Što se Slovenije tiče, jasno je šta je naš cilj – da mi želimo samostalnost i suverenitet, da želimo i dalje, i posle rata, da mi svoje suverene funkcije preuzmemo postepeno da ne bi povredili interese drugih u stvarnom životu, ne u pogledu formalno–pravnih činjenica, da ne povredimo mir ni ovde ni u Evropi, i da ostvarimo odluke koje je slovenačka Skupština donela 25. juna.⁴² Memorandum na koga smo mi pristali u interesu našeg doprinosa evropskom miru, ne osporava odluke Slovenije i ne traži nikakvo anuliranje. On traži da se odustane od dalje implementacije tih odluka. Koliko je Slovenija dosledna u ostvarivanju tih svojih obaveza, to je druga diskusija. Ja neću sada ulaziti u to iako bi imao šta reći Branku Kostiću, i u pogledu ovog vašeg zaključka o povlačenju Armije koje je stalno na dnevnom redu, do otvorenog prigovora Sloveniji da sistematski i smišljeno sprečava povlačenje Armije, što je u odnosu na naša opredeljenja sasvim nelogično i mi to odlučno, a dobićete o tome i pismo, odbijamo, jer je u našem vitalnom interesu ne samo da Armija ode što pre, nego da se nikad više ne vrati u Sloveniju, pa je prema tome nelogično.⁴³ Ali, zahtevi koji se postavljaju mogu uvažavati logistiku i moraju uvažavati da su bila ratna dejstva koja nisu, sve što je bilo u magacinima, ostavila u magacinima onako kako je bilo. Dobro, to su druge stvari, neću s tim opterećivati diskusiju.

Dakle, što se moratorija tiče, nisu osporavane odluke Slovenije, nego je traženo da se odustane, za to vreme od tri meseca, od njihove dalje implementacije, i osporen je način; ne toliko od strane Dvanaestorice koliko u tim našim internim diskusijama – da su te odluke bile jednostrane. Ja bih rekao – taj prigovor stoji i ne stoji, Ako ne uvažavate šta je sve Slovenija nudila, šta je sve predlagala, da ni pre 26. decembra, ni posle njega nije krila šta znači rok od šest meseci – da je bila aktivna sa svojim ponudama drugim republikama, da je tražila razgovore u Skupštini, u SIV–u o određenim vrstama problema. Onda, naravno to može biti tačno da je to jednostrani akt. Ako naravno mislite da šest meseci nije rok u kome se ništa nije desilo, onda je stvar drugačija. No, mi naravno posle isteka memoranduma ne bi opet hteli doći u situaciju da se kaže da je Slovenija opet – jednostranim aktima poku-

⁴² Deklaraciju o nezavisnosti Republike Slovenije videti u: K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 85–87.

⁴³ Odluka o povlačenju JNA iz Slovenije doneta je 18. jula 1991. na sednici Predsedništva SFRJ; više u: K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 280–286.

šala ostvariti svoje odluke, jer i do sada od 7. jula, od potpisa Brionske deklaracije⁴⁴, bilo je više inicijativa na koje nema, praktično, nikakvog odgovora. Dalje, sigurno je da treba prihvatiti i princip da je mir cilj i uslov za bilo kakve dalje aktivnosti i u pogledu naših pregovora o budućnosti naših odnosa, da je mir nedeljiv, da se on može uspostaviti u Sloveniji a ne uspostaviti u Hrvatskoj, uspostaviti u Hrvatskoj, a ne i na Kosovu, ne u Bosni i Hercegovini itd. Dakle, zalaganje za mir je zalaganje za mir u zemlji u celini kao uslov ili preduslov da bi mogli normalno diskutirati i o pitanjima koja su naša zajednička odgovornost i interes i uslov da se vrati minimum poverenja koga sada nema. I dok tog minimuma poverenja nema, onda naravno i sve naše najbolje želje i predlozi uvek su dočekani sa skepsom i nepoverenjem.

Okolo principa koje je predlagao Branko Kostić, rekao sam svoje. Mislim da je jedino realno uvažavati volju republika i dogovarati se o njihovoj realizaciji i poštivati još jedan princip jer, naravno, niko ne može niti želi svoje opredeljenje realizirati na štetu jednakog prava drugih. Ja ostavljam po strani tumačenja koja je o ponašanju Slovenije ovde dao gospodin Kostić; ta je polemika neproduktivna, ali u daljim razgovorima možemo rasčistiti i ta pitanja. Ja mislim da su tri tačke bile u njegovoj diskusiji; jedna je u diskusiji gospodina Jovića i Miloševića otprilike, ne da se ne bih složio, nego koje bih ostavio daljnjim našim diskusijama. To je pitanje legalnog puta koji se u njihovom predlogu svodi na menjanje Ustava, ustavnih amandmana i ustavnu proceduru. To je na kraju krajeva moguće; pitanje je da li je to jedino mogući put i da li je to racionalno, polazeći od toga da i tome mora pretihoditi politički dogovor.

Ako ga nema, onda je nesigurno ići tim putem jer je za menjanje Ustava propisana procedura, tu je dvojna saglasnost. Prvo, saglasnost republičkih skupština, onda određena procedura u Saveznoj skupštini i to može završiti potpuno neproduktivno, na kraju, bez rezultata. Ja razumem zalaganje za legalitet, ali u ovoj zemlji zalagati se za legalitet kada je on tako flagrantno povređen nekoliko puta, ne znam da li je baš mnogo uverljivo; postoji razlika između legaliteta i legitimiteta. No, za mene je ipak najvažniji politički dogovor; za njegovu pripremu smo mi odgovorni, i to je uslov pravnog sankcioniranja i legalizacije i to može biti i poseban pravni akt koga bi doneli; zna se ko su subjekti donošenja takvog pravnog akta, i stalno se uvodi, iako danas nije bila upotrebljena ta formulacija kojom bi se regulirao postupak jednak za sve, i prihvatljiv za sve. Ne znam, zašto bi se morali truditi oni koji ne žele izaći iz Jugoslavije da za njih bude prihvatljiv posle izlaska kada ga neće primeniti; dakle to je jednokratni akt za rešavanje ove situacije koja omogućuje onima koji sada žele napustiti tu zajednicu, jer nova zajednica Jugoslavije, pretpostavljam, bez jedne, dve ili tri republike, ona će doneti svoj Ustav pa će u njemu regulirati sve te stvari, i neće primenjivati ovaj ustavni akt.

Drugo, osposobljavanje institucija u kojima bi tekla ta procedura. Ako se dogovorimo za takvu legalizaciju ovog našeg političkog dogovora, onda za tu funkciju jeste Skupština savezna osposobljena, jer je Slovenija poverila, izabrala posebnu delegaciju i poverila joj mandat da, učestvuje u svim radnjama koje su vezane za proceduru razdruživanja i realizacije slovenačke odluke, pa i u razgovorima o onom

⁴⁴ Za Brionsku deklaraciju videti: K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 133–135.

delu zajedničke sudbine za koju je Slovenija zainteresirana. Pošto je to uradila Skupština, sav legitimitet i legalnost ta delegacija ima, pogotovo jer su to stvari koje moraju po logici materije teći u Veću republika i pokrajina; to Veće nije osporeno: osporeno je Savezno veće koje već drugi put sebi samo produžilo mandat. Što se Saveznog izvršnog veća tiče, ono funkcionira i sada; članova iz Slovenije u njemu nema; to je vlada koja je započela rat protiv Slovenije i u njemu članova iz Slovenije neće biti.⁴⁵ Ja nikoga ne mogu naterati da se vrati, nikoga da u taj organ ide, i to je valjda logično, gledano sa suštinske strane problem, formalno je moguć prigovor. I treće pitanje, oko jednostranosti ili nejednostranosti onoga što je bilo u Sloveniji urađeno, ali to nije pitanje za sadašnju diskusiju; ne verujem da će biti potrebno kao pitanje samo po sebi za ilustraciju ili argumentaciju možda u tim daljnjim pregovorima.

Moj predlog bi, dakle, bio da se prihvate ti principi o kojima govorimo, ne samo ona dva o kojima je govorio Branko Kostić, nego još neki koji onda slede ako se ova dva, a ona su temeljna, prihvate, i da ako se formira Radna grupa da se prvo njoj poveri da prvo pripremi takav politički dogovor da mi o njemu diskutiramo, a onda da vidimo u daljim razgovorima koji način pravnog sankcioniranja i koju proceduru i koje sadržaje onda dalje uvesti da bi bilo realizirano ovo što je bitno i što je danas došlo do izražaja. Dakle, da se polazi od opredeljenja i volje demokratski utvrđene u svakoj republici, i da se onda vidi šta je za realizaciju te volje sporno sa aspekta drugih, i da onda to kao konkretno pitanje uzmemo na dnevni red ili svi, ili ako se dogovorimo, oni koji su za to neposredno tangirani i da se prihvati i princip da se u iznalaženju rešenja prihvate principi i procedure koje su zapisane i utvrđene u dokumentima koje je donosila Konferencija o evropskoj bezbednosti i saradnji. Hvala.

ALIJA IZETBEGOVIĆ:⁴⁶ Ostalo je toliko vremena da ja kažem nešto o trenutnoj situaciji u Bosni i o tome šta mi nameravamo uraditi. Naravno, zadržavam pravo da

⁴⁵ Po početku napada na Sloveniju, Živko Pregl i drugi članovi SIV-a iz Slovenije napustili su Saveznu vladu.

⁴⁶ Alija Izetbegović (Bosanski Šamac, 1925–Sarajevo, 2003). Tokom 1940. pristupio je organizaciji „Mladi muslimani“ u Sarajevu. Imao je dug staž disidenta i političkog osuđenika u Jugoslaviji zbog islamskog nacionalizma. Prvi put je osuđeno 15. juna 1946. od strane Vojnog suda u Sarajevu na tri godine zatvora zbog „djela protiv naroda i države“. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Sarajevu (1956). Izetbegović je bio protivnik kako komunističkog, tako i sekularnog i demokratskog zapadnog društvenog i političkog modela. Na poznatom sarajevskom procesu mladomuslimanima i islamskim fundamentalistima iz 1983. osuđen je na 14 godina zatvora. Osuđen je kao autor „Islamske deklaracije“ (napisane još 1970) u kojoj se založio za državni sistem utemeljen na principima sunitskog islama. Izetbegović je iz zatvora u Foči izašao posle odluke Predsedništva SFRJ od 25. novembra 1988. godine. Krajem 1989. pokrenuo je inicijativu za obrazovanje Muslimanske stranke u Jugoslaviji, iz koje je i nastala Stranka demokratske akcije. Prvobitno je planirano da se stranka nazove Jugoslovenska muslimanska organizacija, po ugledu na istoimenu stranku iz perioda Kraljevine Jugoslavije, ali se od toga odustalo. SDA je osnovana 26. maja 1990. u Sarajevu. Programskom deklaracijom sebe je definisala kao „politički savez građana Jugoslavije koji pripadaju muslimanskom kulturno–istorijskom krugu. Istaknut je „poseban interes“ za očuvanje Bosne i Hercegovine kao zajedničke države Muslimana, Srba i Hrvata. Opšti izbori u Bosni i Hercegovini održani su 18. novembra 1990. godine. Na izborima su pobedile nacionalne stranke: Stranka demokratske akcije (86 poslanika), Srpska demokratska stranka (72 poslanika) i Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine (44 poslanika). Na izborima

se još jedanput javim za riječ, ali rekao bih samo dvije osnovne stvari. Mi smo odlučili da Skupštini predložimo raspisivanje referendumu o budućnosti Bosne i Hercegovine i o tome kako ona sebe vidi u budućoj jugoslovenskoj zajednici.⁴⁷ To će biti najvjerojatnije raspisano koncem avgusta, s tim da bi termin za održavanje verovatno bio polovinom septembra. Suštinsko pitanje u tom referendumu je: kako će glasiti referendumsko pitanje. Nastojaćemo da o tome postignemo saglasnost. Držimo da referendum, u principu, niko ne može osporavati. Ocenjujemo da je situacija došla do one tačke kada se narod mora upitati šta hoće; ima toliko ovih opcija nekakvih; dileme postoje koji put je pravi kojim treba krenuti ovdje, postoje ozbiljne dileme u javnom mišljenju. Naravno, postoje neka preovlađujuća mišljenja, manje zastupljena mišljenja itd.

Ali, istina je da je to jedno sudbonosno pitanje, da smo na nekoj raskrsnici i da nemamo drugog izbora nego obratiti se narodu da neposredno odredi svoju sudbinu za daljih možda 30 ili 50 godina. Što se tiče samog pitanja, nastojaćemo da se u tom pogledu postigne jedna saglasnost svih političkih snaga relevantnih u Bosni i Hercegovini, dakle kako bi se obratili građanima Bosne i Hercegovine, kako bi to pitanje glasilo, na koje bi oni trebali dati odgovor. Tu će verovatno biti nekih problema i teškoća, ali ja mislim da ćemo ih prevazići. To je jedna stvar o kojoj sam vas želio obavjestiti uz neku moju ocjenu da će ona najverovatnije značiti tako – da li smo za jednu suverenu i nedjeljivu Bosnu i Hercegovinu, koja se može udružiti u jugoslavensku zajednicu. Najverovatnije sa izvjesnim nijansama, najverovatnije uz napomenu da je to država ravnopravnih naroda Srba, Hrvata i Muslimana, tako pretpostavljam, da će glasiti to pitanje. Stvar je naravno daljih razgovora i dogovora, uz moju također ocjenu da niko neće imati u principu ništa protiv referendumu, jer je to jedini način da dokučimo šta taj narod misli i šta hoće.

Još jednu stvar bi htio da kažem i da kandidujem jedno pitanje na ovom Predsjedništvu za neku od sjednica, to je pitanje o kojem smo mi više puta ovdje na

za Predsedništvo najviše glasova dobio je Fikret Abdić (1,045,539), ali je za predsednika Predsedništva 20. decembra izabran Izetbegović (dobio je 879,266 glasova).

⁴⁷ U ovom periodu privodili su se kraju pregovori između Srpske demokratske stranke i Muslimanske bošnjačke organizacije. Prvi nacrt Sporazuma napravljen je 24. jula. Adil Zulfikarpašić, predsednik MBO, izjavio je da je Sporazum iniciran Tuđmanovim izjavama o podeli Bosne što bi bila „smrt za Muslimane“. Muslimani su se odrekli konfederalizacije Jugoslavije, a Srbi regionalizacije Bosne i Hercegovine. Zulfikarpašić: „Bio sam spreman da Jugoslaviji kao državnoj zajednici dam prioritet nad totalnim republičkim suverenitetima, što je velika žrtva s naše strane, budući da smo mi za konfederalni koncept ustrojstva Jugoslavije. Ali, išao sam iz krajnje tolerantnog ugla“ (Tribunal: Predmet IT-95-5/18, Radovan, Karadžić, Ratko Mladić, dokaz P01084. Transkript telefonskog razgovora od 23. jula). Karadžić: „Ako Bosna i Hercegovina ostaje u saveznoj državi Jugoslaviji, onda će se Srbi svim snagama zalagati za njeni cjelovitost. Dakle, eventualna regionalizacija koja bi bila osmišljena i dograđena u zajedničkim institucijama ne bi morala imati politički sadržaj, pogotovo ne nacionalni“ (*isto*). Zulfikarpašić je izjavio i da će onaj „muslimanski sin“ koji obezbedi muslimanskom narodu mir, moći „mirno da pogleda istoriji u oči“. Očekivao je podršku i najviših verskih prvaka: reisu-l-uleme Jakuba Selimovskog i Saliha Čolakovića, predsednika Mešihata Bosne i Hercegovine. Onda su na površinu izbili nesporazumi unutar muslimanskog elite. Bez obzira na to, u Beogradu je 12. avgusta objavljen tekst „Beogradske inicijative“, koju su potpisali Slobodan Milošević, predsednik Republike Srbije, Momir Bulatović, predsednik Predsedništva Crne Gore, Aleksandar Bakočević, predsednik Skupštine Srbije, Momčilo Krajišnik, predsednik Skupštine BiH i Risto Vukčević, predsednik Skupštine Republike Crne Gore.

neki način pokretali u nekim razgovorima, na koje još nemamo odgovore, a to je pitanje Armije u Bosni i Hercegovini. Mi smatramo suštinskim pitanjem balansiranje nacionalnog sastava komandnog kadra Armije. U tom pogledu nismo zadovoljni, držimo da bi to pitanje Predsjedništvo trebalo da stavi na tapet, ono se tiče ne samo pitanja u Bosni i Hercegovini, nego u interesu je Armije prije svega, da se pozabavi tim pitanjem, jer je došlo do izvjesne deformacije u rješavanju kadrovskim pitanjima. Tako da danas imamo jednu potpuno neodrživu situaciju, da na čelu glavnih – na komandnim mjestima u Bosni i Hercegovini, imamo potpuno jedan nacionalan sastav. Naravno to onima koji opštju Armiju za izvjesnu pristrasnost u ovome današnjem sukobu u Jugoslaviji, to im ide na ruku. U Armiji je u interesu da tu sumnju otkloni i da kod naroda povrati, na neki način, glas Jugoslovenske armije. To pitanje smatram veoma važnim i molim Predsjedništvo da se prvom prilikom kad mogne, pozabavi tom stvari i da to balansiranje izvrši. Da ono odgovara u Bosni i Hercegovini – hoćemo izvestan normalan razvoj stvari i ako hoćemo da sprijećimo moguće sukobe tamo i nesporazume koji mogu nastati, posebno na relaciji – građanin Bosne i Hercegovine i Armija, mi to pitanje moramo pod hitno riješiti. Ovdje se nalaze i predstavnici Armije, drago mi je da ćuju neposredno da se to od njih očekuje i traži, da i sami na neki način iniciraju te promjene ili da budu spremni da se u tom pogledu učine hitne promjene. Neki predviđaju, da kažem uslovno „meteorolozi predviđaju oluju“ nad Bosnom. Vjerovatno sljedećih mesec dana mogli bi da budu u tom pogledu odlučni.

Skrećem vam svima pažnju da mir u Jugoslaviji, koji je evo sada naćet, i koji na žalost nema mira u Jugoslaviji ali, velika bi nesreća nastala, opća bi nesreća nastala za Jugoslaviju, da kompletan ovaj prostor, pa moće čak i širi prostor van Jugoslavije, ukoliko se u Bosni i Hercegovini ne saćuva mir. Mi imamo najava iz jednostranih postupaka koje bi mogle da dovedu da stvari otkae jedan proces⁷ koji smo mi do sada uspjevali da zaustavljamo, jer Bosna je „hvala bogu“ još mirna, u njoj se ne puca, puca se vrlo blizu, na samim granicama, po neki metak prede i na onu drugu stranu, ali neposredno Bosna u to nije umješana. Dijelimićno i na našem nekom krajnjem strpljenju, „žmireći“ na jedno oko za neke stvari, nadajući se da će one moće biti proći itd., međutim, ne znam koliko je to biti u stanju za izdržati i ja vas molim sviju, radi se, na neki način bez ućešća i baš vašeg aktivnog ućešća u tome, neće biti moguće saćuvati taj mir jer mislim da su stvari dovedene do jedne izvjesne granice. Mi imamo najave i iz jednostranih postupaka, koje naravno mogu da dobiju svoj neadekvatan itd., da se onda spirala zla na neki način okrene i ne vjerujem da bi se više dala zaustaviti.

Meni se ćini da ima izvjesna razlika u sukobu koji bi nastao u Bosni i Hercegovini, koji je sada tek u Hrvatskoj. U Hrvatskoj se svakog trenutka, taj sukob, moće zaustaviti, ako postoji dobra volja ljudi koji stoje, koji komanduju, koji naređuju, sa jedne i sa druge strane, sa treće, ne znam koliko je tu već strana umešano, dvije nisu sigurno, vise ih je. U Bosni i Hercegovini ako dođe do toga, nitko taj sukob više neće moći zaustaviti, čak i oni koji naređuju nekakvim vojskama, nekakvim milicijama, nekakvim naoružanim grupama, neće se to moći zaustaviti, nastae ćitav jedan niz privatnih ratova, jer je stanovništvo naoružano, nejednako naoružano, nejednako u nacionalnom smislu, ali bilo kako, svi su naoružani i tu bi došlo do eskalacije „zla“. Svjesni toga mi smo upravo i trpeli izvjesne stvari da ne bi došlo

do toga, da jednostavno kasnije više ništa ne može niko da uradi. Čak i oni koji bi otpočeli taj sukob, ne bi više imali nikakve vlasti nad tim ljudima koji su umješani. Zbog toga vam skrećem pažnju na tu okolnost koju verovatno i sami djelimično – znate. Ali ako netko ne zna, neka zna da je takva situacija i da bi se kontrola nad umješanim, nad involviranim grupama u sukob, apsolutno izgubila, više niko ne bi bio u stanju ništa da učini. Samo bi se moglo i zgražati nad onim šta bi se tamo činilo. Zbog toga imajte tu stvar u vidu, u takvom jednom sukobu, sasvim sigurno, nitko pobjediti ne bi mogao, a požar bi onda mogao zahvatiti kompletnu zemlju, sa nesagledivim posledicama.

Prema tome, neka se svako suzdrži od bilo kakvih poteza jednostranih, neka omogućući građanima Bosne i Hercegovine da kažu šta hoće, neka ih u tome ne spriječava, to je jedini put ovdje, tim prije što niko nema razloga da Bosnu i Hercegovinu na bilo koji način ugrožava, dovodi u pitanje, jer je to danas sasvim sigurno zajednica ravnopravnih naroda. Niko to čak od političkih strana, ne tvrdi suprotno, nitko ne tvrdi da je neko tamo ugrožen, ni jedan narod nije ugrožen. Prema tome, sukob je nastao iz istog hira ili iz pokušaja da se neke anahrone ideje ostvaruju tamo. Ja vas upozoravam na to da je to jedan vrlo opasan put, gde bi sami autori, neki protagonisti takvih stvari, verovatno se vrlo skoro pokajali za ono što su pokušali da tamo urade. Prema tome, dozvolite građanima Bosne i Hercegovine da kažu šta hoće, da odaberu svoj put i puste nas da sami na neki način nađemo izlaz iz ove situacije i pomozite nam da očuvamo mir koji smo uspjeli sada uprkos svim prognozama da ga očuvamo, jer je u stvari, sve su prognoze išle na to da će početi haos u Bosni i Hercegovini, sukobi u Bosni i Hercegovini, tako da i vidite nije se tako dogodilo, dogodilo se drugačije i zahvaljujući u izvjesnoj mjeri i onima od nekima od nas koji su u tom pogledu nastojali da tako tim putem idu, dakle pomozite nam da to očuvamo. Za sada toliko.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Pošto je sada 14 sati, predlažem da napravimo pauzu za ručak do 15,15 sati.

(PAUZA OD 14 SATI DO 15,15 SATI).

STJEPAN MESIĆ: Nastavljamo s radom. Ko se javlja za riječ?

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV:⁴⁸ Poštovani prisutni, u toku današnjeg rada bilo je reči i o radu Skupštine Jugoslavije. Spominjani su i neki stavovi iz prošle i ove godine. Međutim, moram da vam kažem da se u dosadašnjem radu Skupština zalagala, prihvatajući ocenu da se ustavni sistem Jugoslavije nalazi u stanju krize, da se ono razreši na legalan, miran i demokratski način, uz sveobuhvatno rešenje postojeće krize. Ona je, s tim u vezi, predlagala i donošenje akata kojim će se regulisati način i postupak razrešenja krize i s tim u vezi, i čitav tok, čak jedan deo materijala, i zadnji, koji su na bazi sednice od 25. juna rađeni u okviru Ustavne komisije,

⁴⁸ Bogdana Glumac Levakov, predsednica IO SO Zrenjanin (1985–1986), zatim predsednica Saveznog veća Skupštine SFRJ.

a potom u radnoj grupi. jeste prisutan u zbiru materijala koji je danas pred nama, kao osnova za dalje razmatranje.

Što se tiče produženja mandata Saveznog veća, on jeste produžen dva puta – jednom uz saglasnost svih i drugi put je ocenjeno da su se stekli uslovi da se produži mandat delegata koji je izvršen na osnovu člana 308.⁴⁹ Ali, podsećam da je u tom trenutku Skupština Slovenije, to je bilo u septembru prošle godine, u svojim konstatacijama i stavovima koji su zauzeti rekla da neće ići na izbore u Saveznom veću. Nakon toga usledila je i određena rasprava i predlog od strane Predsedništva, koje je izlagalo u Skupštini Jugoslavije. No, ne ulazeći u dosadašnji tok i način svih pitanja i način razmatranja sada pitanja o preuređenju zemlje, kao i uloge Skupštine Jugoslavije i njene aktivnosti u tome, moram da naglasim, da, ipak, u daljem radu u razmatranju i rešavanju pitanja preuređenja zemlje, posebno za vreme moratorijuma, Skupština SFRJ mora imati mesto, pre svega, zato što ona mora doneti akte o uslovima i načinu razrešenja postojeće krize na osnovu opredeljenja, a i načina ostvarivanja prava naroda na samoopredeljenje. U vezi sa prethodnim, želim posebno da naglasim, što je u Skupštini Jugoslavije u više navrata i konstatovano, da su u razgovorima o preuređenju zemlje i donošenju svih akata s tim u vezi, mora uvažiti puni legitimitet Skupštine što je značajno, kako za položaj zemlje u celini, tako i za međunarodni položaj Jugoslavije. Da bi Skupština mogla da funkcioniše, mora se obezbediti rad oba veća Skupštine, tj. prisustvo delegata u Saveznom veću i delegacija u Veću republika i pokrajina, na šta obavezuje i prihvaćeni moratorijum.⁵⁰

Mislim da bi se trebalo složiti o tome da za vreme preuređenje zemlje mora postojati i funkcionisati Skupština. Jer, ukoliko ne postoji Skupština, automatski se dovodi u pitanje postojanje SIV-a, kao njenog izvršnog organa, kao i Predsedništva zemlje. Drugim rečima, dovodi se u pitanje postojanje svih institucija sistema federacije. Mislim da ovu činjenicu moramo uvažiti i poći od nje u daljem radu na preuređenju zemlje. Zato, mislim da se ne može prihvatiti opredeljenje da za vreme moratorijuma treba da radi samo Veće republika i pokrajina, kakvih predloga ima, a ne i Savezno veće, jer Skupština SFRJ postoji i može da radi samo onako kako je to predviđeno za sada Ustavom, tj. kada u punom sastavu rade oba njena veća. Prema tome, nepostojanje jednog veća znači nepostojanje Skupštine Jugoslavije. Drugo je pitanje o čemu Skupština Jugoslavije, pored svih redovnih delatnosti, treba da raspravlja i odlučuje u vezi sa preuređenjem zemlje, mada je i u tom pogledu izvesno da ona treba da donese najvažniji akt, naravno, uz političku saglasnost skupština republika. Mislim, da na poštovanje punog legitimiteta Skupštine SFRJ u vreme trajanja moratorijuma, odnosno do preuređenja zemlje, kao uslova za mirno i demokratsko rešenje jugoslovenske krize, obavezuje i Brionska deklaracija.

U ovom trenutku, posebno sa stanovišta Skupštine, kao najznačajnije pitanje izdvajaju se dva problema o kojima bi se trebalo i dogovoriti: prvo, da li postoji zainteresovanost za bilo koji oblik opšteprijatljivog zajedničkog rešenja za Jugos-

⁴⁹ Član 308. Ustava SFRJ iz 1974. glasio je: „Vijeća Skupštine SFRJ mogu, u vanrednim prilikama, odlučiti da se mandat delegata u Skupštini SFRJ produži dok takvo stanje traje. Izbor novih delegata vrši se odmah po prestanku okolnosti zbog kojih je mandat delegatima produžen. U slučaju ratnog stanja mandat delegata u Skupštini SFRJ produžava se dok takvo stanje traje“.

⁵⁰ Delegati oba veća savezne skupštine iz Slovenije i Hrvatske napustili su Skupštinu SFRJ 25. juna 1991. pa je ovaj organ nastavio da radi u nepotpunom sastavu.

laviju, i potrebno je znati da li tromesečni moratorijum podrazumeva i odlaganje primena odluka o povlačenju delegata iz Skupštine Jugoslavije. Takođe, želim da podsetim, da je Savezno veće odložilo raspravu za poslednju sednicu do daljnjeg upravo zato da bi se obezbedili svi uslovi za njegov normalan rad, pa očekujem i od današnjeg sastanka doprinos tome. Što se tiče predloženog dogovora o funkcionisanju zemlje za vreme moratorijuma, želim da istaknem da Skupština Jugoslavije može da preuzme određene obaveze iz dogovora, ali, pre svega, u tom smislu da u narednom periodu usmeri – ako se dogovorimo – svoje aktivnosti kod druge tačke tj. prilagodi svoj program u cilju realizacije navedenog dokumenta, s napomenom da se s tim dokumentom menjati odnosi utvrđeni Ustavom. Hvala.

VASIL TUPURKOVSKI: To što je teška situacija u Hrvatskoj, što je svima nama veoma jasno, ne može se danas koristiti kao pretekst od bilo čije strane da ne dođemo do nekih rezultata. Mislim da, suprotno tome, treba zapeti da, upravo, zbog te izuzetno teške situacije, koja će se dan ranije ili kasnije svakako reflektirati i na ukupno stanje u zemlji, pa nema mesta ni zloradosti, ni lažnim nadanjima da će ostali ostati pošteđeni jedne stvarno zastrašujuće situacije, mi treba da postignemo određene rezultate. Ali, mislim da moramo biti veoma izbalansirani kod postavljanja tih ambicija i formulisanja današnjih rezultata i da imamo spremnosti da takav balans prihvatimo. Svako verovanje da se nešto već pretvorilo u nepovratnu korist može izazvati nove tragične posledice. Apeliram da budemo veoma racionalni oko tog neophodnog balansa. Mislim da bi mnogo učinili ako bi afirmisali neke elementarne principe u našim odnosima i način rada na formulisanju prihvatljivih solucija. Da napravim korake i u tom pravcu – da vidimo kako bi radili na bazi ovih elementarnih za sve nas prihvatljivih principa.

Ipak je za mene prethodno centralno pitanje prekid vatre, i to kao bezuslovni čin. Ja ga ne uvrstavam u ove ostale principe. Svakog trenutka je potpuno jasno da bez prekida vatre, kao bezuslovnog čina, ne možemo da otvorimo raspravu niti da budemo uspešni, niti nešto da postignemo. Nema nikakve kalkulacije oko toga da li se prekid vatre može vezati uz neke druge uslove, koji su principi koji su sprovođenje tih principa, prihvatljivost tih principa itd. Molio bih da afirmišemo takvo gledanje na prekid vatre kao bezuslovan čin i da ga stvarno uspostavimo, da uspostavimo efikasnu kontrolu i da u cilju tog balansa, koji ću ja i dalje izgrađivati kao moj predlog do kraja ovoga što ću reći, budemo otvoreni i za uključivanje evropske dimenzije kontrole vatre; mi sada formulišemo određena zajednička gledanja na ovu situaciju. Danas je neophodno da se ovaj sastanak izjasni oko neodložnog uspostavljanja bezuslovnog prekida vatre. Ovde je bilo reći kako sam ja shvatio, da je on stavljen, na neki način, u kontekst legaliteta. Ali, ako se ne poštuje odluka Predsedništva, onda legalitet Predsedništva je pod znakom pitanja; to je toliko povezano jedno sa drugim, da je za mene prihvatljivo dalje razjašnjavanje da se, u stvari, ipak, to mora tretirati kao bezuslovan čin. Onda možemo da govorimo i o opcijama i o potezima i o solucijama. Ja vidim četiri elementarna principa. O tri je bilo reći do sada, ja ću formulirati sad jedan i on je veoma delikatan, i ne znam da li ću pogoditi. Neupotreba sile u regulisanju naših međusobnih odnosa je svakako početni princip. Mi ne možemo realizovati ni jedan od naših interesa ako uvek preti upotreba

sile, sa bilo čije strane. Drugo, normalno je pravo naroda na samoopredeljenje. Treće, pokušavam da izvučem sintezu, je politički dogovor o primeni principa legaliteta, politički dogovor među nama. A četvrti je princip oblika udruživanja na bazi zajedničkog dogovora, zato što su svi, sve republike u različitim instancama na različite načine i sa različitim kvalitetom predlagala i do dana današnjeg stoje na pozicijama određenog stepena integracije sa drugima u Jugoslaviji. Vidim da Milan maše glavom, ali mislim da i oni za neki stepen integracije.

MILAN KUČAN: Do rata.

VASIL TUPURKOVSKI: To je za mene, ipak, veoma novo, ali normalno, on zna bolje šta govori, nego što ja interpretiram. Ali da li baš; dobro, ipak moje je shvatanje svega pa i situacije sa ratom i nakon rata da ga nazovem da određeni oblici integracije biće u interesu svih, možda veoma niskog profila sada, veoma niskog kvaliteta, intenziteta, ali teško mi je verovati da neki oblik integracije neće biti prihvatljiv za Sloveniju; kako će se regulisati međusobni oblici integracije, pitanje je tog političkog dogovora i njihovo transformisanje u formule, u pravne, dogovorne, ustavne, itd. Znači, jedna velika fleksibilnost oko toga kako se taj princip udruživanja može realizovati. To su četiri osnovna principa oko kojih, ja mislim da mi možemo da postignemo saglasnost i onda će oni regulisati način rada. Za mene kod okolnosti za rad, prvo je striktno poštovanje prekida vatre, a drugo je kontinuirani rad na bazi raščišćavanja spornih pitanja, koje zajednički evidentiramo, pitanje po pitanje, i treće, funkcionisanje sistema u periodu koji ćemo dogovoriti, tu ja o moratorijumu razmišljam kao pitanju legaliteta, pitanju odlučivanja i pitanju političkog dogovora, ali svakako ga tretiram kao jednu realnu kategoriju. A, kod funkcionisanja sistema posebno položaj Jugoslovenske narodne armije, gde bi Predsedništvo kao Vrhovna komanda, ali u smislu i postignutog dogovora da se radi na bazi političkih konsideracija i političkog dogovora tražilo razrešavanje i u ovakvom obliku razgovora i dogovora; jeste vrhovna komanda za neke odluke, a za stavove koji bi definisali položaj Armije na dugoročnoj osnovi i u kontekstu oblika udruživanja u kontekstu političkog dogovora između republika i federacije, odnosno predstavnika federacije; tako mi sada radimo.

I, konačno, četvrta jedna sfera, ja je nazivam evropskom dimenzijom našeg stanja i naših perspektiva. Ja mislim da je imperativ regulisati i postići situaciju za angažman Evrope oko našeg finansijskog konsolidovanja, ali, takođe relaciju zbog evropskih standarda koji su nam neophodni da ih postignemo u nekoliko bitnih sfera, ljudska nacionalna prava, organizacija, relacije, čitav kompleks pitanja koji će graditi relaciju sa Evropskom i preko Evropske zajednice i preko KEPS-a, zbog čega i u ovom pregovaračkom ciklusu, koliko god mi mogli da preokrenemo stvari i prema međusobnom poverenju i prema podizanju kvaliteta naše komunikacije, da razmišljamo o inicijativama koje su prema nama već date, dobre usluge, posredovanje, nešto između; ne trebamo taj kanal da zatvaramo. Mi smo dobili neke predloge Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, mislim da je neophodno i o toj dimenziji stvari, nije bilo prisutno do sada, da raspravimo i da vidimo koji su naši interesi i kratkoročni i dugoročni i kako tu evropsku dimenziju našeg stanja staviti u funkciju izgradnje relacije sa Evropom, što je svima interes. Evo, to je moj predlog.

STJEPAN MESIĆ: Da li se slažete da na temelju dosadašnjih izlaganja, možda stručne službe pripremaju već koncept priopćenja i eventualno zaključaka?

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ:⁵¹ Nekoliko riječi samo. Mislim da, prije svega, političkom dogovoru i sporazumjevanju nemamo alternative. I ako toga nema, slijedi, po mom mišljenju, totalna anarhija i globalni rat i toga bismo morali biti svjesni. Ovih dana smo suočeni sa velikim pritiskom građana Jugoslavije da se postigne i sačuva mir, ali i da se konačno dogovorimo o sudbini zemlje, i to će biti garancija za mir i život u miru. Dogovori o političkoj budućnosti zemlje traju, po meni, nedopustivo dugo, još oktobra meseca 1988. godine u Saveznom vijeću Skupštine Jugoslavije pokrenuta je inicijativa za političku rekonstrukciju naše države. Međutim, umjesto takvog dogovora, inaugurisan je koncept stvaranja nacionalnih država, koji ne polazi od demokratije, pravne države i ekonomije, i to nas vuče u katastrofu. Prihvatanjem takvog koncepta mi niti možemo zajedno, s obzirom na nacionalnu izmješanost, niti se možemo razdvojiti, pogotovo na miran i demokratski način. Mislim da je vrijeme da shvatimo da bez tzv. istorijskog kompromisa nema rješenja prihvatljivih za sve. Cjena, koju smo do sada platili, posebno ljudskim životima je ogromna i ljudska i istorijska hipoteka koju nikada nećemo skinuti bez obzira na „zasluge kod svojih naroda“. Za mene je prihvatljiv svaki oblik koji će se zasnivati na savremenim ustrojstvima država integracija što podrazumijeva punu ravnopravnost svih naroda, demokratiju, ekonomiju, mir i slobodu. Ekonomske realnosti će učiniti veći stepen integracije na ovim prostorima, u to sam ubjeđen. Zato mislim da nema potrebe za jednostranim političkim rješenjima i isključivostima. Naravno da treba poći od činjeničnog stanja, ali činjenica je da Jugoslavija postoji i kao međunarodno-pravni subjekat, i sada, i to treba imati u vidu. I zato, mislim da u periodu moratorijuma bi morali funkcionisati savezni državni organi i u njima i na tim mjestima rješavati pitanja i otepljenja i razdruživanja i sva druga pitanja dogovarati. Teško je objasniti da treba da postoji Predsedništvo SFRJ u kompletnom sastavu, a da to ne mora biti Savezno izvršno vijeće, ili da funkcionise Savezno izvršno vijeće, a da ne funkcionise Skupština Jugoslavije. To bismo morali dogovoriti, uz ovo što je danas rečeno da je imperativno pitanje prekida vatre, apsolutnog prekida vatre, uspostavljanje mira i u miru rješavanje svih drugih pitanja vezanih za našu budućnost. Toliko.

⁵¹ Bogić Bogićević (Ugljevik, 1953). Početkom osamdesetih godina, Bogićević je bio predsjednik Omladinske organizacije Jugoslavije. Kao predstavnik Bosne i Hercegovine, Bogićević je krajem juna 1989. izabran u Predsedništvo SFRJ gde je, između ostalog, obavljao i funkciju predsjednika Saveta za zaštitu ustavnog poretka. U Predsedništvu je nastojao da zastupa interese i stavove svoje republike, što je postajalo sve teže, jer je na njega kao Srbina vršen sve veći pritisak da se solidariše sa „srpskim blokom“ koji je predvodio Borisav Jović. „Ja jesam Srbin, ali ne po profesiji“, govorio je Bogićević. Kada se donosila odluka o uvođenju vanrednog stanja, bio je decidan: „Isto tako mislim da bi u ovom trenutku zavođenje vanrednog stanja u cijeloj našoj zemlji i suspenzija svih protivustavnih odluka i zakona otvorili brojna pitanja“ (K. Nikolić, V. Petrović, *Od mira do rata*, 370–395. Tokom rata u Sloveniji, zajedno sa Vasilom Tuprukovskim, bio je posrednik između JNA i slovenačke TO oko puštanja zarobljenih regruta i deblokade kasarni JNA. U Predsedništvu je ostao, kao i Tuprukovski do početka oktobra 1991, do proglašena neposredne ratne opasnosti, a zatim se vratio u Sarajevo. Rat je proveo u Bosni i Hercegovini, kao član Parlamenta i potpredsednik Socijaldemokratske partije, u kojoj je i danas aktivan.

JANEZ DRNOVŠEK: Ja se slažem, mi imamo mnogo otvorenih pitanja pa je verovatno racionalno da ih pokušavamo razrešavati i postepeno jedno po jedno, verovatno ćemo teško naći rešenje za sve naše probleme na jednoj sednici, sa jednim jednokratnim dokumentom ili nekim konceptom; tako da se ja slažem sa konstatacijom koja je danas više puta bila ponovljena da su naše republike u različitim situacijama i da treba imati i diferencirana rešenja, diferenciran pristup. Ako govorimo o Sloveniji, meni je dosta evidentno, na osnovu svih dosadašnjih rasprava, da svi učesnici razgovora, i ovog današnjeg razgovora, prihvataju činjenicu i pravo kao već izraženu volju Slovenije, slovenačkog naroda na samoopredeljenje i na suverenost; da je bila izražena više puta takva politička spremnost da se ova činjenica, ova volja slovenačkog naroda prihvati i uvaži, da se status Slovenije neće više razrešavati, odnosno pokušavati razrešavati silom nego mirno sa pregovorima, tako da ostaje pred nama pitanje na koji način regulisati međusobne odnose, koje sigurno treba regulisati ranije ili kasnije na taj ili drugi način, polazeći od toga čini mi se da bi bilo dobro konstatirati i u našim zaključcima ovakvu političku saglasnost sa time da Slovenija postane suverena i samostalna. Kao prvo, i kao drugo, dogovoriti se da se pripremi i mogući predlog mogućih formi za razrešenje međusobnih odnosa, polazeći od realnosti koje su takve, da neke komplicirane formalne procedure sada verovatno ne bi došle u obzir, znači treba biti maksimalno u tom smislu racionalan, i polazeći od toga da je Skupština Slovenije već odredila delegaciju, kao što je Milan Kučan rekao, za Saveznu Skupštinu koja ima sva ovlašćenja da u okviru Skupštine SFRJ o svim tim pitanjima razgovara i dogovara. Bilo bi dobro da za iduću našu sednicu stručne službe pripreme jedan ovakav mogući predlog formalnog pristupa za konačno regulisanje odnosa Slovenije i drugih republika. Polazeći već od konstatiranog, danas bi bilo dobro da u zaključcima još jednom konstatiramo, spremnosti da se takav status Slovenije prihvati. Druga pitanja mogućih međusobnih odnosa Slovenije i drugih republika ja bih u ovom trenutku ostavio.

⁵² Janez Drnovšek (1950–2008). Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Ljubljani, a doktorirao ekonomiju u Mariboru 1986. godine. U diplomatsku službu je ušao u jugoslovenskom predstavništvu u Egiptu, a nastavio je usavršavanje na Institutu za međunarodnu ekonomiju u Oslu. Po povratku u zemlju postaje direktor filijale Ljubljanske banke u Trbovlju, a u aprilu 1989. izabran je za slovenačkog člana Predsedništva SFRJ; u maju je postao predsednik Predsedništva. Po konstituisanju novog Predsedništva ubrzo su izbili i prvi sukobi, u kojima je Drnovšek kao reformski orijentisani komunist sagrađevan kao izdajnik od konzervativne struje koju je predvodio predstavnik Srbije, Borisav Jović. Stoga su se rasprave među njima pretvarale u svađe, posebno nakon izbora Jovića za Predsednika Predsedništva 15. maja 1990. godine. Tokom 1991. Drnovšekovo učešće na sednicama Predsedništva najčešće je bilo u funkciji opstrukcije. Međutim, nakon neuspelog izbora Stjepana Mesića za predsednika Predsedništva, sve je ređe dolazio u Beograd, pa nije u njemu ni bio kada je počela vojna intervencija u Sloveniji. Tokom intervencije, bio je jedan od glavnih pregovarača sa Antom Markovićem i vojskom, a zatim i sa samim Jovićem. Prve razgovore o povlačenju JNA iz Slovenije vodili su Drnovšek i Jović još pre početka izbijanja ratnog sukoba. Konkretna dogovora postignut je 7. jula na Brionima. Drnovšek je formalno bio član Predsedništva SFRJ do kraja procesa razdruživanja, nakon čega je nastavio političku karijeru u Sloveniji. Član Liberalne demokratije Slovenije, postao je premijer 1992. u koaliciji koja je nastala urušavanjem DEMOS-a. Od 1992. do 2000. bio je premijer, a od 2002. do 2007. predsednik Slovenije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ostavio bi Sloveniji i drugim republikama?

JANEZ DRNOVŠEK: Da, da se iskristalizira situacija, da se iskristaliziraju partneri i zavisno od tih rešenja jasno će zavisiti budući međusobni odnosi, ali da prvi deo, neophodni deo možemo obaviti i trebali bi obaviti sada i dosta brzo. Hvala!

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Predsedniče, mogu li postaviti jedno pitanje? S obzirom na Odluku Skupštine Slovenije, praktično o formiranju delegacije za pregovore dvanaestočlane delegacije, nemogućnosti praktično njihove verifikacije mandata unutar Skupštine, u kom smislu smatrate da bi trebalo taj razgovor da se obavlja?

STJEPAN MESIĆ: Kome je pitanje postavljeno?

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Gospodinu Drnovšku.

JANEZ DRNOVŠEK: Milan Kučan je o tome govorio. To je delegacija u Veću republika i pokrajina i da može u normalnom radu, normalnoj proceduri da obavi ovaj posao, a politički dogovor da mi napravimo ovde, odnosno da damo i predlog daljnje procedure, a procedura da se sprovede ja mislim do Skupštine.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Mogu li repliku? S obzirom na stav i pismo gospodina Bučara,⁵³ koje je upućeno Skupštini, u kome stoji da se delegaciji koja je izabrana u Skupštini Slovenije ne može verifikovati mandat u Veću republika i pokrajina, što znači da to nije izabrana delegacija za Veće republika i pokrajina, postavlja se i dalje pitanje s obzirom na taj stav, o njenom učešću u radu kao delegacije u Veću republika i pokrajina, a s obzirom da su praktično u pitanju i rešenja koja su iz nadležnosti drugog veća vezana za ustavne promene, u tom slučaju se postavlja pitanje, i njenog rada, bez obzira što su dva člana iz te delegacije delegati bili Saveznog veća, kako će i tu raditi? Znači radi se o pismenom stavu koji je upućen Skupštini od strane predsednika Skupštine Slovenije. Hvala!

MILAN KUČAN: To ćete sigurno vi sa predsednikom Bučarom objasniti. Jedno je njegovo pismo vama u pogledu delegacije koja je izabran nekoliko meseci unazad u Veće republika i pokrajina i to se pismo odnosi na tu delegaciju. Uoči 25. izabrana je delegacija sa mandatom vrlo izričitim. To je učestvovanje u Skupštini Jugoslavije u poslovima koji su vezani upravo za pitanja o kojima danas govorimo. Dakle, za određeni deo njihovih zadataka koja ne bi sprečila da se ta procedura sprovede u Skupštini Jugoslavije.

BRANKO KOSTIĆ: Ja pretpostavljam da ćemo mi, ako postignemo politički dogovor na nekim osnovnim principima, biti u situaciji da radimo u kontinuitetu kao što je to nekoliko učesnika u raspravi kazalo. Ja, lično, imam isto tako određene rezerve

⁵³ France Bučar (1923–2015), predsednik Skupštine Republike Slovenije.

i različita gledanja u odnosu na ovo o čemu je gospodin Kučan govorio kad je u pitanju funkcionisanje saveznih institucija, posebno Skupštine. Mislim da bi preambiciozno bilo, ako bi mi danas na ovom skupu pokušali modalitete svega toga da raspravimo i da usaglasimo. Ja računam da je to jedno od pitanja koje zahteva u najkraćem roku da postignemo dogovor i saglasnost i oko toga. Prema tome, za nas je danas ovde bitno da smo mi saglasni da i to pitanje legaliteta povezujemo i sa političkim dogovorom o načinu razrešavanja budućih odnosa i budućeg uređenja Jugoslavije. Ako mi taj politički dogovor postignemo na nekoliko osnovnih principa koji su već kroz raspravu se na neki način definisali, onda je pitanje modaliteta kako i na koji način, na bazi tog političkog dogovora postići saglasnost i oko funkcionisanja Savezne Skupštine. Hoće li to biti delegacija Slovenije u Saveznom vijeću i delegacija u Vijeću republika i pokrajina, ili će na bazi tog političkog dogovora za ostvarenja tog cilja i tog posla koji smo definisali, slovenačka Skupština, eventualno, izabrati potpuno nov sastav koji će prezentovati i u Saveznom vijeću i u Saveznoj skupštini za ostvarenje tog političkog dogovora i postizanja legaliteta, to je pitanje o kojem možemo da razgovaramo. Bitno je, čini mi se, za današnji ovaj okvir rasprave da mi imamo identična gledanja oko toga, da postignemo politički dogovor i da poštujemo princip legaliteta, a da ostavimo ova pitanja za konkretne razgovore koje ćemo imati u kontinuitetu, o tom pitanju kao i o nizu drugih koja će se pojaviti. Hvala.

STJEPAN MESIĆ: Kostić Jugoslav.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Čini mi se da uvijek postoji opasnost kod onog pravog zaključivanja; u toku rasprave dođemo do nekih stavova. Bojim se, ako bismo dalje raspravljali da bismo mnoge predloge, možda, i devalvirali. Takođe mi se čini da je drug Tupurkovski koji je u zadnje vreme, zaista, u našem Predsedništvu često puta predlaže i mi s pravom prihvatamo predloge mogućih zaključaka, ovoga puta malo i proširio. Ali, nedvosmisleno je u ovoj raspravi pokazano i dokazano, da treba i danas, iako smo mi to na sednici Predsedništva doneli Odluku, da svi se saglasimo da tu Odluku treba da dosledno sprovedemo, a to je – o bezuslovnom prekidu vatre. Drugo, mislim da je princip koji smo, takođe, svi danas potvrdili – pravo svakog naroda na samoopredeljenje uključujući i pravo na otepljenje. Treće, mislim da smo, takođe, rekli, a to se poklapa sa tačkom 1, da u odlučivanju političke volje ne upotrebljavamo nikakvu silu. I četvrto, to je ovaj politički dogovor o legalitetu, jer očigledno da o tom legalitetu, ovde, za sada nema jedinstvenih stavova iako bi najnormalnije bilo da uvažimo u ovom moratorijumu – postojanje i Skupštine i Saveznog izvršnog veća kao institucije saveznih organa u kojima bi trebali sve ove dileme, odnosno na najbolji način, pravnim aktima da razrešimo. Prema tome, ja se zalažem da ta četiri principa budu osnovna opredeljenja današnjeg sastanka, a da nam stručna radna grupa našeg Predsedništva, pod hitno, dakle, već do sledećeg utorka pripremi akta na osnovu kojih treba krenuti direktno u realizaciju jer dosta smo raspravljali, godinu ipo dana pričamo o svim mogućim modalitetima.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Sejdo Bajramović.⁵⁴

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Prvo bih rekao – dugo smo čekali ovaj momenat. Možda je to bio jedan od najvećih dana, kad smo se, zaista, posle mesec dana sastali svi. Više bi apelovao na to da svi skupa računamo da je to jedan istorijski čin i da sve ove predloge koji su bili i koji su za dobrobit svih nas, svih naroda koji žive na ovim prostorima, da to prihvatimo i da budemo uporni, svaki u svojoj sredini prema svojim nadležnostima, da to sprovodimo. Ne bi hteo sada ponavljati, ali je najbitnije prvo pitanje – da više nam ni jedan čovek na prostorima Jugoslavije ne pogine; znači prekid vatre. Da sve komisije, podgrupe i grupe koje su tamo određene, da im se omogući da vrše kontrolu i nadzor. Jedno, možda, od najbitnijih pitanja u ovom momentu jeste pitanje medija; da se mi svi izborimo zajednički da se prekine sa propagandnim ratom jer nas je taj propagandni rat doveo u ovaj stepen u kome se nalazimo; da svim svojim snagama damo svi od sebe da sistem i Ustav, po kome još uvek Jugoslavija radi, ispoštujemo sve do onog dana, do onog momenta dok ne budemo usvojili drugi ustav po kome ćemo videti gde je Jugoslavija, ko je gde ostao, u kojim prostorima. Da ne prenačimo više nigde da bi neko nekome podvalio, nego da mislimo jednom dušom da se radi o životima ljudi, pre svega 23,5 miliona Jugoslovena, a uz to, možda, u pitanju je i Balkan i Evropa. Bila bi najveća sreća ako bi se tog posla pošteno prihvatili, da ne nazivamo više nikog nekakvim imenima koja ne dolikuju nikome, da jedan drugog cijenimo, poštujemo, i da poštujemo naše narode koji su nas izabrali, jer svaki od nas koji sedi ovde na neki način je izabran iz svoje sredine i svog Parlamenta.

Ako smo se odlučili ovako, onda nemojmo više da negiramo ili da kažemo ono što je istina, ono što je belo da to ocrnimo, nego da nastojimo da to svi zajednički, svim svojim snagama, jer od nas to očekuju svi građani. Nije sve crno u narodu. Ja sam u nedelju bio, tu je drug Jugoslav, u sredini gde ima svih narodnosti – u Slankamenu. Toliko sam imao prijatnih trenutaka, pored ovako teškog vremena u kome živimo, i naporno je za nas sve, pogotovo u mojim godinama, da vam kažem – i Hrvati i Srbi i svi drugi koji žive na tom prostoru veoma su srdačni bili pa sam ostao do kasno u noć sa svima njima. Ni jedan, nikakav eksces nije bio. Neću optuživati nikoga, ali više smo, znači, mi krivi nego bilo ko drugi. Zato dajmo da taj

⁵⁴ Sejdo Bajramović (1923–1993). Učesnik NOB-a. U JNA je dosegao čin starijeg vodnika prve klase. Kao član KPJ od 1943. u posleratnom periodu je bio profesionalni političar na Kosovu i Metohiji. Slabo poznat u javnosti, ostavio je neke podatke Slavoljubu Đukiću koji ga je intervjuisao: „Bajramović je kao šesnaestogodišnjak bio u partizanima i cela mu je porodica komunistička. Skroman, uvek na usluzi partiji, kroz život je prolazio onako kako su ga drugi vodili. Posao nije birao. Bio je oficir u Titovoj armiji, predavač u policijskoj školi u Vučitrnu ,a uoči svoje najviše dužnosti, člana Predsedništva SFRJ, radio je u mesnoj zajednici i brinuo o tomboli u prištinskom boksterskom klubu. [...] Prešao je u Socijalističku partiju Srbije 1990, pa je tako 21. marta odlukom Skupštine Srbije izabran za člana Predsedništva SFRJ sa Kosova. Prema tvrđenju Stipe Mesića, kad su Sejda izabrali na visoku dužnost, na prvoj sednici je bezazleno pitao: – ‘A gde ću ja da spavam?’“ (Славољуб Ђукић, *Политичко гробље*, Службени гласник, Београд 2010, 328). U Predsedništvu je redovno glasao zajedno sa „srpskim blokom“ koji je predvodio Borisav Jović, pa je njegovo ime postalo sinonim za bespogovornu poslušnost Slobodanu Miloševiću. Bajramović je tako bio i vršilac dužnosti predsednika Predsedništva od 16. maja do 30. juna i izbora Sjepana Mesića na ovu funkciju.

istorijski čin učinimo kao ljudi, jer svak je od nas smrtnik, jednog dana će svako od nas nestati. Nemoj istorija da piše crnim slovima o nama svima. Poštedimo živote ljudi, stvorimo mogućnost ovoj generaciji, stvorimo mogućnost i budućim generacijama – ostavimo se strasti jer to ničemu ne vodi, jer tu nema sreće. Pobjednika neće biti. To će biti samo pogubljenja i kad se to sve završi, ako ostane 5% od svakog naroda i narodnosti, ono će morati opet zajednički da živi i da stvori život na ovim prostorima. Države su ratovala godinama i godinama. Kad su potrošili sav ratni potencijal ponovo su se pomirili, ponovo su uspostavili dijalog i ponovo su živeli i stvorili život za buduće generacije. Nemojmo to dozvoliti – to je moj apel. Dajmo, otreznimo se jednom – budimo ljudi a ne aždaje. Hvala. Izvinite za ovu rečenicu, ali morao sam i to izgovoriti.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Borisav Jović. Izvoli.

BORISAV JOVIĆ: Da dodam samo nešto. U odnosu na ovih nekoliko principa sa kojima se slažem, da ne ponavljam, što bi trebalo da bude kao osnova za naš budući rad uključujući i prekid vatre i ta načela na kojima ćemo raditi; mislim da se podrazumeva i kontinuitet rada i odgovarajuća organizacija posla. Zbog toga, o ovom, mislim da nije bilo dovoljno govoreno, bi bilo potrebno da se u okviru ovoga zaključka našeg utvrdi ta tačka i pristup; i da se onda zna tačno šta iza toga sledi i po dinamici i po nosiocima odgovornosti itd., tako da idemo u susret razrešavanju i u organizacionom pogledu.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Da li se još neko javlja? Dr Tuđman.

FRANJO TUĐMAN: Ja bih se suglasio sa svima onima koji su dali svoj prilog konstruktivnom, racionalnom prilazu problemima pred kojima se nalazimo. Prema tome, prije svega bezuvjetan je prekid vatre, ali, mislim s obzirom na prilike u kojima se nalazimo da je neophodno uključivanje, i tu se priključujem prijedlogu Tupurkovskog, evropske kontrole. Što se tiče političkog dogovora on bi trebao biti na prvome mjestu. on bi trebao polaziti od priznanja legitimiteta i integriteta republika. I u tom pogledu to treba da se odnosi podjednako na sve i, koliko god ja razumijem prijatelje iz Slovenije kad ustraju na tome da su oni u posebnom položaju, toliko tako ukazujem da sa gledišta Hrvatske nije prihvatljiv nikakav posebni tretman ili Slovenije ili bilo koga drugog, i baš zbog toga što je od strane nekih bilo pokušaja da se posebno tretira, zbog toga je i da se Sloveniji može dopustiti, a Hrvatskoj ne može dopustiti, zbog toga smo se i našli u žarištu rata u Jugoslaviji. A ako bi se on nastavio, onda niko ne bi mogao ostati pošteđen od tog rata. Prema tome, smatram da u polazištu političkog dogovora treba, znači, polaziti od priznanja legitimiteta i teritorijalnog integriteta svake republike i za pravo na samoodređenje i sve ovo drugo što ste ponavljali, odnosi se na sve narode i republike.

Što se tiče, da ne ponavljam ovo drugo, što su tu kazali – šta treba to, osobito je to Tupurkovski izložio pa da ne ponavljam to i sva ova druga pitanja; legaliteta čitavog procesa razrešenja krize što znači razdruživanja prije svega, a onda i mogućeg udruživanja sa svim tim problemima koji tu dolaze, mislim da je potpuno nereallyno očekivati bilo kakvo uskrsnuće Savezne Skupštine. Jer, nalazimo se u takvom

stanju u kakvom jesmo; prema tome, ulogu Savezne skupštine mogu preuzeti jedino delegacije republika, ili one koje već jesu izabrane u Vijeću republika i pokrajina ili posebne delegacije svakog od republičkih parlamenata. Smatram da je u razdoblju moratorija i u tom prijelaznom razdoblju normalno funkcioniranje savezne vlade i Predsjedništva, a budući da je stjecajem okolnosti i Jugoslavenska armija ili sama preuzela, ili su joj dodijelili posebnu zadaću, ili igra očito posebnu i veliku ulogu u Jugoslaviji u celini, a posebno na tlu Hrvatske, predlažem da bi jedan od zaključaka morao biti da se Jugoslavenska armija u toj svojoj policijskoj ulozi koju preuzima, ne može biti nikakav samostalni čimbenik ili pak kao što je sada čimbenik u rukama nekih sila koje i nisu na javnoj sceni, nego se praktično dešava to da se armijsko oružje, koje su plaćali svi građani i sve republike, upotrebljava za, konkretno, rat na tlu Hrvatske. Predlažem Predsjedništvu i ovom skupu da se prihvati da Jugoslavenska armija, na tlu jedne republike, ne može vršiti nikakva djelovanja i nikakve postupke bez suglasnosti sa vođstvom te republike, koje onda preuzima i obavezu, ako hoćete i opskrbe i čuvanja interesa Jugoslavenske armije, također. Jer, ovako se nalazimo u situaciji da se Jugoslavenska armija sve više zapliće u rat koji nije sama započela, ali se zapliće u taj rat, da se naoružanje koristi, da se rezerve koriste i da se stvara jedan nepremostivi jaz između običnih građana i naroda i te i takve. Armije, što može uroditi katastrofalnim posledicama, ne samo u konačnom razrešavanju krize, nego i po same pripadnike Armije i njihovih obitelji. Prema tome, mislim da bi takva jedna odluka Predsjedništva kao Vrhovnog zapovjedništva Armije i takav jedan načelan dogovor pospješio sve ovo o čemu smo govorili, neupotrebu sile, mirno razrešavanje krize i mogućnost političkog dogovora. Toliko.

STANE BROVET: Predlažem da se Tuđmanov predlog ne prihvati.⁵⁵

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Imam pitanje.

FRANJO TUĐMAN: Pošto je Admiral Brovet ovako odgovorio, veoma je znakovito da Admiral Brovet ovako odgovara. Ja odmah postavljam pitanje, na temelju čijeg ovlašćenja Admiral Brovet može dati ovakav odgovor odmah neprihvatljiv? Jer, ja sam dao taj prijedlog i Predsjedništvu da ga razmotri pa i kao Vrhovnom zapovjedništvu i Vrhovnoj komandi, i armijskim redovima da ga razmotre i to iz mnogo razloga, a on – neprihvatljiv. Po čijoj odluci i u ime koga, zar to ne govori da se Armija onda i takva ako ne u celini, ali ja znam ne u celini, ali ipak velikim

⁵⁵ Stanislav Brovet (1930–2007). Admiral JNA. Krajem Drugog svetskog rata priključio se SKOJ–u i partizanima. Upisao je Vojnopomorsku školu u Splitu. Karijeru je gradio u vojnoj diplomatiji – bio je sekretar vojnog atašea u Kini, pa u Italiji, a zatim i ataše u Londonu, kao kapetan korvete pa kapetan bojnog broda. U periodu od 1976. do 1980. završio je Ratnu školu JNA i tom prilikom je unapređen u čin kontra–admirala. Kao odličan vojni analitičar i poznavalac stranih jezika, naročito kineskog, postavljen za načelnika Druge uprave Generalštaba JNA (vojne obavještajne službe) i tu dužnost je obavljao od 1984. do 1988. godine. U tom periodu unapređen u čin vice–admirala. Kada je 1988. general Veljko Kadijević postavljen za saveznog sekretara za narodnu odbranu, Brovet je izabran za njegovog zamenika i unapređen u čin admirala. Bio je koordinator između Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i državnih institucija kao što su Savezno izvršno veće, Skupština SFRJ i Predsjedništvo SFRJ.

dijelom, na žalost, tako i vlada na terenu, i na taj način također sudjeluje u ratu gdje se, evo, ne ruše više samo seoske crkve nego se već i gađaju i gradske katedrale. I, još da dodam samo to da bi ostalo u zapisniku, nije ugroženo na putu odmetničkog terorizma i jugoslavenskih tenkova i bacača, nisu ugrožena samo Hrvatska naselja, Hrvatsko pučanstvo, nego i sve ono koje jeste na tom putu osvajanja i stvaranja velike Srbije, i Mađarsko pučanstvo i Njemci gdje se nalaze i Slavonci itd. Imao sam prilike da ih primam i da odgovaram kako se mogu zaštititi. Prema tome, kad u toj i takvoj situaciji neko ovako odgovara, onda postavljam pitanje, na temelju čijih odluka, u čijoj službi?

STANE BROVET: Dozvolite repliku. Ja nisam odgovorio kao što me se interpretira, nego sam rekao – predlažem da se predlog gospodina Tuđmana ne prihvati. Prema tome, ja nisam odgovorio da ja prihvatam ili ne prihvatam, nego predlažem Predsedništvu to što sam rekao. Govorim u ime Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i u tom svojstvu sam ovde prisutan.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Slobodan Milošević ima nekoliko pitanja!

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Usput, ja verujem da Predsedništvu nije ni na kraj pameti da takav predlog prihvati, naravno. Ali, imam jedno pitanje. Kako se uopšte misli da je moguće na miran način i demokratskim sredstvima rešiti jugoslovensku krizu, ako se ospori funkcionisanje jugoslovenskih institucija? Mi ovde sedimo za ovim stolom, zato što živimo u Jugoslaviji, zato što je Jugoslavija taj kohezioni faktor koji je osnova i za ovakvu našu raspravu, a i za traženje rešenja. Kako može i kako se zamišlja, ako neko zna da mi odgovori – neka mi odgovori – kako se zamišlja da funkcioniše Vlada bez Parlamenta, a da ne funkcioniše Parlament? U svakom demokratskom, u svakom parlamentarnom sistemu Vlada je emanacija Parlamenta, Vlada emanira iz Parlamenta. Kako može biti ukinut Parlament, a biti legalna Vlada? I sa kakvim mandatom? Da li to postoji kao primer u praksi funkcionisanja država ili mi jednostavno u svom slepilu, u krizi u kojoj smo se našli, ne vidimo da to ne može na put koji garantuje mirno i demokratsko rešenje? Drugo, Tuđman je govorio o tome – polaziti od legitimiteta i integriteta republika, upravo je u tome problem. Pitanje je: da li polaziti od legitimiteta i integriteta Jugoslavije, pa onda, imajući u vidu pravo na samoopredeljenje ustanoviti eventualno na koji će se način realizovati volja naroda koji to svoje pravo koristi na način koji se prethodno mora urediti u toj Jugoslaviji: ili polaziti samo od legitimiteta i integriteta republika i na taj način, već, a priori konstatovati da Jugoslavija ne postoji i da je njen raspad završena stvar, te da mi sedimo ovde u nekom svojstvu predstavnika nezavisnih i suverenih država koje se dogovaraju da li će i u kojoj meri međusobno sklopiti nekakve akte i dogovore o nekoj mogućoj asocijaciji. Mislim da je to ključno pitanje, koje, ako, ostavimo bez odgovora, a meni se odgovor nameće da je jedino jedan siguran, legalan put koji osigurava mirno rešenje, upravo ako se pođe od legitimiteta i integriteta Jugoslavije, a onda iz toga izvodi svako pravo svakog naroda, da svoje interese zaštititi. Treće, ja jednostavno postavljam ovde pitanja koja bi trebalo razjasniti, ako mi zaista želimo konstruktivno da radimo. Vasil je sada ovde lansirao jednu kategoriju koja meni nije jasna, do duše Kučan je odmah i u startu demanto-

vao kao moguću, ali šta to znači integracija „niskog profila i niskog intenziteta“? Danas, čak ni Evropska zajednica nije integracija niskog profila i niskog intenziteta.

VASIL TUPURKOVSKI: Ima i „nula“ integracija, a to smo mi u ovom trenutku.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: O tome i jeste reč. Prvo, zašto bismo mi prvo izvršili dezintegraciju Jugoslavije, likvidaciju Jugoslavije, došli u situaciju „nula“ intenziteta, o kojoj govori Vasil. Ja mislim da bismo mogli nešto konstruktivno da uradimo, to je nama neka zaostala svest, valjda iz vremena kada se u ovoj zemlji toliko eksperimentisalo, da mi i sada mislimo da se sa sudbinama i životima ljudi i naroda, može dotle eksperimentisati, da zamislimo nekakav „bezvazdušni prostor“, neko stanje potpunog rashoda, od koga mi sada treba da pođemo, da nešto konstruišemo, kao da se mi možemo igrati sudbinama naroda i građana ove zemlje od 23 miliona stanovnika. Čini nam se da nema drugog rešenja, nego upravo da idemo putem o kome smo na početku razgovarali. Tačka 1. – garantovanje prekida vatre; tačka 2 – da se uspostavi funkcionisanje jugoslovenskih institucija, podrazumevam Skupštinu i Vladu, jer Predsedništvo funkcioniše, radi na neki način. I onda, u tim okolnostima, da se pristupi utvrđivanju procedure, traženju rešenja, uključujući i ostvarivanje prava na samoopredeljenje jednako za sve odgovarajućim promenama jugoslovenskog Ustava u Skupštini Jugoslavije, jer se onda samo na taj način omogućava i da se izbegne svako nametanje, bilo kome, i da se izbegne svako nasilje i da se zaštititi volja i interesi svakog od jugoslovenskih naroda. To su onda uslovi i ambijent u kome se može voditi neki dijalog. Mislim da smo veoma blizu saglasnosti oko ovih nekoliko tačaka, ovih nekoliko principa; Branko Kostić je na samom početku govorio, kako sam ja ovde zapisao, o utemeljenju kao polaznoj osnovi za nastavak našeg rada, ovih principa kao što je poštovanje prava naroda na samoopredeljenje, ili poštovanje principa da se drugim narodima ne nameću silom rešenja za koja oni nisu i onda, naravno, razvijanje svega ovoga, uključujući predlog druga Jovića, o utvrđivanju nekakvog metoda rada, operacionalizacije daljeg rada na ovim principima. Kada je reč o operacionalizaciji, mislim da bi, ustvari, Predsedništvo Jugoslavije, ako se mi složimo oko ovih principa, moglo već za par dana da nam da konkretne predloge sa kojima bi, ako se sa njima saglasili, mogli da idemo pred Skupštinu Jugoslavije. Jer, Predsedništvo jeste ovlašćeni predlagač promena ustava, donošenja zakona i svega, uostalom, o čemu Skupština Jugoslavije može odlučivati.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ:⁵⁶ Jedan od ovlašćenih.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Jedan – naravno.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Ali, odlučivanje je isključivo u Skupštini.

⁵⁶ Slobodan Gligorijević Ajga, predsednik Veća republika i pokrajina Skupštine SFRJ od 15. maja 1989 do 15. juna 1992. Pre toga predsednik Skupštine SR Srbije (1982–1986).

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Isključivo – odlučivanje u Skupštini. I zbog toga mislim da je apsolutno nemoguće zaobići Skupštinu kao organ koji mora da donese odgovarajuće odluke u rešavanju krize; mislim da ne možemo da suspendujemo Skupštinu a ostaviti Vladu. Šta to znači?

BORISAV JOVIĆ: Samo da dodam, ako dozvoljavaš, Stipe? Moramo biti načisto s tim, ako prihvatamo da treba da postignemo politički dogovor i legalitet, onda politički dogovor može da se ostvari u ovakvoj jednoj formi kao što smo mi i inicijativa da se... Legalitet se zaustavlja ovde, ne može da se ostvari; ukoliko nemamo Skupštinu, legalitet ne možemo da postignemo. Ako neko misli da naš sporazum može da dobije legalitet i da to dobije realizaciju, mi nemamo ta ovlašćenja ustavna i to ne možemo da uradimo. Prema tome, da budemo sasvim načisto, ako hoćemo da izvedemo stvar do kraja, moramo prihvatiti funkcionisanje Skupštine Jugoslavije i Vlade. Sada, da se vratim na pitanje moratorijuma, ako tome treba neki značaj da priznamo, da mu damo, a mislim da moramo. Ako smo mi svi prihvatili moratorijum od tri meseca da bi rešili naše političke probleme, ja opet moram da kažem, nije to radi toga što posle isteka moratorijuma važe te odluke Hrvatske i Slovenije; ne važi ništa, sa stanovišta Ustava Jugoslavije, dok ne rešimo politički problem – u sukobu smo; nego da bi prestalo da ne važi da dođemo zajednički do važećeg. A da bi došli do važećeg zajednički, znači moramo da poštujemo u moratorijumu i to stanje, da se vratimo na važenje Ustava i ustavnih institucija Jugoslavije. Ja stvarno ne razumem kako je Hrvatska, pa i Slovenija, kako su prihvatili moratorijum, a ne prihvataju da funkcioniše Skupština i Vlada Jugoslavije? To je nama fundamentalna prepreka da možemo da donesemo bilo kakve sporazume o budućnosti.

STJEPAN MESIĆ: Tuđman ima repliku.

FRANJO TUĐMAN: S ovim što ste sada gospoda Milošević i Jović govorili, mi se vraćamo na prve trenutke razgovora o riješavanju jugoslavenske krize. Gdje je izvorni suverenitet, na republikama na narodima ili na državnoj zajednici Jugoslavije? No, neka ko nije upoznat s time pročita zapisnike i mislim da ovde nema potrebe da ja to ponavljam sada. Ali bih zapitao gospodu, kako to – kako se sada pozivaju na Ustav 1974. godine i na Skupštinu, a nisu se pitali onda kad su taj Ustav u Republici Srbiji narušili u potpunosti ukidanjem autonomija i Skupština Vojvodine i Kosova i svim onim što se zbivalo?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Vojvodina nije ukinuta.⁵⁷

FRANJO TUĐMAN: Još jednom, što smo valjda stotinjak puta u tim raspravama ponovili, ne mogu se imati jedni kriteriji za sebe, a drugima nametnuti druge kriterije. Ne može se polaziti u rešavanju jugoslavenske krize od svojih pogleda, od svojih interesa – isključivo svojih, nego kao što se to formalno izjašnjavaju gotovo svi pa i

⁵⁷ Tuđmanova replika se odnosi na sužavanje autonomije pokrajina u Srbiji, ozvaničeno ustavnim amandmanima proglašenim 28. marta 1989. a potvrđeno novim Ustavom Srbije 28. septembra 1990.

spomenuti sudionici ove rasprave, načela prihvaćana. i poštivanja i drugih gledišta drugih suvereniteta itd. Toliko.

STJEPAN MESIĆ: Tupurkovski.

VASIL TUPURKOVSKI: Slobodan je komentarisao neke moje predloge, i sad kad ja razmišljam, tolike su ogromne razlike, a ja sam pošao od pretpostavke da sam realističan u odnosu na ono što sam tretirao kao moguću sferu za predlaganje – zašto? Pošao sam od toga da sistem ne funkcioniše – to je naša realnost, ne može me niko ubediti da sistem funkcioniše, a on polazi od potrebe da se obnovi taj sistem i funkcionisanje sistema; znači, šta je sada ovde realnost u ovom trenutku i stvarnosti – stvarnost je da sistem ne funkcioniše i stvarnost je status republika, a ovde je ugrožen jugoslovenski status – integrativni, kohezioni – kako god hoćete, i to su negativne realnosti koje bi se morale prethodno proceniti da bi mogao da diskutuje o tome kao realnim kategorijama. A ja tretiram dve potpuno realne kategorije; to je status republika, postignut status republika i nefunkcionisanje sistema. U toj relaciji, ako uzmete stvari, onda je pitanje da li mi može proces dezintegracije – koji je otišao sto posto praktično, transformisati u neke zajedničke nove oblike integracije – pa makar to bilo jedan posto; to je nešto u odnosu na zalaganje Slobodana Miloševića, mnogo bolje nego nula, a ja sam predlagao oblike udruživanja koje na bazi realnih interesa i postignutih statusa republika možemo da ostvarimo u ime te nekakve jugoslovenske zajednice. S tim što svakako – jer smo pošli od osnovnog principa samoopredeljenja naroda, mi moramo prvo da garantujemo to pravo; drugo, da garantujemo nacionalna prava, a prekid vatre je prvi korak ka tim elementarnim pravima. Hvala.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Upravo to – nefunkcionisanje sistema i samostalnost republika o kome govoriš, to je jednako sukobu i krvoproliću. A, funkcionisanje sistema u minimalnim okvirima koji omogućuje minimalni potrebni osnov, legalni za rešavanje jugoslovenske krize i za postizanje političkog dogovora je izlaz koji eliminiše sukobe i krvoproliće – o tome se radi. Moramo da razlikujemo uzrok od posledica.

VASIL TUPURKOVSKI: Kad bi mi hteli da budemo do kraja realni onda bi mi rekli: politički dogovor ćemo postići i onda ćemo legalitet provesti. A ti želiš obrnuto, što je nerealno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne želim ja obrnuto.

VASIL TUPURKOVSKI: Zašto govoriš o tome da funkcioniše Skupština da bi se došlo do političkog dogovora. Nećemo postići politički dogovor.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Kako ćemo postići legalitet – ko će dati legalitet odlukama koje predložimo u nekakvom političkom dogovoru.

VASIL TUPURKOVSKI: Mene ako pitaš, Savezna skupština.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pa šta onda, kakva je razlika?

VASIL TUPURKOVSKI: Treba prethodno da postigneš politički dogovor – na bazi realnih interesa i realnog stanja. Eto to je razlika.

BORISAV JOVIĆ: Tu se ne sporimo uopšte. Nego kad dođemo do političkog sporazuma, kako će se realizovati ako nemamo slogu da će Skupština da zaseda. Tu se ne sporimo mi.

VASIL TUPURKOVSKI: Pa zašto onda?

BORISAV JOVIĆ: Tuđman je rekao ne može se vaskrsnuti Savezna skupština, a Kučan je rekao: doći će jedna delegacija koja je ovlašćena da to uradi. U redu, to se možda može naći rešenje u tom obliku.

FRANJO TUĐMAN: To sam i ja kazao. Skupština može djelovati ili kao delegacija u Vijeću republika i pokrajina ili pak posebno izabrane delegacije republika.

STJEPAN MESIĆ: Kučan se javio.

MILAN KUČAN: Mi godinu dana nismo imali volje i spremnosti i sposobnosti da sednemo za sto i ovako razgovaramo. Ne moramo danas na sednici rešiti sva pitanja. Ja sam bio uveren – negde do ručka da je diskusija krenula dobro. Mi smo se dogovorili za principe koje treba elaborirati, uvesti, pripremiti nekakav nacrt političkog dogovora, čiji je predlagač bio ovaj sastav – kako ga legalizirati? Valjda se zna. Prvo, niko od nas nema ovlašćenje da na njega pristane – dakle tu su republičke skupštine, koje će ga podržati, prihvatiti ili neće; ako ga prihvate onda ostane Savezna skupština funkcija da registruje proglas, jer je takav dogovor postignut. Mi ćemo se, u okviru toga, dogovoriti koje će biti pravno sankcioniranje u tom dogovoru. Ne moramo ponavljati, znate koju smo diskusiju imali o tome. Ja se slažem sa Tuđmanom, ne može se oživeti Savezna skupština i funkcija sistema – kako god mi to želeli. One su razlog krize, jedna od najznačajnijih razloga jugoslovenske krize, ali se mora obezbediti – u tom periodu moratorija, bez obzira koliko ko od nas misli – koliko je taj period dug, kad važi i kad prestane, da se te osnovne funkcije, da bi postigli i legalizirali dogovor, da se to obezbedi, a tu postoje različiti načini. O tome ćemo razgovarati sledeći put i moramo videti ko šta misli. I, oko toga problema dogovora o budućoj saradnji, odnosno integritetu, tu mislim da postoje nesporazumi. Ja Vasila mogu razumeti, ali ne mora ga se razumeti, sad kako ko hoće. Naravno, ako se pođe od onog principa prvoga, o kome je govorio Branko, Kostić, da se uvaži realnost, da se utvrdi šta koja republika želi i pogledu svojih daljih interesa i položaja i da je dogovor o tome kako to realizirati, a da se ne povredi interes – jednako pravo drugih, naravno, one republike koje hoće najveći stepen integriteta, čak i sve do unitarne države; molim – njihova stvar. Ali, molim i obrnuto za nas koji nećemo taj minimum, ako malo karikiram i kažem – nikakav stepen intenziteta.

Onda, naravno, to treba nama omogućiti – opet poštujući taj isti princip. Dakle, ja sam tebe tako razumeo, da ti to predlažeš – ko se tu nađe, nađe, i zato je meni kad bi mi išli po tim modelima, taj materijal koji je danas predložen za sednicu, taj alternativni predlog – najbliži; jer on to sve, u stvari, uvažava. On omogućava različite kombinacije, naravno, polazeći od toga da se omogući ostvarivanje interesa svake republike. Tu je ekonomska asocijacija i tu je verovatno bilo – sad gledajući sva iskustva Slovenije i prostora i za nas, bilo u takvoj drugačijoj formi pridruženog člana ili ne, a verujem da neke republike žele mnogo više od toga; federalno ili čak manje od federalne forme. To je njihova stvar. Dakle, ja apeliram da danas ne idemo u te sve detalje, jer ćemo upropastiti ono što smo postigli, nego da se dogovorimo kada bi bila naša sledeća sesija, da znamo šta nam je pripremljeno, da možemo da se oko toga konsultiramo u republikama i da onda pokušavamo od toga što je danas postignuto da idemo korak dalje.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Samo konstatiram da ste dobili nacrt priopćenja, pa vas molim da pročitate da bi se mogli dogovoriti o tekstu. To su, u stvari, konkretni zaključci.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Za saopštenje ne bi trebalo ići sa ovoliko pitanja: prva i druga strana i polovina treće.

STJEPAN MESIĆ: Ti kažeš da ništa nije u pokrajinama promjenjeno, a gdje su ti predsjednici pokrajina na ovim sjednicama – znaš da su jedno vrijeme bili? (*grupna diskusija*) Branko Kostić se javio.

BRANKO KOSTIĆ: Pošto sam ja pročitao ovu skicu mogućeg saopštenja, mislim da bi se ovo na prvoj strani moglo prihvatiti, što se tiče prekida vatre kao prve mjere koja treba da omogući sve ovo što kasnije slijedi. Što se tiče ovih osnovnih principa, koji su tu naznačeni, mislim da su tu tačke 2. i 3. na neki način izmješane, i u osnovi ipak predstavljaju nešto što je sadržano, makar djelimično, u jednoj ili drugoj. Mislim da bi bilo bolje da mi to ipak formulišemo na način kako je to u diskusiji danas ovdje govoreno. Ako govorimo o prvom principu, na koji ja nemam primjedbu, poštovanje prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući pravo na otepljenje i udruživanje, da umesto druge i treće tačke stavimo kao drugi princip – odricanje od upotrebe sile u cilju nametanja volje drugima, ili u cilju nametanja svojih rešenja drugima. Mislim da je to izuzetno važan princip i mnogo je jednostavnije dat, sa manje neizvjesnosti, sa manje mogućih nesporazuma; utoliko prije, što se u tački 3. govori o obezbeđivanju potpunog konsenzusa u donošenju zajedničkih odluka o sudbini Jugoslavije. Naime, tačku 4. mislim da treba prihvatiti i ne bih dalje oko ovih komisija.⁵⁸ Čini mi se da je to nešto što bi trebalo da bude osnov za taj politički dogovor, što bi moglo da bude pripremljeno, a legalitet tome da onda

⁵⁸ Državna komisija za nadzor prekida vatre, oformljena j 30. jula 1991. na sednici Predsedništva SFRJ koju je u revoltu zbog izbora Branka Kostića na čelo ovog tela napustio Stjepan Mesić. Članovi komisije su pored Kostića bili i Janez Drnovšek, Vasil Tupurkovski, Bogić Bogičević, Irfan Ajanović i Vlado Kambovski.

obezbjedimo na ovaj način na koji smo govorili, pri čemu moduse – kako i na koji način da obezbjedimo funkcionisanje Savezne skupštine, mi ne moramo danas raspraviti i dogovoriti, nego u jednom od ovih narednih razgovora koje ćemo imati. Niko od nas ovdje nema nameru da vaskrsava Saveznu skupštinu u smislu kako je ona konstituisana bila i radila, itd., niti da joj produžava mandat. Ali, ako želimo da taj politički dogovor i način uređenja odnosa u Jugoslaviji mirnim putem dobije i svoju legalnu formu, onda ipak moramo u svim republikama obezbjediti da ta Savezna skupština funkcioniše u tom vremenu dok se u Skupštini obezbjede pravne norme koje će omogućiti da se po tome postupi. I, mislim da nema razloga da danas o tim modalitetima govorimo, hoće li to biti raniji sastav delegata, ili će skupština svake republike i svaka federalna jedinica na neki drugi način imenovati i sastaviti, itd.; mislim da to ostavimo za jedan od ovih naših konkretnih dogovora. Zalažem se za to da ovo oko Komisije i oko ovoga ne ide u tekst saopštenja, a može da bude jedno, da kažem, uputstvo nama ovdje u Predsjedništvu, koji bi ipak trebali da preuzmemo kao neku ulogu – kao radni zaključak, da Predsjedništvo preuzme ipak sa stručnim službama svojim, naravno, uz pomoć i angažovanje kadrova iz Skupštine i Saveznog izvršnog vijeća da, za naredni ovakav susret i za sve naredne susrete, pripremamo podloge i materijal. Toliko.

STJEPAN MESIĆ: Bora Jović.

BORISAV JOVIĆ: Na prvu stranicu nemam nikakve primedbe; na drugoj stranici u prvom pasusu, ovo: uključujući i položaj Jugoslovenske narodne armije, je nejasno, „istovremeno je“ kaže – „neophodno obezbjediti i nužno funkcionisanje vitalnih delova sistema i na nivou federacije do realizacije političkog dogovora, uključujući“, ne može „i položaj“, nego „i Jugoslovenske narodne armije“. Dakle, ako se treba obezbediti funkcionisanje vitalnih delova sistema onda, znači, uključujući i funkcionisanje Jugoslovenske narodne armije. Ako se radi o diskusiji o položaju Jugoslovenske narodne armije u sistemu za budućnost, onda mu nije ovde mesto. E, sad treba ovu reč „položaj“, uključujući „i Jugoslovenske narodne armije“.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ne „uključujući“.

BORISAV JOVIĆ: Pa evo, objašnjavam, ako je da se obezbedi funkcionisanje sistema, onda ne može ovde da dođe ta reč „položaj“. Ako je da se diskutuje o budućem statusu Jugoslovenske narodne armije, nije mu mesto u ovom pasusu, nego ovamo u rešenju budućeg sistema. To je prvo.

Drugo, u principu su slične primedbe na drugu i treću tačku, koju je dao drug Kostić; pri čemu posebno ističem, čak iako bi ostao ovakav tekst za drugu i treću tačku, posebno ističem da u ovoj trećoj tački vrlo teško bi moglo da ostane ovo: „princip ravnopravnosti koji pretpostavlja ravnopravnost svih opcija i odsustva na mestima tuđe volje“, dotle može, to je sigurno jasno. Ali ovo dalje, „odnosno obezbeđivanje konsenzusa u donošenju zajedničkih odluka“, pa kaže „o sudbini Jugoslavije“, mi donosimo tu odluke o sudbini pojedinih naroda i republika, uvažavajući njihove stavove i interese. Tako da mislim da je ovo dovoljno, do ove reči „volje“, „uvažavanje, odnosno onemogućavanje nametanja tuđe volje“. Time se to

apsorbuje sve. Jer, ovo je jedan stari termin, koji ne može da se uklopi u ovu našu situaciju. Inače je bolje to što je Kostić rekao, ukoliko se s tim slažete. Ali, na četvrto tačku za koju je, čini mi se Kostić rekao da bi mogao prihvatiti, pazite dobro, kaže, princip legaliteta koji pretpostavlja da se za ostvarivanje postignutog političkog dogovora o budućnosti Jugoslavije i određenih oblika povezanosti obezbedi legalni postupak ostvarivanja, ali mi moramo obezbediti i legalni postupak ostvarivanja izlaska iz Jugoslavije, ili drugačijih rešenja za sudbinu sadašnjih jugoslovenskih republika i naroda, za sve moramo obezbediti. Moramo obezbediti legalni postupak; moramo to unutra apsorbovati. Svejedno, drugovi koji to pišu treba to da uzmu u obzir. Dalje, na sledećoj stranici, mislim da bi se cela sledeća stranica trebalo da završi sa prvim novim pasusom koji kaže: „Za izradu ovog dogovora Predsedništvo će formirati Komisiju u okviru koje će radne grupe izraditi neophodna akta“. Onda bi možda sve ovo ostalo ispalo i na četvrtoj stranici ovaj pasus može da ostane: Nacрте dokumenata Predsedništvo će razmotriti na ovakvoj proširenoj sednici. Još samo jednu rečenicu bi kazao da je orijentacija da se to sve završi u okviru roka moratorijuma. Dovoljno je, nema potrebe da mi ovde razglabamo datume jedan po jedan; interni datumi mogu da postoje u našim programima ali za javnost, za saopštenje, nije potrebno.

BRANKO KOSTIĆ: Je li to rok od danas, od kad smo konačno sjeli da razgovaramo o političkom uređenju Jugoslavije, ili neki drugi rok; mislim da bi dobro bilo da to dogovorimo. Meni se čini da je rok od tri meseca razuman rok, ako bi ga uzeli od danas sa jednim kontinuitetom i realan rok da u tome završimo. Ako pođemo od toga da možemo to završiti za 15 dana ili za 30 dana, bojim se da to nećemo uspeti. Prema tome, mislim da je i to pitanje od kada taj rok teče, jedan od sastavnih elemenata našeg političkog dogovora za realizaciju svega ovoga.

STJEPAN MESIĆ: Ja bih samo jednu rečenicu dodao. Naime, tu gde se govori o poštivanju svakog naroda na samoodređivanje mi moramo ipak reći i garantiranje teritorijalne celovitosti, jer u tome i je cjela stvar koja se ne može narušavati silom, bez toga vam to ne vredi ništa.

BORISAV JOVIĆ: Ako se ne rastura država, a ako se rastura onda naravno da taj problem postoji.

STJEPAN MESIĆ: Nema veze, silom se ne može mjenjati teritorija.

BORISAV JOVIĆ: Ne može se silom ni izlaziti iz Jugoslavije bez sporazuma.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, ne može se silom ni ukidati pokrajina, a vidiš da se može.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ko je to silom ukinuo pokrajine?

BORISAV JOVIĆ: Ja moram po stoti put da kažem da smo 88. godine u Skupštini Jugoslavije i uz saglasnost svih republika i pokrajina izmenili Ustav Jugoslavije u

osam tačkaka koje su obezbedile ustavnu osnovu Republici Srbiji da promeni status pokrajine. Vi ako to stalno zaboravljate, ja moram stalno da pričam. To što vi niste imali strpljenja da to isto obezbedite kroz Ustav Jugoslavije, to je drugo pitanje.

STJEPAN MESIĆ: Ne vidim ovdje na sastanku predsednike predsedništava pokrajina?

FRANJO TUĐMAN: U drugom stavku, na prvoj stranici govori se o tome da je Predsedništvo razmatralo pitanje budućih odnosa u jugoslavenskoj zajednici. Takva formulacija znači da smo se mi već opredjelili za jugoslavensku zajednicu. To je suprotno onome što je na temelju referenduma u Hrvatskoj donešeno, pa i u Sloveniji. Prema tome, smatram da treba staviti Predsedništvu da smo razmatrali pitanja razrešenja državno-političke krize u jugoslavenskoj zajednici. To je isto tako i u četvrtom stavu, mjesto budućih odnosa. U posljednjem stavku, predlažem da se stavi uspostavljanje efikasne kontrole održavanja mira uključujući i promatrače Evropske zajednice. Dosledno onome što sam rekao na prvoj stranici, isto tako, u drugom stavku postignuta potpuna suglasnost da u traženju rješenja, bez ovog „budućnosti Jugoslavije“; treba poštovati sledeće principe. I da se u prvu pod 1. stavi: „poštovanje teritorijalnog integriteta republika i prava svakog naroda na samoodređenje, uključujući i pravo na mjesto otcepljenja, na razdruživanje i udruživanje“. Predlažem da ostane ovo što je rečeno u točki 2. da se ono što je gospodin Kostić predložio, da se doda uvažavanje demokratski izražene volje itd., uz odricanje upotrebe sile, da se doda ta rečenica.

VASIL TUPURKOVSKI: Da, treći princip bi trebalo da bude neupotreba sile i nenametanje tuđe volje.

FRANJO TUĐMAN: U točki 4. da se stavi o budućnosti Jugoslavije, odnosno o razdruživanju i mogućim oblicima udruživanja, da se osigura legalni postupak. Tu se negde spominje Ekonomska zajednica; vjerovatno se mislilo na trećoj strani Evropsku zajednicu. Što se tiče moratorija, ako tu ima još nekakvih nejasnoća vjerovatno treba polaziti od potpisa Brionske deklaracije, to znači od 7.07...

BRANKO KOSTIĆ: Dodajući i onaj rok koji smo produžili zbog vašeg odsustva na dvije sednice.

FRANJO TUĐMAN: Bilo je i drugih odsustava i nedolazaka na sednice.

BORISAV JOVIĆ: Da li bismo mi mogli da tempiramo da do tog roka iz moratorijuma dođemo do političkog sporazuma o legalizaciji toga kroz Skupštinu da to posle toga ide, ali važno je ovo prvo pitanje.

VASIL TUPURSKOVSKI: Treba realno postaviti rokove.

BORISAV JOVIĆ: Kada je taj rok formalno?

JUGOSLAV KOSTIĆ: 7. oktobar, ako se računaju Brioni, ako se računa prvi, kad smo izabrali predsednika onda je prvi, kraj septembra.

VASIL TUPURKOVSKI: Moratorijum je prvi put pomenut formalno u Brionskom dogovoru.

BORISAV JOVIĆ: Koji je to datum bio?

JUGOSLAV KOSTIĆ: 7. jul.

BORISAV JOVIĆ: Znači 7.10. Ima dovoljno vremena do 7.10.

VASIL TUPURKOVSKI: Kao da je to sada bitno.

BORISAV JOVIĆ: Ne radi se o tome, ovde su tako datumi i bili napisani.

VASIL TUPURKOVSKI: Može da se ignoriše moratorijum na hiljadu načina.

FRANJO TUĐMAN: Nije istina, ako ga vi možete podnositi, mi u Hrvatskoj takvo ratno stanje ne možemo podnositi. Prema tome mi ga moramo okončati ili političkim ili ratnim metodama.

VASIL TUPURKOVSKI: Moje zalaganje za prekid vatre u Hrvatskoj je potpuno jasno, tako da ne može biti reči da ja to podnosim.

FRANJO TUĐMAN: Znači treba dotle postići i politička rešenja.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne dotle, nego odmah postići prekid vatre.

FRANJO TUĐMAN: Ne, moratorijum se odnosi na političko rešenje.

MILAN KUČAN: Bilo bi, po meni, dobro kada uopšte ne bi radili saopštenje. Ali, znam da je, nažalost, tako da saopštenja mora biti. Ja nisam nikada razumeo da ovako delikatni pregovori moraju uvek završiti saopštenjem za javnost, mi još ništa nismo završili.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Biće u „Danas“ – u stenogram sa sednice, kao prošli put.⁵⁹

MILAN KUČAN: Može i u „Politici“. Ako mislite već da mora takvo saopštenje biti, na prvoj strani drugi stav, mislim da je to bila i primedba gospodina Tuđmana: Razmatranje pitanja budućih odnosa između jugoslavenskih naroda, odnosno republika i predlog mera. Dakle, umesto jugoslavenskoj zajednici, da se stavi između jugoslavenskih naroda odnosno republika. Strana 2, to je bio valjda predlog Borisa-va Jovića da je ovde na silu uključen ovaj deo o Jugoslovenskoj narodnoj armiji. Ne

⁵⁹ Zagrebački nedeljnik koji je u ovom periodu često plasirao dokumenta sa zatvorenih sednica.

vidim razlog da to bude posebno Jugoslovenska armija; a ako nešto treba reći, treba napisati poseban stav. Ovde se radi o nužnom funkcioniranju vitalnih delova sistema, a tu su naravno svi vitalni delovi i obrana.

BORISAV JOVIĆ: To da se briše?

FRANJO TUĐMAN: Ne, ja bih tako da ostane ali da se stavi i položaj, uključujući ulogu Jugoslavenske armije, jer ima očito posebnu ulogu koju je sama preuzela i koju su joj drugi namenili.

MILAN KUČAN: Onda, morate napisati i vraćanje Armije u okvire njenog kulturnog položaja. To su različite stvari. Mislim da ova formulacija podrazumeva sve. Ako je potrebno o Armiji nešto reći onda treba da se postignu dogovori.

BORISAV JOVIĆ: To nije ni raspravljano ni prihvaćeno. Prema tome, samo ćemo da komplikujemo.

MILAN KUČAN: Moj je predlog da se od zapete dalje briše. Tačka 1. i 2. – nemam primedbe. Tačka 3, tu su već bile primedbe. Moj bi predlog bio ovako: da iza onog „tuđe volje“ se doda: „i upotrebe sile“, i da se od zapete dalje izbriše.

MILAN KUČAN: Da, „odsustvo upotrebe sile“. Ne „upotrebe“, nego „odsustvo upotrebe sile“, i da se do kraja onda briše dalje tekst. Četvrta tačka: „Princip legaliteta koji pretpostavlja da se politički dogovor pravno sankcionira“. Mislim da je formulacija dosta otvorena, a mi možemo o njoj sledeći put razgovarati šta znači; jer se ne radi samo o legalnom postupku ostvarivanja, nego su tu i drugi aspekti tog dogovora. Sledeći stav, druga rečenica: „Ovim dogovorom bi se sankcionisala volja...“. Mislim da bi trebalo napisati: „Ovim dogovorom bi se sankcionisalo stvarno stanje i opredeljenja već izražena u pojedinim republikama i ona koja će biti manifestovana u narednom periodu. Na osnovu ovog dogovora pristupilo bi se“ – ovde dodajem – „rešavanju konkretnih problema u ostvarivanju tih opredeljenja i izradi neophodnih beskonstruktivnih akata“. I dodajem rečenicu: „Pri tome će se uvažiti principi sadržani u dokumentima KEBS-a“.⁶⁰ I tekst, kako ide dalje.

BORISAV JOVIĆ: KEBS smo potpisali jednom u Parizu i nije potrebno nanovo da ga potpisujemo.

MILAN KUČAN:

Ne, mi ga ne potpisujemo, nego samo ukazujemo na to da ćemo uvažiti te principe.

VASIL TUPURKOVSKI: Bora je potpisao. To je tačno.

MILAN KUČAN: Ja ne mislim da ga ponovo on potpisuje. Jednom je dovoljno. Ali, da ovdje, baš zbog njegovog potpisa, kažemo da ćemo to što je on potpisao,

⁶⁰ Konferencija za evropsku bezbednost i saradnju.

uvažiti. Na kraju treće rečenice, prvo, mislim, možemo slobodno prekriziti „s kim će Komisija saradivati“.⁶¹ Jedino bi mogla ostati ova rečenica, da će uspostaviti saradnju i sa posmatračima Ekonomske zajednice. Oko ovih rokova, na kraju. Bez obzira šta ko misli o tome kad je moratorij počeo, kad nije, svakako za nas, najkasnije sedmog, kada je bila prihvaćena Brionska deklaracija, koja je nas na određene postupke obavezala. Ali, u toj deklaraciji stoji obaveza za jugoslavenske strane, da će otpočeti političke pregovore najkasnije do 1. avgusta. Ali, ne traži da mi završimo sve dogovore. Ja sam govorio ranije o tome, da mi i dalje predlažemo, što se Slovenije tiče, postepeno preuzimanje funkcija. Dakle, važno je ipak u tom roku, do 7. oktobra, doći do političkog dogovora. On izražava našu volju, a onda, naravno, naš je dalji dogovor kako ćemo to realizirati. Ali, ako ne bi bilo političke volje, političkog dogovora, onda je to već drugo. I, naravno, molim, važi ono moje što sam rekao, da ne bi slučajno opet neko rekao da smo jednostranim radnjama hteli ostvariti svoje plebiscitno opredeljenje.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Jović.

BORISAV JOVIĆ: Prvo, mislim da je dobro da se kaže na prvoj stranici: „Predsedništvo je razmotrilo pitanja razrešenja političke krize u Jugoslaviji“. To je bolji izraz, kako je Tuđman predložio. Drugo, isto to važi i za sledeće pasuse gde se pominje budućnost Jugoslavije. Ali, ovde ima jedna stvar. Naravno, ne može se u prvoj tački, na drugoj stranici, govoriti o poštovanju teritorijalnog integriteta republike na ovaj način kao što je rečeno. Mislim da bi to apsolutno onda unelo potpunu zabunu. Teritorijalni integritet republike postoji u okviru Jugoslavije. U slučaju raspada Jugoslavije, to je upravo pitanje oko koga se raspravljamo. I, ako to sad ovde upisujemo, ne možemo ništa da rešimo. Zbog toga, ja predlažem da ostane ovako kako je bilo, odnosno kako smo ceo dan razgovarali. Zbog čega sam se nanovo javio? Nisam uočio prvi put. U dnu druge stranice napisano je: „Dogovoreno je da se pripremi politički dogovor o budućnosti zemlje, uvažavajući navedene principe“. Pa, onda kaže ova rečenica: „Ovim dogovorom bi se sankcionisala volja već izražena u pojedinim republikama, i ona koja će biti manifestovana u narednom periodu“. Mislim da bi se jednostavno ovo moralo napisati onako korektno kako treba: „U pripremi ovoga dogovora pošlo bi se od već izražene volje u pojedinim republikama, i one koje će biti manifestovane dalje“. Jer, one ne mogu sve da budu sankcionisane ako su u sukobu.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Valjda dokument, ne može dogovor.

BORISAV JOVIĆ: Politički dogovor. Posle idu dokumenta.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: „Dogovoreno je da se pripremi“.

BORISAV JOVIĆ: Dakle: „U pripremi ovoga dogovora pošlo bi se od već izražene volje i one koja će biti izražena“.

⁶¹ Državna komisija za nadzor prekida vatre.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ne može se unapred reći.

BORISAV JOVIĆ: Šta će biti sankcionisano, ako nismo u sukobu; biće sankcionisano, to je jasno.

MILAN KUČAN: Ne radi se samo o volji. To su već opredeljenja i odluke.

BORISAV JOVIĆ: Možemo samo da dodamo: „vodeći računa o interesima drugih“.

MILAN KUČAN: To je u redu; nego, jer je ovaj tekst reduciran na volju. Nije volja jedan stepen, a ta volja je već pretvorena u odluke i opredeljenja.

BORISAV JOVIĆ: Onda, da i to napišemo?

MILAN KUČAN: To je bio moj predlog, da se kaže „i dogovora“.

BORISAV JOVIĆ: „U pripremi ovih dogovora pošlo bi se od izražene volje i opredeljenja u pojedinim republikama“, i tako dalje. I tražilo bi se rešenje, vodeći računa da ničiji drugi interes ne bude ugrožen. U tom smislu. U suštini stvari je primedba na reč – sankcionisalo bi se nešto. Ne može biti sankcionisano, automatski, nego mora se videti da ne zadire u tuđa prava. Ako ne zadire u tuđa prava, naravno da će biti to.

VASIL TUIPURKOVSKI: Ne samo to. Nego, neće ti republike tražiti nikakvo sankcionisanje na tom nivou, već ona polazi od svojih immanentnih prava, a pitanje dogovora su odnosi. U redu je, ja se slažem s tim.

BORISAV JOVIĆ: Razumem da će se poći od toga da bi se postigao dogovor. To je čisto terminološka stvar.

FRANJO TUĐMAN: Terminološka stvar nije pitanje da li će se ući unutar teritorijalni integritet republika ili ne. Čini mi se da su za to zainteresirane i druge republike, ne samo Hrvatska.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Tu svakako mora ući i ovo „neupotreba sile“, to nije izričito rečeno mada je implicirano tu i tamo, a mora biti izričito rečeno.

VASIL TUPURKOVSKI: To smo popravljali, to će biti eksplicite rečeno u trećoj, „na upotrebu sile“.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: I poštovanje teritorijalnog integriteta republike. Onda kombinovano sa pravom naroda na samoopredeljenje itd.

MILAN KUČAN: Moramo dati evropsku formulaciju. Nemenjanje granica upotrebom sile.

BRANKO KOSTIĆ: Ja mislim da formulacija koja bi se odnosila na teritorijalni integritet republike u ovom dokumentu o polaznom principu, ne bi mogla ni na koji način naći svoje mesto ako polazimo od prvog principa prava svakog naroda na samoopredeljenje uključujući i pravo na otcpljenje. Konkretan da budem. Ukoliko bi se dalo takvo pravo hrvatskom narodu, a mislim da mu ga ne može niko uskratiti u Bosni i Hercegovini, onda ta dva principa na kojima vi insistirate bi se međusobno sukobila, jednostavno ne mogu da idu jedan i drugi. Prema tome u ovom dogovoru, mislim da ne možemo ta dva principa, bez obzira što različito gledamo na te stvari i da su tu interesi sukobljeni; mi kad ne bi imali taj problem koji je istovremeno povezan i sa željom da se izađe iz Jugoslavije i da se formira sopstvena nacionalna država, vjerovatno je da ne bi bilo ni rata, niti bi bili u poziciji da o tome danas razgovaramo; ali, ako govorimo o tom principu koji, mislim, teško da može bilo ko osporiti, pravo svakog naroda na samoopredeljenje do otcpljenja, onda bi ovaj drugi princip bi isključio ovaj prvi.

FRANJO TUĐMAN: Da li bi isključio prvo pitanje, ali predlažem ovo što je sada predsjednik Kučan predložio evropsku formulaciju „protiv menjanja granica silom“, to je jedna opće prihvaćena evropska formulacija.

BORISAV JOVIĆ: To se odnosi na državne granice.

FRANJO TUĐMAN: Granice republika su takođe državne granice.

BORISAV JOVIĆ: To me ne možete ubediti, to sam ja potpisao, mogu vam reći da ni jedan dokumenat evropski ne prelazi državne granice, ni u jednom jedinom pitanju. Unutrašnje granice smatra unutrašnjim pitanjem im uopšte, se u to ne upušta. Pokušaji da se unutrašnje granice prikažu kao međudržavne granice u ovim našim razgovorima ne može da bude dovedeno u vezu sa dokumentom KEBS-a.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Bez obzira na to, gospodine Boro, da li prihvatate da se ne mogu silom mijenjati unutrašnje granice, primjenom nasilja?

VASIL TUPURKOVSKI: Mi smo se opredelili za neupotrebu sile.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Bez obzira da li to stoji u KEBS-u ili ne.

STJEPAN MESIĆ: Ali, čovječe, pa želi promjeniti granice silom – kako ne razumiješ?

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Bez obzira da li su državne ili ne.

BORISAV JOVIĆ: Mogu samo da prihvatim da svaki narod na osnovu svoga prava na samoopredeljenje uključujući i pravo na otcpljenje, odlučuje da li će ostati u Jugoslaviji ili će iz nje izaći i da će se na osnovu toga utvrditi granice Jugoslavije.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Dobro, ali se može – princip da se granice ne mogu mijenjati silom.

BORISAV JOVIĆ: I da se narodi ne mogu izvesti silom iz Jugoslavije.

VASIL TUPURKOVSKI: I jedno i drugo.

STJEPAN MESIĆ: Boro, po tvojoj logici Janjevo može izglasati da se pripaja Hrvatskoj. Pa to nema nikakve veze. Granice se ne mogu mijenjati silom i gotovo.

MILAN KUČAN: Gospodin Jović koji je potpisao taj dokument, on govori o državnim granicama; ali pitanje je za nas važno – da li iko od nas misli da se sadašnje granice između republika mogu menjati silom; i formulacija ide. Ja sam rekao Evropska, da znam o čemu govorimo, da se i u tim odnosima, dakle, i u realizaciji ovih principa i poštovanja prava naroda na samoopredeljenje – to pravo ne može ostvariti silom. Vi ste protiv Slovenije želeli rat jer je, navodno, svoje pravo ostvarila silom; a kamo li menjati granice. Ona ničije granice nije menjala. Tako da moramo da budemo načisto; dakle – odustajanje od upotrebe sile odnosi se i na nasilno menjanje granica.

BORISAV JOVIĆ: Da li možemo da dopišemo, pre toga, kod ovoga poštovanja prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otepljenje – ni jedan se jugoslovenski narod ne može izvesti silom iz Jugoslavije.

MILAN KUČAN: Nikoga nisu do sada silom odvodili.

BORISAV JOVIĆ: Da li se slažete sa ovim principom da se ni jedan deo jugoslovenskog naroda ne može silom izvesti iz Jugoslavije?

FRANJO TUĐMAN: Mislim da se većina slaže da se silom ne može oterati.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ne većina, ja mislim da taj princip da se ne mogu granice unutrašnje mijenjati silom niti jednostranim aktima, mislim da je to nešto što je opće prihvaćeno i mislim da se to ni na koji način ne može osporavati. Ako ste protiv toga, recite da ste protiv toga.

BORISAV JOVIĆ: Dok smo svi u Jugoslaviji. Ako izlazimo iz Jugoslavije postavlja se pitanje granica.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Molim vas, to je princip koji, ako i ne stoji tamo u Pariškoj povelji,⁶² ali stoji sigurno u posljednjim izjavama evropskih institucija, pa i da ne stoji na koncu–konca ja mislim da je to kod nas prihvaćeno i mora da bude pri-

⁶² Na samitu u Parizu održanom od 19. do 21. novembra 1990. donesena je Povelja koju su potpisale gotovo sve evropske države, SAD, Kanada i SSSR, kojom je KEBS prerastao u stalnu Organizaciju za bezbednost i saradnju u Evropi.

hvaćeno, – nema primjene sile u riješavanju unutrašnjih pitanja ovde. Može samo dogovorom i nema jednostranih akata. Ne samo da ne može silom, nego ni jednostranim aktima se ne mogu mijenjati granice. Mislim da je to nešto što nije sporno u ovom tijelu ovdje. Ako jeste sporno onda to kažite otvoreno.

BORISAV JOVIĆ: Sporno je da se jednostranim aktima republička granica pretvara u državnu – to je sporno.

KIRO GLIGOROV: Da ne govorimo onda o tome.

BORISAV JOVIĆ: I ja predlažem da ne govorimo.

KIRO GLIGOROV: Da kažemo ono što piše u postojećem Ustavu – granice između republika menjaju se dogovorom između republika.

BORISAV JOVIĆ: Ukoliko ostajemo u Jugoslaviji. Nije tamo predviđeno rasturanje Jugoslavije.

VASIL TUPURKOVSKI: Stvarno sa dobrom namerom – čitajte tačku 1. i tačku 2. i ovo što govori Bora je potpuno sadržano, osim što nije eksplicite rečeno. Jer, prvo se poštuje pravo svakog naroda na samoopredeljenje uključujući da se otcepi; a drugo, mora da mu se uvažava demokratski izražena volja da svoj status u budućim međusobnim odnosima u skladu sa sopstvenim specifičnim i realnim interesima reguliše. Znači, svaki narod u Jugoslaviji.

BORISAV JOVIĆ: To znači – obezbeđeno je, ne treba dopisivati ništa.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Treba dopisivati.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne, granice su nešto drugo.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Baš zato treba dopisivati pošto je ovde sporno.

VASIL TUPURKOVSKI: Boro, radi se o upotrebi sile. Ne radi se o promeni granica zato što je nekom palo na pamet. Ne može se upotrebiti sila jer mi smo generalno odlučili ovde kao opšteprihvatljiv princip – o neupotrebi sile i o nenametanju tuđe volje.

STJEPAN MESIĆ: Vasile, ali on to baš želi, kako ne razumiješ?

BORISAV JOVIĆ: Ne. Ako smo ga generalno rekli – važi za sve. Kao što smo gore generalno rekli da niko silom ne može nikoga izvući iz Jugoslavije.

VASIL TUPURKOVSKI: Onda da napišemo kod trećeg principa – princip neupotrebe sile u regulisanju međusobnih odnosa i nenametanja tuđe volje.

BORISAV JOVIĆ: To je u redu.

VASIL TUPURKOVSKI: U odnosima spadaju i granice.

BORISAV JOVIĆ: Ne, ne – i spada neizvlačenje naroda van Jugoslavije.

VASIL TUPURKOVSKI: Ja se slažem, ali da postignemo sveopštu saglasnost.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Valjda to nije sporno?

VASIL TUPURKOVSKI: Nije sporno, ne može biti sporno.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ako nije sporno onda to napišite, a ako je sporno recite.

BORISAV JOVIĆ: Napišite samo da ne može se ničiji narod izvući silom iz Jugoslavije.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Promena unutrašnjih granica silom jednostranim aktima – to mora da uđe u ovaj dokument.

MILAN KUČAN: Ne razumem, naravno, te dve stvari. Prvo, ne znam da li može iko sebe potpisati pod dokument u kojemu će pisati da će se granice, bilo kakve, menjati silom. To ne razumem. Drugo, što se izvlačenja naroda iz zajednice, silom tiče, nas niko nije hteo izvući silom. Mi smo hteli svojom voljom da odemo ne oštećujući interese nikoga od vas, a vi ste nam silom sprečili da odemo. Onda trebamo to zapisati – da se ni jednom narodu ne može silom sprečiti da ostvari svoju volju u pogledu svog budućeg statusa.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Da se ni jedan narod ne može silom sprečiti da odlučuje o svojoj volji: gde će da živi, s kim će da živi.

BORISAV JOVIĆ: Ali, dopišimo – niti da se može silom sprečiti da ostane u Jugoslaviji.

BRANKO KOSTIĆ: Mislim da mi malo miješamo „lončiče“. Mi smo ovde u funkciji Predsjedništva SFRJ.

MILAN KUČAN: U funkciji sastanka članova Predsedništva i predsednika predsedništava republika.

BRANKO KOSTIĆ: Ne, ja kažem – mi smo ovde u funkciji Predsedništva SFRJ, mislim na članove Predsjedništva SFRJ, kao kolektivnog šefa države i držimo proširenu sjednicu sa predsednicima republika i najodgovornijim funkcionerima federacije. Prema tome, ako ćemo da polazimo od faktičkog stanja, od čega sam i ja pošao danas, uključujući se u raspravu, faktičko stanje je da Jugoslavija postoji i ako treba o granicama bilo šta unositi, a ja se zalažem da se ne unosi ništa, onda se

samo može unijeti stav da smo svi saglasni da se državne granice te Jugoslavije neće mijenjati silom od bilo kojeg naroda; mi govorimo o državnim granicama Jugoslavije, a dajemo pravo svakom narodu da se na osnovu ovih principa, na legalan, miran način dogovori da se otcijepi od Jugoslavije i na osnovu tog dogovora koji bude postignut utvrđivaće se i nova granica te Jugoslavije. Mislim da je to osnovno i suštinsko pitanje, a ne polazimo ovde od pretpostavljenih uslova da svaka sadašnja republika važi kao suverena država pa da sada razrješavamo pitanja među sobom. Hvala.

KIRO GLIGOROV: Sad smo uneli nepotrebnu sumnju koja može, otprilike, ovako da glasi: da može da postoji situacija u kojoj će se silom menjati unutrašnje granice, a ne referendumom i ne izražavanjem volje svakog naroda. Šta nam smeta da kažemo da se unutrašnje granice ne mogu menjati silom, kad se zalažemo generalno za to da se silom nikome ništa ne treba nametati?

FRANJO TUĐMAN: Predlažem da, ukoliko se ne možemo suglasiti, da se stavi da su predsednici Bosne i Hercegovine, Makedonije, Slovenije i Hrvatske tražili da se stavi u dokument da se unutarnje granice ne mogu mjenjati silom, a da se onda kaže ko se tome suprotstavlja, ako se od ostalih republika ne slažu.

BORISAV JOVIĆ: Ja predlažem da se ova moja formulacija – da se ni jedan narod ne može silom izvući iz Jugoslavije bez svoga opredeljenja, napiše i da se kaže da se Hrvatska, Makedonija, Bosna i ne znam ko, Slovenija, nisu s time složili.

FRANJO TUĐMAN: Ja se slažem s time da se ni jedan narod ne može silom izvući, to nije sporno. Ja to potpisujem.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Formulacija „silom i jednostranim aktima ne mogu se mijenjati unutrašnje granice“. Takođe, „ni jedan se narod ne može silom isključiti iz Jugoslavije“.

BORISAV JOVIĆ: Niti se može iz Jugoslavije jednostranim aktima niko isključiti.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: I silom – da. Apsolutno, niko nema namjeru silu da primjenjuje.

BORISAV JOVIĆ: Sad to neće Kučan i Tuđman da prihvate, oni su se jednostranim aktima isključili.

MILAN KUČAN: Oprosti Boro, vi ste nam silom sprečili da mi bez sile odemo, a ništa vam nismo hteli štetiti. I vi napravite federaciju kakvu god hoćete s onima koji vas vole, toliko da hoće – ništa mi protiv nemamo, nikakvu silu nećemo upotrebiti, niti da vas sprečimo niti da vas nateramo.

BORISAV JOVIĆ: Šta se mi ovde nadmudrujemo. Vrlo je jasno o čemu se radi. Nikakve sile neće biti ukoliko ostaje pravo naroda na samoopredeljenje i do otcep-

ljenja. Ako se srpskom narodu, konkretno, daje pravo da odluči da li će ostati u Jugoslaviji, onda nije sporno ništa ako mu se ne daje, naravno da je sporno.

STJEPAN MESIĆ: Ima još nekih naroda, nije samo srpski narod.

BORISAV JOVIĆ: Ja konkretno predstavljam srpski narod i Srbiju.

STJEPAN MESIĆ: Onda reci svaki narod.

BORISAV JOVIĆ: Svaki narod.

STJEPAN MESIĆ: Onda reci svaki narod, makar si ti uvek principijelan.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Mislim da smo došli do rješenja. Nema sile ni u jednom ni u drugom pravcu, nema upotrebe sile ni kod menjanja granica, ni jednostranih akata, u tome svemu. Postoji samo samoopredeljenje. Princip samoopredeljenja, barem ja ne sporim to.

BORISAV JOVIĆ: Piše ta rečenica – princip ravnopravnosti koji pretpostavlja ravnopravnost svih opcija i odsustva nametanja tuđe volje i upotrebe sile. Ona sve pokriva, odsustvo upotrebe sile, pokriva sve. E sada vi insistirate jedno, ja moram drugo.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: U ovom slučaju od viška „glava ne boli“.

BORISAV JOVIĆ: Vidiš da „boli“.

FRANJO TUĐMAN: Kada smo već došli dotle, onda molim lijepo, ne samo da „glava boli“ – glave padaju! I sada padaju mrtve. I rekao sam jutros, 170 glava je palo i žena i djece. Pa prema tome, nemojmo zatvarati oči, o tome je riječ.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Kada je dato pravo narodu na volju, zašto se upotrebljava sila? Zašto se ne sedne u mesnim zajednicama, u skupštinama, pa da se razgovara.

FRANJO TUĐMAN: Zato što vi želite menjati republičke granice, granice Hrvatske koje nikada nisu bile u sastavu Srbije, želite ih prisvojiti silom! I o tome je riječ.

STJEPAN MESIĆ: U tome je jedina stvar.

FRANJO TUĐMAN: Što se igramo?

STJEPAN MESIĆ: Jedino je o tome riječ, zato mi i godinu dana razgovaramo.

VASIL TUPURKOVSKI: Boro, da li možemo da stavimo jedno i drugo – ti što predlažeš i ovo što se predlaže?

BORISAV JOVIĆ: Ova rečenica „neupotreba sile“ pokriva sve stvari. Ni za jednu se stvar sila ne može upotrebiti. Lepo je time pokriveno sve, sada „čačkamo“. A svi znamo u čemu je stvar.

STJEPAN MESIĆ: Nije pokriveno, jer sutra ćeš se ti pozivati da je netko u Hrvatskoj od 570 tisuća stanovnika proveo referendum u kome je učestvovalo 850 tisuća i da oni žele izaći iz Hrvatske i da ih Hrvatska zadržava silom. I da je to upotreba sile. Jer, ti ćeš to na drugi način tumačiti; zato Ti želiš tu formulaciju; to otpada. Teritorijalni integritet se mora garantirati, ako je to Evropa mogla, onda može i Jugoslavija.

BRANKO KOSTIĆ: Ne možete vi dati pravo hrvatskom narodu da se izjasni.

STJEPAN MESIĆ: Što govoriš – hrvatski narod. Ja govorim o srpskom i o svakom narodu.

BRANKO KOSTIĆ: Ja govorim o tome što je hrvatski narod se izjasnio da hoće da se otcepi iz Jugoslavije.

STJEPAN MESIĆ: Nije točno Branko, nego su se građani Hrvatske izjasnili. Šta ti meni pričaš „hrvatski narod“? Izvolite – u svojim republikama organizirajte referendume, pa onda pričajte priču.

BORISAV JOVIĆ: Ti, upravo, znaš da se oko toga sporimo.

STJEPAN MESIĆ: Vi zastupate Srbe, Hrvate, Muslimane i Albance, ko vam je dao taj mandat? Provedite referendum, pa onda pričajte o tom mandatu.

BORISAV JOVIĆ: Pa to mi i tražimo.

VASIL TUPURKOVSKI: Boro, da vidimo oko te formulacije.

STJEPAN MESIĆ: Ko vam je dao mandat?

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Da se ne udaljavamo od problema. Problem je upotrebe ili neupotrebe sile u mjenjanju unutrašnjih granica. Ili će to biti samoopredeljenje naroda ili će biti silom. Jedno ili drugo.

STJEPAN MESIĆ: U stvari, ovo je naš „Helsinki“, tu moramo dogovoriti.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Nismo insistirali da se stavi princip „unaprijed integriteta republika“, teritorijalnog integriteta republika; ne tražimo da se to stavi unapred, ali tražimo da se stavi princip „neupotrebe sile“, odnosno da se to mora rešavati jedino primenjujući princip samoopredeljenja naroda; ne može upotreba sile i ne može upotreba jednostranih akata. Ja vas upozoravam najozbiljnije, da u Bosni i Hercegovini neposredno prijeti požar; to će biti u roku od 10–15 dana, treba da to stavite i

da formirate komisiju da to spriječi, kasno će kasnije biti. U Bosni i Hercegovini, samo što to nije buknuo.⁶³ Moramo da budemo u tom pogledu jasni, meni ovde kolebanja nekih ljudi da to stave u ovaj dokument, na neki način je simptomatično.

BORISAV JOVIĆ: Stavili smo „protiv upotrebe sile“. Princip ravnopravnosti koji pretpostavlja ravnopravnost svih opcija i odsustva nametanja tuđe volje i upotrebe sile.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Bosna i Hercegovina stoji neposredno pred pokušajem da se silom izmijene granice, jednostranim aktima. I zato zahtjevam da ovo uđe u ovaj dokumenat ili kažete da to nećete staviti u taj dokumenat.

BORISAV JOVIĆ: Valjda ste Vi u svojoj Republici odgovorni, ko će biti odgovoran?
ALIJA IZETBEGOVIĆ: Odgovoran – ja sam odgovoran. Agresija se može i spolja izvršiti.

BORISAV JOVIĆ: Ako dođe agresija spolja, apsolutno imate pravo.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Prema tome, ja formalno postavljam taj zahtjev i molim da se o tome izjasnimo ovdje, ili da uđe ili da ne uđe. Ali, u tom slučaju, treba da se ustanovi ko je za to, ko nije za to; nije to stvar preko koje se može olako preći, jer je vrlo simptomatično da jednu apsolutno normalnu demokratsku proceduru ovde nećete da stavite u dokumenat.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije normalno drugo; to je potpuno zamenjena teza. Mi smo suočeni sa pokušajem nasilne promene državnih granica Jugoslavije, a ne unutrašnjih granica u Jugoslaviji.

Prema tome, ne možete predviđati tu opasnost kojom smo suočeni, a govoriti o opasnosti nasilne promene unutrašnjih granica.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ja živim u Bosni i Hercegovini i mi nemamo vanjskih granica i mene interesuju unutrašnje granice. Pokušaj menjanja unutrašnjih granica Bosne i Hercegovine, neposredno predstoji, koliko ja znadem, a dobro znam, kako stvari stoje i jednostranim aktima. To će dovesti do sukoba, do nacionalnih sukoba i do teških nevolja. Molim vas da to, iako baš nisam siguran da i ovaj dokument kada ta odredba uđe unutra, da bi ona mogla to da predupredi. Ali bi možda mogla da

⁶³ Izetbegović je u pismu Anti Markoviću od 11. jula 1991. naglasio da je politička situacija u Bosni i Hercegovini pod „velikim nepovoljnim uticajem“ ukupno loše političke i ekonomske situacije u Jugoslaviji, jer se dogovori o budućem uređenju zemlje odvijaju sporo i sa „zanemarljivim uspjesima i da su izgledi za mirno rješenje sve manji“. Rekao je i da je osnovno pitanje u Bosni narušavanje njenog suvereniteta, što se ogleda u ilegalnom transportu oružja, upadima jedinica „tzv. SAO Krajine“ u neke delove Republike i proklamacijama o spajanju Bosanske „tzv. SAO Krajine“. Izetbegović se žalio i na ponašanje JNA koja je više puta proglasila mobilizaciju ratnih jedinica u Bosni, jer se ona sprovođila bez odluke Predsedništva SFRJ i bez „prethodnog i pravovremenog“ obaveštavanja civilnih vlasti Bosne. Izetbegović je od Markovića tražio da preduzme „odgovarajuće korake“ kako bi se mobilizacija ratnih jedinica JNA, Teritorijalne odbrane i rezervnog sastava milicije „što prije okončala“ jer je imala štetne političke posledice i doprinosila je pogoršanju međunacionalnih odnosa (Tribunal: Predmet IT-02-54, Slobodan Milošević, dalje: Tribunal: Milošević, dokaz P.330.6).

preventivno djeluje protiv toga. Da se upozori svako da ovo tijelo stoji protiv takvih metoda. A što se tiče vanjskih granica, ja mislim da smo se oko toga sporazumeli.

STJEPAN MESIĆ: Nećemo okupirati Mađarsku?

BRANKO KOSTIĆ: Ne radi se o proširivanju državnih granica, nego o njihovom sužavanju, u situaciji kad su se neki već opredelili da će formirati samostalne države.

STJEPAN MESIĆ: Prvo provedi referendum, pa da vidimo o čemu ti govoriš? Dogovorili smo se svi da ćemo referendum provesti – neki uporno neće. Da li mogu ovi stručnjaci otići i sastaviti novi prijedlog, pa ćemo onda na novu raspravu, a dotle, dok se to priprema, da Ante izloži svoj prijedlog?

FRANJO TUĐMAN: Šta će stručnjaci da napišu? Ako se ne možemo suglasiti svi – onda molim ovo što smo predložili Kučan, Izetbegović, Gligorov i ja, da uđe, da smo tražili da se stavi da se granice, unutarnje granice ne mogu menjati silom.

BORISAV JOVIĆ: A da li možete napisati da se slažete da se granice promene – na odnosu opredeljenja naroda. Da li se sa time slažete? Granice će se uspostaviti na osnovu samoopredeljenja naroda; evo, to da napišemo. Neće silom, nego samoopredeljenjem naroda.

STJEPAN MESIĆ: Kako misliš? Tamo neka mjesna zajednica izglasa da ide u Srbiju, a Hrvati koji žive u tom mjestu, nemaju to pravo?

BORISAV JOVIĆ: Svi su se saglasili, da u spornim reonima gde je mješovito stanovništvo, granice se neće menjati silom, nego na osnovu samoopredeljenja naroda.

STJEPAN MESIĆ: Nema spornih u Hrvatskoj, nema spornih teritorija.

BORISAV JOVIĆ: Ja mislim da je ovo čisto.

STJEPAN MESIĆ: Imate fiks ideje o nekim spornim teritorijama. Kakve sporne teritorije? Sporna teritorija je Vojvodina.

BORISAV JOVIĆ: Lepo imaš ovaj pasus gore, koji kaže: poštovanje svakog prava na samoopredeljenje, uključujući pravo na otcepljenje i onda tu dodajemo – svi su se saglasili, da se granice između republika ne mogu menjati silom nego samo na osnovu samoopredeljenja naroda.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam već imao to.

BORISAV JOVIĆ: To je sasvim korektno. Samo na osnovu samoopredeljenja naroda. Ako to ni je moguće, onda nemojmo pisati ništa, bolje je.

FRANJO TUDMAN: Poštovanje svakog naroda na samoodređenje, uključujući i pravo na razdruživanje i udruživanje, pri čemu se granice ne mogu mijenjati silom.

BORISAV JOVIĆ: Nego samo na osnovu samoopredjeljenja naroda; uz ovaj dodatak: pri čemu se granice ne mogu menjati silom nego na osnovu samoopredjeljenja naroda. To je gotovo.

STJEPAN MESIĆ: Boro, ništa od velike Srbije, zapeo si previše, ali ostavi se čorava posla, pusti to, pa nema ništa od toga.

BORISAV JOVIĆ: Ja ne želim da se spuštam na tvoj nivo razgovora.

STJEPAN MESIĆ: Jasno, moj nivo, ali mi znamo šta se želi, pa daj, budimo razumni. Želi se proširiti Srbija na račun teritorija Bosne i Hrvatske, a to ne ide.

BORISAV JOVIĆ: Ja bi tebi mogao odgovoriti da se želi na silu izvući srpski narod iz Jugoslavije, ali neću to da ti govorim, jer sam znaš.

STJEPAN MESIĆ: Baš smo zato zapeli, kako bi se dokopali Srba; još kad bi ti s njima došao za gaulajtera.

BORISAV JOVIĆ: Nećeš tako doprineti radu Predsedništva.

STJEPAN MESIĆ: Hajde da mi za ovu točku stavimo pauzu, dok dobijemo novu formulaciju, a dotle će Boro odustati od tuđih teritorija, a mi da pređemo na drugu točku.

BORISAV JOVIĆ: Ti kao predsednik moraš da budeš malo korektniji i neutralniji.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, pa možemo se i šaliti, jer nisi ti za to zainteresiran.

BORISAV JOVIĆ: Da budeš korektan, je li?⁶⁴

⁶⁴ Rasprava o pravu naroda na samoopredeljenje i pitanju granica između republika tiče se ključnog spornog pitanja državne krize i suštinskog uzroka rata u Jugoslaviji. Zvanični stav Srbije bio je da narodi a ne republike imaju pravo na samoopredeljenje. Dalje, stav je bio i da svi jugoslovenski konstitutivni narodi imaju pravo na samoopredeljenje na celoj teritoriji Jugoslaviji. Implikacije po Hrvatsku bile su više nego očigledne. O pitanju republičkih granica prvi put se razgovaralo na sednici Predsedništva SFRJ od 10. januara 1991. godine. Dok su za Tuđmana one bile nepromenljive, za Miloševića su bile samo administrativne i kao takve nisu se mogle „jednostavno proglasiti za državne, s obzirom da one nisu okvir u kojem žive pojedini narodi“. Srpski predsednik je jasno stavio do znanja da je za njega neprihvatljivo „razdvajanje srpskog naroda i njegovo smeštanje u okviru različitih suverenih država“. Na drugoj strani, hrvatski predsednik je predložio novi istorijski sporazum jugoslovenskih naroda: „Ustavnopravni položaj jugoslavenskih republika, država, prema ustavu iz 1974. nalazi se na pola puta između boljševičkog federalizma i evropskog konfederalizma. Uz postizanje minimalnog političkog konsenzusa svih republika, držimo da je moguće pretvaranje sadašnjeg ustavnog poretka u konfederalni savez suverenih republika, a time i najbezbolniji demokratski izlaz iz sadašnje državne krize, dok bi ustrajanje na sadašnjem federalnom ustavu i pogotovu njegovom poboljšanju u centralističko-unitarističkom smislu vodilo neizbežno u potpuni slom i označilo zapravo nemogućnost održavanja čak i same ideje bilo kakve države zajednice naroda dosadašnje SFRJ“ (navedeno prema: K.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Predsedniče, mogu li ja samo nešto pitati? Da li će se u okviru druge tačke dnevnog reda razgovarati o pitanju moratorijuma, s obzirom da se radi o tromesečnom, ili smatrate da, praktično, u okviru ove prve tačke je razgovor gotov na pitanje moratorijuma. Jer ja bih Vas morala podsetiti kao na svom izlaganju, Vi ste kao Predsedništvo odgovorili Skupštini, da tek početkom, praktično, rasprave o Programu za funkcionisanje sistema u periodu tromesečnom, nije praktično moguć razgovor na prvo pismo koje smo vam uputili 10. jula i oko moratorijuma. Prema tome, mi smo smatrali da praktično se vezuje Vaš odgovor za pitanja početka toka moratorijuma. Pa Vas molim ako je to u okviru druge tačke...

STJEPAN MESIĆ: Djelomično da. Kiro Gligorov ima riječ.

KIRO GLIGOROV: Predlažem pauzu, i da se onda nađe solucija za ovaj tekst i da sa time kad sve to završimo, danas završimo rad. Da ostavimo kao što smo se dogovorili da sutra imamo dovoljno vremena da pre podne raspravimo ovu drugu tačku.

STJEPAN MESIĆ: Ali, s tim da sutra onda svi dođu.

KIRO GLIGOROV: Tako smo se dogovorili, u pozivu je to.

FRANJO TUĐMAN: Jesmo se dogovorili, ali se isto tako nismo dogovorili da u Hrvatskoj pucaju topovi.

KIRO GLIGOROV: Ako se sporazumemo po prvom, nema smisla da ne iskoristimo ovu priliku da obavimo temeljan razgovor i po drugoj tački i da onda možemo reći – obavili smo neki posao.

BRANKO KOSTIĆ: Ja, isto mislim da bi dobro bilo ovo što je Kiro predložio da prihvatimo, da sada napravimo pauzu i dogovorimo ovo što je sporno. Druga tačka? da bi se preživelo ovo vrijeme do postizanja tog političkog dogovora, nije manje značajno, zaista, od ovoga. Čitav dan radimo, a mislim da nam treba i koncentracija i pažnja i dosta intelektualnog napora da sutra u miru ovu drugu tačku razmatramo.

STJEPAN MESIĆ: Ne bih htio da nas predsjednik SIV-a demantira, jer ako ne stavimo to na prvo mjesto da onda neće biti o tome rasprave. Ja bih htio da mi, ipak, principijelno riješimo ova pitanja koja kandidira Izvršno vijeće, a na kraju, njih ne rješava ovaj skup, nego samo zauzima politički stav.

Nikolić, V. Petrović, *Od mira do rata*, 32). Kada je 30. maja 1991. u Skupštini Srbije obrazlagao državni i nacionalni program, Milošević je vrlo eksplicitno i bez ikakvih nejasnoća saopštio da će sa problemom granica suočiti oni narodi koji žele da napuste Jugoslaviju: „Oni, dakle, koji žele da konstruišu nove države treba u vlastitom interesu i što pre da prečiste sa činjenicom da u te svoje buduće nacionalne države ne mogu silom odvući kompaktne delove onih jugoslovenskih naroda koji su za opstanak Jugoslavije“ (navedeno prema: Слободан Милошевић, *Прилог историји 20. века*, Трећи миленијум – Удружење Слобода, Београд, 2008, 99–100). Tuđman je do početka jula takođe došao do zaključka da bi korekcije granica, pre svega na račun Bosne i Hercegovine, mogle biti opcija.

MILAN KUČAN: Nije moje pitanje danas ili sutra, nego je moje pitanje isto ono koje sam postavio u Ohridu kada je prvi puta taj papir bio ovdje. Ne odnosi se moje pitanje na to da li će biti rasprava danas ili sutra, nego je ono moje pitanje ono isto iz Ohrida, već više od mesec dana. Da li je taj skup koji je opet proširena sednica sa predsjednicima, a ja sam rekao da na takve sednice neću dolaziti, može biti vaš sastanak s nama; ovdje svako ima svoje kompetencije i svoje odgovornosti; da li je taj skup, dakle, sastanak članova Predsedništva, odnosno Predsedništva sa predsjednicima, kompetentan da rešava ta pitanja koja su evidentno stvar koja je odgovornost Predsedništva Jugoslavije, a pre svega Skupštine i izvršnih veća po čitavoj vertikalni federativne mreže.

STJEPAN MESIĆ: Ali, stav politički možemo zauzeti na sastanku, to je sastanak proširen.

MILAN KUČAN: Ne da ga možete, vi ga čak morate, ja pitam za naše učešće i za svrhu i korist našeg učešća u toj vašoj raspravi.

STJEPAN MESIĆ: Pa, bez vas naš stav ne vrijedi ništa, i naša odluka ne vrijedi ništa,

MILAN KUČAN: Moj stav, bez stava Slovenačke skupštine, ne vredi ništa.

STJEPAN MESIĆ: Pa da, svako će ići u horizontali.

ANTE MARKOVIĆ: Stipe, vjerojatno bi bilo i racionalno, jer sada je pola šest, da se napiše ovaj tekst jer će, još uvijek i kad se ponovo napiše tekst, o njemu biti rasprave. Kad se već opredjelio ovaj redosljed da se prvo govori o budućim odnosima i traži se političko rješenje, i sada je blizu jednog dogovora koji bi zbilja mogao biti vrlo značajan. Čini mi se da ne bi trebalo sada odustati od toga da se taj dogovor ne završi. Ali, neću time nimalo kazati da mislim da treba da odustanemo od rasprave o ovoj točki. Ukoliko možemo sutra osigurati raspravu nema nikakvog problema, neka sutra bude ta rasprava, ali u cjelini ovoga sastava. Ako ne može biti sutra, onda ja ne bih htio da u pauzi čekanja rješenja, dokumenta o kojem smo sada razgovarali usput razgovaramo o ovoj točki. Jer to, izvinite, ne bi odgovaralo niti težini situacije u kojoj jesmo, ni karakteru onoga što moramo dogovoriti. Zbog toga, ja predlažem da, ukoliko se sutra ne može raspraviti, napravimo pauzu; neka se napiše taj dokument, neka se o njemu razgovara; on se usvoji, koji u stvari i nije samo saopćenje; ja ga tako shvaćam, nego on je dokument koji samo nakon toga se prezentira javnosti. Onda, ako možemo sutra nastaviti razgovor o drugoj točki dnevnog reda u punom sastavu? to bi bilo sigurno korisnije nego nastaviti večeras. Ali, ako nije moguće, onda sam zato da se nastavi večeras. Jer, bez obzira na ovo što je Milan Kučan govorio, ima ovdje mnogo pitanja. Recimo, pitanja koja se odnose na funkcioniranje granica, pitanja koja se odnose na provedbu moratorija potpisanoga na Brionima a vezano je uz to; vezano na deklaraciju koja je prihvaćena na Brionima. Pa, mnoge stvari koje iz toga proizlaze i koje su rezultat političkih odluka. Ja ne kažem da su sva ovdje pitanja takvog karaktera, ali njih mnogo ima. Osim toga, o

dijelu ovih pitanja je bilo rasprave u prethodnoj točki; kao što sam primjetio, niste mogli izbjeći a da ne razgovarate i o temama koje su ovdje kandidirane, a to je funkcioniranje sistema u krajnjoj liniji traženja legitimiteta i legaliteta za određene odluke koje se moraju donositi, bez obzira na političke odluke koje će se prethodno donositi. Prema tome, moj je predlog možemo, što je Kiro predložio, možemo sutra nastaviti raspravu po drugoj točki, ali pod uvjetom, stvarno, da imamo sastav koji je danas ovde prisutan.

JANEZ DRNOVŠEK: Ja predlažem ipak, da danas nastavimo i sa ovom tačkom, čini mi se sigurnije, da ćemo danas tu ostati i završiti rad sa ovom tačkom. Čini mi se da je to još moguće, ako nastavimo odmah, odnosno posle vrlo kratke pauze. Hvala.

STJEPAN MESIĆ: (*grupna rasprava*) Ima više problema nije to samo jedan.

ANTE MARKOVIĆ: Slušaj, „rđavom sve smeta“. Ima puno problema kad god dođemo na ovu temu. Ja nemam problem nikakav. Ja sam rezervirao i ekipe SIV-a.

BORISAV JOVIĆ: Lepo smo se dogovorili, pa smo se sporili, da li prvo jedno ili drugo; pa smo rekli svejedno je za tu tačku: da li je prvog ili drugog dana, a podrazumeva da je temeljno razmotrimo, bez obzira kakav će ishod biti. Bilo bi korektnije, onda da sutra radimo normalno, koliko je god potrebno.

ANTE MARKOVIĆ: Slažem se potpuno.

BORISAV JOVIĆ: Ali, ne isključujem da počnemo večeras, ali očigledno ne vredi to „smandrljati“ na brzinu.

ANTE MARKOVIĆ: Onda ne treba ni počinjati večeras. Možemo sutra, ali pod uvjetom da u isto vreme imamo sastav.

STIPE MESIĆ: Sad ovi mogu otići, jer otputovaće, pa se moraju vratiti.

ANTE MARKOVIĆ: A to Milan nema smještaj. Pa, osiguraćemo.

STJEPAN MESIĆ: Milane možemo li to, vi možete otići koji morate otići u svoje republike, pa da se vratite recimo u 11 sutra, pa da nastavimo.

MILAN KUČAN: Ja mogu doći i slušati vaša razmišljanja.

STJEPAN MESIĆ: Pa mi samo tu zauzimamo jedan stav, politički. A onaj ko treba donjeti odluku, to sigurno nije sastanak.

MILAN KUČAN: Razumem, razlika je, Vi možete i morate, a mi ćemo tim, kad dođe taj materijal republike, biti vezani u odnosu na našu poziciju naših foruma u

proceduru u republici. Znači, neću da dođem u situaciju da mi se ovde kaže: ovde si bio i ćutao, a tamo, itd. Ja ovde formalno vezan za razmatranje ove procedure – nisam. Ali, mogu sutra doći i sedeti ovde, pa da mi se ovde prigovori da sam ja blokirao stvar.

STJEPAN MESIĆ: Sigurno svojim prisustvom i prilogom možeš pomoći da mnoge dileme se otklone već u početku.

VASIL TUPURKOVSKI: I neke iluzije.

STJEPAN MESIĆ: Pa i neke iluzije.

MILAN KUČAN: Sve to drugovi iz Izvršnog veća znaju.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ako nam je za to dovoljno tri sata rada, nema smisla da ostajemo večeras, trebali bi to da produžimo između 7–10 i treba da se razidemo. Ako tu treba onda moramo doći sutra, ne možemo to večeras učiniti. Ali ja mislim da su tri sata rada dovoljna za rešenje te tačke.

STJEPAN MESIĆ: Sutra u 11 ili 12 časova, da obavite poslove koje imate.

ALIJA IZETBEGOVIC: Onda se mora jedan poseban dan posvetiti tome. Bilo to sutra ili drugi put, ali verovatno bolje sutra.

STJEPAN MESIĆ: Članovi Predsedništva mogu. Kako stoje predsednici republika?

BORISAV JOVIĆ: To smo utvrdili jednom.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mi smo obavešteni da danas i sutra radimo i preuzeli smo tu obavezu.

STJEPAN MESIĆ: Pola sata – pauza.
(Pauza od 17,40 do 18,10)

POSLE PAUZE OD 18,15 SATI.

STJEPAN MESIĆ: Nastavljamo rad. Borisav Jović.

BORISAV JOVIĆ: Ovo – tehničke stvari. Prvi i treći pasus se malo ponavljaju, to da se skрати – da se ne ponavlja. U drugom pasusu nema potrebe da se piše čiji je predlog, nego šta smo razmatrali; dole ovaj pretposlednji pasus: „istovremeno neophodno obezbediti nužno funkcionisanje vitalnih delova“, pa bih ja rekao, „političkog i ekonomskog sistema zemlje do realizacije političkog dogovora“, to su sve tehnička pitanja.

STJEPAN MESIĆ: Je li, gde si to rekao gde je to?

BORISAV JOVIĆ: Ovaj dole, pretposlednji pasus na prvoj stranici „istovremeno je neophodno obezbediti i nužno funkcionisanje vitalnih delova“, pa bih ja sad tu rekao: „političkog i ekonomskog sistema zemlje“ – samo lepše rečeno. Sad ovaj glavni pasus – na drugoj stranici prvi pasus, koji je uvučen kao i ostalo – tako su mi objasnili, ali poslednji deo: „što isključuje svaku upotrebu sile u njihovom rešavanju“, ponavlja nam se to u tački 3. i to govori generalno o svim stvarima. Još jedan put – tačno dva puta, isto pišemo. Smatram da je dovoljno do toga: „jugoslovenskih naroda“, da bude tačka, a posle ovo „upotrebi sile“, se odnosi na sve. Nije sporno da se ne upotrebljava sila, nego dva puta govorimo o istoj stvari. To je radi lepote. Iza tačke 4. prva nova rečenica: „dogovoreno je da se pripremi politički dogovor o budućnosti zemlje“, to mora da se krsti u skladu sa onim što smo govorili o rešenju političke krize il tako nešto. Sada je meni dosta sporno ovo: „pri čemu će se uvažavati principi sadržani dokumentima KEBS–a“. Ja nemam u načelu ništa protiv, ali moram onda uvažavati principe u dokumentima Ujedinjenih nacija, međunarodnih konvencija, koje smo deklarirali, Ustava i zakona Jugoslavije itd. Dakle, ima niz stvari, zašto mi izdvajamo sa kojim ciljem samo jedan jedini dokumenat. Jednostavno mislim da je sa nekim ciljem koji će sutra biti uporno potezan da bi se nešto objasnilo – mada niko ne spori u celini to tamo što piše; ali, u tim dokumentima KEBS–a najviše se govori o nepovredivosti granica državnih, a mi upravo ovde radimo da se one vrede, tako da će smetati i onima koji su mislili da je ovo za nešto drugo upotrebe. Zato bih predložio da se to izbriše iz jednostavnog razloga što mi smo sve to potpisali i moramo uvažavati. Ovo: „komisija bi“, svakako će, ali „uspostavila saradnju sa predstavnicima Evropske zajednice“ – ja mislim da mi to stavimo Predsedništvo, da oceni kad Komisiji⁶⁵ bude dalo zadatak. Vidite, da se razumemo dobro, Evropska zajednica nama sigurno može biti od koristi za neki koncept budućeg ustavnog uređenja Jugoslavije; ali, mi ovde sada govorimo o raspletu krize pre toga, ne znam da li će Evropa dobro razumeti ovo što ćemo se sporazumeti međusobno, da li će ona to bolje razumeti od nas; da mi uvažavamo interes Slovenije na ovakav način; interes Hrvatske na ovakav, i tako redom.

VASIL TUPURKOVSKI: Dobro, ne treba da bude u ovom saopštenju.

BORISAV JOVIĆ: Lično mislim da to nema potrebe ovde, nego ćemo se to dogovoriti u trenutku kad oni nama mogu nešto da pomognu, sadržajno za novi Ustav Jugoslavije, ili nešto tako ili onako kako budemo rešavali. Eto, to su moje sugestije, ako se slažete, a videćemo.

VASIL TUPURKOVSKI: Da stavimo: „neodložni i bezuslovni prekid vatre u Hrvatskoj“ i da brišemo posebnu rečenicu u tom pasusu gde sad to postaje nekakav uslov za međusobno poverenje.

Mora da bude prekid vatre – nema ni poverenje, ni ništa.

⁶⁵ Državna komisija za nadzor prekida vatre.

FRANJO TUĐMAN: Predlažem da se, „uz uspostavljanje kontrole održavanje mira, uključujući i promatrače Evropske zajednice“.

BORISAV JOVIĆ: O tome je Predsedništvo odlučilo već.

FRANJO TUĐMAN: Baš zato što je odlučeno to se ne održava, zato treba ponoviti. Gospodo, od onog što sam prije navio, imam podatak novi: 16 ozleđenih pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova, zapavši u jednu zamku. U Osijeku je od minobacačkih granata pogođen tramvaj u kojima je tri mrtva i pet ranjenih putnika – građana. Prema tome, insistiram da se uz zahtjev za neodložni безусловni prekid vatre stavi: „uključice i promatrače Evropske zajednice“. Od ljeta prošle godine od kad razmatramo ovaj problem, stalno se iz administracije govori o otepljenju. Mi smo govorili o razdruživanju i udruživanju – razlika je u terminologiji i međunarodnom sadržaju; prema tome, uključujući i pravo na razdruživanje i na udruživanje. Na drugoj stranici, smatram da je nešto sadržajno ušlo, ali ipak nije jasno; prema tome, ono o čemu smo raspravljali da se izričito spomene; znači, protiv primene sile u promeni granica. Ne mogu se mijenjati republičke granice, ne mogu se menjati silom, da se to izričito spomene.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Vanjske i unutrašnje granice ne mogu se mjenjati silom.

BORISAV JOVIĆ: Piše: „spojnih“.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Jer, to samoopredeljenje stavljeno, nalazi se u već u prvoj tački, princip poštovanja prava na samoopredeljenje; a drugo je: odustajanje od upotrebe sile u menjanju unutrašnjih granica, ili poštovanje unutarnjih vanjskih granica – samo nekoliko riječi. Princip samoopredeljenja naroda – sadržan je u tački 1.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I „sila“ je kao tačka 3. Ovo ste vi insistirali.

BORISAV JOVIĆ: U prvom delu tog drugog pasusa tačke 1. ponavlja se ono što piše već u tački 1, a u drugom delu ponavlja se ono što piše u tački 3.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da, ali je to uneto na njihovo insistiranje, prema tome, stoji.

BRANKO KOSTIĆ: Dok se još neko javi, ja bih iskoristio priliku da zamolim gospodina Tuđmana. Mi imamo, kao Državna komisija za nadzor prekida vatre, informaciju od jutros još, da se na obroncima Papuka i Psunja nalazi zbijeg naroda, odprilike oko 10.000 ljudi, prvenstveno žena i djece, da već ima tamo bolesnih. Dogovorili smo da se jedna humanitarna misija pošalje tamo, zajednička grupa Crvenog krsta Jugoslavije, Saveznog sekretarijata za rad, zdravstvo i socijalnu politiku. Dogovoreno je da se uspostavi kontakt sa odgovarajućima u Vladi Hrvatske, i obaviješten sam da je potpredsjednik Vlade Hrvatske to stopirao, navodno zato što Komisija, koju je Vlada Hrvatske izabrala da se bavi tim pitanjima, to nije razmatrala. Zamolio bih, zaista, ako se ikako može, da se sutra prije podne, omogućiti odla-

zak te misije i posjeti zbjeg i pruži neophodna pomoć. To je misija, isključivo, humanitarnog karaktera.

STJEPAN MESIĆ: Deset tisuća. Gdje je to?

FRANJO TUĐMAN: Što se tiče Vlade Hrvatske, sasvim je sigurno da će potpomoci svaku akciju humanitarnih namjera.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, da se pozabavimo ovim tekstom, da možemo ići dalje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: U koliko sati sutra nastavljamo?

STJEPAN MESIĆ: U 10, ja mislim. Ili, kao što je i danas bilo – 10,30.

BRANKO KOSTIĆ: Predložio si u 11 Milanu i Kučanu, i oni su to prihvatili.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, oni će zakasnuti pola sata.

IRFAN AJANOVIĆ: Dok nema nekih bitnih primjedaba, ja bih čisto jednu tehničko-formalnu; ovdje na 2. strani, ispod rednog broja 4, alineja pod brojem 4, stoji: „Dogovoreno je da se pripremi politički dogovor“. Trebalo bi valjda „prijedlog političkog dogovora“. To je čisto tehnički. Pa dolje, u drugom redu, pri kraju desno, „u pripremi prijedloga“. I dolje da stoji „za izradu prijedloga“. Tako da svugdje gdje stoji „za izradu ovog dogovora“, valjda „za izradu prijedloga“. Dogovor će Predsedništvo, kao dogovor, kasnije usvojiti.⁶⁶

STJEPAN MESIĆ: Da. Hvala.

ANTE MARKOVIĆ: Mislim da se ovdje previše upotrebio onaj princip – „ovdje se prodaje svježa riba“. Pa, na koncu se sve izbrise, jer dovoljno se osjeti po mirisu. Ne znam zašto je trebalo skratiti ovaj jedan dio koji govori i o tome kako će se organizirati taj rad i termini koji su dani za izradu? Radi se, u krajnjoj liniji, o našem dokumentu, ali ne radi se samo o tome; ili vašem dokumentu. Nego, radi se i o tome da mi javnosti našoj i svjetskoj pokažemo i na koji način i u kojim terminima smo mi predvidjeli da to radimo. Meni se čini da to nije dobro što je izbačeno. Dobiće se još jedna stranica; neka se i dobije. I to bi bilo bolje nego da se ovako skratilo kao što se sada skraćuje. S druge strane, mada mi se čini da ima, što je rekao Boro, ponavljanja, prvi i treći pasus, nema razloga da se izbacila iz drugog pasusa ono što je Boro predložio, zbog toga što i nema drugog prijedloga nego samo taj.

⁶⁶ Irfan Ajanović (1942), jedan od osnivača Stranke demokratske akcije, poslanik u Skupštini BiH od 1990, a sledeće godine je izabran za potpredsednika Veća republika i pokrajina Skupštine SFRJ. Zarobljen u junu 1993. kao pripadnik Armije BiH od jedinica HVO, bio je zatočen do kraja rata u logorima. U posleratnom periodu je u kontinuitetu biran za zastupnika u Predstavničkom domu Parlamenta BiH.

BORISAV JOVIĆ: Ja sam objasnio da je to samo iz razloga neponavljanja, a ne iz principijelnih razloga.

ANTE MARKOVIĆ: Ne, ja kažem ponavljanje da se može.

BORISAV JOVIĆ: Pa, prihvatamo ponavljanje. Nego, samo sam upozorio da je ponavljanje.

MOMIR BULATOVIĆ: Sasvim kratko. Ovaj tekst, kao da je pisan „nogom“. Mislim na ovo što je gospodin Ajanović rekao; stvarno ne radi se o dogovoru, nego se radi o nacrtu dokumenata, što stoji u predzadnjem pasusu. Onda se ne mora ponavljati „u pripremi ovog dogovora“. Može se lijepo reći: „Pri tome bi se pošlo od izražene volje i opredjeljenja“. Zatim, na kraju tog istog pasusa se govori: „Tekst dogovora bi se razmotrio na sljedećoj proširenoj sjednici Predsjedništva SFRJ“. Moguće je samo dodati: „uz učešće i predsjednika skupština republika“, čime bi predzadnji pasus apsolutno otpao, jer on ništa više i ne govori. Mislim da se mora malo više raditi na leksici. Predzadnji pasus apsolutno ništa ne govori, osim da će biti ponovo održana proširena sjednica Predsjedništva. Toliko.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Gdje bi ovo dodao?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ovaj pasus, na kraju rečenicu.

BORISAV JOVIĆ: Ova posljednja rečenica: „U skladu sa dogovorenim principima kontinuiteta rada, poštovao bi se tromesečni rok utvrđen Brionskom deklaracijom“. Moglo bi se reći – „da bi se kontinuitet rada obezbedio, sa ciljem da se u tromesečnom roku utvrđenom Brionskom deklaracijom, i završi“ Nejasno je ovo šta se htelo kazati. Poštovao bi se tromesečni rok. Pa, on će se poštovati, nego je cilj da mi završimo u tom roku.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ja mislim da ovi što sastavljaju nemaju pravo da sami daju ovdje neke ideje. Niko predsednik skupština nije ovde predložio. Na osnovu čega su oni uopće ubacili tu ideju unutra? Ko je to uradio? Mi ovde diskutujemo po čitav dan, i sad oni nama ubace još neke svoje ideje, s kojima ima da se ovde mi nosimo. Takva ideja ovde nije bila iznesena, koliko ja znam.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Bilo je još u prethodnom nacrtu.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: U ovom nacrtu, ovde, ali i u tom nacrtu nije moglo stajati, jer niko to ovde nije iznio. Ne mogu oni praviti ovdje vlastite priloge, diskusije i ideje stavljati kakve hoće.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ko ima protiv da oni učestvuju?

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Drugo je pitanje. Samo, mislim da nije praksa uredu da oni sami stavljaju ideje unutra i da mi moramo kasnije brisati te stvari. Ovo je suš-

tinska stvar – pitanje učesnika u tome. Ne mogu oni to sami raditi. A, na koncu konaca, prepoznajem tu ideje sasvim druge. To se ne može raditi. Drugo je pitanje da li to treba, ali to treba neko da iznese – tu ideju, i da se o njoj diskutuje. Ne mogu oni to sami napraviti, kako žele, podmetati ovdje nekakve prijedloge kako oni hoće. Ja mislim da to ne treba da radimo. Dosta smo široko tijelo. i ovako ne možemo na kraj da izađemo, sad još treba predsjednike skupština da dovodimo ovdje i da oni stavljaju svoje primjedbe. Onda predsjednik skupštine treba svaki put da ima skupštinu, pa da izražava mišljenje skupštine, i tako dalje. To se komplicira. On ne može lične stavove iznositi. Ja mogu sastaviti Predsjedništvo, od pet–šest ljudi, i svaki dan konzultacije izvršiti. Ali, ne možete vi i skupštinu svaki puta sastavljati. A on nema pravo lični stav iznositi. Predsjednik skupštine to ne može uraditi. On nema nikakvih funkcija van skupštine, on rukovodi radom skupštine. Prema tome, u kom svojstvu dolazi uopće tu?

Konačno, sve ovo zajedno je jedan nacrt, jedan prijedlog nečega što će ići, na kraju krajeva, na skupštinu da se usvoji ili odbaci. Prema tome, on se stavlja u jedan potpuno dvosmislen položaj, jer čovek i ne zna šta bi tu zastupao. Kakav stav može sad predsjednik skupštine zastupati ovde? Samo se komplicira time stvar.

BORISAV JOVIĆ: Da sam ja na Vašem mestu, ja bih baš zahtevao, bilo bi mi mnogo lakše u mojoj republici, jer ne bih sam preuzimao svu odgovornost na sebe, a to je Vaša stvar.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ovdje se radi o dogovoru jednom koji će ići na verifikaciju u skupštini ili narodu. Sad radimo o jednom nacrtu, i treba da nas bude što manje ovde, da taj nacrt napravimo. Što se tiče Predsedništva, ono je reprezentativno napravljeno. Ja imam reprezentaciju u Predsjedništvu svih stranaka i tendencija tamo. Sad, kako to misli objedinjavati predsjednik skupštine, mišljenje jedne skupštine koja je više tronacionalna, i koja ima 11 partija. Na koji način on može iznositi stav tu, i u ime koga on to može zastupati nešto? I, konačno, po poslovniku, njegova funkcija je u Skupštini, van Skupštine nema funkcije, a po Ustavu ja predstavljam Predsedništvo i republiku; imam po Ustavu to pravo, a on to nema. Tako sada stoji sadašnje stanje Ustava i akata koji regulišu situaciju u republici; prema tome komplicirate.

BORISAV JOVIĆ: Stvar je dogovora to ne mora da bude sporno, možemo se lako dogovoriti, šta je smisao.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Mene je naljutilo da se jednostavno ideja ubaci unutra da je čovek mora da otkriva kao „iglu u plastu sjena“; moram tražiti kakve još ideje mogu da budu tu koje nisu uopće bile pomenute ovdje na skupu.

BORISAV JOVIĆ: Polazi se od toga da su te republičke skupštine organi koji sutra treba taj naš politički dogovor da potvrde i tu se radi o jednoj vezi i kopči čoveka da razume ceo kontinuitet rada i da bude u toku, ali, ako se želi isključiti drugi, pa

da posle mi njima sve iz početka objašnjavamo i ubeđujemo ih, možda ćemo imati teškoće.

FRANJO TUĐMAN: Ovakvom formulacijom bi se isključili, znači, oni koji su do sada sudjelovali, Zašto? Zato, jer kaže „uz učešće“; znači treba jednostavno posle „SFRJ“ staviti točku. „Razmatraće se na proširenim sednicama Predsedništva“, pa Predsedništvo onda može zaključiti konkretno koga će po potrebi pozvati.

BORISAV JOVIĆ: To možda najbolje rešava: „na proširenoj sednici Predsedništva“, a Predsedništvo će odlučiti koga će sve zvati na proširenu sednicu prema prirodi i dogovoru. Može zašto da sporimo koga ćemo zvati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To može, ali u principu možemo da se dogovorimo, kome smeta da budu predsednici Skupština? To su predsednici skupština ovih republika koje su ovde zastupljene, nisu neki drugi.

STJEPAN MESIĆ: Oni samo predsedavaju skupštinama.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da, ali je korisno za njihov rad u skupštinama, da učestvuju.

BORISAV JOVIĆ: Da usvojimo ovo što je Tuđman rekao, nešto što će se raspraviti oko toga, videće koga će da sazove i kad će da sazove.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: „U dosadašnjem sastavu“, osim ako Predsedništvo pozove nekoga; ako budete našli za shodno pozovite. Ali, ja sam više puta ovde čuo gospodina Gligorijevića koji kaže da je ovde u nezahvalnoj situaciji, jer ne može da iznese stav Skupštine, on tu može biti posmatrač, ili da se obavjesti čovek o tome šta se radi; to je sve, ili, očigledno on se ne nalazi u situaciji da može doprineti konstruktivno diskusijama ovde, jer ne zna kakav stav da zauzme, Skupština ima raznorodne stavove o tim pitanjima; on ne može jedinstven stav da iznese osim ako prethodno konsultira Skupštinu.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Ili na bazi već postojećih stavova.

BORISAV JOVIĆ: Niste u pravu, evo zašto. Mi iz naših republika, kad iznosimo stavove po ovim pitanjima, bar govorim za našu republiku, sve stavove smo raspravljali na našoj Skupštini. U istoj meri u kojoj može Slobodan Milošević, koje mogu ja, može i predsednik Skupštine jer su isti stavovi tamo definisani. Dakle, sposoban je. Druga stvar je da li je kompetentan; ni mi nismo kompetentni bez Skupštine da konačno kažemo, nego smo ovlašćeni da učestvujemo u raspravi. Prema tome nije to tačno da je on odsečen od nečega i ne zna bez skupštine. Skupština je za sve utvrdila stavove. Drugi su razlozi u pitanju koje ja mogu da razumem.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Prema tome, ako bude potrebno vi ga pozovite. Da se vratimo ovde na ovo pitanje neprimene sile, pitanju unutrašnjih i vanjskih granica.

Umesto ovog pasusa proširenog, nejasnog, uđe kao tačka 2. nemenjanje unutrašnjih i vanjskih granica jednostranim aktima. Mislim da je to logičan zahtev.

BORISAV JOVIĆ: Može ovaj pasus da bude tačka 2. pa da ovo budu 3, 4, 5. pod uslovom da ostane isti tekst; može da bude posebna tačka.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Reč je o negativnoj odredbi, da se one ne mogu menjati, a ne da se unapred utvrđuje da će se menjati i kako će se menjati, nego da se ne mogu menjati primenom sile; riječ je o negativnoj odredbi. Ovde nam ne treba da načinjemo problem kako će se menjati i šta će se raditi. Uostalom, postoji ustavima određena odredba. Ako hoćete da stavite, onda stavite „jedino se može menjati u skladu sa Ustavom“, pa kako bude; to bi bilo prihvatljivo isto.

FRANJO TUĐMAN: Nemojmo se jedanputa pozivati na ustav, prema tome, recimo ovu formulaciju koja postoji i u evropskim dokumentima da se ne može menjati upotrebom sile.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ne smeta nam ništa da upotrebu sile isključimo u svim slučajevima posebno u problemu unutrašnjih i vanjskih granica.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Tu vam je tačka 3. potpuno isključuje.

BORISAV JOVIĆ: Tu piše „princip koji pretpostavlja ravnopravnost svih opcija“. Tebi je postavio ravnopravnost svih opcija. Opcija je: da ostaneš, ili da izadeš – odsustvo nametanja tuđe volje i upotrebe sile. Sve tu piše.

BRANKO KOSTIĆ: Može ovaj pasus da ide kao posebna tačka.

BORISAV JOVIĆ: Može, tačno je da taj pasus ponavlja prvu i treću tačku.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Naravno da ponavlja i na koncu konaca, potrebna je oštra odredba, ne može se upotrebiti sila za menjanje unutrašnjih granica. Ništa zapetljanost, ni rastegnuto; to je stilski loša formulacija.

BORISAV JOVIĆ: Ostaje nam da se opredelimo da li idemo sa ovim pasusom na drugoj stranici, ili kao posebnom tačkom ili ga izbacujemo; ne možemo šest staviti, to smo dovoljno diskutovali.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Moj je predlog da se on zameni odredbom od jedne rečenice, da se nema upotreba sile; to je moj predlog.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vasil je dobro formulisao, zašto bi menjali?

FRANJO TUĐMAN: Znači, da ovaj stavak prvi na drugoj stranici bude posebno tačka 2. i da glasi tako kako jeste na kraju: „što isključuje svaku upotrebu sile u promeni republičkih granica“. Mislim da bi to zadovoljilo.

BRANKO KOSTIĆ: Ne samo u promeni, nego kod svih spornih pitanja.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Tu piše „uključujući spoljne i unutrašnje granice“.

FRANJO TUĐMAN: Što kaže Izetbegović – „zamumuljeno“, ponavljanjem onoga što je rečeno, prethodno i potom.

BRANKO KOSTIĆ: Ja isto mislim da je ovaj prvi stav na strani 2. oko koga sada raspravljamo potpuno suvišan, jer je sadržan u tački 1. i u tački 3. Međutim, on je tu dat na osnovu insistiranja da se pomene pitanje unutrašnjih granica. Mislim da je dobro što rečeno tu „i spoljne i unutrašnje granice“ i možemo prihvatiti da se taj pasus čitav da kao tačka 2, ovi se ostali pomeraju za po jednu tačku i, zaista, nema potrebe da se oko toga sporimo.

STJEPAN MESIĆ: Onda je bolje ovo što kaže Alija Izetbegović, da to bude drugi stav prve ove tačke i da se kaže republičke granice se ne mogu menjati upotrebom sile.

FRANJO TUĐMAN: Alija kaže – posebna tačka, hoće preciznu formulaciju. Hoće posebno drugu tačku.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Princip samoopredeljenja je već utvrđen tačkom 1. Drugi stav je da se „vanjske i unutrašnje granice ne mogu menjati primenom sile i jednostranim aktima“. Mislim da je to protiv čega se ne može argumentovano reći ništa.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Vrlo čisto i jasno.

BRANKO KOSTIĆ: A zašto isključujete spoljne granice?

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ne, „spoljne i unutrašnje granice ne mogu se menjati jednostranim aktima i upotrebom sile“. Mislim da je to vrlo jasna rečenica, pamtljiva, nedvosmislena.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I ova je jasna i pamtljiva i, koliko me sećanje služi, upravo ju je Vasil formulisao na bazi vašeg predloga gospodine Izetbegoviću jer govorili ste: „samo na osnovu prava naroda na samoopredeljenje i nikako upotrebom sile“; upravo tako. On je dobro formulisao i ne vidim zašto vi to sada menjate.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Tamo stoji „mogu se menjati“ – ja govorim „ne mogu se menjati upotrebom sile“, negativna odredba umesto pozitivne. Ne želim uopšte načinjati problem promene granica, osim kad to bude zatrebalo.

BORISAV JOVIĆ: Da li se vi slažete da se mogu promeniti na osnovu samoopredeljenja naroda? Jel možete odgovoriti? Da li se granice republičke mogu promeniti na osnovu samoopredeljenja naroda – odgovorite direktno?

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Mogu.

BORISAV JOVIĆ: Samo to piše.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Taj princip je stavljen već na prvo mjesto tamo.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Nije. Vezano za ovo konkretno pitanje – nije.

BORISAV JOVIĆ: Onda, ja predlažem da izbrišemo taj prvi pasus pa da ostane samo ovo; tačka 1. će biti samo to što je na 2. stranici; sadrži i samoopredjeljenje i promene.

FRANJO TUĐMAN: Ne, to je opet otupljivanje. Prva točka sadrži poštovanje prava svakog naroda na samoodređenje uključujući i „pravo na razdruživanje i udruživanje“ – to je jedno stanovište polazno koje mora ostati.

BORISAV JOVIĆ: Onda – neka ostane.

STJEPAN MESIĆ: A druga – „unutrašnje i vanjske granice ne mogu se mijenjati upotrebom sile“.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Šta vama smeta formulacija – da se ne mogu mijenjati upotrebom sile?

BORISAV JOVIĆ: Ja tražim da napišemo – kako se mogu menjati,

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ja kažem samo kako se ne mogu mijenjati.

BORISAV JOVIĆ: Ja tražim i kako mogu i kako ne mogu. Ne mogu silom, a mogu jedino samoopredjeljenjem naroda – i jedno i drugo.

STJEPAN MESIĆ: Mogu jedino dogovorom.

BRANKO KOSTIĆ: Ovde se i ne govori o promenama, niti da se mogu menjati nego se kaže da sva sporna pitanja, uključujući i pitanje spoljnih i unutrašnjih granica, mogu se rešavati samo na osnovu prava naroda na samoopredjeljenje i poštovanje jednakih prava što isključuje svaku upotrebu sile.

KIRO GLIGOROV: Sad ima malo nelogičnosti – sva sporna pitanja mogu se rešavati na osnovu prava na samoopredjeljenje.

STJEPAN MESIĆ: To nije tačno.

ANTE MARKOVIĆ: Ta formulacija nije dobra. Jer, što ćete govoriti o svim spornim pitanjima. Početak formulacije nije dobar.

BORISAV JOVIĆ: Da kažemo – „sporna pitanja unutrašnjih i spoljnih granica mogu se rešavati samo na osnovu prava na samoopredjeljenje“.

ANTE MARKOVIĆ: Ovo je jasnija formulacija.

FRANJO TUĐMAN: Ako biste stavili „sva sporna pitanja unutarnjih i vanjskih granica na osnovu samoopredjeljenja“, pitanje je da li to za jugoslavensku zajednicu ima smisla, i to baš sa stanovišta Srbije.

KIRO GLIGOROV: S tim da se tu postavi još jedno pitanje – da li se to može vezati za spoljne granice, jer one ne bi trebalo, u principu, da budu sporne.

STJEPAN MESIĆ: One nisu ni sporne.

KIRO GLIGOROV: To znači, otvaramo, recimo, pitanje slovenačkog primorja, Istre, itd.

BORISAV JOVIĆ: Ovde se govori o jugoslovenskim narodima – vrlo jasno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne pitanje nacionalnih manjina.

FRANJO TUĐMAN: Predlažem ovakvu formulaciju – „sva sporna pitanja, uključujući i pitanje unutrašnjih granica ne mogu se rješavati upotrebom sile“.

BORISAV JOVIĆ: Moramo napisati i kako se mogu rešavati, a ne samo kako ne mogu rešavati.

KIRO GLIGOROV: Svaki narod ima pravo na samoopredeljenje.

BORISAV JOVIĆ: Sva sporna pitanja, uključujući i pitanje unutrašnjih granica, mogu se rešavati samo na osnovu prava na samoopredeljenje i poštovanje jednakih prava svih jugoslovenskih naroda. To možemo napisati, a to znači – neće se rešavati silom.

SLOBODAN MILOSEVIĆ: I isključuju silu.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam imao jednu formulaciju koju sam bio zapisao; nisam je saopštavao zbog toga što je u onoj prethodnoj raspravi dogovorena jedna ovakva formulacija. Ona je glasila otprilike ovako: „spoljne i unutrašnje granice mogu se menjati samo na osnovu slobodno izražene volje svakog naroda, što isključuje upotrebu sile“. Pri tome, kad govorimo o spoljnim granicama, spoljna granica Jugoslavije zna se koja je, ali ako Slovenija donosi odluku da se otcepljuje onda to nije ta spoljna granica nego neka druga.

BORISAV JOVIĆ: I poštovanje jednakih prava drugih jugoslovenskih naroda. To može da ostane, jer ima izmešano.

FRANJO TUĐMAN: Ova Kostićeve formulacija je bliža onome o čemu diskutiramo.

BRANKO KOSTIĆ: Uz ovaj dodatak koji je već sadržan ovde; dakle – spoljne i unutrašnje granice mogu se mijenjati samo na osnovu slobodno izražene volje svakog naroda i poštovanja jednakih prava svih jugoslovenskih naroda, što isključuje svaku upotrebu sile.

STJEPAN MESIĆ: Osim minobacača 120 mm.

FRANJO TUĐMAN: Mislim da spoljne granice ovde ne treba – svi polazimo od nepovredivosti sadašnjih granica – vanjskih. Prema tome, riječ je o rješavanju unutrašnje državno-političke krize i o tome trebamo reći.

BORISAV JOVIĆ: Onda, znači, sporna pitanja unutrašnjih granica.

FRANJO TUĐMAN: Sva sporna pitanja, uključujući i pitanje unutrašnjih granica ne mogu se rješavati upotrebom sile. To je valjda jasno.

STJEPAN MESIĆ: Sve drugo imaš u ovim ostalima.

ANTE MARKOVIĆ: Nemaš vanjsku granicu.

FRANJO TUĐMAN: Ne treba vanjska.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ovo što je rekao Tuđman, neka bude prva rečenica – „spoljne granice su nepovredive“.

ANTE MARKOVIĆ: Znači, mogu se vanjske granice silom riješiti?

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne mogu.

STJEPAN MESIĆ: To je ugovor sa drugim državama.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Piše ovo, što je sada Franja rekao – „spoljne granice su nepovredive“, pa onda ovo drugo – „sva sporna pitanja“.

ANTE MARKOVIĆ: Ako se tako napiše – to je drugo, ali tako to nije napisano.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: On sugerira tako.

MILAN KUČAN: Mogu li nešto pitati – ko ugrožava te spoljne granice Jugoslavije? Kome to pišete da su „nepovredive“?

ANTE MARKOVIĆ: A kome se ovo piše?

MILAN KUČAN: Ovo pišemo mi nama – ali za spoljne granice?

BRANKO KOSTIĆ: Tu spoljnu granicu sada ne ugrožava niko. Ali, ako je slovenački narod odlučio da se otcijepi od Jugoslavije i da formira svoju samostalnu državu, mi polazimo od toga da time Jugoslavija ne prestaje da postoji. Prema tome, nova državna granica Jugoslavije će biti, ne tamo gde je sada – na Karavankama, nego negde drugde unutra. Prema tome, mi govorimo – to više nije unutrašnja granica nego spoljna granica u novoj pretpostavljenoj situaciji i mi jednostavno ovde obavezujemo i vas da ni vi nećete silu upotrijebiti u promijeni spoljnih granica – to je moje viđenje.

MILAN KUČAN: Mi nećemo menjati granicu – mi ćemo promeniti svoj položaj. Nije problem spoljnih granica, nemojte mešati spoljne i unutrašnje granice jer to drugu konotaciju ima. Nije sporno to što meni objašnjavaš.

BRANKO KOSTIĆ: Ne razumijem – kako nećete promijeniti granicu Jugoslavije, ako donesete odluku o tome da formirate samostalnu državu.

MILAN KUČAN: Menjaće se Jugoslavija, pa će se time menjati i njene granice.

STIPE MESIĆ: Ne ostaje Jugoslavija.

MILAN KUČAN: Neće Jugoslavija ostati ista.

STJEPAN MESIĆ: Čim jedna odlazi, više to nije Jugoslavija, to je nešto drugo.

BRANKO KOSTIĆ: Pusti pravo drugima da se o tome izjasne. Rekli smo da nećemo nametati ni jedno rešenje nikome.

BORISAV JOVIĆ: Koliko god da se mučimo, ova formulacija je najbolja što je Vasil sastavio. Jedino je suvišno ovo na kraju, ali to smo pristali da ostane – „što isključuje svaku upotrebu sile“.

STJEPAN MESIĆ: „Sva sporna pitanja, uključujući i probleme unutrašnjih granica ne mogu se rješavati upotrebom sile“. To je za sve prihvatljivo. Jedino što se vama osladila sila, a mi to nećemo.

BRANKO KOSTIĆ: Stipe, ako je ovaj pasus koji je ubačen, o kome raspravljamo, sadržan, a ja tvrdim da jeste – u tački 1. i u tački 3., kao principima koji su zaista do kraja jasni, a vi insistirate da se ipak taj pasus ostavi, onda uvažite i razloge da ova formulacija ostane, koja ponovo pominje i pravo na samoopredeljenje.

STJEPAN MESIĆ: Evo ti – „poštivanje prava svakog naroda na samoopredeljenje uključiv i pravo na otepljenje i razdruživanje“.

BRANKO KOSTIĆ: Jeste. I u tački 3. – odsustvo nametanja tuđe volje i upotrebe sile, isto sadržano.

KIRO GLIGOROV: Ako je drugi stav prve tačke, onda to ne treba ponavljati. Ako bude posebna tačka, to ima smisla.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ovaj stav ne treba – uopšte ne treba dirati granice.

BORISAV JOVIĆ: Ovde ima jedan feler drugi – „sva sporna pitanja rešavaće se na osnovu prava naroda na samoopredeljenje“; to je malo mnogo – nego samo „sporna pitanja granica“, ili „sporna pitanja unutrašnjih granica rešavaće se na osnovu prava“, jer ipak ima spornih pitanja koja neće na osnovu tog prava da se rešavaju. Dakle – „sporna pitanja unutrašnjih granica mogu se rešavati samo na osnovu prava na samoopredeljenje, i ovo sve ostaje drugo. Može i „granica“, bez – „unutrašnjih“. To obuhvata sve.

MILAN KUČAN: Zato napišimo to.

BORISAV JOVIĆ: Jer, ako bi bila spoljna, to je sasvim drugo pitanje. Evo, onda definitivno bi moglo – „sporna pitanja unutrašnjih granica mogu se rešavati“...

GLIGOROV KIRO: Onda ne treba ni „sporna pitanja“, nego – „pitanja unutrašnjih granica mogu se rešavati na osnovu toga i toga što isključuje svaku...“. Promene se mogu vršiti samo tako i tako.

BORISAV JOVIĆ: Ne – „promene“, „sporna pitanja“, onda ako kažeš – „promene se mogu vršiti na osnovu prava samoopredeljenja“, to je sasvim šesta stvar. Ovde se radi o tome, ako nastane spor prilikom izlaska nekoga iz Jugoslavije. Ovo je bolje.

KIRO GLIGOROV: Pa tu se menjaju onda unutrašnje granice.

BRANKO KOSTIĆ: Nije samo pitanje unutrašnje granice, nego ako Jugoslavija ostane, a Hrvatska izađe, onda to više nije pitanje unutrašnje nego spoljne granice.

STJEPAN MESIĆ: Nije to više Jugoslavija, ako Slovenija i Hrvatska izađu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ma kako da nije.

STJEPAN MESIĆ: Ajde uživaj dalje. Zapravo i uživaš.

BORISAV JOVIĆ: To je bolje, jer to obuhvata stvarno i spoljnu granicu ostatka zemlje ako neko izlazi. Sporno je ono što bude bilo sporno.

MILAN KUČAN: Pa jeste, ali radi se o tome, formulacija Tvoja koju si dao – „sporna pitanja promena unutrašnjih granica mogu se rešavati kako ovdje stoji“.

BORISAV JOVIĆ: „Sporna pitanja granica mogu se rešavati samo na osnovu prava naroda“...

MILAN KUČAN: „Sporna pitanja unutrašnjih granica“, sada govorimo o Jugoslaviji unutar nje su unutrašnje granice.

BORISAV JOVIĆ: Ne, ne, mi ne govorimo uopšte o unutrašnjim granicama ako ostajemo u Jugoslaviji, nema spora. Mi govorimo tačno o granicama Jugoslavije, ukoliko nastane njen raspad, ukoliko neko iz nje izlazi, i bolje je da napišemo – granice. Tada nastaje spor, inače, nema spora uopšte.

STJEPAN MESIĆ: Bogić se javio možda će šta pomoći.

MILAN KUČAN: Pa sada smo u Jugoslaviji pa ima skoro i rata.

BORISAV JOVIĆ: Ne znam koga braniš.

STJEPAN MESIĆ: Bogić ima prijedlog.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Bez obzira koja bi formulacija ostala bilo bi dobro da imamo razumijevanje za Republiku Bosnu i Hercegovinu. Ona nije nacionalna republika samo jednog naroda, to je republika u kojoj su državotvorni, ravnopravni, i Muslimani i Hrvati i Srbi. Ni jedan od naroda nema prostu nadpolovičnu većinu u republici. Inaugurisanjem ovog principa, stvaranjem nacionalnih država dovodi se ozbiljno u pitanje cjelovitost Bosne i Hercegovine, kao republike na tim prostorima i, drugo, Bosna i Hercegovina do sada se nije izjasnila za izlazak iz Jugoslavije, niti za razdruživanje niti za otcjepljenje, i vidim ovdje upravo da se ova dimenzija, po mom mišljenju, nema u vidu dovoljno. Mi, i o tome bismo mogli dugo razgovarati; treba tek da dođemo kod izrade ove platforme ili ovog dogovora i do ovih pitanja, uključujući i stvarno šta znači i pravo na samoopredjeljenje i otcjepljenje. Ja ga ne dovodim u pitanje; to je bitan element i međunarodnog prava i međunarodnih odnosa, ali isto tako, znam da u svijetu danas postoji oko 200 država i 800 naroda. I zato mi se čini, a i od početka sam se za to i zalagao, da bi trebalo tražiti rješenja na tragu demokratskog ustrojstva države Jugoslavije, na tragu obezbeđenja pune ravnopravnosti naroda bez ugroženosti bilo kojeg naroda, bez majorizacija, koalicija a ovo – bez obzira šta mi napisali, jer mi smo mnogo toga napisali – ne daje garanciju da ćemo završiti mirnim putem. To je moje mišljenje i to je moj stav. I dobro bi bilo da pokažemo dobru volju i razumijevanje za to što će se dogoditi i što olako ovako prihvatamo, a mislim da se to ne odnosi samo na Bosnu i Hercegovinu, već i na druge.

BORISAV JOVIĆ: Pa daj formulaciju koja će obezbediti to što ti hoćeš.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ja, što se mene tiče, najrađe bih u ovoj fazi ovo pitanje isključio, u ovoj fazi, a da damo garancije da će se obezbijediti i pravo na samoopredjeljenje i integritet republika i ukoliko dođe do eventualnog mijenjanja granica da će se to provesti u demokratskoj proceduri bez upotrebe sile, pa neka se mijenjaju. Ali, ja ne vidim razuman način na koji bi se mogla podijeliti Bosna i Hercegovina,

ja ga ne vidim, mirnim putem, a nije iskazala volju da izađe iz Jugoslavije u postojećim granicama, naravno.

BRANKO KOSTIĆ: Ali, Bogiću, sada ti postavljam pitanje. Hrvatska se čvrsto opredjelila da formira svoju nacionalnu i nezavisnu državu. Dovodiš li ti u pitanje pravo hrvatskom narodu u Bosni da se izjasni i odluči hoće li ostati u Bosni ili u Jugoslaviji, ili jedno ili drugo ili oboje, ili mu uskraćuješ pravo da on kao dio hrvatskog naroda može da slobodnom voljom, referendumom se opredjeli da živi u toj hrvatskoj državi.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ja ne dovodim pravo nikome, ni jednom narodu na samoopredjeljenje, ali ovdje se bitno razlikujemo u poimanju naroda, naroda kao populusa i naroda kao naciona, a mi sve smo sad sveli pod nacionalnu prizmu, i onda recimo: „nema više Bosne i Hercegovine“. To možemo sada reći. A ako hoćemo da sačuvamo republike, onda bismo morali drugačije razgovarati. Jer bi bilo normalno da je Bosna i Hercegovina, kao što je i ustavno sankcionisano, domovina i Hrvatskog naroda koji živi u Bosni i Hercegovini jednako kao i srpskog i muslimanskog.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Nisam razumeo gospodina Kostića, nisam razumeo početak pitanja, kaže – ako bi se Bosna odlučila da se formira kao nacionalna država – nije, izvinjavam se.

BRANKO KOSTIĆ: Kazao sam – polazimo od pretpostavke i od činjeničnog stanja. Danas pri ovakvom činjeničnom stanju ukoliko se nešto bitno ne promjeni, a ja to ne očekujem, mi imamo već opredeljenje slovenačkog naroda da formira svoju nacionalnu državu samostalnu i izlazi iz sastava Jugoslavije. Takvo opredeljenje već imamo i za hrvatski narod, da formira svoju nacionalnu državu. Ja sada postavljam pitanje Bogiću, ako govorimo o pravu naroda na samoopredeljenje do otcepljenja, da li sa ovim o čemu je on sada govorio on unapred uskraćuje pravo Hrvatskom narodu da u slučaju izlaska Hrvatske iz sastava Jugoslavije i formiranja samostalne nacionalne države Hrvatske, da hrvatski narod ne može – koji je u Bosni, ne može da se opredjeli da ostane u sastavu te države. U tom smislu sam mu postavio pitanje, nisam govorim o Bosni.

STJEPAN MESIĆ: Sada sama tek shvatio da se radi o Hrvatima.

BRANKO KOSTIĆ: Ja polazim od toga, bez obzira što Hrvata u Bosni ima svega 18%, u ukupnoj nacionalnoj strukturi Bosne i Hercegovine. Ali, ako polazimo od ovog principa koji smo definisali u tački 1. teško da možemo uskratiti pravo, ako govorimo o potpuno novom ustrojstvu. Ako govorimo o Jugoslaviji koja ostaje takva kakva jeste u granicama na kojima je danas, na nekim novim principima i osnovama, itd. To je druga stvar, onda se verovatno ni pitanje unutrašnjih granica ne bi postavilo; ali ja ne isključujem mogućnost, iako, zaista nisam bio u pravu, da razgovaram sa bilo kojim predstavnikom hrvatskog naroda u Bosni, ne isključujem mogućnost da bi se od tog naroda koji danas čini jedan od tri naroda, koji čine Bos-

nu i Hercegovinu, ne isključuje mogućnost da bi se pojavila i želja da i oni svoje pravo iskoriste na samoopredeljenje.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ja neću da načinjem tu temu, jako je dugačka. Ovde se polazi od jedne pogrešne pretpostavke, da mi imamo neke kompaktne nacionalne celine, imamo ih tu i tamo u Jugoslaviji, međutim, imamo jednu specifičnu oblast, jedno parče Jugoslavije u kome postoji grdna mješavina naroda, to je Bosna i Hercegovina. Prema tome, vi sada zamislite kako biste vi osigurali, ili obezbjedili, pravo na samoopredeljenje naroda u jednom Sarajevu u kome živi od 600 hiljada ljudi, 300 hiljada Muslimana, 180 hiljada Srba i 70 hiljada Hrvata.⁶⁷ Kada govorite o samoopredeljenju, to je jedan princip koji može da se poštuje, ali postoje izuzeci u Jugoslaviji. Bosna je upravo takav izuzetak gde to uglavnom nije moguće realizirati, taj princip – i tu ćemo morati govoriti o građanima. Takva vam je Zenica, Tuzla, Banja Luka – pola–pola.

Prema tome, zato Bosna i Hercegovina ima jedan poseban status i imala je uvijek u Jugoslaviji, imala je i ranije, jer to nije nacionalna država, osim dijelova, tu i tamo ima nacionalno čistih oblasti; osim malih dijelova. Ako spominjemo hrvatski narod, oko 200 hiljada Hrvata se nalazi u jednom kompaktnom dijelu, a 500 hiljada Hrvata drugih, rasejano je širom Bosne i Hercegovine, sve po nekoliko hiljada ljudi.⁶⁸ Prema tome, pored najbolje volje, to se ne bi moglo realizirati, na takav način. Ali, ja ne bih želeo da načinjemo tu temu, kada govorimo o samoopredeljenju naroda, ako budemo sprovodili, to bi zahtjevalo posebne odredbe, kako i gde i šta činiti, u kakvim slučajevima činiti, kada se radi o mijenjaju status quo. Mi ovde samo moramo postaviti princip koji poštujemo i koji ja ovdje nisam osporio, princip naroda na samoopredeljenje. Ali kako bi se on provodio i gdje, kako bi se proveo tamo gdje postoji pola–pola, gde postoji 51:48, šta će se tu uraditi, da li treba neko da ostane nacionalna manjina, da li treba status quo, postojeće mijenjati, u kakvim slučajevima se status quo može mijenjati, državni status quo, konkretno Republike Bosne i Hercegovine, itd. To su stvari ovdje za posebnu priču. Mislim da bi ovdje trebalo osim principa poštovanja samoopredeljenja naroda, da bude i opšti princip, staviti odredbu „negativnu“ a ne „pozitivnu“. Granice se mogu menjati, mi ne želimo da menjamo granice bez velike nevolje. Prema tome, treba ostaviti negativnu odredbu da se ne može upotrebiti sila u mijenjanju granica. Nego to može biti samo dogovornim putem, ili demokratskim putem, itd. Jednom rečju, neupotrebom sile, mislim da je to jedino što možemo u ovom trenutku učiniti. Dalje, otvarati tehnička pitanja kako bi se mogle menjati granice, to je jedno vrlo složeno pitanje koje zavisi od čitavog niza stvari, da li je ta oblast uz granicu, nije uz granicu, da li je u sredini republike itd. Da li mi možemo postaviti pitanje mjenjanja granica Srbije zato što i

⁶⁷ Po popisu uz 1991. u Sarajevu je živelo 259,470 Muslimana (49,23%), 157,143 Srba (29,81%), 34,873 Hrvata (6,61%), 56,470 Jugoslovena (10,71%) i 19,093 ostalih (3,64%).

⁶⁸ Po popisu iz 1991. u Bosni i Hercegovini je živelo 4,364,659 ljudi, od kojih 1,905,274 Muslimana (43,65%), 1,369,883 Srba (31,38%), 755,883 Hrvata (17,31%), 239,657 Jugoslovena (5,49%) i 93,752 ostalih (2,14%). Hrvati su predstavljali apsolutnu većinu u opštinama Grude, Kiseljak, Kreševo, Livno, Ljubuški, Neum, Orašje, Odžak, Posušje, Prozor, Tomislavgrad, Čapljina, Čitluk i Široki Brijeg, a relativnu u Bosanskom Brodu, Bosanskom Šamcu, Busovači, Varešu, Vitezu i Novom Travniku.

Sandžaku živi na jednom mjestu 300 hiljada Muslimana koji su „ostrvo“ u Srbiji.⁶⁹ Kako to pitanje riješiti? Kako pitanje samoopredjeljenja tih 300 hiljada ljudi, itd.? To su složena pitanja koja ja ne bih ovdje načinjao, nego bih ostavio na principu samoopredjeljenja naroda, pa ćemo vidjeti šta ćemo da radimo. Ali bih ipak upotrebu sile isključivo – ovdje. I to bi trebalo da stoji konačno u svim dokumentima koje nam je sada savjetovala međunarodna javnost, institucije i KEBS i svi ovi koji su dolazili, gdje su dve stvari svugdje bile zastupljene: isključenje upotrebe sile u rješavanju pitanja unutrašnjih i vanjskih granica i drugih stvari, i druga stvar, prava svih naroda i nacionalnih manjina. I ovdje je dokument u tom pogledu manjkav, što problem nacionalnih manjina uopšte ne spominje, to bi trebalo sada ovdje staviti.

STJEPAN MESIĆ: Riječ ima Lončar!⁷⁰

BUDIMIR LONČAR: Upravo sam dobio Deklaraciju o Jugoslaviji koja je izašla u Hagu, danas, sa sastanka ministara Evropske zajednice. Ja ću pročitati jedan dio koji može biti relevantan i koristan za ovu diskusiju: „One zemlje ili dvanaest njih na čelu sa ministrom inostranih poslova, pozdravljaju spremnost svih zainteresovanih strana da započnu pregovore o budućnosti Jugoslavije i sugerišu svim stranama da vode te pregovore u dobroj vjeri“, misli se u dobrom duhu. „Takvi pregovori treba da budu zasnovani na načelima da je neprihvatljiva bilo kakva promjena unutrašnjih ili spoljnih granica silom i da svako rješenje treba da garantuje prava naroda i manjina u svim republikama“.⁷¹

STJEPAN MESIĆ: Tu definiciju stavimo. I slažemo se, konačno, sa Evropom.

BUDIMIR LONČAR: Oni posebno apeluju na zainteresovane strane, da učine sve u svojoj moći da obezbjede da pregovarački proces neće biti osvećen zbog daljih nasilja ili događaja.

ANTE MARKOVIĆ: To je dobra formulacija.

BORISAV JOVIĆ: Stvar je samo u tome da ne prihvatimo da srpski narod u Hrvatskoj koja se otcepi, može da bude manjina.

⁶⁹ Muslimana je u Srbiji po popisu iz 1991. bilo 246,411 (2,5%), od čega u užoj Srbiji 174,371. Najgušće su bili naseljeni u opštinama Nova Varoš, Novi Pazar, Priboj, Prijepolje, Sjenica i Tutin u kojima je od 257,849 stanovnika bilo 160,540 Muslimana (62,5%) i 95,546 Crpa (37%). Bili su apsolutna većina u Novom Pazaru, Sjenici i Tutinu.

⁷⁰ Budimir Lončar (1924). U NOB–u od 1942, član SKOJ–a od 1943, a KPJ od 1945. godine. Radio je u JNA do 1950, a zatim u diplomatskoj službi. Bio je generalni konzul u Njujorku, ambasador u Indoneziji (1965–1969), SR Nemačkoj (1973–1977) i SAD (1979–1983). Od 1984. bio je pomoćnik saveznog sekretara za inostrane poslove, a 31. decembra 1987. postaje i savezni sekretar u tom resoru. Ovaj položaj je zadržao i u kabinetu Ante Markovića. Iz Savezne vlade je izašao 11. decembra 1991. godine.

⁷¹ Deklaracija o Jugoslaviji donesena je na sastanku ministarskog saveta Evropske zajednice 20. avgusta.

BUDIMIR LONČAR: Ne, nije manjina, ovdje baš kaže.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: I to ne prihvatam, ni za jedan narod.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ovo je prava manjina, oni govore generalno o pravu manjine, a mi možemo o pravima manjina, da stavimo ovde poseban stav, ako treba; ali ne treba govoriti „prava naroda i manjina“.

BORISAV JOVIĆ: Pravo naroda na samoopredeljenje.

BUDIMIR LONČAR: Oni kažu „da svako rješenje treba da garantuje prava naroda“, to znači srpskog naroda u Hrvatskoj i manjina u svim republikama.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobro, manjine treba posebno tretirati.

BUDIMIR LONČAR: Tu je distinkcija napravljena.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je sasvim drugi kontekst.

STJEPAN MESIĆ: Pero, daj to pribilježi i idemo.

BORISAV JOVIĆ: Znači, pravo naroda te republike i manjina drugih republika, potpuno drugačije. Ovdje je vrlo jasna jedna stvar, da mi u ovom trenutku možemo da se zadržimo na onim načelima koja su svima sada prihvatljiva i gde ne ulazimo u sporna pojedinačna pitanja. Čim smo krenuli u sporno pojedinačno pitanje, mi ga moramo ostaviti za rešavanje u toku stvari – dalje. Ako sada hoćemo da definišemo na način gde svakoga zadovoljavamo, očigledno da to ne može lako.

STJEPAN MESIĆ: Ovo sve zadovoljava.

BORISAV JOVIĆ: Koje?

STJEPAN MESIĆ: Ova definicija.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je izvađeno iz jednog konteksta i stavljeno u drugi kontekst.

BORISAV JOVIĆ: To što njih zadovoljava, oni su se zadovoljili, nego nas ne zadovoljava. Mi možemo ovde govoriti o sebi, a oni ne mogu o nama odlučivati, nego mi o sebi odlučujemo. Ja sam hteo da kažem ovo. Sve dok nismo potezali isključivi stav u pogledu rešavanja eventualnih spornih pitanja, ako neko izlazi iz Jugoslavije, spornih pitanja oko granica, mi nismo imali spora; zadržali smo se na pravu naroda na samoopredeljenje, o pravu naroda na otepljenje, razdruživanje, na udruživanje, na sva ta prava smo rekli da se ništa silom ne može rešiti, da se moramo političkim sporazumom i demokratskim putem, da to rešimo. Kada smo krenuli na to, da kažemo, „ali granica se ne sme promeniti silom“, mi smo praktično doveli u pitanje ovo što

smo napred rekli. Jer, to smo pitanje izolovali na jedan specifičan način i odmah je nametnuto, da moramo reći; ali može se promeniti na taj i na taj način. Ili nam ostaje da jedno i drugo upišemo, ili nam ostaje da jedno i drugo izbacimo.

STJEPAN MESIĆ: Ne mogu se, Boro, granice na nikakav način menjati. U tom je cijela stvar. Ti stalno razmišljaš da se može mijenjati, ne može se mijenjati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da li to znači da se ne izdvaja Hrvatska iz Jugoslavije?

STJEPAN MESIĆ: Jugoslavija ostaje u savezu suverenih država.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Znači, ne izdvaja se i ne formira se kao posebna nezavisna i suverena država?

STJEPAN MESIĆ: Razdružuje se. Posle toga se udružuje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Dobro, ako je to, onda nemamo nikakvog spora.

FRANJO TUĐMAN: Dajmo pokušajmo dati formulaciju.

BORISAV JOVIĆ: Moglo bi da ostane ovako: „Sporna pitanja granica.“

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Zašto otvarate problem granica – dokumentom ovim.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Vi ste tražili.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ne, mi kažemo da se ne može koristiti sila, a ne kako će se rešavati. „Sporna pitanja“ ne postoje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: „Moguća sporna pitanja“.

BORISAV JOVIĆ: Da dopišemo reč „moguća“.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Mi kažemo kako se ne mogu riješiti, a ima sto načina kako se moraju rješavati.

BORISAV JOVIĆ: Valjda je bolje da napišemo kako ćemo rešavati, a ne kako nećemo rešavati.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Jedino se može napisati da se silom ne mogu menjati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To i piše, isključuje svaku upotrebu sile na njihovom rešavanju. Zar je to nekom nejasno?

STJEPAN MESIĆ: Bas zato što nam je jasno, a to sad imamo u Hrvatskoj.

BRANKO KOSTIĆ: Ako ostajemo pri toj formulaciji, tek u ovom pasusu na strani 2. – ja predlažem da to bude posebna tačka 2. i da ona glasi: „eventualna sporna pitanja granica mogu se rešavati samo na osnovu prava naroda na samoopredeljenje i poštovanja jednakih prava svih jugoslovenskih naroda što isključuje svaku upotrebu sile u njihovom rešavanju“. Ovo je formulacija koju je Vasil dao praktično na osnovu one rasprave koju smo imali.

FRANJO TUĐMAN: Gospodo, zašto ne bi bilo moguće prihvatiti ovu formulaciju, pošto na prvoj stranici rečeno: „postignuta je potpuna suglasnost da će se u traženju rešenja uvažiti sledeći principi: Prvo, poštovanje prava svakog naroda na samoodređenje uključujući i prava na razdruživanje i udruživanje. Drugo, neprihvatljiva je bilo kakva promena unutrašnjih i spoljnih granica silom i svako rešenje treba jamčiti pravom naroda i manjina, u svim republikama“. Za koga to nije prihvatljivo? Znači, prihvatamo jedno evropsko načelo jasno je i ne dovodi u pitanje baš ništa. Ovo o čemu je tu i javno rečeno.

STJEPAN MESIĆ: Zato što Boro misli da 12% je većina.⁷²

FRANJO TUĐMAN: Čekaj malo, molim te. Ali, mislim takva formulacija može biti. Drugo, neprihvatljiva je bilo kakva promjena unutrašnjih i spoljnih granica silom, a svako riješenje treba da jamči pravo narode i manjina u svim republikama. Ja predlažem tako, to je u duhu Evrope.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Tu nema, to je konfuzija.

STJEPAN MESIĆ: Šta smeta da spomenemo i narod?

FRANJO TUĐMAN: Mislim da bi smo time, takvom jednom formulacijom izrazili svoja prihvaćanja demokratskih načela koja smo i u bivšim ustavima pisali, mislim da i pišu u ustavima sadašnjih republika koji su donjeli ustav, i na čemu inzistiraju suvremeni svijet.

BORISAV JOVIĆ: „Moguća sporna pitanja“ – „eventualna sporna pitanja mogu se rešavati samo na osnovu prava naroda svog opredeljenja“, i tako redom.

BOŽO MARENDIĆ: „Pitanja granica“, bez „sporna“.

(Grupna diskusija)

BORISAV JOVIĆ: Mora – „pitanja granica“. Pitanja – to je ako se sporimo oko nečega. Ne može bez reči „sporna“, nikako.

FRANJO TUĐMAN: Zašto ne može ova evropska formulacija: „Neprihvatljiva je bila kakva promjena unutrašnjih i spoljnih granica silom“. To znači da podrazumeva da sporazumom, samoopredeljenjem itd. – tako može.

⁷² Radi se o procentualnoj zastupljenosti Srba u Hrvatskoj.

STJEPAN MESIĆ: A silom – ne može.

BORISAV JOVIĆ: Napišimo to.

FRANJO TUĐMAN: Pa, napišimo to.

BORISAV JOVIĆ: Isključivo je samoopredeljenjem naroda.

FRANJO TUĐMAN: Samoopredeljenje imamo u prvoj točki.

BORISAV JOVIĆ: Napišimo ga i ovde, nije suvišno.

BRANKO KOSTIĆ: Mi „upotrijebu sile“ imamo i u trećoj tački, isto. Prema tome, ako se insistira na ovom pasusu – kažem da bi ga najpametnije bilo izbaciti, jer imamo u tački 1. i 3. sadržano i jedno i drugo.

FRANJO TUĐMAN: Vidite, zašto čak i Evropa smatra da treba to staviti.

BORISAV JOVIĆ: Da je Evropa danas bila ovde, mislila bi drugčije.

FRANJO TUĐMAN: Ne bi Evropa „mislila drugčije“, jer bi Evropa vjerovatno shvatila ove mrtve o kojima se vi oglašujete, i to ne samo uniformirane osobe, nego i starice i djeca.

BORISAV JOVIĆ: Onda bi bolje shvatila zbog čega su ti mrtvi, i od kad su počeli.

FRANJO TUĐMAN: Da, pročitao sam vas zbog čega – ko je potaknuo i kako, po režiji iz Beograda i ko su kolovođe. Čitao sam iz vaših novina i iz vaše televizije dokumente. Ako već ne vjerujete dokumentima koje je hrvatska služba objelodanila.

BORISAV JOVIĆ: Mi bismo se ovde o Evropi vrlo lako usaglasili, nego o sebi ne možemo, tako da se oni o nama vrlo lako usaglase – to je njima vrlo lako.

STJEPAN MESIĆ: Boro, ništa od promjena granice, moramo ovo Evropsko usvojiti.

BORISAV JOVIĆ: Pa lepo ja kažem ništa od promena granica bez samoopredeljenja naroda – ništa ne može.

KIRO GLIGOROV: Ako ne insistiramo na tome da bude ovaj pasus na drugoj stranici ovaj prvi što počinje sporna pitanja, posebna tačka – nego drugi stav, onda je generalni princip poštovanje svakog naroda na opredeljenje uključujući i pravo razdruživanje i udruživanje, otcepljenje i kako se već bude pisalo. Onda, kao drugi stav samo dolazi jedna specifična odredba, a to je da se unutrašnje granice ne mogu rešavati upotrebom sile. Što znači, da je ovo pravo na samoopredeljenje – pre toga je zapisano; ovde je samo napomenuto.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I sila je posle toga zapisana. Prema tome, ne treba ni jedno, ni drugo.

KIRO GLIGOROV: To je generalno za sve, ali samoopredeljenje je vezano za granice. Samoopredeljenje naroda je da živi u nekoj državi.

BORISAV JOVIĆ: Ali, ako je generalno za sve u petoj tački, onda je i za granice.

KIRO GLIGOROV: Znam, ali ovde smo pravo na samoopredeljenje, kao specifično pravo upotrebili, i to je prvi stav. I u vezi sa tim prvim stavom samo kažemo da to, što se inače postiže samoopredeljenjem, ne sme se postići silom i ništa više. Mislim da ovde previše insistiramo.

STJEPAN MESIĆ: Imam, konkretan prijedlog da vidimo koje republike prihvaćaju ovu evropsku formulu, a koje prihvaćaju ovu Borinu. Onda ćemo to konstatirati.

KIRO GLIGOROV: Ovo je sada zajedničko saopštenje svih. Pokušavamo da se ubedimo.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Dobro, ako se ne možemo sporazumeti o tome, o ne primjeni sile, o mjenjanju unutrašnjih granica, onda se mi stvarno nećemo moći ni o čemu sporazumeti. Nemojte sada stavljati „i kako se mogu umješati“. Nemojte insistirati uopšte promenu granica i pozivati ljude tamo u mesne zajednice da glasaju, da menjaju granicu. Nema primene sile, a kako ćemo, ako budemo nekada rešavali to pitanje, to će biti podebeo elaborat kako se mogu menjati granice. A, ne, jednostavno ovako otvoriti put mjenjanja granica da sad izglasa mjesna zajednica tamo, odvajanje iz neke opštine, da im dadnete neku osnovu pravu da se to radi tamo. Vi, znate koliko tih situacija potpuno različitim može da bude ako bi i došlo do potrebe da se mjenjaju granice – koje treba onda obraditi u jednom elaboratu, šta da se radi, a ne ovako otvoriti. Ovde treba samo utvrditi samo da se silom ne može mjenjati. Ja molim da ne budete toliko uporni, dajte otvorite put da prihvatimo taj princip. Nemojte sada stavljati i kako, jer onda ja tražim da se sjednemo pa da raspravljamo o tome sve kako i da kažemo u kojim slučajevima koji su to procenti kada se to može mjenjati.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Sporna pitanja, sve smo tražili, rešavaće se na miroljubiv način, bez upotrebe sile, voljom naroda.

BORISAV JOVIĆ: Evo, da uvažimo ovo što je Izetbegović rekao, neka glasi: eventualno sporna pitanja granica mogu se rešavati samo na osnovu unapred utvrđene procedure koja poštuje prava naroda na samoopredeljenje i tako redom, i nema upotrebe sile; samo na osnovu dogovorene procedure koja će biti unapred dogovorena. Nema sad tamo opštine da govore, mi ćemo ovde to utvrditi.

FRANJO TUĐMAN: Gospodo, ako se ne možemo dogovoriti ja predlažem da konstatiramo ko je za ovu evropsku konstataciju, a ko nije i da idemo. Prema tome,

evropska formulacija glasi: „Neprihvatljiva je bilo kakva promijena unutrašnjih i spoljnih granica silom i svako rješenje treba da garantuje pravo naroda i manjina u svim republikama“. Ja sam za takvu, i više ne želim sudjelovati; već sat i po na tome se natežemo, a bit problema jeste u tome; pa, prema tome izjasnimo se ko je za takvo jedno gledište koje je prihvatljivo i za suvremeni svijet koji ima demokratske poglede i koji čini se već dovoljno upoznao sa našom situacijom, a odgovorenom. Odgovara onima koji su ugroženi, odgovara Hrvatskoj u kojoj svakodnevno padaju glave, ne samo mladića, nego i staraca i žena na krevetima i tramvajima, zbog promena granica silom.

STJEPAN MESIĆ: Je li možemo ovo prihvatiti?

BORISAV JOVIĆ: Ovde piše vrlo jasno, „što isključuje svaku upotrebu sile u njihovom rešavanju“. Vrlo jasno piše, ali vi bežite od prava naroda na samoopredeljenje, što je vrlo jasno.

STJEPAN MESIĆ: Piše pravo na samoopredeljenje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Što ti smeta onda ovo?

STJEPAN MESIĆ: Smeta mi zato što vi želite menjati granice.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ko želi da je menja?

STJEPAN MESIĆ: Svaka vam čast. Pa, dobro da li vi mislite da smo mi naivni ljudi. Pa ljudi padaju dnevno, 20–30 ljudi pogine jel Vi želite veliku Srbiju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Zašto?

STJEPAN MESIĆ: Pa, zato što ste ih vi naoružali, vi ih finansirate i vi šaljete tamo naoružane odrede, u tome je stvar. I sad mi se tu nadmudrujemo i jedan drugog varamo. Pa, valjda znam o čemu se radi. Onda usvojimo ovu evropsku.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je potpuno istrgnuto iz konteksta i nakalemljeno ovde, uopšte ne ulazi u ovaj kontekst.

BRANKO KOSTIĆ: Ovo Stipino stalno ponavljanje...

STIPE MESIĆ: Nije to ponavljanje, nego ti si predsednik te Komisije.

BRANKO KOSTIĆ: Oko slanja odreda tamo, a nepostojanje želje da se pogleda istini u oči i da se shvati, zbog čega je taj srpski narod tamo digao ustanak.

STIPE MESIĆ: Ajde ti reci.

BRANKO KOSTIĆ: I zašto se latio oružja? Pa zato što ste ga izbacili iz hrvatskog Ustava, pa to treba da vam je jasno, ljudi moji.

STJEPAN MESIĆ: Koga ti imaš u Ustavu?

BRANKO KOSTIĆ: Pa taj srpski narod je zajedno sa hrvatskim narodom u ranijem Ustavu činio Republiku Hrvatsku; sad ste ga izbacili iz toga, formirali ste državu hrvatskog naroda.

STJEPAN MESIĆ: I šta piše? Pa to nije tačno.

BRANKO KOSTIĆ: A Srbe ste preselili zajedno sa drugim nacionalnim manjinama.

STIPE MESIĆ: Pa to nije tačno.

BRANKO KOSTIĆ: To je suština stvari. I to je stalno ponavljanje oko toga i stalno iste priče o slanju odreda liči na onoga u Knez Mihailovoj ulici koji je dokon bio, pa nije imao šta da radi, varao građane da se dele pa... građane da se dele pa... pištolji, pa se na kraju formirao toliki red, pa je na kraju i sam stao na taj red.

STIPE MESIĆ: Slušaj Branko, ti si doktor znanosti, pa ti bi trebalo makar biti pismen, pa da vidiš šta piše u prvom članu hrvatskog Ustava: Hrvatska je država njenih građana!⁷³

BRANKO KOSTIĆ: Pročitao sam u preambuli šta piše.

STJEPAN MESIĆ: U preambuli se na tri mjesta spominju Srbi. Koliko hoćeš, 22 puta; idemo 22 puta napisati da spomenu Srbi, ako te to toliko veseli. Valjda je u Ustavu najvažniji onaj normativni dio.

BORISAV JOVIĆ: Ma, ima drugo važnije – tu, odlučili ste da izađe Hrvatska iz Jugoslavije, da se razdruži, srpski narod neće da izađe.

STJEPAN MESIĆ: Što ti govoriš u ime srpskog naroda?

BORISAV JOVIĆ: Pa zašto vode rat da ostanu, zašto oni proglašavaju da žele da ostanu u Jugoslaviji; znači traže novu granicu za sebe.

STJEPAN MESIĆ: Je li ih Vi stimulirate i Vi ih instrumentalizirate, u tome je cela stvar.

⁷³ Ustav Republike Hrvatske, usvojen 22. decembra 1990, u preambuli je navodio: „Republika Hrvatska ustanovljuje se kao nacionalna država hrvatskog naroda i država pripadnika autohtonih nacionalnih manjina: Srba, Čeha, Slovaka, Talijana, Mađžara, Židova, Nijemaca, Austrijanaca, Ukrajinaca, Rusina i drugih, koji su njezini državljani, kojima se jamči ravnopravnost s građanima hrvatske narodnosti i ostvarivanje nacionalnih prava u skladu s demokratskim normama OUN i zemalja slobodnoga svijeta“.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I mi ih koljemo verovatno tamo nožem, žene i one seljake koljemo tamo, da, da.

BORISAV JOVIĆ: Ne spuštajmo se na jedan nivo koji nije dostojanstven ovde.

STJEPAN MESIĆ: Ma, da, nije dostojanstven, ali moramo reći istinu o čemu se radi.

BORISAV JOVIĆ: Tebi je potrebno da govoriš takve neistine radi toga da sutra istrgneš iz stenograma deo koji tebi odgovara, da objavljuješ u hrvatskim novinama da se pravdaš tamo, eto to radiš.

STJEPAN MESIĆ: Pa, svakako. A tebi treba da kažeš kako ćeš ponuditi Dušanovo carstvo; ništa od carstva; gotovo, bilo i prošlo. Ako hoćeš carstvo, onda moraš preko Makedonije, a Solun je daleko.

BORISAV JOVIĆ: Ovde je stvar vrlo jasna, Vi kažete, „ne mogu se granice menjati ni opredeljenjem naroda, čak i onda ako jedna republika izlazi iz Jugoslavije“.

STJEPAN MESIĆ: Ne može se silom menjati.

BORISAV JOVIĆ: Mi to ne prihvatamo. Ako jedna republika izlazi iz Jugoslavije, granice se mogu menjati, ako se narod opredeli da ostane u Jugoslaviji. Tačka! Tu se razlikujemo i gotovo.

STJEPAN MESIĆ: Ne mogu.

BORISAV JOVIĆ: Tu se razlikujemo.

STJEPAN MESIĆ: Zato si i započeo rat.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ne, ne, pitanje granica pokrenuli su oni koji se izdvajaju iz Jugoslavije. Da nema otcepljenja, pitanje granica ne bih uopšte bilo aktuelno.

STJEPAN MESIĆ: Nema otcepljenja.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Molim?

STJEPAN MESIĆ: Gdje ima otcepljenja, ko se otcepljuje?

KIRO GLIGOROV: Može li ovako: „poštovanje i pravo svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje i udruživanje“ – kako stoji. Samo u produžetku da stavimo „unutrašnje granice ne mogu se menjati silom“.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Onda je to sve sadržano opet.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Sad se ništa ne razume o čemu je reč. Otkud sad od jednom „s neba pa u rebra“ granice. Je li drugo može silom?

KIRO GLIGOROV: Za drugo Je rečeno tamo, gde stoji u trećoj tački da se ne sme nametati tuđa volja i upotreba sile, a to piše u tački tri.

BRANKO KOSTIĆ: U tački 3. je sadržana odredba da nijedan narod neće upotrebiti silu u želji da nametne volju drugog naroda.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Najbolje da se ovaj stav briše.

BRANKO KOSTIĆ: I zašto onda da izdvajamo samo to pitanje unutrašnjih granica, kad je to jedan univerzalni princip opšte prihvatljiv za rešavanje svakog spornog pitanja. Pa i za eventualna sporna pitanja oko granica.

KIRO GLIGOROV: A nevolja je u tome što je cela ova rasprava unela više sumnje, jer niko, ne verujem da bi bilo ko želeo da silom menja unutrašnje granice; zna se šta je to. Sad oko toga izgleda kao da postoje dva stava. Ne verujem da postoje dva stava.

BORISAV JOVIĆ: Da dopišemo, ovo gde piše, prva tačka, „poštovanje prava svakog naroda na samoopredeljenje i uključujući pravo na otepljenje i udruživanje“, da dopišemo: „svaki jugoslovenski narod ima pravo da odluči da li će ostati u Jugoslaviji ili izaći iz nje“ i time smo rešili sve.

KIRO GLIGOROV: To je pravo samoopredeljenje.

BORISAV JOVIĆ: Da, da, ovo dopisujemo: „svaki jugoslovenski narod ima pravo da odluči da li će ostati u Jugoslaviji ili izaći iz nje“, i time smo rešili sve.

KIRO GLIGOROV: Pa šta je ovo pre toga, „poštovanje prava svakog naroda na samoopredeljenje uključuje otepljenje“.

BORISAV JOVIĆ: Pa to dopisujemo, razjašnjavamo: „svaki jugoslovenski narod ima pravo da odluči da li će ostati u Jugoslaviji ili izaći iz nje“ i gotovo; time smo rešili sve. I ovaj sledeći pasus nije potreban.

KIRO GLIGOROV: Koji nije potreban?

BORISAV JOVIĆ: Pa ovaj sledeći.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ovaj umetnuti deo, to se uklapa u ovo što je Kučan govorim.

STJEPAN MESIĆ: Ljudi moji, što vas ovaj Boro muči. On, u stvari želi reći da će on, umesto Srba u Hrvatskoj, ili pozvati se na onaj referendum i reći da Srbi u Hrvatskoj ne žele izaći iz Jugoslavije, jer je Jugoslavija ono što neko drugi kaže. A

ja tvrdim Jugoslavije nema ako izlazi jedna ili dvije republike. Prema tome, mi moramo stvoriti novu asocijaciju, ali na drugim principima, gde ćemo biti ravnopravni.

FRANJO TUĐMAN: Prije svega, ponovno tu se radi o riječi „otcepljenje“, a od ljeta prošle godine smo ukazivali na to da se radi o razdruživanju; to je jedan. Broj dva, budući da se ne možemo složiti, predlažem da se kaže da su predstavnici četiriju republika, da se navedu koje, bili zato da se prihvati, inače, evropsko načelo protiv promena unutrašnjih i vanjskih granica silom.

STJEPAN MESIĆ: A vi formulirajte kako hoćete.

FRANJO TUĐMAN: Jasno, a da to nije prihvaćeno od drugih.

STJEPAN MESIĆ: Uredu je.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Neće se Evropa mešati. Ona se ne meša u unutrašnje granice.

STJEPAN MESIĆ: Bogić Bogićević.

BORISAV JOVIĆ: Doći ćemo na rusko rešenje, ako ovako nastavimo.⁷⁴ Ozbiljno. Ja ne vidim drugi način.

⁷⁴ Nije jasno šta je Jović nameravao da kaže, tim pre što se u Sovjetskom Savezu u tom trenutku odvijao državni udar koji je počeo tako što su ministar odbrane Dimitrij Jazov, ministar unutrašnjih poslova Boris Pugo, potpredsednik Genadij Janajev, premijer Valentin Pavlov, šef KGB-a Vladimir Krijučkov i drugi okupljeni u Državni komitet za vanredno stanje nastojali da preduprede potpisivanje ugovora o formiranju Zajednice nezavisnih država, planiranog za 20. avgust. U tom smislu su 18. avgusta izolovali Mihaila Gorbačova na Krimu, a dan kasnije su proglasili da se on usled bolesti povlači i da ga zamenjuje Genadij Janajev. Komitet je preuzeo kontrolu nad medijima i pokrenuo vojsku. Međutim, predsednik Rusije Boris Jelcin nije uhapšen i uspeo je da se domogne zgrade Sovjeta, Belog doma, 19. avgusta ujutro, odakle je pozvao narod da se odupre pučistima. Kako je masa ispred Belog doma postajala sve veća, Komitet je u 16h uveo vanredno stanje u Moskvi, ali su ubrzo i neke vojne jedinice prešle na Jelcinovu stranu. Dok su branioци prenoćili u Belom domu, vojni komandant Moskve je u podne 20. avgusta odredio policijski čas sa početkom u 23h do 5h 21. avgusta, pa se tako očekivao odlučujući udar vojske na Beli dom. Deo generala i srpskih političara okupljenih oko novoo-snovane partije Saveza komunista – pokreta za Jugoslaviju, pozdravio je pokušaj državnog udara u Moskvi. Mihail Gorbačov je optužen da je podlegao „mrskom imperijalizmu“. Dragan Vukšić piše da je puč u Moskvi pozdravljen i u kabinetu generala Kadijevića, čak i da je Vuk Obradović „egzaltirano saopštio“ da je u „Rusiji“ izvršen državni udar i da „nema sumnje u uspeh“ (Dragan Vukšić, *JHA u raspad SFRJ. Od čuvara do grobara svoje države*, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006, 141). I „srpski“ deo Predsedništva SFRJ ostao je uzdržan u oceni dramatičnih zbivanja u Sovjetskom Savezu – samo je poručeno da će se „pratiti dalji razvoj situacije“ (*Politika*, 20. avgust 1991, 1). *Politika* je preko cele strane objavila naslov „Gorbačov skinut s vlasti“. Aleksandar Prlja je pisao da se u Moskvi nije desilo ništa što bi predstavljalo iznenađenje, da Mihail Gorbačov nije vodio realističnu politiku i da je načinio „brojne greške u poslednjoj fazi vlasti“ (A. Prlja, „Горбачов и реализам“, *Politika*, 21. avgust 1991, 3). I dok su Slovenija i Hrvatska odmah i veoma jasno osudile pučiste, iz vlade Srbije samo je poručeno kako ona ne namerava da se „meša u unutrašnje stvari drugih država“ (*Politika*, 22. avgust 1991, 2).

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ovde stoji da je postignuta potpuna saglasnost da će se u traženju rešenja uvažiti sledeći principi, pa ih navodimo. Bilo bi korisno da se postigne potpuna saglasnost ako je to moguće; ako nije ja nemam ništa protiv i drugačijih rešenja. Drugo, ustavna kategorija je formalno pravo naroda na samoopredeljenje do otepljenja. Naš Ustav ne poznaje termin razdruživanje. Treće, kada je riječ o evropskoj formuli, mi bismo morali sjesti i dogovoriti ko su nacionalne manjine. Prema sadašnjem ustavnom ustrojstvu, to su pripadnici onih naroda čije su matične države van granica države Jugoslavije. Svi ostali su potpuno ravnopravni, i nije moguće da sutra imamo Srbina u Makedoniji, Hrvata u Srbiji, Muslimana u Crnoj Gori – koji će biti nacionalna manjina. Ako smo s tim saglasni, i ako smo saglasni sa prethodnom rečenicom, koja poštuje pravo svakog naroda na samoopredeljenje, možemo li kompromisnom formulom doći do sledeće formulacije: „Neprihvatljiva je bilo kakva promjena spoljnih i unutrašnjih granica jednostranim aktima i silom, već isključivo, ako do toga dođe, na osnovu prava naroda na samoopredeljenje, u demokratskoj proceduri, i na legalan način“.

FRANJO TUĐMAN: Ja prihvatom to.

BORISAV JOVIĆ: I ja to mogu da prihvatim.

FRANJO TUĐMAN: Sad me je podsjetilo da kažem. Početak ovih naših načela, „postignuta je potpuna suglasnost“. Budimo malo pošteti i prema sebi, pa prekrizimo ovo „potpuno“, pa kažimo „postignuta je suglasnost“. (*Razgovaraju uglas*)

VLADO KAMBOVSKI: Ako je usaglašeno, da ne unesemo zabunu.⁷⁵

STJEPAN MESIĆ: Ja ne bih ovu prihvatio. Jer, sutra će se oni pozivati opet na to da ovi imaju pravo na otepljenje, i sutra imamo revoluciju u Slavoniji.

VLADO KAMBOVSKI: Jedan kompromisni predlog: Tačka 2. Stav 2. postaje tačka 2. i prvi stav te tačke glasi: „Spoljne i unutrašnje granice su nepovredive, i ne mogu se menjati upotrebom sile ili primenom jednostranih akata“. Stav 2. iste tačke: „Eventualna sporna pitanja promene spoljnih i unutrašnjih granica mogu se rešavati samo sporazumno, ili sporazumom, na osnovu prava naroda na samoopredeljenje i poštovanje jednakih prava svih jugoslovenskih naroda“.

FRANJO TUĐMAN: Ova je pravno čistija. (*Razgovaraju uglas*)

BORISAV JOVIĆ: Da prihvatimo ovo Bogićevo.

STJEPAN MESIĆ: Ne, ja nisam prihvatio. Molim da se isključim, ja ovo ne potpisujem.

⁷⁵ Vlado Kambovski (1948). Docent na Pravnom fakultetu u Skoplju od 1986. kada je biran i za potpredsednika makedonskog Izvršnog veća. U vladu Ante Markovića ulazi 1989. kao savezni sekretar za pravosuđe. Ostao je u krnjoj saveznoj vladi i posle odlaska Markovića, sve do juna 1992. godine. Po izlasku iz vlade vratio se na Pravni fakultet kao redovni profesor.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ne daješ za postignutu saglasnost.

STJEPAN MESIĆ: Ne mogu to prihvatiti, jer sutra će se pozivati u Slavoniji da ima pravo na samoopredjeljenje tamo nekakav, 12 posto u Pakracu.

FRANJO TUĐMAN: Sad Ti sporiš? Rekli smo da je ova bolja.

STJEPAN MESIĆ: To oni ne prihvaćaju.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Bogićevu ste malo pre prihvatili.

STJEPAN MESIĆ: Ja ne.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Tuđman je prihvatio Bogićevu malo pre. I rekao, odgovara mu. Pročitajte još jednom.

FRANJO TUĐMAN: Mislim da nema u biti, koliko sam mogao shvatiti čitajući, da nema u biti razlike.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: I nema, samo je ova duža.

STJEPAN MESIĆ: Vidićeš koliko će biti mrtvih za nju. (*Razgovaraju uglav*)

BORISAV JOVIĆ: Zaista je samo ovo komplikovanje života. Jednom se usaglasimo, i onda ispočetka. Lepo smo molili da se ne daju više, kad smo se usaglasili.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: „Neprihvatljiva je bilo kakva promjena spoljnih i unutrašnjih granica jednostranim aktima i silom, ili upotrebom sile, već isključivo, ako do toga dođe, na osnovu prava naroda na samoopredeljenje, u demokratskoj proceduri i na legalan način“.

ANTE MARKOVIĆ: Nije dobro napisano.

BORISAV JOVIĆ: Ne može nikad da bude dobro napisano.

FRANJO TUĐMAN: Ja mislim da sadržajno nema uopće razlike.

BORISAV JOVIĆ: Neka bude ovo što je dobro. Jedna rečenica bolje nego dve.

STJEPAN MESIĆ: A šta je „sporazumno“ i šta je „na legalan način“?

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Nije „sporazumno“, „demokratskoj proceduri“. Je li nije dobro?

BORISAV JOVIĆ: Sve je obuhvatio to što je Izetbegović tražio – proceduru, i na legalan način.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Šta je sporno, je li da menjamo još? (*Razgovaraju uglavnom*).

FRANJO TUĐMAN: Ostalo je, znači, ako smo ovo prihvatili, formulaciju, ostalo je – moj prijedlog za uspostavljanje efikasne kontrole održavanja mira, uključujući i promatrače Evropske zajednice.

BORISAV JOVIĆ: To smo mi već odlučili.

FRANJO TUĐMAN: Ako ste odlučili, tim bolje.

STJEPAN MESIĆ: Odlučili da se ne pozovu. To ti želi reći. Da se ne pozovu.

BORISAV JOVIĆ: O tome smo odlučili.

STJEPAN MESIĆ: Jer, ja sam naučio...

FRANJO TUĐMAN: Onda, molim da se u priopćenju dade da sam ja, kao predsjednik Republike Hrvatske, tražio da se u nadzor održavanja mira i prekida vatre uključe europski promatrači.

BORISAV JOVIĆ: Da li to može svako svoje da da u priopćenju kako god hoće?

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Ja se pridružujem ovom prijedlogu da se uključe. Neophodno je potrebno da se takvi promatrači uključe u nadzor primirja. Kome smeta to? Jer, ti ljudi neće ratovati tamo, nego će pokušati da nam pomognu da se uspostavi je li postoji mir ili ne postoji mir. Kome to smeta?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Državna komisija da predloži Predsedništvu i da Predsedništvo donese odluku.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: To je druga stvar.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To Predsedništvo može da odluči.

BORISAV JOVIĆ: Sve sugestije nam može davati, a mi smo kompetentni da odlučujemo.

FRANJO TUĐMAN: Ali, u ovom priopćenju bismo se danas lomili oko toga. I, prema tome, predlažemo, evo dvojica predsjednika republika, da se to unese.

BORISAV JOVIĆ: Mi ćemo uzeti u obzir to što ste predlagali, ali priopćenje, svako može da iznese svoje mišljenje koje je iznosio, pa ga nisu usvojili.

STJEPAN MESIĆ: Kad ti njemu jednom popustiš, nemoj misliti da će on tebi.

BORISAV JOVIĆ: Šta znači sada? Bilo je mojih predloga koji nisu usvojeni. I ja da tražim da se dopiše sve što sam rekao, da se objavi.

BRANKO KOSTIĆ: Nama evropski promatrači pomoći neće, ukoliko i jedna i druga strana, koje su u ratnom sukobu sada, ne pokažu makar minimum spremnosti da tu odluku koju smo donijeli, poštuju. Jedna spremnost je prekid vatre, i druga spremnost, drugi korak je razdvajanje tih strana na rastojanju od 800 metara; 400 i 400 metara. Mi smo tek sada poslali posmatrače, prije dva dana, posmatračke grupe. Na tri punkta. Prema tome, džaba će nam i evropski posmatrači biti, ukoliko obe strane ne pokažu spremnost i dobru volju da tu odluku i te korake poštuju.

FRANJO TUĐMAN: Koje dvije strane? Ko puca?

BRANKO KOSTIĆ: Dvije strane koje su u sukobu. Ako ćemo zatvarati oči pred time, onda nećemo moći riješiti problem.

ALIJA IZETBEGOVIĆ: Čim počne sukob, postoje dvije strane. Ali je riječ o tome da sasvim sigurno prisustvo stranih, i prisustvo većeg broja posmatrača, na neki način obeshrabruje one ko bi napadao. Prema tome, omogućuje da se utvrdi istina.

PETAR GRAČANIN: Već se prema našim posmatračima popodne otvorila vatra. Znači, ne treba da dovodimo strane.⁷⁶

BORISAV JOVIĆ: U koliko sati?

STJEPAN MESIĆ: U 10,30. Šta smo zaključili za ovaj prijedlog, vas dvojica?

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, to su sugestije koje su se čule, koje nijesu prihvaćene. Predsjedništvo oko toga ima odluku.

FRANJO TUĐMAN: Osim toga, tu je Predsjedništvo. Dajte se, kao Predsjedništvo, izjasnite o tom prijedlogu – predsjednika Bosne i predsjednika Hrvatske.

BORISAV JOVIĆ: Mi smo o tome zauzeli stav, i nemamo nikakve potrebe da ga menjamo. O tome smo diskutovali ceo dan.

FRANJO TUĐMAN: To je Vaše mišljenje. Zanima me mišljenje drugih članova Predsjedništva.

STJEPAN MESIĆ: 4 : 4.

⁷⁶ Petar Gračanin (1923–2004). Priključio se partizanima 1941, a u posleratnom periodu je ostao u JNA. Završio je Višu vojnu akademiju, od 1974. do 1978 bio je načelnik Komandno-štabne akademije, nakon čega je u činu general-pukovnika postavljen za komandanta Prve armije. Od 1982. do 1985. bio je načelnik Generalštaba JNA, a sa tog mesta je otišao u penziju. Zamenio je Ivana Stambolića na mestu predsednika Predsedništva Srbije decembra 1987. da bi na insistiranje Miloševića postao savezni sekretar za unutrašnje poslove u vladi Ante Markovića. Na ovoj funkciji je ostao i nakon Markovićeve ostavke, do 14. jula 1992.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Nije. Doneli smo odluku 6 : 2, valjda.

STJEPAN MESIĆ: Kako?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Odluku o prekidu, kada smo regulisali da će naša Državna komisija...

STJEPAN MESIĆ: Mi smo na Ohridu donijeli odluku da se pozove Evropska zajednica. A modalitete, da ćemo to kasnije izraditi. Odluku smo doneli.⁷⁷

BORISAV JOVIĆ: To smo već diskutovali, sto puta.

BRANKO KOSTIĆ: Sa 7:1 doneli smo odluku da će naši organi to vršiti, što to sada dovodimo u pitanje?

STJEPAN MESIĆ: Zato što to ne funkcionira, sve više i više se ratuje.

BRANKO KOSTIĆ: Nije ni moglo funkcionirati jer smo čekali punih sedam dana da se usaglasi sa Vladom Hrvatske, da se usaglasi sastav nacionalnih grupa.

STJEPAN MESIĆ: Sutra u 11,00 časova – nastavak sednice.

MILAN KUČAN: Šta je sa predlogom Izetbegovića i Gligorova?

STJEPAN MESIĆ: Oni će sami izneti da su to predložili Predsjedništvu.⁷⁸

⁷⁷ Mesić misli na sednicu Predsedništva održanu na Ohridu 22. jula 1991.

⁷⁸ Saopštenje za štampu sa ove sednice glasilo je: „U Beogradu je juče održana proširena sednica Predsedništva SFRJ na kojoj su razmatrana pitanja razrešenja političke krize u Jugoslaviji. Predsedavao je predsednik Stjepan Mesić. Pored članova Predsedništva SFRJ u radu sednice učestvovali su svi predsednici republika, odnosno predsedništava republika, predsednik Skupštine SFRJ, predsednik SIV-a, potpredsednik Skupštine SFRJ, predsednica Saveznog veća Skupštine SFRJ, savezi sekretari za inostrane i unutrašnje poslove, za pravosuđe u upravu, za razvoj i zamenik saveznog sekretara za narodu odbranu. U konstruktivnoj atmosferi razmatrana su konkretna pitanja rešavanje političke krize u zemlji, imajući u vidu specifične interese i realno stanje u svakoj republici. Svi učesnici sednice Predsedništva SFRJ saglasni su da je bitna pretpostavka dogovora o budućnosti Jugoslavije – neodložni i bezuslovni prekid vatre u Republici Hrvatskoj, mir i obustava neprijateljstava u celoj zemlji i uspostavljanje efikasne kontrole održavanja mira. Istovremeno je neophodno obezbediti i nužno funkcionisanje vitalnih delova političkog i ekonomskog sistema zemlje do realizacije političkog dogovora. Postignuta je saglasnost da će se u traženju rešenja uvažiti sledeći principi: 1) Poštovanje prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otepljenje i udruživanje. Neprihvatljiva je bilo kakva promena spoljnih i unutrašnjih granica jednostranim aktima i upotrebom sile, već isključivo, ako do toga dođe, na osnovu prava naroda na samoopredeljenje u demokratskoj proceduri i na legalan način. 2) Uvažavanje demokratski izražene volje svakog jugoslovenskog naroda i republike da ostvari svoj status, u skladu s sopstvenim, specifičnim i realnim interesima. 3) Princip ravnopravnosti koji pretpostavlja ravnopravnost svih opcija, odsustvo nametanja tuđe volje i upotrebe sile i 4) Princip legaliteta koji pretpostavlja da se politički dogovor pravno sankcioniše i obezbedi legalni postupak njegovog ostvarivanja. Zaključeno je da se pripremi predlog političkog dogovora o rešenju jugoslovenske krize uvažavajući navedene principe. Pri tome će se poći od izražene volje i opredeljenja u pojedinim republikama, kao i onih koja će biti manifestovana u narednom periodu. Na osnovu ovog dogovora pristupilo bi se rešavanju konkretnih problema, odnosno izradi neophodnih dokumenata. Tekst predloga dogovora će se razmotriti na sledećoj proširenoj sednici predsedništva SFRJ. Za izradu predloga političkog dogovora Predsedništvo SFRJ će formirati komisiju u okviru koje će radne grupe

(Sednica je prekinuta u 19,45 časova)

NASTAVAK SEDNICE, 21. AVGUSTA 1991. GODINE
SA POČETKOM U 11,00 sati

(Nastavku sednice prisustvovali su i Jure Pelivan⁷⁹ predsednik Vlade Republike Bosne i Hercegovine i Franjo Gregurić,⁸⁰ predsednik Vlade Republike Hrvatske).
STJEPAN MESIĆ: Ako se slažete, da li bi bilo dobro da nas prije prelaska na dnevni red, gospodin Lončar upozna sa najnovijim zbivanjima u Sovjetskom Savezu i refleksima u svijetu – u vezi toga.

ANTE MARKOVIĆ: Ja mislim da ste dosta odgađali ovu točku dnevnog reda.

STJEPAN MESIĆ: Samo da nam da informaciju.

ANTE MARKOVIĆ: Daće informaciju poslije toga. U međuvremenu dolaze nove informacije.

STJEPAN MESIĆ: Pet minuta može reći, da znamo šta se događa.⁸¹

BRANKO KOSTIĆ: Deset minuta, Ante, da čujemo informaciju.

izraditi neophodna akta. U skladu sa dogovorenim principom kontinuiteta rada, nastojeće se da se dogovorene obaveze završe u tromesečnom roku utvrđenom Brionskom deklaracijom. Predsedništvo SFRJ nastaviće svoju proširenu sednicu danas kada će razmotriti predlog mera za funkcionisanje sistema u zemlji za vreme tromesečnog moratorijuma, koji je pripremio Savezno izvršno veće („Договор на проширеној седници Председништва СФРЈ: Четири принципа за излаза из кризе“, *Политика*, 21. август 1991, 1).

⁷⁹ Jure Pelivan (1928–2014), hrvatski ekonomista iz Bosne i Hercegovine. Bio je šef filijale Narodne banke BiH u Livnu, a zatim šef odeljenja, viceguverner pa guverner Narodne banke BiH. Kao jedan od osnivača HDZ-a za BiH izabran je za predsednika Vlade Bosne i Hercegovine. Na toj funkciji je bio do 9. novembra 1992.

⁸⁰ Franjo Gregurić (1939). Pohađao je srednju tehničku školu, a zatim i Tehnički fakultet u Zagrebu. Istaknuti privrednik, predsednik zagrebačke Gospodarske komore od 1981, direktor u firmama „Chromos“ i „Astra“, koji je 1990. uzeo učešća u Hrvatskoj demokratskoj zajednici, postao je potpredsednik u vladi Josipa Manolića. Kada je jula 1991. formiran kabinet nazvan Vlada demokratskog jedinstva, on joj se našao na čelu. Ovaj kabinet je imao čak 45 ministra, jer su vladu čija je okosnica bio HDZ ušli i Stranka demokratskih promjena, Hrvatska socijalno-liberalna stranka, Hrvatska kršćanska demokratska stranka, Socijaldemokratska stranka Hrvatske, Hrvatska narodna stranka i Stranka socijalista Hrvatske.

⁸¹ Mesić se interesovao ne samo za ishod puča, već i za njegove implikacije na Jugoslaviju: „Moj savjetnik, koji se sreo sa nekim generalima, upozorava: ‘Kažu: pametni Rusi su presjekli spiralu rastakanja prve zemlje komunizma, a mi se spleli u konce i kućine, nemoćno gledamo krah.’ Međutim, on osobno vjeruje, da puč nije definitivna: ‘Još se u Moskvi može svašta dogoditi, treba kontra udar očekivati od Jeljcinove međunarodno podržane grupe.’“ Po dolasku na sednicu u Beograd, Mesić je primetio da je „osim u vojnim krugovima, zadovoljstvo bilo vidljivo i u Miloševićevom krugu. Jedan od Jovićevih doglavnika u vladajućoj partiji, sveučilišni profesor Marković, javno je podržao pučiste“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 171).

STJEPAN MESIĆ: Nema rasprave, samo da čujemo informaciju.

BORISAV JOVIĆ: Ante, nema nikakvog razloga da ne čujemo šta ima novo pa da radimo normalno po dnevnom redu, pogotovo što neki još nisu ni došli.

STJEPAN MESIĆ: Bilo bi dobro da u par minuta nas izvjesti šta je najnovije. Lončar, izvoli.

BUDIMIR LONČAR: Predsedniče, gospodo. Pokušaću da kažem nekoliko riječi o posljednoj situaciji. Deset minuta nisu mali, ali nisu ni veliki za tako veliku svjetsku gužvu. Situacija u Sovjetskom savezu se zaoštrava i zaoštrava se, naravno, i cijela atmosfera u svijetu, tj. reakcija na tu situaciju. Očigledno je da pučisti, odnosno oni koji su izveli ovaj udar smjenjujući Gorbačova,⁸² ne uspijevaju da konsoliduju svoju poziciju; da su naišli na mnogo širi otpor nego što su ga pretpostavljali. Sve više se ima osećaj da oni gube korak sa svojim scenarijom i postoji opasnost da u takvoj jednoj eskalaciji otpora u koju je ugradio Jeljcin svoju vrlo razrađenu i razuđenu aktivnost, da na unutrašnjem i međunarodnom planu ne dođe do daljnjih represivnih mjera i do nekih koraka koji bi mogli biti strahoviti i nepopravljivi po svojim posljedicama. Oni su sada, na neki način, pritisnuti uz zid i ne zna se hoće li se otisnuti od tog zida i krenuti sa represivnim mjerama, sa oružanim akcijama koje bi donijele velike žrtve. Policijski čas se nastavlja, od 23,00 do 05,00. Zaposjednut je, vojskom opkoljen Ruski parlament. Jeljcin je dao proglas o obrani Parlamenta i pozvao cijeli narod Rusije da ga podrži u tome. Vojne jedinice se sve više pojavljuju na svim ključnim tačkama. U Baltičkim zemljama su potpuno zaposjele sve moguće vitalne tačke. Jeljcin je izdao Ukaz sa kojim preuzima komandu na vojnim jedinicama u Rusiji; postavio je svog komandanta, general pukovnika, ne znam mu sad ime, za vršioca dužnosti. Međutim, Janejev⁸³ je to poništio svojim Ukazom. Ukrajina kao druga ključna zemlja je također u jednom gibanju; nastupili su štrajkovi širom Ukrajine. Međutim, predsednik Ukrajine, Kravčuk,⁸⁴ je rekao da se ovo moralo dogoditi; drugim riječima da je trebalo učiniti nešto za zaustavljanje jedne erozije stabilnosti, normalnog života, nastupanja haosa, pravnog, ekonomskog, socijalnog, ali da nije trebalo da se na ovaj način izvrši. Patrijarh Ruske pravoslavne crkve se priključio Jeljcinu⁸⁵ i takođe je dao proglas tražeći podršku za otpor vojnom nelegalnom preuzimanju vlasti. Također je i on kao Jeljcin, tražio povratak Gorbačova. Zakazana je vanredna sjednica Ruskog parlamenta koja mora biti vrhunac odmjera vanja snaga i početak sukoba jer je stotinu, već, deputata stalo ispred zgrade, drži se za ruke i kaže da će se suprotstaviti dolasku vojske, uključujući i tenkove.

⁸² Mihail Gorbačov (Михаїл Сергеевич Горбачев, 1931), sovjetski državnik. Generalni sekretar KP SSSR od 1985. do 1991. godine. Bio je i predsednik države od 1989. do 1991. usmeravajući kurs ka radikalnim reformama ekonomije (perestrojka) i slobode izražavanja (glasnost).

⁸³ Genadij Janjajev (Геннадий Иванович Янаев, 1937–2010), potpredsednik SSSR–a od 27. decembra 1990. do 21. avgusta 1991.

⁸⁴ Leonid Kravčuk (Леонід Макарович Кравчук, 1934), od 23. jula 1990. predsednik Vrhovnog Sovjeta Ukrajine, a nakon pokušaja državnog udara predsednik Ukrajine.

⁸⁵ Boris Jeljcin (Борис Николаевич Ельцин, 1931–2007), prvi predsednik Ruske Federacije od juna 1991. do 1999.

Sovjetski Vrhovni sovjet je zakazan za 27., što ocijenjuju neki da je to kasno i da će u međuvremenu doći do takve situacije da neće moći da se on održi. Jeljcin je razgovarao sa Bušom.⁸⁶ Pored unutrašnje aktivnosti stupio je i na međunarodnu scenu. Poslao je ministra inostranih poslova Rusije, Kozirjeva,⁸⁷ u SAD, koji ima ovlaštenja da u slučaju da Jeljcin bude uhapšen i da dođe do daljnjih pogoršanja, formira u egzilu vladu Rusije. U svijetu su reakcije eskalirale; od prvobitnog suzdržanog stava Evropska zajednica je dala jučer svoj stav – vrlo oštar, u kojem smatra da je puč nelegalan, da se s time, naravno, dovodi u pitanje cijeli pravni poredak, njegova validnost i, naravno, demokratski proces. Također, zauzima stav – zahtijeva da se vrati Gorbačov; delegira predsjedavajućeg, daje mu mandat da kontaktira sadašnje sovjetske ljude na vlasti, da mogu doći u kontakt sa Gorbačovim i onima koji su smijenjeni i da s njime razgovaraju. Također su najavili sankcije, odnosno prekid svih ekonomskih komunikacija dok se ne izađe iz ove, kako oni kažu, nelegalne situacije. Buš odnosno Bijela kuća, izdala je slični stav u kojem također osporava legalitet, smatra da je ovo klasičan vojni udar, odnosno puč, također traži povratak legalnog predsjednika Gorbačova na čelo sovjetske države, i uslovljava također dalju komunikaciju sa normalizacijom i vraćanje na prvobitno stanje. Od svih u svijetu se više eskalira osuda ovog događaja, sem četiri–pet zemalja koje su se izjasnile u prilog to je Kuba, to je Jemen, PLO i Libija.

ANTE MARKOVIĆ: I Irak.

BUDIMIR LONČAR: Da, i Irak. Kina je dvosmislena, suzdržana, ona naravno težište daje na krizu koja je dovela objektivno do ovoga, ali eksplicitno ne podržava sam čin smjene Gorbačova. Dakle, sve u znaku velike neizvjesnosti. Zaključak bi mogao biti da nosioci ovog prevrata nisu računali, računali su prije svega sa mnogo lakšim razvojem, odnosno računali su sa manjim otporom u narodu, i manji efikasan nastup Jeljcina, računali su sa tzv. akcijom brzog sprovođenja, uspostavljanja reda i kontrole i računali su da će vojska biti sa više entuzijazma i to podržati. Smatra se da je glavni scenario ipak napravljen u KGB, a da je vojska također se s time saglasila. Vjesti da su Jazov⁸⁸ i šef KGB⁸⁹ dalo ostavke, je demantirana. Pavlov⁹⁰ je u bolnici, navodno mu je pozlilo i on je također zamenjen, odnosno vrši dužnost njegov zamjenik. Osjeća se erozija izvjesna u redovima onih koji su uz komitet, i koji su podržali. Da bi videli pozadinu trebalo bi ovdje još spomenuti jednu informaciju do koje smo došli, do duše, tek sada. 17. jula je bila sjednica najužeg rukovodstva uz prisustvo Gorbačova, tada je ocjenjeno da je situacija u Sovjetskom

⁸⁶ Džordž Buš (George H. W. Bush, 1924), 41. predsjednik SAD (1989–1993), pre toga potpredsjednik u administraciji Ronalda Regana, kongresmen i direktor Centralne obavještajne agencije (CIA).

⁸⁷ Andrej Kozirjev (Андрей Владимирович Козырев, 1951), ruski diplomata i političar.

⁸⁸ Dimitrij Jazov (Дмитрий Тимофеевич Язов, 1924) posljednji maršal Sovjetskog Saveza i ministar odbrane od 20. maja 1987. do 22. avgusta 1991.

⁸⁹ Vladimir Krijučkov (Владимир Александрович Крючков, 1924–2007), šef KGB od 1. oktobra 1988. do 22. avgusta 1991.

⁹⁰ Valentin Pavlov (Валентин Сергеевич Павлов, 1937–2003), premijer od 14. januara 1991 do 22. avgusta 1991.

Savezu katastrofalna, da preti totalni kaos i da je potrebno preduzeti nešto šta bi se preduzelo i uspostavilo jednu vrstu kontrole i reda. Gorbačov je prihvatio i priznao da je situacija katastrofalna, potencijalno vrlo opasna, ali se nije tada složio sa time da se uvede vanredno stanje. Izgleda da od tada na ovamo u tom krugu, uz učešće samog Gorbačova, vođena je stalna diskusija kako izaći iz te vidljive i neminovne opasnosti. I zaključak bi bio da se ipak na kraju on, posle kolebanja, opredjelio protiv uvođenja vanrednog stanja, i zato ovako izgleda čitava stvar da su svi njegovi najbliži saradnici se našli u tom komitetu, a da je on smjenjen. Istovremeno se moglo pretpostaviti da je i Jeljcin anticipirao mogućnost, i da se vrlo dobro spremio i organizovao, i vrlo vješto je stavio u prvi plan obranu legaliteta i čak povratak Gorbačova koji mu je bio glavni konkurent. Tako da je njegova, sada, pozicija jako ojačana i on je praktički podredio sve snage perestrojke, one koje su bile manje ili više oduševljene za Gorbačova, kao i svoje vlastite u svoju koncepciju. I postao je sada, momentalno, dominantna vodeća ličnost u Sovjetskom Savezu. Ključno je za njega da zadobije ili da razriješi odnose sa Ukrajinom kao drugom po veličini i drugim značajnim faktorom. Izgleda da u Ukrajini je također kolebanje kod vodećeg sastava, oni su također bili svjesni da moraju ići u neke mjere koje bi predusrele nereda, ali očigledno nisu oduševljeni sa ovim što se dogodilo, a izgleda da su se i preplašili kako stvari loše idu.

Ja sam, na sastanku Predsedništva, izneo četiri moguće teze. Prvu, da puč može da ne uspije i da se, naravno, onda traži, neka dilema stvori ili i do kraja vojskom, ili se pokušava adaptirati novoj situaciji. Drugu tezu da se može ući u duboku podjelu, podjelu koja bi zahvatila i vojsku jednim djelom, i koja bi morala doći do teških obračuna i građanskog rata sa dugotrajnom nestabilnošću i opasnostima, ne samo za SSSR nego i za svijet. I treću tezu, mogućnost da puč uspije da se stabilizuju, i da bar za jedno vrijeme pridobiju, uz kritiku, i jednu vrstu legitimiteta unutra i vani. I četvrtu, da pokušaju još jedan puta da nađu zajednički jezik s Gorbačovom, jer ga nisu nigdje optužili, rekli su – bolestan je, i da vrate neku vrstu polu–stanja ranijeg sa njegovom manjom ulogom, jer on nije skinut bio, on je bio samo zamjenjen dok je bolestan. Prema tomu, i to dokazuje koliko je ta hipoteza bila tačna poslije ove informacije da je i on učestvovao u tom razmišljanju o uvođenju vanrednog stanja. Sada kad čovjek pogleda posle ovog izgleda da je prva opcija još uvijek aktuelna i da ona izgleda sada se isprobava, tj. da puč nije uspio do kraja, ali se i dalje ne zna njegov razvoj.⁹¹ Evo, to bi bilo kratko, ja mislim da nisam prekoračio deset minuta.

⁹¹ U noći između 20. i 21. avgusta bio je planiran napad na Beli dom, od kojeg su odustale specijalne jedinice kojima je to stavljeno u zadatak. Tog jutra je i *Politika* izvestila o neuspješnoj pokušaju zauzimanja Belog doma od strane pučista („Оружани сукоб у Москви после преврата: напад совјетске армија на парламент Русије“, *Политика*, 21. август 1991, 1). Zato je Dimitrij Jazov naložio povlačenje jedinica iz Moskve u 8h ujutro 21. avgusta, a vođe pučista su otišle na novi sastanak kod Gorbačova u pokušaju da dobiju njegovu podršku. Budući da Gorbačov nije hteo da ih primi i da je uspostavio telefonsku vezu sa Moskvom, bio je u situaciji da proglaši sve odluke Komiteta nelegalnim i pohapsi njihove članove, čime je ovaj pokušaj udara i završen u ranim jutarnjim časovima 22. avgusta.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, hvala možemo krenuti sa daljim radom. Prelazimo na tačku 2. dnevnog reda. Za ovu tačku materijale ste dobili. 2. Dogovor o funkcioniranju zemlje u periodu moratorijuma; Prijedlog minimalno potrebnih sredstava koje treba osigurati u Budžetu federacije u periodu juli–septembar 1991. godine – ove materijale osigurava Savezno izvršno veće; Bitna pitanja koja treba razriješiti radi funkcioniranja sistema za vreme trajanja moratorijuma odnosno prelaznog perioda – Stručna služba Predsjedništva; Pismo Privredne komore o situaciji i Mišljenja i prijedlozi Vijeća Saveza samostalnih sindikata. Ja molim predsjednika vlade da dà uvodne napomene i eventualno nešto novo što je nastalo nakon kako su ovi materijali izrađeni.⁹²

ANTE MARKOVIĆ: Zahvaljujem predsjedniče, da konačno, nakon mjesec dana što je formalno predložen ovaj dogovor o funkcioniranju zemlje u vremenu moratorija, on došao na dnevni red. U međuvremenu se mnogo toga dogodilo, na žalost, uglavnom, negativnog što je to stanje koje je uvjetovalo ovaj prijedlog, samo još više pogoršalo. Naš osnovni pristup koji je i izražen ovdje u ovom materijalu, bio je taj, da se mora osigurati u zemlji mir, da se mora osigurati vrijeme i uvjeti, da se može napraviti dogovor o budućnosti zemlje, bez obzira da li će njeni pojedini dijelovi ostati u okviru nekakvog dogovorenog odnosa ili neće, ili će SIV odlučiti da se razidu ili svi da ostanu pod određenim uvjetima, da za sve to skupa treba i određeno vrijeme i određeni uvjeti i da u krajnjoj liniji mora postojati i nekakav legalitet o kojem će se onda taj proces odvijati, ako nećemo da vlada potpuna anarhija i „haos“, u kojem onda su sve solucije pa i jedan opći međusobni sukob, vjerovatniji nego bilo šta drugo. Upravo zato, da bi se prešlo sa „gašenja požara“, što sada radimo, „gašenja požara rata“ i da bi se omogućio dogovor o budućnosti zemlje, mi smo predložili i definiciju kvalifikaciju moratorijuma, kao i principe i funkcije institucija u tom vremenskom periodu.

Pri tome nismo imali ambiciju da konzerviramo staro stanje jer se ono ne da konzervirati, jer je nemoguće vratiti sve ono što je život već negirao, ali s druge strane takođe, i da ne negiramo sve ono što je neophodno da funkcioniра kao sistem, a onda i institucije tog sistema, jer nema funkcioniranja sistema bez institucija po njegovoj cijeloj vertikali. Isto tako, nismo željeli ovim niti da prejudiciramo buduća rješenja i dogovor koji će u zemlji biti postignut. Mada moram reći da jučerašnji razgovor koji je vođen u ovom sastavu je zapravo velikim dijelom se bavio, (nemojte to krivo shvatiti) glavom II, prijedloga, kojeg smo mi dali, to su principi na koji-

⁹² Stjepan Mesić je imao interesantno tumačenje Markovićevog položaja: „Markoviću sam prepustio da iznese uvodne napomene i, eventualno, nešto novo što je iskrslilo nakon izrade materijala pripremljenog za ovu raspravu, predviđenu još za prošlomjesečnu ohridsku sjednicu. Radi se o SIV-ovom shvaćanju funkcioniranja Jugoslavije za vrijeme moratorija. Mislim da je Marković bio jedini među nama koji je iskreno vjerovatno u nekakvu mogućnost opstanka Jugoslavije. On je govorio o demokraciji i reformama, govorio je o aktivnijem uključivanju u Europu i svjetske procese, ali pritom nikako nije vidio, neovisno o razlozima, neumitnost razdruživanja, svodenja svih relacija na čiste račune i traženja novih, modernijih asocijacija, s pogledom na Europsku zajednicu. Vojska bi ga bila podržala, da u Markovićevom viđenju budućnosti nije bilo previše demokratskog i tržišnog. Kadrijevićeva generalska svita jest još mislila jugoslavenski, ali unitaristički, što se, posredno, svodilo na velikosrpstvo. I tu nastaje raskol sa Markovićem“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 179–180).

ma bi trebao biti građen moratorijum, a od njih su četiri ipo ugrađena i u jučerašnje odluke. Nepovredivost vanjskih unutrašnjih granica, isključivanje primjene sile u rješavanju međusobnih sporova, odnosno primjene mirnih načina rješavanja svih spornih pitanja; dosledno poštovanje prava naroda na samoopredeljenje do otcepljenja, u skladu sa zajednički utvrđenim postupkom; poštovanje i zaštita prava narodnosti i polovicu dosljedno poštovanje četiri i pol od sedam principa koje smo mi predložili, juče su zapravo usvojeni; dosledno poštovanje principa ravnopravnosti i suverenosti republika, ali, mi smo ovde napisali kao „država u razrešavanju sadašnjih sporova i uređivanju budućih odnosa“. Nije tretirano poštovanje međunarodnog pravnog subjektiviteta, mada bi se moglo reći na određeni način teritorijalnog integriteta Jugoslavije, jer se radi o nepovredivosti granica. I puno poštovanje i zaštita sloboda i prava čovjeka i građanina na cijelom jugoslavenskom prostoru. Mada ne vidim razloga da to ne bi bilo prihvaćeno i ugrađeno, takođe na principe na kojima će se graditi budući dogovor od juče.

Prema tome, za pozdraviti je i sa tog aspekta gledano, moglo bi se kazati da oni koji su zastupali stanovišta da je dobro da se razgovara o budućnosti zemlje, da to zapravo može, ako se dogovori, da se vode razgovori na određenim principima, da može pomoći i da se lakše dogovorimo oko same definicije vremena kao i funkcioniranja zemlje u vremenu moratorija. Što se nas tiče, mi smatramo da je neophodno, danas, odgovoriti na niz ovdje vrlo otvorenih pitanja, među koje svakako spada i to da li u vremenu moratorija, bez obzira kako će se tretirati njegovo vrijeme, da li ono počinje od Brionske deklaracije 7.7. ili od usvajanja ovoga dogovora kako smo mi predložili, ili u krajnjoj liniji, od usvajanja onog političkog dogovora o budućnosti zemlje i njegovog legaliziranja kroz određene pravne forme. Bez obzira na to, mi mislimo da treba dati odgovor, da li u ovom vremenskom periodu treba da uspostavimo određene minimume pravnog sistema, državnog sistema, ekonomskog sistema i unutar njega i institucija koje predstavljaju te sisteme.

Pri tome, mislim, da nema potrebe, možda, da ponavljam, da je naša ocjena, da je stanje sada takovo, da pored toga što je rat već vrlo prisutan i što se gine svaki dan, da su pored toga prekinute zapravo sve osnovne funkcije, da postoji pravna anarhija, da je postalo, rekao bih uobičajeno, da se vrše uzurpacije tuđe imovine, da se vrše konfiskacije, da se istovremeno vrši pljačka, da se prekidaju transporti, da nema nikakve sigurnosti čak za građane na putovanjima, da pored toga ne funkcionira ni platni, ni monetarni sistem, da je tržište isprekidano, isparcelisano i da ne funkcioniraju osnovni elementi ekonomskog sistema – da pored toga ne funkcionira državni sistem o čemu ste vi juče dosta govorili, ne funkcionira Skupština. Mada je juče bilo razgovora o tome da bi trebalo dogovoriti njeno određeno funkcioniranje, Predsjedništvo sada jedino postoji u punom stavu, Savezno izvršno vijeće nije u kompletnom sastavu, a mi smatramo da ono mora biti u punom sastavu da bi moglo osigurati kao operativna izvršna funkcija sistema, osigurati funkcioniranje sistema.

I mislimo, bez obzira da li će to raditi ova Vlada ili neka druga, kako god se dogovori, što se nas tiče, mi smo rekli da smo mi procijenili, da je zemlja ušavši u ratno ili poluratno stanje u kojem već počinje i ratna proizvodnja i ratna ekonomija, u pojedinim djelovima zemlje, i prebacivanje proizvodnje sa civilnog na ratnu proizvodnju. Da pored toga u ovoj pravnoj anarhiji, ekonomski „haos“ koji je već počeo i praktično već sada ne više milion nezaposlenih, nominalno skoro milion i šesto

hiljada, sa opasnošću da se ta brojka u vrlo kratkom vremenskom periodu podvostuči. Mi očekujemo na jesen, izvanredno velike ekonomske i socijalne probleme koji mogu izazvati socijalnu eksploziju koja može poništiti onda i sve dobre namere oko dogovora za budućnost ove zemlje. Sa tog stanovišta a ne iz nikakvih drugih razloga, Savezno izvršno vijeće smatra da se mora postići dogovor – koncenzus, oko funkcioniranja zemlje u tom prelaznom periodu, da bi se mogla spriječiti ova najveća katastrofa, praktično „kataklizmu“ koja nam prijete ili u protivnom, kao što sam rekao na Ohridu (pročitaću), Savezno izvršno vijeće i ja osobno nismo spremni više snositi odgovornost za posljedice koje će zbog toga moći nastati.

Mi mislimo, istovremeno da postoje šanse – ne velike, ali ipak šanse. da ako uspostavimo funkcioniranje sistema, da još uvijek – zahvaljujući onome što je prethodno početo u reformi. Mi imamo mogućnost da ono najgore možemo da sprečimo – u prvom redu naravno, vlastitim snagama, ali više ne samo njima, nego i podrškom iz inozemstva. Ako smo lani uspjeli – među ostalim, da li da realiziramo odnose u zemlji i prema svijetu, da ostvarimo ogromne devizne rezerve, u ovo vrijeme na nivou 10 milijardi dolara, sa nultom stopom inflacije, zapravo bez dolara podrške iz inozemstva, da to više nismo u stanju i da nam prijete ogromna inflacija, ukoliko ne omogućimo funkcioniranje deviznog tržišta, a u platnoj bilansi nam se javlja ogromna rupa.

Naša je zadnja procijena, da u turizmu nećemo imati kao lani dve milijarde osamsto miliona dolara, nego maksimum 500 miliona dolara, nastaće nova rupa u visini od dvije milijarde i 300 miliona dolara. Pored toga, pošto su nam blokirani – angažiranje sredstava iz inozemstva, a naše obaveze ove godine – u plaćanju anuiteta i kamata iznose četiri milijarde osamsto miliona dolara – ako ne budemo imali nikakav devizni priliv, onda lako je zbrojiti koliki bismo imali – ogroman deficit, zapravo u ukupnoj platnoj bilansi, od kojih znatan dio deficita bi iznosio u kapitalnim transakcijama, a ne u tekućim.

Unatoč tome, u zadnje vrijeme ima i izvjesnih pozitivnih elemenata – ipak inflacija u prošlom mjesecu je bila 5,8; mi procenjujemo da ovaj mjesec će vjerovatno biti negdje oko 8%. Ima izvjesnih tendencija i smirivanja pada proizvodnje. Izvoz ima izvanredno visoki rast – ima izvjesnih simptoma koji govore, kada bi smo mogli uspostaviti funkcioniranje sistema i omogućiti da funkcioniraju – barem osnovne makro–ekonomske politike i nastavimo razgovor sa Evropskom zajednicom, a onda preko nje i sa ostalim međunarodnim institucijama, jer – kao što znate mi smo koncem petog mjeseca bili sa ekipom Evropske zajednice – dogovorili da nam oni daju podršku i u reprogramu dugova u Pariškom klubu, da nam daju podršku u dobijanju jednog novog kreditnog aranžmana u visini od 2 milijarde dolara – na evropskom tržištu kapitala, da je to – kad smo bili u Brislu na razgovorima, bilo potvrđeno i dogovoreno da bi – ako uspostavimo mir u zemlji i ako otpočnemo razgovore o budućnosti zemlje, ekipa sa Delorom, došla da nastavi razgovore sa nama – na tu temu i da perfektuira te dogovore.

Moram reći, da bi mi bili spremni, sada da razgovaramo o svakoj od ovih tema posebno. Po našoj ocijeni se trebamo koncentrirati na nekoliko pitanja. Jedno od njih je stanje na našim granicama, posebno granicama Jugoslavije preko Slovenije i režimu koji na njemu vlada, i odgovornosti za to što se na njemu događa.

Drugo, obzirom na to da su osnovni principi o kojima je juče bilo riječi ili koji su ovdje kod nas u dokumentu sadržani i u ovom dokumentu koji je juče Predsjedništvo usvojilo – može se razgovarati i o ovim principima, ali to je već velikim dijelom anticipirano, a ono što nije može se dogovoriti. Ostaje, da se pored toga porazgovara – posebno oko nekih pitanja vezanih za funkcioniranje ekonomskog sistema – kao što su tržište, monetarni, devizni, platni, carine i van carinske zaštite, moramo porazgovarati oko Saveznog budžeta. Ovdje, ništa ne piše oko odbrane, ali jedan materijal je Sekretarijat za narodnu odbranu spremio, ali on ga je tu dao Predsjedništvu – ja sam dobio samo kopiju tog materijala, zatim moramo se koncentrirati na institucije sistema, na prohodnost informacija i da se dogovorimo oko toga kakav karakter treba da ima ovaj dokument i kako da ga mi donesemo. Ako ste spremni, možemo po pojedinim tačkama ovako kako sam ih ja ovdje spomenuo, elaborirati jedno po jedno pitanje iz kojega bi bilo sasvim evidentno o čemu se radi. Nemoguće je, a da ne uđemo u sam meritum stvari – govoriti o nekim od ovih pitanja. Inače, dogovorili smo se – Savezno izvršno vijeće sutra ima sjednicu; najveći dio članova SIV-a se nalazi danas ovdje, spremni smo da – ukoliko se bude pokazalo potrebnim danas održimo sjednicu koja bi mogla da rezultira iz ove sjednice ovdje i njenih zaključaka sa svojim zaključcima. Evo, uvodno – kao što vidite nisam bio mnogo duži nego Leko.

STJEPAN MESIĆ: Hvala lijepo, Anti Markoviću na ovih 16 minuta. Otvaram raspravu.

MOMIR BULATOVIĆ: Da li mogu da postavim pitanje? S obzirom da smo mjesec dana čekali da ova tačka dođe na dnevni red. Da li je Savezno izvršno vijeće, imajući u vidu okolnosti koje su nastupile – posebno i jučerašnju sjednicu i neke od nedvosmislenih izjava koje kontriraju ovome predlogu, da li je osjetilo potrebu da inovira ovaj predlog, da ga testira sa stanovišta realnosti ili je ovaj tekst – koji je napisan pre mjesec dana i danas dovoljan da se njemu posvetimo? Samo toliko.

ANTE MARKOVIĆ: Savezno izvršno vijeće, dajući ovaj materijal u raspravu je izrazilo i svoju spremnost da se adaptira određenim uvjetima do kojih dolazi u dnevnim događanjima. Nažalost, moram kazati da događanja u Sovjetskom Savezu imaju odraza na ovaj materijal, jer, napravili smo jedan aranžman sa Sovjetskim Savezom, koji je – nama pokrivao dio rupe u platnoj bilansi za oko milijardu dolara. Juče je ambasador u posjeti Mitroviću⁹³ saopćio da je dobio od Pavlova uputu da nam saopći da će oni držati dogovor koji su napravili sa nama – obzirom na razvoj događaja u Sovjetskom Savezu. Moram reći, da u najmanju ruku, nama dolazi tu u pitanje 5–5,5 miliona tona nafte, što bi za našu platnu bilansu značilo ogromnu dobit, ali to sada moramo uzeti u obzir. Prema tome, mi krećemo od ovog materijala, a spremni smo da naravno, razgovaramo o svakom njegovom djelu onoliko koliko to prilagođavanje tekućim događajima i kretanjima traži. Osim toga, mi smo u međuvremenu poduzeli niz mjera iz ovih svih segmenata i neke stvari smo već i

⁹³ Aleksandar Mitrović, potpredsednik SIV-a.

uspjeli da rješimo, barem djelomično, a pored toga, sa većim djelom republika smo održali i razgovore na te teme i našli smo određene dodirne točke. Sa nekima nismo održali, bez obzira na to što smo se dosta trudili da se nađemo, ali nismo uspjevali, jedan dio ljudi je bio na godišnjem odmoru, to je slučaj sa Crnom Gorom, s njom nismo razgovarali, a jednog predsjednika vlade, imam ovdje, točno sam tražio da se ustanovi koliko puta sam ga tražio, nisam s njim uspio stupiti u kontakt.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Što tako zagonetno?

ANTE MARKOVIĆ: Pa mogu, Zelenovića⁹⁴ nisam mogao dobiti nikako. Miloševića mogu dobiti lako, ali Zelenovića izgleda ne mogu, evo ima pregled koliko puta je bio zvan, a sa Bosnom i Hercegovinom, Makedonijom, Hrvatskom i Slovenijom smo imali razgovore, naravno u sastavu izvršnih vijeća.

BORISAV JOVIĆ: Ako ste s njima usaglasili, uredu je.

MILAN KUČAN: Samo dodirne tačke.

ANTE MARKOVIĆ: Htio je reći Milan, razdružne točke. Ako ste zato da idemo pragmatiski kao juče, idemo po pitanjima koja bi morali raspraviti, recite kako želite, da li želite prvo načelnu raspravu, pa onda, ja sam kandidirao pitanja za koja mislim da bi morala biti posebno tretirana.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Mogu li ja da pitam nešto, da li ovaj dogovor mora da uđe u sve ove ovakve detalje, nije li on suviše ekstenzivan u nečemu, uzmimo recimo oko kreditno–monetarne, kakve emisija, šta, jedno, drugo, treće, to su stvari određenih politika, da li to sve treba da uđe u ovaj dogovor, a ovaj dogovor potpisuju predsjednici predsedništava i svi ostali, nije li mnogo ekstenzivno ušlo u detalje. Kad dođu na red neke stvari možemo da govorimo, ali da li je izabran dobar put u pogledu tih detalja.

ANTE MARKOVIĆ: Može biti, Privredna komora kaže da smo malo govorili o ekonomskim politikama, da je trebalo još više o tome govoriti, a to traži i Sindikat.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Dobro, to može da bude neki aneks ovog dogovora.

ANTE MARKOVIĆ: Kao što ste vidjeli, mišljenja su različita, oni misle da je to premalo, a mi smo mislili samo na onim segmentima koji treba zapravo da znače određeno naše opredeljenje oko vođenja tih politika. Ali ne mora to pisati, to se može lako dogovoriti, naročito, ako se osiguraju neke stvari oko kojih je bitno da se

⁹⁴ Dragutin Zelenović (1928). Premijer prve višestranačke vlade u Srbiji posle Drugog svetskog rata. Završio je tehničku školu u Novom Sadu (1949), na Mašinskom fakultetu u Beogradu doktorirao je 1975. godine. Bio je redovni profesor i Dekan fakulteta Tehničkih nauka u Novom Sadu, a od 1987. do 1989. i rektor Univerziteta u Novom Sadu. Bio je član VANU od 1987, a od 1991. godine i dopisni član SANU u Odeljenju tehničkih nauka. Zelenović je za mandatara srpske vlade predložen od strane predsednika republike 15. januara 1991.

dovede dogovor. Danas ne postoji kontrola sprovođenja utvrđene monetarne i devizne politike, ne postoji, iako se to može ustanoviti, iako se u tom smislu mogu dati određene ingerencije Saveznom izvršnom vijeću, onda ostalo uopće ne treba da piše.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Dobro, zar ta kontrola nije u funkciji Narodne banke Jugoslavije?

ANTE MARKOVIĆ: Ja ću kad dođemo na to, reći šta o tome mislim.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, za rječ se javio Branko Kostić.

BRANKO KOSTIĆ: Ja mislim da u razmatranju ovih pitanja koja su danas na dnevnom redu moramo poći i nasloniti se na ono o čemu smo juče razgovarali. Mislim, imajući u vidu i ovo o čemu je Ante sada govorio, a i bez toga svima nam je jasno da nam svima prijeti praktično ekonomska katastrofa i ako želimo iskreno i sa nekakvom vjerom i očekivanjem, nadanjem doći do mirnog dogovora o budućim odnosima u Jugoslaviji ili bolje da kažem po izlasku iz ove političke krize, moramo biti svjesni da i u ovom periodu dok taj dogovor postignemo i operacionalizujemo treba da živimo i da treba preživeti, u svakoj drugoj varijanti mislim da ćemo biti suočeni time da nas događaji pretiču i da socijalna eksplozija koju možemo sa dosta realnosti očekivati ukoliko ne preduzmemo radikalne mjere na ekonomskom planu preusmeriti tok događaja, i da sve ovo o čemu smo juče razgovarali padne u vodu. Međutim, na osnovu onoga što smo juče razgovarali ovde, ja stičem utisak da je sada dosta teško očekivati punu saglasnost svih, kad se sve ovo provede na način kako je ovde zamišljeno prije mesec dana. Ja naime, smatram da bi bilo najbolje da mi idemo pitanje po pitanje, ali uvažavajući i ono o čemu smo juče govorili, pa da kao što ćemo praviti politički dogovor, o načinu razrešavanja političke krize i odnosa u zemlji, da sastavni dio tog političkog dogovora ili poseban dio tog političkog dogovora budu mjere koje bi ovde zajedno dogovorili, uključujući i legalitet njihov i operacionalizaciju, koje bi izveli na način kako tim političkim konsenzusom dogovorimo. U svakom slučaju mislim, da bez obzira na to što imamo različite pozicije pojedinih republika sada, u onom smislu kao što smo juče govorili, mislim da bi obaveza bila svake republike i rukovodstva svake republike da, ako hoćemo da se držimo onoga o čemu smo juče govorili u ovom periodu dok konačno na miran način ne dogovorimo taj razlaz da se uvaži činjenica da taj prelazni period moramo zajednički rešavati i djeliti sudbinu, računajući da, ukoliko smo 73 godine živeli zajedno, treba biti onda spreman, ako hoćemo na miran način da te stvari razrešavamo, pa trpjeti taj jaram još ovih meseci i po, dva ili tri dana, koliko bude neophodno da se i taj politički dogovor operacionalizuje da dobije legalnu formu u smislu kako smo to juče govorili. Prema tome, koliko god preuzimanje određenih obaveza iz ovih oblasti pojedinim rukovodstvima u pojedinim republikama može da znači i njima određenu teškoću pred svojom javnošću u svome narodu, itd., ili da liči na nekakvo vraćanje nazad, ili reteriranje u odnosu na što su u svojim programima proklamovali, na bazi kojih su išli sa izborima, vodili politiku u svojim republikama do sada, čini mi se da dogovor koji smo juče napravili daje vrlo argumentovan odgovor svima koji bi u tom smislu mogli ići sa optužbama prema bilo

kom pojedincu u republikama ili prema bilo kom rukovodstvu u republikama, jer moramo naći zajednički jezik i moramo postići konsenzus oko nekoliko ovih ključnih pitanja koja su tu naznačena.

Ja, štaviše, mislim da bi, to što smo juče dogovorili, i sa jednim konsenzusom i za ovaj ekonomski dio programa, to nama zaista otvorilo šansu da se otpuste ti ventili koji su sada zatvoreni. I da se, u jednoj ovakvoj situaciji, računa i na jednu podršku, u finansijskom smislu, iz inostranstva. A, ja lično mislim da bi naša situacija, vjerovatno u okviru dogovaranja i te podrške, nametala da se i pitanje izvršavanja tih svih finansijskih obaveza koje imamo, i taj ogromni dug koji treba vratiti u ovoj godini, stavi na dnevni red. Naravno, ne jednostranim aktima našim, nego u sklopu tih razgovora koje imamo. Zbog toga, ja ne bih u ovom smislu sada insistirao na tome da mi sada očekujemo da možemo kompletan i čitav sistem vratiti na ono što smo imali prije nekoliko mjeseci. Ali, za nekoliko ovih, ključnih pitanja, mislim da bi trebali da idemo pitanje po pitanje, i da ovde zajednički dogovorimo i vidimo kako i na koji način svako od tih pitanja razriješiti, i da to bude sastavni elemenat političkog dogovora, koji bi mogao opet imati svoju pravnu formu u skupštinama republika, u Saveznoj skupštini, i tako dalje. Toliko.

STJEPAN MESIĆ: Hvala, Kostić.

BORISAV JOVIĆ: Mogu li ja nešto da kažem?

STJEPAN MESIĆ: Jović.

BORISAV JOVIĆ: Pre svega, svakako bi trebalo odmah eliminisati sva pitanja koja smo raspravljali. Zadržao bih ovde samo ekonomska pitanja i pitanja funkcionisanja saveznih institucija. Zato što se ekonomska pitanja ne mogu rešiti bez funkcionisanja saveznih institucija. I, to je stvarno vezano jedno s drugim. Što se tiče funkcionisanja saveznih institucija, ja mislim da treba da napustimo „mrtvački“ način rešavanja problema. Moram reći da ovaj način, kako mi rešavamo, je „mrtvački“. Ničemu ne vodi. Jednostavno, zavaravamo sami sebe i idemo u propast. Ako su Hrvatska i Slovenija jasno saopštile da neće više da učestvuju u radu Skupštine Jugoslavije, koja treba da odlučuje o ovim pitanjima o kojima mi moramo da odlučujemo, izuzev o stvarima koja se tiču razgraničenja i raspleta jugoslovenske krize, onda je to prvo pitanje na koje moramo da damo odgovor. Nikakav naš politički stav ne može se realizovati ako mi nemamo rešenje za Skupštinu Jugoslavije, odnosno za način donošenja odluka. I to je prvo pitanje. Ili ćemo mi, to ovi koji ne razumeju Ustav treba da nam kažu, doneti odluku da Skupština radi i u tim okolnostima. Ili ćemo doneti odluku da Predsedništvo Jugoslavije donosi ovde, sa zakonskom snagom u ovim stvarima. Jer, imamo činjenično stanje da zemlja ne može da funkcioniše. To su stvari koje ne mogu ovako da stoje. Nemamo mi nikakve koristi od toga što nama kažu „mi hoćemo da dođemo u Skupštinu, ali za pitanja raspleta krize, a za umiranje, ekonomsko, nećemo“.

Šta nama znači „Skupština SFRJ u punom sastavu utvrdiće način svoga rada i odlučivaće u periodu moratorijuma“? Ne znači ništa. Zavaravanje, zabijanje glave u pesak. To je „mrtvački“ način rešavanja stvari. Isto to važi i za Savezno

izvršno veće. Ono ne postoji faktički, obzirom na to da ni jedan njegov predlog za novi zakon ili novu odluku ne može biti donet. Ono, i sa druge tačke gledišta, ne postoji ako ovako radimo. Jer, niko ne sprovodi zakone za koje je ono odgovorno da kontroliše izvršenje, a mi ništa ne možemo da uradimo. Uzmimo to famozno pitanje carine. Molim vas, neće Slovenija da plaća carinu, ili Makedonija, ili Srbija, svejedno, neće. Mi ovako stvarno ne možemo da radimo. Ili će plaćati carinu, ili će se preduzeti nešto drugo. Ja nisam kompetentan da predložim šta će se preduzeti. Vlada mora da predloži. Molim vas, razgovori o tim pitanjima, beskonačni... Pa ovde piše: „Uspostaviće se jedinstveni carinski sistem“, i tako dalje, i tako dalje. To što ovde piše, da mi taj sporazum potpisujemo, to su besmislice. To možemo mi da potpišemo sto puta, stanje je ovakvo kakvo je, i nama treba adekvatna mera za ovo stanje. Molim vas – u tom pogledu preduzeće se to, to, i to, i od sutra je stvar rešena. Ili će mu se preseći tržište, ili će se to silom uzeti, ili će se nešto uraditi. Ja ne dajem nikakav predlog, samo govorim da ovo nije nikakav predlog, ovo je „mrtvački“ predlog. Po mom mišljenju, ovaj predlog je pravljen sa stanovišta neke još skrivene nade da će to neko da prihvati, pa i da sprovede. Oni neće ni da prihvate, a kamo li da sprovedu. I nama se postavlja ovde sudbinsko pitanje: da li ćemo mi još ostati država i u ovom periodu, ili nećemo? A ako nećemo, nemojmo da kažemo „nismo spremni da snosimo posledice“. Mi posledice moramo snositi za ono što se dosad desilo. A za ovo što se odsad desi, treba da snosimo posledice zato što nismo dali odgovarajući predlog. Ovi predlozi nisu odgovarajući. Jer ovo, ako se sve usvoji i nastavimo isto ovako, a očigledno će se nastaviti, ništa nismo uradili.

Moje je mišljenje da, ako naša država, ako još postoji, nema mogućnosti da učini adekvatnu ekonomsku kaznu onome ko kažnjava druge nezakonito i protivustavno, tako da mi ništa ne možemo da učinimo. Mi moramo da nađemo to rešenje. Lično mislim da je taj pregovarački manir Saveznog izvršnog veća do krajnosti iscrpljen, i ne daje nikakve rezultate, i da se moramo vratiti na gorke činjenice i gorke istine koje nas upućuju ili da se sklonimo, ili da nešto uradimo. Nema ni govora o tome da će sa ovakvim predlozima, koji se zasnivaju na dobroj volji bez kazne, ako je ne primene, i bez posledica ako je ne primene, nema govora da ćemo na tome uspeti. Ako nismo u stanju da uradimo nešto da profunkcioniše sistem, da obaveže i sankcioniše, onda je sasvim jasna stvar da mi, ovakvi kakvi smo, potpuno vodimo zemlju u propast. To je sasvim jasno. Ja znam sve okolnosti i kakva su ovlašćenja Saveznog izvršnog veća, kakva su ovlašćenja federacije, kakva su ovlašćenja republike. Sve to znam. To su sve realnosti. Ali sad, usvajanje jednog ovakvog sporazuma, po mom mišljenju, je čista besmislica ukoliko nema efekta, sasvim sigurno. Onda zavaravamo sebe, i narod, i možda inostranstvo dva–tri dana. Neće oni nama dati pare, nisu ludi. Neće, jer vide da je isto tako dalje. Isto će da ide dalje kako je i bilo. Zbog toga, ja vraćam na ovo: treba da tretiramo jedno po jedno. Pre svega, ova ekonomska pitanja, politička i druga bih preskočio, i ovo funkcionisanje države. Drugo, u ovom trenutku bi bilo jako dobro da tretiramo ona pitanja koja bi se mogla razrešiti bez donošenja novih zakona, a primenom mera što se ovi zakoni ne donose, jer nam je teško da sazovemo Skupštinu. Ako imamo mere – a u krajnjem slučaju ako je potrebno i neki zakon da se donese ja mislim da mora da se sagleda mogućnost na koji će se način donositi uredbe sa zakonskom snagom ili bilo šta drugo od strane Predsedništva.

ANTE MARKOVIĆ: Nije predviđen ni jedan novi zakon.

BORISAV JOVIĆ: Predviđeno je da umremo. Pitam da li ćemo da umremo ili nećemo? Ustav je tako napisan da je predviđeno da umremo.

ANTE MARKOVIĆ: Biološki je nužno da umremo.

BORISAV JOVIĆ: Ako je tako onda mi treba lepo da objasnimo narodu da mi nismo sposobni, pa neka biraju drugi sistem i drugi način rešavanja, dakle da nismo sposobni da predložimo promenu koja će da nas izvuče iz situacije. Ja lično verujem, kad bi 100% ovo svi sad potpisali da bi sutra bilo sve isto, prema tome to je besmislica.

ANTE MARKOVIĆ: Može li samo jedna mala replika na ovo Borino, inače ja ću se kasnije, ekipa SIV-a će se kasnije javiti. Upravo zato što mi znamo da imamo novu situaciju i nove uvjete i da se faktički vlast preselila u republike, mi se zato ovde i obraćamo preko vas, zajedno sa vama republikama koje imaju vlast da preuzmu odgovornost da se onda riješe ova pitanja o kojima si ti Boro govorio, jer mi smo mogli i umjesto ovog dokumenta napisati drugi, onda bi Aiga rekao da idemo još u više detalja, jer svako od ovih pitanja – evo sad ja mogu bez pripreme o bilo kojem od ovih pitanja da govorim mnogo duže nego što je cijeli ovaj materijal. Sa svim konsekvencama i kaznama i ne znam čim sve, ukoliko one mogu vrijediti. Očito da sada i za ovo mora postojati politički dogovor. Bojim se da si u velikim iluzijama kada misliš da se kaznama može riješiti sadašnje stanje. To je tvoja velika iluzija boro. Ovo je naše obraćanje jednom političkom dogovoru u kojem kao što je Branko govorio, preuzima se politička odgovornost koja možda neće biti uvijek simpatična i ne prema onome što se obećalo nekome. Ako se to ne prihvati onda je jasno – nema te kazne, osim da se ide sa nekom silom koja nema nikakve šanse, to je evidentno.

BRANKO KOSTIĆ: Onda se mi demisioniramo, jer kažemo da nijesmo u stanju da rješavamo.

ANTE MARKOVIĆ: Jeste, u redu je to sasvim. To je sadržano u tome, ali mislim da je to pitanje naših političkih odluka, a ne kazni. Ja pri tome ne isključujem ni određene konsekvence koje bi neko morao snositi za to ukoliko uspostavimo funkcioniranje elemenata sistema, pa unutar njega to bi možda moglo biti komplikovano, ali dotle dok ga nema. Ja sam samo tu jednu malu repliku da razjasnim ovo pitanje, ništa drugo.

BORISAV JOVIĆ: To znači legalizovanje otimačine – može da naplati carinu za svu robu koja ulazi u Jugoslaviju, i ne možemo uzeti tu carinu. Mi samo možemo da klečimo i da molimo.

ANTE MARKOVIĆ: Ne, Boro.

BORISAV JOVIĆ: Objasni mi.

ANTE MARKOVIĆ: Doći ćemo na tu temu. Ovdje ima posebno pitanje – carinski sistem i zaštita i doći ćemo na tu temu, objasnićemo kako vidimo rješenja.

BORISAV JOVIĆ: Ja o tome govorim. Ja govorim o konkretnim stvarima.

ANTE MARKOVIĆ: To je samo jedan segment toga, idemo redom.

BORISAV JOVIĆ: Drugi segment je funkcionisanje Skupštine. Ne može da se sazove treba nam zakon, pa odgovorite šta da radimo? Morate odgovoriti na to pitanje, Vi ste Vlada.

ANTE MARKOVIĆ: Hajde da idemo sada još korak dalje. Predstavnici Slovenije za razliku od onoga kako je juče tu objasnio Milan Kučan, koji je rekao da neće da rade, oni su napisali meni pismo na osnovu odluke Predsedništva Republike Slovenije u proširenom sastavu od tog i tog dana i ustavnog zakona o ostvarivanju temeljne ustavne povelje Republike Slovenije na osnovu kojih od 28. juna o.g. nisam više učestvovao u radu Saveznog izvršnog veća, molim vas da mi date razrešiću za funkciju člana Saveznog izvršnog veća. Prema tome, ne svojom odlukom, nego Odlukom zakona i Odlukom Predsedništva. Ja imam sva pisma u originalu ovdje, koje su članovi SIV-a napisali. Jedno je pitanje: da li uopće u jednom vremenu u kojem treba da žive zajedno u interesu Slovenije da ima predstavnike u Saveznoj vladi. To neka sami oni razmisle. Drugo pitanje, ja jesam bio mandatar, ali ja nisam izabrao ni Živka Pregla,⁹⁵ niti sam izabrao Jožu Slockara,⁹⁶ njega je izabrala Skupština Jugoslavije. Njihova ostavka nije ostavka, oni moraju biti u funkciji sve dotle dok ih Skupština ne razriješi. Ja sad postavljam pitanje – njih jedini organ u ovoj zemlji kojega nisu birale skupštine republika nego samo Skupština Jugoslavije, i to direktno i to na osnovu prijedloga mandatar – članovi su Saveznog izvršnog vijeća. Prema tome jedini organ koji njih može razriješiti je Savezna skupština i sada se nalazimo u „cirkulusu veciozusu“...

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ajga⁹⁷ nema kome ni ostavku da podnese.

ANTE MARKOVIĆ: Ne mogu ni ja. Ni ja nemam kome podnijeti ostavku. Izvinite to je tako. Molim da zatvorimo krug potpuno! Bez obzira što članovi SIV-a i Slovenije ne dolaze na sijednice, oni su ustavno, pravno, formalno, međunarodno odgovorni za tu funkciju. Ti se možeš smijati koliko god hoćeš Milane! Oni nisu razriješeni. Njih ne možete vi razriješiti, a niti ja. Sada se vi nalazite u jednom „cir-

⁹⁵ Živko Pregl (1947–2011). Slovenački ekonomista, privrednik i političar. Bio je potpredsjednik savezne vlade Ante Markovića od marta 1989. godine. Na tom mestu je bio ključan u izradi Zakona o svojinskoj transformaciji i bio je u špicu reformskog tima. Povukao se sa mesta potpredsjednika 27. juna 1991. nakon vojne intervencije u Sloveniji, ali se u nju sa drugim slovenačkim kadrovima ubrzo vratio, da bi je definitivno napustio 21. novembra 1991.

⁹⁶ Jože Slockar, savezni sekretar za saobraćaj i veze.

⁹⁷ Slobodan Gligorijević, predsjednik Skupštine SFRJ.

kulosu viciozusu“. Ako hoćete da vam se razriješe članovi SIV–a i Slovenije mora se barem jednom sastati Skupština da primi njihovu ostavku.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pa dobro, neka pošalju svoje delegate na Skupštinu.

BORISAV JOVIĆ: Ajga ima rešenje.

ANTE MARKOVIĆ: Ja sam to samo naveo kao jedan primer, jer pitaš ti mene za Skupštinu. Isto vrijedi i za Savezno izvršno vijeće.

STJEPAN MESIĆ: Za riječ se javila gospođa Glumac–Levakov.

ANTE MARKOVIĆ: Samo još jednu rečenicu. Zbog toga mi insistiramo da Savezno izvršno veće, dok ne bude razrešeno i pojedini njegovi članovi, dok ne budu u Skupštini Jugoslavije razriješeni moraju prisustvovati i sudjelovati na sjednicama. I to je za nas jedno od ključnih pitanja funkcioniranja sistema u ovom vremenskom periodu.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Ako dozvolite, samo nekoliko reči. Dogovor o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma je u preambuli praktično, pošao od preuzimanja odgovornosti za ostvarivanje zajedničke Brionske deklaracije, od 7. jula i praktično govori u stavu 1. o moratorijumu. Predsednik Skupštine i predsednica Saveznog veća obratili su se Predsedništvu 10. jula sa zahtevom da Predsedništvo razmotri i obrazloži prirodu i sadržaj moratorijuma o kome je postignuta saglasnost kao i stavove u povodu Brionske deklaracije. Predsedništvo je na svojoj sednici od 26. jula konstatovalo da to nije u stanju uraditi dotle dok se u proširenom sastavu ne razmotri dogovor o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma i da će tada obavestiti Skupštinu. Danas u raspravi, znači više od mesec dana, od postavljanja pitanja Predsedništvu po članu 318. i zahtevu Skupštine Jugoslavije koju je ista verifikovala 24. jula, Predsedništvo je odgovorilo da razmatra praktično tromesečni moratorijum sa danom današnjim, znači 21. avgust. Time je praktično odgovorilo o početku trajanja moratorijuma i elementima koji će, praktično, tada biti utvrđeni. U sadašnjoj raspravi, na neki način, procenjuje se da je moguće, odnosno da nije moguće da sve ove elemente koji su navedeni u Dogovoru o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma, razrešiti u ovom trenutku, odnosno, da oni trebaju da budu politički dogovor između predsednika republika, odnosno predsednika Predsedništva sa posebnim potpisima i predsednika Skupštine.

Ja odgovorno tvrdim da čitav ovaj Dogovor o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma, ne može potpisati predsednik Skupštine niti bilo ko iz Skupštine, bez da ga razmatra, iz nadležnosti svoje, Veće republika i pokrajina jer se osnovni elementi politike utvrđivanja iz kreditno–monetarne oblasti, devizne, nalaze u nadležnosti Veća republika i pokrajina; budžet je u nadležnosti oba Veća, pa i ostala pitanja koja su vezana u ovom Dogovoru. Pitam se – da li je Predsedništvo odgovorom Skupštini, koji nosi datum 31. juli, obmanulo Skupštinu sa stavom oko početka trajanja moratorijuma i time dovelo u pitanje rad institucije; prvo, Savezne Skupšti-

ne kao najvišeg organa vlasti iz prava i dužnosti federacije, a time i čitavu javnost, da će se određeni elementi u prelaznom periodu definisati kroz Dogovor o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma? Iz tog razloga smatram da Predsedništvo i po ovom pitanju danas mora da zauzme stav, i ako je ovo pismo usaglašeno na Predsedništvu, da u ovom trenutku mora definisati i otpočinjanje pitanja trajanja moratorijuma jer bi u drugom slučaju to značilo da je ono prihvatilo, u isto vreme, odrednice – da Predsedništvo i SIV rade bez Skupštine, a to znači, i definisano je, praktično, kad i u kojim uslovima Predsedništvo i SIV mogu da rade bez Skupštine, a takvo stanje nije, za sada, niti razmatrano niti proglašeno. Hvala.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Izvoli. Branko Kostić.

BRANKO KOSTIĆ: Samo da kažem da Predsjedništvo nije ni jedanput na svojoj sjednici razmatralo tekst ni jednog pisma ni odgovora Saveznoj Skupštini. Prema tome, to pismo koje je sada pomenuto nije razmatrano na Predsjedništvu niti je stvar Predsjedništva. Mislim da ne treba mnogo oko toga da se zadržavamo, a ako je u pitanju datum početka moratorijuma tromjesečnog, mislim da nema razloga da odstupamo od onoga što smo juče razgovarali.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Ko piše vaša pisma?

BRANKO KOSTIĆ: Pisma pišu, verovatno, činovnici i oni koji ga potpisuju, odgovaraju za to. Taj koji ga je potpisao, verovatno, nije tu; možemo i to da vidimo – kako je to pismo pošlo. Ja sam ovo pomenuo više zbog toga, što se samog roka trajanja moratorijuma tiče ne bi imalo razloga da mi to pitanje ponovo otvaramo mimo onoga što smo juče oko toga razgovarali.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Gospodine predsedniče, u pismu piše: „Obaveštavamo da Predsedništvo SFRJ na sednici održanoj 26. jula 1991. godine, upoznalo se s pismom predsednika Skupštine SFRJ, u kome je zatraženo da Predsedništvo SFRJ obavesti Skupštinu SFRJ o aktivnostima ko je preduzima i koje će preduzeti u narednom periodu u cilju razrešenja jugoslovenske krize. Elementi toga pisma jesu: priroda i sadržaj moratorijuma o kome je postignuta saglasnost prilikom boravka Misije Evropske zajednice u našoj zemlji i zajednička Deklaracija od 7. jula 91. godine usaglašena između predstavnika Ministarske trojke Evropske zajednice i predstavnika svih strana koje su direktno uključene u jugoslovensku krizu; zahtev po članu 318. Ustava.“ Prema tome, po ovom pismu predsedništvo je razmatralo, praktično, naš zahtev.

BORISAV JOVIĆ: Ono je razmatralo zahtev taj. Nismo mi odlučivali kad počinje moratorijum.

STJEPAN MESIĆ: Taj dio nije, ali ova Informacija je bila.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam to pomenuo samo radi tog roka trajanja moratorijuma. Ne zaslužuje to sada toliko pažnje.

BORISAV JOVIĆ: Nije Predsedništvo, niti tumači, da ono bude zvanično tumač. Neka to tumači neki zakonodavni organ.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Ako je potrebno, upravo je to moje pitanje bilo, iz tog razloga što zakonodavni organ jeste tumačio i zauzeo određeni stav po tom pitanju. Međutim, u jučerašnjoj raspravi i od jutros, praktično, postoje negacije određenih stavova vezanih za 25. jun, odnosno 26. jun – znači pre donošenja određenih odluka, odnosno jednostranih akata, i posle njega. Prema tome, postavlja se pitanje – da li moratorijum važi pre ili posle, jer se datumi, praktično, spominju različiti?

BORISAV JOVIĆ: Moram priznati da nisam uopšte razumeo zbog čega Vas uznemirava to – da li je ovaj datum ili onaj? U čemu je problem sada u Skupštini – da li je datum 25. ili neki drugi datum?

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Problem je u tome što ovaj Dogovor koji govori o tromesečnom moratorijumu, on mora početi od određenog roka. Da li je on od 25–og ili je od današnjeg dana kad je predmet rasprave ili od Brionske deklaracije? Jer, on znači, ja sam objasnila da veliki broj pitanja koja se u njemu nalaze jesu, u stvari, vezane isključivo za nadležnost Skupštine Jugoslavije, odnosno Veća republika i pokrajina ili Saveznog veća. Budžet ne možete doneti bez oba Veća; promenu politike monetarnog sistema ne možete utvrditi bez Veća republika i pokrajina.

BRANKO KOSTIĆ: Mislim da nam neće mnogo koristiti bavljenje, sada, ovim pitanjem. Ja bih u vezi s tim htio samo da podsjetim, radi informisanja svih, da što se tiče moratorijuma i što se tiče obaveza koje su preuzete, to su obaveze koje su preuzete u razgovorima sa Misijom Evropske zajednice na zajedničkom sastanku kad je izvršen izbor predsednika Predsjedništva i potpredsednika Predsjedništva. U tom dijelu Evropska zajednica je preuzela, ne u ime Trojke i za sebe nego u ime čitave Evropske zajednice, čvrste političke garancije – da će oni sa svoje strane izvršiti uticaj i na rukovodstvo Hrvatske i na rukovodstvo Slovenije, da za taj period moratorijuma vratimo stanje u zemlji na ustavno stanje prije 25. juna kad su donijete odluke o otepljenju. U svim našim razgovorima koje smo imali sa misijama Evropske zajednice, naše najkrupnije primjedbe su bile upravo u tom dijelu – da Evropska zajednica svoj dio obaveza iz toga posla nije izvršila i da nam izgleda vrlo čudnim stalno insistiranje na proširenju obaveza Evropske zajednice, a da ove vrlo krupne garancije koje su nam dali, koji bi omogućili da funkcionišu institucije sistema za period od tri mjeseca, Evropska zajednica nije izvršila.⁹⁸ Na žalost, moram reći da su predstavnici Misije Evropske zajednice olako preko toga prelazili i preko

⁹⁸ Na 121. sednici Predsedništva SFRJ, održanoj 30. juna 1991. u Beogradu u prisustvu članova Trojke Evropske zajednice Branko Kostić i Borisav Jović izrazili su sumnju u mogućnost evropskih posrednika da obezbede povratak na stanje od pre 25. juna i proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske. Videti delimične stenografske beleške sa ove sednice u: K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 97–103.

tih naših upozorenja i da smo tek u posljednjem razgovoru koji sam ja imao sa holandskim ambasadorom, ponovo ukazali na to jer sve to što Brionska deklaracija predstavlja može da pada u vodu ukoliko mi u periodu, do kada treba da nađemo političko rešenje za miran izlazak iz ove krize, nemamo funkcionisanje institucija sistema u kojima treba taj legalitet obezbijediti.

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Mislim da bi bilo racionalnije da idemo po materijalu, po tačkama da vidimo svi zajednički nakon tolikog dugog očekivanja ovog sastanka, šta možemo učiniti i po kom pitanju i koje saglasnosti, i šta je ko obavezan da uradi, i da li će gospoda i drugovi prihvatiti da se to na jedan ljudski način, na ono što je svima nama potrebno, da uradimo. Zato predlažem, da sve ono što je bilo, bilo je, mi to znamo, ali da mi radimo racionalnije i sigurno da će nam to pomoći svima. Hvala.

MOMIR BULATOVIĆ: Shvatam da smo još na terenu opšte rasprave o Dogovoru o funkcionisanju u periodu moratorijuma. Smatram da je ovo pitanje koje je pokrenula predsednica Levakov veoma značajno, ali prije toga mi se čini značajnijim jedno drugo. Naime, u ovom domenu rasprave ne bih sada ulazio u konkretne i pojedinačne odrednice i glave ovog Predloga dogovora, samo bih želio na samome startu da preciziram sa stanovišta onoga što se želi dogovorom ostvariti, nemam suštinskih primjedbi, ali ukoliko bude kasnije tekla rasprava u tom pravcu iskoristio bih priliku da dam svoj doprinos osporavanju predloga nekih mjera i načina na koji se to misli realizovati i ostvariti. Međutim, posebno četvrti dio ovog Dogovora vezano za institucije sistema posebno snažno otvara pitanje realnosti cjelog projekta, i mislim da je to, uopšte, prvo pitanje koje bismo morali sebi da postavimo. Drugim riječima, ukoliko i dalje ostanu na snazi odluke o suspenziji Savezne skupštine sasvim je jasno da čitav projekat i dogovor pada u vodu, jer napuštanje principa legaliteta za koji smo se juče djelimično, ali čini mi se neuspješno i nekorisno založili, pokazuje da ipak ubrzano idemo svi skupa u kaos i u propast. Suspenzija Skupštine Jugoslavije, ako to još nekome nije jasno znači istovremeno i suspenziju Saveznog izvršnog vijeća. I u krajnjem može se svesti u nekom pravničkom, političkom i u dnevnom smislu na tihi svojevrsni državni udar, jer se otvaraju sva pitanja koja, čini mi se da i naš predsjednik vlade i premijer okarakterisao poput začaranog kruga. Jednostavno u takvoj smo situaciji da nigdje i ništa ne možemo da preduzmemo i otvara se pitanje kako i na koji način ići dalje. Zalažući se ponovo za taj princip legaliteta, ja bih osporio i prijedlog da ovaj dokumenat potpišu predsednici republika, odnosno predsednici predsedništava republika. Jednostavno, ako neko uopšte treba da svojim potpisom garantuje realizaciju dogovora ovakve vrste, onda bi to morali da budu predsednici republičkih skupština, isključivo na bazi parlamentarne rasprave u skupštinama o dogovoru o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma. Uostalom, zar sam nedolazak na ovaj dio rasprave gospodina Tuđmana i Izetbegovića i njihovo zamenjivanje predsednicima vlada, ne pokazuje da ova pitanja interesno skreću upravo prema području skupština odnosno vlada. Zbog toga u vidu sasvim kratkog zaključka ove načelne rasprave, ja smatram da se Dogovor u ovakvom predlogu u osnovu na tragu predloženih rešenja treba donijeti. Međutim, na ovako predloženi način potpuno je zanemarena neophodna i životna komponenta

realnosti jednog ovakvog dokumenta. Treće kada bih se, čak lično, slagao sa svim elementima dogovora uz to što, ponavljam, podržavam potrebu uređivanja sadašnjeg stanja na sličan način, ne bih nikad lično potpisao dokumenat ovakve prirode jer na to nemam pravo. Budući da ono pripada Skupštini SFRJ, što je nesporno i skupštinama republika eventualno vladama, ako bi postojao zakonski mehanizam prenošenja tih ovlaštenja i poslova sa skupština na vlade. I četvrto, i konačno mislim da je to prvo pitanje na koje moramo zajednički da odgovorimo. Prvi preduslov za donošenje ovakvog dokumenta uopšte je potvrđan odgovor na pitanje da li i dalje postoji Skupština Jugoslavije, što znači da bi se prethodno morale dati garancije da se više neće apstinirati od rada i odlučivanja u Skupštini SFRJ, a samim time i od omogućavanja da sam predlagač može da dalje doprinosi realizaciji ovog projekta. Toliko i hvala.

JURE PELIVAN: Ja bih pokušao da pođem od jučerašnjih stavova Predsjedništva sa predsjednicima. Ono što sam pročitao iz štampe znači jedan napredak u postizanju dogovora, političkog dogovora. Mislim da bi danas trebali da učinimo jedan korak dalje, da postignemo minimum političke saglasnosti za funkcionisanje sistema i ekonomije zemlje, da nešto uradimo protiv daljeg propadanja i zemlje u cjelini i ekonomije. S tog stanovišta po meni bi bilo najznačajnije da se na ovako visokom forumu postigne dogovor da ćemo tolerisati, sankcionisati jedinstven ekonomski prostor zemlje u ovom periodu. Čini mi se da bi to trebali čak i u svakom budućem periodu, ali barem minimum treba saglasnosti da to danas postignemo bezrezervan dogovor o tolerisanju jedinstvenog ekonomskog prostora. To znači slobodnog tržišta i da privredni subjekti mogu da posluju. U tom smislu, čini mi se da bi trebali postići saglasnost da ih otklonimo i ne pribegavamo kojekakvim barijerama u protoku roba u tržištu. To je čini mi se prvi polazni osnov. Jasno, sve se to bazira na onom jučerašnjem zaključku o smirivanju sukoba oružanih sukoba, o prekidu, prekidu incidentnih situacija u obliku oružanih sukoba.

Drugo bi bilo pitanje da ostvarimo minimum saglasnosti u funkcionisanju monetarnog sistema, jer još uvijek imamo jedinstvenu valutu. Ako nemamo kontrole nad kretanjem, ako u ovakvoj situaciji možemo čak pretpostavljati da svako može da kreira sredstva i da namiruje račune ili da ih razvodnjava na cijelom prostoru, onda nema koristi od naših sporazuma. Čini mi se da je to jedna od izuzetno važnih pretpostavki ako zaista želimo da ostvarimo jedinstvena gledišta, jedinstven sporazum makar u ovom periodu, mi moramo obezbijediti i jedinstvo monetarnog sistema. I odmah iz tog proizlazi carinski. Meni je kao ekonomisti nepojmljivo ako postoji još uvijek zemlja, postoje institucije da mi treba da se pogađamo oko toga treba li carina da bude prihod države, ili ne treba. Ja mislim u ovim uslovima da treba, nikad nisam dijelio mišljenje da mi možemo posezati za takvim jednim prihodom i to u situaciji kad i Armiju evo finansiramo iz primarne emisije, kad smo digli ruke od bilo kakvih ekonomskih intervencija u privredi preko saveznog budžeta, kad nemamo riješeno pitanje ni devizne štednje, odustali smo od kotizacija republika i izdržavanju tih jedinstvenih funkcija. Dok postoji zemlja, bilo u kakvom stanju mi još ni carinu nismo spremni da damo.

Izvinite, ja zaista ne razumijem, da se možemo i o čemu sporazumjeti, ako nismo saglasni u tome da za jedan period objedinimo neke prihode. Što bi bila Bosna i Hercegovina u jednoj situaciji, ako redovno izmiruje obaveze i nikakve mjere ne preduzima, premda ima najteže probleme. Pogledajmo sada indeks industrijske proizvodnje, pa ćemo vidjeti da je u najgorem stanju. Ali ipak ne preduzima nikakav korak da bi zaustavila carine, jer smatramo da je to minimum za funkcionisanje sistema. Prema tome, da pođemo od nekih konkretnih stvari, ako postignemo makar i u čemu, u dva pitanja, u tri pitanja, jedinstven sporazum, onda je lako dograđivati mehanizam, lako je detalje dalje razraditi. Ali, ovdje je potreban politički konsenzus – o nekim pitanjima. Da učinimo privredi slobodan prostor za funkcionisanje privrednog sistema, ne mislim na ekonomski sistem sa pravnog stanovišta, jer mi smo toliko učinili postupaka na nivou zemlje u republikama, da mi sada u kratkom roku ne možemo to objediniti. Ali, možemo barem pustiti tržište da funkcioniše i da ne prebjegavamo nekakvim merama nasilnog regulisanja tržišta. Čini mi se da bi se o tome mogli dogovoriti. Mogli smo se dogovoriti o unitarnom sistemu, da držimo pod jedinstvenom kontrolom funkcionisanje, pogotovu kada je u pitanju primarna emisija. Dalje, devizni sistem. Ja iskreno kažem, ikako sam vijek radni proveo u bankama, ne vjerujem u neke pare, da ćemo mi tako brzo dobiti neka značajnija sredstva iz inostranstva. Mi možemo razgovarati o tome, trebali bi se zadovoljiti sa maksimumom, da barem neutrališemo visinu otplate, tekućih otpлата, ako bismo to postigli, mi bismo postigli zaista velike uspjehe. Dakle da neutrališemo da novim prilivom kreditnih sredstava, pozajmica iz inostranstva, neutrališemo barem veći dio otpлата. Ili ipak da postignemo, ako nemamo drugog izlaza, nema spremnosti iz inostranstva, da nam daju nova sredstva, barem da reprogramiramo otplate za tri mjeseca – ili neki duži period.

ANTE MARKOVIĆ: Na šest godina.

JURE PELIVAN: Ne, mislim i ove tekuće otplate, to sada koliko je, to je drugo pitanje. Ali mislim da govorim sada o nekom minimumu, o nekom periodu do kraja godine, jer bez toga ne možemo razgovarati ni o kakvim konkretnim pitanjima. I ja se lično zalažem da postignemo sporazum, uključujući sve ove organe u SIV–u, da funkcioniše u tom periodu, da Skupština isto funkcioniše, da ostvarujemo neki minimum sporazuma. Ako pođemo od toga, od te političke spremnosti, smatram da bismo mi mogli lakše naći dogovor o pojedinačnim pitanjima. Toliko.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Riječ ima Kiro Gligorov!

KIRO GLIGOROV: Stanje je svima veoma dobro poznato i nema svrhe da se ono opisuje, vidi se iz materijala i svi ga znamo i realnog života. Međutim, potpuno je po mom mišljenju nepotrebno da prebacujemo „loptu“ i krivicu na jednu i drugu stranu, svi smo učesnici u tome i svi znamo da se ovo stanje ne može prevazići, da ni jedan organ ne može tako da funkcioniše, ako iza toga i pre toga se ne ustanovi globalna politička volja za to, da se ne zavaravamo. I od nas ovde i od ostalih predstavnika u republikama zavisi da li smo spremni da u ovom trenutku obezbedimo kakvo–takvo funkcionisanje u ovoj zemlji i da smanjimo zajedničku štetu, da lakše

prebrodimo ovaj period, pa onda kada se bude svako za sebe brinuo ili oni koji se budu zajednički brinuli, onda će preduzimati odgovarajuće mere za sebe i u odnosu na druge i onda se zna ko za šta snosi odgovornost. Ovo je sada jedno stanje koje ne verujem da ima presedana negde u nekoj istoriji bilo koje države na ovakav način.

ANTE MARKOVIĆ: Nema – sigurno.

KIRO GLIGOROV: Ne verujem. Treće, mi smo pred međunarodnom javnošću se obavezali da obezbedimo funkcionisanje sistema u prelaznom periodu. Mi tu svoju obavezu ne poštujemo. Prema tome, jedno ponašanje unutar zemlje, koje smatramo jedni prema drugima da je dozvoljeno, a ono je nedozvoljeno i necivilizacijski je čin jer se nanosi šteta drugome, kod svakog takvog akta, smatramo da može da se prenese na teren međunarodnih odnosa. To možemo jednostavno što potpišemo, da ne moramo da izvršavamo i prema trećim licima. Vidite: da je Jugoslavija u stečajnom postupku i za takve postupke postoje procedure i organi koji obavljaju takav postupak. Mi smatramo da se možemo razići i posle 73 godine zajedničkog života sa ovakvim kompleksom međusobno isprepletenih odnosa prava i obaveza, a da ne želimo da imamo organe u kojima ćemo raspravljati o tome i odlučivati na normalan i legalan način. Mislim da je to apsurd koji ne možemo nikome objasniti. Ja ne znam posle određeni broj godina kako će se tumačiti ovi postupci, ali ova generacija i oni koji sada žive, snosiće vrlo teške posledice toga. Mi polazimo od principa da je stanje takvo kakvo jeste, zabijamo glavu u pesak i ignorišemo sve obaveze i čekamo šta će se dogoditi, što u krajnjoj liniji znači utrkivanje svakoga sa drugim da smanji štetu, a šteta će biti sve veća za svakoga pojedinačno. Možda će u tome neko ko je veštiji i ima bolju poziciju, nešto boje proći, ali to nije nikakva uteha ni za onog koji će najbolje proći. Jer je šteta takve prirode da će posledice biti za sve, na socijalnom, ekonomskom i političkom planu. Ali to na žalost, ovakvo ponašanje, koje sam sada opisao, objektivno nije moguće, sve dotle dok imamo jednu valutu, jedne carinske granice i dok ponavljamo, istina to je već sasvim neregularno tržište, ali još uvek zovemo to „tržištem“, u kome ako se nađe partner, može slobodno prodati, nema odnosa kao da se radi sa drugom zemljom itd. Mada i tu ima nekih elemenata koji se pojavljuju i koji su vrlo čudne prirode.

Prema tome, stalno ponavljamo da pođemo od realnosti.

Ako polazimo od realnosti, imamo još uvek jednu valutu. Ta jedinstvena valuta traži određena pravila ponašanja i dogovor. I ako taj dogovor nije moguće postići, to je jedna situacija koja se nikome ne može objasniti. To sve znači da uporno želimo da naš sadašnji život bude što teži i da jedni drugome što više zagorčavamo život. Ne znam koji je krajnji cilj toga i šta to donosi bilo kome? U tom pogledu smatram da su svi jednostrani akti neprihvatljivi i ne mogu se ničim objasniti. To sve više pitaju obični ljudi, ne mogu da razumeju šta to znači, kuda to vodi, zašto mi koji tu sedimo, ako smatramo, a moramo da se smatramo odgovornim ljudima, prelazimo preko toga, dani prolaze. Evo ova pitanja nisu mogla, bez obzira na njihov kvalitet, da li su sva prihvatljiva, kakva su itd., ali ona su realna pitanja, o tim pitanjima mi moramo razgovarati. Ako smo se juče dogovorili za mirno rešenje svih ovih naših sukoba i da nećemo se zavaravati da se silom ili bilo čim drugim

bilo šta rešava, a srž stvari je u ovim pitanjima, dok smo u prelaznom periodu, zajedno smo, prema tome, njih moramo rešavati. Opet da bi ih rešavali mirnim putem, nema drugog načina nego da institucije funkcionišu onoliko, makar minimalno, koliko je potrebno, za jedan takav period, da bi mogli svi lakše da prebrodimo taj period i da bi mogli onda u toj atmosferi mirnije razgovarati o krajnjim rešenjima o kojima smo juče samo jednu platformu sačinili, neke principe od kojih ćemo polaziti.

Ako je, nesumnjivo prvi prioritet – ono što smo juče konstatovali u ovoj zemlji, da se obustavi vatra, da dalje ne ginu ljudi, mislim da je odmah iza toga prioritetno rešenje ovih pitanja – koje su danas na dnevnom redu, a u izvesnom smislu je jedinstveni kompromis. Ne verujem da ćemo jedno postići bez ovoga i obrnuto, to jedno drugo pothranjuje i stvara nemoguće uslove u zemlji. To se onda politizira, dolaze emocije, onda dolazi se do kalašnjikova. Molim vas, gde sada u civilizovanom svetu – mi smo u Evropi, možemo sresti da se može otimati imovina, i vršiti konfiskacija, da se preduzimaju retorzivne mere, da se zaustavljaju i konfiskuju kamioni sa robom – kakvih sve manifestacija ima – otima stoka, žito itd. Za sve to postoje državne naredbe da se ne plaća, da se ne izvršavaju obaveze itd. To nije samo ona uobičajena nemogućnost plaćanja, usled ekonomskih ovakvih teškoća, nego i direktno naređivanje da se ne izvršavaju obaveze itd. Ne znam, znam šta misle naši ljudi o svemu ovome, ali možete misliti šta misli inostranstvo, partneri naših preduzeća i pravo je čudo da se može čuti podatak da naš izvoz u julu ide dobro ili da je veći nego u julu prošle godine – to je prosto neverovatno. Još uvek naša preduzeća imaju neku životvornost, sposobnost i nekakvu samostalnost u takvom sistemu – kakav je bio i verovatno taj činilac – da još uvek imaju snage da se sami bore, da se snalaze i da obezbeđuju minimalnu ekonomsku egzistenciju ove zemlje.

ANTE MARKOVIĆ: Čak, 30% veća nego lani.

KIRO GLIGOROV: Sve više čujem – sa strancima s kojima se srećem od vrlo odgovornih ljudi tih vlada, do običnih biznismena koji dolaze do mene, to je pravo čudo da u Jugoslaviji nema gladi, da to nije opšti haos, ekonomski itd. Ali, mi smo vrlo blizu toga – tu pred vratima i ne znam, zašto treba u tom pogledu bilo kog ubeđivati i da li na putu takvog jednog razumnog razmišljanja o našoj situaciji i uzajamne pomoći da izađemo iz te situacije – da se razumemo da shvatimo da je to zajednički interes da lakše pređemo ovaj period vremena, zar je to toliko nemoguće da na tome stoji na putu neke ranije odluke, bez obzira što smo pristali Međunarodnim sporazumom da te odluke privremeno ne važe itd. – da moramo zaista platiti toliko veliku štetu. Zbog svega toga, imam samo jedan predlog da pređemo na raspravu pitanje po pitanje. Ako tu možemo da nađemo dovoljno snage da na kraju konstituišemo jednu političku volju, ne da mi rešimo ta pitanja, sasvim je na mestu ovo što je ovde bilo rečeno – tu trebaju i određeni organi, ono što je u nadležnosti SIV-a, ono što je u nadležnosti Skupštine da na kraju vidimo kako će profunkcionirati, ali da sagledamo težinu tih problema i ukupnu štetu koju svako od nas trpi i da vidimo da li u nekoliko tih osnovnih pitanja ima izlaza – ima rešenja, ako to nije dovoljno konkretizovano, da kažemo zbog čega, šta mislimo u vezi sa tim, ako je previše konkretizovano, da se usaglasimo da imamo političke volje da se to pitanje reši na

pravi način, a onda da pustimo organe druge koji su zato kompetentni, nadležni i u tom smislu lako je naći ko će potpisati te dogovore. Verovatno, nismo mi ti, svejedno neka ga potpišu oni koji će onda nositi odgovornost, neka prethodno prođe kroz Skupštine republika itd., ali da to – koliko je moguće više skratimo taj rok, jer, vreme neumitno teče i otežava se situacija u zemlji, a da mi pokažemo dovoljno dobre volje, dovoljno političke spremnosti da u tom pravcu nastojimo da se stvari rešavaju.

STJEPAN MESIĆ: Imamo ručak u 14 sati, da još jedan sat, da čujemo još načelne, ili da se dogovorimo o onome što je Kiro rekao – o političkom dogovoru, da vidimo da li postoji volja za dogovor o funkcioniranju, a onda ćemo videti šta ko treba napraviti. Milane, ti si se prije javljao, jel imaš volju sad ili poslije – nemaš.

MILAN KUČAN: Pogrešno si me shvatio, nisam se ja javljao, ja sam juče rekao da se neću ni danas javljati.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, da čujemo dalje. Franjo, imaš li ti šta reći u svoju odbranu.

FRANJO GREGURIĆ: Kasnije.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Stipe, mogu li ja reći.

STJEPAN MESIĆ: Slobodan Milošević.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Mislim nema smisla da gubimo vreme. Kira je sasvim razložno ovde rekao i ja se s njim potpuno slažem, da bi zaista bilo van svake pame-ti da ne postoji jedna saglasnost o minimumu ekonomskih i socijalnih mera i funk-cionisanja jugoslovenskih organa, koji će omogućiti da sveukupna šteta bude mini-mizirana, ako ne eliminisana u potpunosti. Prema tome, nema potrebe za neko sagledavanje i kolika je i šta je – ogromna je i nema dileme da li je nekome to u prilog – nije nikome u prilog. Nema dileme, da li je neko pošteđen od štete – niko nije pošteđen od štete. Imamo li dovoljno razuma i dovoljno spremnosti da obezbe-dimo ono što je elementarno, što se zove slobodna trgovina i odvijanje normalnih finansijskih transakcija da bi ta šteta bila što manja i neka nužna pravila ponašanja koja će biti od koristi za sve. Valjda niko za ovim stolom to ne želi da ospori. Zato mislim, da Bora Jović ima pravo, ovi predlozi ne predstavljaju mere, oni su nekakva orijentacija neke ideje, ja bih, pre bio za to da Savezno izvršno veće suzi fokus. Mi smo razgovorali juče o ovim političkim glavnim pitanjima, doneli smo juče i zak-ljučke o glavnim političkim pitanjima, dajte da suzi Savezno izvršno veće fokus na glavna ekonomska i socijalna pitanja i da prethodno rasčistimo pitanje funkcionisa-nja organa federacije, znači Skupštine, Predsedništva i Saveznog izvršnog veća. Kad je reč o ovim, ekonomskim i socijalnim pitanjima, ja ne delim Ajgino mišljenje da je suviše detaljisano, naprotiv, mislim da bi Savezno izvršno veće trebalo da dá sasvim precizan predlog mera koje se tiču ekonomskih i socijalnih pitanja oko koga bi trebalo da se postavi politička saglasnost i da onda naravno nađemo adekvatno rešenje kako to – mislim da je Bulatović u pravu kad kaže: „vlade i skupštine“ da to pustimo na jedan pragmatičan kolosek da se na njemu rešava. U tom smislu – da bih dao podršku upravo ovome što govorim, ja bih samo nekoliko reči rekao o tome

kako mislim, šta mislim o ovom delu dogovora, koji mislim da treba da bude glavni deo dogovora i sadržina dogovora, pitanje ekonomskih i socijalnih mera, bez name-re da sad ovo izlažem nekoj velikoj kritici, naprotiv u nameri da svojim sugestijama, doprinesem da Savezno izvršno veće – ako je moguće, preispita neke stvari i neke svoje ideje iz ovoga.

Samo bih nekoliko opaski rekao, o ovim tezama, o funkcionisanju monetarnog i deviznog sistema koji su sadržani u ovom dogovoru. Naime, ova teza da će se kreiranje primarnog novca vršiti pre svega, u operacijama na otvorenom tržištu, finansiranje saveznog budžeta i monetizacijom ekonomskih odnosa sa inostranstvom, to od prilike tu piše. Ona je nerealna, jer će do kraja godine biti nepovoljni tokovi u platnom bilansu, što znači da će, u stvari, ima pravo Pelivan, on je u toj materiji takođe, kao i ja profesionalno, jer kreiranje novca putem deviznih transakcija se neće ostvariti, naprotiv, doći će do povlačenja novca, sa efektima na primarnu emisiju, to je ko dva i dva jasno, tu nema nikakve velike mudrosti da se to zaključi. Operacije na otvorenom tržištu neće dati rezultati u pogledu moratorijuma, jer će raspoloživi monetarni okviri biti najvećim delom iskorišćeni za finansiranje saveznog budžeta, uključujući i onaj tzv. posebni kredit za likvidnost po osnovu smanjenja devizne štednje, i kraj. Prema dogovoru, dakle, praktično ne bi postojala nikakva mogućnost za korišćenje primarne emisije koja bi kao inicijalni osnov služila za kreditnu aktivnost banaka. Ukazujem na to, upravo sa željom da SIV to razmotri, da razmotri zajedno sa Centralnom bankom i da vidi jedan drugi pristup ovom pitanju, a ne ovaj koji sugerira u dogovoru, jer ovo nije rešenje, sugerirao bih dakle, jedan konstruktivan a ne jedan ovako potpuno neprihvatljiv sa stručnog staništa pre svega prestupa, nećemo tu rešiti ništa.

Drugo, ideja da se potpuno zamrznu selektivni krediti banaka, što treba razumeti da je trebalo obustaviti kreditiranje banaka za otkup pšenice roda 91. godine, takođe nije realno, čak se to tako nije ni odigralo, s obzirom da je bilo nužno obezbediti sredstva za otkup svih ovih tržišnih viškova, čiji je rod inače izuzetno dobar ove godine, jer banke ga ne bi mogle same da iskreditiraju bez podrške primarne emisije. Postao je, naravno, problem kreditiranja otkupa jesenjeg roda, itd., i to su uostalom, jedina dva toka primarne emisije koja je funkcija regulisanja likvidnosti banaka koje učestvuju u finansiranju ovakvih transakcija. Prema tome, sama ideja kažem, nerealna trebalo bi je preispitati i videti na koji način celu stvar ovu drukčije postaviti, no, to treba da razmisli SIV i naravno Narodna banka. E sad, nemojte da se ljutite, ovde otvoreno razgovaramo, ja ovu ideju kako ste vi formulisali tamo; zadržavanje obavezne rezerve banaka na niskom nivou mogu da razumem, kažem, nemoj da se ljutite, jedino kao manifestaciju potpunog nerazumevanja funkcije monetarnog instrumenta, koji se zove obavezna rezerva, jer ovde se radi o jednom fleksibilnom instrumentu monetarne politike koji se elastično primenjuje radi regulisanja količine novca u opticaju, i zbog toga uopšte ne vidim da se s njim može na ovakav način postupati niti imati ovakav jedan stav u vezi sa instrumentom obavezne rezerve. Ja se jednostavno pitam da li je moguće, a ne mogu da verujem da stručnjaci iz centralne banke nisu u tome učestvovali, da li je moguće da su stručni ljudi koji su ovo gledali mogli takvu jednu stvar da upišu kao ideju. Dalje, mislim da uopšte nije prihvatljiva ideja da SIV uzme pod tutors-tvo centralnu banku, nigde to nije, ni u jednoj tržišnoj privredi slučaj da vlada

kontroliše centralnu banku.⁹⁹ Centralna banka odgovara Skupštini, ona realizuje odluku o monetarnoj politici koju donosi Skupština, ona mora da ima svoju autonomnu poziciju i to je da tako kažem, potpuno neprirodna pozicija ukoliko bi Savezno izvršno veće dobilo pravo da obustavlja primene akata koje donosi Savet guvernera Narodne banke Jugoslavije, itd. To bi bilo po mom mišljenju sasvim pogrešno, a bogami i ovo što je napisano, čini mi se da bi i ovo malo, da tako kažem, posla koji se sad nalazi u koliko–toliko kompetentnim rukama u Narodnoj banci prešlo u ruke SIV–a koji sigurno nije osposobljen da o tim stvarima odlučuje i poteze povlači.

I konačno, mislim da ovaj predlog da se obezbedi ravnopravan položaj republika u korišćenju primarne emisije bar bi nužno bilo kao ideju da razjasnite i da nam kažete šta ste pod tim podrazumevali, jer primarna emisija je rezidualna kategorija, i njen obim i korišćenje su u funkciji regulisanja likvidnosti bankarskog sistema, znači, da je suprotno prirodi monetarnog sistema da se unapred regionalno odredi izvoz primarne emisije, to je nemoguće, time se potpuno degradira celovitost monetarnog sistema, njegove funkcije i pozicija centralne banke, koja ima svoje mesto u monetarnom sistemu, koja je u stvari, jedina monetarna vlast, ako hoćemo da taj monetarni sistem funkcioniše mora da funkcioniše.

Tako, da mislim, pre svega, dakle, težište mera moralo da se odnosi na ovaj ekonomski kompleks da se fokus suzi, da ne vodimo načelne rasprave da li smo za to da imamo političku saglasnost oko jednog takvog skupa mera oko kojih možemo da se složimo, ali dajte da nam budu predložene te mere za koje možemo osnovano da pretpostavimo da će proizvesti neke pozitivne efekte. Ja neću dalje o tome da govorim, posetio bih samo 27. decembra smo u sali preko puta raspravljali ekonomsku politiku i predloge za ovu godinu, uzmite pročitajte onaj steno-gram, sve što smo onda govorili se desilo, sve. Kira kaže svi smo odgovorni, nismo. Nismo svi odgovorni jer smo sasvim jasno ukazivali na posledice prilaza koji je predložen. Odgovorni dabome, i treba da budu odgovorni oni koji su smatrali da je to prilaz dobar, da će on uspeti i da će on rešiti naše ekonomske probleme. Nije to nikakvo, da tako kažem, bežanje odgovornosti, jer na kraju krajeva vrlo važno da li ćemo mi jedni prema drugima ovde biti manje ili više odgovorni, nego samo jednostavno plediram da sada predložimo neke razumne mere koje će imati neke pozitivne efekte za sve nas, a ne da opet „zabijemo glavu u pesak“ i kažemo evo spasava nas to. I drugo, ovde bi morali da vidimo šta je to odnos Evropske zajednice i Svetske banke i MMF.¹⁰⁰ Da vidimo kakvu mi i na kakvu finansijsku podršku zaista možemo računati? Vi ste meni ovde objašnjavali, Marendić¹⁰¹ je čitao neko pismo generalnog direktora Fonda kako ćemo da dobi-

⁹⁹ SIV je nastojao da ostvari kontrolu nad Narodnom bankom Jugoslavije od početka januara 1991, kada se saznalo za upad u devizne rezerve zemlje koji je izvršila Narodna banka Srbije.

¹⁰⁰ Međunarodni monetarni fond.

¹⁰¹ Božo Marendić (1939–2005). Diplomirao je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu 1961, a magistrirao na Londonskoj školi za ekonomiju 1966. godine. Radio je u Institutu za društvene nauke u Beogradu do 1974. godine. Sredinom osamdesetih godina postaje član Izvršnog vijeća Sabora Hrvatske, a do 1989. bio je i direktor Republičkog zavoda za društveno planiranje. 1. aprila 1989. postao je savezni sekretar za razvoj. Ova funkcija je naročito formirana na traženje Ante Markovića, a Marendić

jemo stand-by aranžman preko 7 miliona, od toga nema ništa, kao što vidite nije ni bilo ništa.

BOŽA MARENDIĆ: Program nije ni prihvaćen od strane Skupštine i republika, zato nije bilo ni MMF i ostalih stvari. Program sam za sebe, ako se ne prihvati, a bio i jednom prihvaćen ranije i nije bio provođen.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Pa ni prošle godine nismo ga dobili, osim onih 80 miliona dolara što smo povukli. Zalažem se dakle, za jedan realan razuman minimum ekonomskih i socijalnih mera od kojih će svi imati koristi makar u vidu minimiziranja ogromne štete koja nastaje u haosu u kome se mi nalazimo. I slažem se, i naslanjam to na ovaj prilaz o kome je Kira govorio, i ne vidim da iko razuman može, kad je reč o tome, da ima neki drugi prilaz, pravo da vam kažem.

ANTE MARKOVIĆ: Ako ja mogu sugerirati, pa da idemo po nekom redosljedu, ako ste za to. Čini mi se da bi bilo mnogo racionalnije, ako jedino neće još netko načelno nešto da kaže.¹⁰² Inače, samo jednu malu repliku. Ekonomska politika o kojoj Slobodan Milošević govori, uopće nije prihvaćena. I ta ekonomska politika uopće nije bila u funkciji.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Za prošlu godinu.

ANTE MARKOVIĆ: A osim toga, prošla godina bila je minirana, počev od onih koji su prekinuli međusobne trgovačke i ekonomske odnose, pa onda izvršili probu u plaćama, u javnoj potrošnji, prestali plaćati, izvršili upad u platni sistem, u monetarni, i tako dalje.¹⁰³ To Ti dobro znaš. Sad, kad bi počeli nabrajati, svašta bi mogli pobrojati.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: To je bilo prošle godine.

ANTE MARKOVIĆ: Onda bismo, Slobodane, mogli govoriti i o odgovornosti takođe. Ali, ništa nam to ne vrijedi.

je bio njegov kandidat za to mesto, označen kao ključni čovek reformskog projekta. 12. septembra 1991. je zajedno sa ministrom finansija Brankom Zekanom dao ostavku na mesto u SIV-u na traženje hrvatske vlade. Vratio se u Hrvatsku, bio je savetnik predsednika vlade (1991–1992), pa koordinator postupka sukcesije bivše SFRJ.

¹⁰² Stjepan Mesić je ocenio da „Marković, s mnogo logike i razbora, iznosi i tumači prijedloge mjera [...] i traži da dogovorene mjere potpišu predsjednici republika, dovoljno realan da shvati gdje se usidri la faktična vlast Odmah su se suprotstavili Bulatović, Milošević i Kučan. Diskusija da, analiza da, ali nikakve odluke se ne mogu donositi izvan republika: konačna rješenja prepustiti republičkim skupštinama. Marković se ne da smesti. Iskreno se napinje da spoji konce i poveže konce. Badava ti je, moj Ante, neće ni Slobo Jugoslaviju, ako to nije velika Srbija s takvim imenom. (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 180).

¹⁰³ Marković referira na niz ekonomskih mera koje je Srbija uvela, od bojkota slovenačke robe u decembru 1989, do upada u devizni sistem od 28. decembra 1990, kada se srpska vlada bez znanja saveznih vlasti „samozadužila“ kod NBJ za preko 18 milijardi dinara u deviznoj protivvrednosti i time nanela težak udarac deviznom sistemu zemlje.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Ništa, ništa.

ANTE MARKOVIĆ: Ništa. Prema tome, idemo sada tražiti rješenje. A vidiš, interesantno nešto: sve loše stoji, a plaće se svejedno isplaćuju. Zadnje plaće su bile isplaćene na nivou 41,5 milijardu dinara.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Sve na kontu inflacije.

BOŽO MARENDIĆ: Ne, ne inflacija. Nego smo sve pojeli, i amortizaciju i akumulaciju. Sad će tek inflacija doći.

ANTE MARKOVIĆ: Sad će tek inflacija doći na red.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Sad će račun da se naplati.

ANTE MARKOVIĆ: Naravno, o tome se baš govori. Prema tome, koliko smo god u lošoj situaciji, plaće rastu.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: A što se tiče posledica i poteza, bolje o tome na govorimo. Samo da uzmem primer kako ste, u stvari, potpuno rasipnički uništili devizne rezerve. Preko nerealnog kursa; pa samo su šverceri iz istočnoevropskih zemalja, po našem računu, po onom nerealom kursu koga ste se tvrdoglavo držali, odneli preko tri milijarde dolara u svojim džepovima.

ANTE MARKOVIĆ: Nema govora o tome. Taj račun nije točan.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Da ne govorim o bezglavom uvozu svega i svačega, uključujući i uvoz hrane, gde smo mi od neto izvoznika postali neto uvoznik hrane, u uslovima ogromnih rezervi prehrambenih proizvoda.

ANTE MARKOVIĆ: Nekoliko puta sam Ti već govorio da taj podatak uopće nije točan. Uvoz hrane je bio minimalan.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Samo je tačno da su opale devizne rezerve?

ANTE MARKOVIĆ: Pa da li je tačno da su formirane na 10 milijardi? Formirane, od ničega.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Formirane po skupu cenu, i prodate po jeftinu.

ANTE MARKOVIĆ: Dobro. Onda, ne kaže se da ih je neko formirao. Nego da ih je neko uništio.

Ja predlažem da idemo na ovu raspravu ovdje. Ja sam imao i prijedlog kako da idemo, ali ne znam da li se slažete. Ipak mislim da mi nešto moramo kazati o funk-

cioniranju granica. Bez obzira što to nije čista ekonomska, ali je i ekonomska kategorija.

KIRO GLIGOROV: Na osnovu ekonomskih granica?

ANTE MARKOVIĆ: Apsolutno.

SLOBODAN MILOŠEVIĆ: Jeste, ovde kaže, 4. strana: „... nepoštovanje ove odredbe, ... Savezno izvršno veće o načinu uplate carina“. Na osnovu takvog prilaza ste vi počeli onaj rat u Sloveniji. Oko carina i granica. U stvari, oko carina.

ANTE MARKOVIĆ: Nije samo to. Nego, zapravo, ne postoji mogućnost kontrole funkcioniranja jugoslavske granice na dijelu prema Italiji, Austriji i jednom dijelu Mađarske. Mi ne znamo šta se tamo događa. Prema tome, ja imam ovdje izvještaje i o njima mogu govoriti, izvještaje raznih resora naših, počev od SSNO-a, preko SUP-a, do poljoprivrede, tržišne inspekcije, i tako dalje, iz kojih se vidi da zapravo, do carina, da tamo šta se događa na granici mi nemamo pojma; da se upotrebljavaju papiri, žigovi Jugoslavije, a da je to van naše mogućnosti utjecaja. Postojali su razgovori sa Slovenijom, da se napravi neki dogovor. Dogovor do danas još nije napravljen. Ko snosi odgovornost za funkcioniranje? Evo, ja mogu sad pročitati ovdje. Vojska je sve predala. Nje više nema u karaulama. Što se SUP-a tiče, ima i njegov izvještaj. Imamo međudržavne i međunarodne ugovore; Jugoslavija je zaključila oko 60 bilateralnih sporazuma, o ukidanju viza, uprošćavanju putovanja; veći broj multilateralnih ugovora u ovoj oblasti; konvencije, protokol, izbjeglice, i tako dalje. Mi nemamo nikakvog uvida u tome šta se tu događa. Kakav je režim u kontroli prelaznja državne granice? Mada imamo potpisan, odnosno prihvaćen Brionski dogovor, u kojem bi to moralo biti definirano. Ja moram, da bih bio potpuno korektan, da kažem da pojedine, recimo, inspekcije koje se odnose na kontrolu uvoza, izvoza, ili na kontrolu veterinarsku, fitosanitarnu; sve to spada u međunarodne obaveze Jugoslavije; da su čak ljudi koji su vršili tu kontrolu, nakon Brionskog sporazuma, preuzeti potpuno od strane slovenskih pojedinih funkcija; ljudi; recimo, 17.7. preuzeli potpuno poslove, iako do tada to nisu bili. Ja neću sad govoriti šta su ljudi ovdje napisali u kakvim uvjetima su radili, i tako dalje.

Imam ovdje i pisma koja je napisala Savezna uprava carina. Ako bi mi ta pisma objavili, ona bi imala katastrofalne posljedice za zemlju; u kojoj naša Carina odbija da snosi odgovornost za, recimo droge, za uvoz oružja, za ilegalno kretanje ljudi. Ja imam pisma napisana. Ne mogu o tome da ne kažem. Od strane institucija koje snose međunarodnu odgovornost za to. Posebno je pitanje carina, koje se ne plaćaju uopće. Tvrdi se da ne postoji račun za to. Račun postoji za to. On je formiran još prije 25. Mi smo uveli poseban račun, na nivou SDK¹⁰⁴ Jugoslavije, na koji se uplaćuju carine. Taj račun postoji, zna se. Zatim, režimi uvoza i izvoza roba; zatim plaćanje cestarine za cijelu Jugoslaviju. Tu postoji neki dogovor, ubire se cestarina za kamione, autobuse, i tako dalje, koji idu kroz Jugoslaviju. To se, po nekakvom ključu, dijeli. To se sad ništa ne dijeli. Postoji, zatim, plaćanje carine pojedini

¹⁰⁴ Služba društvenog knjigovodstva.

naca fizičkih lica. To je jedno činjenično stanje, koje zapravo nije omogućilo da se provede Brionska deklaracija.¹⁰⁵ Ja imam tu cijelu dokumentaciju. Mogao bih vam od toga pročitati ne znam koliko, ali sam samo neke stvari izvukao van. Očito je da se mora ustanoviti minimum, ako vrijedi još uvijek da je to jedna granica – jugoslavenska – i dogovor je da u vremenu moratorija, po načinu kako je tamo napisano, da recimo, kad se radi o policiji da je to slovenska, ali da se radi po saveznim propisima; onda, mora se moći kontrolirati da li se ti savezni propisi provode ili ne provode. Evo, Pero je sada napisao jedno pismo u kojem traži da se izvrši inspekcija, jesi li ti dobio odgovor na to?

PETAR GRAČANIN: Nisam još dobio.

ANTE MARKOVIĆ: Sto se tiče ovog drugoga, nama na sednicama SIV-a pojedini resori odbijaju da snose odgovornost. Recimo, sanitarna inspekcija potpada pod određeni resor, veterinarska – meso ide u obadva pravca. Da li se to vrši po propisima ili ne? Možda se vrši još bolje nego ranije, ja to dozvoljavam, ali netko ko mora snositi odgovornost za to, on barem mora znati, on to ne zna. To se mora regulirati.

STJEPAN MESIĆ: Ante, jesi li ti prešao sada na pojedine konkretne detalje?

ANTE MARKOVIĆ: Ja sam prešao na pojedine dijelove, s tim da sam iz prvog dijela izvukao promijenu vanjskih granica i režima na granici, ono juče ste vi razgovarali, ne samo juče – oko oružanih sukoba, oko razdruživanja, to nisam spominjao.

STJEPAN MESIĆ: Ono što je Boro rekao, što je apsolvirano, to stavi sad na stranu.

ANTE MARKOVIĆ: To nisam pominjao uopće. Ja sam iz glave 1. izvukao samo jedan dio koji se odnosi na ovo o čemu vi juče niste razgovarali i nigde niste ništa napisali.

STJEPAN MESIĆ: Inicirao si jednu diskusiju, javio se Kučan.

MILAN KUČAN: Neću ja odgovarati predsjedniku Vlade, koji očito želi, sada kada je izgubio rat, dobiti sve to.¹⁰⁶ Ali oko tih problema. Ja se slažem sa tri predloga

¹⁰⁵ Brionskom deklaracijom predviđeno je vraćanje u stanje pre proglašenja nezavisnosti tokom moratorijuma, ali je to bilo teško izvodljivo nakon odluke Predsedništva SFRJ o povlačenju JNA iz Slovenije od 18. jula 1991.

¹⁰⁶ Kučan misli na rat u Sloveniji, za čiji početak krivi Antu Markovića. U vreme proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, Predsedništvo SFRJ je bilo u disfunkciji. U takvom vakuumu reagovao je Ante Marković, pod čijim je predsedavanjem Savezno izvršno veće održalo 147. sednicu u noći između 25. i 26. juna, sa početkom u 21,30 sati. Savezna vlada je ocenila da su odluka slovenačke Skupštine i hrvatskog Sabora označile političko-pravno i faktičko izdvajanje iz Jugoslavije. Sednica je bila burna. Prema navodima Predraga Tašića, portparola SIV-a, na ovoj sednici čuli su se disonantni tonovi između generala Kadijevića i premijera Markovića. Kadijević je tražio ofanzivna dejstva kako

koji su ovde bili dati i imaju svoju logiku, jedan sa drugim su vezani. Prvo sa predlogom Slobodana Miloševića da SIV izradi realan stvaran minimum ekonomskih i socijalnih mera, koje bi, za ovih koliko je još ostalo mesec ipo, a i ako bi baš i od danas – tri meseca, možemo svi imati korist od toga da se smanji ukupna šteta. To su dodirne tačke o kojima je bilo predsedniku Vlade u Ljubljani¹⁰⁷ rečeno gde je naš interes. To je vezano za drugi predlog gospodina Pelivana, dakle ako postoji politička volja da se obezbedi jedinstven ekonomski prostor, tržište slobodno i na njemu platni promet, monetarne i finansijske funkcije. I predlog Momira Bulatovića, da se to pošalje u proceduru legalnim institucijama, jer je po meni nelogično da upotrebim blagi izraz da se zalaganje za institucionalno i legalitet pokušava postići na neinstitucionalan i nelegitiman način i sredstvima. Mi legitimirani za pokriće ovoga što SIV predlaže nismo. To sam rekao u Ohridu, rekao sam juče, a ponavljam i danas. Ja takva ovlašćenja nemam i ne mogu i ne želim biti pokriće za ono što treba u proceduri ljudi koji su za to ovlašćeni i koji su za to vični da se to obavi. Drugo, oko institucija. Postoji određena institucionalna iluzija, da će se povratkom institucija u prvobitno stanje, institucija koje su generator jugoslavenske krize – rešiti ove

bi se spasila Jugoslavija: „Mislim da je prošlo vreme kada su se mogle voditi dugačke rasprave i da je sasvim prošlo vreme kada se nekim terminološkim egzibicijama ili manevrima mogla kamuflirati suština stvari. Suština je očigledna i gorka, vrlo gorka, za sve ljude u ovoj zemlji i za ovu vladu, u čijem mandatu se to događa, bez obzira na sve ono što je ona činila i pokušavala da učini. Što se mene tiče, ja niti mogu, niti hoću, niti smem to više činiti. Sada se već nalazimo u faktičkom stanju raspada Jugoslavije. Mi nismo sada pred dilemom da li ćemo zaustaviti neki manji ili veći sukob, nego da li ćemo zaustaviti put prekrajanja zemlje politiku svršenog čina koji neminovno u jugoslovenskim prilikama vodi u rat“. Marković je naglašavao da on ne želi da brani dotadašnji politički poredak u Jugoslaviji i da se njegova vlada našla u tragičnom procepu između jugoslovenskih nacionalizama: „Mi smo osigurali veliku inozemnu podršku jedinstvenoj Jugoslaviji. Samo ja nikada nisam shvatio da je ta podrška jedinstvenoj Jugoslaviji vezana na dosadašnju Jugoslaviju, nego da je ona dana zapravo onoj Jugoslaviji za koju se zalaže ova savezna vlada. A sada se javlja tendencija da se pod pojmom 'jedinstvena Jugoslavija' brani postojeći sistem. Mi tu moramo napraviti razliku. Kada se radi o nerazumnim odlukama, onda ja moram kazati da je apsolutno nerazumna odluka da se ne izvrši proglašenje predsednika Predsedništva i ne konstituiraju Predsedništvo. Apsolutno nerazumna. Mi moramo reagirati na odluku Slovenije, ali se ja nikada ne bih složio da reakcija znači da branim postojeću Jugoslaviju, sa hegemonizmom Velike Srbije. Za tako nešto ne bih glasao nikada. Isto tako kao što sam se borio protiv hegemonizma, borio se i borim se i protiv secesije. Ali, na žalost, mi smo se sada našli u procepu borbe nacionalizama, od kojih se jedni izražavaju kroz secesiju, a drugi kroz hegemonizam. A kada pogledate, hajde sednimo i sa jednim i sa drugima da razgovaramo o sistemu, pa ćete videti da smo mi dva sveta“ (Predrag Tašić, *Kako sam brano Antu Markovića*, M21Ugri, Skopje 1993, 182–183).

¹⁰⁷ Alojz Lojze Peterle (1948). Završio je gimnaziju u Novom Mestu, a na Univerzitetu u Ljubljani je studirao istoriju, geografiju i ekonomiju. Zaposlio se u slovenačko Institutu za urbano planiranje, i bio je blizak intelektualcima hrišćanske levice okupljene oko časopisa *Revija 2000*. Po osnivanju Stranke hrišćanskih demokrata novembra 1989, izabran je za predsednika, a budući da je ta stranka sa 13% osvojenih glasova na izborima bila najjača u okviru koalicije DEMOS, postao je premijer u koalicionoj vladi sredinom maja 1990. Ključna tačka programa njegove vlade bila je sprovođenje referendumske odluke o nezavisnosti. Iako su u prvoj polovini 1990. Drnovšek i Kučan bili u prvom planu ovih pregovora, sa približavanjem datuma otepljenja vlada je dobila novi značaj. Peterle je rukovodio vladom tokom čitavog procesa osamostaljenja Slovenije, uzeo je učešća u Brionskim pregovorima, gde se isprva protivio Deklaraciji u kojoj je video opasnost za sprovođenje nezavisnosti, a zatim ju je prihvatio kao osnovu za njeno sticanje. Tokom jeseni 1991. aktivno je radio na međunarodnom priznanju Slovenije, kroz pregovore sa austrijskim kancelarom Alojzom Mokom i nemačkim kancelarom Helmutom Kolom. Iako se DEMOS raspao 30. decembra 1991, njegova vlada se održala do sredine maja 1992. kada ga je na mestu premijera nasledio Janez Drnovšek.

problem. Ovde je govorio Kiro Gligorov – otimanje imovine, konfiskacija, pljačka žita, stoke. Koje su institucije potrebne, koje sada ne postoje da bi se to sprečilo? Koji propisi nedostaju da bi se to sprečilo? Koji, dve godine trajajući ekonomski rat protiv Slovenije kroz parcijalno tržište treba neki propis neku instituciju da bi se to sprečilo. To se sve može i da se Savezna skupština se ne sastaje.

U Saveznoj skupštini su bili doneti propisi gde slovenačke delegacije nije bilo, jer je otišla sa zasedanja iz protesta – političkog. To su bili zakoni iz oblasti narodne odbrane, oni isti zakoni koji su preneli regrutaciju na armiju. Sa problemom sa kojim se mučila Slovenija, sada se muči Makedonija i Bosna i Hercegovina, zakon je bio donet. Bilo je verifikacija mandata gospodina Kostića i gospodina Barjamovića, nisu bili Slovenci. Je li treba da navodim dalje primer? Treće, rekao sam juče – Slovenija je za to što je danas i juče bio predmet rasprave da se omogućiti funkcionisanje Savezne skupštine za poslove koji su vezani za moratorij i za pripremu dogovora i za njegovu pravnu sankciju, obezbedila svoju prisutnost i svoju odgovornost. SIV – Feri Horvat¹⁰⁸, ministar, februara je dao ostavku. Radila je do jula Savezna skupština, njegova ostavka je u fijoci gospodina predsednika Vlade. Ove dve ostavke¹⁰⁹, i ljudi koji su imenovani od strane SIV-a, odnosno Skupštine imaju tu formulaciju, ali je ta proširena sednica proširena sa njima i uz njihovu saglasnost i na njihovu molbu je to bilo doneseno. Ne moram vas ubeđivati da nećete naći u Sloveniji čoveka, uključiv i ovu dvojicu koji će se vratiti u SIV i raditi u SIV-u. To je SIV za kojega se u Sloveniji zna da je otpočeo rat u Sloveniji. U SIV-u se i ranije moglo raditi bez predstavnika jedne republike, a to na kraju krajeva nisu predstavnici republike, jedino u SIV-u nisu predstavnici republike, i to je nama Ante Marković često znao reći. Ja se s tim slažem. Dakle, te su stvari da bi se obezbedilo ono minimalno funkcioniranje sistema, u toj funkciji, dakle tržište i platni promet, monetarni sistem i funkcije to je sve obezbeđeno. Drugo je pitanje zašto je Narodna banka Jugoslavije isključila Sloveniju iz monetarnog sistema, a da ničim nije to bilo opravdano ni izazvano. Koja je to sankcija, to nije SIV, to nije Savezna skupština, to je Narodna banka Jugoslavije. Bilo bi dobro i neophodno pogledati sve te stvari u kontekstu onog jučerašnjeg prilaza, pragmatškog. Situacija je takva, kakva je, od nje treba polaziti i dogovoriti se kako ćemo preživeti ove mesece dok se konačno ne razjasni pitanje šta ćemo jedan sa drugim ili sami sa sobom. U pogledu Slovenije to je jasno. Ako treba ponoviti i danas i memorandum nije u sporu slovenačke Odluke. Tražio je da se za tri meseca odgodi njihovo involviranje Kroz tri meseca je ne bih, niti bilo ko od nas, doći u situaciju da se ponovi ta rasprava, i šta sada? Odluke su donete i ponavljam naša je želja i predlozi, a ima ih i Ante Marković u pogledu niza pitanja koje sada obavlja SIV, upravni organi, savezni itd. gde Slovenija želi saradnju. To je jedan dug materijal, ja se nadam da su ti ga dali kad si bio u Sloveniji. Imam odgovor na to. Oko carina – jasna je tu Brionska deklaracija, jasno je šta u njoj piše – fond, šest republičkih ministara i dva strana promatrača. Te si carine sada na posebnom računu u Sloveniji, i potraživanja iz budžeta, koja dru-

¹⁰⁸ France Horvat, savezni sekretar za turizam i spoljnu trgovinu.

¹⁰⁹ Ostavka potpredsednika SIV-a Živka Pregla i saveznog sekretara za saobraćaj i veze Jože Slokara.

govi u Sloveniji plaćaju. Nama je to pitanje života ili ne, a tebi može biti smešno, je li Slovenija pravi pare? Mi nismo provalili u monetarni sistem uz blagohotnost onih koji su, a imamo provereni podatak da pare vraćene nisu. Ako Predsedništvo želi o režimu na granici raspravljati, Brionskom deklaracijom SIV nije dobio mandat da on procenjuje kako se realizira Deklaracija, jedan i drugi aneks i pojedine tačke. Ante, kao predsednik Vlade ima obiman materijal koji vam može dati, možete tražiti od nas, gde primamo i mi, naš izveštaj o tome kakvo je stanje na granici, a tražite i od trećeg faktora, to su promatrači koji su u Sloveniji i prate šta se na režimu dešava. Ne razumem kako su do juče isti ljudi, iste institucije vrlo dobro obavile stvari, a od danas više to nisu u stanju.

Što se carine tiče, u sporazumu koji vam je ponuđen, ili u dogovoru, napisana je jedna tačka – da vam je moguće, kad god, uvid u to što se na carini dešava uz jednog našeg čoveka i jednog međunarodnog promatrača. Ne znam šta tu može biti sporno? Ako se žele napraviti problemi, naravno – može se, ako se ne žele napraviti problemi onda se može napraviti to funkcioniranje. Jer, oružje za Hrvatsku je otišlo preko granice dok ste vi imali kontrolu na granicama. Granica sa Rumunijom, sa svim izbeglicama i svim što se dešava, i sada je pod vašom kontrolom, tako da idealno stanje ni na jednoj granici nije, a ja se usudim tvrditi da u Sloveniji ništa gora situacija na granici nije nego što je bila pre 25. juna. Da ne diskutiramo napamet. Ja razumem – ako je odluka i želja Predsedništva da diskutira o stanju na granici, tražite dokumente, informacije, od jedne, druge i treće strane pa ćete imati uvid u to i možete zaključivati i raspravljati. Da se vratim na materiju o kojoj se danas diskutira. Uz onu moju načelnu primedbu – da taj sastav za to nije sistemski kompetentan, moj je predlog da se prihvate predlozi gospodina Miloševića, gospodina Pelivana i Bulatovića. Hvala.

ANTE MARKOVIĆ: Ja sam htio samo reći da je dosta velika kontradikcija u Milanovom izlaganju; on jeste za proceduru, samo nije za institucije koje bi u toj proceduri mogle sudjelovati.

MILAN KUČAN: Oprosti, ti mene krivotvoriš. Ja sam rekao – za onu minimalnu proceduru, te su institucije, što se Slovenije tiče, dovoljno osposobljene. A SIV može raditi dalje i bez ove dvojice.

ANTE MARKOVIĆ: Drugo, može biti da je stvarno stanje na granici najbolje, ali mi to ne znamo. Hoću reći, da institucije koje imaju međunarodne obaveze i snose za to odgovornost, ne mogu snositi tu odgovornost. Treće, pošto već uporno to ponavlja – o ratu Saveznog izvršnog vijeća sa Slovenijom, moram da kažem da je to potpuna neistina, jer nikakvu takvu odluku Savezno izvršno vijeće nije donijelo; a odluku koju je donijelo Savezno izvršno vijeće, u njoj su sudjelovali i članovi Saveznog izvršnog vijeća iz Slovenije koji su sad napisali ove ostavke. Ta odluka koja je donesena nakon što je Slovenija preuzela, jednostranim aktom, granice i nakon što je, jednostranim aktom, preuzela carinu, i jednostranim aktom kontrolu leta, sve jednostranim aktima, bez ičije saglasnosti, Savezno izvršno vijeće je donijelo Odluku o neposrednom obezbijedivanju izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice na teritoriji Republike Slovenije. Ja ću to sad pročitati jer ima samo dva

pasusa: „Radi obezbijedenja izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice i kretanju u graničnom pojasu na teritoriji Republike Slovenije, kao i radi obezbjeđivanja izvršavanja međunarodnih obaveza Jugoslavije i nesmetanog odvijanja saobraćaja i slobodnog kretanja ljudi preko državne granice, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove neposredno će preuzeti, odnosno, obezbijediti obavljanje poslova kontrole prelaženja državne granice“. Znači, dobio je zadatak Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove. Drugo: „U neposrednom obezbjeđivanju izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove će ostvariti neposrednu suradnju sa Saveznim sekretarijatom za narodnu obranu, kako bi se angažirale i granične jedinice JNA za obezbjeđivanje državne granice i na graničnim prelazima i u naseljenim mjestima u pograničnom pojasu“. To je sve.¹¹⁰ Na ostalo bi trebao neko drugi da dâ odgovor, a ne Savezno izvršno vijeće. Uostalom, Milanu Kučanu je poznato, možda griješim, da je on to negde saopćio da kad je, kako on kaže, došlo do rata u Sloveniji da nikoga nije dobio na telefon nego samo mene, da ja pojma nisam imao o tome, da je dva puta samnom razgovarao, da sam ga ja spojio s Vojskom itd., ali, to je sad posebno pitanje. Ja,

¹¹⁰ Odluka o neposrednom osiguravanju izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice na teritoriju Republike Slovenije, doneta na sednici SIV/a u rano jutro 26. juna u 03.30h, odnosila se na granične prelaze prema Italiji, Austriji i Mađarskoj koje su zaposeli slovenački pogranični organi. Savezna policija je ovlašćena da „neposredno obezbedi“ izvršavanje saveznih propisa o prelasku državne granice na teritoriji Republike Slovenije“. Za obezbjeđivanje državne granice „na graničnim prelazima i u naseljenim mestima u pograničnom pojasu“ trebalo je angažovati i granične jedinice JNA. Po slovu odluke, „način ostvarivanja saradnje sporazumno će utvrditi savezni sekretar za unutrašnje poslove i savezni sekretar za narodnu odbranu“. Naredba o zabrani uspostave takozvanih graničnih prelaza unutar teritorija SFRJ odnosila se na novostvorene granične prelaze koje su slovenačke vlasti uspostavljale prema Hrvatskoj. U njoj je kratko rečeno: „Zabranjuje se uspostavljanje tzv. graničnih prelaza unutar teritorije SFRJ. Danom stupanja na snagu ove Naredbe, tzv. granični prelazi koji su uspostavljeni, moraju se ukloniti“. Izvršenje ovog zadatka povereno je Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove i Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu. Način sprovođenja ove odredbe i naredbe predstavljao je neposredan povod za izbijanje kratkotrajnog rata u Sloveniji, pa je tako savezna vlada i nakon toga trpela kritiku da je izazvala rat. Njihov značaj i smisao postali su predmet oštrih sporenja. Slobodan Milošević, kao i Milan Kučan pre njega, nastojali su da Markovića i Savezno izvršno veće prikažu kao vinovnike oružanog sukoba (*Suđenje Slobodanu Miloševiću*, knj. 35, 258–262). Markovića sa vojnom intervencijom povezuje i Branko Mamula, koji tvrdi da ga je 24. juna, posredstvom bivšeg predsednika privredne komore SFRJ Milana Pavića, Marković pitao „da li bi Armija bila spremna zajedno sa SIV–om nastupiti u Sloveniji?“ (Branko Mamula, *Slučaj Jugoslavija*, CID, Podgorica 2000, 177). Janez Janša takođe tvrdi da je slovenačkim vlastima bilo poznato dramatično približavanje stavova između SIV–a i SSNO sredinom juna 1991 (Janez Janša, *The Making of the Slovenian State 1988–1992. The Collapse of Yugoslavia*, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 1994, 146). Međutim, sasvim drugačiju ocenu Markovićeve odluke dao je Stjepan Mesić, koji tvrdi da ga je po pokretu trupa JNA Marković u telefonskom razgovoru uveravao da ni on nije obavešten o tome: „Takav tijek zbivanja i akcija nije moguće objašnjavati, a kamoli opravdati zaključcima SIV–a! Netko želi diskreditirati reformske napore savezne vlade pred međunarodnim forumima“ (Stjepan Mesić, „Put u rat“, u: Branka Magaš, Ivo Žanić (ur.), *Rat u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Naklada Jesenski i Turk/Dani, Zagreb/Sarajevo, 1999, 33). Sam Marković je tvrdio da je odluka SIV–a zloupotrebljena od strane vojnog vrha: „Ja sam naime intervenirao zašto je u moje ime, moje ime tu iskorišteno mada sa mnom niko nije razgovarao nikome nisam dao saglasnost da se to napravi. Na to je Kadijević rekao: ‘Pošto smo znali da se ti nećeš saglasiti, nismo te ni pitali!’“ (*Suđenje Slobodanu Miloševiću*, svedok Ante Marković, četvrtak, 23. oktobar 2003, 191–192; više u: K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 59–42, 88–91).

jednostavno, hoću sada ovdje, samo utoliko da reagiram, a jednom ću to u javnosti, na jedan drugi način a ne na ovaj, saopćiti, kad budem ja smatrao to za potrebno.¹¹¹ Meni je dosta da slušam ovakva eksploatiranja koja uopće ničemu ne služe i nisu istinita. Osim toga, ja sam i na konferenciji za novinare, rekao, na kojoj je bilo preko dvijesto inozemnih i domaćih novinara, nešto povodom toga. Na koncu, da kažem sljedeće: Kad se radi o članovima Saveznog izvršnog vijeća, ja bih ovako preporučio – skinite vi sa njih obavezu da moraju da daju ostavke, pa neka oni sami odluče. Vi ste njih obavezali da oni to naprave. Ja neću kazati šta sam s njima pojedinačno razgovarao.

STJEPAN MESIĆ: Hvala lijepo. Milan Kučan.

MILAN KUČAN: Ja ne želim da ovaj forum bude svjedok rasčišćavanja odnosa koje mi imamo sa gospodinom Antom Markovićem. Pošto je potegao ta pitanja, ovako; prvo, nikakvu obavezu prema nama ni Živko Pregl, ni Slokar, nemaju. Ovdje sam rekao, pred vama – nikakvu obavezu prema nama, formalno, nemaju. Ti njih ubedi.

ANTE MARKOVIĆ: Pa, napisali su to.

MILAN KUČAN: Nemaju, Ante, nikakvu formalnu obavezu. Ja sam ti rekao, to što je napisano šta znači, oni su bili tu.

ANTE MARKOVIĆ: Oni su to napisali.

MILAN KUČAN: Drugo, oko tok zaključka koga si pročitao, bila je rasprava dok je Živko Pregl bio, protestirao je da se taj zaključak upotrebi za ono što se upotrebilo. Ako nisi znao na šta će moći taj zaključak da dovede, to je tvoj problem. Objektivno je doveo do toga; pogledaj, imamo mi na raspolaganju, a mogu Ti dati drugovi iz Sekretarijata za narodnu odbranu, kako je to sprovedeno i konkretne akte – komandovanje. Kako nije to tvoja stvar – pozivajući se na tvoj zaključak?

ANTE MARKOVIĆ: Izvini, ali to nema nikakve veze.

MILAN KUČAN: Nema nikakve veze, ti si ipak predsednik Vlade koji je potpisao taj zaključak, a Živko Pregl ti je rekao da on za takvu interpretaciju tog zaključka ne stoji – to je povod za njegovu ostavku. Molim da ne rasčišćavamo sada i to. Ponovo se vraćam na taj režim – granice. Ako će biti zaključak, i prihvatite taj moj predlog – da o tome raspravljate na takav način, onda ćete videti da li je omogućen uvid inspekcijama u to što se radi, ili nije.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Franjo Gregurić.

¹¹¹ Marković je svoju verziju ovih događaja izložio tek 2003. u Haškom tribunalu kao svjedok na suđenju Miloševiću, a zatim i u feljtonu „Moja istina o smrti Jugoslavije“, *Danas*, Beograd, 13–26. novembar 2003.

FRANJO GREGURIĆ: Predsjedniče i uvažene kolege. Moram drugačije početi raspravu na današnjoj sjednici nego što je većina vas počela. Sigurno je da opća konstatacija stoji, koju i mi dijelimo u Hrvatskoj, da je katastrofalno ekonomsko stanje u zemlji, produkt dužeg vremenskog razgrađivanja ekonomije na ovim područjima i da nije to rezultat, šest ili sedam mjeseci, nego da je to bilo vidljivo koncem prošle godine, a sve ovo što se događa nakon toga su ova mrvljenja, uništavanja; ona su doprinijela da smo tu danas gde jesmo. Međutim, podržavajući sve, od riječi do riječi, što je rekao gospodin Gligorov, moram, ipak, još nekoliko riječi reći obzirom da dolazim iz Republike gdje se vodi rat. Moram vam reći, poštovane kolege, – ja se vama divim. Razgovarate kao da je mirno, kao da svaki dan ne ginu ljudi, kao da juče niste donijeli odgovarajuće odluke koje nitko ne poštuje, kao da noćas nije ponovo palo, ne znam ni ja koliko, 350 mina ili 400, ispaljeno puno metaka, i sve to proizvedeno u našim tvornicama. Tvrdim, pouzdano, da ni jedna mina nije proizvedena niti kupljena od Hrvatske u inozemstvu nego su sve proizvedene u tvornicama u Jugoslaviji. Taj zločin prema ljudima i prema prirodi, i štete koje nastaju, su samo još jedan dodatni teret svim ovim štetama koje trpe danas svi.

Malo sam razmišljao – ne može biti da ne trpi Makedonija, jer nema saobraćaja, nema tranzita, nema turista. Ne može biti da ne trpi Srbija, bez obzira što mi govorili, jer, ni ona nema, takođe ni tranzita, ni jednog dela gostiju itd. Konačno, godinama građena suradnja između privrednih subjekata i međusobna zavisnost je tako velika, da ona kada se na bilo koji način – umjetni ili prirodnih kida, ona mora ostaviti traga, bar za jedan vremenski period dok se ne napravi neka druga ravnoteža sa nekim drugim tržištem. Ne želim dirati bolne rane i analizu toga, jer, to je vjerojatno stvar političkih procjena, zbog čega je sve to skupa došlo i zbog čega je to sve zajedno prisutno. Ali, oprostite, ja o ovome ne mogu razgovarati tako dugo, dok se gine i dok se ratuje, jer, to je osnovni razlog zbog čega i svi ostali trpe štete – htijeli to ono priznati ili ne. Međunarodnim štetama – neću govoriti, one su apsolutno poznate, priznate, evidentne, vidljive. Mi u svakom dokumentu – oprostite gospodine predsjedniče i ovde na Predsedništvu, mislim da ste već više puta zaključili prekid vatre, neodložan je konačan i isključiv. Poslali smo – svega naokolo hrpu komisija, ratuje se i dalje, puca se i dalje. Prema tome, pred uvjet, da možemo razgovarati o bilo čemu je vraćanje mira u dio tih domova, a smanjivanje ratne atmosfere, pa i kad bi ovo prihvatio – sve što ovdje piše, uvažavajući veliki dio sugestija da potpisnici nisu ti koji tu piše, da bi u ovoj proceduri trebali biti drugi – čak i to nije sporno. Trebao bih pitati i sam sebe i vas sve zajedno, da li je moguće postići bilo kakav mir, kada se danas potpuno jasno zna da u agresiji, sudeluje – sa vašim ili bez vašeg znanja, Jugoslovenska narodna armija. To su činjenice, koje su evidentne, koje su vidljive i danas razgovarati o tome sigurno da je vrlo teško. Mislim da se prije svijega treba vratiti miru, a onda vraćati i tržište. Mi smo tržište razbili, to je prva stvar, monetarni sistem, još uvijek smo u istom monetarnom sistemu, jednostavno zbog toga, jer ljudi nisu u stanju vjerovat da možemo sve to uništiti tako brzo, i jednom kada se to definitivno uništi, onda više nema ni povratka. Platni sistem i sve ovo ostalo dalje ide na način kao što je više manje to rečeno, ne bi to komentirao. Možda samo nekoliko riječi oko carina, carinskih dažbina i pridržavanja u tom dijelu odogovarajućeg reda i propisa.

Nakon stupanja na snagu moratorija, bez obzira je li to sedmi ili je neki drugi datum, ali sedmog je to potpisano. Ne ulazeći ko se drži, ko se ne drži, činjenica da je Hrvatska stavila u fazu mirovanja, sve odluke koje je donela jednostavno zbog toga da omogući da se taj proces nastavi. Prema tome, nisu ni preuzete carine, nisu preuzete neke druge funkcije, nisu preuzeti devizni poslovi itd. Međutim, postavlja se pitanje kako dugo će to moći – sve zajedno funkcionirati? Meni je potpuno jasno da carinski sistem, de fakto nije samo pitanje carina, nije samo pitanje prihoda koje ostvaruje Savezni budžet, nego je to pitanje, odgovarajuće kontrole ulaska, izlaska i državnosti na toj istoj granici. Ako smo to stavili tako i ostavili da bude u toj fazi – kao što je bilo, u onom dijelu granice koja se odnosi prema Mađarskoj, prema moru – ko ima kontakta sa inozemstvom, bilo bi sigurno korisno uložiti napore da se pokuša učiniti nešto da se bez obzira na jučerašnje političke dogovore, proba omogućiti funkcioniranje makar tog minimuma gospodarskog sustava u ovim prostorima, jer štete koje idu biće još vijeće i ne znam kakve sve posledice se mogu napraviti. Ne samo kroz raspad, nego vjerojatno kroz stradanja i potpuno siromaštvo svih građana na području današnje Jugoslavije. Toliko, gospodine predsjedniče.¹¹²

STJEPAN MESIĆ: Hvala lijepo. Izvolite.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Ja se izvinjavam, ali se ipak moram vratiti na jedno pitanje. Mislim da je gospodin Kučan i juče i danas rekao da je jednim delom praktično i Skupština kriva za situaciju u kojoj se zemlja našla i spomenuo je – u ovom slučaju dve odluke koje je Skupština donela. Mislim, kad bi tako razgovarali onda bi se verovatno našli i delegati i u jednom i drugom veću u poziciji da kažu da su se našli u trenutku kada ne bi doneli određenu odluku. Praktično, pa su je doneli iz razloga predloga određene republike. Međutim, meni je žao što se u ovom trenutku ne spominje i to da je upravo iz Skupštine Slovenije potegao predlog da se praktično, pojedinačno usvajaju promene amandmana na Ustav zemlje i da je upravo bio verifikovan taj predlog i da je jedino ta Skupština odbila da prihvati i jedan predlog. Znači i jedan minimum koji bi omogućio instituciji koja je parlamentarna, a nijedna država na svetu nije u situacija da se Parlament raspušta, a da rade druge institucije. Prema tome, kad je reč o instituciji saveznoj, odnosno o Parlamentu koji svuda u državi – u svim državama radi, onda se postavlja pitanje zašto i taj predlog koji je vezan – recimo za 65. Amandman da bi ta Skupština mogla da radi, nije prihvatila Skupština Slovenije. Iz tog razloga ne bi mogla da prihvatim obrazložene koje u ovom trenutku gospodin Kučan izneo. Ja vas, još jedan put podsećam, da je jedini slučaj kada Predsedništvo SFRJ i Savezno izvršno veće mogu da funkcionišu, a da se Skupština nalazi u blokadi jeste ratno stanje ili neposredna ratna opasnost i s tim da takvo stanje bude prethodno proglašeno – u ovom slučaju to nije. Molila bih vas, da to imamo u vidu praktično kod rasprave po drugim tačkama u okviru dogovora. Hvala.

¹¹² Stjepan Mesić: „Predsjednik hrvatske vlade se javio u završnom dijelu rasprave. Govori s mnogo emocija – upravo smo primili izvješće o upadu vojske i terorista u Beli Manastir“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 182).

MILAN KUČAN: Samo da objasnim, ja o tome nisam govorio, ja za ništa Skupštinu nisam okrivljavao, oprostite vi ste me krivo razumeli.

KIRO GLIGOROV: Posle svih objašnjenja, ja ne znam zašto se ne može rešiti pitanje carina. Dok god postoji ta granica, kroz koju prolazi roba za sve nas i ljudi koji nose sa sobom određene stvari – opet iz svih krajeva zemlje.

STJEPAN MESIĆ: Pa, rekao je Milan Kučan da treba ona komisija od šest članova s jedne strane, dva promatrača izvan SIV-a da se plaća na jedan račun, da se formira taj fond. Ja sam, tako razumio.

ANTE MARKOVIĆ: To nije nikakvo opravdanje, jer, taj mehanizam je vrlo jednostavan. Ministar finansija – savezni i ministri finansija republika su ta ekipa, koja treba da kontrolira račun na koji dolazi carina i carinske takse i dažbine iz svih dijelova zemlje. To piše u Brionskoj deklaraciji. Račun zato postoji, a na taj račun se ne uplaćuje. Osim toga, to je samo jedno pitanje, ima tu niz pitanja – režimi na granici, pa to je vrlo složeno ljudi. Sve to treba uspostaviti, mi jesmo razgovarali nekoliko puta, bili su nekoliko razgovora, nekoliko je razgovora vodio Mitrović sa Sešekom, sa Ocvirkom.¹¹³ Na koncu, bili smo u Sloveniji, razgovarali.

MILAN KUČAN: Rekao je da smo mi prethodnica Rajha.

ANTE MARKOVIĆ: Ko je rekao?

MILAN KUČAN: Taj isti Mitrović.¹¹⁴

ANTE MARKOVIĆ: Ne znam. Sada postoji jedan prijedlog kojega je nakon naše posijete – koji smo imali prošli tjedan u Ljubljani, bilo je obećano da ćemo dobiti, da će u četvrtak biti sijednica Saveznog veća Slovenije, da ćemo nakon toga dobiti predlog. Mi smo početkom ovoga tjedna dobili jedan prijedlog, koji velikim dijelom ne odgovora na pravi način onome što bi se moralo uspostavljati, kao funkcioniranje tog sistema na granici. Recimo ne može napisati – samo da spomenem jedan detalj, da Republika Slovenija preuzima punu odgovornost za sprovođenje carinske

¹¹³ Andrej Ocvirk (1942), slovenački privrednik. Potpredsjednik Vlade Slovenije od 8. maja 1991. do 14. maja 1992. zadužen za ekonomiju.

¹¹⁴ Aleksandar Mitrović (1933–2012), potpredsjednik Savezne vlade od formiranja 16. marta 1989. godine. Kao srpski kadar, isticao se izjavama bliskim srpskom rukovodstvu, pa je već krajem tog meseca tvrdio da na demonstracijama na Kosovu povodom proglašenja ustavnih amandmana, Albanci pucaju snajperima jedni na druge da bi napravili haos u interesu i uz pomoć Albanije. Postepeno se udaljavao od premijera Markovića. Mitrović je nakon Markovićeve ostavke u decembru 1991. postao vršilac dužnosti predsjednika Saveznog izvršnog veća, koje je do tada napustio čitav niz ministara – Božidar Marendić i Branko Zekan su otišli 12. septembra, Živko Pregl, Franc Horvat i Jože Slokar 21. novembra, Budimir Lončar 11. Decembra, a Darko Marin, Veselin Vukotić i sam Ante Marković 20. decembra. Mitrović je neka od ministarstava pogasio, dok je na osetljiva mesta imenovao vršioce dužnosti, pa je tako Lončara na čelu ministarstva spoljnih poslova nasledio Milivoje Maksić. Mitrović je predsedavao ovom „krnjom“ vladom od 20. decembra 1991. do 28. aprila 1992.

i druge granične kontrole. Ne može ona to preuzeti. Znači, ona automatski isključuje sve druge van, i to isključuje kao zajedničku instituciju.

JURE PELIVAN: Izvinite gospodine, dajte da se oko carine dogovorimo. Zašto se ne bi dogovorili – sad je to jedini izvorni prihod, Saveznog budžeta. Dajte, da se na jedinstven način dogovorimo, pa makar i preko fonda, pa makar i specifikacija u šta se troši carina, ali dajte da i to bude jedan od značajnih dogovora da u tom pravcu radimo.

STJEPAN MESIĆ: Jure, ali drugi ne plaćaju koji nisu preuzeli carinu.

JURE PELIVAN: Govorim o svima. Nisam spomenuo ni jednu republiku, ni jednu carinarnicu, nego o svima govorim.

ANTE MARKOVIĆ: Postoji, niz propisa koji proizlaze iz međunarodnih ugovora i obaveza zemlje, koji predstavljaju režime na granici, a carina i carinske takse i dažbine su samo jedan element. To treba shvatiti i o tome se radi, dobro ja bih mogao sada tu elaborirati.

STJEPAN MESIĆ: Ali, Milan je rekao mehanizam, na koji način se može doći.

ANTE MARKOVIĆ: Ali to je, dio toga. Jeste, istina je, ima i kod drugih – ne plaćaju redovno, u zadnje vreme Hrvatska isto ne plaća, plaćala je inače redovito, nakon što je donijela ove odluke zadnje, sada je prestala plaćati. Ali to je samo jedan aspekt. Međutim, režim na granici između Hrvatske i drugih država, između jugoslavenske granice u Hrvatskoj i drugih – nepromjenjena je. To je razlika i ja o tome govorim. A sada ako se nama kaže „Savezna uprava carina može po dogovoru povremeno zajedno sa Republičkom upravom carina i nezavisnim međunarodnim promatračima, obaviti kontrolu sprovođenja propisa koji se odnose na obavljanje granične kontrole robe i putnika“. Pa malo unaprijed da kaže – ja ću sada doći tamo. Hoću reći da na takav način stvari ne mogu biti regulirane, barem u vremenu moratorija. Šta će se poslije dogoditi, šta će posle biti, neka bude kako će se dogovoriti. A istovremeno, sigurno da se carine moraju uplaćivati jer to je samo jedan aspekt toga. Račun za to postoji, ne treba nikakav račun novi formirati. Ja mogu sada, da iskoristimo to vrijeme, tržište sada o kojem ste većina vas govorili, ima ogromnih diskriminacija i zatvaranja tržišta. Postoji stvarno otimačina tuđe imovine. Postoji eksproprijacija za koje nema nikakve pravne osnove. I mi imamo jednostavno te slučajeve u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, takođe i u Sloveniji. I međusobne optužbe tu postoje, da se imovina jednostavno ekspropirira, da se uzima. A evo vam primer kako smo se mi već podjelili. Platni sistem i platni promet. Bosna i Hercegovina, ona ima platni promet sa svim republikama i pokrajinama. Ali, Crna Gora, ona uglavnom sa Srbijom, a drugo nema skoro ništa. Hrvatska i Slovenija prema Bosni i Hercegovini, dok prema Srbiji, uopće ne izmiruje obaveze. Makedonija izmiruje obaveze prema svima. Slovenija uopće, u malom obimu, a od čega najviše prema Hrvatskoj, a zatim prema Srbiji. Srbija opet bez pokrajina, prema

Vojvodini, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, prema Hrvatskoj i Sloveniji, praktički – ne funkcionira.

BORISAV JOVIĆ: Sve to što si nabrojao, ili samo ove dve poslednje?

ANTE MARKOVIĆ: Ne, Srbija ne plaća prema Hrvatskoj i Sloveniji, a prema Vojvodini, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini – plaća. Kosovo izmiruje samo neznatan broj obaveza prema Srbiji. Vojvodina, Makedonija i Bosna i Hercegovina, one jedino funkcioniraju u obadva pravca, sa svima, a drugi svi djelomično. Posebno je opet (što bi od Mome mogao čuti), „Vlada Republike Crne Gore, zabranjuje pravnim licima sa teritorije Crne Gore da vrše plaćanje prema pravnima licima van teritorije ove Republike, kao i zbog zahteva da prodavaonice, agencije i druge poslovne jedinice čiji vlasnici imaju sedište na teritoriji druge republike, otvaraju račune za uplatu pazara.“ Veći broj pravnih lica se obratio SDK Jugoslavije za intervenciju. U stvari za mene su to „incidni“ potezi. To je mali prostor Crne Gore, ako sama bude živela od svog prometa, gotova je. Nije mi jasno zašto ste to donjeli? Osim toga ima privrednu strukturu, koja je apsolutno ovisna o jugoslavenskoj strukturi – nije mi jasno to vaše zatvaranje, to vam vodi u samoubistvo.

MOMIR BULATOVIĆ: Mogu li samo da pitam? Nije mi jasno kako saveznom premijeru nije jasno da se insistira na poštovanju zakona i propisa. Ta Uredba na koju ste se sada pozvali, u suštini znači samo sljedeće: da se ne može koferima nositi novac iz Titograda i iz Bara, pa uplaćivati u Dubrovnik – to smo zabranili. I savezni zakon o platnom prometu kaže da se mora uplaćivati u tu poslovnicu gdje je to mjesto. Prema tome, samo je stvar u tome bilo. I ja ću vas zamoliti, poslaću vam sve te naše precizne uredbe, jer smo zaista bili u situaciji, da se dugo vremena prema Crnoj Gori ne izmiruju apsolutno nikakve obaveze, te da se izvlači novac nelegalno mimo svih zakonskih odredbi, nosi privatnim automobilima i koferima i uplaćuje u poslovnice SDK na teritorijama drugih republika. To je samo to, izvijnjavam se što sam vas prekinuo.

ANTE MARKOVIĆ: Ja imam izvještaj SDK koji ovako stvar tretira kako sam sada rekao.

STJEPAN MESIĆ: Gospodin Kučan ima pitanje.

MILAN KUČAN: Mogu li dobiti jedan odgovor? Ako tih podataka i informacija kojima raspolaže SIV i predsednik, ako sam dobro zapamtio, da je Slovenija konfiskirala imovinu drugih. Pa bi molio da se to kaže gde i ako ja mogu dobiti informaciju o tome?

ANTE MARKOVIĆ: Ja samo kažem kako je.

MILAN KUČAN: Molim konkretnu informaciju o tome.

STJEPAN MESIĆ: Možemo li se dogovoriti za dalji rad? Nakon ovih predloga i rasprava koji su bili i dosta konkretizirani, dobijemo mišljenje premijera o tome kako misli doći sa jednim sukusom, sa jednim prijedlogom i na one institucije koje to trebaju usvojiti. Jer smo rekli ovako kako je bilo predviđeno, potpisi u ime institucija koje su ovdje navedene ne bi prošle, prema tome, moramo se dogovoriti ona-ko kako može.

JUGOSLAV KOSTIĆ: U preambuli se pozvati na jučerašnji stav.

STJEPAN MESIĆ: I zbog toga, jer dio je prihvaćen na jučerašnjoj sjednici. Prema tome, to smo apsolvirali.

ANTE MARKOVIĆ: Stipe, jesu dio principa, ali ovo drugo još je sve otvoreno. S tim da uvažavajući potpuno ovo što je Franjo Gregurić govorio, o situaciji u kojoj se nalazi Hrvatska, ratnom stanju itd., sasvim sigurno da je vrlo teško razgovarati o ovom o čemu mi sada pokušavamo da razgovaramo. Ali se mora razgovarati, svejedno, kakvo god stanje bilo, mora se moći živjeti.

STJEPAN MESIĆ: Ali, sam si rekao da je realitet, da je dio vlasti prešao na republike, da li legalno ili stvarnošću, to je druga stvar.

ANTE MARKOVIĆ: Jeste, to je realitet.

STJEPAN MESIĆ: Znači, mora se riješiti da se sjedne sa predsjednicima vlada i da se riješi. Ali dobro mi dajemo ovde „prolazno svjetlo“.

ANTE MARKOVIĆ: Radi se o tome da vi date političku podršku.

BORISAV JOVIĆ: Mi treba da donesemo neki zaključak, na kome ćemo da definišemo ono o čemu smo ovde govorili i u čemu ima neke sloge. .

To bi moglo da bude na par stranica, čemu mi dajemo podršku i da ga upućujemo dalje, mislim to je ono što je prirodno za Predsedništvo.

ANTE MARKOVIĆ: Ali, ako bi morala ovo usvojiti Skupština Jugoslavije, a ona se ne može sastati, onda mu ništa ne vrijedi.

BORISAV JOVIĆ: Ovde je bilo reči o sasvim konkretnim i razložnim predlozima koji odgovaraju prirodi našega posla, imajući u vidu da ne postoje uslovi da se ovo potpiše, na način kako je zamišljeno. Pa se može kazati da je Predsedništvo razmatralo to i to, pa da je po tom pitanju ocenilo tako i tako, pa ako o tom pitanju smatra da treba tako i tako, da insistira da republičke vlade ili skupštine, ako se na njih odnosi. Mi takvu prirodu zaključka možemo da donesemo. A ja ne prejudiciram nijedno pitanje kakav stav imamo, govorimo o kakvom pitanju, na koji način mi to možemo da kažemo. I u tom smislu na osnovu diskusije, za vreme pauze, dobro bi bilo izvući sukus svih onih pitanja za koja mi možemo i treba da zauzmemo pozitivan i politički stav za rešavanje ovih pitanja, imajući u vidu da iza toga mora da dođu i vlade koje će na tome raditi i skupštine. To je jedini način da obuhvatimo sve

što treba da obuhvatimo. Ali u alinejama koliko mi to možemo, mi ne možemo da kažemo „evo kreditnu politiku ćemo tako i tako“.

ANTE MARKOVIĆ: Ne, ali moramo kazati da nema razloga da Narodna banka Jugoslavije isključi Sloveniju i Hrvatsku iz monetarnog sistema.

BORISAV JOVIĆ: To mi ne možemo kazati, jer mi nismo kompetentni za to, apsolutno to nismo treba raditi po zakonu. Narodna banka je potpuno suverena da donosi te odluke, to kazati...

ANTE MARKOVIĆ: Ali ona ne može donositi političke odluke.

BORISAV JOVIĆ: Mi samo možemo kazati da Narodna banka mora raditi u skladu sa zakonom i svojim ovlašćenjima i niko nema pravo da joj se meša.

ANTE MARKOVIĆ: Nema kontrolu skupštine.

BORISAV JOVIĆ: Nemaš ni ti kontrolu Skupštine nikakvu, i sada ti tražiš, ti nisi sada ovde šef nad Narodnom bankom, Narodna banka je samostalna institucija i odgovara Skupštini Jugoslavije.

ANTE MARKOVIĆ: Nije baš tako.

BORISAV JOVIĆ: Baš – jeste.

ANTE MARKOVIĆ: Nije bas tako, tamo vlada također određeni odnos koji je rezultat određene politike. To je tako.

BRANKO KOSTIĆ: Ali mora da postoje neki razlozi zašto je baš Sloveniju i Hrvatsku isključila. Jesu li to isključivo politički razlozi.

JURE PELIVAN: Moraju da se primenjuju jedinstveni principi prema bankama kada su u pitanju njihove obaveze i prava.

BRANKO KOSTIĆ: Ja pretpostavljam da nisu razlozi političke prirode zašto je Centralna banka isključila.

BORISAV JOVIĆ: Svaki pokušaj da mi ovde donosimo političke odluke koje će kršiti prava naroda i banci da radi svoj posao, ne dolazi u obzir.

ANTE MARKOVIĆ: Izvini molim te Boro, nema pravo da Narodna banka donosi političke odluke. Činjenica je da, što se tiče Hrvatske ni jedan jedini njen propis nije aktiviran, ni jedan. I da smo dobili pismo predsednika vlade u kojem je to jasno napisano. Druga je stvar Slovenija, sa Slovenijom je bilo problema. Ali, sada je Slovenija dala izjave i donjela odluke u kojima stornira određene svoje odluke po kojima se može zaključiti – u redu neka to SIV napravi, mi ćemo to napraviti imamo sutra sjednicu.

BORISAV JOVIĆ: Kad tako lepo kažeš o Hrvatskoj, da li je Hrvatska izašla iz Skupštine Jugoslavije i juče rekla da ne dolazi uopšte ponovno.

ANTE MARKOVIĆ: Pa jeste, ali kakve to veze ima s monetarnom politikom?

BORISAV JOVIĆ: Ima vrlo velike veze, onemogućuje funkcionisanje države, ako on onemogućuje mora biti na neki način i on uhvaćen, pa ne može to je ono o čemu smo malopre razgovarali. Mi svuda gde imamo mogućnost da mi neki potez povučemo mi to ne damo, a prema nama se sve radi prema državi saveznoj, zbog toga je uništena, zato što ste tako radili. Ne može se Narodnoj banci nikakva direktiva odavde davati, ona radi po zakonu, to ne dolazi u obzir. Ona je dužna da radi po zakonu.

STJEPAN MESIĆ: „U kom grmu leži zec“.

BORISAV JOVIĆ: Pa „zec“ je bio u tome da se sruši jedna odluka Narodne banke, to ne damo mi.

STJEPAN MESIĆ: Dajem pauzu.

(PAUZA OD 14,05 SATI)
(Posle pauze od 15,45 sati)

STJEPAN MESIĆ: Dobro, nastavljamo sa radom. Pročitajte ovaj tekst, pa ćemo otvoriti raspravu.

BRANKO KOSTIĆ: To bi podrazumijevalo da Ajga i Ante,¹¹⁵ po svojoj liniji, možda i zajednički, preduzmu mjere.

ANTE MARKOVIĆ: Ali nemojte vi ovdje napisati, neophodno je postići politički konsenzus, nego valjda je i ovde postignut dogovor. Pa nemojte sad da ispadne.

STJEPAN MESIĆ: Gdje je to?

ANTE MARKOVIĆ: Na kraju prve stranice.

STJEPAN MESIĆ: „Postignut je politički konsenzus“.

JUGOSLAV KOSTIĆ: U ovom dogovoru treba se pozvati u preambuli na postignut konsenzus svih predsednika republika i onda ide se prema skupštinama.

STJEPAN MESIĆ: To smo postigli. (*Grupna diskusija*).

¹¹⁵ Slobodan Gligorijević i Ante Marković.

MILAN KUČAN: Što se mene tiče – ne.

STJEPAN MESIĆ: Postigli smo konsenzus o obavljanju minimuma ekonomskih i političkih funkcija. Sada će oni to elaborirati i reći šta misle.

ANTE MARKOVIĆ: Dobro, ljudi, ovde ste juče jednoglasno usvojili, istovremeno je neophodno obezbjediti nužno funkcioniranje vitalnih djelova političkog i ekonomskog sistema zemlje do realizacije političkog dogovora.

STJEPAN MESIĆ: A ovo je čak manje od onoga.

ANTE MARKOVIĆ: To ste juče vi usvojili. Prema tome, ja ne vidim...

STJEPAN MESIĆ: Nemoj vikati na nas, pristajemo.

BRANKO KOSTIĆ: Meni samo nedostaje u ovom djelu poziv i na ovaj dogovor i saglasnost koju smo juče postigli. Jer mi upravo polazimo od tih usvojenih principa.

BORISAV JOVIĆ: Polazeći od stava usvojenog na jučerašnjoj sjednici da je neophodno obezbjediti nužno funkcioniranje, tu samo ubaciti.

STJEPAN MESIĆ: Gde to kaže?

BORISAV JOVIĆ: Na početku drugog, polazeći od stava, a usvojenog na jučerašnjoj sjednici.

ANTE MARKOVIĆ: Tako.

BORISAV JOVIĆ: Na dnu gde kaže poslednja rečenica postignut je politički konsenzus o bavljenju neophodnog minimuma, a ne minimuma. Minimuma, to je baš malo loše. Ili da kažemo neophodnog obima.

ANTE MARKOVIĆ: Ali bi tu trebalo dodati, „kao i sistema koji to treba da omogućiti“.

(grupna diskusija)

BORISAV JOVIĆ: To se obezbeđuje kroz sistem i kroz institucije. Sad se ovamo govori o delovima sistema preko kojih se to obezbeđuje. I ovo sad pazite, „u ekonomskoj oblasti potrebno je obezbediti“ pa kaže „neophodno funkcionisanje jugoslavenskog tržišta“. Podvlačim neophodno, znači ipak, ne treba sve nego tako. Izbrišite to. Potrebno je obezbediti funkcionisanje, ja bih rekao, ovo jedinstveno ili nije. Onako kako se zove po Ustavu.

ANTE MARKOVIĆ: Pa dobro, može se napisati „u ekonomskoj oblasti potrebno obezbjediti funkcioniranje jugoslavenskog tržišta“, bez neophodno „potrebno je obezbjediti funkcioniranje jugoslavenskog tržišta“.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Šta je sad sudbina ovog dogovora što je bilo.

BORISAV JOVIĆ: Na osnovu ovog našeg političkog stava Vlade i Skupštine teraju tačku po tačku i ocenjuju kako treba i šta treba.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Ovo je osnovni tekst, bez ispravke?

BORISAV JOVIĆ: Koji osnovni tekst?

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Ovo što smo dobili kao materijal za sednicu.

BORISAV JOVIĆ: To je nama bio prilog za diskusiju, a mi smo ovo odlučili, i sada oni treba ovo da realizuju kroz takav ili drugačiji tekst, kakav hoće.

SLOBODAN GLIGORIJEVIĆ: Znači ovaj tekst nije perfekuiran.

BORISAV JOVIĆ: Ne.

STJEPAN MESIĆ: Kučan se javio.

MILAN KUČAN: Ja ne razumem kraj ovog prvog stava na prvoj strani, odnosno poslednjeg stava na prvoj strani, da je postignut politički konsenzus, to sada tako glasi, je li? Ja ne bih pominjao nikakav politički konsenzus, a još manje znam o čemu iz ove formulacije? Mi nikakav konsenzus nismo postigli, dogovoreno je bilo jedino, tako je to moguće da je potrebno te i te stvari uraditi. Ako želite moj konsenzus, dakle, moja saglasnost o tome želim tačno znati o čemu. I opet moram prvo, to je nastavak jučerašnje sednice. Ja sam rekao nekoliko puta, druže predsedniče, i tebi, da proširene sednice Predsedništva, sa predsednicima republika kao institut, ne postoje.

STJEPAN MESIĆ: Ne, to. je sastanak.

MILAN KUČAN: Ovo je kvalifikovano i juče kao proširena.

STJEPAN MESIĆ: Da. Ali je sastanak, jer stvarno to nije institucionalizirano.

MILAN KUČAN: I nas to obavezuje na drugačiji način.

STJEPAN MESIĆ: Priznajem.

MILAN KUČAN: Formulacija je inače korektna, ovdje data. Jer, ta rečenica koju ja ne razumem i sa kojom se ne mogu složiti, ona se odnosi na Predsedništvo. Ako je Predsedništvo saglasno, odnosno ako je ono postiglo konsenzus, onda neka tako ostane. Ali, to se onda ne odnosi na predsednike.

ANTE MARKOVIĆ: Ne.

MILAN KUČAN: Oprosti, Ante, ja u svoje ime govorim. Moj konsenzus nemate. Ako ga imate od Predsedništva, to je njihova stvar.

ANTE MARKOVIĆ: ... i formulaciju koja bi tebe zadovoljavala.

MILAN KUČAN: Da mi se ne radi o nikakvom konsenzusu.

ANTE MARKOVIĆ: Dobro, daj formulaciju.

MILAN KUČAN: Bilo bi raspravljano o tome, a konsenzus će dati skupštine.

BORISAV JOVIĆ: Neka glasi ovako, možda će Ante imati primedbu, ali je korektnije u odnosu na činjenice koje su se dešavale ovde. Dakle, sve isto, samo „Postignut je politički konsenzus o neophodnosti ostvarivanja uslova za obavljanje neophodnog minimuma ekonomskih i političkih funkcija“. Dakle, mi smo postigli konsenzus da je neophodno da se stvore takvi uslovi. A nismo mi odlučili ni o jednom pojedinačnom uslovu. I sad govorimo gde je to potrebno, i prenosimo na njih. Mi smo politički stav zauzeli da je to zaista neophodno, a ne da smo mi postigli konsenzus o obavljanju ekonomskih i političkih funkcija.

ANTE MARKOVIĆ: Rekao si „minimuma ekonomskih i političkih funkcija“.

BORISAV JOVIĆ: „O neophodnosti ostvarivanja uslova za obavljanje minimuma ekonomskih i političkih funkcija.“

ANTE MARKOVIĆ: To si jako sada ublažio.

BORISAV JOVIĆ: Mi dajemo nalog da se stvore ti uslovi. To je sasvim u redu. Mislim da bi to Milan mogao da prihvati.

STJEPAN MESIĆ: To može tako. Mislim da to možeš, Milane.

MILAN KUČAN: Ja više neću učestvovati u ovoj našoj nekoliko godina trajajućoj praksi. Mi jedno pišemo, onda to kršimo. Bolje da se dogovorimo što smo se dogovorili. To je bila sednica gde smo to razmatrali. Pogledajte šta piše: „Polazeći od toga, Predsedništvo smatra da je...“, i ovde je korektno napisano – „neophodno postići politički konsenzus“. Sad, ako mislite da je postignut konsenzus, onda treba to sve menjati, ali ja hoću znati u čemu. Ovdje nisam video nikakav konsenzus, sem o tome da treba poslati taj predlog kakav će biti, u skupštine, i neka one iskažu svoju volju.

BRANKO KOSTIĆ: Milane, ja mislim da si i ti prihvatio, iako nisi učestvovao u raspravi; ova brojna mišljenja, koja su se danas ovdje čula; ako smo juče postigli dogovor o tome da tražimo mirnim putem izlaz iz državne i političke krize zemlje, i da to uradimo u kratkom roku, da svakom narodu damo pravo da samo odluči, da mu nećemo nametati volju drugih, da nećemo upotrijebiti silu, i tako dalje, a za to

nam ipak treba nekakav rok; je li to 30 ili 60, ili 90 dana, da ulazimo u to, ja mislim da si se i ti saglasio sa tim iako nijesi učestvovao, da za ovo vrijeme, dok još uvijek moramo živjeti zajedno, taj neophodni period vremena moramo stvoriti nekakve uslove da može – i ekonomske funkcione da se obavljaju, i institucionalno da obezbijedimo. Mi nijesmo sada ulazili u to hoćete li vi birati nove delegate, ili će to biti ta delegacija koja je tamo. U svakoj varijanti, vjerovatno će neka odluka u toj istoj skupštini morati da bude donijeta, koja će joj dati mogućnost da može da radi. Prema tome, ova formulacija o kojoj Boro govori, tebe ne obavezuje.

MILAN KUČAN: Branko, to ja sve razumem. Meni smeta reč „konsenzus“.

BORISAV JOVIĆ: Ali, nije konsenzus da smo mi odlučili.

MILAN KUČAN: A mi smo se dogovorili. Onda treba napisati da smo se dogovorili.

BORISAV JOVIĆ: „Postignut je politički dogovor o neophodnosti stvaranja uslova za obavljanje minimuma ekonomskih...“

MILAN KUČAN: Na toj sednici je dogovoreno, da treba stvoriti uslove onako kako ti kažeš.

(Razgovaraju uglav)

STJEPAN MESIĆ: Daj formulaciju.

MILAN KUČAN: Ne mogu, izvinite, to je jezička barijera.

BORISAV JOVIĆ: „Saglasnost“, umesto „konsenzus“.

MILAN KUČAN: Ne. Onako kako ti predlažeš, ali da je na sednici dogovoreno da se stvore uslovi, onako kako ti dalje ide formulacija.

BRANKO KOSTIĆ: Može i to.

STJEPAN MESIĆ: Dogovoreno je.

BORISAV JOVIĆ: „Postignut je politički dogovor“.

STJEPAN MESIĆ: Ne „politički“. Dogovoreno je.

MILAN KUČAN: Na sednici je dogovoreno.

BRANKO KOSTIĆ: Na sednici je dogovoreno.

MILAN KUČAN: Svaka sednica je politički dogovor, ako je dogovoreno.

STJEPAN MESIĆ: Dogovorili smo.

MILAN KUČAN: Na sednici je dogovoreno, molim vas. Ili na sastanku.

STJEPAN MESIĆ: Na sastanku.

BORISAV JOVIĆ: Ovo je sednica proširena. Šta da pričamo gde je? Lepo kaže: „Polazeći od tog i tog stava, i tako dalje, u cilju tom i tom, i tako dalje, svođenjem šteta na najmanju meru, dogovoreno je, i tako dalje“. Dogovoreno je da se stvore uslovi za obavljanje minimuma ekonomskih i političkih funkcija.

STJEPAN MESIĆ: Dobro. Sad nemojte više ništa, da ne pokvarimo. To je dobro.

BORISAV JOVIĆ: I sad gore, govorimo u čemu?

MILAN KUČAN: Još jedna stvar. Ovde, na drugoj strani je nabrojano sve što je taj recimo minimum, pitanje je da li postoji minimum, ali u redu. Onda stoji „režim na granici“. Ja postavljam pitanje ko narušava taj režim na granici koji onemogućava minimum tih funkcija? I carine, i vancarinska zaštita. To su dve stvari. Ako je problem, a razumem da je problem, po Vladi, samo Slovenija, onda treba napisati „u skladu sa Brionskom deklaracijom“. Ako nije, onda je to drugo.

STJEPAN MESIĆ: Predlažeš da se kaže „u skladu sa Brionskom deklaracijom“?

MILAN KUČAN: Ne znam, pitam. Meni nije jasno. Jer, danas je diskusija o carinama bila sa Slovenijom.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Polazi se od Brionske deklaracije.

BRANKO KOSTIĆ: To je za sva pitanja.

STJEPAN MESIĆ: Za sva, onda znači i za ovo.

MILAN KUČAN: Ja ću morati stvarno govoriti slovenački, pa ću dobiti prevodioca.

STJEPAN MESIĆ: Milane, ali na kraju Ti piše da je sve u skladu sa Brionskom...

MILAN KUČAN: Znam. Ali, sa onim što na kraju piše, ne slažem se. To je još postavljeno i ovdje. Čitav dan danas je diskusija, oko carina, bila vezana za Sloveniju, koja kao krši carine, i ne da carine, i tako dalje. Ja sam rekao šta mi tražimo, a u Brionskoj deklaraciji je napisano šta smo obavezni uraditi, šta je savezna vlada obavezna uraditi. To pitam, kao jedno. Drugo – režim na granici. Koji je to režim na granici narušen?

STJEPAN MESIĆ: Ali, Milane, mi se nismo opredjeljivali ni za Tvoj stav, ni za Antin stav.

MILAN KUČAN: Ja samo pitam. Jer, ovde je navodno minimum tih funkcija naveden. I u taj minimum, tih funkcija, odjednom dolazi režim na granici. Pitam, ko to narušava taj režim na granici koji onemogućava taj minimum ekonomskih i političkih funkcija?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Najbolje da se interno dogovorimo. Sve što je vezano za Sloveniju, vezano je i sa Brionskom deklaracijom.

STJEPAN MESIĆ: I to piše.

MILAN KUČAN: Režim na granici, po meni, nije problem. Moj je predlog bio – ako želite raspravljati o režimu na granici, molim, raspravite.

STJEPAN MESIĆ: Pa, mi nismo kompetentni.

MILAN KUČAN: Ovdje je napisano.

STJEPAN MESIĆ: Ne možemo mi rješavati problem granice.

ANTE MARKOVIĆ: Ovdje piše da je potrebno „obezbijediti funkcioniranje režima na granici“.

MILAN KUČAN: Molim, koji je minimum ekonomskih funkcija narušen režimom na granici?

ANTE MARKOVIĆ: Nije samo pitanje ekonomskih funkcija.

MILAN KUČAN: Da je postignuta saglasnost o minimumu ekonomskih funkcija, zato pitam. Ja neću pristajati za koje nisam u stanju niti razumeti, a kamo li realizirati. Ako je vama problem Slovenija, napišite jedan stav, da je Predsedništvo bez mene odlučilo da treba uspostaviti režim na granici koji flagrantno Slovenija krši. To iz tvojih diskusija proizilazi. I stalno to vraćaš na sto. A ja tvrdim da tako nije.

JURE PELIVAN: Ja imam prijedlog. Ovaj stav 3, na 2. strani, da glasi: „U ekonomskoj oblasti potrebno je obezbijediti funkcionisanje jugoslovenskog tržišta, monetarnog i deviznog sistema, platnog prometa, carinskog sistema i saveznog budžeta“. Da dalje ne detaljšemo, u ovoj prilici, pa to pokriva, i videćemo šta se pod tim posmatra.

STJEPAN MESIĆ: Da izbaciš „režim na granici“.

JURE PELIVAN: Da izbacimo i kreditne odnose sa inostranstvom. Devizni sistem je širok pojam.

ANTE MARKOVIĆ: Nije.

JURE PELIVAN: Milim vas, nemojte ići u detalje – to će se posle razraditi.

STJEPAN MESIĆ: Ja mislim da je to u redu.

JURE PELIVAN: Devizni sistem podrazumeva i kreditne odnose sa inostranstvom u širem značenju.

FRANJO GREGURIĆ: Gospodine predsedniče samo par riječi. Ja možda ću biti dosadan sa svojim izlaganjem koje stalno počinje od rata i svega onoga što se dešava u Hrvatskoj i ponovo se moram vratiti tome da bez obzira na jučerašnje političke odluke, čini mi se da vi nemate dovoljno razumevanje za patnje i razaranja i sve ono što se dešava svakodnevno uprkos vaših odluka koje su bile donešene o bezuvjetnom prekidu vatre itd. Zbog toga kad se govori o Saveznom budžetu možemo napisati Savezni budžet bez troškova izdvajanja za jugoslovensku armiju, jer jugoslovenska armija je juče sudjelovala u napadu na Osijek. Ja to ne mogu kao čovjek prihvatiti da se takav stav unese unutra. Mislim da mi o tom voditi računa i o tom se mora izjasniti i ovo Predsedništvo ako to nije učinilo jučer, onda to mora učiniti danas. U protivnom izdao bi sam sebe, svoje moralne principe i ono što sam imao prilike vidjeti na slikama i fotografijama šta se dogodilo, tim više jer se u ovih zadnjih nekoliko dana Armija najdirektnije angažirala u nekoliko navrata u tim operacijama koje niko ne želi da plaća i on ih ne može platiti – to je jedna stvar. Druga, kad se govori o Brionskoj deklaraciji, ja sam naglasio nekoliko puta, i vama je to, većini poznato vrlo dobro, da je Republika Hrvatska stavila u stanje mirovanja sve odluke koje su bile donešene na Saboru za vreme trajanja tog moratorijuma, i da nitko drugi nije učinio ni jednu drugu odluku, nego naprotiv, drobi se teritorij Hrvatske komad po komad, to je de fakto – tiha okupacija. U takvoj tihoj okupaciji ja na žalost nisam u situaciji da prihvatim tekst koji bi bio u ova dva–tri elementa napisan, jesam za minimum funkcija, ali budžet onda moramo podijeliti, ili staviti moje izvorno mišljenje, predsednika Izvršnog vijeća ili predsednika Vlade Republike Hrvatske i isto tako oko Brionske deklaracije tražim pojašnjenje.

BRANKO KOSTIĆ: S obzirom da se u toku današnje sjednice nekoliko puta pominje Osijek i s obzirom da sa ja dobio u toku sjednice pismo Ministarstva unutrašnjih poslova Hrvatske koje je podjeljeno svim članovima Predsedništva i svim članovima državne Komisije za nadzor prekida vatre i imajući u vidu da ćemo mi po svojoj liniji preduzeti mjere u istom smislu kao što smo to uradili za Okučane, ali s obzirom na ove ponovljene elemente koji su tu ja, bih isto zamolio da nas admiral Brovet i general Gračanin kratko informišu i da nekoliko osnovnih informacija koje imaju o tim događajima da obavesti prisutne.

BORISAV JOVIĆ: Izvinjavam se, da li smo prešli preko teksta ili idemo na druge stvari?

STJEPAN MESIĆ: Nismo još usvojili.

BRANKO KOSTIĆ: Da usvojimo tekst, možda, pa da kratko informišu.

STJEPAN MESIĆ: Irfan Ajanović.

IRFAN AJANOVIĆ: Imam nešto vrlo kratko, a vrlo bitno sa stanovišta Skupština, molim vas za malo pažnje. Mi smo se ovde možda i više nego što bi to trebalo, javljali se s pozicije Skupštine. Ako smo se dogovorili o utvrđivanju minimuma ekonomskih i političkih funkcija, onda bi drugu alineju na drugoj strani trebali preformulirati i onda bi umjesto da glasi: za utvrđivanje i izvršavanje minimalnih funkcija u navedenim oblastima, potrebno je stvoriti neophodne uslove za funkcionisanje Skupštine itd. Ako smo se dogovorili, i ako nema potrebe da se ponovo u ovom sastavu sastajemo i utvrđujemo te funkcije onda bi trebala ova alineja da glasi ovako: „utvrđivanjem minimuma funkcija u navedenim oblastima pa se briše: potrebno je stvoriti pa stoji: stvoreni su neophodni uslovi za funkcionisanje Skupštine SFRJ i Saveznog izvršnog vijeća. Ako sve ovo želimo operacionalizirati onda moramo imati Skupštinu i Savezno Izvršno vijeće i ne sastajati se ponovo u ovom sastavu da ponovo stvaramo uslove.

BORISAV JOVIĆ: Oni nisu stvoreni. Treba se sa republikama tek dogovoriti da pristanu da se sastaje Skupština i da rešava.

IRFAN AJANOVIĆ: Onda bi to trebalo kada su republike u pitanju ovde jasno i kazati. Da li imaš mišljenje?

PETAR GRAČANIN: Radi se o ovom, na drugoj strani, gde se govori o režimu na granici. To je šire nego što se može pretpostaviti na prvi pogled, jer tu je kontrola – prelaznje državne granice. Režim kretanja u graničnom pojasu i rešavanje graničnih incidenata. To je jedna oblast. Drugo, kretanje i boravak stranaca i putovanje jugoslovenskih građana u inostranstvu. Jer na čitavoj jugoslovenskoj granici imamo poteškoća i problema i tu se moraju primenjivati savezni propisi na čitavom graničnom pojasu Jugoslavije. Mi smo u sa Republikom Slovenijom u kontaktu, da sa Ministarstvom unutrašnjih poslova, da dođemo i da vidimo zaista koliko se sprovode savezni propisi na granici. Verovatno ćemo dobiti odgovor o Ministarstva unutrašnjih poslova, da dođemo i da to zajednički utvrdimo. To mi činimo i imamo obaveze na svim graničnim prelazima u Jugoslaviji. Pa zato bi molio da ovo ostane, jer to je i sa bezbednog aspekta, jako značajno. Ako je jedna granica otvorena, tu pretil opasnost na čitavoj teritoriji Jugoslavije. Tu je međunarodni terorizam, međunarodni kriminal, oružje, droga itd. Ne možemo da pretpostavimo koliko to u Jugoslaviji sada ima, a nemamo kontrole, dosta tu toga prolazi. I za svu sreću, ako mogu tako da kažem, nemamo većih terorističkih akcija i stranaca koji se kreću po Jugoslaviji – sada. Mislim da bi to moralo da ostane, pa se zalažem za to, a dogovor ćemo praviti u tom smislu kako i na koji način za ovaj vremenski period da održimo bezbednost Jugoslavije koliko god možemo i trebamo da činimo, to je u interesu svih građana Jugoslavije i svih radnih ljudi u Jugoslaviji. Evo toliko.

MILAN KUČAN: Ako ja dobro razumem, to se ne odnosi samo na granicu Slovenije?

PETAR GRAČANIN: Ne, ne odnosi se samo na granicu Slovenije. Mi smo ovo sada stavili ovde, i tu moramo da napravimo nešto da se nađemo tamo na tom prostoru.

MILAN KUČAN: Ovaj apel na poštivanje, odnosi se na federalni?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Može i Jugoslavije da bude. Sasvim je normalno da se treba odnositi na celokupnu granicu Jugoslavije. A kada je odnos izvršavanja određenih obaveza, na granici kod Slovenije iz odnosa Izvršnog veća, onda se zna da je to Brionska deklaracija.

ANTE MARKOVIĆ: Tu su dvije stvari. Niko od nas, ja barem ne, ne tvrdim da je na svim našim granicama situacija i sa režimima uredi, to ja ne tvrdim, problema ima. Ali, svi dijelovi granice Jugoslavije se nalaze pod ingerencijom saveznih organa koji za to snose odgovornost, i u okviru Jugoslavije i van Jugoslavije, po međunarodnim ugovorima i imaju pravo i odgovornost da poduzimaju odgovarajuće mjere. To jedino nemaju na ovom dijelu granice. Za sada, u ovo vrijeme, zapravo, nemaju nikakve kontrole. Prema tome, može biti da je tamo čak i više u redu nego negde drugdje, ali to mi ne znamo.

STJEPAN MESIĆ: Ja nisam tako shvatio. Prema Milanovom, kad god se želi može se napraviti kontrola.

ANTE MARKOVIĆ: Za sada to ne funkcioniра.

STJEPAN MESIĆ: Znam, ali to ne možemo mi odlučivati.

MILAN KUČAN: To nije istina.

PETAR GRACANIN: Nemamo informacija nikakvih.

MILAN KUČAN: Tražite. Moj predlog je bio da ako Predsedništvo smatra da je to problem ne treba informacija.

BRANKO KOSTIĆ: Milane – zašto te informacije ne date organima, SIV-u, recimo, koji su nadležni.

MILAN KUČAN: Ja sam rekao da je naša informacija napravljena o celokupnom režimu na granici.

STJEPAN MESIĆ: To je jedan problem koji ne moramo sada ovdje rješavati.

MILAN KUČAN: Gospodin Pelivan je predložio formulaciju za taj stav.

STJEPAN MESIĆ: Ja mislim da je to prihvatljivo.

ANTE MARKOVIĆ: Nije prihvatljivo jer zaobilazi jedan veliki problem.

STJEPAN MESIĆ: Vi onda inicirate da se riješi taj problem.

ANTE MARKOVIĆ: Onda napišimo samo to da je sporazum postignut na osnovu prijedloga kojega smo mi dali o svim funkcijama. Nemojmo ništa spominjati, ako je tako.

BRANKO KOSTIĆ: Ja pretpostavljam da Savezno izvršno vijeće ima neke instrumente koji mu stoje na raspolaganju – ukoliko je taj režim rada na granici ugrožen, da bi Savezno izvršno vijeće imalo instrumente koje bi moglo da upotrijebi, da iskoristi, da režim rada na granici upodobi sa onim kako je savezni propis, da kažem – uključujući i zatvaranje granice na tom potezu.

ANTE MARKOVIĆ: Ne može kad su granice u njihovim rukama.

BOZO MARENDIĆ: Nije u službi saveznoj, nego u službi Vojske.

ANTE MARKOVIĆ: To je i Vojska napustila, karaule je zauzela Teritorijalna odbrana; Vojske nema, policije nema, carine nema.

BRANKO KOSTIĆ: Vi možete danas od nas, kao Predsedništva tražiti da oko toga zauzmemo sasvim jasan i određen stav, a nemamo osnovne informacije.

ANTE MARKOVIĆ: Ovde piše da je potrebno obezbjediti funkcioniranje, pa, između ostalog, i režima na granici, a nije rečeno ni kako ni na koji način. Ako funkcionira sve ne treba ništa urediti.

PETAR GRAČANIN: Molim vas, to da ne skidamo.

ANTE MARKOVIĆ: Potrebno je obezbjediti funkcioniranje. Ja predlažem da se na 2. stranici, na početku da se briše „u ekonomskoj oblasti“; nego da se ide od „potrebno je“.

STJEPAN MESIĆ: Milan je tu imao prigovor.

ANTE MARKOVIĆ: „Obezbjediti“, i dalje ide ovo kako je napisano. Ali, fali platni sistem – slažem se.

STJEPAN MESIĆ: Piše – platni sistem.

ANTE MARKOVIĆ: Da, ali imamo mi još tu nešto – vanjske poslove, odnose s inozemstvom; o odbrani nismo ništa napisali. Tu je nešto napisao Brovet i njega treba pogledati. Tamo piše jedna stvar za koju nisam siguran da smije pisati, bez obzira što se može oslanjati i na neku odluku Predsjedništva, a to je da se ne vrši regrutacija ljudi iz Slovenije. Tako se bar sjećam da piše. Ne znam da li imamo pravo da tako zaključimo.

JURE PELIVAN: Dajte da vidimo ovaj stav 2.

ANTE MARKOVIĆ: Ja sam dao prijedlog.

JURE PELIVAN: „Potrebno je obezbjediti funkcionisanje jugoslovenskog tržišta, monetarnog i deviznog sistema“.

ANTE MARKOVIĆ: „I politike, kreditnih odnosa“.

JURE PELIVAN: Ne treba to.

ANTE MARKOVIĆ: Treba, jer mi bez podrške iz inozemstva nemamo šansu.

JURE PELIVAN: Podrazumijeva se sistem.

BOŽO MARENDIĆ: Ali će Skupština Jugoslavije dati garanciju – za kredite, bez kojih ona ne može dobiti kredit.

JURE PELIVAN: „Platnog sistema i platnog prometa“.

ANTE MARKOVIĆ: Recimo, prva stvar za koju imamo šansu – da se oslobodi – je novi protokol. Ako se imalo smjeni, dajte nam osloboditi treći protokol sa Evropskom zajednicom. Taj protokol je potpisala Jugoslavija – Leko¹¹⁶ je potpisao. Mora ga potvrditi Skupština Jugoslavije. Problem ratifikacije – to nije jednostavno. To mora pisati.

BOŽO MARENDIĆ: Ni jedan kredit svjetske banke se ne može dobiti, do sada, bez super garancija.

ANTE MARKOVIĆ: Između ostalog, tamo je najveći dio para za cestovne pravce – kroz Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju i Makedoniju.

JURE PELIVAN: Zar to nije sve obuhvaćeno u deviznom sistemu?

ANTE MARKOVIĆ: Nije. Postoje posebni zakoni. Šta ti smeta da to piše?

JURE PELIVAN: Dobro, za ovu priliku ne bi trebalo iznositi sve te detalje.

ANTE MARKOVIĆ: Nije detalj.

JURE PELIVAN: Dobro – „platnog sistema i platnog prometa“.

ANTE MARKOVIĆ: Jeste – sistema carine, carinske zaštite, van carinske zaštite i režima na granici.

¹¹⁶ Budimir Lončar.

JURE PELIVAN: Sutra će reći da nisam prihvatio, a mi možemo šta god hoćete raditi – oni će to sutra u štampi reći. Dajte da se usaglasimo, nemojte „ratovati“ protiv svake riječi. Ovo je, ipak, jedan politički dogovor, konsenzus koji daje zadatak daljoj razradi.

BRANKO KOSTIĆ: I ne propisuje kako da se to riješi, što je posebno važno.

ANTE MARKOVIĆ: Na njegovo insistiranje je, prije, izbrisan i politički konsenzus pa je napisano drugo – dogovor koji je Boro predložio, što nije isto.

BORISAV JOVIĆ: Onaj ko ne zna šta znači reč konsenzus, može smatrati da je to mnogo više; ali, složeni dogovor.

BOŽO MARENDIĆ: Usklađen.

BORISAV JOVIĆ: Usklađen dogovor – to je isto.

ANTE MARKOVIĆ: Vi hoćete da izbrišete „režim na granici“?

STJEPAN MESIĆ: Onda stavite – „carinske i vancarinske zaštite i drugih poslova s tim u vezi“.

KIRO GLIGOROV: „I drugih poslova na granici“.

ANTE MARKOVIĆ: Jure ima, utoliko, pravo, ako ne bude.

JURE PELIVAN: Šta „ne vrijedi“? Sutra će reći u štampi – ja to nisam postigao.

BORISAV JOVIĆ: Dobro, ali ako mi smatramo da to treba – Predsedništvo može da zaključi i bez njih. Pitanje je da ocenimo samo da li je to toliko važno.

BRANKO KOSTIĆ: Izbacimo ga iz ovoga što ide kao saopštenje za javnost, a mi ovde prisutni možemo da damo poseban zaključak – koji ne mora ići u javnost.

ANTE MARKOVIĆ: Uostalom, može se prihvatiti prijedlog koji je dao Kučan, a dao ga je i Bogić prije neku sednicu unatrag – da se to stavi na dnevni red Predsjedništva i neka izađu sa svojim materijalom.

JURE PELIVAN: To je bolje.

ANTE MARKOVIĆ: To ne mora ići u saopćenje za javnost, može biti interni zaključak. S tim internim zaključkom se ide, mi ćemo spremiti od strane naših resora – neka oni sprema i neka dođe na dnevni red Predsjedništva.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, izbacimo onda ovaj „režim na granici“, a interno zaključimo da to Predsjedništvo posebno razmotri.

ANTE MARKOVIĆ: Ovde postoji još jedan problem – to što je Franjo govorio – oko budžeta. On se slaže pod uvjetom da ovdje nije Armija. Ali, gro Budžeta je Armija. Ja sam vam htio nešto i oko toga reći. Kako se sada vrši finansiranje – to je katastrofa. U toku sedmog mjeseca imali smo priliv, u savezni Budžet, svega 3 milijarde 170 miliona dinara. U prvih 14 dana avgusta – svega milijardu dinara.

JURE PELIVAN: To znači – Topčider, zar ne?¹¹⁷

ANTE MARKOVIĆ: Armija traži, do konca godine, 40 milijardi. Pa, u stvari, sve bi trebalo biti Topčider, što je, s druge strane, neprihvatljivo. Jer, onda je gotovo sa monetarnim sistemom i monetarnom politikom.

JURE PELIVAN: I sa privredom.

ANTE MARKOVIĆ: I sa privredom, tako je – sa svima.

ANTE MARKOVIĆ: Ali, ako bi mi imali ovdje priliv carine, onda bi to bio jedan drugi odnos.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Moramo naterati one da plate deo.

ANTE MARKOVIĆ: Ne dio, mora plaćati svak svoje. Zapravo se radi samo o tome da se ne zaustavlja to. Ali Franjo kaže, vezano sada na rat u Hrvatskoj, da oni neće takođe to uplaćivati dok je to vezano za Armiju. Ali ja mislim da i to treba raspraviti u krajnoj liniji.

FRANJO GREGURIĆ: Mislim da bi bilo dobro da se formulacija eksplicira – za vreme trajanja rata u Hrvatskoj dok JNA sudjeluje, pogotovo zadnjih dana vrlo aktivno u tim ratnim operacijama, mi ne možemo i nećemo dati ni jednog dinara, možete nas okupirati, ali u tom slučaju može biti u ... , ali dobrovoljno to neće ići.. Prema tome ili stavite izdvojeno mišljenje predsednika Vlade Republike Hrvatske koje može biti sa jednom rečenicom napisano, ja ga mogu čak i formulirati.

ANTE MARKOVIĆ: I tako i tako, obzirom da mi imamo sada budžet koji je...

FRANJO GREGURIĆ: Oprosti, Ante. Ne mislim da nismo spremni plaćati dio budžeta za saveznu administraciju koja obuhvaća i diplomaciju, ali ne za ove troškove koji su predviđeni isključivo za JNA.

BRANKO KOSTIĆ: Nije ni vama lako dvije armije plaćati, to je tačno.

FRANJO GREGURIĆ: Moram biti precizan, vi ste jučer imali izveštaj iz Osijeka, ja sam noćas razgovarao i sa Belim Manastirom i [...] ¹¹⁸ i znam ko je i koliko anga-

¹¹⁷ Kovnica novca u Topčideru – ova opaska je upozorenje da će biti potrebno štampati novac.

žiran na toj strani. Prema tome ne može se govoriti da tu nije najdirektnije umješana, u zadnjih nekoliko dana, Jugoslavenska armija. I mi da o tome razgovaramo da to pogledamo, da se oko toga također pravno dogovorimo, bilo bi nam puno lakše. Vi danas, nitko ne govori o prekidu vatre koju smo pet puta dogovorili, ide se dalje. Kada govorim o minobacačkim granatama koje su pale na sela u Republici Hrvatskoj koje su proizvedene u vojnim tvornicama i topovskim granatama, koje su ispaljene, to nisu topovske granate iz tenkova koje su došle iz ne znam kojih drugih tenkova, tenkove jedino ima Jugoslovenska armija. Tu ocjenu se ne usuđujete dati gospodo.

BORISAV JOVIĆ Gde su proizvedene?

FRANJO GREGURIĆ: U našim tvornicama.

STJEPAN MESIĆ: Pa kako ne razumiješ Franjo, pa traži se glavni grad Zapadne Slavonije i moraju osvojiti jedno općinsko mjesto.

FRANJO GREGURIĆ: Šalu na stranu, ja ovo doživljam vrlo ozbiljno, vrlo teško, vrlo emotivno i zbog toga vas molim da to imate u vidu.

STJEPAN MESIĆ: Razumiješ da traže glavni grad Zapadne Slavonije, u tome je stvar, sto posto zato je išao na Pakrac, sada idu na Bjeli Manastir.

ANTE MARKOVIĆ: U krajnjoj liniji Predsjedništvo je vrhovna komanda, ljudi moji, pa vi možete o tome razgovarati. Osim toga, s druge strane, a postoji po Ustavu rješenje, ukoliko Skupština ne usvoji budžet, a ona ga nije usvojila, onda se zna sav budžet se formira na bazi dvanaestina maksimalno, i indeksirano sa inflacijom, osim dijela za Armiju kojega posebno usvaja Predsjedništvo, i taj dio je Predsjedništvo usvojilo bilo negdje tamo trećeg mjeseca, mart čini mi se, kad nije jednostavno u Skupštini to išlo, a mi ćemo sada ovaj privremeni dio budžeta – mi imamo razrađeni za tri mjeseca, imamo razrađen sada i do konca godine u kojem se traže ovi veliki novci, trebalo bi vjerojatno to raspraviti na Predsjedništvu. Nema druge. Pa evo, to je prilika onda da se oko toga razgovara.

BORISAV JOVIĆ: U vezi sa ovim što gospodin Gregurić govori, ja mogu da razumem ima određenu informaciju ili primedbu ili šta ja znam argumentaciju o Armiji i to se može na Predsedništvu raspraviti. Mi takve informacije nemamo, niti smo takve zadatke dali, prema tome to se može raspraviti. Ali ne može se bez dokaza i bez rasprave i bez proverenih argumenata takva informacija uzeti zdravo za gotovo, a pogotovo čak da je i tačna moraju se preduzeti one mere koje tome sleduju. Od strane Predsedništva Jugoslavije ili organa koji je nadležan, a ne kontra-mera – uopšte ne dajemo pare za Armiju. To nije u srazmeri jedno sa drugim niti može da proizilazi jedno iz drugog. Ja lično mislim da to nije dobro i ukoliko ima takvih informacija mi smo apsolutno tu da te informacije razmotrimo i da preduzmemo

¹¹⁸ Nejasno u originalu.

mere. Ali ovakve odluke praktično idu na likvidaciju države i one su potpuno u skladu sa onim što je do sada rađeno. U skladu sa onim što nije bilo dobro što je do sada rađeno.

FRANJO GREGURIĆ: Ako smijem reći vi ste juče dobili na sto službeni stav Vlade Republike Hrvatske gdje je bio napisan tekst u kome je rečeno kada je pucano, iz čega je pucano, koliko je pucano i šta je oštećeno. Ako za vas nije dovoljan dokaz da je na katedrali u Osijeku, spomeniku nulte kategorije, 3m² rupa na zidu, onda ja ne znam, ta rupa nije mogla se postići pušćanim metkom. I dozvolite ako već smijem reći nekoliko riječi vezano na to. Ja se potpuno sa vama slažem da je Hrvatska u ovom času u ovoj izjavi koju sam ja dao potvrdila da je spremna platiti dio saveznog budžeta koji se odnosi na funkcioniranje savezne administracije osim za finansiranje troškova Armije dok se ovaj čitav slučaj ne ispita, ali nemojmo zatvarati oči pred istinom. Ratuje se, tuče se, ruši se, i zaboravljamo i preko toga prelazimo kao da se ništa nije dogodilo.

STANE BROVET: Pošto se ovde u kontinuitetu imputira JNA napad na Osijek, ja ću izneti kratko činjenično stanje. Radi se o poslednja dva dana. 20.08.1991. godine, u 00,25 časova do 00,40 časova i ponovo od 1,30 do 1,45 časova u Osijeku je otvorena iznenadna vatra po jedinici koja je raspoređena u rejonu poligona „C“ van grada, u jedinici JNA. I to iz kukuruzišta udaljenog oko 50 m od tog poligona. Na tu vatru jedinica je odgovorila i to na poljoprivrednom zemljištu, a ne po urbanoj sredini. Drugo, 20.08.1991. godine u 00,30 časova u gradu Osijeku otvorena je vatra iz automatskog oružja sa nekoliko rafala po zgradi garnizona i ambulante Osijek i to iz parka udaljenog 100 m od ambulante. Vatra je ponovo otvorena sa dva rafala oko 01,15 časova. Na vatru nije odgovoreno, jer je to u urbanoj sredini. Izazivači sukoba bile su snage MUP-a i Zbora nacionalne garde, što se vidi i iz radio-saobraćaja u kome je registrovan sledeći razgovor između organa MUP-a: Pitanje: „Šta se dešava?“ Odgovor: „Hoćemo malo pucnjave“. Treće, u vremenu od 21,10 do 21,40 19.08.1991. otvorena je minobacačka vatra na Južni i Istočni deo Osijeka, počinjena je znatna materijalna šteta, JNA ni na koji način nije bila u tome učesnik. Četvrto, u 01,40, 20.8. – iz automobila u pokretu, otvorena je vatra iz automatskog oružja u pravcu benzinske pumpe u kasarni „Milan Stanivuković“ u Osijeku, na vatru nije odgovoreno. Ništa drugo u Osijeku nije se dešavalo a da bi JNA bila involvirana. I sada prelazim na pitanje Saveznog budžeta. Predsedništvo je ujedno i Vrhovna komanda oružanih snaga. Savezno izvršno veće ima svoje obaveze u pogledu finansiranja Jugoslovenske narodne armije. Ja molim da te institucije sistema nađu na Ustavu i zakonu zasnovana rešenja, da svi svoje obaveze izvršavaju onako kako su dužni prema Budžetu.

FRANJO GREGURIĆ: Mi smo juče izvještaj napisali vrlo potanko, da je tučeno iz regiona „C“ iz samohotki koje su kalibra 122 milimetra, vide se rupe od tih metaka po zgradama. Prema tome, ako se pucalo po kukuruzištu odakle je pucano na taj region „C“. Mislim da bi bilo pametno, pošto postoji jedan i drugi izveštaj, imate ga pismeno, juče ste ga dobili, da Komisija to pogleda i da utvrdi činjenično stanje,

jedno je granata iz topa a drugo puščani metak ili nešto drugo? Meni je jako neugodno da ja to pitanje moram postavljati, ali mislim da ispada stalno da se iznose podaci koji ne odgovaraju činjenicama. Noćas sam zvan iz Belog Manastira, kada je napad bio u punom toku u 23,00 sati, kada je do kraja srušena policijska stanica, osim što su policajci se razbežali, pametno su uradili, verovatno bi svi izginuli. Nakon toga ulazi Jugoslovenska narodna armija u Beli Manastir. Prema tome, treba stvarno videti, ja nemam sve podatke o Belom Manastiru, juče sam otišao, verovatno ću podatke u toku dana sakupiti, pa ću gospodinu admiralu proslediti. Ja neću reći da su uveče i policajci, sasvim sigurno se slažem da ima i ispada, da ima, i gluposti, ali ne mogu prihvatiti ni u kom slučaju da se uništavaju stambena naselja i da se puca po industrijskim objektima, po izvorima struje, vode, i konačno po crkvama.

STANE BROVET: Molim kratku repliku. Ja imam tačno podatak o kalibrima i broju utrošene municije i o ciljevima. Dakle tamo gde je otvorena vatra od strane JNA odgovoreno je na napad, to je bilo u području preduzeća „Oranica“, „Sljeme“, Poljoprivredno zemljište i Slavonija. Upotrebljena je isključivo municija 30 milimetra protivavionskog topa, metak 7,60 milimetara za automatsku pušku i metak 12,7 milimetara. Prema tome, nikakve topovske niti minobacačke municije nije bilo upotrebljeno sa naše strane.¹¹⁹

STJEPAN MESIĆ: Neka Komisija utvrdi.

STANE BROVET: Neka Komisija utvrdi, ali nekada se apriorno ne tvrdi, ono što nije tačno, odnosno što nije utvrđeno i na osnovu toga izvlači zaključak da Armija dejstvuje artiljerijom i minobacačima po gradu Osijek i ono što smo ovde čuli i na tome bazira stav da ne treba finansirati budžet u delu koji se odnosi na JNA.

FRANJO GREGURIĆ: Vrlo kratko – stalno se vraćamo minobacačima i minobacačkim granatama. Proizvodnja tih minobacačkih granata je na nekoliko mjesta. Nikada nema ni jednog izvještaja o minobacačkim granatama, minobacačke granate i minobacači se koriste u punoj mjeri. Ja znam da su izvori snabdjevanja tim oružjem i tom municijom iz redova Jugoslavenske narodne armije, da li legalnim ili ilegalnim putem, neću u to ulaziti, ne mogu tvrditi ni jedno ni drugo. Ali mi se sa tom odlukom i tom raspravom moramo suočiti gospodo! Inače, nikada neće biti kraju priče.

¹¹⁹ Komandant 12. proleterske mehanizovane brigade JNA u sastavu Novosadskog korpusa, pukovnik Boro Ivanović, optužen je sa još 12 viših oficira JNA od županijskog tužilaštva u Osijeku „da su kao viši oficiri JNA od juna 1991. do maja 1992. izvršavali naređenja sada pokojnog Andrije Biorčevića, komandanta Novosadskog korpusa, izdavali naređenja potčinjenim oficirima i vojnicima da sa zauzetih područja u blizini Osijeka, kršeći propise međunarodnog ratnog prava, bez ikakve vojne potrebe iz različitih vrsta oružja pucaju po Osijeku i drugim naseljima uz liniju razdvajanja s Hrvatskom vojskom. Zbog takvog sistematskog i smišljenog razaranja poginulo je 307 civila, građana Osijeka i prigradskih naselja, teško je povređena 171 osoba, a veći broj lica zadobio je lakše telesne povrede. Oštećeno je najmanje 1,188 stambenih, zdravstvenih, kulturnih, privrednih i verskih objekata, pa je pričinjena materijalna šteta od više milijardi kuna, odnosno stotina miliona evra. Optuženi se nalaze u bekstvu i nisu dostupni državnim organima” („Optužnica protiv 13 oficira JNA zbog razaranja Osijeka”, *Tanjug*, 17.11.2008).

STANE BROVET: Replika – minobacači se dosta masivno koriste obostrano, prema tome, vi znate kako ste nabavili minobacačku municiju, od JNA je sigurno niste, utrošeno je već dosta municije do sada i od strane Zbora¹²⁰ i MUP-a, prema tome, verovatno i ova druga strana koja deluje minobacačima, ima neke izvore snabdevanja, a vi znate najbolje kako se to radi, vi lično takođe.

VASIL TUPURKOVSKI: Nisam znao kada će se završiti ova rasprava. Ona nije za današnju sednicu, ne poričem pravo da bude pokrenuta zbog aktuelnosti čitave situacije. Mi smo juče razgovarali o tome, jedan od centralnih prvih stavova u saopštenju, što znači nekakav dogovor na političkom nivou, bio je reafirmacija potrebe apsolutnog prekida vatre i svi su se s time saglasili, ali male koristi od toga. Mislim da će Komisija ovo uraditi i njoj je upućen ovaj zahtev, jučerašnji zahtev i činjenica je da ima više informacija ili bar dve informacije, da su one suprotstavljene, traže svoju metodologiju. Ali, Ante Marković je jutros samo jednu rečenicu rekao u vezi sa položajem odbrane i skrenuo pažnju na nekakav dokument, koji navodno je upućen Saveznom sekretarijatu, mi ga nemamo. Jedno od osnovnih pitanja, ne kažem da je važnije bila šta, što smo danas razmatrali, ekonomska sfera, finansijska itd. Bogićević i ja smo pre nekoliko sednica Predsedništva inicirali na neka konkretna pitanja odnosa naših republika, republika koje predstavljaju sa JNA, kontekst je ovde širi, položaj odbrane i JNA u prelaznom periodu i u periodu moratorijuma, o tome nismo ni reč progovorili, ja sam smatrao da je to danas jedno od važnijih pitanja za razmatranje, jer ništa mi ne postizemo na dugotrajnost i na sveobuhvatnost ovog dogovora, bez tretiranja pitanja odbrane. Zato ja predlažem danas, ako ništa više, iako insistiram na raspravi danas, ako ništa više – dogovor o tome kada hitno je to pitanje na dnevnom redu. Da li je to večeras, da li je sutra ujutru, da li je sutra poslepodne, da li u petak, ali ne mogu nikako prihvatiti da se to odlaže dalje, jer smo kao članovi Predsedništva inicirali pre značajnog perioda vremena, da ne bi bilo apsolvirano, do sada na sednici Predsedništva. Realna su pitanja i realni su problemi, moramo ih rešavati.

STANE BROVET: Ne radi se o nikakvom dokumentu, radi se o nekoliko redova, predloga za stranu 4. tačka 8. ovog materijala, gde piše samo „odbrana“, a tekst je ostavljen prazan, zato što Armija, kao što znate ima dvostruku potčinjenost. Savezno Izvršno veće nije moglo to formulisati samo. I ja ću kratko pročitati, neće trajati ni minut. „Obezbediti uslove za normalno funkcionisanje sistema odbrane u skladu sa važećim Ustavom i saveznim zakonima. Demobilisati sve oružane sastave na teritoriji SFRJ, osim JNA i redovnog mirnodopskog sastava milicije, odnosno policije“, to je deo iz Odluke Predsedništva. Obezbediti popunu JNA regrutima u skladu sa saveznim zakonom o vojnoj obavezi i drugim propisima osim sa teritorije Republike Slovenije. Ovde je stavljena primedba, na kraj rečenice, i to je iz odluke Predsedništva, po meri demobilizacije oružanih sastava i prekida oružanih sukoba te popune JNA regrutima, otpuštati rezervni sastav iz mobilisanih jedinica JNA i uskladiti povratak jedinica JNA u garnizone – i to je iz odluke, i na kraju realizovati

¹²⁰ Zbor narodne garde.

odluku Predsedništva SFRJ o premeštanju jedinica JNA iz Republike Slovenije – to bi po našem mišljenju bila osnovna sadržina, funkcionisanja JNA, odnosno odbrane u prelaznom periodu. Sve je zasnovano na već donetim i važećim odlukama Predsedništva i na zakonu.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Da mi prihvatimo ove stavove Predsedništva prema Saveznom Izvršnom veću i neka dalje oni nastave sa radom.

STJEPAN MESIĆ: A, da se ti ogradiš.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Da ne gubimo sada vreme, na pojedinim rečenicama ili pojedinim rečima, dođemo do teksta i onda po dva–tri sata ostanemo na nekim raspravama.

STJEPAN MESIĆ: Kiro Gligorov.

KIRO GLIGOROV: Povodom ovoga – što sam čuo, to je Savezni sekretarijat za narodnu odbranu na neki način i saopštio javnosti – što se tiče regrutacije i izvršenju Zakona o narodnoj odbrani, zahteva da se on poštuje itd, pa je drug Brovet pomenuo, da postoji primedba kad se govori o obavezi da se redovna regrutacija obavi, sa izuzetkom Slovenije. Moram da kažem, budući da je to Predsedništvo odlučilo – odlučilo o nečemu što je po zakonu opšta obaveza svih građana u Jugoslaviji. Možete misliti kako to zvuči, kad se čuje sada. Ja sam danas u neprekidnom telefonskom razgovoru nekoliko stotina majki je bilo pred Skupštinom Makedonije. Nastali su vrlo ozbiljni problemi kada se pita – ko je to oslobodio vojne obaveze regrute iz Slovenije; postoji ova Jugoslavija – kao ustavna i zakonska obaveza svakog građanina. Molim vas, Predsedništvo SFRJ, u bilo kojoj svojoj odluci, to ne može da odluči.

VASIL TUPURKOVSKI: To o regrutima nema u našoj odluci.

KIRO GLIGOROV: Ako nema to u vašoj odluci, onda ja pitam – ko je u stanju da donese takvu odluku i oslobodi obaveze regruta u jednoj republici, a govorimo o ravnopravnosti naroda, o jednakim pravima i obavezama itd. Kako se može sada tražiti stroga zakonska primena te odredbe u svim drugim republikama, sa pretnjom da će kazniti najviši organi, kako stoji u saopštenju, u republikama koje ne poštuju tu zakonsku obavezu, a sam Sekretarijat za narodnu odbranu obaveštava javnost da ta obaveza za Sloveniju ne važi. Mislim da kao Predsedništvo i kao Vrhovna komanda to morate raspraviti, mislim da su političke implikacije vrlo duboke.

STANE BROVET: Ja ne insistiram na tom delu rečenice, to se može slobodno izostaviti. To je radni tekst.

KIRO GLIGOROV: To razumem, ali to je javno saopšteno. Da li će, zaista, biti primenjen taj zakon, u Sloveniji neće biti primenjen – to je bitno. To je principijel-

no pitanje za sve nas koji živimo u Jugoslaviji. Predsedništvo, to ne može uraditi, ono nema pravo da menja zakone, to može da izmeni samo Skupština, Savezni sekretarijat ne može nikoga osloboditi obaveze regrutacije, a s druge strane se sada – ja moram objašnjavati u našoj Republici i sutra u Skupštini, s kojim pravo mi to insistiramo na obavljanju te obaveze, kada je Republika Slovenija toga oslobođena. Onda se dodaje – verovatno se to u Hrvatskoj ne može sprovesti, jer su tamo sukobi itd. To znači – važi samo za ostatak Jugoslavije onda, regruti iz Slovenije neće biti u ovim prostorima gde se sada vodi borba u Hrvatskoj. To znači da će regruti iz ostalih republika primiti na sebe tu obavezu.

STJEPAN MESIĆ: Problem obrane ćemo staviti na jednu od slijedećih sjednica – najvjerojatnije na sledeću. Mislim da smo se sa tekstom ovog priopćenja složili.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Neka nam SSNO pripremi pravu informaciju o ukupnom stanju i položaju JNA. Jer, koliko god je mi s jedne strane napadamo, kada odigra onu ulogu koja odgovara drugoj strani, onda je i pohvaljujemo. Uostalom, mi smo se opredelili da ona ide tamo i da razvađa sukobljene strane, a ukoliko neko na nju puca, onda će i ona da uzvрати.

STJEPAN MESIĆ: Daj bože da ona nema posla i da pravi manji trošak.

KIRO GLIGOROV: Ja sam samo izneo da jedan odnos i stav, ako bude po republikama, sutra će se osloboditi neka druga republika, ako dođe do takve situacije da Armija smatra da nema mogućnosti da obavlja taj posao tamo itd. onda mi ostajemo ne samo u domenu ekonomskog i političkog sistema, nego i u domenu jedne veoma značajne obaveze – obaveze prema odbrani zemlje.

JURE PELIVAN: Moram upozoriti da će u Bosni i Hercegovini biti značajnih problema, ukoliko se insistira na preuzimanju vojnih evidencija iz djelokruga državnih organa u djelokrug vojnih organa, sa regrutacijom i cjelokupnom vojnom evidencijom. Znamo kako je taj zakon donet, kod nas ima velikih primjedbi. Mi smo dali inicijativu za izmene zakona. Čini mi se da sada nije vrijeme – ovih mesec dva dana – da toliko uporno insistiramo na preuzimanju te evidencije. Čini mi se i da nam je dosta problema i da bi mogli smirujuće djelovati da se koliko koliko smiri, da ne insistiramo na promptnom sprovođenju tog djela odredbi.

BORISAV JOVIĆ: Ne bi se insistiralo, kada se ne bi tamo proklamovali politički stavovi da ne treba mladići da idu i da služe vojsku van Bosne.

BRANKO KOSTIĆ: Iskoristio bih priliku i da informišem oko ovoga o čemu je gospodin Gregurić govorio.

KIRO GLIGOROV: Branko, ako mi dozvoliš, pošto je ovo pitanje pokrenuo drug Jure, isti je problem kod nas. Do sada nije bilo nikakvih problema oko toga da naši

organi državni obavljaju taj posao oko evidencije. Imali smo izvanrednu saradnju. Sada, sa pokretanjem pitanja da to treba da se preuzme, sa ovim što se dogodilo oko produženja roka mladićima koji su trebali prvog da se vrate, a sada im se produžava za mesec, a zatim za 20 dana, nastala je takva situacija. Ako se insistira na tome da se promptno ta evidencija preuzme, imaćemo daleko više problema i nepotrebnih sukoba. Imaćemo atmosferu koja neće pogodovati armiji u izvršenju njenih zadataka. Ja vas tu molim za toleranciju – i nemojte sada insistirati u ovoj atmosferi dole na tom pitanju; neka to bude kroz određeni period kada se budemo dogovorili – ako uopšte to treba izuzimati, ali ne to sada izvršiti pod presijom.

STJEPAN MESIĆ: Dobro, admiral Brovet je ovo pribilježio, a za slijedeću sjednicu ćemo to imati na Predsjedništvu.

STANE BROVET: Ja sam to pribelježio i mogu sasvim kratko da odgovorim. Ukoliko se vojna obaveza ne bude radila i to hitno, u skladu sa zakonom, a mi je ne bi ni preuzimali da to nije tako, da se ne radi u skladu sa zakonom. Vi, uostalom, znate podatke o tome koliko je regruta upućeno, a koliko nije sa koje teritorije. Onda bi armija vrlo brzo ostala vez vojnika. Kao što vidite, mi smo zbog toga morali i da produžimo silom prilika dane boravka u JNA za 20 dana na vojnoj vežbi, osim za studente koji polažu prijemne ispite i za one studente kojima počinju studije, a već su upisali. Oni će biti pušteni 2. septembra, a ovi drugi pre početka studija, upravo zbog toga što nema regruta. Iz Slovenije ih uopšte nema, a iz Hrvatske veoma malo. Iz drugih delova zemlje, takođe, vojna obaveza se ne izvršava u celosti, ni u skladu sa zakonom, i mora se hitno nešto preduzeti, svako odlaganje značilo bi i ukidanje JNA. Ne bih sad dalje obrazlagao šta to dalje znači, to znači, onda regrutovanje u republičke vojske, jer svi oni koji nisu upućeni u JNA bivaju mobilisani u republičke oružane snage i upotrebljeni na bojištu, gde i ginu. Prema tome, stvaranjem republičkih vojski i njihovim sukobom, odnosno upotrebom u sukobu, svakako bi se poništio svaki rezultat jučerašnjeg vašeg dogovora i svaka iluzija da će uopšte biti prelaznog perioda. Hvala.

KIRO GLIGOROV: Druže predsedniče, Makedonija nema svoje oružane snage, nema paravojne formacije, nema garde, nije donela zakon o dobrovoljcima, itd. i do sada je izvršavala sve svoje obaveze, a više puta je rečeno na zadovoljstvo i Armije i ne znam zašto je potrebno da se te stvari rade i tamo gde nema potrebe, samo se izazivaju novi problemi i sukobi. Izvolite to obavite tamo gde se to ne obavlja. Jer ako tim putem mi budemo pošli sad, neće biti regruta iz Slovenije, neće biti iz Hrvatske. Onda će regruti iz drugih republika preuzeti građansku i drugu obavezu ovih drugih regruta iz ovih republika, i neprekidno će biti sve manje tih regruta za popunu armije, odnosno sve veći pritisak na te druge republike. O tim stvarima mislim, da Vrhovna komanda mora sesti i dobro razmisliti. Zahvaljujem.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Branko Kostić.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam htio dvije informacije, prvo, mi smo već na Predsjedništvu zaključili da na jednoj od sjednica i to bi trebalo večeras da potvrdi-

mo verovatno na prvoj narednoj sjednici da ova pitanja koja se tiču odbrane i položaja Armije, posebno razmotrimo. I drugu informaciju, gospodinu Franju Greguriću, u vezi ovih zbivanja u Osijeku, mi smo isto takve protivurečne informacije imali oko zbivanja u Okučanima, počev od zvanične informacije Ministarstva unutrašnjih poslova Hrvatske iz koje se vidi da je na području Okučana dan ili dva prije nego što je došlo do tih sukoba i okršaja, itd., da su snage MUP-a bile u pokretu na tom području, da su se koncentrisale, da su zauzele ne samo tamo policijsku stanicu, nego i nekoliko važnijih objekata u gradu, pa onda područje okolo. Mi smo zbog toga u okviru ove naše Državne komisije za kontrolu i nadzor prekida vatre formirali posebnu radnu grupu koja je već boravila u Okučanima i koja će sutra tamo boraviti da bi obavijestila Komisiju, a Komisija Predsjedništvo o činjeničnom stanju u vezi sa tim zbivanjima. Ovde se isto tako vidi da su oprečne informacije oko tih zbivanja u Osijeku, mi ćemo se u okviru Komisije dogovoriti, ukoliko bi sutra ova radna grupa mogla i tu posjetu da obavi i još utvrdi činjenično stanje, bilo bi dobro, za preksutra smo zakazali sjednicu Komisije, i nakon toga ćemo informisati i Predsjedništvo. Mi bi vjerovatno u toku ova dva dana imali već i sjednicu Komisije i pune informacije oko toga, ali ova dvodnevna sjednica nas je okupirala, jer su tri člana Predsjedništva u toj Državnoj komisiji.

STJEPAN MESIĆ: Hvala. Možemo zaključiti.

VASIL TUPURKOVSKI: Pre zaključivanja, ja se izvinjavam. Ti si rekao jednu od narednih sjednica, potpredsednik je sad rekao naredna. Dajte da postignemo dogovor, iako nikad nismo insistirali na tome. Veoma je ozbiljan problem, ne treba ga odlagati ni jedan dan, ili sutra ili prekosutra u petak da se Predsedništvo sastane.

STJEPAN MESIĆ: Jedan ne može sutra.

BORISAV JOVIĆ: Ova dva dana neću biti ovde. Može i bez mene.

STJEPAN MESIĆ: Ne može bez tebe. Idemo onda, a moramo dogovoriti, materijale nam mora dati Sekretarijat (*grupna diskusija*)

VASIL TUPURKOVSKI: Ako niste ovde od petka nadalje, ja onda molim da se sutra sazove sjednica Predsjedništva.

STJEPAN MESIĆ: Sa Sekretarijatom ćemo izvršiti konsultacije i zakazati sjednicu Vasile (*grupna diskusija*)

VASIL TUPURKOVSKI: Mi imamo razgovore sa građanima, imamo sednice skupštine u međuvremenu, i ne možemo biti bez nekog odgovora. To pitanje smo inicirali ranije. Ja ne kažem da ovo što smo dva dana radili nije bilo značajno. Ali, u ovom trenutku, neke obaveze treba da se stave u drugi plan. Sazovite je naveče.

BORISAV JOVIĆ: Najranije je u utorak.

VASIL TUPURKOVSKI: Ako je u utorak, nemojte je sazivati uopšte. Jer onda ćemo je sazvati mnogo ranije, ali zbog posledica, a ne zbog toga da donesemo stavove i da nešto sprečimo. Može u petak, ali Bora ne može.

STJEPAN MESIĆ: Bora može u petak.

BORISAV JOVIĆ: Ne, ne mogu, neću biti ovde, utorak ili sredu ću biti ovde, a dotle neću biti.

BRANKO KOSTIĆ: U petak imamo Komisiju za nadzor prekida vatre u 11,00 sati.

VASIL TUPURKOVSKI: Pa nek te zameni predsednik Predsedništva.

BORISAV JOVIĆ: Videću ako može, ne mogu ja sad da tvrdim ovde ništa.

VASIL TUPURKOVSKI: A, ne, mislim da obezbedimo tu mogućnost. Baš će komisija pomoći toj sednici Predsedništva.

STJEPAN MESIĆ: Kad vi imate.

BRANKO KOSTIĆ: U petak u 11 imamo Komisiju za nadzor prekida vatre.

VASIL TUPURKOVSKI: Idemo sazvati u petak ujutru Komisiju, onda idemo sa Predsedništvom, kako god hoćete. Shvatite da mi time samo insistiramo da se stvari razrešavaju, a ništa drugo, samo da se stvari razrešavaju, valjda to želimo svi. Ja ne mogu uopšte shvatiti da će sledeća sjednica biti u sredu. Mi kad smo imali normalne okolnosti, nismo mogli nedelju dana unapred da planiramo.

STJEPAN MESIĆ: Komisija u 9, a mi u 11.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Naš predlog, ovako kako smo ga rekli, da utvrđivanje minimuma funkcija u navedenim oblastima stvoreni su neophodni uslovi za funkcionisanje Skupštine i SIV-a.

BORISAV JOVIĆ: Stvoriće se.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Stvoriće se. Potrebne mora se brisati, praktično za nas to znači ponovni dogovor od početka. Bez potrebnih, može stvoriće se. Utvrđivanjem minimuma i funkcija u navedenim oblastima stvoriće se neophodni uslovi za funkcionisanje Skupštine i Saveznog izvršnog veća.

BORISAV JOVIĆ: Ne, ne možemo ovako raditi, molim vas, ne može se menjati to što smo se dogovorili. Da bi Skupština i Savezno izvršno veće radili, potrebno je da republike koje su povukle svoje poslanike vrate ih nazad da rade. A nema veze ovo sa ovim napred.

BOGDANA GLUMAC-LEVAKOV: Radi se o tome praktično, da li je stav Predsedništva ovoga, praktično da funkcioniše ili je stav da dogovor dalje traje, praktično i da ne funkcioniše.

BORISLAV JOVIĆ: Ma nije u tome problem, lepo kaže „za izvršavanje minimuma funkcija potrebno je stvoriti neophodne uslove“, a ti uslovi su da dođu poslanici u Skupštinu, a ne ovo gore. Ti su uslovi da dođu poslanici u Skupštinu.

BRANKO KOSTIĆ: Pa dobro, ovo je politički dogovor, ocena i saglasnost da se stvore uslovi.

BORISAV JOVIĆ: To znači – treba da se republike slože da dođu poslanici u Skupštinu i da odlučuju o ovome.¹²¹

(Sednica je završena u 17,50 sati)

¹²¹ Saopštenje sa ove sednice objavljeno 22. avgusta glasilu je: „U Beogradu je juče završena dvodnevna proširena sednica Predsedništva SFRJ – predsedavao predsednik Stjepan Mesić. U radu sednice, pored članova Predsedništva SFRJ, učestvovalo su predsednik i potpredsednik Skupštine SFRJ, predsednik SIV-a, predsednica Saveznog veća Skupštine SFRJ, savezni sekretari za inostrane i unutrašnje poslove, za pravosuđe i upravu, za razvoj, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, kao i predsednici republika, odnosno Predsedništava republika Makedonije, Srbije, Slovenija i Crne Gore i predsednici vada Republike Hrvatske i Republike Bosne i Hercegovine. Pre prelaska na dnevni red, savezni sekretar za inostrane poslove informisao je učesnike sednice o najnovijem razvoju događaja u Sovjetskom Savezu. Predsedništvo SFRJ razmatralo je, kako se saopštava, predlog mera za funkcionisanje sistema u zemlji za vreme tromesečnog moratorijuma, koje je pripremlilo Savezno izvršno veće. Uvodne napomene podneo je predsednik Savezno izvršnog veća. Polazeći od preključne usvojenog stava da je neophodno obezbediti nužno funkcionisanje vitalnih delova političkog i ekonomskog sistema zemlje do realizacije političkog dogovora o budućnosti Jugoslavije, u cilju sprečavanja ekonomskih i socijalnih poremećaja koji poprimaju katastrofalne razmere, svodenja na što manju meru šteta koje nastaju za zemlju u celini i pojedine njene delove, kao i za izvršavanje međunarodni obaveza Jugoslavije, dogovoreno je da se stvore uslovi za obavljanje neophodnog minimuma ekonomskih i političkih funkcija. Potrebno je obezbediti funkcionisanje jugoslovenskog tržišta, monetarnog i deviznog sistema i politike, kreditnih odnosa sa inostranstvom, platnog prometa, sistema carinske i vancarske zaštite i saveznog budžeta. Saglasnost na deo prethodnog stava koji se odnosi na savezni budžet, i to na deo budžeta za finansiranje troškova Jugoslovenske narodne armije, nije dao predsednik Vlade Republike Hrvatske. Za utvrđivanje i izvršavanje minimuma funkcija u navedenim oblastima potrebno je stvoriti neophodne uslove za funkcionisanje Skupštine SFRJ i Saveznog izvršnog veća. Sporazum o minimumu ovih funkcija i načinu njihovog ostvarivanja potrebno je postići između predstavnika skupština i izvršnih veća republika i nadležnih organa federacije. Predsedništvo SFRJ podržava nastojanje Saveznog izvršnog veća da se ovaj sporazum postigne u što kraćem roku u skladu sa Brionskom deklaracijom („Постигли споразум у што краћем року“, *Политика*, 22. август 1991, 1). Suštinu je mnogo bolje izložio Stjepan Mesić: „Nemoćni da budemo u odlukama konkretni, nepristrasni zapravo, da pred javnost izađemo sa golom istinom (nismo se ni u čemu bitnom složili), i ovog smo puta – u natezanju oko svakog retka – sročili mimikrijsko ‘saopštenje za javnost’“ (S. Mesić, *Kako smo srušili Jugoslaviju*, 183).

2. ZAPISNIK SA 137. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 21. avgusta 1991.

Sednicom je predsedavao predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić, Sednici su prisustvovali potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFR Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović, dr Vasil Tupurkovski, mr Bogić Bogićević, dr Janez Drnovšek i dr Borisav Jović. Za sednicu je utvrđen sledeći dnevni red:

1. Pitanje prisustva predsednika Predsedništva SFRJ u Libiji.
2. Pitanje korišćenja aviona za putovanje dr Vasila Tupurkovskog u Budimpeštu.
3. Molba Streljačkog saveza Bosne i Hercegovine za prijem predsednika Evropske streljačke konfederacije kod predsednika Predsedništva SFRJ i člana Predsedništva SFRJ iz BiH.
4. Izbor Komisije za pripremu političkog dogovora o budućim odnosima u jugoslovenskoj zajednici.

Tačka 1

Predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić upoznao je Predsedništvo SFRJ da je primio Hosni Šabana, izaslanika Moamera El Gadafija, koji je uputio poziv predsedniku Predsedništva SFRJ da prisustvuje svečanom puštanju veštačke reke u Libiji, 28. avgusta ove godine, i insistirao da poseta bude na najvišem nivou. Na predlog predsednika Predsedništva SFRJ zaključeno je da u posetu ode potpredsednik predsedništva SFRJ dr Branko Kostić.

Tačka 2

Predsedništvo SFRJ se saglasio da član Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski, koji će od 24. do 31. avgusta ove godine učestvovati u radu Međunarodne konferencije o međuevropskim odnosima u Budimpešti, za ovo putovanje koristi avion saveznih organa. Tim povodom su se članovi predsedništva SFRJ podsetili da postoji odluka o tome da o svim zvaničnim razgovorima koje vodi član Predsedništva SFRJ treba da budu informisani svi članovi Predsedništva SFRJ, kao i da prilikom poste Mađarskoj treba izbeći razgovore sa predsednikom Vlade Mađarske.

Tačka 3

Dogovoreno je da se udovolji traženju streljačkog saveza BiH da predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i član Predsedništva SFRJ mr Bogić Bogićević prime predsednika Evropske streljačke konfederacije gospodina Bjorna Ešulstroma 26. avgusta ove godine u Beogradu.

Tačka 4

Dogovoreno je da tekst Predloga političkog dogovora o budućim odnosima u jugoslovenskoj zajednici pripremi Komisija Predsedništva SFRJ, i to dr Vasil Tupurkovski kao predsednik, dr Borisav Jović i dr Janez Drnovšek kao članovi. Sekretara Komisije određuje generalni sekretar Predsedništva SFRJ.

Sednica je počela u 15.10 a završila se u 15.50 časova. Stenografske beleške su sastavni deo ovog zapisnika.

ZAMENIK GENERALNOG
SEKRETARA
Ivan Nahtigal

PREDSEDNIK PREDSEDNIŠTVA SFRJ
Stjepan Mesić

3. ZAPISNIK SA 138. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 23. avgusta 1991.

Sednicom je predsedavao predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić. Sednici su prisustvovali: potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović, dr Vasil Tupurkovski, mr Bogić Bogičević, dr Janez Drnovšek i dr Borisav Jović. Po pozivu sednici su prisustvovali: Milan Kučan, predsednik Predsedništva Republike Slovenije, Milan Ramljak, potpredsednik Vlade Republike Hrvatske, Ante Marković, predsednik Saveznog izvršnog veća, Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove, Stane Brovet, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, Blagoje Adžić, načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ i Tomislav Radovanović, načelnik Prave uprave SSNO.

Za sednicu je utvrđen sledeći

DNEVNI RED

1. Usmeni izveštaj predsednika Komisije za nadzor prekida vatre o toku sprovođenja primirja.
2. Rasprava o položaju JNA i ONO u periodu moratorijuma i prelaznom periodu:
 - a) otvorena pitanja u vezi sa povlačenjem JNA iz Slovenije;
 - b) problemi popune JNA i pokret majki vojnika;
 - c) položaj i uloga JNA u sukobima u Hrvatskoj.
3. Informacija o ilegalnom uvozu naoružanja i vojne opreme.
4. Predlog izmene Naredbe o obezbeđenju Memorijalnog centra „Josip Broz Tito“ (Vanga).

Tačka 1.

Predsednik Komisije za nadzor prekida vatre u Republici Hrvatskoj dr Branko Kostić informisao je Predsedništvo SFRJ o razvoju situacije na kriznim žarištima i izneo ocenu Komisije da sukobi sve više eskaliraju i da sukobljene strane ne poštuju garancije koje su dale prihvatanjem Odluke Predsedništva SFRJ o prekidu vatre u Republici Hrvatskoj.¹ U okviru diskusije o eskalaciji rata u Republici Hrvatskoj

¹ Komisija za nadzor prekida vatre, formirana od strane Predsedništva SFRJ 30. jula 1991. na čelu sa Brankom Kostićem konstatovala je po Stjepanu Mesiću samo za dan 21. avgust dvadeset „narušavanja Odluke o neodložnom i apsolutnom prekidu vatre u Republici Hrvatskoj: u 7h minobacački napad na Osijek i Laslovo; u 7.30h mitraljeski napad na Pakrac; u 8.30h minobacački napad na Orlovnjak, Laslovo i Tordince; u 8.30h avionski napad JNA na Sarvaš; u 13.45h oružani napad na Ivanovo Selo; u 14h minobacački napad na Komarevo; u 14.15h minobacački napad na Sunju, Medare i Trnavu; u 14.40h minobacački napad na Kostajnicu; u 16h minobacački napad na Petlovac; u 16.25h

konstatovano je da naponi koji su ulagani na uspostavi i poštovanju prekida vatre nisu bili produktivni. Sistem koji je uspostavljen da bi se mir u Hrvatskoj obezbedio nije dao konkretne rezultate. Predsedništvo SFRJ nema prave informacije o neprijateljstvima, o upotrebi sile, ne postoji efikasna kontrola ni garancije da će se mir obezbediti a prekid vatre konsolidovati.²

Predsedništvo SFRJ naložilo je Komisiji za nadzor prekida vatre da ispita okolnosti pod kojima je došlo do napada na Baranju s obzirom na svedočenja na koje je ukazao predsednik Saveznog izvršnog veća o tome da su u tom napadu učestvovala jedinice JNA zajedno sa jedinicama srpskih ustanika.

Predsedništvo SFRJ je zaključilo da je potrebno radikalnije promeniti sistem kontrole prekida vatre. U vezi se tim, predlagano je da se aktivira već postojeća Odluka Predsedništva SFRJ kojom je predviđena mogućnost da se rad posmatračke misije Evropske zajednice proširi i na Republiku Hrvatsku. Tome se suprotstavilo nekoliko članova Predsedništva SFRJ, s argumentacijom da sve dok se ne obezbedi politička volja strana u sukobu i ne obustave oružani sukobi, a time osigura i bezbednost svih učesnika u nadgledanju primirja, ne može doći do proširenja monitoringa evropskih posmatrača i na Republiku Hrvatsku. Predlog za proširenje monitoringa je formulisao član Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski, a podržali su ga predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i članovi Predsedništva SFRJ Bogić Bogičević i dr Janez Drnovšek, a protiv su bili dr Branko Kostić, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović. Dogovoreno je da se rasprava po ovom pitanju nastavi i donesu odgovarajući zaključci pošto se dobije izveštaj Komisije o napadima na Osijek i Baranju.

Tačka 2.

a) O otvorenim pitanjima u vezi sa povlačenjem Jugoslovenske narodne armije iz Slovenije, (rad vojno-medicinskih ustanova, položaj vojnih penzionera, rad Remontnog zavoda u Breganama, demontaža uređaja za kontrolu leta na Brniku, vraćanje oružja teritorijalnoj odbrani Slovenije i dr.), Predsedništvo SFRJ je informisano pismom Predsedništva Republike Slovenije i usmenim izlaganjem predsednika Predsedništva Republike Slovenije Milana Kučana. Povodom navedenih pitanja Predsedništvo SFRJ je ocenilo da ne treba menjati Odluku Predsedništva

minobacački napad na Komarevo (drugi); u 17.30h minobacački napad na Dardu; u 17.32h minobacački napad na Komnicu; u 18.05 minobacački napad na Čeminac; u 18.15h minobacački napad na Mece; u 19.55 minobacački napad (drugi) na Petlovac, u 20.15 minobacački napad na Desne Štefanke i Lasinje; u 20.15h minobacački napad na Pesko; u 20.30h minobacački napad (drugi) na Laslovo; u 21.30h minobacački napad na Gredane; u 22.50 i 23.10 minobacački napad na Ernestinovo“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 187–188).

² S. Mesić: „Promatrači su također utvrdili da su sutradan, 22. kolovoza, ‘tri aviona JNA bombardovala Sarvaš, kao i Bilje. Navodno je pogođena mesna industrija u Bilju’. A Kostić, odnosno ‘državna komisija’, umjesto da sve to uzme u obzir, da kaže istinu o ponašanju i postupcima Armije, konstatira da se i borci garde i odmetnici ‘ponašaju prevarantski, zloupotrebljavaju uniformu, delove opreme, pa i vozila JNA, što u očima javnosti može narušiti ugled JNA’. ‘Čovječe’, kažem dr Kostiću, pa kad bi to i bila istina, onda bismo istog trenutka morali smijeniti i Kadijevića i Adžića, jer im, tko hoće, pljačka imovinu, tehniku i oružje!’ Kostić odgovara: ‘Armija, Stipe, ni jednom nije izazvala oružani incident’“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 188).

SFRJ od 19. jula 1991³. godine i da sva ta pitanja treba rešavati u direktnom kontaktu i razgovorima između Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i predstavnika Republika Slovenije. Zaključeno je da, ukoliko navedeni problemi ne bi mogli biti rešeni na taj način Predsedništvo SFRJ će ponovo na svojoj sednici raspravljati o njima.

b) Predsedništvo SFRJ razmotrilo je problem popune Jugoslovenske narodne armije i u tom kontekstu razloge i implikacije Naredbe Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu da se vojnici, kojima vojni rok ističe u septembru ove godine, zadrže na vojnoj vežbi još dvadeset dana do popune regruta septembarske klase. Predsedništvo SFRJ je konstatovalo da je ovakva odluka u nadležnosti SSNO–a u skladu sa Zakonom o narodnoj odbrani i većinom glasova uvažilo je razloge za njeno donošenje. Prilikom glasanja predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i članovi Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski i Bogić Bogičević izjasnili su se protiv Naredbe SSNO–a i zahtevali da se vojnici kojima je isteklo služenje vojnog roka odmah puste kućama, dok su potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ Sejdo Bajramović i Jugoslav Kostić bili za to da se Naredba SSNO–a o popuni JNA regrutima ostavi na snazi. Član Predsedništva SFRJ dr Janez Drnovšek uzdržao se od glasanja.

Načelnik Generalštaba JNA, general Adžić, potvrdio je na sednici Predsedništva SFRJ da će svi vojnici septembarske generacije, u skladu sa Naredbom SSNO–a, nakon tih dvadeset dana biti otpušteni kućama, a da će vojnici koji su do odlaska na odsluženje vojnog roka završili srednju školu i nameravaju da se upišu na fakultet u nastavnoj 1991–1992. godini biti otpušteni sa služenja vojnog roka najkasnije do 2. septembra 1991. godine, pod uslovom da su odslužili puni vojni rok.

Tokom rada sednice pred Palatu federacije stigla su dva autobusa delegata Pokreta roditelja vojnika iz raznih delova SR Bosne i Hercegovine i zahtevala od članova Predsedništva SFRJ da se vojnici koji se nalaze na služenju vojnog roka odmah puste kućama. Dvadeset roditelja iz ove delegacije primili su predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i član Predsedništva SFRJ Bogić Bogičević. Celokupnu delegaciju primili su i nadležni u Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu. Nezadovoljni razgovorima u SSNO–u članovi delegacija ponovo su se u večernjim časovima vratili pred Palatu federacije. S njima je razgovarao zamenik generalnog sekretara Predsedništva SFRJ Ivan Nahtigal i upoznao ih sa zaključcima Predsedništva SFRJ. Nakon toga, delegacija je napustila plato ispred Palate federacije.

c) U okviru rasprave o ulozi i položaju JNA u sukobima u Hrvatskoj razmotreno je i pismo predsednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana, koje je uputio Predsedništvu SFRJ 22. avgusta 1991. godine.⁴ U pismu se apostrofira odgovornost

³ Odnosi se na odluku Predsedništva SFRJ o dislociranju jedinica i ustanova JNA iz Republike Slovenije od 18. jula 1991. (K. Nikolić, V. Petrović, *Rat u Sloveniji*, 282).

⁴ Ovo pismo je formulisano nakon sastanka hrvatskog Vrhovnog državnog vijeća 22. avgusta, na kojem je ocenjeno da su „teritorijalne pretenzije Srbije prema Hrvatskoj i nekim drugim republikama postale još otvorenije izražene. Umjesto pomirenja, agresija protiv Hrvatske i dalje eskalira.“ Stoga su istaknuti sledeći zahtevi: „Još jednom pozvati odmetnike, naoružane iz Srbije i od JNA, da poštuju odluku o primirju i vrate oružje legalnim vlastima; pozvati Srbiju da odmah prekine organizirati i pomagati oružanu pobunu i agresiju protiv Hrvatske; JNA da odmah obustavi demonstrativne pokrete,

Republike Srbije i Jugoslovenske narodne armije za pomaganje oružane pobune i vođenje rata protiv Republike Hrvatske. Od Predsedništva SFRJ se zahteva da pokrene postupak za utvrđivanje odgovornosti onih koji su krivi za učešće delova JNA u agresiji na Republiku Hrvatsku. Takođe, traži se da se u kontrolu prekida vatre i sprovođenje mera po zahtevu iz Pisma uključe posmatrači Evropske zajednice. Ukoliko do 31. avgusta 1991. godine Predsedništvo ne udovolji zahtevima Republike Hrvatske ona će preduzeti sve potrebne korake za zaštitu svog teritorijalnog integriteta i suvereniteta prema Ustavu Republike Hrvatske i Ustavnoj odluci od 25. juna 1991. godine.

Predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i član Predsedništva SFRJ dr Janez Drnovšek prihvatili su navode iznete u pismu, članovi Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski i mr Bogić Bogićević zahtevali su da se do roka navedenog u pismu svi navodi ispitaju i utvrde činjenice dok su potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović odbili navode sadržane u pismu.⁵

U raspravi je dotaknuto i pitanje uloge i položaja JNA u narednom periodu. Predsedništvo SFRJ je ukazalo da se u periodu moratorijuma i prelaznom periodu moraju obezbediti uslovi za normalno funkcionisanje sistema odbrane u skladu sa važećim Ustavom i saveznim zakonom. Povodom pitanja finansiranja Jugoslovenske narodne armije Predsedništvo SFRJ, shodno svom zaključku sa sednice od 20. i 21. avgusta, obavezalo je Savezno izvršno veće da u skladu sa dogovorom o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma i svojim zakonskim ovlašćenjima obezbedi finansiranje Jugoslovenske narodne armije.

izviđačke i borbene akcije i da se povuče u kasarne, da otpusti islužene vojnike i rezerviste dovodeći jedinice na razinu mirnodopskog stanja; da na području republike Hrvatske uskladi djelatnost s republičkim legalnim vlastima; da se u nadzor provede svega ovoga uključujući promatrači Evropske zajednice. [...] Ukoliko Predsedništvo SFRJ i JNA ne udovolje ovim zahtjevima do 31. kolovoza 1991, te nastave oružane operacije u rušenju ustavnog poretka Republike Hrvatske i okupaciju njezinih teritorija, prema planovima za njihovo uključivanje u veliku Srbiju ili ostatak Jugoslavije, Republika Hrvatska smatrat će da je Predsjedništvo SFRJ izravno odgovorno za agresiju, a JNA smatrat ćemo okupacijskom vojskom“ (S. Mesić, *Kako smo srušili Jugoslaviju* 186–187).

⁵S. Mesić: „Sama armija, zapravo vojno ministarstvo, shvaćajući kako bi bilo krajnje smiješno sve poricati, u podacima pripremljenim za sednicu 23. kolovoza, priznaje da je, poslije odluke o apsolutnom primirju, bilo 107 oružanih napada, pri čemu su ‘jedinice JNA same izvele samo tri’. Pa i to je nekakvo priznanje. No ja sam o angažiranju armije imao znatno više podataka. Za sjednicu, suradnici iz Zagreba su mi pripremili analizu ponašanja armije u Hrvatskoj. [...] Članovima Predsjedništva, ali i prisutnim generalima, dajem na uvid (kao da oni to ne znaju!) podatke: Major Branko Štrbac, VP 8530, Virovitica, dijeli u srpskim selima oružje, bombe i streljivo, a u virovitičkoj vojarni to nije sam radio; Kapetan Perović (vojarna u Petrinji) skuplja i naoružava rezervne starješine za organizaciju terorističko–odmetničkih skupina u područjima Pakraca i Novske; major Slobodan Radmilović (vojarna Podravska Slatina) u selima sa srpskim stanovništvom (Španat, Tvrdavica, Gornji Moholjac), dijeli mitraljeze, automatske i poluautomatske puške, puške M48, bombe; umirovljeni generali kao Dušan Pekić, Radojica Nenezić, Rade Suša, pukovnik Vojo Radaković i drugi, odlaze na Kordun u Slavoniju i Liku i – dovodeći teroriste iz Srbije – organiziraju odmetničke jedinice s vojnim naoružanjem. [...] Ne znači li to, gospodo, da je armija naoružala, uniformirala i legalizirala četničko–terorističke pobunjenike i uvela ih u nacionalistički rat za interese Srbije? [...] ‘Ne brkaj regularnu armiju i narod, koji brani goli život od vašeg državnog terora!’ žestio se Jović“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 188–189).

Tačka 3.

Predsedništvo SFRJ je razmotrilo informaciju SSNO—a o ilegalnom uvozu naoružanja i vojne opreme. Ocenjeno je da se i pored donetih mera u cilju sprečavanja nelegalnog uvoza naoružanja, demobilizacije, razoružanja i raspuštanja nelegalnih oružanih sastava stanje u zemlji sve više pogoršava. Konstatovano je da je potrebno da se sa problemom ilegalnog uvoza naoružanja i vojne opreme upozna i međunarodna javnost kao i nadležni organi susednih zemalja, KEBS i EZ, jer to ne predstavlja opasnost samo za Jugoslaviju već i za celu Evropu. Zaključeno je da se od susednih zemalja zatraži da sa svoje strane doprinesu sprečavanju uvoza oružja u Jugoslaviju.

Tačka 4.

Predsedništvo SFRJ je usvojilo predlog Komisije za pitanje rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ i donelo Naredbu o izmeni Naredbe o obezbeđenju Memorijalnog centra „Josip Broz Tito“ koje organizuju i sprovode vojni organi. Ovom izmenom vojni organi prestaju da organizuju i sprovode neposredno obezbeđenje objekata Memorijalnog centra na Otoku Vangi sa 1. oktobrom 1991. godine i to u svim oblicima i merama obezbeđenja predviđenim izmenjenom Naredbom.

Sednica je započela u 11,30 a završena u 22,30 časova.

Stenografske beleške sa sednice čine sastavni deo zapisnika.⁶

⁶ Saopštenje za štampu sa ovog sastanka je glasilo: „Predsedništvo SFRJ razmatralo je informaciju Komisije za nadzor prekida vatre u Republici Hrvatskoj, položaj JNA i opštenarodne odbrane u periodu moratorijuma i prelaznom periodu, i u tom okviru, pitanje položaja i uloge JNA u sukobima u Hrvatskoj, otvorena pitanja u vezi sa povlačenjem JNA iz Slovenije i probleme popune JNA. Predsedništvo SFRJ razmatralo je, takođe, i informaciju o ilegalnom uvozu naoružanja i vojne opreme. Predsednik Komisije za nadzor prekida vatre u Republici Hrvatskoj dr Branko Kostić informisao je Predsedništvo o razvoju situacije na kriznim žarištima i izneo ocenu Komisije da sukobi sve više eskaliraju i da sukobljene strane ne poštuju garancije, koje su dale prihvatanjem odluke Predsedništva SFRJ prekidu vatre u Republici Hrvatskoj. Predsedništvo SFRJ je odlučilo da nastavi raspravu o ovom pitanju kada dobije pismeni izveštaj Komisije. Povodom nekih otvorenih pitanja u vezi sa povlačenjem JNA iz Slovenije, na koja je ukazano u pismu Predsedništva Republike Slovenije Predsedništvu SFRJ, ocenjeno je da ne treba menjati odluku Predsedništva SFRJ i da ta pitanja treba rešavati u direktnom kontaktu i razgovorima između Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i predstavnika Republike Slovenije. Predsedništvo SFRJ razmatralo je probleme popune JNA i u tom kontekstu razloge i implikacije naredbe Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu da se vojnici, kojima vojni rok ističe u septembru ove godine, zadrže na vojnoj vežbi još dvadeset dana. Predsedništvo SFRJ je konstatovalo da je ovakva odluka u nadležnosti SSNO i većinom glasova uvažilo je razloge za njeno donošenje. Na sednici predsedništva SFRJ potvrđeno je da će svi vojnici septembarske generacije, u skladu sa naredbom SSNO, nakon tog roka biti otpušteni kućama. Konstatovano je, takođe, da će vojnici, koji su do odlaska na odsluženje vojnog roka završili srednju školu i nameravaju da se upišu na fakultet u nastavnoj 1991–1992. biti otpušteni sa služenja vojnog roka najkasnije do 20. septembra 1991, pod uslovom da su odslužili pun vojni rok. Predsedništvo SFRJ je ukazalo da se u periodu moratorijuma i prelaznom periodu moraju obezbediti uslovi za normalno funkcionisanje sistema odbrane, u skladu sa važećim Ustavom i saveznim zakonom. Povodom pitanja finansiranja JNA, Predsedništvo SFRJ oba-

ZAMENIK
GENERALNOG SEKRETARA
Ivan Nahtigal

PRESEDNIK
Stjepan Mesić

vezalo je Savezno izvršno veće da, u skladu sa dogovorom o funkcionisanju zemlje u periodu moratorijuma i svojim zakonskim ovlašćenjima obezbedi finansiranje Jugoslovenske narodne armije. Na sednici je otvorena i rasprava o pismu predsednika Republike Hrvatske dr Franje Tuđmana, koje je uputio Predsedništvu SFRJ 22. avgusta ove godine. Dva člana Predsedništva SFRJ prihvatila su navode iznete u pismu, dva člana su zahtevala da se do roka navedenom u pismu navodi ispituju i utvrde činjenice, dok tri člana Predsedništva SFRJ nisu prihvatila sadržaj pisma. Predsedništvo SFRJ ocenilo je da, pored mera u zemlji na sprečavanju nelegalnog uvoza naoružanja, demobilizacije, razoružavanju i raspuštanju nelegalnih oružanih sastava, treba upoznati i upozoriti međunarodnu javnost, posebno zemlje KEBS-a i EZ, na ilegalni uvoz naoružanja i vojne opreme, jer to predstavlja opasnost, ne samo za Jugoslaviju, već i za Evropu, i tražiti da sa svoje strane doprinesu sprečavanju nagomilavanja naoružanja u zemlji“ (navedeno prema: Славољуб Шушић, Златоје Терзић, Никола Петровић (прир.), *Зборник докумената из области одбране и безбедности Југославије 1990–1991*, Војноиздавачки завод, Београд, 2002, 373–375).

4. ZAPISNIK SA 139. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 27. i 28. avgusta 1991.

Sednicom je predsedavao predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić.⁷ Prvog dana održavanja sednice sednici su prisustvovali i: potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ Sejdo Bajramović, dr Vasil Tupurkovski, mr Bogić Bogićević, dr Janez Drnovšek i dr Borisav Jović. Odsutan je bio član Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić. Po pozivu sednici su prisustvovali: Slobodan Gligorijević, predsednik Skupštine SFRJ, Ante Marković, predsednik Saveznog izvršnog veća, Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove, dr Vlado Kambovski, savezni sekretar za pravosuđe i upravu i Milivoje Maksić, zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove.

Drugog dana održavanja sednice bili su prisutni svi članovi Predsedništva SFRJ, osim potpredsednika Predsedništva SFRJ dr Branka Kostića, koji se nalazio na službenom putu u Libiji. Po pozivu sednici je prisustvovao Budimir Lončar, savezni sekretar za inostrane poslove, Milivoje Maksić, zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove i admiral Stane Brovet, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Za sednicu je utvrđen sledeći

DNEVNI RED

1. Rasprava o sprovođenju Odluke o prekidu vatre u Republici Hrvatskoj
 - a) Izveštaj Komisije za prekid vatre o utvrđivanju činjeničnog stanja o oružanim sukobima u Okučanima
 - b) izveštaj o aktivnostima zajedničkih grupa SSUP-a za kontrolu primirja u Republici Hrvatskoj i realizacija Odluke Predsedništva SFRJ od 3.08.1991.
 - c) Pismo SSNO predsedniku Republike Hrvatske dr Franji Tuđmanu
2. Razmatranje Deklaracije EZ o Jugoslaviji od 27.08.1991. godine
3. Ostavka potpredsednika Skupštine SFRJ Irfana Ajanovića na članstvo u Komisiji za nadzor prekida vatre
4. Razno.

Tačka 1.

a) Predsedništvo SFRJ upoznato je sa ocenama Komisije za nadzor prekida vatre u Republici Hrvatskoj o situaciji i eskalaciji sukoba u Okučanima i u svim

⁷ S. Mesić: „Sjednicu smo 27. kolovoza održali bez generala; Kadrijević i njegov uži krug su na Brijunima s dr Tuđmanom i delegacijom Republike Hrvatske. Sjednica počinje sa zakašnjenjem, u 17.15 kad je stigao Drnovšek. Lončara nema, on je u Europskoj zajednici; zamjenjuje ga Mile Maksić“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 192).

kriznim područjima u Republici Hrvatskoj.⁸ Predsedništvo SFRJ donelo je zaključak u kojem se insistira na prekidu vatre u Republici Hrvatskoj i u tom cilju naložilo je Komisiji za nadzor prekida vatre da obavi ponovne razgovore sa predstavnicima Republike Hrvatske i sa predstavnicima srpskog naroda u kriznim područjima Republike Hrvatske.

Tokom diskusije diferenciralo se više mišljenja povodom ratnog stanja u Republici Hrvatskoj. Predsednik Predsedništva Stjepan Mesić izrazio je mišljenje da je za situaciju u Hrvatskoj kriva Republika Srbija koju potpomaže Jugoslovenska narodna armija. Založio se za proširenje posmatračke misije Evropske zajednice i na Republiku Hrvatsku i za to da se JNA povuče u kasarne.

Konstatujući da prekid vatre nije uspeo i da Komisija za nadzor prekida vatre nije obezbedila efikasan prekid vatre član Predsedništva SFRJ dr Janez Drnovšek zatražio je odgovor zašto se Jugoslovenska narodna armija pojavljuje u ulozi zaštitnika samo jedne strane. Zahtevao je da se, u cilju smirivanja ratnih sukoba, članovi Predsedništva SFRJ odrede oko uključivanja posmatrača Evropske zajednice na Republiku Hrvatsku.

Član Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski takođe je govorio o neefikasnosti rada Komisije za nadzor prekida vatre ističući da su za stanje u Republici Hrvatskoj krivi i Republika Srbija i Republika Hrvatska i Jugoslovenska narodna armija. Založio se za proširenje posmatračke misije na Hrvatsku, tretirajući je samo kao objektivizaciju krize u Jugoslaviji. U tom cilju predložio je zajedničku sednicu sa predsednicima republika na kojoj bi se donela odluka o proširenju posmatračke misije i na Republiku Hrvatsku, koja bi po njegovom mišljenju, u ovom trenutku predstavljala politički i istorijski kompromis.

Član Predsedništva SFRJ mr Bogić Bogićević založio se za bilo kakvu misiju dobre volje samo u slučaju da Jugoslavija nije sama u mogućnosti da prekine rat, obezbedi mir i započne pregovore. Upozorio je da će situacija biti još gora nego u Libanu ako se ovakvo stanje nastavi. Član Predsedništva SFRJ dr Borisav Jović odbio je raspravu o JNA bez njenog prisustva ističući da Republika Hrvatska namerno izaziva incidente jer joj primirje ne odgovara, s obzirom da se našla u političkom ćorsokaku i da joj je jedina nada internacionalizacija jugoslovenskog problema preko Evropske zajednice. Založio se da se još jednom učini napor i ostvari dogovor svih učesnika u neprijateljstvima i razoružaju sve paravojne formacije. Po njegovom mišljenju tek nakon prestanka rata mogla bi i posmatračka misija da dođe u obzir. Član Predsedništva SFRJ Sejdo Bajramović takođe se založio da se

⁸ S. Mesić: „Prisutni su i članovi Kostićeve ‘državne komisije’; od jutra su zasedali i ponudili nam izvješće na 16 stranica o oružani sukobima u Okučanima, te tri stranice ‘saopćenja za javnost’. Dr. Kostić pred Predsjedništvo izlazi s pet predloga: (1) prekid vatre, uvjet da Komisija nastavi rad; (2) hitno organizirati sastanak radne grupe Predsjedništva i SSNO–a s predsjednikom Tuđmanom i odgovornim predstavnicima Republike Hrvatske, te sličan razgovor s najodgovornijim predstavnicima srpskog naroda iz kriznog područja; (3) požuriti s izradom prijedloga političkog dogovora o budućem uređenju zemlje; (4) potrebno je da Predsjedništvo popuni komisiju, jer je dr Drnovšek odbio sudjelovanje u njenom radu, a Ajanović je nakon 20 dana podnio ostavku; neka se u komisiju uključe predstavnici Republike Hrvatske i ‘SAO Krajine’; (5) za angažiranje inozemnih promatrača nisu se stekli uvjeti, ‘jer je apsolutni i безусловni prekid vatre bitan uslov za razmatranje mogućnosti i potreba angažovanja ovih posmatrača’“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 192).

zaraćene strane pozovu na prekid vatre, pa tek nakon uspostavljanja primirja eventualno pozovu i posmatrači Evropske zajednice.⁹

Potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić izrazio je mišljenje da Odluka o prekidu vatre nema alternative i da je ona uslov za dalje pozitivno rešavanje problema. Predložio je da Predsedništvo SFRJ formira komisiju koju bi sačinjavali Stjepan Mesić, dr Borisav Jović i dr Vasil Tupurkovski i neko od najviših predstavnika JNA koji bi razgovarali sa državnim vrhom Republike Hrvatske, uz učešće predstavnika srpskog naroda iz Hrvatske i koji bi kroz dogovor obezbedili definitivni prekid vatre. Do tada, istakao je potpredsednik dr Branko Kostić, otvaranje pitanja proširenja posmatračke misije na Republiku Hrvatsku bilo bi apsurd.¹⁰

b) Predsedništvo SFRJ upoznao se sa Izveštajem o dosadašnjim aktivnostima zajedničkih grupa SSUP-a za kontrolu primirja na području Republike Hrvatske i nastalim problemima u realizaciji Odluke Predsedništva SFRJ od 3. avgusta 1991. godine. Uvodne napomene povodom Informacije dao je savezni sekretar za unutrašnje poslove Petar Gračanin.

c) Predsedništvo SFRJ upoznao se sa pismom Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu predsedniku Republike Hrvatske dr Franji Tuđmanu u vezi sa oru-

⁹ Izjašnjavanja članova Predsedništva o izveštaju Komisije prema navodima Stjepana Mesića izgledala su ovako: „Komisija je, kažem, radila u korist ukupne štete! Otkad ona ‘radi na smirivanju’, rat se rasplamsao [...] u ratu je Srbija i dio vojske protiv Hrvatske [...]. Jović, dotad uvaljen duboko u fotelju, prenuo se, kao iz sna: on, kaže, ne prihvaća razgovor o JNA bez predstavnika JNA. Drnovšek ga podsjeća da smo mi vrhovna komanda. JOVIĆ: ‘U Hrvatskoj ratuje, za svoju slobodu, srpski narod, a nije Srbija u ratu i nije vojska u ratu’. ‘Za veliku Srbiju!’, kažem, i dio prisutnih se smije. ‘Upravo se o tome i radi, kad s vojskom osvojite ono što ste planirali osvojiti, ono što su maštali Garašanini ili Moljevići, ono što je zamišljeno u velikosrpskoj kuhinji SANU, onda ćete reći: sada može kontrola i politička i vojna. [...] Neophodno je dovesti međunarodnu kontrolu. GRAČANIN: Neće se dopustiti strancima da nas uče pameti! MESIĆ: Ne zovemo strane da nas uče pameti, nego da pomognu u sprečavanju eskalacije rata. Očajan sam što ljudi ginu. JOVIĆ: Uvezli ste oružje da na silu osvojite što nije vaše. MESIĆ: Da, mi osvajamo Srbiju! JOVIĆ: Hteli biste teritorije srpskog naroda. MESIĆ: Da, po tvome i Osijek je srpski teritorij, i Baranja, i Lika i Petrinja i Zadar. DRNOVŠEK: Boro se šali! JOVIĆ: Ne šalim se, Hrvatska hoće ono što joj ne pripada. TUPURKOVSKI: Ako si, Boro, za prekid vatre, što ti smetaju objektivni promatrači? BOGIĆEVIĆ: Na sceni su bezvlašće i kaos. Savezne institucije su forma, a sva prava su već dugo prenesena na republička rukovodstva. Kao član komisije obišao sam gotovo sva sela u kriznim žarištima suočavajući se s provokacijama, podvalama, podmetanjima. Htio sam zaustaviti najezdu smrti. Odgovornost više ne mogu nositi. Gotovo je nemoguće doći do objektivne informacije. Komisija nije uspjela. [...] KAMBOVSKI: Komisija je došla u ćorsokak, samo smo nekakvi anketari. I ja napuštam komisiju, kao i Drnovšek, Vasil i Bogić, kao Ajanović. Primirje nije postalo pravilo, nego izuzetak. Vidljivo je sve veće uvlačenje JNA u sukob. Stjekli su se svi uvjeti za monitoring EZ, da prihvatimo dobrovoljno ponuđenu ruku, da se problem internacionalizira. [...] JOVIĆ: Najpre neka Hrvatska vrati oružje. MESIĆ: Htio bi da nas razoružane nabijete na kolac!“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 192–196).

¹⁰ Prema Mesićevim navodima, usvojeni su sledeći zaključci: da „grupa članova Predsjedništva, najodgovornije ličnosti armije i najviše rukovodstvo Hrvatske“ pristupi razgovorima „u cilju sagledavanja problema i pronalaženja rješenja za uspostavu narušenog prekida vatre; s predsjednicima republika i saveznih organa hitno razmotriti nacrt političkog dogovora budućim odnosima i funkcioniranju zemlje u prijelaznom razdoblju; pozvati EZ da još jednom uputi ministarsku trojku, da bi se povelj razgovori o proširenju Misije na prekid vatre u i učešću u pregovorima o budućim odnosima u Jugoslaviji“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 196–197). Predsedništvo stoga nije usvojilo ideju o slanju posmatračke misije u Hrvatsku.

žanim i drugim napadima na pripadnike, jedinice i objekte JNA od strane oružanih sastava Republike Hrvatske.¹¹

Povodom rasprave po ovoj tački dnevnog reda Predsedništvo SFRJ je takođe zaključilo da se ubrza rad na izradi dokumenta o budućim odnosima u jugoslovenskoj zajednici, kako bi se 4. septembra 1991. godine održao sastanak sa predsednicima republika i predsednicima predsedništava republika uz učešće saveznih organa. Na sastanku bi se razmotrili predlozi političkog dogovora o budućim odnosima i o funkcionisanju zemlje u prelaznom periodu i time doprinelo trajnom prekidu vatre i razrešenju državne i političke krize u Jugoslaviji.

Ovaj deo sednice započeo je u 17,00 časova, a završio u 22,00 časova.

Tačka 2.

Predsedništvo SFRJ je razmotrilo Deklaraciju o Jugoslaviji usvojenu na vanrednom ministarskom sastanku Evropske političke kooperacije u Briselu 27. avgusta 1991. godine koja je u autentičnom ali nezvaničnom tekstu dostavljena članovima Predsedništva SFRJ pred sam početak sednice.¹² Uvodne napomene dao je

¹¹ Tekst ovog pisma glasi: „Povodom pisma predsednika Republike Hrvatske od 10. jula 1991, koje nam je zamenik generalnog sekretara Predsedništva SFRJ dostavio tek posle mesec i po dana – 21. avgusta (?!), sa zahtevom da Predsedništvo obavestimo o istinitosti navoda i stavu SSNO o predlozima iznetim u pismu, ukazujemo na sledeće: (1) General pukovnik Blagoje Adžić i Života Avramović ni u jednoj prilici nisu zastupali stavove izložene u pismu predsednika Republike Hrvatske. Radi se o potpuno neosnovanim i proizvoljnim konstrukcijama preuzetih iz tobožnjih ‘poverljivih’ izvora i glasila koja u kontinuitetu deluju sa antijugoslovenske i antiarmijske platforme. (2) Budući da izjave nosu autentične, izlišno je svako naše izjašnjavanje o inače potpuno deplasiranom zahtevu za smenjivanje generala Adžića i Avramovića. (3) Od starešina JNA ne može se zahtevati izražavanje lojalnosti nijednom republičkom rukovodstvu, pa ni hrvatskoj vlasti. Napominjemo da je o zahtevima i akcijama sličnog karaktera u Republici Hrvatskoj, javnost već izrekla svoj sud. (4) S obzirom na to da se o ulozi JNA i pojedinim starešinama na najodgovornijim dužnostima iz časa u čas izriče mnoštvo svakovrsnih neistina, čak i od ljudi na najodgovornijim društvenim funkcijama, bilo bi gotovo besmisleno odgovarati na svaku izrečenu laž i optužbu. Zato se to neće učiniti ni u konkretnom slučaju. (5) Savezni sekretarijat za narodnu odbranu smatra da bi predsedništvo SFRJ trebalo da se vrlo jasno odredi prema raširenoj pojavi javnog diskreditovanja Armije, lažnog prikazivanja njene uloge u sadašnjoj situaciji, i sve učestalijim, potpuno neosnovanim napadima pojedinih organa i nosilaca javnih funkcija na komandni kadar JNA, kaže se u pismu SSNO Predsedništvu SFRJ“ (navedeno prema: „Неосноване и произвољне конструкције. Одговор ССНО поводом писма др Фрање Туђмана Председништву СФРЈ“; у: *Одбрана и безбедност Југославије*, 371–372).

¹² Deklaracija o Jugoslaviji doneta u Briselu na ministarskom sastanku Evropske zajednice 27. avgusta glasila je: „Evropska zajednica i njene države članice izražavaju zabrinutost zbog porasta nasilja u Hrvatskoj. One podsećaju odgovorne za nasilje na svoju rešenost da nikada ne priznaju promene granica do kojih nije došlo mirnim putem i sporazumno. Potpuno je pogrešna politika srpskih neregularnih formacija koje nastoje da vojnim sredstvima reše probleme za koje očekuju da će se sa njima suočiti u novom ustavnom uređenju. Posebno uznemirava to što se više ne može poreći da elementi JNA pružaju aktivnu podršku srpskoj strani. Zajednica i njene države članice pozivaju savezno Predsedništvo da odmah prekine ovu nelegalnu upotrebu snaga koje su pod njegovom komandom. Zajednica i njene države članice nikada neće prihvatiti politiku svršenog čina. One su odlučne da ne priznaju nasilne promene granica i podstaći će i druge da to ne čine. Zauzimanje teritorija, kakvo ne priznaje međunarodna zajednica, nikako neće dovesti do one vrste legitimne zaštite koju traže svi u novoj Jugoslaviji. Takva zaštita može se ostvariti samo pregovorima koji se zasnivaju na principu najpotpunije zaštite prava svih, bez obzira gde oni žive u Jugoslaviji. Evropska zajednica i njene države članice

Budimir Lončar, savezni sekretar za inostrane poslove, istakavši da po svom međunarodnom značaju za Jugoslaviju ova deklaracija dolazi u red dokumenata kao što je bila Rezolucija IB.

Nakon rasprave, predsjednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i član Predsedništva SFRJ dr Janez Drnovšek prihvatili su Deklaraciju u celini i to u svoje ime i u ime republika koje predstavljaju.¹³ Članovi Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupur-

pozivaju Srbiju da odustane od svog protivljenja da se aktivnosti Posmatračke misije EZ prošire i na Hrvatsku. Najnoviji događaji pokazuju da se bez opšteg i efikasnog prekida vatre i nepristrasnih stranih posmatrača situacija u Jugoslaviji ne može stabilizovati u dovoljnoj meri da se omogući održanje delotvornih pregovora. U svetlu sve teže situacije u Jugoslaviji Evropska zajednica i njene članice su zatražile od Predsedništva da dozvole predsedavajućem OEBS-a i zvaničnicima Komiteta za evropsku spoljnu politiku da pomere naredni sastanak tog komiteta, dogovoren na vanrednom sastanku 9. avgusta, za rani septembar. Zajednica i njene države članice ne mogu da sede skrštenih ruku dok se krvoproliće u Hrvatskoj povećava iz dana u dan. Sporazum o nadzoru prekida vatre i njegovom održavanju treba da omogući Zajednici i njenim državnim članicama da sazovu mirovnu konferenciju i utvrde procedure za arbitražu. Ta mirovna konferencija bi okupila: na strani Jugoslavije, savezno Predsedništvo, saveznu vladu i predsednike republika; Predsednika Saveta EZ, predstavnike država članica i Komisije. Procedura arbitraže u okviru te mirovne konferencije bila bi utvrđena na sledeći način: nadležni organi bi svoje sporove podneli arbitražnoj komisiji sastavljenoj od pet članova koji bi bili izabrani iz redova predsednika ustavnih sudova zemalja članica EZ. Sastav arbitražne komisije bio bi sledeći: dva člana koje jednoglasno imenuje savezno Predsedništvo; tri člana koje imenuje Zajednica i njene države članice. U odsustvu sporazuma o članovima koje imenuje savezno Predsedništvo, njih bi odredila tri člana koje imenuje Zajednica. Arbitražna komisija bi donela svoju odluku u roku od dva meseca. Ukoliko se do 1. septembra 1991. ne postigne sporazum o nadzoru prekida vatre i njegovom održavanju, kao i o mirovnoj konferenciji, Zajednica i njene države članice razmotriće dodatne mere, uključujući i međunarodnu akciju. U tom cilju sazvaće sastanak na koji će pozvati one predsednike i predstavnike republika u saveznom Predsedništvu koji podržavaju ova dva koraka. Predsednik i ministar inostranih poslova savezne vlade bi takođe bili pozvani na taj sastanak. Predsedavajući Saveta je uputio specijalnog izaslanika u Jugoslaviju radi razjašnjavanja stavova dvanaestorice sa tim u vezi. Države članice koje su i članovi Saveta bezbednosti skrenuće pažnju tog organa na ovu deklaraciju“ („Document 4b/64 Declaration of Yugoslavia, European Political Cooperation Extraordinary Ministerial Meeting, Brussels, 27 August 1991“, in: Christopher Hill, Karen Smith, *European Foreign Policy: Key Documents*, Routledge, London 2000, 372–373).

¹³ Stjepan Mesić: „Pred svakim od nas je grubri prijevod teksta nove Deklaracije o Jugoslaviji, a ja bih ga nazvao ultimatumom Jugoslaviji, zapravo ultimatumom Srbiji i armiji. [...] Srpski blok je bio konsterniran. [...] Dr Kostić je nabusito prigovarao: ‘Otkud ikome pravo da ucenjuje suverenu, međunarodno priznatu, državu?’ ‘Pre svega, u pitanju je Srbija; prete Srbiji, a Srbija je izvan rata, u Srbiji se ne puca, u Srbiji nijedan čovek, bez obzira koje je nacionalnosti, nije ugrožen’, podržava ga vojvođanski prezimenjak. ‘Mi smo tražili arbitražu Evropske zajednice, nije nam nametnuta’, pokušava im objasniti Tupurkovski. ‘Kadar sam prihvatiti i crnog đavola, samo da pomognu uspostaviti mir’, kažem, ustinu zadovoljan stavovima i inicijativama dvanaestorice“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 200). Borisav Jović nije delio njegovo zadovoljstvo: „Nastala je žestoka rasprava. Drnovšek je rekao da prihvata dokumenta Evropske zajednice jer je to jedini način da se odbrani od politike Srbije, koja ne poštuje ljudska prava na Kosovu! Mesić se složio sa Drnovšekom. Tupurkovski je naširoko pokušavao da mi objasni da sam pogrešno protumačio dokumenta Evropske zajednice, da EZ ne govori o JNA nego o njenim delovima, da se ne govori o srpskom narodu u Hrvatskoj nego o srpskim neregularnim formacijama; da se ‘prava svih mogu ostvariti pregovorima bez obzira gde oni žive’, a to znači i Srba u Hrvatskoj, da EZ radikalizuje stavove zato što smo nepopustljivi, itd. Zaključio je da nije tačno da su oni neobjektivni prema nama, nego da sam ja neobjektivan prema njima. Nastala je između mene i Tupurkovskog polemika koju ću samo delimično citirati: Vasile, zar ne vidiš za koliko si se sitne stvari ‘uhvatio’? Ne. Da nije srpski narod, nego srpski naoružani građani; da nije JNA, nego delovi JNA. A nisi se ‘uhvatio’ za to zašto oni ne kažu to da srpski narod u Hrvatskoj ima pravo da ne

kovski i mr Bogić Bogičević prihvatili su mehanizam predložen Deklaracijom za uspostavu mira i dogovore o budućim odnosima u Jugoslaviji s tim da su zadržali rezervu utoliko što su izjavili da moraju pribaviti stavove svojih republika. Članovi Predsedništva SFRJ dr Borisav Jović, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović odbacili su deo Deklaracije kao neprihvatljivo mešanje u unutrašnje stvari Jugoslavije, a naročito deo kojim se apostrofira Republika Srbija u negativnom kontekstu, s tim što su i oni ostavili rezervu u pogledu svog stava do pribavljanja stava Republike koju predstavljaju.¹⁴

Zaključeno je da se definitivni stav Predsedništva SFRJ o Deklaraciji zauzme pošto Predsedništvo SFRJ dobije zvaničan tekst Deklaracije, s tim da se u međuvremenu obave neophodne konsultacije u pojedinim republikama.

Tačka 3.

Predsedništvo SFRJ razmatralo je ostavku potpredsednika Skupštine SFRJ Irfana Ajanovića na članstvo u Komisiji za nadzor prekida vatre koju je u pismenoj formi dostavio Predsedništvu SFRJ. Tokom sednice ostavku na članstvo Komisije dali su i član Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski i savezni sekretar za pravosuđe i upravu dr Vlado Kambovski, a član Predsedništva SFRJ mr Bogić Bogičević je ponovo ukazao na izuzetno teške uslove za rad u Komisiji.

U toku rasprave je konstatovano da u ovom slučaju nije reč o funkciji, na koju bi se mogla dati ostavka, već o zaduženju u radnom telu Predsedništva SFRJ i da su izmene zaduženja moguće jedino izmenama odluka o formiranju komisije. S obzirom na to, a imajući u vidu motive ostavki, Predsedništvo SFRJ je naložilo Komisiji za nadzor prekida vatre da razmotri uzroke podnetih ostavki i probleme u svom radu i da za narednu sednicu Predsedništva SFRJ pripremi izveštaj o tome i predloži odgovarajuće mere.

Tačka 4. (Razno)

a) Dogovoreno je da član Predsedništva SFRJ mr Bogić Bogičević primi delegaciju roditelja vojnika iz Bijeljine 30. avgusta 1991. godine u 13,00 časova.

b) Povodom želje specijalnog izaslanika Saveta ministara EZ Henrija Vajnansa da u posetu Borovo selu i Mirkovcima sa njim bude i neko iz Predsedništva

izađe iz Jugoslavije, ako neće da izađe. Oni su to rekli. Nisu rekli. Jesu, rekli su, pročitao sam. Nisu. To se može tumačiti da će srpskom narodu u Hrvatskoj, kad izađe iz Jugoslavije, biti garantovana sva prava. To mi tako tumačimo. Dalje, nisi rekao nijednu reč – zbog čega oni ne osuđuju one koji su doveli do razbijanja Jugoslavije i građanskog rata, što svi vrlo dobro znamo, nego osuđuju one koji se bore i bune protiv toga. Ni jednu jedinu reč nisi rekao na te činjenice da su se oni opredelili. Oni nemaju više razloga da dolaze da to potvrde, jer su se već opredelili. Ja ću da potvrdim sasvim obrnuto. Oni imaju razloga i zato nisu naveli da je srpski narod tak koji pravi probleme i nisu naveli da je JNA ta koja ratuje. Da su hteli da se opredele, oni bi se opredelili. Dokle god se ne isprave ti prilazi, ni govora nema da se može uopšte razgovarati. Ako mene neko osudi unapred, pa šalje inspektore da provere dali je to istina, nema potrebe da dolaze. Zavisí kako se stvar tumači. Ti imaš pravo na njihovo mišljenje, odnosno da prihvatiš njihovo mišljenje. Ja imam pravo na svoje“ (Борисав Јовић, *Последњи дани СФРЈ. Изводи из дневника*, Политика, Београд 1995, 379–380).

SFRJ, dogovoreno je da to bude Anđelko Maslić, sekretar Komisije za nadzor prekida vatre.

d) Predsedništvo SFRJ se upoznao sa Informacijom Saveznog sekretarijata za inostrane poslove o izbeglicama u Mađarskoj iz Baranje.

f) Izvršena je verifikacija zapisnika sa 128, 129, 130, 131. i 133. sednice Predsedništva SFRJ i Beleške sa sastanka članova Predsedništva SFRJ od 16.08. 1991. godine.

Sednica je započela u 12,30 časova a završena u 15,40 časova.
Stenografske beleške sa sednice čine sastavni deo zapisnika.

ZAMENIK
GENERALNOG SEKRETARA
Ivan Nahtigal

PREDSEDNIK
Stjepan Mesić

5. ZAPISNIK SA 140. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 1. septembra 1991.

Sednicom je predsedavao predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić. Sednici su prisustvovali potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović, dr Vasil Tupurkovski, mr Bogić Bogićević, dr Janez Drnovšek i dr Borisav Jović. Po pozivu sednici su prisustvovali Ante Marković, predsednik Saveznog izvršnog veća i Budimir Lončar, savezni sekretar za inostrane poslove.

Za sednicu je utvrđen sledeći

DNEVNI RED

1. Utvrđivanje stava Predsedništva SFRJ povodom Deklaracije Saveta ministara EZ o Jugoslaviji od 27.08.1991. god.¹⁵
2. Razmatranje Sporazuma o prekidu vatre
3. Razmatranje Memoranduma o saglasnosti o proširenju posmatračkih aktivnosti Posmatračke misije u Jugoslaviji.

Pre prelaska na rad po dnevnom redu članovi Predsedništva SFRJ zatražili su objašnjenja o tome kako se dogodilo da je u Beograd stigao Van Den Bruk¹⁶ sa inicijativom da se potpišu Sporazum o prekidu vatre i Memorandum o saglasnosti o proširenju Posmatračke misije u Jugoslaviji, kao i ko je pozvao predsednike repub-

¹⁵ S. Mesić: „Konačno, u 22.30 svi smo na okupu; svi članovi Predsjedništva, s Markovićem i Lončarom. Svaki od nas pred sobom ima i Deklaraciju o Jugoslaviji, i Memorandum o suglasnosti za proširenje promatračke misije u Jugoslaviji, i Sporazum o obustavi vatre“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 207). B. Jović: „Mesić je odmah tražio da se izjasnimo glasanjem, jer evropska 'trojka' čeka naš stav (došla je iako je nismo zvali). Ja iznosim primedbe na sporazum o prekidu vatre i tražim da Predsedništvo zauzme stav da treba demobilisati i razoružati i hrvatsku policiju iznad normalnog sastava od 20,000 ljudi i Hrvatsku gardu u celini, a da JNA treba da se povuče u garnizone, a ne u kasarne. Mesić i Drnovšek insistiraju da se ništa ne menja, Lončar ih podržava. Kažu, ko hoće da potpiše ide dalje u razgovore, ko neće, može da se isključi. Samo je preostalo da glasamo i tu nema više šta da se pregovara i razgovara“ (*Последњи дани СФРЈ*, 381).

¹⁶ Evropska zajednica je sutradan nakon sastavljanja Deklaracije poslala u Jugoslaviju svog visokog predstavnika, holandskog ambasadora u Parizu. On je obišao i Beograd i istočnu Slavoniju, a sa sobom je doneo dva dokumenta – Memorandum o saglasnosti o proširenju posmatračke aktivnosti i Sporazum o prekidu vatre, najavivši da očekuje od saveznih i republičkih lidera potpise na tom dokumentu 1. septembra, u kom cilju je u Beograd tada došla evropska Trojka, pa je Stjepan Mesić za isti dan zakazao sednicu Predsedništva. Ovim razvojem bio je posebno nezadovoljan Borisav Jović: „Da li je ovo još jedan od pritisaka na Predsedništvo? Potom je Lončar obavijestio: Van Den Broek inzistira na večerašnjoj sjednici i odluci Predsjedništva. Sad smo se rastali. Čeka u Antinom kabinetu. Nada se da ćemo se ovdje brzo dogovoriti.“ Jović se kao osica ustremio na mene: ‘Sve je zapetljao Stipe!’ Te zašto nisam odmah njega pozvao, te zašto se nisam konzultirao sa svim članovima Predsjedništva, te kako mogu dopustiti da se Van den Broek tako siledžijski postupi suprotno svim međunarodnim normama” (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 207–208).

lika i predsjednike Predsedništava republika da dođu u Beograd na potpisivanje navedenih dokumenata.

Savezni sekretar za inostrane poslove Budimir Lončar informisao je Predsedništvo SFRJ da je Van Den Bruk u Jugoslaviju doputovao na ličnu inicijativu a na osnovu rezultata razgovora koje je H. Vajnans, izaslanik predsedavajućeg Saveta ministara Evropske zajednice obavio sa predsednicima republika odnosno predsednicima Predsedništava republika. H. Vajnans je, naime, procenio da su se stekli uslovi da se dokumenti potpišu i o tome je obavestio predsedavajućeg Ministarskog saveta Evropske zajednice Van Den Bruka. Predviđeno je da dokumente potpišu Van Den Bruk, kao predsedavajući Saveta ministara EZ, predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić, predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Marković i predsjednici republika odnosno predsjednici Predsedništava republika Alija Izetbegović, Momir Bulatović, dr Franjo Tuđman, dr Kiro Gligorov i Slobodan Milošević.

Tačka 1.

Predsedništvo SFRJ prihvatilo je Deklaraciju o Jugoslaviji koju je doneo Savet ministara Evropske zajednice 27. avgusta 1991. godine. Predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i član Predsedništva SFRJ dr Janez Drnovšek prihvatili su tekst Deklaracije u celini. Potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ dr Borisav Jović, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović, dr Vasil Tupurkovski i mr Bogić Bogičević, prihvatili su Deklaraciju imajući u vidu njene ciljeve da se obustave oružani sukobi i uspostavi mir u Republici Hrvatskoj i stvore preduslovi za demokratsko nalaženje rešenja o budućem ustrojstvu zemlje, s tim što su imali i određene rezerve na deo Deklaracije, u kojem se ukazuje na uzročnike i odgovornost pojedinih činilaca za sukobe u Republici Hrvatskoj, s tim da su se u tom pogledu stavovi dr Vasila Tupurkovskog i mr Bogića Bogičevića razlikovali od stavova ostalih članova Predsedništva SFRJ koji su imali rezerve i primedbe, dogovoreno je da svaki član Predsedništva SFRJ ponaosob može da obrazloži javnosti svoje stavove.¹⁷

¹⁷ Izjašnjavanje je izgledalo ovako: „Jović se zavalio u fotelju, žmiri, lice zajapureno. Dobri Sejdo Bajramović smješka se odsutno. Dr Kostić nas podsjeća da smo mi ‘legitimni organ suverene države’ i da ‘ne možemo prihvatiti svaki diktat.’ Ono protiv čega se tjednima bunio – proširenje Misijske promatrača na Hrvatsku i mirovna konferencija o Jugoslaviji – Kostić kasno navečer, 1. rujna, prihvata, ali odbija i pomisao da Predsjedništvo dade suglasnost s ocjenama o Srbiji i armiji. Inzistira da se ‘suprotstavimo tim jednostranim ocenama, jer to je svrstavanje EZ uz jednu stranu’, i da ‘izražavajući neslaganje s tim dijelom Deklaracije’, uputimo pismo organima KEBS-a, jer je EZ prekoračila svoja ovlaštenja. Onda se okreće Markoviću i Lončaru: ‘Oštro protestujem što SIV nije izrazio neslaganje s ovim dijelom Deklaracije.’ Jugoslav Kostić upravo to misli, kao da je on ikada drugačije od nadređenog mu mislio. Jović je u poluležećem stavu, usidren u fotelju. Kao da je u transu. Skače i jarnosno prosvjeduje kad Lončar – zatanuvši oštru polemiku s dr Kostićem – kaže Kostiću: ‘Nedopustivo je svašta lajati, kao što si ti sinoć lajao preko beogradske televizije!’ ‘Sramota’, kaže Jović, ‘zar tako govori ministar!’ Čini se da ga je smirio gutljaj kave. Sjeo je i počeo listati blok. Očito, sve su njegove teze prethodno zapisane: neslaganje s ocjenama o stanju i uzrocima stanja (‘sve je to netačno!’) i neprihvatanje ‘da se Predsjedništvu SFRJ da je zadatak što će narediti JNA’. Poriče pravo EZ koje ona sebi na nedopustiv način uzima da odlučuje koga će iz Jugoslavije pozvati na mirovnu konferenciju. ‘Otkud im pravo da nam diktiraju rokove, da ultimativno prete izolacijama!’ Inzistira: ‘Pred-

Tačka 2.

Predsedništvo SFRJ prihvatilo je Sporazum o prekidu vatre u Republici Hrvatskoj. Svoj glas je izuzeo potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić. Predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i članovi Predsedništva SFRJ dr Janez Drnovšek, dr Vasil Tupurkovski i mr Bogić Bogićević prihvatili su Sporazum bez primedbi. Potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ dr Borisav Jović, Jugoslav Kostić i Sejdo Bajramović stavili su primedbe na to što se među potpisnicima Sporazuma ne nalaze i predstavnici srpskog naroda u Republici Hrvatskoj, što se u arbitražnoj komisiji nalaze Italija i Nemačka – zemlje koje su bile okupatori na teritoriji Jugoslavije, što nije određeno razoružanje svih paravojnih formacija i drugo.¹⁸ Dr Borisav Jović je sve primedbe i sugestije izložio Van Den Bruku, u pauzi sednice, ali ni jedna nije prihvaćena.¹⁹

sjedništvo se mora ograditi od takvih stavova, moramo angažirati KEBS, jer se suverenitet Jugoslavije dovodi u pitanje.’ Glas mu je promukao: ‘Otkud pravo zemljama EZ da izoliraju Srbiju ako ne pristrane na proširenje aktivnosti posmatračke misije i na Hrvatsku?’ Dubok mu uzdah: ‘No, to moramo prihvatiti’ Bogićević nas obavještava da je Predsjedništvo BiH prihvatilo Deklaraciju većinom glasova; dvoje Srba nisu se saglasili samo s prvim pasusom, ono o Srbiji i armiji. Bogić osobno jest za Deklaraciju! Drnovšek: ‘U celini, za’. Tupurkovski, koji se poziva na svoje prethodne kritike, i spram Srbije i spram Hrvatske (‘to je trebalo unijeti’), također je za Deklaraciju. Dr Kostić: ‘Recimo u zaključku da imamo rezerve’. Mesić: ‘Ali ja nemam nikakvih rezervi, ni Janez’. Jović: ‘Neka se kaže ko prihvata, a ostali prihvataju uz primedbe’. Tupurkovski: ‘Dakle, Predsjedništvo Deklaraciju prihvata, ali neki imaju primedbe’. Tako zaključujemo” (Kako smo srušili Jugoslaviju, 208–209).

¹⁸ S. Mesić: „Traženo je osam supotpisnika: Predsedništvo, SIV, šest republika. Jović: ‘Ne može, bre, tako. Tu nije jasno ko od potpisnika zastupa terorizirani srpski narod u Hrvatskoj.’ Poziva se na neke prethodne odluke: ‘Ima svi da se razoružaju, i sve razoružavanje da kontrolišu vojska, a onda se i vojska povlači u kasarne!’ Drnovšek u celini prihvaća Sporazum. Dr. Kostić, uspavljujuće i zamorno opširan.) Tupurkovski, iznerviran Kostićevom tiradom, prihvaća sporazum. Jugoslav Kostić bi brisao alineje 3, 6 i 7 (‘sve sukobljene strane će bez odlaganja obustaviti sva daljna kretanja, osim onih kojima je cilj povlačenje, kako bi se izbegao neposredni kontakt, i povući se sa sadašnjih ili ranijih položaja na kojima je dolazilo ili dolazi do neprijateljstava. [...] Sve paravojne snage (osim policijskih snaga) i neregularne jedinice se razoružavaju i raspuštaju; demobilizirati će se rezervni sastav Hrvatske narodne garde, a JNA će se vratiti u kasarne kako jedni na druge ne bi prejudicirali izvođenje promatračkih aktivnosti’). Bogićević je za Sporazum: ‘Ne možemo ništa mijenjati!’ Jović još jednom ponavlja svoje stavove, inače prihvata stavove dr Kostića. Bajramović je shvatio da ‘treba uneti neke primedbe’. Dakle 4 za, 4 protiv Sporazuma: ‘Znači gospodo, Sporazum Prijedседništvo odbija’, konstatiram. Kostić ne bi tako rekao. Traži da još raspravljamo. ‘Rekli smo što smo imali reći’, kaže Drnovšek. Jović, očito s mišlju da će Srbiju njihovi stavovi međunarodno izolirati, predlaže: ‘Dajte da još jednom razgovaram sa Wijnandtsom, ovde je, u palači frderacije s Van den Broekom.’ Kostić predlaže da s Jovićem pođu i on, i Jugoslav Kostić, i Bajramović. Dajem pauzu: ‘Neka gospoda pregovaraju, Nizozemci su u Markovićevom kabinetu” (Kako smo srušili Jugoslaviju, 210).

¹⁹ S. Mesić: „Vratili su se za dvadesetak minuta, razočarani. Jović: ‘Van den Broekovo ponašanje je nedopustivo, nediplomatsko. Na sve što primetimo, preti Srbiji, kao da je Srbija u ratu, a ne Hrvatska. I na sve to, moram reći, molim da se to konstatira: imajući na umu sve opasnosti za moju republiku, pored svih neslaganja, ja ovo, ovaj sporazum, pod prisilom moram prihvatiti.’ Dr. Kostić: ‘Predložio sam Van den Broeku još jedno kompromisno rješenje. Uopšte nije reagovao. Moj glas ne utiče na sudbinu Sporazuma. Izuzimam svoj glas!’ Imamo dakle većinu, prihvaćamo?’ Jović: ‘Ili jednoglasno, ili sam i ja protiv.’ Kostić: ‘Ovo su pitanja koja utiču na sudbinu zemlje. Niko me neće prisiliti. Ne želim glasti’. Bajramović: ‘Ipak, moramo prihvatiti!’ Mesić: ‘Prihvaćamo, dakle, iz jedan nesvrstan glas” (Kako smo srušili Jugoslaviju, 210). Istu situaciju donekle drugačije opisuje B. Jović: „Na moje veliko insistiranje, složili su se da ja sam pozovem Van den Bruka i da mu ukažem na primedbe, koje, ako bi se uklonile, daju mogućnost da se dokumenti usvoje. Prekinuli smo sednicu da bih

Tačka 3.

Predsedništvo SFRJ prihvatilo je Memorandum o saglasnosti o proširenju posmatračkih aktivnosti Posmatračke misije u Jugoslaviji. Svoj glas je izuzeo potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić.²⁰

Sednica je započela u 21 čas, ali nije bilo kvoruma, pa je nastavljena u 22,30 i završena u 01,15 časova.

Stenografske beleške sa sednice čine sastavni deo ovog zapisnika.

ZAMENIK GENERALNOG SEKRETARA

PREDSEDNIK

Ivan Nahtigal

Stjepan Mesić

obavio taj razgovor. Van den Bruk je bio brutalno odbojan. Rekao mi je: 'Ja nisam ovde došao da pregovaram sa vama'. Nije hteo ni da čuje ni za kakve promene. Bilo je jasno da priželjkuje isključene Srbije i njenu izolaciju, kao i da postoji jasan dogovor sa Mesićem i Drnovšekom. Vratio sam se na sednicu Predsedništva i obavestio ih o rezultatima. Separatisti su likovali. Očekivali su trijumf – da ću i ja i ostali Srbije iz Crne Gore glasati protiv. Glasali smo za, uz izjave da se radi o ultimatumu sračunatom na međunarodnu izolaciju Srbije i Crne Gore, koji neće ništa dobro doneti ni Jugoslaviji ni onima koji su se odlučili za takvo političko nasilje " (*Последњи дани СФРЈ*, 382).

²⁰ S. Mesić: „I opet se javlja crnogorski Kostić: 'Iako nam je stavljen nož pod grlo, prihvatam, samo bi se trebalo pozvati na zaključke naše proširene sjednice od 21. avgusta.' Tupurkovski: 'Isti su principi EZ kao i naši.' Dr. Kostić: 'Morao se držati principijelnih razloga'. Jović: Džabe ti je govoriti, nema mogućnosti za razgovor. I ja moram prihvatiti ovu nametnutu sudbinu.' Tako smo i Memorandum prihvatili nešto iza ponoći" (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 209–210).

6. ZAPISNIK SA 141. SEDNICE ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu, 3. septembra 1991.

Sednici je predsedavao predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić.

Sednici su prisustvovali potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović, mr Bogić Bogićević i dr Borisav Jović, a odsutni sa bili članovi Predsedništva SFRJ dr Janez Drnovšek i dr Vasil Tupurkovski.

Na sednici je utvrđen sledeći

DNEVNI RED

1. Dogovor o realizaciji dokumenata donetih na sednici Predsedništva SFRJ od 1. septembra 1991. godine
2. Dogovor o narednoj sednici Predsedništva SFRJ

Tačka 1.

Predsedništvo SFRJ je razmotrilo ostvarivanje dokumenata donetih na sednici Predsedništva SFRJ od 1. septembra 1991. godine – Sporazuma o prekidu vatre²¹ i Memoranduma o proširivanju posmatračkih aktivnosti u Jugoslaviji. Pri tome,

²¹ Predlog teksta Sporazuma o prekidu vatre glasio je: „Strane potpisnice ovog sporazuma odlučile su sledeće: (1) obustava vatre biće delotvorno uvedena u Republici Hrvatskoj. One su se saglasile da se ova obustava vatre sastoji od sledećih elemenata: prestanak primene sile; sve oružane formacije i sva lica, koja nose oružje, bez odlaganja i bezuslovno će se uzdržati od otvaranja vatre i odustati od svih aktivnosti koje mogu izazvati oružane sukobe; sve sukobljene strane će bez odlaganja obustaviti sva dalja kretanja osim onih koja imaju za cilj povlačenje, kako bi se izbegao neposredni kontakt i povući će se sa trenutnih ili ranijih položaja na kojima je dolazilo ili dolazi do neprijateljstva; sukobljene strane, koje su u neposrednom kontaktu, razdvojiće se i povući na položaje koji su van domašaja barem ručnog vatrenog oružja; minobacači i drugo naoružanje biće povučeno van domašaja prethodno sukobljenih strana; sve paravojne snage (osim policijskih snaga) i neregularne jedinice će biti razoružane i raspuštene; demobilisaće se rezervni sastav hrvatske nacionalne garde, a JNA vratiti u kasarne kako ni jedni ni drugi ne bi prejudicirali izvoženje posmatračkih aktivnosti pomenutih u paragrafu 2; Strane su se saglasile da obezbede da efikasna realizacija gore navedenih elemenata prekida vatre bude neodložno stavljena na snagu. (2) Kako bi osigurale sveobuhvatnu i efikasnu kontrolu prekida vatre, strane potpisnice su se saglasile da aktivnosti praćenja izvode JNA i hrvatske vlasti i predstavnici srpskog stanovništva u Hrvatskoj, uključene u neprijateljstva, (3) Strane su se takođe saglasile, da uz jugoslovenske institucije, posmatračka misija Evropske zajednice i njenih država članica proširi svoje trenutne aktivnosti da bi mogla učestvovati u pomenutim aktivnostima praćenja i sprovođenja sporazuma, a u skladu sa odredbama Memoranduma o saglasnosti priloženog uz ovaj sporazum, kako su ga podnele Evropska zajednica i njene države članice. Strane potpisnice ovog sporazuma obavezuju se da će garantovati bezbednost članova posmatračke misije, izdavanjem preciznih naredjenja da ni jedna jedinica niti pojedinac ne smeju otvoriti vatru na misiju, niti u blizini misije. (4) Svako kršenje prekida vatre biće prijavljeno posmatračkoj misiji“ (navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 381–282).

Predsjedništvo SFRJ se upoznalo sa informacijom o nekim otvorenim pitanjima realizacije navedenih dokumenata koja su pripremljena u stručnim službama Predsjedništva SFRJ.²²

Predsjedništvo SFRJ je zaključilo da je neophodno odmah pristupiti efikasnom sprovođenju prekida vatre u svim kriznim mestima u Republici Hrvatskoj gde dolazi do oružanih sukoba (tačka 2. Sporazuma o prekidu vatre).²³ U skladu s tim, Predsjedništvo SFRJ je zaključilo da Savezni sekretarijat za narodnu odbranu odmah odredi svoje predstavnike za praćenje i kontrolu prekida vatre u svim kriznim mestima u Republici Hrvatskoj gde dolazi do oružanih sukoba. Takođe, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu će stupiti u kontakt sa predstavnicima vlasti u Republici Hrvatskoj i predstavnicima srpskog stanovništva u Hrvatskoj, uključenog u neprijateljstva, da odrede svoje predstavnike za kontrolu i praćenje prekida vatre, i o svim relevantnim činjenicama u vezi sa kontrolom prekida vatre obavješavati Predsjedništvo SFRJ.

Istovremeno, dogovoreno je da se na narednoj sednici, koja će se održati 5. septembra 1991. godine, razmotri sprovođenje zadataka iz tačke 1. Sporazuma o prekidu vatre, o čemu će Savezni sekretarijat za narodnu odbranu dostaviti odgovarajuće predloge.

Predsjedništvo SFRJ je, povodom obraćanja Ambasade Kraljevine Holandije u Beogradu predsedniku Predsjedništva SFRJ Stjepanu Mesiću, od 2. septembra 1991. godine, a u vezi sa sprovođenjem Memoranduma o proširenju aktivnosti Posmatračke misije Evropske zajednice u Jugoslaviji, odredilo oficira za vezu MILENKA ŽIVULJA, samostalnog savetnika u Službi za spoljno-politička pitanja i međunarodne odnose Predsjedništva SFRJ.

²² S. Mesić: „Na bojištima je grmjelo i 1. i 2. i 3. rujna i svih narednih dana. Gospić je zaredom napadan iz Ličkog Osika, Divosela i Ostrvice. Onoga dana kada je Sporazum stupio na snagu, Gospić je zasut vatrom iz vojnih minobacača 120 i 82mm; uništena je policijska stanica i njen vozni park, u plamenu je zgrada općinske skupštine, osnovne škole, nekoliko stambenih blokova. U Sisku su napadnuti pogoni Rafinerije i Željezare. Kod Vukovara ubijeno oko četrdeset civila. Središte Osijeka zasuto vatrom iz topništva i minobacača. Tučen je i nama dragocjeni Maslenički most. U neravnopravnom sudaru armijski tenkovi ipak su zaustavljeni pred Borovim Naseljem“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 213).

²³ S. Mesić: „Iz Zagreba mi telefoniraju o novim borbenim akcijama JNA i terorista. Gregurić moli da naredim ‘povlačenje vojske u kasarne, a u skladu sa točkom 1. Sporazuma’. Na to se javlja general Pavičić, ‘ovlašćen’ od SSNO-a’ i izjavljuje kako su ‘snajperisti MUP-a Hrvatske u osječkoj kasarni ubili dvojicu vojnika’. Meni je, pak, ministar odbrane Bebić javio, kažem, da je topništvo tuklo, i da i sad tuče Osijek, i sa istoka i sa sjevera, iz Baranje. Predlažem da naši promatrači (i predstavnici hrvatskih vlasti, i vojni predstavnici, i predstavnici Srba iz pobunjenih zona) izađu na teren, tamo gdje se tuče. Jović me prekida: ‘Ti, Stipe, nisi razumio monitoring!’ On, naime, ne vidi nikakav nadzor bez Kostićeve komisije. Dakako, opet polemika. Predlažem da mi naredimo vojsci da postavi svoje predstavnike za praćenje održavanja primirja, a isto ćemo zatražiti i od drugih strana u sukobu. Drugo: vojska u kasarne, paralelno s razoružavanjem paravojnih snaga i neregularnih jedinica, osim policije MUP-a. Sve nelegalno – kućama! Kad ja iznesem prijedlog takva zaključka, Jović me opet prekida: ‘Stipe onemogućava da se sprovede Sporazum ili hoće da se dovede strana vojska. Ili si, Stipe, ograničen? Kako vojska u kasarne, eto, onda krvi do kolena’. Ostajem miran: ‘Ako vojska nije u kasarnama, rat će se tek razgorjeti!’“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 216).

Tačka 2.

a) Predsedništvo SFRJ je zaključilo da se naredna sednica Predsedništva SFRJ, uz učešće predsednika republika i predsednika Predsedništava republika i najviših funkcionera federacije održi 5. septembra, radi razmatranja političkog dogovora o budućnosti jugoslovenske zajednice.²⁴

b) Takođe, dogovoreno je da se na istoj sednici, bez učešća predsednika republika i predsednika Predsedništava republika, kao tačka 2. dnevnog reda, razmotri sprovođenje zadataka iz nadležnosti Predsedništva SFRJ koji proističu iz dokumenata donetih na sednici Predsedništva SFRJ od 1. septembra 1991. godine.

Sednica je trajala od 14 do 17 sati.

Stenografske beleške sa sednice čine sastavni deo ovog zapisnika.

GENERALNI SEKRETAR

Anton Stari

PREDSEDNIK

Stjepan Mesić

²⁴ Ova tačka nikada nije došla na red Predsedništva. Budući da je otvaranje Haške konferencije pomereno sa 19. septembra na 7. septembar, prednost je data usaglašavanju stavova Predsedništva za Konferenciju, a sve što je ostalo od ove tačke dnevnog reda bio je Nacrt koji je napravila Komisija za pripremu političkog dogovora o budućnosti jugoslovenske federacije.

7. PREDLOG POLITIČKOG DOGOVORA O BUDUĆNOSTI JUGOSLOVENSKE ZAJEDNICE

Komisije Predsedništva SFRJ, Beograd, 3. septembar 1991.²⁵

Polazeći od činjenice da je ustavni sistem Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u krizi, koja je započela da se razrešava stihijno, jednostranim odlukama i upotrebom sile;

uvereni da mir, sloboda i demokratski razvoj svih građana i svih naroda i narodnosti i njihovih republika ne smeju imati alternative,

Opređeljujući se za demokratsko uređivanje svih odnosa u jugoslovenskoj zajednici, polazeći od principa:

– poštovanja prava svakog naroda na samoopredeljenje, uključujući i pravo na otcepljenje i udruživanje;

– neprihvatljivosti bilo kakve promene spoljnih i unutrašnjih granica jednostranim aktima i upotrebom sile, već isključivo, ako do toga dođe, na osnovu prava naroda na samoopredeljenje u demokratskoj proceduri i na legalan način;

– uvažavanja demokratski izražene volje svakog jugoslovenskog naroda i republike da ostvari svoj status u skladu sa sopstvenim specifičnim i realnim interesima;

– legaliteta, koji pretpostavlja da se politički dogovor pravno sankcioniše i obezbedi legalni postupak njegovog ostvarivanja.

Predsedništvo SFRJ, Skupština SFRJ, predsednici republika, odnosno predsednici predsedništava republika i predsednici skupština republika odlučili su da zaključče

POLITIČKI DOGOVOR O BUDUĆNOSTI JUGOSLOVENSKE ZAJEDNICE

I. CILJEVI KOJI SE ŽELE OSTVARITI

1. Ovim dogovorom potpisnici žele da ostvare sledeće osnovne ciljeve:
a/ miran i demokratski put raspleta državno–pravne i političke krize u Jugoslaviji;

²⁵ Ovaj tekst je, na osnovu zaključaka sa proširene sednice Predsedništva SFRJ od 20. avgusta 1991, izradila Komisija za pripremu političkog dogovora o budućnosti jugoslovenske federacije kojoj je predsedavao Tupurkovski, a u kojoj su bili i Drnovšek i Jović. Članovi su se saglasili sa nacrtom 30. avgusta, a predsednik komisije ga je 3. septembra dostavio članovima Predsedništva SFRJ, u nameri da se što pre uvrsti u dnevni red Predsedništva. Međutim, budući da je sednica od 6. septembra bila posvećena predstojećem otvaranju Haške konferencije o Jugoslaviji, ova je tema ostavljena za narednu sednicu Predsedništva SFRJ koja bi se održala u proširenom sastavu. Budući da takva sednica nikada nije održana, o ovome dokumentu nikada nije raspravljano.

b/ uvažavanje i zaštitu interesa jugoslovenskih naroda i njihovih republika, koji mogu biti ugroženi stihijnim procesima i jednostranim aktima;

c/ da se zajednički i posebni interesi i novi kvalitet života svih građana optimalno i efikasno ostvaruju na način koji legitimno utvrde jugoslovenski narodi;

d/ stvaranje političkih i pravnih uslova kojima se svakom jugoslovenskom narodu omogućava da potpuno slobodno odluči da ostane u federalnoj i demokratski transformisanoj zajednici, ili da stvori svoju suverenu i nezavisnu državu, sa mogućnostima stvaranja saveza i asocijacija takvih država;

e/ osiguravanje procesa međusobne integracije, prijateljstva i ravnopravne saradnje u interesu svih jugoslovenskih naroda, bez obzira za koji se državno-pravni status opredele;

f/ otvorenost prema svetu i uspešno uključivanje u progresivne civilizacijske i integracione tokove, kao i naučno-tehnološki razvoj.

2. U realizaciji ovih ciljeva poštovaće se opšte prihvaćena pravila međunarodnog prava i preuzete međunarodne obaveze.

II. TRANSFORMACIJA JUGOSLOVENSKE ZAJEDNICE

3. Učesnici Dogovora su saglasni da se jugoslovenska zajednica transformiše u takve oblike državnog organizovanja jugoslovenskih naroda i građana koji odgovaraju njihovoj politički izraženoj volji i nacionalnim interesima.

4. Polazeći od navedenih principa i izraženih interesa (Prema do sada izraženim interesima Slovenija i Hrvatska, eventualno i Makedonija, žele da stvore samostalne i suverene države; Srbija, Crna Gora i srpski narod koji živi van Srbije želi da nastave da žive u zajedničkoj državi i da se očuva kontinuitet Jugoslavije; Makedonija i Hrvatska žele savez suverenih država; u Bosni i Hercegovini nema jedinstveno definisanog stava svih naroda koji u njoj žive). SFRJ bi se transformisala u:

a/ federalnu zajednicu, koju bi sačinjavale one republike koje se opredele za demokratsku federaciju ravnopravnih građana, naroda i njihovih republika i

b/ samostalne i suverene države.

Sve ove državne zajednice ili samo neke od njih, koje za to izraze želju, mogu međusobno zaključiti i konfederalni savez, odnosno savez suverenih država.

5. Ovakvoj transformaciji će prethoditi, u okviru Skupštine SFRJ i skupština republika, sporazumno utvrđivanje postupka za realizaciju prava naroda na samoopredeljenje, uključujući i međusobno razgraničenje, donošenjem ustavnog zakona i zakona o razgraničenju /kojim bi se utvrdili: postupak izjašnjavanja o državno-pravnom statusu, način određivanja kriterijuma za utvrđivanje međusobnih prava i obaveza, uključujući i „deobni bilans“, kao i vreme trajanja prelaznog perioda/.

6. Učesnici Dogovora su saglasni da se posle ostvarivanja novog državno-pravnog organizovanja naroda i građana pokrene postupak za uređivanje međusobnih odnosa u oblastima od zajedničkog interesa /ekonomije, ljudskih prava, odbrane, spoljne politike i dr./.

III DINAMIKA

7. Ustavni zakon doneće se do 31. X, a zakon o razgraničenju do 31. XII 1991. godine.

Savezno izvršno veće dužno je da Skupštini SFRJ blagovremeno dostavi predloge ovih akata.

8. U skladu sa opredeljivanjem svog statusa i državnog oblika, republike će samostalno ili u dogovoru sa drugim neposredno zainteresovanim republikama izvršiti potrebne pripreme i doneti nove ustave, odnosno predlog konfederalnog pakta, poštujući rokove utvrđene ustavnim zakonom u kojima će se sadašnja jugoslovenska zajednica transformisati u nove samostalne i suverene države.

IV. AKTIVNOSTI I MERE ZA REALIZACIJU DOGOVORA

9. Predsedništvo SFRJ, u konsultaciji sa predstavnicima republika formiraće Komisiju za praćenje ovog Dogovora i utvrdiće program aktivnosti i mera za njegovu realizaciju.

V. PRELAZNI REŽIM

10. Do realizacije ovog dogovora obezbediće se funkcionisanje ekonomskog i političkog sistema na osnovu sporazuma koji će, u periodu dogovorenog moratorijuma, zaključiti predstavnici vlada republika i nadležnih saveznih organa, na predlog Saveznog izvršnog veća.

UČESNICI DOGOVORA:

1. Skupština SFRJ
2. Predsedništvo SFRJ
3. Republike.

8. ZAPISNIK SA 142. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 6. septembra 1991.

Sednici je predsedavao predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mešić.

Sednici su prisustvovali potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić i članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović, dr Vasil Tupurkovski, mr Bogić Bogićević, dr Janez Drnovšek i dr Borisav Jović.

Na sednici je utvrđen sledeći

DNEVNI RED

1. Dogovor u vezi sa učešćem Predsedništva SFRJ na Mirovnoj konferenciji u Hagu;
2. Razno.

Tačka 1.

Predsedništvo SFRJ je razmotrilo neka pitanja u vezi sa svojim učešćem na Mirovnoj konferenciji o Jugoslaviji u Hagu, koja treba da počne 7. septembra 1991. godine. S tim u vezi, Predsedništvo SFRJ je jednoglasno usvojilo tekst izlaganja koji će predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mešić u ime Predsedništva SFRJ podneti na Konferenciji.

Takođe, Predsedništvo SFRJ je razmotrilo predloge za dva člana Arbitražne komisije (3 člana je već odredila Evropska zajednica), ali pošto nije došlo do saglasnosti, zaključeno je da i njih odredi Evropska zajednica.²⁶

Predsedništvo SFRJ je dogovorilo da u slučaju nastavljanja Konferencije na najvišem nivou, u ime Predsedništva učestvuju predsednik Predsedništva SFRJ i još dva člana Predsedništva SFRJ koji će se naknadno odrediti i koji bi bili promenljivi.

Tačka 2.

a) Potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić je, u svojstvu predsebnika Komisije Predsedništva SFRJ za nadzor prekida vatre u Republici Hrvatskoj, informisao Predsedništvo SFRJ o sednici te Komisije koja je održana istog dana i predlozima za njeno dalje angažovanje.

Prihvatajući ovu informaciju, Predsedništvo SFRJ je zaključilo da Komisija dostavi Predsedništvu SFRJ pismeni izveštaj o svom dosadašnjem radu, koji bi se razmotrio na narednoj sednici Predsedništva SFRJ, zajedno sa predlozima za njeno dalje angažovanje.

²⁶ S. Mešić: „Nismo se ni u jednoj bitnoj relaciji mogli suglasiti. Tako je bilo i na 142. sjednici 6. rujna kad smo, među ostalim, pokušali odrijediti dvojicu članova arbitražne komisije. Nije bilo suglasja. Prepustili smo izbor onima koje, cjeneći njihov ugled i znanje, odredi Evropska zajednica“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 224).

b) član Predsedništva SFRJ dr Borisav Jović je predložio a Predsedništvo SFRJ prihvatilo da se ispituju okolnosti i način pozivanja predsednika republika i predsedništava republika na potpis Sporazuma o prekidu vatre i Memorandum o proširenju aktivnosti Posmatračke misije Evropske zajednice na Republiku Hrvatsku, 1. septembra 1991. godine, kojom prilikom nije upućen zvanični poziv predsedniku Republike Srbije da prisustvuje i učestvuje u potpisivanju ovih akata.

Sednica je trajala od 11 do 12,30 sati.

Stenografske beleške sa sednice čine sastavni deo zapisnika.

GENERALNI SEKRETAR
Anton Stari

PREDSEDNIK
Stjepan Mesić

9. GOVOR PREDSEDNIKA PREDSEDNIŠTVA SFRJ PRI OTVARANJU HAŠKE KONFERENCIJE O JUGOSLAVIJI

Palata mira, Hag, 7.9.1991.²⁷

Gospodine predsjedniče, dame i gospodo, dozvolite mi da u ime Predsjedništva SFRJ pozdravim ovaj eminentni skup sazvan u plemenitoj težnji Europske zajednice da zajedno sa predstavnicima federalne vlasti naše zemlje i liderima republika doprinese obustavi neprijateljstava i oružanih sukoba koji su već odnijeli brojne žrtve i proizvjeli teška razaranja, kao i uspostavu stabilnog i trajnog mira u Jugoslaviji. Samo u uvjetima mira moguće je graditi buduće ustrojstvo jugoslavenske zajednice, na demokratski način, uz puno uvažavanje ljudskih prava i sloboda i nacionalne ravnopravnosti, a sve to u tijesnoj suradnji s europskim narodima i državama čijoj zajedničkoj obitelji pripadaju i naša zemlja i naši narodi. Posebnu zahvalnost želim izraziti lordu Carringtonu, koji je ljubazno prihvatio da predsjedava ovom konferencijom, od koje očekujemo da će u jugoslavenske prostore unijeti pouzdane nade i garancije za mir i stabilnost. Želim naglasiti i ovom prilikom podudarnost naših konstatacija da posljedice neprijateljstava i sukoba trpe veliki dijelovi stanovništva, posebno u Republici Hrvatskoj, i da bi produžetak takvih neprilika mogao imati ozbiljnog utjecaja i na mir i na sigurnost u Europi. Sve to nalaže potrebu da se pronađu i učvrste miroljubivi putovi za razrješavanje situacije koja trenutno razjedinjuje narode Jugoslavije, da se obeshrabre i onemoguće novi izljevi nasilja i krvoprolića, tako što ćemo zajedničkim naporima svih relevantnih čimbenika u našoj zemlji, i uz doprinos Europske zajednice, utrti put demokratskim pregovorima o budućnosti Jugoslavije. Pritome, a imajući u vidu bolne ožiljke, stradanja i goleme štete proizašle iz dosadašnjih sukoba, pa i duboko zabrinjavajuću činjenicu da su se oni nastavili i poteklih dana, i nakon jasnih odluka i sporazuma o prekidu vatre, smatram da i ovom visokom skupu trebamo priopćiti naše jasno uvjerenje da se rješavanje jugoslavenske krize ni u kom slučaju ne može postići ratom, ono je moguće samo mirnim putem, eliminacijom politike sile i svršenog čina, polazeći od nedvo-

²⁷ S. Mesić, „Popodne, 6. rujna, letimo u Haag. Sutradan, u subotu 7. rujna, počinje Konferencija o Jugoslaviji. Na okupu smo u glasovitoj Palači mira, gdje, inače, zasjeda Međunarodni sud pravde, u 9 sati i 30 minuta. U 10 sati – početak. Predsjedava lord Carrington. Nama, koji istupamo, dano je po deset minuta. Premijer vlade Njenog Veličanstva kraljice Beatrix iz Oranske dinastije, Ruud Lubbers, prvi govori, podsjećajući na neumitnost međuovisnosti, pri čemu spominje ‘lekciju koju svi sudionici moraju imati na umu’, događaje u SSSR-u i tamošnje procese demokratizacije – jer ‘jednom će se morati odgovarati pred svojim biračima, ako ushtjednu vratiti vrijeme unatrag silom i oružjem zaustaviti demokratske procese’. Poslije njega govori predsjednik Ministarskog vijeća dvanaestorice Hans van den Broek, koji zastupa neisključivanje nijedne opcije ako se poštuju određeni uvjeti. S uvidom u jugoslavensku stvarnost, upozorio je da ‘nacionalistički ekstremizam’ i ‘etničke borbe’ nisu rješene za ‘emocionalni vakuum’ nastao padom komunističkog sustava. Zatim sam govorio ja, u ime Predsjedništva“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 228). Dokumenta sa ove konferencije objavljena su u Sonja Biserko, (prir.), *Posljednja šansa Jugoslavije: Haška konferencija 1991*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2006; videti i: Dimitrij Rupel, “Managing Yugoslav Crisis. Conference on Yugoslavia in the Hague (1991) and the Challenges of Multilateral Diplomacy”, *Acta Histriae*, 3/2013, 329–360.

smislenog stava da se vanjske i unutrašnje granice ne mogu mijenjati silom. Naravno, i ovom prilikom, mi smo dužni i konstatirati da politička i ekonomka kriza u Jugoslaviji ima dublje uzroke i da nije nastala iznenada i odjednom. Istina je da smo sami na to tražili odgovore i predlagali odgovarajuće programe, svjesni da je neophodna radikalna transformacija društva, da su neminovne duboke reforme u cilju istinske demokratizacije, uspostavljanja slobodnog tržišta i punog poštivanja ljudskih prava i sloboda. Međutim, snage koje su svoju promociju počele graditi na politici nacionalizma, šovinizma i mržnje, prekidanja ekonomskih tokova, a zatim dovele i do oružanih sukoba, otežale su ili sasvim onemogućile provođenje tih planova i programa. Time se kriza dodatno produbljuje. Iz istog razloga reducirani su, ili sasvim zaustavljeni, financijski aranžmani s odgovarajućim međunarodnim institucijama i drugim zemljama. Time su ukupne prilike postale još složenije. Ukupna socijalna situacija postala je vrlo teška. Sigurno je da će sa određene distance sve to biti moguće objektivno ocijeniti i objasniti, uključujući i uzroke i povode, kao i posljedice i odgovornosti, ali sad je najvažnije da se taj negativni lanac prekine, da se zaustavi nasilje, da se osigura zaštita svih ljudi, bez obzira gdje žive u Jugoslaviji i da se pregovorima, poštujući sve legitimne interese i težnje naroda i građana, utvrde principi i osnovni odnosi budućeg ustrojstva jugoslavenske zajednice. Ovaj odgovorni posao mora što prije početi i rezultirati demokratskim solucijama, uzimajući pre tome u obzir principe sadržane u 'Završnom dokumentu u Helsinkiju' i 'Pariškoj povelji o novoj Evropi'²⁸, a posebno one koji se odnose na ljudska prava, uljučujući i pravo na samoopredeljenje, sukladno 'Povelji Ujedinjenih naroda' i odgovarajuće norme međunarodnog prava. Presudnu ulogu u tome imaju narodi Jugoslavije koji jedini mogu odlučiti o vlastitoj budućnosti. Dabome da je u tome dobrodošla sva pomoć Europske zajednice i svi njeni iskreni naponi da se stimuliraju rješenja inspirirana europskim standardima i civilizacijskim dometima koji nas potiču i usmjeravaju u ovim složenim i odgovornim pothvatima. Ovo tim prije što nepovjerenje među republičkim vlastima preneseno i na naše narode, pa je upravo stoga pomoć EZ neophodna. Uvjeren sam da ovom prilikom nema potrebe nabrajati sve korake, mjere, akta deklaracije i sporazume, što su ih predstavnici Europske zajednice samostalno i u suglasnosti sa s vlastima Jugoslavije i rukovodstvima njenih republika poduzimali i usvajali od kraja lipnja do danas, a sve u opravdanoj težnji da se spreči nasilje i da se aktualni problemi i nesporazumi, kao i oblikovanje budućih odnosa u zajednici naroda Jugoslavije, riješavaju mirno i principijelno, u duhu tolerancije i uz poštovanje slobode, ravnopravnosti i uzajamnih interesa. Na žalost, i nakon više odluka Predsjedništva SFRJ i jasnih stavova Europske zajednice, poslije potpisivanja 'Sporazuma o prekidu vatre' i 'Memoranduma o suglasnosti o proširenju promatračkih aktivnosti u Jugoslaviji', svjedoci smo činjenice da su u više mjesta u Republici Hrvatskoj produženi oružani sukobi i provokacije. Bez obzira na kontradiktorne informacije o povodima i posljedicama tih sukoba, duboko zabrinja-

²⁸ Na samitu u Parizu održanom od 19. do 21. novembra 1990. donesena je Povelja koju su potpisale gotovo sve evropske države, SAD, Kanada i SSSR, kojom je KEBS prerastao u stalnu Organizaciju za bezbednost i saradnju u Evropi.

va okolnost da nisu poštovane preuzete obaveze, da je došlo do novih žrtava i razaranja.

Predsjedništvo SFRJ izražava punu riješenost da sve preuzete obaveze izvrši u potpunosti. Prvi i odlučujući korak u ostvarenju visokih ciljeva kojima težimo mora biti mir i efikasna kontrola njegovog održavanja. Želim vas također uvjeriti da smatramo neodložnim napor i rad u traženju dugoročnih rješenja krize koja nas tako sveobuhvatno pritišće. Postigli smo suglasnost da se u formiranju tih rješenja moraju uvažavati sljedeći principi:

1. Poštovanje prava svakog naroda na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje i udruživanje

2. Uvažavanje demokratski izražene volje svakog jugoslavenskog naroda i republike da ostvari svoj status u skladu sa vlastitim specifičnim i realnim interesima

3. Princip ravnopravnosti koji predstavlja ravnopravnost svih opcija, odsustvo nametanja tuđe volje i upotrebe sile

4. Princip legaliteta koji pretpostavlja da se politički dogovor pravno sankcionira i osigura legalni postupak njegova ostvarivanja

Na tim osnovama priprema se politički dogovor o budućnosti Jugoslavije. Dogovor predviđa transformiranje jugoslavenske zajednice u oblik državnog organiziranja koji odgovara politički izraženoj volji naroda i legitimnim nacionalnim interesima. Svako rješenje mora biti pravično i razumno, prihvatljivo za sve, ostvareno dogovorno i demokratskim putem.

Svjесni smo u punoj mjeri vlastitih odgovornosti i obaveza pred našim narodima i građanima, pred Europom i svijetom, da neodložno i konkretno radimo u korist mira, normalnog odvijanja životnih tokova, privrednog poleta i demokratskog raspleta jugoslavenske krize dogovorom o budućnosti njenih naroda i republika i njihovim međusobnim odnosima. Istodobno, s respektom podržavamo napore koje Europska zajednica, njene članice, kao i institucije KESS—a, poduzimaju da sa svoje strane pomognu i učvrste potpuni prekid ratnih strahota i civiliziranu komunikaciju naše zemlje, njenih naroda i republika sa susjedima i drugim državama našeg kontinenta, čiji smo nerazdvojni dio. U tom smislu s iskrenim nadama očekujemo i ishod i rezultate ove konferencije, svjesni da svi polažemo ispit pred širokim auditorijem, a posebno pred novim generacijama koje žele živjeti i stvarati u miru i slobodi, u punoj otvorenosti veza i suradnje i neokrnjenim ljudskom dostojanstvu, lišenom straha i nasilja svake vrste. Konferenciji stoga želim puni uspjeh i toplo vam zahvaljujem.²⁹

²⁹ Navedeno prema: S. Mesić, *Kako smo srušili Jugoslaviju*, 225–226. – Momir Bulatović: „Protokol je bio besprekoran. U skladu sa tim su bile i uvodne riječi i početna izjašnjavanja svih jugoslavenskih učesnika. Svi su bili za mir, toleranciju i dijalog. Kao da je rat, koji se zlokobno rađao, dolazio iz neke tamo druge države sa kojom niko od ove gospode nije imao nikakve veze“ (*Pravila ćutanja*, 50). Mesić takođe opisuje i druge govore u kojima se zapažaju velike razlike: „Šestorica predsjednika republika, odnosno predsjednika republičkih predsjedništva, govore zaredom, po abecednom redu republika. Alija Izetbegović je zatražio proširivanje djelovanja promatrače misije i na BiH, uz Unu i Savu, gdje je ‘bilo ozbiljnih incidenata koje treba spriječiti’, a armija nije pouzdan jamac da će se sprečiti prenošenje ratnog požara i na BiH. Momir Bulatović podržava ‘načela, instrument i proceduru sadržane u dokumentima EZ o razrješenju političke krize u Jugoslaviji’ i ‘sa žaljenjem konstatira da se ne posvećuje dovoljno pažnje dokazima koje pruža JNA o tome da su njene jedinice izložene čestim oružanim napadima na teritoriju Republike Hrvatske’. Njemu je, inače, ‘JNA sad nužna u sprečavanju

10. DEKLARACIJA SA OTVARANJA KONFERENCIJE O JUGOSLAVIJI

Palata mira, Hag, 7.9.1991.

Mi, predstavnici Evropske zajednice i njenih država članica, Jugoslavije i njenih republika, koji učestvujemo na otvaranju Konferencije o Jugoslaviji okupili smo se u Palati mira u Hagu, 7. septembra 1991. Naš zajednički cilj je da donesemo mir svima u Jugoslaviji i nađemo trajna rešenja, pravedna za sve njihove legitime interese i težnje. Odlučili smo, u tom cilju da osnujemo Arbitražnu komisiju u okviru Konferencije.³⁰ Današnje otvaranje Konferencije označava početak pregovora o budućnosti Jugoslavije i njenih naroda, čiji rezultat mora uzeti u obzir interese svih koji u njoj žive. Obavezujemo se da ćemo tražiti mirno rešenje zasnovano na svim principima i obavezama utvrđenim procesom KEBS. Odlučni smo u nameri da ne priznamo promene bilo kojih granica do kojih se ne bi došlo mirnim sredstvima i sporazumom. Ponovo naglašavamo privrženost obavezama utvrđenim Pariskom poveljom, o izgradnji jedne nove Evrope, konsolidovanju i jačanju demokratije kao jedinog sistema vladavine za sve nas. Svečano izjavljujemo da ćemo učiniti sve što je u našoj moći da se Konferencija o Jugoslaviji nastavi u mirnoj atmosferi, za koju je suštinski neophodan neposredan prekid vatre, što će doprineti uspešnosti Konferencije.³¹

etničkih i drugih sukoba'. Franjo Tuđman je nedvosmisleno optužio Srbiju, koja je 'uz pomoć JNA i manjeg dijela srpske manjine u Hrvatskoj' povela 'prljavi, neobjavljeni ratu'. Njegove su teme i 'velikosrpski ekspanzionizam' i 'vojnodogmatska politika restauracije boljševičkog komunizma'. Upozoravajući da se u središtu Evrope vodi 'okrutni rat protivu naroda koji se opredijelio za samostalnost' (žele se 'osvojiti i pripojiti' hrvatski teritoriji, prognati svo nesrpsko stanovništvo i stvoriti 'etnički čista područja u sklopu velike Srbije'), traži od Konferencije i cijelog civiliziranog svijeta: 'Zaustavite agresiju koja nam nanosi teške gubitke dragocjenih ljudski života i besprimerno razaranja materijalni i kulturnih dobara.' Kiro Gligorov se založio za 'afirmaciju suvereniteta republika' tražeći minimum zajedničkih funkcija u zajednici jugoslovenskih zemalja. SIV bi, po njemu, trebao funkcionirati do konačnog dogovora o ustrojstvu Jugoslavije. Milan Kučan govori da je 'Slovenija odlučna u svojoj namjeri da ustanovi i potpunu nezavisnost poslije isteka tromjesečnog moratorija', a kjučni doprinos mirnom rješenju odnosa između jugoslavenskih republika vidi u međunarodnim priznavanju Slovenije i Hrvatske. U procesu rešavanja krize, 'prijeako je potrebno isključiti jugoarmadu kao sudionika ili navodnog arbitra u sporovima.' Slobodan Milošević od Konferencije očekuje ('Srbija očekuje') da ustanovi i afirmira načela na osnovi kojih bi se kriza u Jugoslaviji mogla rešavati na miran, demokratski i legalan način, a kriza je, po njemu, proizvedena 'jednostranom secesionističkom politikom, prvo Slovenije, a zatim Hrvatske, čime je narušen legalni ustavni poredak Jugoslavije'. Ponavlja se da je hrvatska vlast 'prisilila srpski narod na samoorganizovanje i odbranu od opasnosti ponavljanja genocida' i shodno tome traži da Srbi u SAO Krajini i SAO Slavoniji, Baranji i zapadnom Sremu budu ravnopravni učesnici u mirovnoj proceduri" (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 228–229).

³⁰ Ova komisija je poznatija pod imenom Badenterova, po imenu njenog predsjedavajućeg, predsednika francuskog Ustavnog suda Robera Badentera.

³¹ Pravid zajedništva u Deklaraciji nije odgovarao realnom stanju stvari. Na konferenciji su, prema navodima Stjepana Mesića, „potvrđene prethodne pretpostavke o tri bloka mišljenja; Srbija pere ruke od agresije i traži jedinstvenu Jugoslaviju ili Jugoslaviju gde žive Srbi, a uz nju je i Crna Gora. Makedonija i Bosna i Hercegovina, uza sva zalaganja za suverenitet republika, naginju ka trećoj Jugoslaviji. Hrvatska i Slovenija žele neovisnost i vape za mirom. Poslije šefova republičkih delegaci-

11. NAREDBA STJEPANA MESIĆA, PREDSEDNIKA PREDSEDNIŠTVA SFRJ VELJKU KADIJEVIĆU, SAVEZKOM SEKRETARU ZA NARODNU ODBRANU

Zagreb, 11. septembar 1991.

Odredbom točke 1. alineja 7. Sporazuma o prekidu vatre kojeg sam potpisao 1. rujna 1991. na temelju odluke Predsjedništva SFRJ u svojstvu Vrhovne komande, utvrđene su obaveze povlačenja jedinica JNA u vojarne. Na moje višestruko traženje armijski vrh i SSNO su se oglasili, pa jedinice JNA protivno odluci Predsjedništva SFRJ, i dalje sudjeluju u nenajavljenom ratu protiv Republike Hrvatske. Upotrebom najtežeg naoružanja i avijacije JNA razoreni su mnogi objekti od vitalnog gospodarskog značaja, kao i mnogi kulturno-povijesni i sakralni spomenici u Hrvatskoj. Više od 178,000 ljudi, žena i djece napustili su svoja ognjišta, a mnogi su ubijeni ili ranjeni. Svakodnevno se razaraju gradovi i pale sela, kako bi se stvorio prostor za širenje granica velike Srbije. Na taj način Armija djeluje izvaninstitucionalno, što praktično znači da je tako izvršen vojni udar. Mnogi vojni zapovjednici nisu pod kontrolom viših komandi i često sa svojim jedinicama djeluju u zajedničkim akcijama sa četničko-terorističkim skupinama protiv legalnih organa vlasti Republike Hrvatske. Za izvaninstitucionalno djelovanje JNA iznosim samo nekoliko primjera:

– Sve odmetničke skupine naoružala je JNA i pruža im zaštitu

– Mobilizaciju Srba u TO izvršila je Armija ili je tolerirala tu mobilizaciju, pa onda TO jedinice djeluju pod jedinstvenom komandom JNA ili uz njihovo znanje, čineći i nad civilnim stanovništvom čine zločine kakvi nisu zapamćeni niti za vrijeme II. svjetskog rata;

– Jedinice pod komandom generala Nikole Uzelca iz I. vojne oblasti teškim naoružanjem sa teritorija BiH napadaju hrvatske gradove i naoružanjem sa tetirojia BiH napadaju hrvatske gradove i sela, a isti general izjavljuje predsjedniku Vlade BiH da će tako biti dok se policijske snage Republike Hrvatske ne predaju (Kostajnica);

ja, govori predsjednik Europske komisije Jacques Delors. Sluti da počinjemo dramatičnu utrku između stalnog pogoršavanja situacije na terenu i mirotvornog procesa pregovaranja. Upozorava na ekonomske i finansijske strahote i na tragediju ako se ne iskoristi posljednji randes-vouz jugoslavenskih naroda s Europom. Konferenciju oko 13 sati zaključuje lord Carrington, zabrinut kako će se Srbi i Hrvati i ostali jugoslovenski narodi naći za istim stolom dok se vode ovakve borbe, čak sklon da se Konferencija odgodi dok topovi ne utihnu“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 229). Atmosfera netrpeljivosti prenosi se i na neformalne sesije: „Lord Karington je, negdje na samom početku Konferencije, priredio ručak za svoje visoke goste. Zvao se radni, ali je po svemu želio biti svečani. Odštampani meni, srebro i kristal, ešalon konobara koji kao nekom magijom iz besprekorno bijelih rukavica, serviraju čuda. Čak su i mikrofoni i slušalice za simultani prijevod bili sakriveni iza cvjetnih aranžmana. Domaćin je kurtuozno ćaskao sa neposrednim susjedima, budući da je bilo rano za formalno obraćanje i razgovore. Odjednom, sa kraja stola se začula buka. Stjepan Mesić je upao u neku vrstu verbalnog afekta. Odgovarao mu je, sličnim tonom, Branko Kostić, potpredsjednik iz Crne Gore. Ali Mesića je to još više podsticalo. Bilo je tu svega. Priče sa punim ustima hrane, psovki, i konačno, prijjetnja kako će upravo on (Mesić), vješati predsjednika Srbije na Terazijama u Beogradu“ (M. Bulatović, *Pravila ćutanja*, 52).

– Ratni zločini tzv. TO u Baranji i Srijemu izvršeni su uz aktivnu podršku i pomoć JNA (JNA je zauzjela Baranu i predale je ekstremnim skupinama koje sada šalju ultimatum Republici Hrvatskoj, a uz četnike potpisuje se i aktivni major JNA Borivoje Dobrokesa)

– U BiH uhićenog je Milana Martića, za kojim je zbog utvrđenih zločina raspisana tjeralica, general–major Aleksandar Vasiljević vojnim helikopterom prevezao u Knin kao narodnog heroja

– JNA s teritorija BiH i Srbije teškim artiljerijskim oružjima i tenkovima razara hrvatske gradove i sela (Kostajnica, Vukovar i dr.)

– General Aksentijević iz Pete vojne oblasti sa ciničnim smiješkom iznosi na HTV–u da je povlačenje JNA u kasarne osobno mišljenje predsjednika Predsjedništva SFRJ, čime se grubo ogriješio o zakone na koje se on i drugi starjesine JNA vole pozivati

– JNA zauzela odašiljače HTV–a za potrebe TV Beograda (Slavonija, Dalmacija, Lika)

Za ovakvo izvaninstitucionalno djelovanje jedinica i službi JNA glavnu odgovornost snosi Savezni sekretarijat za narodnu odbranu i načelnik Generalštaba JNA. Budući da vojni vrh uporno vrši opstrukciju provođenja odluka Vrhovne komade, ovime

NAREĐUJEM:

Da se sve jedinice povuku u svoje vojarne u roku od 48 sati, a jedinice koje su uz pomoć odmjjetničkih skupina zauzele područje općine Beli Manastir da se s tog područja povuku u roku od 72 sata, od trenutka objave ove naredbe u sredstvima priropćavanja. Svi vojni zapovjednici koji se ogluše i ne izvrše odluke Predsjedništva SFRJ o povlačenju Armije u vojarne sami se stavljaju izvan zakona.

Povlačenjem jedinica JNA u vojarne i raspuštanjem tzv.TO – koja je nezakonito mobilizirana, jer za takovu mobilizaciju nema odluke Predsjedništva SFRJ – ostvariti će se uvjeti za razrješenje krize mirno i uz demokratski dijalog svih relevantnih čimbenika. Jedino povlačenjem Armije u vojarne moguće je osigurati djelovanje pravne države i svih njenih institucija.³²

³² Tribunal: Milošević, dokaz P328.27.

12. ODGOVOR SAVEZNOG SEKRETARA ZA NARODNU ODBRANU POVODOM 'NAREDBE' PREDSEDNIKA PREDSEDNIŠTVA SFRJ

Beograd, 12.9.1991.

Dana 11. septembra 1991. šef Kabineta predsednika Predsedništva SFRJ dostavio je Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu i Predsedništvu SFRJ neevidentirano naređenje iz čijeg zaglavlja je vidljivo da je napisano u Zagrebu i u Beograd upućeno iz Ureda predsednika Republike Hrvatske. Povodom uvodnog obrazloženja 'naređenja', savezni sekretarijat za narodnu odbranu ukazuje na sledeće:

1. Odredba tačke 1. alineje 7 Sporazuma o prekidu vatre glasi: Demobilisaće se rezervni sastav Hrvatske nacionalne garde a JNA vratiti u kasarne kako ni jedni ni drugi ne bi prejudicirali izvođenje posmatračkih aktivnosti u paragrafu 2“. Iz ovako formulisane odredbe Sporazuma jasno proizilazi da demobilizacija rezervnog sastava Hrvatske nacionalne garde, uz sprovođenje drugih odredbi ove tačke Sporazuma, treba da prethodi povlačenju jedinica JNA u kasarne ili, u najmanju ruku, da se ostvaruje uporedo sa tim povlačenjem. Imajući to u vidu, postavlja se pitanje zašto predsednik Predsedništva SFRJ jednostrano interpretira sporazum i obaveze JNA koje iz njega proističu.

Predočavamo da se rezervni sastav Hrvatske nacionalne garde ne samo ne otpušta kućama, već iz dana u dan mobiliše, koncentriše na kriznim područjima i zajedno sa aktivnim sastavom garde i pripadnicima MUP-a Hrvatske neprekidno angažuje u borbenim akcijama i protiv JNA. O razmerama tih akcija govore i podaci da su oružane formacije Republike Hrvatske od momenta potpisivanja sporazuma do 20.00 časova 11. septembra ove godine izvele 115 napada na pripadnike, jedinice i objekte JNA u kojima je poginulo 5 starešina i 6 vojnika, a ranjeno 40 pripadnika Armije. Posebno skrećemo pažnju da je najveći deo ovih napada izvršen po jedinicama JNA u stacionarnim objektima i da su gotovo sve kasarne u Hrvatskoj potpuno blokirane. Zato se uporno insistiranje predsednika Predsedništva SFRJ da se i relativno male snage JNA koje su do sada angažovane na razdvajanju sukobljenih strana povuku u kasarne, bez prethodne ili bar istovremene demobilizacije Hrvatske nacionalne garde i ostvarivanja drugih odredbi Sporazuma o prekidu vatre, može protumačiti i kao pokušaj da se i tako mali, preostali kontingent armijskih snaga zatvori u kasarne, blokira i izloži stalnim napadima oružanih sastava Hrvatske.

2. Gruba je optužba da JNA „učestvuje u nenajavljenom ratu protiv Republike Hrvatske“. JNA striktno postupa po odlukama Predsedništva SFRJ i svojim ustavnim ovlašćenjima. To je više puta potvrđeno i ocenama samog Predsedništva SFRJ.

3. JNA ne snosi odgovornost za ljudske žrtve i za razaranje pojedinih privrednih, kulturno-istorijskih i sakralnih objekata. Pripadnici i jedinice JNA otvarali su vatru samo radi sopstvene zaštite i u krajnjoj nuždi, a po civilnim objektima dejstvovano je samo kada su oni zloupotrebljavani i korišćeni u vojne svrhe – za neposredno vatreno dejstvo protiv jedinca JNA.

4. Armija ne smemo da ne snosi odgovornost za zaista ogroman broj iseljenih lica sa sopstvenih ognjišta, već je, po uverenju svih dobronamernih, zaslužna što taj broj nije daleko veći. U vezi s tim ističemo da je do sada zbog maltretiranja, stalnih pretnji i pritisaka od strane organa vlasti iz Hrvatske izbeglo i preko 500 porodica aktivnih vojnih starešina sa oko 2000 članova. Sigurno je, takođe, da bi bez angažovanja JNA broj poginulih i ranjenih bio neuporedivo veći od sadašnjeg.

5. Navode predsednika Predsedništva da Armija deluje vaninstitucionalno i da je praktično izvršila vojni udar, prepuštamo oceni Predsedništva. Istovremeno skrećemo pažnju da gospodin Stjepan Mesić već više puta uzurpira prava Predsedništva SFRJ i sasvim neovlašćeno i samovoljno izdaje naređenja JNA suprotno odlukama Predsedništva.

6. Nema nijednog dokaza za tvrdnju predsednika Predsedništva da „mnogi vojni zapovjednici nisu pod kontrolom viših komandi“ i da oni „sa svojim jedinicama djeluju u zajedničkim akcijama sa četničko–terorističkim skupinama protiv legalnih organa vlasti Republike Hrvatske“. U Armiji vlada i poštuje se princip vojne subordinacije.

7. JNA nije naoružavala ni jednu, kako kaže predsednik Predsedništva, odmetničku skupinu niti takvim skupinama pruža bilo kakvu zaštitu, štaviše, sa njima je u sukobu, jer je kontinuirano izložena njihovim terorističkim i drugim nasrtajima.

8. Predsedništvu SFRJ je poznato da je mobilizacija izvršena na širem području SFRJ, pri čemu je JNA pozivala rezervni sastav isključivo za svoje potrebe. Ni jedna jedinica TO ne deluje pod komandom i u okvirima JNA.

9. Jedinice pod komandom general–potpukovnika Nikole Uzelca iz 1. vojne oblasti, kao ni ostale jedinice JNA, nikada nisu prve otvarale vatru, već su samo branile i štatile sopstveni integritet. Indikativno je da predsednik Predsedništva zna šta je general Uzelac izjavio predsedniku vlade Republike Bosne i Hercegovine. General Uzelac kategorički poriče da je rekao to što mu se pripisuje.

10. Gruba je insinucija da je JNA zauzela Baranju, predala je ekstremnim skupinama i podržavala bilo čije i bilo kakve zločine. Borivoje Dobrokesa nije aktivan major JNA, pa takva tvrdnja gospodina Mesića ilustrativno govori čime se on sve služi.

11. Nije tačno da je posle nemilih događaja kod Bosanske Krupe general JNA prevezao helikopterom Milana Martića u Knin. Martić je prebačen vojnim helikopterom koji se zatekao u tom rejonu, jer ni Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, ni MUP Republike Bosne i Hercegovine, nisu smatrali da je reč o osobi koja podleže krivičnom gonjenju

12. Savezni sekretar za narodnu odbranu saglasan je sa ocenom generala Milana Aksentijevića datoj HTV. Sve dok se ne promene dosada donete odluke Predsedništva SFRJ, zahtev predsednika Predsedništva za povlačenje jedinica JNA može biti samo njegovo lično opredeljenje.

13. JNA nije zauzimala bilo čije TV odašiljače.

14. Generalštab oružanih snaga SFRJ organizacijski je deo Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, a načelnik GŠOS neposredno je potčinjen saveznom

sekretaru za narodnu odbranu. Zato je „podela odgovornosti“, koju vrši predsednik Predsedništva SFRJ ne samo neosnovana nego i zlonamerna.

U saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu sa žaljenjem konstatujemo da predsedniku Predsedništva nije poznato da Predsedništvo nije Vrhovna komanda oružanih snaga, već kolektivni vrhovni komandant (koji tek sa svojim štabom SSNO—om čini Vrhovnu komandu), kao i da ne poznaje organizaciju SSNO kao ustanove koja je Predsedništvu SFRJ neposredno potčinjena. Kada je reč o sadržini konkretnog naređenja predsednika Predsedništva SFRJ, Savezni sekretarijat za narodnu odbranu obaveštava Predsedništvo o sledećem:

1. Jedinice JNA neće se povući u kasarne dve dok se o tome ne donese odgovarajuća odluka Predsedništva SFRJ striktno zasnovana na Sporazumu o prekidu vatre potpisanim sa Evropskom zajednicom.

2. Stav predsednika Predsedništva da se „svi vojni zapovjednici koji se oglušše i ne izvrše odluke Predsedništva o povlačenju Armije u vojarnje sami stavljaju van zakona“ faktički izražava zalaganje za bezakonje i državni teror, jer ni u jednoj pravnoj državi nijedan čovek, pa ni učinioci najtežih krivičnih djela, ne mogu biti van zakona.

Pripadnici JNA su, inače, spremni da i ubuduće dosledno sprovedu odluke Predsedništva SFRJ, ali ne i samovlasne odluke pojedinih njegovih članova. SSNO i ovom prilikom izražava odlučnu opredeljenost JNA za dosledno sprovođenje Sporazuma o prekidu vatre i da svojim delovanjem doprinese suzbijanju oružanih konflikata i uspostavljanju toliko potrebnog mira. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu ponovo se obraća Predsedništvu SFRJ s molbom da stane u zaštitu JNA od smišljenih i kontinuiranih pokušaja gospodina Mesića da diskredituje i razbije Jugoslovensku narodnu armiju. Svima mora biti jasno da Jugoslovenska narodna armija neće trpeti ničiju torturu i da će svim snagama i sredstvima štititi svoje dostojanstvo, živote i čast svojih pripadnika.³³

Savezni sekretar za narodnu odbranu
General armije Veljko Kadijević

³³ Navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 404–408.

13. ZAPOVIJED MINISTRA OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE

Zagreb, 12. rujan 1991.

- Općinskim kriznim štabovima
- Zapovjedništvima brigada i samostalnih bataljuna ZNG

Na temelju Naredbe Vrhovnog zapovjednika oružanih snaga i Predsjednika Republike Hrvatske o poduzimanju mjera pripravnosti donosim slijedeću

ZAPOVIJED

1. Odmah pristupite isključenju svih komunalnih usluga Jugoslavenskoj armiji (voda, struja, PTT usluge), te spriječite snabdijevanje energentima, hranom i drugim potrebama vojarni.

2. Odmah pristupite aktivnom i pasivnom zaprečavanju vojarni, skladišta, putnih pravaca koje neprijatelj koristi, objekata na njima i drugog.

3. Općinski krizni štabovi obvezani su da u suradnji sa nadležnim tijelima i poduzećima razrade dinamiku provođenja mjera pod točkom 1 ove zapovijedi i osiguraju izvršenje iste.

4. Zapovjedništva jedinica ZNG obvezatna su da odmah razrade dinamiku i otpočinu s provođenjem mjera pod točkom 2 ove zapovijedi u suradnji s organima i jedinicama MUP-a, državnim tijelima i poduzećima.

5. Ovlašćuju se zapovjednici brigada i samostalnih bataljuna ZNG da poduzmu i druge radnje u određenom trenutku s ciljem pasiviziranja neprijatelja.

6. Zapovjednici jedinica ZNG-a obvezatni su svakodnevno podnositi izvješća Zapovjedništvu ZNG-a Republike Hrvatske a predsjednici kriznih štabova ministru obrane preko Republičkog centra za motrenje i obavješćivanje.³⁴

MINISTAR Luka Bebić

³⁴ Navedeno prema: Ivan Zvonarek, *Geneza teritorijalne pretenzije Srbije prema Hrvatskoj i kršenje ratnih zakona i običaja tijekom Domovinskog rata od strane agresora*, UDNZDR, Zagreb 2005, 99–100.

14. BELEŠKA O RADNOM SASTANKU ČLANOVA PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održanom u Beogradu, 13.09.1991.³⁵

Sastankom je rukovodio potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić.

Sastanku su prisustvovali: članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović i dr Borisav Jović. Sastanku nisu prisustvovali: predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić, koji je u Zagrebu, članovi Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski i dr Janez Drnovšek, koji su u inostranstvu, kao i Bogić Bogićević, koji je bio u Bosni i Hercegovini. Sastanak je održan u skladu sa članom 47a. Poslovnika o radu Predsedništva SFRJ.³⁶ Na sastanku su razmotrena neka aktuelna pitanja iz rada i aktivnosti Predsedništva SFRJ u sadašnjoj situaciji. Na sastanku je ukazano da postoje neka aktuelna pitanja koja treba hitno razmotriti na sednici Predsedništva SFRJ, kao što su: rad mirovne konferencije o Jugoslaviji u Hagu, zahtev Predsedništva SR Bosne i Hercegovine da Predsedništvo SFRJ hitno razmotri političko–bezbednosnu situaciju u toj republici, realizacija zadataka koji proističu iz Sporazuma o prekidu vatre i Memoranduma o proširenju aktivnosti Posmatračke misije Evropske zajednice na Republiku Hrvatsku, dogovor o narednim sednicama Predsedništva SFRJ, zamenjivanje člana Predsedništva SFRJ koji je u inostranstvu i druga pitanja. Imajući to u vidu, na sastanku je dogovoreno da se predsednik Predsedništva SFRJ odmah obavesti o ovom sastanku, i da se od predsednika Predsedništva SFRJ zatraži da sazove sednicu Predsedništva SFRJ prema predlogu Predsedništva SR Bosne i Hercegovine kao i radi razmatranja navedenih pitanja. Ukoliko ne bi došlo do sazivanja sednice Predsedništva SFRJ dogovoreno je da se u sredu, 18. septembra 1991. godine, održi sastanak članova Predsedništva SFRJ radi razmene mišljenja o ovim pitanjima i dogovora o daljem radu.³⁷

³⁵ Stjepan Mesić je o sazivanju ovog sastanka napisao: „Istovremeno sa Kadijevićevim pismom, upućen mi je i telefaks generalnog sekretara Predsedništva Antona Starog: ‘Dr Borisav Jović traži i insistira da predsednik Predsedništva SFRJ hitno sazove sednicu Predsedništva SFRJ radi razmatranja postupka Predsednika Predsedništva SFRJ – izdavanja naredbe da se jedinice JNA povuku u kasarne, bez prethodne odluke Predsedništva SFRJ’. Što se tiče sjednice, bio sam za sjednicu. Kako nisam mogao doputovati u Beograd, telefonirao sam generalnom sekretaru da organizira sjednicu, ali ne u Beogradu, jer Beograd meni prijete, nego na Brijunima, u Zagrebu, Ljubljani, a može i u Sarajevu. Na tu poruku, sjednicu je u Beogradu odmah sazvaio potpredsednik (‘u odsustvu predsednika’) za 13. rujna. Odazvali su mu se samo predstavnici Srbije. Po Poslovniku, bez većine nisu mogli odlučivati, ali nikada nisam ometao prijateljsko čavrljanje gospode Jovića, Bajramovića i dvojice Kostića” (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 241–242).

³⁶ Član 47a Poslovnika o radu je glasio: „Članovi Predsedništva održavaju po potrebi sastanke, radi razmene mišljenja o pitanjima iz rada Predsedništva i dogovora o radu i ostvarivanju zadataka. O sastanku članova Predsedništva sačinjava se beleška koju potpisuje generalni sekretar Predsedništva. Ako se u toku sastanka utvrdi da postoji potreba da se odmah donese odluka o pitanju iz nadležnosti Predsedništva, sastanak se u tom delu proglašava sednicom Predsedništva i vodi po odredbama ovog poslovnika o radu na sednici Predsedništva.“

³⁷ Slična konsultativna sednica održana je i 17. septembra. „Neka osiguraju promet, i ja dolazim“, tvrdio je u međuvremenu Mesić, ali sa rasplamsavanjem sukoba u Hrvatskoj to nije bilo realno: „Najpre su otklonili moj prijedlog da se okupimo u Zagrebu. [...] Dalo se naslutiti da u uslovima paralize rada Skupštine SFRJ traže izlaz u uvođenju ratnog stanja.“ I zaista 24. septembra je ponovo održan konsultativni sastanak, ali u odsustvu četiri člana Predsedništva nije postojao kvorum za odlučivanje.

15. ZAJEDNIČKO SAOPŠTENJE O SASTANKU LORDA KARINGTONA SA FRANJOM TUĐMANOM, SLOBODANOM MILOŠEVIĆEM I VELJKOM KADIJEVIĆEM

Igalo, 17. septembar 1991.

Ovu zemlju deli svega nekoliko dana od građanskog rata nenadoknadivih posledica. Barem oko toga nema spora. Stoga pozivam trojicu lidera najdirektnije odgovornih za sadašnje tragične ljudske gubitke da zajedno izađu pred narode Jugoslavije i narode sveta i da nedvosmisleno i bez ograda saopšte sledeće:

Postoje duboke i opasne podele među nama kada je reč o odgovornosti za ono što se događa u Jugoslaviji i isto tako oko političke budućnosti zemlje. Međutim, oko jedne stvari smo jedinstveni: nema valjanog rešenja za naše narode koje može proizici iz nasilja i ubijanja mi moramo zajedno razgovarati kako bismo utvrdili da li možemo da se sporazumemo o budućim odnosima među našim narodima. Mi se stoga obavezujemo da svi oni koji su pod našom kontrolom i pod našim političkim i vojnim uticajem moraju odmah da prekinu vatru. Kad su snage blisko izmešane nastaju neizbežni problemi provokacija, pravih ili izmišljenih, kao i uzvrćanja. Prema tome, od imperativnog je značaja da se snage na ratištima ovog časa povuku na dovoljnu razdaljinu, kako bi se garantovao stvarni i potpuni prekid vatre. To znači da ovog časa i istovremeno sve naoružane formacije, uključujući i paravojne snage, neregularne jedinice. Hrvatska nacionalna garda i JNA moraju da se povuku iz oblasti neposrednog kontakta i sa područja gde sada dolazi do neprijateljstava ili gde je neprijateljstava ranije bilo. Sve paravojne snage i neregularne jedinice razoružaće se i raspustiti; rezervisti Hrvatske nacionalne garde biće demobilisani; JNA će se vratiti u kasarne. Ovaj proces će nastupiti odmah i odvijaće se istovremeno. Pozdravljamo spremnost posmatrača EZ da nadgledaju jednu takvu obustavu vatre i preduzećemo napore da olakšamo njihov rad u razumnim uslovima. Imamo na umu da je ovo poslednja šansa za deeskalaciju i obustavu postojećih ratnih sukoba, bez čega ne može doći do sadržajnih pregovora o budućnosti naših naroda. Potpuno smo svesni teške odgovornosti koju delimo u ovom ključnom trenutku u našoj istoriji.³⁸

Da bi se ova situacija prevazišla, „uz poziv na sastanak, Kostić me informira kako pravni eksperti daju potpredsedniku pravo da saziva sjednice kada ‘postoji stvarna i neodložna potreba’, u odsustvu predsjednika” (Kako smo srušili Jugoslaviju, 245, 249, 256).

³⁸ Navedeno prema: *Обрана и безбедност Југославије*, 416–417.

16. IZVODI IZ STENOGRAMA SA SEDNICE SAVEZNOG IZVRŠNOG VEĆA

Palata federacije, Beograd, 18. septembar 1991.

ANTE MARKOVIĆ: Mislim da možemo sasvim sigurno očekivati da će doći do prekida ekonomskih odnosa sa Evropskom zajednicom, da će doći do ekonomske blokade: do blokade transporta, do zapljene naših depozita deviznih u inozemstvu, jer oni se ne nalaze u 'čarapama', kao ni zlato naše koje se ne nealazi u 'čarapama' nego se nalazi u inozemstvu, da će doći do zapljene imovine, da će doći do embarga uvoza nafte i derivata i da je sasvim sigurno da će Jugoslavija, iznutra sukobljena, izvana postati potpuno izolirana. Bez obzira kako to gledali ili ne gledali druge institucije i forumi u ovoj zemlji, Savezno izvršno vijeće mora ostati dosljedno samo sebi. Mi smo poduzeli vrlo mnogo aktivnosti, davali smo mnogo apela; tražili smo sjednice potpisnika Sporazuma³⁹, sjednice sa Predsjedništvom.⁴⁰ Međutim, činjenica je da se proces daljnjeg eskaliranja sukoba u Jugoslaviji nastavlja i da se mi sve više i više uvaljujemo u agoniju i građanski rat uz još uvijek, na našu sreću, spremnost i volju Evropske zajednice da nam u tome pomogne da se to spriječi, da se to zaustavi, ali i istovremeno uz sasvim jasan razvoj, daljnji razvoj događaja i sa njihove strane prema nama, koji ide i u pravcu priznavanja pojedinih republika kao samostalnih država, međunarodnog priznanja i uz blokadu svih onih koji ne prihvataju takav rasplet događaja u Jugoslaviji. Ja mislim da je apsolutno potreban, prijeko potreban, proboj iz ovog stanja i da mi moramo dati svoj doprinos proboju iz ovog stanja. S druge strane, imamo pozive sa svih drugih strana, uključivši i najnoviji sovjetski apel za smirivanje situacije u Jugoslaviji.

Ja sam mislio da li da zatvorimo ili ne zatvorimo ovu sjednicu, ali, pošto sve curi van, sasvim je svejedno, mi više ništa nismo u stanju da držimo zatvoreno. Ja mislim da mi moramo razgovarati o svemu što se u zemlji događa, ali i o našim resorima koji su neposredno involvirani u sve što se događa. Hoćemo li dopustiti do kraja takav rasplet događaja koji će uroditi možda i stotinama hiljada mrtvih i jednom takvom izolacijom naše zemlje iz koje se nećemo moći izvući možda desetljećima, ili ćemo imati snage da stavimo na dnevni red sudionike sukoba i da o njima razgovaramo otvoreno i jasno, i da tražimo konzekvence koje moraju omogućiti

³⁹ Sporazum o prekidu vatre.

⁴⁰ Ovom sednicom su kulminirali pokušaji Ante Markovića da povrati inicijativu u procesu raspleta jugoslovenske krize. U to ime je pozvao sve članove Predsedništva na sednicu SIV-a zakazanu za 16. septembar. Isprva su se svi članovi saglasili da prisustvuju, osim Tupurkovskog koji nije bio u zemlji, pa je Kiro Gligorov pristao da ga zamenjuje. Osnovna tema sednice trebala je da bude razmatranje realizacije dokumenata o prekidu vatre i Memoranduma o proširenju rada Posmatračke misije Evropske zajednice. Međutim, neposredno pred sednicu, Borisav Jović je odustao jer je to pitanje bilo u izvornoj nadležnosti Predsedništva. U belešci za 12. septembar u svom dnevniku piše: „Pokušaj Ante Markovića da izvrši rekonstrukciju vlade ocenjujemo kao manevar za sopstvenu rehabilitaciju i učvršćivanje položaja, ali i kao želju da smeni one koji mu se ne dopadaju, pre svega Veljka Kadijevića. Nećemo to podržati“ (*Последњи дани СФРЈ*, 385). Stoga se Marković odlučio da na sednici SIV-a, koju je zakazao za 18. septembar, „otvori dušu“ i podeli svoje utiske o dinamici razvoja jugoslovenske krize od početka 1991.

rasplet događaja? Ja pri tome u prvom redu mislim na one koji se nalaze u našem sastavu. Mi ne možemo mijenjati niti možemo utjecati na to kako će izgledati vrh Srbije, Hrvatske ili Slovenije. Ali kako će izgledati ovdje sastav ovoga Saveznog izvršnog vijeća, o tome i za to, prema Ustavu Jugoslavije, ipak sam ja odgovoran.

Ja bih htio da sada, na ono to je Leko govorio, dodam još nešto.⁴¹ Trebaće razjasniti šta se sve događalo sredinom trećeg mjeseca 91. godine, kada smo u noćnim sjednicama koje smo imali dobivali pisma u kojima se otkazuje suradnja sa Saveznim izvršnim vijećem.⁴² Zna se da smo dobili pismo, ili, ja sam dobio pismo generala Kadrijevića i dobio sam pismo, takođe jedno, ali istina, ono se odnosilo samo na jednu sjednicu, Petra Gračanina.⁴³ U tom vremenskom periodu Savezno izvršno vijeće, još uvijek u ukupnom svom sastavu, strijepelo je šta će se dogoditi; ne zaboravite da u to vrijeme, dok smo u noći držali sjednicu, me je zvao američki ambasador i pitao da li sam uhapšen ili nisam uhapšen i da li Savezno izvršno vijeće još funkcionira ili ne funkcionira.

U tom vremenskom period događale su se i neke druge stvari koje treba razjasniti: postojao je potpuni rascjep u Predsjedništvu Jugoslavije, a Savezno izvršno vijeće se nalazilo na brisanom prostoru. Ja samo to spominjem zbog toga jer ću se na taj period u jednom daljnjem dijelu svog izlaganja takođe osvrnuti. Zatim, kao što znate, bez obzira na to što je Savezno izvršno vijeće poduzimalo sa svoje strane, a najviše sam u tome, ipak, ja bio involviran, da se spriječe jednostrane odluke, da se spriječi nasilno mijenjanje odnosa i granice i da smo u jednoj noćnoj sjednici ovdje i mi donijeli odluke oko granica Jugoslavije i zračnog prostora koje nisu predviđale angažiranje Jugoslavenske narodne armije. Nikada nam nije objašnjeno – nikada, a ja sam to tražio već na nekoliko sjednica – kako je došlo do angažiranja JNA na način kako je ona angažirana u slovenskim događajima.

Ja nisam vojnik, niti sam ikada imao nikakvog smisla ni afiniteta za tim poslom, ali se stvarno treba objasniti šta je se tamo događalo: ko je donio odluke, ko je preuzeo odgovornost, da li je na takav način trebalo ići na zaštitu granica ili nije. U tom smislu, ja mislim da je sasvim bilo jasno, a kroz leto se to i vidjelo, da je izmanipulirano i Savezno izvršno vijeće. Ja sam tražio da se to objasni kao što sam tražio, takođe da se objasni sve ono što je vezano za odluku o napuštanju Slovenije i

⁴¹ Budimir Lončar.

⁴² Ovo je bio period u kojem se armijski vrh zalagao za vojni rasplet jugoslovenske krize kroz uvođenje vanrednog stanja. Videti: „Sednica Predsedništva kao Vrhovne komande oružanih snaga SFRJ“, u: K. Nikolić, V. Petrović, *Od mira do rata*, 370–395.

⁴³ Ante Marković je kasnije objasnio kako se Gračanin našao u Saveznoj vladi: „, Moj kandidat za tu funkciju bio je Janez Zemljarič, koji je, inače, prije bio predsjednik Vlade Slovenije, a u vrijeme Milke Planinc potpredsjednik SIV. Zemljariča sam dobro poznavao i cijenio. Znao sam da je vrlo principijelan čovjek, da se u njega mogu pouzdati te da ima određene kvalifikacije za posao. No, što god sam mu nudio, a nudio sam mu čak i Sekretarijat za vanjske poslove, koji je inače u svakoj vladi, recimo, uz ministra i premijera, najznačajniji – sve je to Milošević odbijao. Htio je po svaku cijenu sekretara unutrašnjih poslova. Ja sam mu sve kandidate odbijao. Bilo je više kandidata, sve njegovih ljudi iz prve lige. I onda je on došao s prijedlogom za Petra Gračanina, kojega je bilo vrlo teško odbiti. Gračanin je, zapravo, bio prvoborac, bio je Titov general–pukovnik, ne bi se nikad moglo za njega reći da je nacionalistički orijentiran. I u to vrijeme kad ga je Milošević predložio bio je predsjednik Predsjedništva Srbije. Prema tome, on je zaigrao na kartu koju ja ne bi mogao odbiti“ (Ante Marković, „Moja istina o smrti Jugoslavije“, <http://www.titomanija.com.ba/e-knjige/>).

za napuštanje granica Jugoslavije koje su vezane za Sloveniju.⁴⁴ Ja moram reći da sam ozbiljno razmišljao, a nisam sam – dvojica smo razmišljali: Leko i ja, da li u tom trenutku podnijet ostavke ne slažući se sa takvim odlukama. Ja sam vam prezentirao ovdje kako su one bilo predložene. Ja sam malo popravio taj njihov sadržaj a nisam se nikad za njih opredjelio. Bez obzira, ja sam i na sjednici rekao da pokušavam da ih popravim, ali se za njih ne izjašnjavam. Mislim da ono što se dogodilo u Sloveniji – da je to početak svega onoga što se sada događa, da je to početak kraja one Jugoslavije a i početak kraj JNA kao uopće jugoslavenske.

Na žalost, kao što znate, nakon ovih odluka koje su tada donesene, a to se poslije potvrdilo, nema više ni regrutiranja ljudi iz Slovenije. Nakon toga što se dogodilo i donošenja odluka o napuštanju Slovenije i napuštanju granica Slovenije, cijela eskalacija sukoba i sukob prenio se na Hrvatsku a svi smo svjedoci toga da geneza toga ne prestaje – ona ide dalje na Bosnu i Hercegovinu. A, nema nikakve garancije da iz Bosne i Hercegovine neće krenuti na Kosovo, Kosmet odnosno u Sandžak, ili ne znam koji drugi dio naše zemlje. Sigurno je da je u osnovi sukob oko Hrvatske i u Hrvatskoj nalazi odnos između hrvatskog rukovodstva ili vrhovništva, i Srba u Hrvatskoj, ali tako i zahtjev za prekrajanjem granica i ono što se događalo oko toga, kao i ono što se događalo oko Slovenije, samo je homogenizovalo nacionalne interese i dovelo u prvi plan nacionalističke snage, a o našoj borbi da nam građanin bude osnovni subjekt pa od njega da se grade neke samouprave, autonomije, suvereniteti republika, pa onda iz toga savez – postaje svim onim što se događa, takvim homogenizacijama, sve dalje od mogućeg realiteta. Činjenica je da je u toku rata u Hrvatskoj došlo do napuštanja neutralne pozicije Jugoslavenske armije. Ona ne samo da je prelazila svoja ovlašćenja, nego se involvirala u građanski rat. Logikom građanskog rata u koji se involvirala to više nije samo građanski rat protiv vlasti, ili protiv neke političke opcije, nego, hteli to ili ne, to je stvarni građanski rat u kome jedna armija sudjeluje u ratu protiv jedne republike. To je objektivno tako, htjeli mi to ili ne htjeli. To je tragedija ove zemlje, tim pre što sam ja osobno jako mnogo ulagao napora da bi Armija zadržala svoj općejugoslavenski karakter, da bi ona bila više nego što mogu biti bilo kakvi “Plavi šljemovi”. Da ona može biti izvan svih nacionalnih i međurepubličkih sukoba, i da može biti, kao takva, priznata, i da može biti kao takva tretirana.

Naravno da je, po logici sukoba koji su se vodili, dolazilo do takvih stvari u kojima se formiraju i paravojne formacije i u kojima se formiraju i takvi pokreti kojima se ne može ni sasvim upravljati, ni garantirati. Ali, sa druge strane, isto tako, i same vlasti su odlučile da izvrše blokadu kasarni i garnizona, što je apsolutno nedopustivo. Sa time se ne samo da nisam slagao neko smo Leko i ja išli u Hrvatsku da razgovaramo, da se to treba deblokirati, da se to ne može na takav način i jačanjem ratnih sukoba riješiti, naši problem.

I nitko, nitko, molim vas, ne može objasniti upotrebu tenkova, brodova i aviona. Gradovi su srušeni, cijeli gradovi su uništeni. Tko ima to pravo? Zar treba da nam napiše Sovjetski Savez: „Najnovija tužna događanja su zauzimanje garnizona

⁴⁴ Odluka Predsjedništva SFRJ o dislociranju jedinica i ustanova JNA iz Republike Slovenije doneta je 18. jula 1991. i bila je proizvod dogovora između slovenačkih i srpskih predstavnika, te JNA.

Jugoslovenske narodne armije u Hrvatskoj i intenziviranje ratnih dejstava sa angažiranjem velikih snaga Armije i avijacije.” Je li jasno o čemu se tu radi, ljudi moji? To je, izvinite, zloupotreba. Naravno, kada treba, a ja sam, što se mene tiče, tražio čak i juče, kada je predsjednik hrvatske vlade rekao da svi njihovi napori, zahvaljujući i mojoj ulozi u tome da se nađe miroljubivo rješenje, završavaju time da se bombardiraju gradovi, da su u Zagrebu zračne uzbune, da se ljudi nalaze u skloništim, da li je istina ili nije da je raketirana tamo, na Borongaju, to kažu, dio neki, i da je takođe jedna tvornica oštećena? Da je raketiran toranj na Sljemenu? Da mislim da je vrlo jasno da na takav način rješavanje naše krize je nedopustivo. Ja time ne amnestiram niti želim da amnestiram ni rukovodstvo Hrvatske za njegove greške, niti ekstremne snage sa srpske strane, niti rukovodstvo Srbije, ali njih su birali drugi. A Savezni sekretarijat za narodnu odbranu se nalazi u sastavu ove vlade.

Sticajem okolnosti, po Ustavu, mi sada imamo dio koji se odnosi na administrativni, ili ne znam kako bih ga nazvao, dio odgovornosti tog organa prema Saveznom izvršnom vijeću. Ali bez obzira na to, ti isti ljudi su zapravo i rukovodioci Jugoslavenske narodne armije. I time Savezno izvršno vijeće ne može a da ne bude involvirano uz sve ovo a da ne snosi odgovornost. Kome objasniti ovakva rušenja, o mrtvima da se i ne govori? Stvaranje jedne atmosfere takvog straha i mržnje koja teško da će dati šansu da mi skoro možemo izaći iz krize u kojoj se nalazimo. Ja znam da smo mi nastojali da ova pitanja vezana za Hrvatsku stavimo na dnevni red ako se sjećate, kada smo imali briselsku deklaraciju, a ona je, čini mi se, donesena 27.8. A mi smo, čini mi se, 28.8. imali sjednicu. Ja sam tražio da na toj sjednici prisustvuje Veljko Kadijević, pa smo imali tu sjednicu, a ona je u suštini samo kao uvod imala Briselsku deklaraciju, ali je trebalo da raspravi stanje u Hrvatskoj i da se mi dogovorimo koje ćemo mere preduzeti, da bismo zaustavili taj sukob u Hrvatskoj.

Vi znate da je taj prvi dio sjednice, vezan za Briselsku deklaraciju, oko koje je poslije bilo i ovdje rasprava da li je to informirano na pravi način ili nije informirano, mnogo puta smo mi zaključili, da mi stanje u Hrvatskoj nismo stavili na dnevni red i da je bilo dosta otpora da se ono stavi na dnevni red. Ona do danas i nije bila na dnevnom redu na pravi način. Ali, kao što vidite, život nas tjera sada da mi to stavimo, na pravi način, na dnevni red. Meni je vrlo žao što je stvarno drug Veljko Kadijević dosta bolestan i da je dosta bio i odsutan, ali nije to jedino opravdanje zašto od trećeg mjeseca naovamo, činjenica da je dva puta bio na sjednici.

Pri tome, ja moram još reći neke stvari koje traže još da se istraže. Molim vas, 13.3.1991. godine je ekipa Jugoslavenske armije, na čelu sa generalom Kadijevićem, otputovala u Moskvu i imala razgovore sa Jazovim da o tome ja ništa ne znam, oficijelni krugovi ništa ne znaju, možda netko zna? Trebalo bi znati tko zna. Takođe, ja moram reći, ja sam to saopćio i generalu Kadijeviću i drugu Acu Mitroviću, kada sam bio u posjeti Moskvi, bio sam pozvan na stranu, sa strane vodećih ljudi Sovjetskog Saveza, i pitam – da li znam da postoji narudžba za ogromnu količinu oružja iz Sovjetskog Saveza. Ja pojma nisam imao. Istina, rečeno je da je isporuka trebala biti u nekoliko godina. Sa mnom je bilo razgovarano da se naruče neki rezervni djelovi, ali da se naruči nove avione, da se naruči raketni sistem, da se

naruči helikoptere itd. – ja moram reći da sam, na žalost, saznao od mojih ruskih sagovornika.⁴⁵

A, pored toga moram kazati i slijedeće. Iz kazete koju sam preslušao jasno proizilazi, molim vas, jasno proizilazi veza, ja moram upotrijebiti imena, zato što sam ih čuo i glasovi su bili sasvim jasno prepoznati, gde Slobodan Milošević daje naloge Karadžiću da Karadžić stupi u kontakt sa Uzelcem i kaže – po dogovoru na najvišem vojnom vrhu da se preda oružje i naoruža teritorijalna odbrana Bosanske krajine i da se u realizaciji programa RAM.⁴⁶ Šta znači program RAM – tako kažu, ja ne znam, to je realizacija programa RAM – to je upotrijebio čovjek koji je vodio taj razgovor, kažu da je to program velike Srbije. Da je u tom smislu vršeno naoružavanje, direktno naoružavanje ljudi koji su se u Hrvatskoj borili na srpskoj strani i naoružavani ljudi u Bosni i Hercegovini. Takođe je snimljen dio razgovora u kojem Karadžić razgovara sa Adžićem direktno. Kazali su mu, ja ne znam da je YUTEL⁴⁷ pokazao snimku aviona iz kojeg se vidi kako se po nalogu ide u određenom, sasvim jasno datom cilju upotrebe. Hteli mi ili ne, ako mi hoćemo da damo doprinos razrješavanju naše krize, onda mi moramo biti svjesni svega ovoga što se događa i svjesni toga da, na žalost, JNA sudjeluje direktno u građanskom ratu, i da je direktno se opredijelila za jednu stranu...

STEVO MIRJANIĆ: Ovo što si ti rekao ja prvi put čujem, pa prema tome držim do toga da su i drugi prvi put čuli. Možda sam ja neinformisan.

ANTE MARKOVIĆ: Moguće je. Ja mislim da mi moramo sve napraviti da se održi mirovna konferencija, da se sporazum u Igalu provede, da odgovornost ovi faktori preuzmu, a to, htjeli mi ili ne htjeli, ipak i nas u to involvira. Ja mislim da se iz ovoga vidi da treba apsolutno Armiju svesti u njen pravi domašaj. Ona ne može biti politička sila. Treba spasiti njen jugo-karakter. Ne znam da li su ljudi svjesni da je u toku i njen raspad, s jedne strane. Mi to nećemo zaustaviti ukoliko ne osigura-

⁴⁵ Poseta Veljka Kadijevića sovjetskom ministru odbrane Dimitriju Jazovu organizovana je naprečac i tajno 13. marta 1991. godine. Za Kadijevićev put je znao i Borisav Jović, tada predsjednik Predsedništva SFRJ, koji o tome nije obavestio svoje saradnike u Predsedništvu. Svrha ove neuspele posete bila je dobijanje sovjetske podrške za uvođenje vanrednog stanja u Jugoslaviji.

⁴⁶ Marković je mnogo docnije objavio kako je došao do snimaka: „U zadnjim tjednima mog mandata ja sam odlazio samo u Sarajevo i Skoplje, jer sam se tamo osjećao donekle dobrodošlim. Tamo sam s Kirom i Alijom razgovarao u četiri oka. Alija mi je jednom obećao da će mi poslati neke materijale. Možda te ne iznenadi, ali će te sigurno zanimati, rekao mi je. I poslao je Delimustafića koji mi je donio snimku razgovora Karadžića i Miloševića u kojem se govorilo o planu RAM, kojim je JNA trebala stati na stranu Radovana Karadžića i početi podjelu Bosne. Tražio sam od Delimustafića da mi dozvoli da tu traku pustim na sjednici Vlade, jer je ona uskoro trebala početi. Nije htio, već je preda mnom izbrisao cijeli zapis. No, ja sam dosta toga upamtio i na Vladi dobro interpretirao taj razgovor Karadžića i Miloševića. Kadijević nije bio na toj sjednici, admiral Stane Brovet je tvrdio da je ono što sam čuo lažno, a Božo Marendić je tražio da se odmah pokrene istraga nad Kadijevićem, no s njim više nismo mogli ni razgovarati. Ja sam tražio da se smijeni, ali Skupština, koja je za to nadležna, praktički više nije ni postojala, dok Kadijević više nije dolazio na sjednice“ (Tribunal: Milošević, dokaz P569).

⁴⁷ YUTEL (Jugoslovenska televizija) je bio informativni program čije je osnivanje podstakla Savezna vlada oktobra 1990. radi održavanja jedinstvenog sistema informisanja na jugoslovenskom prostoru. Glavni urednik bio je Goran Milić, a urednici Gordana Suša, Dževad Sabljaković, Zekerijah Smajić i Velibor Čović. Program se emitovao do maja 1992.

mo da se spasi njen jugoslavenski karakter.⁴⁸ Kao što vidite, nama većina republike prestaje sada da finansira, mi budžet ne možemo sastaviti. Izvora nema. A istovremeno je izraz i toga da republike prestaju da smatraju za potrebnim da se to finansira. Mi ne možemo zadržati staro stanje. Mi moramo, kao deo novog dogovora, novog dogovora o Jugoslaviji, ja sam to zbog toga maloprije rekao i za nas ovdje, mi moramo vrlo brzo staviti na dnevni red sve te naše funkcije i o njima razgovarati...⁴⁹ Raspala se partija, pa su se raspala i njene institucije.⁵⁰ Ako dođe do raspada zemlje, još ako bude izvršena ova ekonomska blokada o kojoj sam prije govorio, nitko taj raspad zaustaviti neće moći. A iza te blokade ekonomske, biće takve socijalne tenzije da će ovaj narod sve nas brisati sa kugle zemaljske.

Ali mi je žao da ljudi koji su se pošteno borili budu zbrisani sa gulanferima zajedno. E pa da to ne bi bilo, mi moramo sve napraviti, moramo, to je naša obaveza da napravimo svoje. Ja mislim da mi moramo poduzeti odgovarajuće mjere i promjene koje možda mogu spasiti neki oblik, prvo mogu spasiti da prestane rat i drugo, mogu spasiti neki oblik ili savez Jugoslavije. Ja sa već više puta govorio, nemojte da mi kažnjavamo one koji prvi pucaju, kaznimo one koji pucaju u druge. Jer uvijek tako ispada. Evo juče sam čitao odluku koju je doneo ministar vojske Bebić⁵¹, daje se nalog da se prestaje pucati, kaže osim u slučaju ako drugi na nas pucaju. Znači, opet je to ista stvar, to je vrlo slično kao što je Armija rekla, mi nećemo prvi pucati ali ako pucaju na nas, mi ćemo pucati. Od nekud se mora krenuti i negdje se mora reći stop, tu nema druge. I ja mislim da se mora, paralelno sa zaustavljanjem rata, vršiti i reorganizacija i u našoj upravi u pripremama za formiranje, eventualno formiranje nekog novog odnosa i u okviru granica Jugoslavije. Mislim da se ne trebam ja izjašnjavati oko toga šta sam, ja sam sa previše dokume-

⁴⁸ Veljko Kadrijević, Borisav Jović i Slobodan Milošević su u više navrata razgovarali o uklanjanju starešina koji nisu bili Srbi i Crnogorci.

⁴⁹ Ante Marković je uporno nastojao da na dnevni red sednica Predsedništva postavi pitanje funkcionisanja federacije tokom moratorijuma. Još je manje uspeha bilo po pitanju rasprave o sporazumu o budućnosti jugoslovenske zajednice, koji je izradila komisija Predsedništva krajem avgusta, ali nikada nije stavljen na dnevni red.

⁵⁰ Raspad partije na 14. kongresu SKJ januara 1990. Marković je dosta hladnokrvni primio: „Pa ništa, možemo mi i bez partije, ekonomski program će nas održati na okupu“ (B92, „Ko je ubio Antu Markovića“, <https://www.youtube.com/watch?v=KgSiF7KpGVY>).

⁵¹ Luka Bebić (1937). Završio je Agronomski fakultet u Sarajevu (diplomirani inženjer agronomije). Političku karijeru počeo je članstvom u KPJ za vreme školovanja u Sarajevu: „Bilo je to sasvim očekivano s obzirom da sam bio sin poginulog borca, a to mi je bila i čast“, rekao je o tome jednom prilikom ističući kako taj deo svoje prošlosti nikad nije krio i da se tim članstvom i dalje ponosi. Bio je i gradonačelnik Metkovića. Od septembra 1989. bio je član HDZ/a: „Bio sam zato da na čelo HDZ-a dođe Tuđman, Titov general. Govorio sam, dok on dobije epitet ‘ustaša’ proći će najmanje godinu dana, a dotad ćemo se mi organizirati“ (<https://www.vecernji.hr/enciklopedija/luka-bebic-18116>). Bio je ministar odbrane Republike Hrvatske u periodu u od 31. jula 1991. do 18. septembra iste godine. Bebić je u intervjuu *Borbi* od 16. septembra 1991. najavio punu ofanzivu hrvatske vojske: „Poduzimati ćemo ofenzivne akcije, otvoreno se suprotstavljati agresoru i čistiti naš teritorij. Oslobođiti ćemo Hrvatsku i skršiti ćemo agresora. Europa je u našem slučaju pala na ispitu – njihovu nojevsku politiku više nismo spremni podržavati. Privatne nabavke oružja, pa i šverc, posljedica su činjenice da Hrvatska nije mogla na legalan način doći do oružja“. Samo dva dana kasnije Bebić je smenjen i na njegovo mesto je postavljen Gojko Šušak. Ukupno je šest puta biran za zastupnika u hrvatskom saboru, a 11. februara 2008. izabran je za predsednika hrvatskog parlamenta.

nata izašao pred javnost ove zemlje i svijeta. I to ne samo što sam, recimo, nekakav emocionalno oprijedjeljeni Jugoslaven, bez obzira što sam po rođenju Hrvat, nego zato što mislim da su strukture ovog društva građene godinama i da se one ne mogu preko noći promeniti bez teških posljedica, i zato što mislim da toliko godina zajedničkog života potvrđuje da se može zajednički živjeti. Ali, više to ne može ni na staroj strukturi, ni na starim odnosima, ni na staroj organizaciji, sve se mjenjati mora, sve, uključujući nas ovdje i uključujući armiju. Sve.

I zašto mi ne bismo predlagali ta rješenja kako to promjeniti, ili samo da nas drugi dovede u situaciju da oni to od nas traže. Ja mislim da odgovornost današnjeg rukovodstva Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, za sve ono što se događalo, uključivši i ono što se događa, vrlo je jasno... ja nemam ništa protiv toga da se tu istraga napravi i da se ustanovi sva odgovornost. Ja pri tome ne mislim da treba amnestirati bilo čiju drugu odgovornost, ali ja govorim o odgovornosti kod nas. I ja mislim da, adekvatno tome, da bi se mogla u krajnjoj liniji i provesti prava istraga i da bi se mogao otvoriti proces promjena u tom sistemu, da treba mijenjati rukovodioce u Sekretarijatu narodne odbrane. Treba im ponuditi da daju ostavke, i sekretaru i zamjeniku sekretara. Ako oni to ne prihvataju, onda ja moram upotrijebiti svoje ustavno pravo, pravo predsjednika SIV-a, kojega imam na raspolaganju, da mogu tražiti smjenjivanje. Ja sam potpuno svjestan odgovornosti donošenja ovakve odluke, uključivši i što ona može značiti i za mene i u, da tako kažem, fizičkom smislu, potpuno sam toga svjestan.⁵² Mislim da je sve to minimum – da tako kažem – rizika prema riziku onoga što čeka ovu zemlju ukoliko se ne prekinu ovi tokovi. Oni se negdje moraju početi prekidati. Mi kod drugih možemo apelirati da se prekinu, a ne možemo ništa napraviti, ovdje možemo napraviti. Nitko ne može amnestirati nas, posebno mene, ako nisam napravio to, da taj tok odavde prekinem. Ja mislim da bi trebalo odmah razgovarati da se postavi vršilac dužnosti sekretara. Što se mene tiče, ja sam spreman da u roku od 48 sati to predložim. Uostalom, prema Ustavu, mogu pojedini funkcioneri u okviru SIV preuzeti pojedine dužnosti, a i predsjednik to može preuzeti... Ja misli da treba tražiti, takođe, od Sekretarijata za narodnu odbranu, i ja ih pozivam da oni discipliniran prihvate ovu moju odluku, i prime, bez pogovora njenu provedbu. Da bi jugoslavenska armija mogla dobiti novi imidž i novo povjerenje, potrebno je i novo rukovodstvo, u kojeg će imati povjerenje svi u zemlji, koje će biti sposobno da prihvati promjene i reorganizaciju koja se mora provesti u Armiji.

Ove promjene možda još mogu spasiti neki oblik saveza Jugoslavije, i mogu još uvijek spasiti, po mom mišljenju, jer bi bile početak procesa krupnih promjena u Jugoslaviji, mogu spasiti da ne dođe do takve eskalacije u kojoj će Jugoslavija biti potpuno izolirana i blokirana u Evropi. Ne znam da li itko, od ovdje prisutnih članova SIV-a želi da doživi da on bude na ovom mjestu kada Jugoslavija bude totalno ekonomski, politički i pravno blokirana od Evrope i svijeta. Nakon toga, što se i Sovjetski Save izjasnio, mislim da je jasno da se više na nitkoga nitko ne može osloniti, jer se svijet opredijelio jednoglasno oko nas.

⁵² Marković je bio svestan da je meta prisluškivanja, a strahovao je i za ličnu bezbednost: „Pitali su me jesam li se bojao za svoj život. Jesam. Posljednjih tjedana u Beogradu spavao sam s pištoljem ispod jastuka” (Tribunal: Milošević, dokaz P569. Izjava data Tribunalu u razgovorima od 21. i 22. septembra 2003).

Ja sam smatrao da to trebam reći. I da mi, na osnovu ovoga, moramo pokušati provesti promene u Saveznom izvršnom vijeću koje će biti prihvatljive sa strane svih, da ono bude, ako je moguće, sudionik u raspletu ove krize, ako može da bde i katalizator i ako može da pomogne da se taj proces završi sa prestankom prolijevanja krvi i sa otpočinjanjem razgovora o budućnosti zemlje, u skladu sa tim. Nijedna struktura neće moći ostati ista kakva je bila prije. Toga moramo biti svjesni. Nijedna. Niti ovo Savezno izvršno vijeće niti Skupština, a ja mislim i Predsjedništvo, neće moć ostati isto. Sve će morati doživjeti promjene. A moraće doživjeti promjene i sve druge institucije. One će zahvatiti i SSIP, kod SSUP-a je to, de facto, i provedeno. Možda će ga se čak trebati, na nekakav način, i ojačati u svemu tome. I SSNO treba promijeniti.

Očito, to je sve vezano i za buduće odnose u zemlji. Ali, ne treba čekati da se u jednom danu mora sve to provesti. Treba postati svjestan tih promjena koje čekaju, i koje se izbjeći više ne mogu. A, boreći se protiv tih promjena, pokušavajući da zamrznemo staro stanje, mi zapravo pomažemo da se rat dalje odvija. Mi onemogućavamo miroljubiv rasplet krize, i mi, k tome, zaustavljao onaj proces miroljubivog dogovaranja, i konferencije, i iza toga one konzekvence o kojima je Leko jako doro govorio.

Bilo bi dobro kada bi SIV, oko ovih pitanja, imao jedinstven stav. Bez obzira na to što sam ja maloprije rekao, da sam proučio Ustav, i znam koje su u tom pogledu moje kompetencije; ali, kao što znate, ja to nisam nikad upotrebljavao, pa neću ni sada. Mada mislim da mi ne trebamo provoditi nikakva glasanja oko toga. Mi bismo morali, pak, da zajedno pogledamo je li to sada ono, ili trebamo još i više i dalje ići, što treba da spriječi daljnju dramu ove zemlje i prolijevanje krvi, i hiljade i stotine hiljada mrtvih. Ako sam ja dovoljno dobro informiran, prekinute su sve veze, ne samo više one u transportu, prekinute su veze telefonske, ne može se razgovarati sa Zagrebom. Ja sam noćas pokušavao, jutros, da dođem u kontakt, nema nikakvih veza. Ali ono što čujem preko radija, borbe se daju nastavljaju. Kakvih ima šansi da to prestane u 12 sati?

Ja mislim da mi moramo pokazati spremnost, da mi povučemo odlučni potez, koji će onda natjerati druge da oni pokažu svoje pravo lice. To lice, koje će onda pokazati, da li su oni stvarno za miroljubivo rješenje u ovoj zemlji, ili hoće da silom prekroje ovu zemlju.; ili hoće da jednostranim aktima dovedu do toga da ona dobije sasvim drugo lice. Ako je netko ovdje zaslužan ili odgovoran, kako god hoćete, za tu Mirovnu konferenciju o Jugoslaviji, onda smo to mi ovdje, Savezno izvršno vijeće, a posebno nas dvojica⁵³ koji smo napravili sve da do te konferencije dođe mimo mnogih koji se sa time nisu nikako saglasili. Oni koji se sa tim, da se održi mirovna konferencija o Jugoslaviji, nikako nisu saglasili i danas nastoje da to razbiju.

Prema tome, uvjeren sam da danas nema ikoga o više želi da se to uspješno riješi, uz podršku Evrope, kroz Mirovnu konferenciju, od sviju nas ovde prisutnih. Ali, na žalost, mi smo nemoćni. Da li je dobro da se ima u vidu prije nego što Budimir Lončar ode na put, da Veljko Kadijević neće biti prisutan sjednici, jer se u

⁵³ Ante Marković i Budimir Lončar.

zemlji vodi rat? To bi trebalo da se ima u vidu jer je sada 14 sati, 18. septembra 1991.godine. Prošao je dvanaesti sat današnjeg dana.

Tačno je da je bilo rečeno i prošli put da Konferencija neće početi ako rat ne prestane. Ipak, nas dvojica, Leka i ja, smo uticali da se Konferencija nastavi iako rat nije prekinut. Posle svega ovoga, ja u nastavak nisam siguran. Tačno je da je Konferencija počela da radi da bi se stvorile pretpostavke za njen rad, ali sada se traže pretpostavke za njen nastavak. To je ono zbog čega ja interveniram na način na koji to sada činim. Neko mora da povuče poteze.

Moram da kažem da smo mi čak pomogli da se konstituiru Vrhovna komanda. Nije bilo obrnuto. Tačno je da svako ima pravo da kaže šta hoće, ali smo mi pomogli da se konstituiru Vrhovna komanda.⁵⁴

Neke snage u Bosni i Hercegovini već su do zuba naoružane, kao što vidite to uopće više nije u pitanju. Mislim da je taj proces otišao mnogo daleko. Prezentirao sam vam svu dokumentaciju o onome šta sam sve pokušavao da napravim, tako da i bez Karingtona dođe do prekida vatre. Vidjeli ste da to nije moguće. Prema tome, pokušao sam i učinio sve što je bilo u mojoj moći. Želeo bih da vam kaže i to da sam imao zabranu leta u Zagreb. To znači da mi život nije bio siguran. Niko od policije me nije dočekao. Putovao sam običnim automobilom, bez ikakve pratnje, bio sam živa meta. Mogao me je ubiti ko god je htio. Što se tiče prijetnje iz Hrvatske – da me ubiju Veljko Mihovilović može da vam kaže koliko ih je. Takvih prijetnji je bezbroj.

Prema tome, svoj život sam stavio na kocku. Išao sam na razgovore, ali ne zato da bih se dogovorio sa vrhovništvom Hrvatske da razbijem Jugoslaviju, nego zbog toga da Jugoslaviju sačuvam. Hoću da kažem da sam svoj život stavio na kocku, doveo sam ga u pitanje da bih pomogao da do prekida vatre dođe. Uprkos tome, do prekida vatre nije došlo, došlo je do veće eskalacije. To je činjenica. Pokušavao sam da budem neki katalizator između toga. Sudjelovao sam u razgovorima. Pokušavao sam da se na nekim predlozima nađemo. Čekao sam dok ste vi otišli, admiral Popović i ti, Stane (Brovet), nazad u vašu komadu da razmijenite misli i da se vratite nazad. Nije mi bilo teško ništa. Nakon toga, sudjelovao sam u razmjeni svih tih telefaksa, a sve da bismo se našli u situaciji u kojoj smo sada, jer sukob bjesni još više.

Na žalost, situacija je takva, da mi ne smijemo da imamo takve iluzije. Moramo biti svjesni svoje odgovornosti. Ljudi ginu i dalje. I dalje se ruše gradovi. I dalje se uništavaju sela. Uništava se imovina ljudi. Jesmo li svjesni da će za to netko jednom odgovarati? Da li smo svjesni svi toga? I pored svega toga, uvijek dolazimo do onoga: 'Mi nismo počeli prvi'. Kao što zanete, juče je Bebić dao nalog, rekao je: „Sve naše snage ima da prekinu vatru. One ne smiju pucati, osim ako drugi pucaju prvi na njih'. To isto i vi tvrdite: 'Mi pucaju drugi'.

Upravo zbog svega toga ovdje sam rekao da ne kažnjavamo one koji pucaju prvi, nego da kažnjavamo one koji pucaju drugi. To sam rekao zbog toga što svi dokazujete da ste drugi. O tome se ovdje radi, a rat se i dalje nastavlja. Tragedija ove zemlje se i dalje nastavlja. Ne može se ratom prekrojiti zemlja. Ne može se

⁵⁴ Ovo se verovatno odnosi na izbor Stjepana Mesića za predsednika Predsedništva SFRJ 30. juna 1991.

ratom naći budućnost zemlje. To treba shvatiti. Ako to ne budemo shvatili, Evropa i svijet će nas blokirati, tako da će nam odrezati sve mogućnosti za život. Ne znam koliko ćemo moći izdržati nakon toga. Kada dođe do potpunog kolapsa, svi ćemo videti svoga boga. Zbog toga na vas ovako apeliram. Izvinite, nisam ja naredio povlačenje vojske iz Slovenije. Nisam ja naredio da se više ne priznanje slovenskom armijom. To ste napisali vi. Vi ste napisali: „Nećemo regrute iz Slovenije!“ Mislite li da je to bez posljedica za Makedoniju li za Hrvatsku? O čemu to govorimo? Sve to ima svoju genezu. O toj genezi ja govorim. Naravno, pri tome ne amnestiram nikog drugoga, a molim vas da se sjetite šta sam govorio o secesiji, o separatistima, kao i šta sam govorio u Skupštini Slovenije, kao i u Saboru Hrvatske. Mislim da nema potrebe da to ponavljam. Neka svako izađe tako kao što sam ja, neka kaže u svojoj sredini to što sam ja rekao! Neka svako kaže nacionalizmu da je nacionalizam! Ja sam imao hrabrosti da to kažem i da sada, kao putujuća meta, idem po Hrvatskoj u noćnim satima. Niko me nije čuvao, baš niko, a ima prijetnji da sam pod snajperima. Ipak, išao sam. Rekao sam: „K vragu, živjeo sam toliko godina, ne moram više živjeti; da pokušam da spasim, da pokušam da prestane ovaj besmisleni, bratoubilački rat!“ Sve što sam pokušavao završava neuspjehom.⁵⁵

Poslije dvije i po godine rada, prij

e dva dana bilo je dvije i po godine da smo preuzeli ovaj posao. Nakon dvije i po godine rada mislim da smo se dovoljno upoznali da ne treba objašnjavati jedni drugima ko je ko. Došlo je vrijeme, na žalost takvo je vrijeme, da se suočavamo s time da se nalazimo pred ili–ili. Moramo prijeći Rubikon. Jesmo li spremni da prijeđemo Rubikon? Što se mene tiče, kao što vidite, ja sam se odlučio. Rubikon se mora prijeći. Hvala što ste me strpljivo slušali. Moglo bi se sad dodati toga još šta se događa sada u Bosni Hercegovini, to ima tendenciju da se nastavi. Ali, evo, izvolite.

DISKUSIJA:

⁵⁵ „Zašto je onda povukao taj nenadani potez sredinom septembra?“, pitao se portparol SIV-a Predrag Tašić: „Čini mi se pre svega iz očajja. Hteo je time pokazati javnosti – i stranoj i domaćoj, da on ne stoji iza rušilačkog pohoda JNA“ (*Kako sam branio Antu Markovića*, 149). „Najveći poraz, jedini poraz koji mi se dogodio, bio je taj da se program reformi koje sam zamislio i započeo na nivou Jugoslavije ni u jednom njenom dijelu nije proveo“, smatrao je sam Marković (*Moja istina o smrti Jugoslavije*). Stjepan Mesić daje interesantno tumačenje politike Ante Markovića: „Dosta sam sa njim razgovarao. Mislim da je on zarobljenik. Doslovce zarobljenik: i u svome uredu, ali i zarobljenik svog načina razmišljanja. Nije shvatio realitete, nije shvatio što se dogodilo. Naime, on uvjerava sebe i druge da je još moguće održavati nekakav kontinuitet Jugoslavije, pa je dobrim dijelom uspijevao i svijet u to uvjeriti. Marković nije na vrijeme shvatio na koji način Milošević postupno provodi državni udar, kako stvara granice nekakve velike Srbije na ruševinama Jugoslavije. Marković nije shvatio da Jugoslavije praktički nema. Jer, ako je Milošević srušio dvije pokrajine, okupirao Crnu Gru i sada je u ratu za proširenje zapadnih granica Srbije prema Hrvatskoj, ali i prema Bosni i Hercegovini i jasno je da ga treba zaustaviti. Zaustaviti se može samo tako da se priznaju svi realiteti, da se priznaju nove države. [...] Marković nije bio naivan političar, da mu to ne bi bilo jasno. No, trpio je u svome zatočeništvu, iako su mu kontrolirali svaki telefonski razgovor, pa su čak i njegove telefonske razgovore objavljivali u listovima „Politikine“ kuće. Predlagao sam mu da sve to pusti dovraga, da se lijepo vrati kući, pa da zajednički učinimo ono što se moglo i moralo uraditi, ali on je još čekao – još se nadao da postoji nekakav prilika reformiranja, dakle postojanje Jugoslavije“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 253).

ALEKSADNAR MITROVIĆ: Pa, predsedniče, ja ću da počnem prvi.⁵⁶

ANTE MARKOVIĆ: Možeš.

ALEKSANDAR MITROVIĆ: Na kraju si negde rekao, predsedniče, da je dobro što si nam ovo rekao. A ja mislim da ovo nisi trebao nipošto da izgovoriš. I ni u kom slučaju to nisi trebao kao predsednik Saveznog izvršnog veća jugoslovenske vlade, na sastanku Saveznog izvršnog veća da izgovoriš. Sad vidim da je dobro što sam sinoć bio zauzet, a nisam mogao biti s tobom, jer si verovatno hteo nešto od ovoga da mi kažeš. Rekao si da su tvoje izlaganje i Lončarevo izlaganje komplementarni. Za mene nisu komplementarni ukoliko dogovor sa Samita u subotu u noć u Zagrebu nije bio takav. Dok si govorio, zapisao sam ovde, još ne znam šta je cilj svega što govoriš. Ali, ako je cilj uspostavljanje (*prekinut stenogram*).

ANTE MARKOVIĆ: Nisam dao ostavku na mjesto predsjednika Saveznog izvršnog vijeća. Aco, slažem se sa tobom da će Savezno izvršno vijeće postojati, pa ma kakvo bilo. Tražio sam ostavku jednog člana Saveznog izvršnog vijeća a nisam ponudio svoju ostavu. Ovdje svoju ostavku i ne mogu ponuditi. Svoju ostavku mogu ponuditi na drugom mjestu, ali nemam namjeru da je ponudim. Prema tome, Saveznog izvršnog vijeća će biti, sa legalnim predsjednikom, i dalje, pa ma kakvo bilo. Možda je trebalo ovo što sam sada rekao da kažem u uvodu, Aco, ali si mi sada dao priliku da to kažem. Inače, moram da kažem da se sa mnogim djelovima onoga što si rekao slažem, osim onog dijela da sam ja doveo do ovoga, jer smo mi do 25. juna ove godine sve naše odluke donosili jednoglasno. To piše u svim dokumentima. Ovo sam morao da kažem. Nakon 25. juna ove godine, naše odluke više nisu donošene jednoglasno. Inače, želim da kažem da ovdje nije u pitanu moja ostavka. Moram da kažem da potpuno dijelim Acino mišljenje da ovdje sada treba omogućiti pozitivan rasplet. Smatram da naš doprinos tom pozitivnom raspletu treba da bude taj da spasimo Jugoslavensku narodu armiju tako da ona ponovo dobije jugoslavenski karakter. Ne bih želio da imamo ovo što sada imamo: proteste iz Makedonije – neće Makedonci u JNA;⁵⁷ ni dio Bosne i Hercegovine neće u vojsku. TO je proces koji je počeo. Oni neće da idu u rat protiv jedne republike. Znači, smatram da naš pozitivni doprinos treba da bude da spasimo JNA, a za to nam je potrebno povjerene, trebaju na novi ljudi. Ovo zbog toga govorim.

⁵⁶ Otpor srpskih kadrova, Aleksandra Mitovića i Petra Gračanina, razumljiv je u svetlu stava srpskog rukovodstva da se ne dozvoli rekonstrukcija vlade. Međutim, pokazalo se da su i drugi negativno nastrojeni. „Milivoje Maksić, zamenik Lončara, predložio je da se zahtev Markovića o smenama izbrise iz stenograma i tretira kao nepostojeći“ (P. Tašić, *Kako sam branio Antu Markovića*, 152).

⁵⁷ Nakon demonstracija u Splitu 6. maja 1991. kada je poginuo regrut JNA iz Makedonije Sašo Gešovski, makedonsko rukovodstvo je zahtevalo da Makedonci služe vojni rok u svojoj republici.

ALEKSANDAR MITROVIĆ: Predsedniče, po mom mišljenju, da je samo Armija u pitanju, mi bismo ovaj posao brzo završili. Mislim kao ti družu predsedniče, ali put kojim ideš nije taj, taj put ne spasava Armiju,

ANTE MARKOVIĆ: Mislim da je spašava baš taj put na koji ukazujem, a da svaki drugi put više ne vrijedi.. Ljudi nemaju povjerenje. *Gotovo je*. Mi moramo stvoriti novo povjerenje, jer bez to novog povjerenja stvari jednostavno neće hodati. Možemo novo pričamo što god hoćemo, ali treba pogledati rasplet događaja danas i sutra. Vidjećete – rat ne prestaje. Naravno da će svaka strana reći da ona nije kriva i da ratuje onaj drugi. Pogledajte televizijske snimke, pogledajte ratne izvještaje, toga ima dosta, ali se to ne može dokazati – ko počinje prvi.

STANE BROVET: Može se dokazati. Posmatrači su to gledali. To se vrlo brzo može dokazati. To se može dokazati, a naročito onome ko je bio u Komandi Pete vojne oblasti. Bila su prisutna tri posmatrača. Na njih je izvršen napad. Nije Komanda napala Zagreb, nego MUP i Zbor su napali Komandu. Gledali su kako ih napadaju svim sredstvima. To su gledali i Evropljani. Posmatrač je ranjen. Sada Vi to ne verujete, nego je Evropljanin, zajedno sa Komandom napao Zbor.

ANTE MARKOVIĆ: Nisam rekao da im ne vjerujem, niti branim nekoga, ali moram da kaže, da se i sa vašim letovima aviona ne slažem.

STANE BROVET: Vi se nemojte slagati sa tim, ali ja govorim o tome ko prvi napada. Molim vas da budemo korektni i da, ipak, vidimo ko je za mir, a kome mir ne odgovara

ANTE MARKOVIĆ: Ja govorim o tome da niko ne napada. Dogovor su potpisali, ali nisu prestali. Mislim da je najbolje da stavimo u opciju se ovo o čemu sam ja danas govorio.

ALEKSANDAR MITROVIĆ: Neki su prestali! Armija je prestala!

ANTE MARKOVIĆ: Sada moram da interveniram, jer ne branim nikakve stavove Hrvatske. Branim ono što bi Savezno izvršno vijeće moralo da radi i ono što sam ja radio. Da li je, pri tome, bila moja posrednička uloga? Bila je moja posrednička uloga. Molim te, bili ste počeli, ako već tako hoćeš da govorimo, sa deblokadom vojnih objekata. Sa tim se nikada nisam saglasio. To sam vrlo oštro napao i u razgovoru u Hrvatskoj Tražio sam oslobađanje general–majora Aksentijevića.⁵⁸ Tražio sam oslobađanje svih vojnih lca koja se nalaze kod Zbora narodne garde i MUP Hrvatske.⁵⁹ Tražio sam, takođe, omogućavanje nesmetane evakuacije kroz

⁵⁸ Milan Aksentijević (1935). U aktivnoj službi u JNA od 1953. godine. Bio je delegate u slovenačkoj Skupštini, u kojoj je glasao protiv osamostaljenja. Po izbijanju rata u Sloveniji prekomandovan je u Zagreb za pomoćnika komandanta 5. vojne oblasti. Zarobljen je 13. septembra 1991, a posle dva meseca je razmenjen za Antona Kikaša, hrvatskog emigrant uhvaćenog na aerodromu Pleso u ugandskom „Boingu 707“ sa 18 tona naoružanja.

⁵⁹ Kako je 15. septembra admiral Brovet pisao Luki Bebiću, 14 starešina i 192 vojnika bilo je zarobljeno na različitim lokacijama u hrvatskoj (Tribunal: Predmet Milan Martić, dokaz 00928).

Hrvatsku za transport iz Slovenije. To su bili zahtjevi koje ste vi postavili, a koji bi trebalo da, odnosno koji bi morali prethodno da budu izvršeni. To je imalo svoju genezu u toku razgovora.

Stane, ti to dobro zna, to ovdje možeš potvrdiš, ili možeš da negiraš. Tražio sam da se u taj dogovor ugradi prekid vatre. Ja sam predlagao do kada treba da se ustanovi prekid vatre. Kada je bilo govora o prijedlogu za oslobađanje ovih uz Splita, rekao sam da to ne sme tako kako oni traže, već da se mora ići ili na aboliciju ili na amnestiju.⁶⁰ To sam govorio ja, a ne ti, Stane. Da li je to tačno?

STANE BROVET: Da, to je tačno,

ANTE MARKOVIĆ: Sada govorim samo o našem odnosu. O njima sada ne govorim. U te tekstove dodao sam upravo ovo o čemu sam govorio. Nemoj ovdje sa mom razgovarati kao da sam ja ovdje predstavnik Tuđmana. Ja sam predsjednik ove vlade i tako hoću da se razgovara. Budi korektan što se tiče mog doprinosa svemu tome. Tražio sam da zajednički uspostavite transport kroz Hrvatsku, kako železnički, tako cestovni i zračni. Tražio sam da to upišete, kako vi, tako i oni. Tražio sam da se upiše i sat do kada se to mora prekinuti. Takođe, tražio sam i sve ostali, oko abolicije itd. Rekao sam da se to ne može obaviti bez Predsjedništva. Rekao sam, takođe, da se zna i ko može dati prijedlog Predsjedništvu. Prema tome, ovdje je riječ o nama, o našem odnosu ovdje i o našem doprinosu u svemu tome. Očigledno je da se rat nastavlja. Možemo li mi govoriti da nismo krivi i da mi nismo učinili ovo ili da smo učinili ono? Šta je izlaz? Da li je izlaz opšti građanski rat u ovoj zemlji? Ja nisam spreman da učestvujem u opštem građanskom ratu u Jugoslaviji!

STANE BROVET: Nisam ni ja, ali me niko ne pita. Onaj ko taj rat nameće – nameće ga svima nama, i Vama i meni. To treba svi jasno da znao. Treba jasno da znamo ko je i u njega da upremo prstom.

ANTE MARKOVIĆ: Ima ih više a ne samo jedan.

STANE BROVET: Dobro, onda pokažite sa dva prsta, ali nemojte pokazivati u trećeg tako da on bude kriv zato što se dvojica hvataju za guše.

ANTE MARKOVIĆ: Dvojica se hvataju za guše, a vi sudjelujete sada u jednom građanskom ratu na jednoj strani. To je apsolutno tako, valjda ne treba biti slijep.

STANE BROVET: Rekao sam Vam da je juče poginulo 18 vojnika.

ANTE MARKOVIĆ: Jeste, a kažete da se branite.

STANE BROVET: Da, branimo se

ANTE MARKOVIĆ: Ne može se telefonirati u Zagreb, sve veze su prekinute.

⁶⁰ Odnosi se na lica uhapšena nakon demonstracija u Splitu 6. maja 1991.

ANTE MARKOVIĆ: Očito je da se sada iz ovoga, kao se involvirala u sukobu u Hrvatskoj, Armija ne zna izvući. Potrebno je da je drugi ljudi iz toga izvuku.

STEVO MIRJANIĆ: Da, tu si u pravu, ali da li je to samo Armija?

ANTE MARKOVIĆ: Stevo, nije samo Armija, to je sasvim jasno. Ali mi nemamo kompetencije nad drugima, baš nikakve kompetencije.

STEVO MIRJANIĆ: Naravno, ali bar imamo kompetencije da kažemo.

ANTE MARKOVIĆ: To ćemo reći, to treba da kažemo, ali treba i svojim primjerom da pokažemo da tražimo da to i drugi naprave. Ovo kažem i zbog toga jer smo do sada samo govorili, apelirali, predlagali, tražili, kumili, bogoradali, radili smo šta god hoćete samo da bismo nešto pozitivno napravili.

PETAR GRAČANIN: Ne može se poći samo od Armije.

STEVO MIRJANIĆ: Predsedniče, da je samo Armija u pitanju mi bismo ta posao brzo završili.

ANTE MARKOVIĆ: Odněkud se poći mora. Moram da kažem da sam hodao, skoro kao Gandi, bos i gol po Jugoslaviji. Držao sam govore, išao u skupštine, pokušavao sam sve. Šta sve nisam dozvoljavao – pustio da me pljuju, da mi govore svašta, a sve to stoički podnosio stoički izdržao, boreći se za to da spasim ovu zemlju. Izvinite, rat je, ruše se gradovi, Svojim očima sam vidio rušenje gradova. To je nedopustivo. Nikome to ne možemo objasniti. To ne mogu da objasnim ni samome sebi. Izvinite, zna se u čijim su rukama avioni. Zna se u čijim su rukama brodovi, u čijim su rukama tenkovi. Sada, kada se to počne upotrebljavati, ti ne znaš ko je dolje, ne znaš ko je vilj.

STEVO MIRJANIĆ: Imamo jednu politiku koja je vrlo nikakva, a onda se sve to prelama preko oružanih sukoba različitih formacija. Nije tu u pitanju samo Armija. Zato, zalažem se da razgovaramo o celini, a ne samo o Armiji. Nije Armija bezgrešna sekta u ovoj zemlji. Mislim da ne bi trebalo sada da razgovaramo samo o Armiji. Treba da razgovaramo, hajde da razgovaramo o drugim formacijama. Ovo govorim sa stanovišta zemlje, a ne sa stanovišta Saveznog izvršnog veća.

ANTE MARKOVIĆ: Stevo, mi tako govorimo već mjesecima. Možemo i dalje tako da govorimo, ali se ništa neće promijeniti. Moramo da napravimo potez tamo gdje ga mi možemo napraviti. Time ćemo da pokažemo naše opredjeljenje i na osnovu toga ćemo tražiti da to naprave i svi drugi – da pokažu svoje opredjeljenje. Dok se govori – „Ja neću prvi, ja nisam prvi, drugi sam, ovo nam ništa ne vrijedi. Znači, nema drugog izbora – treba pokazati svojim primjerom kako dalje. Kada to pokažemo, onda treba tražiti od drugih da isto tako postupe.

ALEKSANDAR MITROVIĆ: Predsedniče, nisam u to uveren, time rat ne sprečavaš – samo ga pogoršavaš.

ANTE MARKOVIĆ: Ti nisi u to uvjeren, ali to je upravo obrnuto.

ALEKSANDAR MITROVIĆ: Najbolje bi bio da Ajga⁶¹ sazove Skupštinu Na Skupštini gubiš ti, družo predsedniče, a ne Kadijević. Zar ti to nije jasno?

ANTE MARKOVIĆ: Nemam nikakvu mržnju. Dapače, ja sam nesposoban da mrzim i nesposoban sam da uvrijedim ljude. To je možda moja slabost, bar kada se radi o ljudima.

(...)

STEVO MIRJANIĆ: To je vrlina.

ANTE MARKOVIĆ: Na žalost, stvari su sada došle dotle da se dalje više ovako ne može. Da, zapravo mi moramo razgovarati kako iz toga izvući JNA. Ona je zatvoren sistem koji treba odmah mijenjati. Pa evo vidi se i po ovome što je ovdje zapisano. Vidi se, u krajnjoj liniji, da ona sudjeluje direktno u potpisu dokumenata. A istovremeno u tom dokumentu i stoji: „stoga pozivam trojicu lidera najdirektnije odgovornih za sadašnje tragične ljudske gubitke da zajedno izađu pred narode Jugoslavije, narode svijeta i da nedvosmisleno i bez ograde saopće sledijeće“ i zatim ovo što su u Igalu potpisali. Recimo, za mene bi, da funkcioniра sistem, bilo normalno da to potpiše predstavnik Vrhovne komande. Znači Predsjedništvo.

STEVO MIRJANIĆ: Trebao si, predsedniče, zatvoriti sednicu.

ANTE MARKOVIĆ: Nema razloga da se zatvara sjednica, sve i tako ide vani, to je sasvim svejedno.⁶²

(*Vreme*, 23. septembar 1991, 5–13).

⁶¹ Slobodan Gligorijević Ajga.

⁶² Marković se dvoumio po ovom pitanju. Predrag Tašić se seća da ga je pitao treba li sa ovim izaći u javnost ili ne: „Video sam da se plaši da mu nešto ne urade, što je bilo i sasvim razumljivo, imajući u vidu da se usudio, bez ikakve zaštite i bilo čije podrške, da čarne osinje gnezdo. Odgovorio sam mu da mu je najbolja zaštita javnost. Ako njegov predlog o ostavi Kadijevića i Broveta izađe van Palate federacije niko mu više ne sme ništa učiniti. On se sa tim složio“ (*Kako sam branio Antu Markovića*, 152). Nije, međutim, najjasnije kako je stenogram dospao u javnost. Delovi stenograma prvo su se pojavili u *Borbi* (20. septembra) i *Politici* (dan kasnije). Povodom objavljivanja stenograma, javnosti se putem pisane izjave 22. septembra obratio upravo Predrag Tašić. Potvrdio je tačnost svih navoda iz medija, ali je tražio i pokretanje krivične istrage zbog objavljivanja stenograma bez dozvole predsednika SIV-a. Na kraju te izjave stajalo je: „Orkestrirani napadi u sredstvima informisanja – i unitarista i secesionista – na poslednji pokušaj Markovića da sačuva Jugoslaviju nisu ni iznenađujući, ni neočekivani. Oni, međutim, kao ni fizičke pretnje, ne mogu zaustaviti Antu Markovića da do kraja istrage na svom putu reformi, demokratije i postizanja dogovora o zajedničkom životu svih jugoslovenskih naroda umesto nametnute im zajedničke smrti“ (navedeno prema: *Borba*, 23. septembar 1991, 9). Ubrzo su transkripti dostavljeni redakciji *Vremena*, koja je ove odlomke i objavila u broju od 23. septembra 1991. Reakcije na Markovićevu zahtev za ostavku Kadijevića i Broveta opisao je Stjepan Mesić: „Na to će mu se oficijelni Beograd javno

17. DEKLARACIJA O JUGOSLAVIJI SA VANREDNOG MINISTARSKOG SASTANKA EVROPSKE ZAJEDNICE

19. septembar 1991.

Evropska zajednica i njene države članice su odavno prepoznale da u Jugoslaviji postoji nova situacija. One smatraju da je očigledno da to zahteva stvaranje novih odnosa i struktura. Ponavljaju da je samo i u potpunosti na ljudima koji žive u Jugoslaviji da odluče o svojoj budućnosti. Zajednica i njene članice će prihvatiti svaki ishod koji je rezultat pregovora vođenih u dobroj veri. Zajednica i njene članice žele da još jednom podvuku osnovne principe kojima su se rukovodili od samog početka – neprihvatanje upotrebe sile, neprihvatanje bilo kakve promene granica silom, za koju su odlučne da je neće prihvatiti; poštovanje prava svih koji žive u Jugoslaviji, uključujući i manjine; potrebu da se uzmu u obzir sve legitimne brige ili aspiracije. Zajednica i sve njene članice pozivaju sve zainteresovane strane da se uzdrže od bilo kakvih političkih ili vojnih akcija kojima bi se potkopala Konferencija o Jugoslaviji. Nastavak nasilja posebno ugrožava nastavak Konferencije. Zajednica i njene članice žale što misija EZ nije više u mogućnosti da u potpunosti vrši svoj zadatak. Stoga pozdravljaju aktivnost Zapadnoevropske Unije, koja traži načine da bi se aktivnosti postara podržale tako da efikasnije doprinesu naporima za održanje mira. Koliko shvatamo, još uvek se ne razmatra vojna intervencija pa se tako mora dogovoriti primirje koje ima izgleda da bude održano od svih jugoslovenskih strana, da bi se uspostavila pojačana posmatračka misija. Zajednica i njene članice bi želele mogućnost da razmotre ove zaključke i da im se priključe. Takođe nameravaju da podrže napore KEBS-a, Saveza bezbednosti i celokupne međunarodne zajednice.⁶³

smijati, i u štampi, i u radio i TV emisijama, a *Narodna armija* će mu pripisati priklanjanje ‘nacionalfašističkom šovinističkom vrhovništvu Hrvatske.’ Vojska nije poštovala svoju vrhovnu komandu, kao što ni vojni ministar nije mario za vladu u kojoj je bio nedodirljivi član, sada potpuno autonoman“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 247, 249). Marković je zapravo bio nipodaštavan o obe strane, o čemu svedoči telefonski razgovor između Franje Tuđmana i Veljka Kadijevića od 22. septembra: „Osim toga, reci mi Veljko, šta sad u vezi sa ovim što je Marković na Vladi objavio? Objavili su da traži ostavku tvoju. – Ja nisam više apsolutno voljan za nikakvo zamajavanje i jednu kurvanjsku ulogu koju igraju neki, a posebno Marković. Što se Markovića tiče, on kaže da smo ti i ja i Milošević, oni, kako reče, huligani ili tako nešto, koje treba objesiti, a ne da oni budu ti koji će stvarati mir, nego on će stvarati mir. Da njemu je svako kriv što mu je propala sva njegova politika i tako dalje. Mene taj Marković ne interesuje. Ja mislim, ja mislim da on više ne interesuje nikoga, jer on je jedan šarlatan koji je neznalica u svakom pogledu i koji je pao na svim ispitima i onda uvijek traži načina da bi drugoga okrivio za ono što je on uradio. To, hvala bogu, dobro znaš. – U tom pogledu mogli bi se složiti“ (*Slobodna Dalmacija*, 29. travnja 2000).

⁶³ Christopher Hill, Caren Smith, *European Foreign Policy: Key Documents* [EC Declaration concerning the *SFRY Presidency*], Haarzuilens, 5. October 1991.

18. DIREKTIVA KOMANDANTA PRVE VOJNE OBLASTI ZA OPERACIJU U SLAVONIJI

19. septembar 1991.

1. Paravojne formacije Hrvatske

U zoni Prve vojne oblasti paravojne formacije Republike Hrvatske procenjuju se na oko 45–50,000 naoružanih ljudi, od čega u istočnoj Slavoniji 28–32,000. Glavne snage grupisane su u Osijeku, Vukovaru i Vinkovcima, naseljima u neposrednoj blizini ovih gradova i u zahvatu komunikacija, kao i na prostoru zapadne Slavonije (širi rejon Okučani, Pakrac, Slavonski Brod.)

Snage u istočnoj Slavoniji raspoređene su po sledećem:

A) ZNG jačine oko 12.000–14,000 u brigade: Vukovar, Osijek, Vinkovci i verovatno Đakovo.

B) Snage MUP-a oko 10,000–11,000 grupisane u tri policijske uprave (Osijek, Vukovar, Vinkovci) sa oko 12 policijskih stanica u sedištim opština i policijskim ispostavama po mesnim zajednicama.

C) Snage HDZ oko 6000–8000 organizovanih po mesnim zajednicama

U zapadnoj Slavoniji glavne snage su u rejonu Okučani–Pakrac oko 20000–25000 i u širem rejonu Novske oko 2000.

Cilj dejstva verovatno će biti da osloncem na naseljena mesta, masovno zaprečavanje, upornom i aktivnom odbranom spreči prodor snaga JNA i TO u dubinu istočne i zapadne Slavonije i nanese im što veće gubitke.

2. ODLUČIO SAM: završiti sa mobilizacijom, dovesti jedinice i energično preći u napad glavnim snagama u međurečju r. Drava – r. Sava, a pomoćnim (5. k) Okučani–Pakrac–Virovitica i Okučani – Kutina, sa zadatkom: uz avio i art. podršku i sadejstvo sa jedinicama TO okružiti i razbiti snage Republike Hrvatske u Slavoniji, deblokirati jedinice i vojne objekte, izbiti na liniju Našice – Slavonski Brod i biti u gotovosti za produženje napada ka Koprivnici i Okučanima. Operaciju izvesti u dve etape: u I etapi, u trajanju od 2–3 dana, deblokirati snage u garnizonu Vinkovci, ovladati linijom Našice–Slavonski Brod i biti u gotovosti za dalja dejstva.

– U II etapi, u trajanju od 4–5 dana, izbiti na liniju Suhopolje – Okučani i biti u gotovosti za produženje napada ka Varaždinu i Koprivnici. Delom snaga obezbediti granicu ka Mađarskoj i levi blok glavnih snaga.

Snagama 1. i 5. korpusa RV i PVO vršiti protivvazдушnu odbranu glavnih snaga od eventualnog izviđanja i dejstva avijacije sa prostora Mađarske i Austrije i vatrenu podršku jedinica. Težište podrške imati na snagama 12 korpusa i 1. proleterske gardijske motorizovane divizije, a delom snaga podržavati 5. korpus. Veća naseljena mesta obilaziti a njihovu blokadu i kontrolu puteva vrše jedinice TO.

Pešadijske sastave u okviru OMJ angažovati za obezbeđivanje bokova, b/v i raščićavanje prepreka. Gotovost svih jedinica za pokret u 22.00 časova, a pokret vršiti po posebnim naređenjima. Početak napada 21.09. Ostale snage pripremati za izvođenje mobilizacije.⁶⁴

Zastupa komandanta

General-potpukovnik Andrija Silić

Tačnost izvoda overava pukovnik Borisav Luković

⁶⁴ Tribunal: Predmet Mrkšić i drugi, Dokazni predmet br. 501. Direktiva komandanta 1. VO za operaciju u Slavoniji, br. 5/89 od 19. septembra 1991. – Ovaj dokument, koji je u ime komandanta Prve vojne oblasti Živote Panića njegov načelnik štaba Andrija Silić poslao komandantu Petog korpusa generalu Nikoli Uzelcu, predstavljao je najdalju tačku implementacije operacija protiv Hrvatske do koje je vojno rukovodstvo, pritisnuto gubitkom kontrole nad mnogim objektima u dubini Hrvatske, došlo sredinom septembra. Veljko Kadijević opisuje finalne ciljeve ovog plana: „Pravce napada glavnih snaga JNA što neposrednije vezivati za oslobađanje srpskih krajeva u Hrvatskoj i garnizona JNA u dibini hrvatske teritorije. U tom cilju ispresecati Hrvatsku na pravcima Gradiška–Virovitica; Bihac–Karlovac–Zagreb; Knin–Zadar; Mostar–Split. Najjačom grupacijom oklopno-mehanizovanih snaga osloboditi Istočnu Slavoniju, a zatim brzo nastaviti dejstvo na zapad, spojiti se sa snagama u Zapadnoj Slavoniji i produžiti ka Zagrebu i Varaždinu, odnosno ka granici Slovenije. Istovremeno jakim snagama iz rejonu Herceg Novi–Trebinje blokirati Dubrovnik sa kopna i izbiti u dolinu Neretve i na taj način sadejstvovati snagama koje nastupaju na pravcu Mostar–Split (*Moje vušenje pacnada. Vojska bez države*, Politika, 1993, 135). U skladu sa ovim konceptom, JNA počinje da bombarduje nove položaje u Hrvatskoj. Tudman je 22. septembra pozvao Kadijevića: „Pa o Šibeniku je bila riječ. Ali ima, poslije toga su javljali da su avioni ponovno bombardirali u pola noći tamo, ovaj, TV odašiljače [...] Pa recimo, slušaj, ako se to u Šibeniku na taj način zakrvi? Onda će biti katastrofa. Veljko, trebalo bi izbjeći to najgore. – E pa može se izbeći, ne na način da jednu po jednu kasarnu mi davite i da pada i da na taj način vojska padne. To se dogoditi neće. Današnji dan je medaški dan” (*Slobodna Dalmacija*, 29. travnja 2000). Međutim, Kadijević nije uspeo da dobije saglasnost Srbije i Crne Gore za masovne operacije širokih razmera, a time ni adekvatnu mobilizacijsku popunu jedinica JNA: „Mobilizacija nije uspjela. Mora se praviti redukovani plan”, piše Borisav Jović 20. septembra (*Poslednji dani CFPJ*, 386). Rezervisti su počeli masovno da napuštaju svoje položaje, posebno nakon što se pročulo da su kod Tovarnika avioni JNA bombardovali sopstvene položaje. Pod teretom ovih događaja, na sastanku sa Borisavom Jovićem, Brankom Kostićem i Slobodanom Miloševićem od 24. septembra „Veljko deluje veoma zburnjeno, skoro izgubljeno. Govori o porazu vojske, o dezerterstvu, o nedostatku motivacije. Veljko potom zaključuje: – Vojska će izgubiti rat protiv Hrvatske ako se ne sigura motivacija i uspeh mobilizacije. Dugo smo se raspravljali opirali se. Nismo se složili ni sa ocenom da je vojska pred porazom, ni da je mobilizacija toliko podbacila (dobila je 50,000 ljudi), a pogotovo ne možemo prihvatiti zahtev da se vojska liši jugoslovenskog naziva. Time bi Srbija i Crna Gora potpuno izgubile sve prednosti, i političke i vojne, u postojećem sukobu i sporenju. Kako oni to misle da srpsko–crnogorska vojska vodi rat sa Hrvatskom i da je porazi? Posle odlaska Veljka i Branka, Slobodan i ja smo ocenili da je Veljko izgubljen i da bi se vrlo rado izvukao na kukavički način“ (*isto*, 387).

19. SAOPŠTENJE SSNO O IZJAVAMA PREDSEDNIKA SIV-a I PREDSEDNIKA PREDSEDNIŠTVA SFRJ

Beograd, 22. septembar 1991.

Povodom izjave predsednika Saveznog izvršnog veća Ante Markovića i predsednika Predsedništva SFRJ Stjepana Mesića o navodnim tajnim vezama saveznog sekretara za narodnu odbranu sa bivšim ministrom odbrane SSSR–a maršalom Jazovim, Služba Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu za informisanje ovlašćena je da saopšti sledeće:

Savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadrijević, u okviru uobičajenih radnih susreta ministara odbrane, 13. marta ove godine sastao se sa tadašnjim ministrom odbrane SSSR–a maršalom Jazovim.⁶⁵ Tom prilikom razmenjena su mišljenja o aktuelnim pitanjima vojno–političke situacije i saradnje armija dveju prijateljskih zemalja. Gruba je insinucija da je tom prilikom „ugovorena nabavka ogromne količine naoružanja za JNA.“ Tada o nabavci naoružanja nije progovorena ni jedna jedina reč. Jugoslovenska narodna armija od samog nastanka nabavlja određene vrste naoružanja i vojne opreme uz pojedinih zemalja, uključujući i Sovjetski Savez. To se, međutim, uvek činilo i čini redovnim uobičajenim putem. Nikakve nabavke u inostranstvu nisu vršene bez znanja nadležnih državnih organa.⁶⁶ Savezni sekretar za narodnu odbranu niti bilo ko drugi od starešina SSNO, nije bio ni u kakvom kontaktu sa maršalom Jazovim i ostalim rukovodiocima sovjetske armije u poslednja dva i po meseca. Prema tome, potpuno su izmišljene i krajnje zlonamerne tvrdnje o navodnim zajedničkim pripremama vojnog puča u Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji i nekakvim vezama najodgovornijih starešina JNA sa pučistima u Sovjetskom Savezu. JNA nikada nije imala, niti ima, bilo kakve pučističke ambicije.⁶⁷ Zato su i ove bezobzirne laži i insinucije samo deo zakulisnih prljavih igara i podmetanja pojudenih rukovodilaca i njihovih nastojanja da se Armija kompromituje i razbije.⁶⁸

⁶⁵ Ove konsultacije bile su daleko od uobičajenih. O njihovoj pozadini piše Borisav Jović: „Veljko mi je sinoć, posle sednice Predsedništva, zatražio saglasnost da preko noći ide u Moskvu na konsultacije s Jazovom. Želi da pita da li će nas SSSR zaštititi od eventualne intervencije Zapada, ako idemo na upotrebu vojske za sprovođenje naredbi Predsedništva. Složio sam se. Išao je i vratio se iste noći. Rusi su rekli da nema varijante u kojoj Zapad računa s njihovom vojnom intervencijom. O sovjetskoj pomoći su izbegli da govore (*Последњи дани СФРЈ*, 295).

⁶⁶ U ove nadležne organe očigledno nije ubrajan predsednik SIV–a Ante Marković, koji je po Davorinu Rudolfu, „u srpnju 1991. posetio Moskvu. Rusi su mu rekli da je Kadrijević tijekom boravka u Moskvi u travnju 1991. zaključio sa njima kupoprodajni ugovor o isporuci sovjetskoga oružja jugoslovenskoj armiji. Marković se začudio kako to da on, premijer, ne zna što ugovara jedan član njegove vlade. Kad se vratio u Beograd, najprije je upitao svog prvog suradnika Aleksandra Mitrovića, Srbina, potpredsjednika SIV–a, znali li za kupnju sovjetskoga oružja. Mitrović je hladno odgovorio da zna. Razbjesnio se, ali nije mogao učiniti ništa“ (Davorin Rudolf, *Rat koji nismo htjeli. Hrvatska 1991.* Globus, Zagreb, 1999, 173).

⁶⁷ Dragan Vuksić piše da je puč u Moskvi pozdravljen i u kabinetu generala Kadrijevića, čak i da je Kadrijevićev načelnik kabineta, uticajni pukovnik Vuk Obradović osoblju „egzaltirano saopštio“ da je u „Rusiji“ izvršen državni udar i da „nema sumnje u uspeh“ (*JNA i raspad SFRJ. Od čuvara do globara svoje države*, Tekomgraf, Stara Pazova, 2006, 141).

⁶⁸ Navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 426–427.

20. REZOLUCIJA 713 SAVETA BEZBEDNOSTI UJEDINJENIH NACIJA

Njujork, 25. septembar 1991.

Savet bezbednosti,

Svestan činjenice da je Jugoslavija pozdravila sazivanje sastanka Saveta bezbednosti u pismu koji je stalni predstavnik Jugoslavije uručio predsedniku Saveta bezbednost, saslušavši saopštenje ministra inostranih poslova Jugoslavije.⁶⁹

Duboko zabrinut zbog borbi u Jugoslaviji koje prouzrokuju velike gubitke u ljudskim životima i materijalnu štetu, kao i posledicama po zemlje ovog regiona, posebno po pogranične oblasti u susednim zemljama.

Zabrinut da bi produžavanje ove situacije moglo predstavljati pretnju međunarodnom miru i bezbednosti,

Podsećajući da je njegova primarna odgovornost po Povelji Ujedinjenih nacija očuvanje međunarodnog mira i bezbednosti,

Podsećajući takođe na odredbe Poglavlja 8 Povelje Ujedinjenih nacija,

Pohvalno se izražavajući o naporima koje je preduzela Evropska zajednica i njene zemlje članice, uz podršku zemalja članica KEBS, za uspostavljanje mira i dijaloga u Jugoslaviji putem primene, između ostalog, prekida vatre, uključujući upućivanje posmatrala, sazivanje konferencije o Jugoslaviji, zajedno sa mehanizmima koji su ustanovljeni u okviru nje, i obustavljanje isporuke svih vrsta oružja i vojne opreme Jugoslaviji

Podsećajući na relevantne principe iz Povelje Ujedinjenih nacija, i u tom kontekstu, ukazujući na deklaraciju od 3. septembra 1991 godine zemalja članica KEBS-a da nisu prihvatljiva nikakva teritorijalna osvajanje ili promene u Jugoslaviji do kojih se došlo putem nasilja,

Primajući k znanju Sporazum o prekidu vatre zaključen 17. septembra 1991. godine u Igalu kao i sporazum koji je potpisan 22. septembra 1991,

Uplašeni kršenjem prekida vatre i nastavljanjem borbe,

Imajući u vidu pismo od 19. septembra 1991. godine koje je stalni predstavnik Austrije uputio predsedniku Saveta bezbednosti, imajući u vidu takođe pisma od 19. septembra 1991 i 20. septembra 1991 koje su predsedniku Saveza bezbednosti uputili stalni predstavnik Kanade i stalni predstavnik Mađarske,

⁶⁹ Ovu funkciju je u tom periodu obavljao Budimir Lončar. Njegovo opredeljenje za uvođenje embarga na oružje donelo mu je u Hrvatskoj nadimak „čovjek koji je razoružao Hrvatsku“. Hrvatska vlada 27. septembra „ocjenjuje da savezni sekretar za inozemne poslove gospodin Budimir Lončar kontinuirano zastupa politiku podjednake odgovornosti za jugoslavensku krizu, izjednačavajući agresore Republike Srbiju i JNA i napadnutu Republiku Hrvatsku. Takvi pristrasni stavovi gospodina Lončara kulminirali su njegovim nastupom na sjednici Vijeća sigurnosti s porukom o 'jednakoj krivici i zajedničkoj nesreći hrvatskog i srpskog naroda instrumentaliziranih na tako žalostan način od strane uzajamno isključivih političkih opcija.' U skladu sa izraženim ocjenama Vlada Republike Hrvatske odriče pravo saveznom sekretaru inozemnih poslova Budimiru Lončaru da djeluje i nastupa u ime Republike Hrvatske“ (S. Mesić, *Kako smo srušili Jugoslaviju*, 260).

Imajući takođe u vidu pisma⁷⁰ od 5. jula 1991, 12. jula 1991, 22. jula 1991, 6. avgusta 1991, 7. avgusta 1991, 21. avgusta 1991, 29. avgusta 1991, 4. septembra 1991, 19. septembra 1991, 20. septembra 1991. i 20. septembra 1991. koja su uputili stalni predstavnik Holandije, stalni predstavnik Čehoslovačke, stalni predstavnik Belgije, Francuske, Velike Britanije i Severne Irske, otpravnik poslova Austrije i stalni predstavnik Australije:

1. Izražava svoju punu podršku kolektivnim naporima u pravcu mira i dijaloga u Jugoslaviji koji su preduzeti pod okriljem zemalja članica EZ, uz podršku zemlja učesnica Konferencije o evropskoj bezbednosti i saradnju u skladu sa principima te konferencije;

2. U potpunosti podržava sve sporazume i mere koji su rezultat tih kolektivnih napora koji su gore navedeni, posebno podršku i pomoć posmatračima prekida vatre, u konsolidovanju efikasnog okončanja neprijateljstava u Jugoslaviji i neomećanog funkcionisanja procesa započetog u okvirima Konferencije o Jugoslaviji;

3. Poziva u tom cilju generalnog sekretara da ponudi svoju pomoć bez odlaganja, uz konsultovanje sa vladom Jugoslavije i svima onima koji se zalažu za napore koji su gore pomenuti i da o tome što je pre moguće podnese izveštaj Savezu bezbednosti;

4. Energično poziva sve strane da se striktno pridržavaju Sporazuma o prekidu vatre od 17. septembra 1991. i 22. septembra 1991. godine;

5. Hitno poziva i podstiče sve strane da srede svoje sporove mirni putem i putem pregovora na konferenciji o Jugoslaviji, uključujući mehanizme koji su u okviru nje ustanovljeni;

6. Odlučuje, u skladu sa Poglavljem 7 Povelje Ujedinjenih nacija da sve zemlje, u čiju uspostavljanja mira i stabilnosti u Jugoslaviji, odmah primene opšti potpuni embargo na isporuku svih vrsta oružja i vojne opreme Jugoslaviji sve dok Savez bezbednosti ne bude doneo drugačiju odluku uz konsultacije sa generalnim sekretarom i vladom Jugoslavije;

7. Poziva sve države da se uzdrže od svake akcije koja bi mogla doprineti povećanju zategnutosti i sprečavanju ili odlaganju miroljubivog ishoda sukoba putem pregovora o Jugoslaviji, koji bi omogućio svim Jugoslovenima da u miru odlučuju i izgrađuju svoju budućnost;

8. Odlučuje da aktivno učestvuje u rešavanju ovog pitanja sve dok se ne postigne miroljubivo rešenje.⁷¹

⁷⁰ Ova pisma dostupna su na: http://www.un.org/en/sc/repertoire/89-92/Chapter%208/EU-ROPE/item%2020_Yugoslavia_.pdf

⁷¹ Navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 432–434.

21. STENOGRAFSKE BELEŠKE SA 143. SEDNICE PRESEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 1. oktobra 1991.

Sednica je počela sa radom u 10,10 sati.

Prisustvovali su: dr Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva SFRJ; dr Borisav Jović, dr Vasil Tukpurkovski, mr Bogić Bogičević, Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović – članovi Predsedništva SFRJ; Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove; Stane Brovet, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu; Milivoje Maksić, zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove; Anton Stari, generalni sekretar Predsedništva SFRJ; general Mihajlo Pavičić, načelnik Vojnog kabineta; Anđelko Maslić, Srećko Medić, Ratko Slijepčević, Miodrag Ostraćanin, Pavle Jevremović, Lazar Vračarić, Nikola Tašić, Ranka Matijašević, Jelena Stupar, Danica Nogo – iz Predsedništva SFRJ. (Stenografisali su: Jordan Živanović, Stana Gapić – viši debatni stenografi – redaktori, i Dragana Stambolija, stenograf u Predsedništvu SFRJ). Predsedavao je dr Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva SFRJ.

BRANKO KOSTIĆ: Predlažem da počnemo sa radom. Otvaram 143. sednicu Predsedništva SFRJ.¹ Od članova Predsedništva odsutni su Stjepan Mesić i Janez Drnovšek. Sjednici prisustvuju: savezni sekretar za unutrašnje poslove Petar Gračanin; zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu, admiral Stane Brovet i zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove, Milivoje Maksić.² Mi smo, na osnovu predloženog dnevnog reda, za današnju sjednicu, pozvali da prisustvuju u vezi sa prvom tačkom dnevnog reda: Alija Izetbegović, predsjednik Predsjedništva Bosne i

¹ Stjepan Mesić je odbio da zakaže ovu sednicu Predsedništva, pa je sednicu 26. septembra sazvao Branko Kostić. Mesić je 30. septembra u pismu Antonu Starom rekao da je sednica zakazana nelegalno i nezakonito: „Spreman sam sazvati sjednicu Predsjedništva u bilo kome mjestu, pod uvjetom da mi je prometno dostupno. Molim Vas, isto tako, da informirate članove Predsjedništva o tome da predsjednik nije na duže vrijeme spriječen u obavljanju svojih poslova, ako mu JNA (vlastita vojska) omogućava dolazak u Beograd. Prisustvo nelegalnoj sjednici Predsjedništva smatrat ću priklanjajući vojnom puču“ (Tribunal: Milošević, dokaz P328.19). U memoarima je pisao sledeće: „U Jugoslaviji, javljaju mi iz Beograda, čim sam se vratio u Zagreb 30. rujna, drama se nastavlja. Dr Branko Kostić, lepi Bane, počeo se ponašati kao prvi čovjek Predsjedništva; meni gospodin šalje ultimatum – ili ga poslušati i doći u Beograd, ili će on sve rješavati. [...] Tako, eto, Hrvatska gori, a dr. Kostić, kao da ga nisam i 30. rujna upozorio na nelegalnosti i nelegitimnost njegovih sazivanja sjednica, budući da sam ja nedvosmisleno iskazivao spremnost doći u svako mjesto do kojeg armija nije blokirala prilaz, okuplja 1. listopada u beogradskoj Palači federacije veći dio Predsjedništva. Ovoga puta je uspio nagovoriti da dođu i Tupurkovskog i Bogičevića. Nije mi jasno kako su to prihvatili. Po jednom podatku, očekivali su i mene, pa možda i dr Drnovšeka“ (Kako smo srušili Jugoslaviju, 261–262).

² Milivoje Maksić (1928–2003). U diplomatskoj službi od 1. avgusta 1949. godine. Bio je savetnik u ambasadi SFRJ u Moskvi od 1963, a u kabinetu saveznog sekretara za inostrane poslove od 1973. Od oktobra 1988. bio je zamenik sekretara za inostrane poslove, a nakon ostavke Budimira Lončara bio je i vršilac ove dužnosti od 12. decembra 1991. do 28. aprila 1992.

Hercegovine; Momčilo Krajišnik,³ predsjednik Skupštine Bosne i Hercegovine i Jure Pelivan, predsjednik Vlade Bosne i Hercegovine. Ja nijesam obaviješten o njihovom nedolasku, sem što sada konstatujem da ih na sjednici nema. U pripremi za ovu sjednicu, mi smo uvrstili ovu tačku dnevnog reda na osnovu zahteva Predsjedništva Bosne i Hercegovine da se hitno razmotri političko-bezbednosna situacija u Bosni i Hercegovini na Predsjedništvu SFRJ, i u vezi sa tim ja sam dogovorio još u srijedu prošle nedelje sa gospodinom Alijom Izetbegovićem da nadležni organi Bosne i Hercegovine pripreme jednu kompletniju informaciju o političkom bezbednosnom stanju u Bosni i Hercegovini, sa predlogom mjera. Dogovoreno je bilo sa njim da ta informacija nama bude dostavljena u petak, da bi imali dovoljno vremena da je damo i članovima Predsjedništva, ali i Saveznom sekretarijatu za narodnu odbranu i Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove. Juče sam obaviješten, u toku prije podneva, da taj materijal još nije urađen, da gospodin Izetbegović ima sa predstavnicima Vlade i nadležnim organima u 13 časova sastanak, i da će tek nakon toga određenje moći da kažu da li će biti taj materijal urađen i ko će prisustvovati sjednici Predsjedništva. Verovatno da generalni sekretar ima još neke dodatne informacije u vezi sa tim, pa molim da o tome informiše.

ANTON STARI: Negde oko 15 časova juče se javio generalni sekretar Predsjedništva Bosne i Hercegovine i zvanično mi je saopštio da nikakav pisani materijal u Predsjedništvu Bosne i Hercegovine nije pripremljen i neće biti, i da su nakon teleksa, koji su dobili od predsednika Stjepana Mesića, procenili da u takvoj situaciji Predsjedništvo Bosne i Hercegovine ne bi moglo da uzme učešće u radu, ukoliko se ne obezbedi prisustvo svih članova Predsjedništva.⁴ Zbog toga su se dogovorili da neki članovi razgovaraju sa članovima Predsjedništva i sa predsjednikom Mesićem i da pokušaju da organizuju sednicu, da predlože da se sednica održi u Sarajevu. Taj razgovor sam imao negde oko 15 časova, od tog doba, pa na dalje, od relevantnih informacija imam samo toliko da sam iz kabineta Drnovšeka obavešten da ne može da prisustvuje, jer je sprečen. On smatra da, pošto su u toku pripreme u Sloveniji za 7. oktobar, on je tamo angažovan, da nema potrebe da dolazi.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ja bih u vezi dnevnog reda. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je 12. septembra ove godine pokrenulo inicijativu da se održi hitno sjednica Predsjedništva SFRJ na kojoj bi prisustvovali: predsjednik Saveznog izvrš-

³ Momčilo Krajišnik (1945), srpski političar iz Bosne i Hercegovine, jedan od osnivača Srpske demokratske stranke. Predsjednik Narodne skupštine Republike Srpske (1992–1996).

⁴ Stjepan Mesić je 2. oktobra Kiri Gligorovu poslao pismo sledeće sadržine: „Gospodine predsjedniče, vjerovatno Vam je poznato da je potpredsjednik Predsjedništva SFRJ dr. Branko Kostić nezakonito sazvao sjednicu Predsjedništva SFRJ, kako bi legalizirao protu-ustavno djelovanje SSNO i armijskog vrha. Vaš predstavnik u državnom predsjedništvu gospodin Vasil Tupurkovski svojom prisutnošću nezakonito sazvaoj sjednici Predsjedništva legalizira vojni puč i omogućuje Srbiji i JNA agresiju i razaranja sa svim do sada učinjenim zločinima na teritoriju Republike Hrvatske. Zna li to prijateljski makedonski narod?“ Zatim je teleksom poslao pismo i Izetbegoviću, naglasivši da mu je poznat njegov stav da „Bogićević prisustvuje sjednicama Predsjedništva samo kada su legalno zakazana, a 1. listopada svojom prisutnošću toj sjednici omogućuje legalizaciju vojnog puča“ (Kako smo srušili Jugoslaviju, 262).

nog vijeća i savezni sekretari za narodnu odbranu i unutrašnje poslove. Predsjedništvo je, isto tako, predložilo da iz Bosne i Hercegovine sjednici prisustvuju: predsjednik Predsjedništva Bosne i Hercegovine, predsjednik Skupštine i predsjednik Vlade Bosne i Hercegovine i predložilo je da se na dnevni red stavi političko-bezbednosna situacija u ovoj Republici. S obzirom da od 12. septembra do danas nismo uspjeli održati ovu sjednicu Predsjedništva, juče je zasjedalo Predsjedništvo Bosne i Hercegovine i u vezi sa zakazivanjem – sada govorim o stavu koji je zauzelo – sjednice Predsjedništva SFRJ, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je predložilo da se ista, umjesto u Beogradu, održi u Sarajevu. Ovo tim prije što je jedna od tačaka dnevnog reda političko-bezbednosna situacija u Bosni i Hercegovini. Predsjedništvo Bosne i Hercegovine smatra da treba poštovati Poslovnik Predsjedništva SFRJ, po kome sjednicu može sazvati samo predsjednik Predsjedništva, i u toku sjednice Predsjedništvo je upoznato sa pismom predsjednika Predsjedništva SFRJ, Stjepana Mesića, u kojem je on obrazložio razloge nemogućnosti svog dolaska u Beograd. Ovo su bili razlozi zbog kojih i ova tročlana delegacija iz Republike nije došla u Beograd, uz prijedlog da se sjednica održi u Sarajevu i, po mogućnosti, da na njoj se obezbijedi prisustvo svih članova Predsjedništva SFRJ. Ja molim da se ovaj moj prijedlog ima u vidu.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, hvala. Vi ste dobili, uz saziv za današnju sjednicu, Predlog dnevnog reda. Na osnovu ukazane potrebe, ima nekih predloga za proširenje dnevnog reda.

BORISAV JOVIĆ: Samo da dodam. Juče oko tri sata zvala me Biljana Plavšić,⁵ član Predsedništva Bosne i Hercegovine, da me upozna sa tim stavom Predsedništva Bosne i Hercegovine, odnosno da je ona zadužena da razgovara sa mnom ili možda još sa nekim drugim članom Predsedništva o mogućnosti da Predsedništvo se preseli u Sarajevo da bi održalo tu sednicu, zbog razloga da Mesić može da dođe u Sarajevo, ali ne može da dođe u Beograd. Ja sam pitao – kako je to moguće da mi možemo da dođemo u Sarajevo, pa valjda da se i vratimo iz Sarajeva, a on ne može od Sarajeva do Beograda da dođe; jer ako može do Sarajeva onda može i od Sarajeva. Ona je rekla – da ne može to da mi objasni. Samo me je obavestila da je Predsedništvo Bosne i Hercegovine predložilo da se tamo održi sednica; ja sam rekao – da što se mene tiče, sednice se drže ovde i da taj razlog nije ni malo ubedljiv da mi možemo da stignemo do Sarajeva, a Mesić ne može od Sarajeva do Beograda. To su potpuno isti uslovi i za njega i za nas. Na tome se sve završilo; šta je dalje bilo ja nemam nikakvu informaciju; ali, sada vidim da oni uslovljavaju rad Predsedništva onako kako oni tumače naš Poslovnik, a kako bi oni hteli da Predsedništvo mora da radi, a mi ćemo raditi onako kako naš Poslovnik nameće, i sa onoliko članova koliko nas ima. Ko hoće da dođe neka dođe, ko neće – ne mora.

⁵ Biljana Plavšić (1930). Univerzitetski profesor. Član Predsedništva Bosne i Hercegovine od 1990. do 9. aprila 1992, predsednica Republike Srpske od 1996. do 1998.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ja se izvinjavam, u vezi sa ovim imam još jednu napomenu. Tačno je ovo što je Boro Jović rekao. Nakon ovakvog stava Predsedništva Bosne i Hercegovine za koji sam ja zaključio da je bio jednoglasan, zaduženi su članovi Predsedništva da razgovaraju sa članovima Predsedništva SFRJ, da ih zamole, da pokažu dobru volju, da se okupimo u Sarajevu zbog aktuelne situacije i zbog eventualnih odluka koje treba donijeti. S obzirom da sam ja inicirao, od 12. septembra do juče ovu sjednicu, ja sam rekao da neću razgovarati ni sa kim više, jer nikada za dvije godine nisam postavio ni jedan uslov gdje da se održi sjednica Predsedništva, u koje vrijeme. Išao sam na sve sjednice; niti sam izostajao sa sjednica, niti ih napuštao. I, dogovoreno je da član Predsedništva, Biljana Plavšić, razgovara sa Jovićem, Brankom Kostićem, da predsednik Predsedništva Bosne i Hercegovine razgovara s Mesićem, jer nije juče nikakve garancije bilo da će Mesić doći ni u Sarajevo. I član Predsjedništva Kljuić⁶ da razgovara sa Mesićem i da se zamole članovi Predsedništva da se u kompletnom sastavu okupe u Sarajevu. Tako da je Boro u pravu ovo što je rekao, ja sam u početku to izostavio.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, ja mislim da nema potrebe da mnogo više otvaramo raspravu oko toga. Mislim da je stvar više nego jasna, da se radi o svjesnom pokušaju blokade rada Predsjedništva Jugoslavije⁷ kao još jedinog, da kažem, u vrhu federacije legitimno izabranog u višestranačkim skupštinama organa na nivou federacije, u situaciji kada je Savezna skupština blokirana i onemogućen njen rad, u situaciji kada je Savezno izvršno vijeće već proglašeno nepriznatim od pojedinih republika, i da se želi na taj način pokušati blokirati rad jedinog organa koji u uslovima ratne situacije koju praktično imamo u zemlji, još uvijek može u skladu sa Ustavom Jugoslavije, da obavlja one funkcije koje mu po Ustavu pripadaju, pa i dio funkcija koje u takvim uslovima ne može da obavlja savezni parlament, što je očigledno sračunato sa željom da se na taj način eliminiše i Vrhovna komanda Jugoslovenske narodne armije, da se razbije i Jugoslovenska narodna armija i da se ide na koncept tihog gašenja Jugoslavije. Ja mislim da mi kao članovi Predsjedništva, u skladu sa obavezama koje smo preuzeli u pogledu zaštite Ustava Jugoslavije, ne bi smjeli dozvoliti da se takva politika provede. Razlozi koje je gospodin Mesić iznio su toliko providni da mislim da nema razloga da ih posebno komentarišemo, utoliko prije što je gospodin Franjo Tuđman, tri dana prije nego što je on saopštio da ne može doći u Beograd, vrlo lako i bez ikakvih problema došao u Beograd, obavio

⁶ Stjepan Kljuić (1939). Hrvatski i bosanskohercegovački novinar, političar, pisac i ratni član Predsedništva Bosne i Hercegovine. U periodu od 1990. do 1992. bio je predsjednik HDZ BiH, a nakon odlaska iz stranke osnivač i predsjednik Republikanske stranke BiH – Republikanci BiH.

⁷ Branko Kostić je smatrao da je „Stjepan Mesić od prvog dana opstruisao rad Predsjedništva. Mimo ustavnih ovlašćenja, komunicirao je sa predstavnicima Evropske zajednice; neovlašćeno je išao u Ujedinjene nacije; javno je napadao i optuživao Jugoslovensku narodnu armiju, čiji je, formalno gledano, bio vrhovni komandant. U blokiranju rada Predsjedništva pomagao je i dr Vasil Tupurkovski. On nije dolazio na sjednice. Stalno se pravdao jalovim pokušajem da dr Janeza Drnovšeka i Stjepana Mesića privoli da rade u predsjedništvu; Bogić Bogićević, član predsjedništva iz SR Bosne i Hercegovine, uredno je dolazio na sjednice, ali je uporno odbijao mogućnost da Predsjedništvo donosi bilo kakve odluke bez prisustva dr Janeza Drnovšeka, Stjepana Mesića i dr Vasila Tupurkovskog, čak i one za koje je po Ustavu i Poslovniku bila dovoljna prosta većina“ (Б. Костић, 1991 – да се не забора-ви, 30).

razgovore sa Kadrijevićem i sa Miloševićem i iz Beograda se isto tako vratio.⁸ Prema tome radi se o svjesnoj namjeri i svjesnom pokušaju očiglednog blokiranja rada Predsjedništva; da ne govorim o potezima koje je Mesić učinio koji su vjerovatno po svom karakteru i po mnogo čemu jedinstveni u istoriji jedne države, vezano za pojedinačne poteze koje je povukao na međunarodnom planu, da ne govorimo o potezima koje je vukao i u odnosu na Jugoslovensku narodnu armiju, mimo odluka Predsjedništva SFRJ. Ja bih da se mi dogovorimo oko sadržaja dnevnog reda. Sugerirao bih, ukoliko se vi slažete, s obzirom da ovde nema predstavnika Bosne i Hercegovine, da ovu tačku skinemo sa dnevnog reda i da je danas ne razmatramo, a da se dogovorimo da u okviru posebne tačke dnevnog reda Predsjedništvo razmotri i bude informisano o toj političko-bezbjednosnoj situaciji u zemlji, da budemo informisani o najnovijem razvoju događaja i stanju u kriznim žarištima, ako se slažete sa time. Dakle, to je jedan predlog. Drugo, tačka 2. je predložena – Dogovor o daljem radu na iznalaženju rešenja o budućnosti Jugoslavije. Predlažem dopunu dnevnog reda se trećom tačkom koja bi glasila: PREDLOG ZAKONA O IZVORIMA SREDSTAVA ZA FINANSIRANJE ODREĐENIH POTREBA NARODNE ODBRANE U 1991, a pod tačkom 4. RAZNO – predlažem da uzmemo u razmatranje sledeća pitanja: prvo, INFORMACIJA O NAVODNIM OSTAVKAMA AMBASADORA IZ REPUBLIKE HRVATSKE, drugo, BILJEŠKA KOMISIJE ZA ORGANIZACIONA PITANJA, koju ste dobili u materijalu, treće, BILJEŠKA KANCELARIJE ORDENA U VEZI SA POTPISIVANJEM UKAZA O DODELI ODLIKOVANJA, i četvrto, POTVRDA O USPOSTAVLJANJU DIPLOMATSKIH ODNOSA SFRJ SA IZRAELOM, o čemu je Predsjedništvo već ranije zauzelo načelan politički stav i o čemu smo, isto tako, informisani na poslednjem radnom sastanku Predsjedništva. Mislim da bi trebalo na današnjoj sjednici Predsjedništva to i verifikovati. Vjerovatno ima razloga da konstatujemo ovo što smo u međuvremenu u okviru ove tačke dnevnog reda RAZNO, da konstatujemo i ovo što smo kao članovi Predsjedništva dali saglasnost da Budimir Lončar u ime Predsjedništva SFRJ potpiše Memorandum o proširenju posmatračke misije na Bosnu i Hercegovinu. On se danas nalazi u Sarajevu na potpisivanju tog Memoranduma, i to je razlog zbog čega nije prisutan sjednici. Evo, to je predlog za dopunu i izmjenu dnevnog reda. Ima riječ Vasil Tupurkovski.

VASIL TUPURKOVSKI: Normalno, nije bilo moguće da te prekinem prethodno, ali mislim da ima nekoliko prethodnih pitanja. Morali bi objasniti ovde, ne znam ako ste to uradili onda je možda deplasirano, i protumačiti članove Poslovnika o sazivanju naše sednice. Svejedno kakav je problem i kako ga razumemo, da li je

⁸ U pitanju je sastanak od 25. septembra na kome se razgovaralo o „stabilizovanju mira“, kako je službeno saopšteno. Rečeno je i da se državna kriza mora rešiti političkim sredstvima (Borba, 26. septembar 1991, 1). Mesić je 26. septembra odbio da zakaže sednicu Predsedništva, a umesto njega to je učinio Kostić. U pismu Antonu Stariju, generalnom sekretaru Predsedništva, od 30. septembra Mesić je rekao da je sednica zakazana nezakonito: „Molim Vas, isto tako, da informirate članove Predsjedništva o tome da predsjednik nije na duže vrijeme spriječen u obavljanju svojih poslova, ako mu JNA (vlastita vojska) omogućava dolazak u Beograd. Prisustvo nelegalnoj sjednici Predsjedništva smatrat ću priklanjanje vojnom puču“ (Tribunal: Milošević, dokaz P328).

jednostavan, da li je providan, ili nije. Ja mislim da je mnogo komplikovaniji nego što se može svesti samo na situaciju – jedna lična blokada. Mnogo su dublji koreni za ove naše blokade. Drugo, informaciju o nedolasku pozvanih. Čuli smo parcijalne informacije, sad smo čuli dopunsku o Lončaru. Nešto iz Bosne smo čuli: na osnovu ovog što nam je rekao generalni sekretar. Ja bih zamolio da čujemo informaciju o nedolasku ostalih, jer imamo konkretnu sednicu Predsedništva i jedno je pitanje funkcionisanja Predsedništva Jugoslavije, o čemu treba raspraviti i dogovoriti, a drugo je održavanje ove sednice i objektivne situacije gde imamo predloge jednog Predsedništva jedne Republike, koje ja podržavam, iz istih razloga o kojima je Bogić govorio, da bi se napravili naponi da mi funkcionišemo kako treba. Lako je funkcionisati kako moramo, ali bi bilo bolje da napravimo napore da funkcionišemo kako treba. Jer, onda ćemo doći u jednu veoma nepovoljnu situaciju, da dodatno mi utičemo bar na političku negativnu eskalaciju, jer ćemo odlučivati nešto što se neće priznavati u nekim sredinama. Ne govorim o običnim odlukama, o ordenima, o potpisivanjima, nego o težini situacije sa kojom se suočavamo. Ja bih zamolio prethodno da dobijemo ta objašnjenja, te informacije i da vidimo šta ćemo sa predlogom Predsedništva jedne republike. Mi ne možemo da ga preskočimo kao da nije tu. Izneo ga je član Predsedništva u ime Predsedništva jedne republike. Ja ga podržavam. Ne pravdam ničim ovakvo ponašanje predsednika, ni u vezi sa ovom sednicom koja se ne može održati toliko dugo, ni u vezi sa ponašanjima koja je on demonstrirao vani, u zemlji itd. To ne nailazi ni na kakvu podršku ni u Makedoniji, ali to je nešto drugo. Mi imamo situaciju kojoj treba pristupiti po Ustavu, po poslovnicima i rešavati politički problem koji imamo. Ne verujem da je samo pravni problem, ili problem procedure.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, to je znači prije utvrđivanja dnevnog reda, predlog Vasila da oko ovih par stvari otvorimo raspravu.

BORISAV JOVIĆ: Oko čega bi otvorili raspravu?

BRANKO KOSTIĆ: Dopunska informacija o razlozima odsustva ostalih. U vezi sa tim, ja bih želio samo da obavijestim: za Drnovšeka je dato obavještenje, i za Mesića se ima obavještenje. Za Lončara smo kazali da je danas na potpisivanju Memoranduma o saglasnosti proširenja posmatračke misije na Bosnu i Hercegovinu. Ne znam da li si se ti bio vratio iz Kanade,⁹ ali članovi Predsedništva su, u skladu sa Poslovnikom, konsultovani o njihovoj saglasnosti da u ime Predsedništva SFRJ Lončar potpiše taj Memorandum o proširenju posmatračke misije na Bosnu i Hercegovinu. Ja sam obaviješten da su se svi članovi Predsjedništva sa time saglasili i tu saglasnost sam dao i ja. I gospodin Lončar je jutros na potpisivanju tog Memoranduma u Sarajevu. Maloprije sam razgovarao sa generalom Veljkom Kadijevićem i obavijestio me je da u 10 časova jutros ima Štab Vrhovne komande, da je situacija dosta ozbiljna i dramatična i da ga ti operativni poslovi zaista onemogućavaju da dođe i da učestvuje u radu sjednice Predsjedništva, bar čitavo vrijeme. Oba-

⁹ Ovo pitanje je upućeno Tupurkovskom, koga je Kostić takođe optuživao za opstrukciju u radu Predsedništva.

vijestio me je da će biti admiral Brovet prisutan uz mogućnost koju je saopštio, da bi u drugom dijelu sjednice vjerovatno našao i on mogućnost da prisustvuje sjednici. Na sjednicu je pozvan i predsjednik SIV-a, Ante Marković. Ja nemam nikakvu informaciju o tome zašto ne prisustvuje sjednici. Evo, to je ta informacija o razlozima neprisustvovanja ostalih članova. A što se tiče ovog pitanja oko zakazivanja sjednice, ustavnih i poslovnčkih mogućnosti, ja ne znam da li si ti bio u prilici, s obzirom da si dugo bio odsutan iz zemlje, u jednoj zaista delikatnoj i složenoj situaciji, kada nam je tvoje prisustvo bilo tu dragocjeno, da li si uspio da se upoznaš sa stenografskim bilješkama sa poslednjeg našeg radnog konsultativnog sastanka koji smo ovde održali, i tumačenjima koja su u vezi sa tim data. Mislim da smo u tome, na tom sastanku, do kraja i u svemu ispoštovali i ustavne odredbe i poslovničke odredbe. Konstatovali smo dužu spriječenost Stjepana Mesića da vrši dužnost predsjednika i da saziva sjednice, i na osnovu toga, čak i u situaciji kad smo imali opet poslovničku mogućnost, da dio tog radnog sastanka pretvorimo u sjednicu, opet u skladu sa Poslovníkom, na insistiranje Bogića Bogićevića, prihvatili smo kao razložno, da to ne radimo, i čak smo ostavili mogućnost još dva dana nakon tog sastanka; kada je gospodin Mesić obaviješten o zaključcima i ocjenama sa tog našeg sastanka, ostavili smo još dva dana mogućnost da tu sjednicu, koju smo nekoliko puta pojedinačno i na dva zajednička sastanka Predsjedništva, nas pet članova Predsjedništva tražili, Mesić je konstantno odbijao sazivanje sjednice. Ostavili smo, i pored svega toga, još dva dana kao mogućnost da tu sjednicu on sazove, i kad smo ustanovili da tu sjednicu ni u ta dva dana naredna nije sazvaio, ja sam tu sjednicu, u dogovoru sa generalnim sekretarom, na osnovu zaključka sa sastanka članova Predsjedništva, sazvaio za danas, uz prethodne pripreme o kojima sam rekao: dogovor sa gospodinom Alijom Izetbegovićem oko toga, i uz dogovor sa gospodinom Kirom Gligorovim, jer nijesam bio siguran da li će se Vasil vratiti u nedelju večer, kao što smo imali informaciju, i saglasnost gospodina Gligorova, da, ukoliko se Tupurkovski ne vrati u međuvremenu iz inostranstva, imao sam prema njemu molbu, i dobio njegovu saglasnost da on danas, opet po Ustavu zastupa člana Predsjedništva iz Makedonije i prisustvuje sjednici.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Logičan je tvoj predlog da se prva tačka skine sa dnevnog reda, ali mislim da bi u ovoj situaciji bilo veoma značajno, da mi ipak razmotrimo političko-bezbednosnu situaciju, s obzirom da imamo tu i saveznog sekretara za unutrašnje poslove i ova dva zamenika: za narodnu odbranu i inostrane poslove, uz našu obavezu da ovo pitanje vezano za Bosnu i Hercegovinu, razmotrimo zajedno sa predstavnicima te Republike. Ako bi to ostalo, onda u okviru četvrte tačke, ja predlažem da mi danas donesemo odluku, s obzirom da je to zaključak Komisije za organizaciona pitanja, da razrešimo dužnosti zamenika generalnog sekretara Predsjedništva SFRJ, i da damo nalog generalnom sekretaru, da u konsultacijama u okviru stručnih službi, predložimo za jedno od narednih sednica i mogućeg kandidata za zamenika generalnog sekretara. Ističe mu mandat.

ANTON STARI: Ističe mu mandat.

BORISAV JOVIĆ: Branko, ja nisam razumeo da se prva tačka uopšte skida sa dnevnog reda, nego da ostaje samo – političko-bezbednosna situacija u zemlji. A predlog je da se „sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“ skine, obzirom da taj posebni osvrt ne možemo da izvršimo bez njih.

BRANKO KOSTIĆ: Ako je tako, onda u redu.

BORISAV JOVIĆ: A, u vezi sa primedbom druga Tupurkovskog, da postoji oficijelan predlog da se to stavi na dnevni red, ja bih pitao Bogića, da li on insistira da ostane na dnevnom redu? Ako insistira, treba da se obezbedi informacija odgovarajuća. Mi nemamo ništa protiv, da i bez njih to raspravljamo, nego je pitanje da li možemo kompetentno da zaključimo? Možemo da raspravljamo i „sa posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu“ ako je on u stanju da dâ informacije, s tim što, po mom mišljenju, zaključke značajnije ne bi trebalo bez njih da donosimo, ukoliko se tiče zaključaka koje bi oni trebali da sprovedu. A sada zavisi od Bogića. Ako Bogić traži da to stane, nemam ja ništa protiv da ostane. Nikakvih problema nema.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ja sam iznio konkretan stav Predsjedništva Bosne i Hercegovine, i ja bih zamolio da se o njemu izjasnimo kao Predsjedništvo, a to je prijedlog da se sjednica održi u Sarajevu, i da se stavi ova tačka o Bosni i Hercegovini na dnevni red, jer je to prijedlog od 12. septembra.

BRANKO KOSTIĆ: Ukoliko ti, Bogiću, insistiraš da se oko toga izjasnimo, evo, ja ću odmah da kažem svoje mišljenje oko toga. Ja nemam ništa protiv da mi danas ne skidamo ovu tačku s dnevnog reda, i da razmatramo i sa tim posebnim osvrtom na političko-bezbednosnu situaciju u Bosni i Hercegovini, pri čemu mislim da bi ovo, što je Jović predložio, valjalo uvažiti, zaista; to znači, da se ipak uzdržimo od donošenja važnijih odluka, koje bi, ipak, čini mi se, morali razmotriti zajedno sa najodgovornijim predstavnicima Bosne i Hercegovine. Ali, da u okviru ove političko-bezbednosne situacije u zemlji, koja je inače predložena kao tačka dnevnog reda, damo osvrt i na tu situaciju u Bosni i Hercegovini. Mislim, rasprava u onom smislu, kao što smo postigli dogovor bili, i ja lično sa gospodinom Alijom Izetbegovićem, oko toga, da imamo kompletniju informaciju, da imamo prijedlog mjera koje rukovodstvo Bosne i Hercegovine predlaže Predsjedništvu SFRJ, i očekivanja da o tome imamo i viđenje i stavove Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu i za unutrašnje poslove, ja mislim, i u tom smislu sam sugerirao, da to skidemo sa dnevnog reda danas, a u okviru političko-bezbednosne situacije i informisanja o ocjeni stanja u zemlji, nećemo zaobići, sasvim sigurno ni Bosnu i Hercegovinu. Pošto Bogić insistira, misli, ili sugerira, da bi dobro bilo da se izjasnimo oko toga, da se sjednica Predsjedništva drži u vezi sa tom tačkom dnevnom reda u Sarajevu, ja lično nisam za to, utoliko prije što je situacija već toliko ozbiljna i dramatična, da Predsjedništvo, po mojoj procjeni, više nije u prilici da šeta po Jugoslaviji, nego je Predsjedništvo u obavezi i u prilici da sjedi ovdje, i da bude u stalnom zasjedanju, i da nema nikakvih posebnih razloga, da bi, zbog toga, sada sjednicu Predsjedništva održavali u Sarajevu, ili bilo gdje drugo.

BORISAV JOVIĆ: Ja se sa tim slažem, ali dodao bih, ako dozvoliš, samo još to da oni nisu postavili samo taj uslov, nego još jedan uslov, a to je: da bude u kompletnom sastavu, za koji nama nikada niko ne može garantovati da će biti u kompletnom sastavu, bez obzira gde da ga držimo; i mi pod uslovima takve vrste ne možemo da radimo. Mi imamo svoj Poslovnik i svoje sedišta gde radimo, i spremni smo da uradimo ono što je u našoj mogućnosti, u našoj nadležnosti, tamo gde nam je Ustavom i Zakonom određeno, i u sastavu koji možemo da obezbedimo, obzirom na Poslovnik. Prema tome, mislim da tu je stvar čista i jasna, i ako je Predsedništvu Bosne i Hercegovine stalo do toga da Predsedništvo to raspravlja i da donese neku odluku, ili neku pomoć da se stanje smiri, ako je to uopšte moguće, onda, ne bi smelo da bude ucenjivanje sa punim brojem, i da ne priznaje Predsedništvo SFRJ u smanjenom broju. Dakle, šest članova Predsedništva oni ne priznaju. To, mislim da nije u redu, i da jednostavno mora da se odbaci.

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Prvo, ja mislim da bi morali sve ovo što je na dnevnom redu danas raspravljati. Što se tiče pitanja Bosne i Hercegovine, mi da raspravimo to pitanje, da obavestimo njih, i da se po pitanju odluka i zaključaka oko njihove rasprave i zahteva naknadno Predsedništvo po tom pitanju, ako i oni smatraju, i sigurno da je potrebno, da se zakaže nova sednica o tom pitanju, gde bi doneli odluke i zaključke. Što se tiče dolaska, i uopšte uslova, da bi bili svi članovi Predsedništva, mi se moramo suočiti sa istinom, da ne postoji šansa. Jer, sve moguće – i pojedinačno, i svi koji smo bili prisutni do sada, i zahtevali da se održi sednica, od povratka iz Haga do današnjeg dana se nije uspelo. Što znači, pre svega, predsednik Predsedništva ne samo što blokira, nego gleda na svaki način da se Predsedništvo više ne sastane. Pa, mi se moramo suočiti sa takvom istinom, i moramo raditi svoj posao. Odlazak za Sarajevo – kad bi takva situacija bila, kad bi se moralo otići – otišli bi noću, i u koje god bilo vreme. Ali, zašto mi da ovo sve sad ne rešimo, kako treba rešiti, po Ustavu i zakonu. A, ako treba, otići, i ako se uslovi stvore, mi ćemo tamo otići. A, po čemu da ode celo Predsedništvo, kad je sedišta Predsedništva ovde; kad mogu da dođu, jer to je njihov zahtev, u interesu ne samo Bosne i Hercegovine, nego i smirivanja opšte situacije u zemlji. Ako su oni za to, onda treba i da dođu. Jer, sami su ispostavili takav zahtev.

BORISAV JOVIĆ: Radi se o formuli pomoću koje je onemogućeno zasedanje Predsedništva u proširenom sastavu. Jer, to je bila formula – kad jedan ne dođe, ne radimo. Sada se pokušava ta formula nametnuti i Predsedništvu, što je i protivustavno i protiv poslovnika, i o tome nema šta da razgovaramo.

BRANKO KOSTIĆ: Želi još neko? Stane Brovet.

STANE BROVET: Noćas je zasedao Štab Vrhovne komande, pa bih molio da se jedan deo sednice zatvori, kako bih mogao da iznesem neke predloge mera Štaba Vrhovne Predsedništvu, kao Vrhovnoj komandi oružanih snaga.

BORISAV JOVIĆ: Ja mislim da bi to trebalo da uradimo kad završimo sve ovo po dnevnom redu. To je najbolje.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Mi možemo završiti ovaj dnevni red, napraviti pauzu, pa onda ovo.

JUGOSLAV KOSTIĆ: A iz prve tačke samo kažemo da je to političko-bezbednosna situacija u zemlji. A ona se odnosi na sve, bez ovog „s posebnim osvrtom...“

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam tako i predložio.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ako si tako predložio, onda se slažem.

BORISAV JOVIĆ: Idemo po dnevnom redu. Ja, isto mislim da pod „Razno“ bi trebalo drug Tupurkovski da nas malo obavesti o svojoj aktivnosti, i da porazgovaramo o toj situaciji u kojoj je moguće da, kod ovakvog stanja u zemlji, članovi Predsedništva odu bez ikakvih konsultacija i dogovora sa Predsedništvom u tako dugom periodu. Mislim da to, u najmanju ruku, bar zahteva malo da porazgovaramo. Ako budemo svi otišli na takav način, onda ja ne znam gde bi naša odgovornost bila, kako bi mi mogli da radimo?

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, mislim da mi možemo u okviru tačke „Razno“ povesti jedan razgovor malo na ovu temu o kojoj govori Jović, ali ne samo o aktivnosti Tupurkovskog u ovom periodu i njegovom boravku van zemlje; imalo bi razloga još i mnogo više da razgovaramo i o još nekim pitanjima; u situaciji kada se član Predsjedništva u funkciji i na položaju predsjednika Predsjedništva ponaša na ovakav način, na koji se ponaša, i dovodi ugled sopstvene zemlje na čijem je čelu pred međunarodnom javnosti. No, vjerovatno da ta situacija u kojoj se sada nalazimo, i moguće je i sračunati pokušaj, da izazvani i iritirani takvim njegovim ponašanjem vjerovatno i mi kao članovi Predsjedništva, postavimo pitanje povjerenja njemu kao predsjedniku, i da vjerovatno možda prozovemo i Vasila Tupurkovskog i Boru Jovića, koji su se javno, i pred Evropskom zajednicom i pred našom javnosti obavezali da će onog momenta kad taj predsjednik bude radio mimo Ustava Jugoslavije, svoj glas i podršku njemu kao predsjedniku uskratiti, i tako dalje. Mislim da sve što se radi, radi se sa pokušajem da i na tu tačku dnevnog reda dođemo. Lično, mislim da nije prilika danas o tome da razgovaramo, pogotovo ne u odsustvu Mesića. Ali bi imalo razloga, u okviru ove tačke „Razno“, da malo porazgovaramo i na tu temu. Dobro, jeste li saglasni da idemo po ovom dnevnom redu koji je predložen, s tim da, nakon iscrpljivanja ovog dnevnog reda, napravimo kratku pauzu, i nastavimo sjednicu članova Predsjedništva na kojoj ćemo se informisati o predlozima mjera Štaba Vrhovne komande?

VASIL TUPURKOVSKI: Ja, prvo, molim da se konstatuje da, i pored predloga Predsedništva Bosne i Hercegovine, i podrške dva člana Predsedništva, to nije usvojeno.

BORISAV JOVIĆ: Da bude u Sarajevu?

VASIL TUPURKOVSKI: Da bude u Sarajevu. Jer vidim da se ne usvaja. Bogić je to preneo u ime Predsedništva. Pretpostavljam da je i on za tu varijantu, i ja sam to podržao. To je jedno. Drugo, ja stenograme nisam pogledao, jer nikad nisam uzimao stenograme. Ali sam pogledao vaše beleške, i iz toga mi nije bilo dovoljno jasno, a nisam dobio nikakve dodatne argumente oko formalne strane tumačenja članova. Inače, ne bih bio ovde ako ne mislim da ne treba da radi Predsedništvo. Treće, ne slažem se sa proširenjem dnevnog reda. Tačka „Razno“ može da bude, i možemo da razgovaramo šta god hoćete. Nego, da razmotrimo političko-bezbednosnu situaciju i da dobijemo ovu informaciju, o kojima je govorio admiral Brovet na zatvorenoj sednici.

BRANKO KOSTIĆ: Sa kojim proširenjem se ne slažeš?

VASIL TUPURKOVSKI: Ti si predložio više tačaka. To je sada tu stavljeno na dnevni red. Nisam mogao ni da ih pratim, koje su.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Tu je i predlog SIV-a o finansiranju...

BORISAV JOVIĆ: Podeljeno je potpuno blagovremeno.

BRANKO KOSTIĆ: Sve ove materijale imate uz saziv sjednice. Predlog dnevnog reda – proširenje je samo sa tačkom Predloga zakona o izvorima sredstava za finansiranje određenih potreba narodne odbrane 1991. godine. Inače, sve ove tačke koje su pod „Razno“ ili su razmatrane na prošlom našem sastanku.

VASIL TUPURKOVSKI: Ja sam rekao da se sa proširenjem ne slažem.

BORISAV JOVIĆ: U čemu je stvar? To proširenje je isto bilo poslato blagovremeno, samo što nije u istom, nego u dopunskom pismu. Tako da on to sada spaja. U stvari, nije danas predloženo. Predloženo je isto u materijalima. I nije nikakvo proširenje na sednici. Nego, u stvari, kompletiranje dnevnog reda na osnovu dva pisma koja smo dobili.

BRANKO KOSTIĆ: Mi u materijalima imamo sve ovo – i bilješke, i predloge, i Zakon, i Predlog zakona, i tako dalje – koje smo ranije dobili. Ja sam samo predložio prečišćen tekst dnevnog reda.

VASIL TUPURKOVSKI: I poslednje, oko predloga Jovića. Vi ste konstatovali, ne znam na kojim kriterijumima da je moja poseta bila privatna. Tako ste konstatovali u belešci od 17. septembra. Ja sam obavestio predsednika Mesića, i rekao mu da zove, po Ustavu, predsednika Republike da me zameni. Išao sam po zadatku Republike Makedonije, jer sam izabran u toj Republici. Imam zadatke ne samo te, nego i mnoge druge. Prema tome, vi možete da raspravljate o ovoj situaciji; možete

da, kao što ste i iznosili neke stavove koje ne želim sada da kvalifikujem, uradite to i ovde, i u javnosti. Jer, ja u toj raspravi neću učestvovati. Informaciju neću dati za privatni put, osim ako ne promenite vašu kvalifikaciju. A svuda sam bio praćen od diplomatsko-konzularnih predstavnika. Čak i u razgovorima sa Makedoncima, bez izuzetaka.

BRANKO KOSTIĆ: Vasile, ja moram da konstatujem da prvi put čujem da si tamo putovao po zadacima i potrebama Republike Makedonije.

VASIL TUPURKOVSKI: Da je Mesić bio ovde, mogao je da kaže. Normalno je da sam obavestio Mesića, jer je tada Predsedništvo funkcionisalo manje-više u punom sastavu. Čak je i Drnovšek dolazio.

BORISAV JOVIĆ: Ja imam razloga zbog čega želim da s tobom razgovaram pod tačkom – Razno – da ne bi razgovarali preko novina. Ja imam razloga, a ti ćeš kazati kada ti budem to rekao, da ti razlozi nisu dobri i da nije to tačno, ili šta ja znam. Na osnovu onoga što smo dobijali od naših diplomatskih predstavnika, kako si ti razgovarao i kako si tretirao određena pitanja, želim da te nešto pitam – ako hoćeš? A, ako nećeš, ja mogu jedino preko novina da te pitam.

VASIL TUPURKOVSKI: Ti možeš da nastaviš.

MILIVOJE MAKSIĆ: Ne znam da li sam dobro razumeo – da li si bio „praćen“ u cilju kontrole ili iz kurtoazije prema tebi?

VASIL TUPURKOVSKI: Dobro si razumeo ako kažeš šta si razumeo – sad nije jasno.

MILIVOJE MAKSIĆ: Ne. Ne bih hteo da dođe do zabune, jer neko kad bude čitao taj tekst, glagol „pratiti“ može imati različita značenja.

VASIL TUPURKOVSKI: Ti bar ne bi mogao da budeš u zabludi, jer, pretpostavljam, da si, bar drugi, u hijerarhiji dobijao službene informacije diplomatsko-konzularnih predstavnika, gde se jasno vidi da su oni bili u mojoj pratnji i sedeli na mojim sastancima.

MILIVOJE MAKSIĆ: Ne. Ja samo moram da kažem da članovi Predsedništva SFRJ, bez obzira da li idu privatno ili ne, imaju pravo, a Predsedništvo je naša obaveza, određene kurtoazije i stavljanja na raspolaganje.

VASIL TUPURKOVSKI: Prisustvo njihovo na mojim radnim obavezama, ne da nisam destimulirao, nego potpuno suprotno.

BORISAV JOVIĆ: Moja želja za razgovorom jeste isključivo u vezi sa onim što su naši diplomatski predstavnici javljali o tvojim razgovorima. Samo u vezi s tim, ništa drugo.

VASIL TUPURKOVSKI: Bilo je već u nagoveštaju sasvim druga ocena. Ima druge ocene tu, meni ne odgovara.

BORISAV JOVIĆ: Dobro. Kad dođemo na to, videćemo; nećeš-nećeš, hoćeš-hoćeš. Ja sam to predložio, zamoliću te da daš neka objašnjenja, ako ne budeš hteo, nikom ništa.

BRANKO KOSIĆ: Dobro. Ja bih predložio ovo. Da mi ove dvije konstatacije koje je Tupurkovski sada dao, konstatujemo; da ih notiramo i da, onda, idemo po ovom dnevnom redu koji je predložen. Jedna od tih konstatacija je ova nesaglasnost oko održavanja sjednice Predsjedništva u Sarajevu i, druga, njegova nesaglasnost za proširenjem dnevnog reda. Možemo li da pređemo na prvu tačku dnevnog reda? Ja bih prije nego što bih dao riječ našim resornim ministrima, želio da nekoliko uvodnih napomena kažem u vezi sa političko-bezbednosnom situacijom u zemlji. Mislim da je jasno da Predsjedništvo SFRJ ovu raspravu vodi u uslovima kada zemlji prijeti sveopšti građanski rat i kada je došlo do blokade rada skoro svih saveznih organa. Rad Skupštine SFRJ je, praktično, onemogućen; Savezno izvršno vijeće nalazi se već duže vremena u kadrovskoj funkcionalnoj krizi; rukovodstva nekih republika proglasili su ga, praktički, nepostojećim; Predsjedništvo SFRJ se nije sastalo od 1. septembra ove godine, iako se u jednom dijelu Jugoslavije vodi žestok i krvav rat. Rad Predsjedništva se ponovo pokušava blokirati s ciljem da se i ono dovede u situaciju da ne bude u mogućnosti da razmatra i neka urgentna pitanja koja nameće sadašnja situacija u zemlji. Prekid vatre na teritoriji Republike Hrvatske, i pored odluka Predsjedništva SFRJ, djelovanja Komisije za nadzor prekida vatre, Sporazuma sa Evropskom zajednicom od 1. septembra, dogovorom u Igalu od 17. septembra, kao i drugih dogovora i naredbi ovlašćenih organa nije obezbijeđen. Oružani sukobi odnijeli su veliki broj ljudskih života i doveli do ogromnih materijalnih razaranja. Svi su izgledi, ukoliko ne prevlada razum, da će se to nastaviti i proširiti. Jer, oni koji od početka razbijaju Jugoslaviju nastoje da određena rješenja iznude silom. U tom cilju, otvoreni su i već očigledni pokušaji da se oružani sukobi prošire i na Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru i otvore nova ratna žarišta u zemlji. U nekim dijelovima zemlje, posebno u Republici Hrvatskoj, na sceni je restauracija fašizma i pojava neofašizma. Na sceni je stranačko naoružavanje; narastanje nelegalnih oružanih i paravojnih formacija, a sve više je onih koji djeluju izvan svake kontrole. U oružane sukobe hrvatska strana, pored uključivanja domaćih i stranih plaćenika, uključuje i ekstremnu terorističku emigraciju pa i međunarodne teroriste. Slučaj međunarodnog ustaškog teroriste Ludviga Pavlovića, koji je nedavno poginuo u napadu na vojnu kolonu kod Posušja, sa legitimacijom MUP-a Hrvatske, zaslužuje da bude detaljnije analiziran, sa stanovišta ko i na kakav način uvlači Bosnu i Hercegovinu u šire sukobe i ovaj prljavi rat.¹⁰ Tim prije, što je Savezni

¹⁰ Ludvig Pavlović (1951–1991). Kao mladić odlazi na privremeni rad u Nemačku, gde se povezuje sa ekstremnom emigracijom i postaje član tzv. Bugojanske grupe koja je 1972. pokušala da podigne ustanak u Jugoslaviji. Od 19 članova grupe, 15 je poginulo u okršajima sa snagama bezbednosti u Hercegovini. Kod četvorice preživelih, trojica su osuđena na smrt, a Pavlović na dvadesetogodišnju robiju. Privremeno pušten 20. decembra 1990, sledeće godine priključio se Zboru narodne garde, a

savjet za zaštitu ustavnog poretka ukazao u martu ove godine na pojavu nesmetanog ulaska fašističke emigracije u zemlju. Sve je veći ilegalni uvoz oružja, a sve slabija njegova kontrola, jer su neki dijelovi državne granice praktično nezaštićene. Ozbiljno je napadnut integritet oružanih snaga Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije i sama Jugoslovenska narodna armija. Po istovjetnom scenariju u Hrvatskoj kao i u Sloveniji, Armija je proglašena okupatorskom i neprijateljskom, pa su svi napadi na njene pripadnike, objekte i sredstva dozvoljeni, podržavani i planirani od najvišeg rukovodstva Republike. Vlada ove Republike zatražila je da Jugoslovenska narodna armija napusti teritoriju Republike Hrvatske i da ostavi na raspolaganje Republici svo oružje, opremu i objekte. Svjedoci smo i pravih masakra, koji su izvršeni nad pripadnicima aktivnog i rezervnog sastava Jugoslovenske narodne armije, kao što je pokolj u Karlovcu¹¹ i pravo krvavo orgijanje sa odsječenom glavom pripadnika Jugoslovenske narodne armije u Vinkovcima. Jugoslovenska narodna armija je izložena raznovrsnim napadima i u nekim drugim dijelovima zemlje. Ne poštuju se savezni zakoni o vojnoj obavezi i opštenarodnoj odbrani, naročito u pogledu regrutovanja i mobilizacije. Neke republike su usvojile zaključke po kojima se regruti ne mogu slati u Jugoslovensku narodnu armiju, dok se u Jugoslaviji ne uspostavi mir ili mogu služiti vojni rok samo na njihovom području. Sobrañje Makedonije je svoja mišljenja i stavove dostavilo Predsedništvu SFRJ, s predlogom da u svojstvu Vrhovne komande raspravlja o ovim pitanjima. Predsedništvo SFRJ je, na sednici od 13. avgusta ove godine, zaključilo da Savezni savjet za zaštitu ustavnog poretka razmotri pitanja u vezi sa pristizanjem novih količina oružja u luke Bar i Ploče; da ocjeni činjenično stanje i da o svojim ocjenama, stavovima i predlozima informiše Predsedništvo SFRJ. S tim u vezi, na traženje Savjeta su SSIP i SSNO pripremili odgovarajuće materijale i dostavili članovima Predsjedništva SFRJ i članovima Savjeta, kao osnovu za raspravu o ovim pitanjima. U međuvremenu su prispjele i nove informacije koje govore o ilegalnom uvozu naoružanja, pa i umješanosti stranog faktora, što zaslužuje sveobuhvatniju analizu i preduzimanje konkretnih mjera. Predsjedništvo bi na današnjoj sjednici trebalo da da širu ocjenu situacije, a naročito procjenu njenog daljeg razvoja, jer je to preduslov da se utvrde adekvatne mjere nadležnih državnih organa. U tom smislu, posebnu pažnju zaslužuju, pored ostalih, i sledeća pitanja: prvo, kako kvalifikovati trenutno ustavno-pravno stanje u zemlji? Da li je to vanredno stanje, ratno stanje u većem dijelu zemlje bez objave rata, stanje neposredne ratne opasnosti za cijelu zemlju? Kakav je stvarni uticaj stranog faktora na ova zbivanja. Drugo, kako se ocenjuje pravni i faktički subjektivitet Jugoslavije, u kojoj mjeri se još poštuje Ustav SFRJ i koje su stvarne ingerencije organa federacije? Kako obezbijediti minimalno funkcionisanje federa-

poginuo je krajem septembra 1991. u obračunu sa jedinicama JNA u Studenim Vrlima, između Tomislavgrada i Posušja.

¹¹ U Karlovcu su pripadnici hrvatske vojske 21. septembra, na mostu preko reke Korane, zaustavili dva motorna vozila u kojima se 25 pripadnika JNA prevozilo iz kasarne „Mekušje“ u kasarnu „Logorište“ u Karlovcu. Grupa od osam aktivnih pripadnika JNA odvedena je u policiju, a grupa od 17 vojnika srpske nacionalnosti, uglavnom rezervista iz kordunaškog mesta Krnjak, sprovedena je pešice preko mosta. Kada su stupili na Koranski most, uniformisana lica likvidirala su njih 13, među kojima i nekoliko u ležećem položaju, a većinu hicima iz automatskog oružja u stojećem položaju. Četvorica vojnika spasila su se skokom sa mosta (Savo Štrbac, „Zločini nad Srbima na prostoru Hrvatske u periodu 1990–1999“, Bilten Dokumentaciono Informacionog centra Veritas, decembar 1999, 4).

cije, posebno u oblasti odbrane i bezbjednosti do rješenja budućeg uređenja zemlje? Treće, kako obustaviti oružane sukobe i obezbijediti trajniji mir, prije svega, u Hrvatskoj i spriječiti eskalaciju sukoba u druge dijelove zemlje? Šta s tim u vezi toga treba da preduzmu nadležni organi federacije, prije svih, Predsjedništvo SFRJ, kao Vrhovna komanda oružanih snaga? Četvrto, kakav je položaj oružanih snaga – posebno sa stanovišta mogućnosti ostvarivanja njihove ustavne uloge? Kako zaustaviti tendencije razbijanja Jugoslovenske narodne armije, Stvaranje republičkih vojski, odliv kadra, zauzimanje kasarni, izdaja u redovima JNA; stanje i problemi rezervnog sastava Jugoslovenske narodne armije; problemi oslobađanja zarobljenih vojnika i starešina? Šta se zbiva sa teritorijalnom odbranom u određenim dijelovima zemlje; problemi mobilizacije i slanja na ugrožena područja dobrovoljaca i naoružanih sastava? Šesto, kako spriječiti nekontrolisani uvoz preko neobezbeđene granice, posebno na području Republike Slovenije i dijela Hrvatske i kako obezbijediti efikasnu kontrolu? Sedmo, kako Predsjedništvo SFRJ ocjenjuje kontrolu primirja – uključivanje posmatrača Evropske zajednice, mirovnih snaga i kako organizovanije uključiti sve jugoslovenske potpisnike, a posebno savezne organe da daju svoj doprinos održavanju prekida vatre? Ovde su naznačena samo neka pitanja, s ciljem da se pokrene rasprava i da se traže odgovori. Njima svakako treba dodati i druga, uključujući i ona specifična, koja se odnose na određena područja u zemlji. Mi danas ne vodimo raspravu posebno o stanju u Bosni i Hercegovini, ali u okviru analize ukupne situacije političko-bezbednosnog stanja u zemlji, Bosna i Hercegovina očigledno ne može biti zaobiđena i, s tim u vezi, se meni lično postavlja nekoliko pitanja: prvo, zašto je u posljednje vrijeme, posebno u posljednjih mjesec dana u Bosni i Hercegovini narasla međunacionalna netrpeljivost i koliko je tome doprinijelo prenošenje oružanih sukoba na određena područja ove Republike, kao što su područje Kladaše, Bosanske Kostajnice, Bosanskog Novog, Bosanske Gradiške, područje Hercegovine itd.? Drugo, da li se moglo spriječiti rušenje mostova između Bosne i Hercegovine i Hrvatske – kod Orašja, kod Gradiške, kod Jasenovca, na Uni itd. obzirom da su od neprocenjivog značaja, ne samo za Jugoslaviju, nego i za širi evropski prostor? Kako smo reagovali na ove pojave i šta se namjerava preduzeti da ne dođe do rušenja i preostalih mostova koji povezuju Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku, jer ima informacija da su i svi preostali mostovi koji povezuju Bosnu i Hercegovinu i Hrvatsku minirani? Treće, kako je na međunacionalne odnose uticalo uključivanje većeg broja građana Bosne i Hercegovine u paravojne sastave Republike Hrvatske i, na drugoj strani, uključivanje, takođe, većeg broja građana u sastave jedinica teritorijalne odbrane na kriznim područjima u Hrvatskoj? Četvrto, koliko različiti odnos zvaničnih organa vlasti, stranaka i stanovništva prema jedinicama Jugoslovenske narodne armije utiče na produbljivanje međunacionalnih sukoba, posebno kada je riječ o pokretima jedinica aktivnog i rezervnog sastava Jugoslovenske narodne armije? Peto, koji su osnovni razlozi da se oko pitanja mobilizacije rezervnog sastava JNA i milicije, stvaraju podijele koje utiču na produbljivanje međunacionalnih sukoba? I na kraju – bez namjere da obuhvatam sve, ali otvarajući raspravu oko ovih pitanja, moram da konstatujem nažalost, evo i na sjednici Predsjedništva SFRJ, da se oružani sukob dotakao i granica još jedne naše Republike: Crne Gore i da već dosta dugo vremena brojne, naoružane formacije Hrvatske

Republike, ne samo da vrše provokacije, nego dovlače stalno nove snage i vrše nova pojačanja i izazivaju provokacije i snaga teritorijalne odbrane na području Crne Gore i posebno, vrše otvorene napade na dosada jedinu nenapadnutu kasarnu na teritoriji Republike Hrvatske, na kasarnu na Prevlaci.¹² Završavajući ove uvodne napomene ne mogu da propustim, a da ne kažem da širenje ratnog požara u Jugoslaviji i želja oružanih formacija Republike Hrvatske, da putem oružane sile tu povampirenu ustašku ideologiju prošire i na druga područja Jugoslavije, očigledno pokazuje da svaka ideja i svako razmišljanje o tome da ćemo našu Republiku braniti na našim granicama, bez obzira da li to bila Makedonija ili Bosna i Hercegovina, Srbija ili Crna Gora, vrlo jasno pokazuje da, ukoliko ne sagledamo ove stvari, ukoliko ne uvidimo opasnost koja nam prijete od te aveti, može biti kasno i da reagujemo i da preduzimamo bilo šta, onda, kada se taj ratni vihor proširi na područje čitave zemlje i kada pod uticajem tog ratnog požara dođe do širih međunacionalnih sukoba na području drugih dijelova Jugoslavije. A, sada u ovom momentu, čini mi se, da najkrupnija opasnost od takve eskalacije prete upravo na području Bosne i Hercegovine, a onda, i na području Crne Gore. Evo, toliko i hvala. Predlažem da u

¹² Pokret crnogorskih rezervista usledio je odmah po potpisivanju primirja u Igalu. Naređenje za pokret izdato je tokom noći između 20. i 21. septembra, bez konsultovanja crnogorskog rukovodstva. Momir Bulatović je bio protiv prebacivanja dela jedinica Titogradskog korpusa na teritoriju Bosne i Hercegovine, čak je izjavio i da je ta odluka bila „mimo razuma“. Na sprovođenju mobilizacije u Crnoj Gori najviše se angažovala Narodna stranka koja je poručivala da je u pitanju „odbrana srpstva“. Rukovodstvo stranke, na čelu sa Novakom Kilibardom, pozvalo je sve svoje članove i pristalice da prihvate vojnu obavezu kako bi branili srpske teritorije u granicama Crne Gore, „ali i šire“. Blokada Dubrovnika počela je 1. oktobra. Informativna služba Vojnopomorske oblasti Boka saopštila je da su se hrvatske snage povukle sa položaja u Konavlima i istovremeno je upozorila civilno stanovništvo da im ne dozvoli ulazak u svoja mesta „jer će u protivnom snage JNA dejstvovati i po tim naseljima“ (navedeno prema: Политика, 2 октобар 1991, 1). Istoga dana Momir Bulatović je naredio mobilizaciju Posebne jedinice milicije za vođenje borbenih operacija zajedno sa JNA i TO na dubrovačkom ratištu: „Neposredno komandovanje jedinicom vršiće pomoćnik ministra za Službu javne bezbjednosti i starješine iz ministarstva koje on odredi. Jedinica će izvršavati borbene zadatke vojno-policijskog karaktera prema Planu upotrebe koju će donijeti Operativna komanda na dubrovačkom ratištu“ (Tribunal: Predmet Pavle Strugar, dokaz P27). Tokom 1. oktobra, u ranim jutarnjim satima, počeo je opšti napad na šire područje Dubrovnika. Jedinice JNA i TO Crne Gore, sastavljene uglavnom od dobrovoljaca, prešle su granicu na Debelom brijegu i krenule prema prvim pograničnim konavoskim naseljima. Jedinice Teritorijalne obrane Istočne Hercegovine i dela Hercegovačkog korpusa JNA stacioniranog u Trebinju, krenule su iz pravca Ivanice prema Brgatu, i iz pravca sela Hum prema Osojniku. Istovremeno su jedan deo Hercegovačkog korpusa i deo Titogradskog korpusa krenuli preko bosanskohercegovačkog sela Ravno, nastanjenog Hrvatima, u napad na selo Čepikuće sa ciljem izbijanja u Slano. Istog jutra avioni JRV raketirali su odašiljač na brdu Srđ, pa je Dubrovnik bio u komunikacijskoj blokadi; istoga dana u Komolcu je uništeno postrojenje trafostanice i stanice za snabdevanje Dubrovnika vodom, pa su stanovnici Dubrovnika već prvog dana napada ostali bez električne energije i vode. U napadu su učestvovala snage 2. titogradskog korpusa, snage Ratnoga vazduhoplovstva na aerodromima u Mostaru i Titogradu i 9. Vojnopomorske oblasti. Na sednici crnogorske skupštine od 4. oktobra, Momir Bulatović je rekao da je najvažniji ratni cilj Crne Gore – Prevlaka. On je istakao da Hrvatska nikada u svojoj istoriji nije kontrolisala Prevlaku, da Crna Gora ne želi da menja granicu sa Hrvatskom, već samo traži „pravedno“ ekonomsko, vojno, kulturno, ekološko, teritorijalno-morsko i epikontinentalno rešenje: „Umjesto da se ova inicijativa prihvati, mi smo doživjeli masakr naših rezervista i to na teritoriji Bosne i Hercegovine koja se do sada nije smatrala ratnim područjem. Potpuno je normalno da JNA poslije ovakvog postupka mora preduzeti sve mjere i upotrijebiti sva raspoloživa sredstva da odbrani dostojanstvo i život svojih vojnika“ (Стенографске биљешке са сједнице Скупштине Републике Црне Горе од 4. октобра 1991, Титоград, 1991, 45).

startu damo riječ Petru Gračaninu, pa onda drugu Brovetu, s tim, što ćemo pretpostavljam, biti uskraćeni za ovu sjednicu, ali ćemo vrlo brzo održati i narednu sjednicu, kad Budimir Lončar bude tu, da se detaljnije informišemo o međunarodnom aspektu političko-bezbednosnoj situaciji u Jugoslaviji, imajući u vidu da je Lončar danas u Sarajevu, a da je on bio neposredan učesnik i šef naše delegacije na zasjedanju Generalne skupštine. Ima riječ Petar Gračanin.

PETAR GRAČANIN: Pošto je bilo težište na bezbednosnoj situaciji u Republici Bosni i Hercegovini, mi smo tako se i pripremili u Saveznom sekretarijatu za unutrašnje poslove, koristeći sve raspoložive podatke, s kojima smo raspolagali i našim uvidom u stanje kao Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove iz svoje nadležnosti, a posebno, koristili smo podatke koje smo dobili od Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine tako da ćemo verovatno biti uskraćeni da, izlaganje ovo moje u najkraćem – za stanje bezbednosti i situacije u čitavoj zemlji. Ja sam računao da će biti težište, da još jednom ponovim, na Bosni i Hercegovini i zato će nešto biti manje u čitavoj Jugoslaviji, ali pokušaću nešto da kažem i o bezbednosnoj situaciji u čitavoj zemlji, a posebno, ovde što je govorio sad potpredsednik, drug Kostić. Ovo nisu samo uvodne napomene od Kostića, nego je to već može da se kaže i stanje, a samim tim, već i neke ocene, pa i prognoze šta se može očekivati u narednom periodu. Bezbednosna situacija u zemlji je krajnje napeta, teška i dramatična. Strategija razbijača Jugoslavija, sračunata je da se oružani sukobi prošire i na Bosnu i Hercegovinu, kao i na druga, potencijalna žarišta u zemlji; Sandžak, Kosovo i Metohiju i druga područja. Ovde sada su aktuelna, na granici Republike Hrvatske i Crne Gore. Ovo proširenje na Bosnu i Hercegovinu, to je već vidljivo, od juna meseca ove godine. Cilj je da se blokira započeta Konferencija u Hagu, odnosno da se određena rešenja iznude i silom i uz vojnu pretnju iz inostranstva. Vidite da nema dana da se ne raspravlja negde u svetu, da se pretilo Jugoslaviji i vojnom intervencijom; to moramo dobro da razmotrimo i da ocenimo. Šta je to, ako se krene i vojno interveniše na Jugoslaviju? To čak može da bude i neko da pozove to; to će biti jedan opšti rat, koga ne možemo zadržati, odnosno niti će se moći zadržati samo na jednom prostoru Jugoslavije, a mi ocenjujemo, da to će biti i daleko šire. Ako se nastave oružani sukobi u zemlji, pretilo nam katastrofa, i oživljavanje aveti prošlosti. Aveti prošlosti – to je fašizam, to je najgore nešto što je mogla da dočeka moja generacija – 1941. do 1945. godine.¹³ I ko to nije doživeo, teško može i da pretpostavi, ali vidim sada, već da su na pomolu sve te metode, fašističke, prema sada, ratnim žarištima u Republici Hrvatskoj. Razlika je samo u tome što se tada taj narod nije odmah odupreo, a metodi su isti, i samo u tome što nemamo tu okupatora, ako mogu da kažem sa vojskom, inače on je prisutan tu, politički je prisutan; razara ono što ne možemo da vidimo. Tada je razarao i kretao se divizijama i ogromnom armadom po Jugoslaviji i 40 divizija ih je bilo. Verovatno

¹³ Petar Gračanin je duboko verovao u ovu analogiju. Kada su još avgustu 1990. predstavnici Srba iz SAO Krajine posetili Beograd, nakon sastana sa Miloševićem i Jovićem, susreli su se i sa njim. On im je rekao: „Pravite barikade! I to sam ih učio. I noću da čuvaju stražu. Ko ima šta – ko nema oružje, ima lovačko. Da se čuva straža, nekoliko meštana da budu budni stalno da ne bi upale ustaše“ (BBC, Smrt Jugoslavije, deo II. 9. 12).

da su sada ove možda i opasnije. Osnovne karakteristike stanja bezbednosti su sledeće: izrazito su zaoštreni međunacionalni odnosi i međunacionalno nepoverenje – što dovodi do tragičnih posledica. Da su poremećeni odnosi, pa još nekako čovek da kaže, nekako ćemo to težiti da te poremećenosti možemo da popravimo, ali je tolika mržnja, da to moramo da imamo u vidu. Čak imamo izjava da se više ne može živeti zajedno. To mora da zabrine i ovo Predsedništvo i svakog građanina naše zemlje. Kako, na koji način, kad se, bez obzira kakvo će biti ustrojstvo Jugoslavije, te porodice, koje jedan do drugog imaju i kuće, imanja, itd., kako i na koji način to razrešiti? Sledeće – stanje u kriznim područjima, posebno u Republici Hrvatskoj je i dalje složeno, i pored svih sporazuma za prekid oružanih sukoba. Pravo da vam kažem, da već kod ljudi se gubi svako strpljenje oko toga. Znači, dogovor, prekid vatre a ono je posle toga sve drastičnije, mere se preduzimaju i prema stanovništvu, a posebno ovde prema pripadnicima JNA, od oružanih snaga Republike Hrvatske. Neko kaže da se to izmaklo ispod ruku; ne verujem baš u toj meri da se izmaklo ispod ruku. To mogu biti pojedinačne grupe. To se diriguje, i zna se odakle se diriguje. I mislim da ovi strani faktori, apsolutno ne samo da su prisutni, nego raspoložemo s podacima, što ću vas i upoznati, da direktno i sa oružjem je prisutan, pa negde i sa instruktorima, pojedinim, ali vrlo vešto, se nađu na određenom prostoru, pa se izmaknu, itd. Tu su najizrazitiji Nemačka, Austrija i Mađarska. Mi smo to i ranije ukazivali i opominjali u tom pogledu da se ukaže i na vreme, još marta meseca, napravili smo jedan materijal, koji je sada kod druga Bogićevića, šta treba učiniti u tom smislu kao Predsedništvo, kao Savet za zaštitu ustavnog poretka kao Savezno izvršno veće, ali to nije prodrlo u svet, iako je dato i Sekretarijatu za inostrane poslove, ambasadorima onih zemalja, koje se direktno mešaju i kroje Jugoslaviju. Nismo to aktivirali i nismo, iako smo raspolagali sa nizom konkretnih podataka. Verovatno da je moja falinka u tome, što nisam bio do kraja uporan. Zbog neprimenjivanja saveznih propisa, to se ne poštuje i dolazi do daljih ljudskih žrtava i materijalnih razaranja. Da ponovim i više puta, da se ne naviknemo na te dnevne pogibije, što imamo u našoj zemlji, a već polako se ljudi i navikavaju: „pa jedan je poginuo, pa manje je to nego juče“. To vodi ka tragediji. A svakim danom su sve veće žrtve. Zbog neprimenjivanja saveznih propisa u obezbeđenju državne granice, u nekim delovima zemlje, kao na primer u Sloveniji, otvaraju se šire mogućnosti šverca oružja, droge i drugih pojava koje imaju odraza i na međunarodnu bezbednost; da ne govorim kakav je naš ugled u tom pogledu, kada imamo takvu granicu koja nije obezbeđena. Mi smo to i na Saveznom izvršnom veću razmatrali, i jedan materijal je, ja mislim, došao u Predsedništvo u petak, gde govorimo na Saveznom izvršnom veću – šta to sve znači: neobezbeđene granice na ovom prostoru. Verujte, pitaju i stranci, da znaju da su tako neobezbeđene granice, pitanje je da li bi i cirkulisalo i ovo što imamo izvoza nešto roba, ili dolaska roba ovamo, a ne vrši se kontrola po saveznim propisima. Šta smo ovde mogli da uradimo i šta radimo? Sinoć smo se zakačili oko jednog pitanja, kaže: „Zeleni pojas“ nije obezbeđen od strane Armije, da je Predsedništvo donelo takvu odluku da nemamo više Jugoslovensku narodnu armiju na tom Zelenom pojasu.¹⁴ Nije samo to. Mnogo toga ima: i carina ne funkcioniše, ne funkcionišu savezni zakoni o unutrašnjim poslovima, a treba da ih prime-

¹⁴ Zeleni pojas – međugranični prostor.

ne republike, i režim granice itd. Ja bih vas molio da taj materijal koji smo dostavili, mislim da je on dosta kompletan, ima niz predloga u tome – ako šta možemo da uradimo, da uradimo. Naša neka grupa treba da krene na teren da vidi da li se poštuju propisi, savezni, na međunarodnim graničnim prelazima. Evo, već 15 dana, i više, se dogovaramo sa Republikom Slovenijom, a oni samo čekaju ovaj 7. pa nas stalno odlažu, guraju itd. Kad sam govorio o neobezbeđenosti granica – tu oružje ulazi. Tu nema govora – ko kontroliše sve to? To znači, ako mogu da kažem i ovde, kolika je moć federalnih organa, sem nešto carine što može biti za sada da uoči neke elemente pa da dođemo do saznanja, ili ako dođemo do saznanja u inostranstvu da se kreće – imamo i takvih podataka, ali široka je granica pa ne možemo uvek da dođemo gde i na kom delu graničnog prelaza se ubacuje ovoliko oružja. Savezni propisi, kao ni odluke najvažnijih državnih organa zemlje, ne poštuju se u odnosu na upotrebu organa unutrašnjih poslova. Snagama unutrašnjih poslova daju se zadaci vojne prirode koji prevazilaze namene milicijskih odnosno policijskih jedinica. To je karakteristično, sada, najviše, u Republici Hrvatskoj. A, evo, negde postoje neki podaci da i Republika Bosna i Hercegovina ide ne to da se povećaju snage policije, odnosno milicije, kako bi to bila, posle, jedna paravojna jedinica. To moramo odmah – mi ćemo sada da interвениšemo, u toku današnjeg dana u Bosni i Hercegovini, jer to je na „mala vrata“ formiranje paravojne jedinice – iskustvo nam je iz Republike Hrvatske. Vidite, čak su i Nacionalnu gardu, iako je ona vojna organizacija, na vešt način provukli kroz Zakon o unutrašnjim poslovima – da je organizacija tu, a upotreba vojna, za vojne zadatke, za rat. I, verovatno, to će se sad širiti – druge partije, stranke da formiraju takve sastave po čitavoj zemlji. To će biti tragedija. Ja sam vama govorio da je bilo odmah 1941. godine 18 različitih vojski, a 1942. godine 24 razne vojske, partijske i sve to. I, mi smo bili – partizani – 25-ta, i plus 5 okupatorskih vojski. Trideset je bilo raznih vojski. Ako se to proširi dalje, pa kroz miliciju stvaram vojsku, jer imam zakon taj, nemam zakon za formiranje armije republičke, ali ta republička armija se tu stvara. Povećan je broj dolaska pripadnika ekstremne emigracije u zemlju, posebno dela sa terorističkom prošlošću. Evo, sada i u Bosni i Hercegovini smo imali dva konkretna primera, da ih iznesem ovde, iako je daleko veći broj u Republici Hrvatskoj nego što je ovde, ali pošto je napomenuto da i to ukažem. Podsetiću na boravak u Bosni i Hercegovini ekstremiste Tomislava Nišića, zaposlenog u Ministarstvu unutrašnjih poslova Hrvatske i jednog od organizatora prebacivanja dobrovoljaca iz redova ekstremne emigracije u Hrvatsku. Ili, pogibija Ludviga Pavlovića, rezerviste MUP-a Republike Hrvatske, prilikom napada na vojnu kolonu kod Posušja, 18. septembra, poznatog i osuđivanog teroristu, učesnika u ustaškim akcijama 1972. godine na teritoriji Bosne i Hercegovine. Ima još primera, takođe, ali to će biti i dalje za Bosnu i Hercegovinu. Takođe, je registrovana i namera ekstremne muslimanske emigracije da u slučaju većih sukoba u zemlji ubace, i na područje Bosne i Hercegovine, veću grupu specijalno ubačenih komandosa. Radi se o grupaciji oko Keris Reima, ratnog zločinca i rukovodioca hrvatsko-islamskog centra u Torontu. On je povezan sa ustaškom emigracijom, Hrvatsko revolucionarno bratstvo.¹⁵ Boravio je u julu ove godine u zemlji, u

¹⁵ Hrvatska emigrantska organizacija koja je stajala iza Bugojanske grupe, diverzija, bombaš-

organizaciji Ministarstva za unutrašnje poslove Hrvatske. Evo, i taj podatak govori da je aktivna emigracija imamo konkretan, proveren podatak. Znači, to je najekstremnija emigracija. Politička emigracija – ima sigurno ljudi koji se nisu ogrešili, ali ovi su se ogrešili, ne ogrešili nego okrvavili ruke, o njima treba govoriti – oni su najopasniji. Politička emigracija, ova druga, tu smo možda bili i strogi u nekim ocenama itd, i možemo biti i te kako tolerantni. Ali, ove moramo da zaustavimo, jer oni truju, i ovo što čine ove zločine – to su ti.

Otežani su ili prekinuti saobraćajni tokovi na celom prostoru zemlje. Razbijen je energetska sistem zemlje sa krupnim posledicama po privredu. Ja mislim, da osećamo svi da se podelio saobraćaj, i vazdušni, i železnički, putnički, pa, sad imamo i da se pomorski ugrožava. Podeljeni su na istočni i zapadni deo zemlje, i ne funkcioniše. Čine se svi naponi u tom pogledu, i Savezno izvršno veće – ali je nemoćno. Juče smo razgovarali kako i na koji način da omogućimo da cirkulišu ljudi i roba. A, kada se govori o Bosni i Hercegovini – tu su svi mostovi porušeni. Dvadeset i četiri diverzije je bilo od juna do sada u Republici Bosni i Hercegovini, a tek smo sad saznali za njih. Među njih spadaju te diverzije – i rušenje ovih mostova na Savi i Uni,¹⁶ 24 diverzije. To znači da su prekinute veze sa Republikom Bosnom i Hercegovinom iz više razloga – da se spreči funkcionisanje privrede; vojske, da se ne kreće; a, sigurno i da se blokira i da se zavisi posle od te republike koja je to činila. Zbog ukupnih negativnih posledica ugrožena su prava, sloboda, imovina građana. U kriznim žarištima dolazi do svakodnevnog stradanja velikog broja ljudi, civila, do porasta broja izbeglica. Šta da radimo sa tim izbeglicama? Koliko ih već ima, ovde što je prešlo u Srbiju, a da ne govorim šta ih je po Hrvatskoj po planinama itd. Ja mislim da samo to pitanje zaslužuje pažnju i da ga razrešavamo. Evo je i zima na pragu. A govorimo o energetskaom sistemu, i svemu onome što čeka ove ljude koji su van krovova. Ima neka grupa koja radi u Saveznom izvršnom veću oko tih ljudskih prava. Očekujemo da će nam to neko sa strane da reši. Kako će to neko sa strane da nam reši? Ne može niko da nam to reši, moramo sami da to rešavamo. Jugoslavija je predmet intenzivnog istraživanja stranog faktora, najčešće u funkciji vršenja određenih pritisaka, a ne retko i direktno mešanje u unutrašnje stvari u zemlji. O tome sam govorio i ne bih želeo više; to je i očito i vidi se to „prostim očima“, što kažu; ništa ne treba tu da se traga za time šta oni rade našoj zemlji; slobodno, što kažu, i komuniciranje i sve. Svaka čast dobronamernim, ali ima veliki broj koji ne misle Jugoslaviji dobro. Jedni su jednom govorili da se zalažu za cjelovitu Jugoslaviju, drugi za jednu konfederativnu, sad treći – hajde da razbijemo Jugoslaviju itd. Da se ne zavaramo i oko Nemaca i Austrijanaca. To je taj avet koji će se vratiti, stalno neki revanši prema Jugoslaviji.¹⁷ Možda će neko da kaže da je ovo oštro što

kih napada i drugih terorističkih akata sa ciljem destabilizacije SFRJ.

¹⁶ Most preko Save i Une srušen je kod Jasenovca, a 15. septembra srušen je i most preko Drape u Osijeku.

¹⁷ Ovog mišljenja je bio i general Kadijević, koji je ulogu Nemačke opisivao ovako: „Nemačka je na primeru odnosa prema Jugoslaviji pred celim svetom demonstrirala da njena tekuća politika, pored realnih nacionalnih interesa kako ih ona vidi, apsolutno uračunava jaku i neskrivenu dozu revanšizma za poraze u prethodna dva svetska rata, a osobito za poraz u drugom svetskom ratu. To se neskriveno ispoljava u odnosu prema srpskom narodu. [...] Nemci dobro znaju našu istoriju. Znali su slabe tačke jugoslovenske ideje, odnosno jugoslovenske države. Znali su koju ulogu igraju religije, tradi-

govorim, ali to je tako. Reč je o tipičnim ratnim dejstvima, jer se razaranja takvog karaktera, sa tako velikim materijalnim posledicama ne može drugačije okarakterisati. Sad, čim ne funkcioniše vlast, ljudi se samoorganizuju i brane se i već je to, moram da kažem, u većem delu zemlje se pripremaju ljudi, pošto vlast ne funkcioniše, da se organizuju kako god znaju da odbrane svoja ognjišta. Sve će se to više širiti. Znači, ne funkcioniše vlast i nema poverenje više u to. Takođe sam hteo, u tezama, da nešto kažem; kakve su procene dalje, mislim da je dao to, takođe, potpredsednik Kostić; šta nas očekuje – ja sam pokušao nešto da ovde ukažem.

Oko antiarmijskog raspoloženja, to je stvarno neshvatljivo. Jedna Armija koja je oslobodila ovu zemlju, koja je davala ogromne žrtve, Armija je dala najviše žrtava. Bilo je naroda koji su stradali ovako, ali Armija je dala velike žrtve. Oko 400.000 je ratnih vojnih invalida i to težih ratnih vojnih invalida izašlo iz rata. Oko 250.000 boraca je bilo mlađe od 20 godina u narodnooslobodilačkoj borbi i od toga je poginulo 200.000, u doba starosti od 18 do 25. godina. I sad je ta Armija okupatorska, i sad u tu Armiju ne šaljemo regrute – u tu Armiju koja je u svim tim prelomnim situacijama u kojoj se nalazila Jugoslavija, ona je bila na braniku svoje zemlje. Meni jedan predsednik opštine u Subotici, pre desetak godina, kaže: – „niste skoro dolazili ovde u Suboticu“, Ištvan. Kažem: „Kako da nisam dolazio? Nisam dolazio u Suboticu, jer sam bio u Horgošu, čuvao granicu? Kaže: – „To je drugo. Noću kad ste vi spavali, mi smo boravili tamo i čuvali granicu“. I sada ta Armija, vidite u kakvu je došla situaciju. Sad je takva propaganda u tome da se ne odazivaju vojnom pozivu. Pa gde to ima? Koja to država danas u svetu, u Evropi, može da toleriše? I svi mi ćutimo. Neće valjda nas. Bićemo odgovorni svi za to. Evo, mislim da i taj elemenat zaslužuje pažnju. Sada se otvaraju i drugi frontovi, prema Crnoj Gori, o čemu je govorio potpredsednik Kostić, i neće se tu zaustaviti. Verovatno će se ići dalje. A da ne govorim o pretenzijama susednih zemalja. Svako traži nešto da ugrabi. Ja sam njih doživljavao 1941. godine. Onaj kaže – „neću ovo, onaj-ovo“. Ja sam bio na jednom frontu tamo prema Bugarskoj. Nećemo, kaže: – „mi ćemo kasnije da uđemo unutra“. A ovde u Banatu, kaže – „malo ćemo mi kasnije, neka uđu prvo Nemci“, itd. Tako da će grabež nastati jedan veliki, ako ne preduzmemo mere. Mislim, bez obzira na, mi se sad nagađamo da li imamo kvorum, ili nemamo kvorum, a po svakom pojedinačno moramo da radimo, koliko god možemo da uradimo. Sigurno da je dobro da imamo sve ovde itd. Predsednik Predsedništva, van pameti, ako mogu da kažem tako, malo sam juče to uporedio na sednici Saveznog izvršnog veća, – „da se preduzmu ekonomske sankcije prema Jugoslaviji“.¹⁸ Ja sam to uporedio; znači moj otac koji je nas imao sedmoro dece, i majka i otac, ukupno devetoro; „daj da ne damo ovoj deci hleba, da je otišao kod nekog kapitaliste tamo da kaže; nemojte da date deci hleb da pomru“. Evo, to je to. To sam malo uporedio sa ovim sada, znači – dajte ekonomsku blokadu Jugoslaviji, mojoj zemlji, narodima dajte neka se pogueše. Šta je to? Ili, o bojnim otrovima u Jugoslovenskoj narodnoj

cije i osobito međunacionalni odnosi. Zato su uspešno birali slabe tačke u koje su udarali klinove razdora“ (Противудар, Филип Вишњић, Београд, 2010, 25, 27).

¹⁸ Odnosi se na pismo koje je Stjepan Mesić uputio Peresu de Kueljaru 24. septembra, zahtevajući mere protiv Jugoslavije ukoliko se nastavi delovanje JNA u Hrvatskoj (tekst pisma u: Kako smo srušili Jugoslaviju, 255–256).

armiji. Gde to može? Ja sam u njoj bio 25 godina i nigde nije bilo to. To su očite neistine i laži. Toliko, za sada.

BRANKO KOSTIĆ: Hvala Pero. Stane Brovet.

STANE BROVET: Nakon potpisivanja Izjave o prekidu vatre 17.09. u Igalu, oružane formacije Republike Hrvatske nastavile su sa napadima na jedinice JNA u kasarnama i vojnim objektima, težišno. U periodu od 12 časova, 18-og, kada je stupio na snagu prekid vatre, dogovoren prema toj Izjavi, do 20 časova sinoć, oružane formacije MUP-a i Zbora narodne garde izvršile su 263 napada na jedinice i objekte JNA. U tim napadima poginula su 54 pripadnika JNA, 11 aktivnih vojnih lica i 43 vojnika, a ranjeno je 168. Na jedinice u kasarnama i izdvojenim vojnim objektima izvršena su 143 napada; 12 napada na aerodrome, heliodrome i letilice i 5 napada na brodove ratne mornarice, čak 3 na snabdevačka vozila. Ukupni gubici u dosadašnjim dejstvima protiv JNA u Republici Hrvatskoj su veoma veliki. Poginulo je ukupno 178 vojnika i starešina. Zbog posledica ranjavanja umrlo je još 18, ranjeno je 709; lišeno je slobode 3.042. Iz Hrvatske je izbeglo 3.583 članova porodica aktivnih vojnih lica zbog terora koji se prema njima provodi. Zauzeta su 94 vojna objekta. U ovim napadima pripadnici MUP-a i zbora, u dva slučaja, upotrebili su hemijska policijska borbena sredstva, i suprotno međunarodnim konvencijama izvršili polaganje podvodnih mina na prilazima Luci „Lora“ – Split. Prema pripadnicima i članovima njihovih porodica primenjene su mere pravog terora. Njima se preti, ucenjuje se, upada u njihove stanove, odnose se vrednije stvari. Svi garnizoni i kasarne u njima su pod potpunom fizičkom blokadom. Onemogućeno je svako komuniciranje. Snabdevanje vodom i strujom koje je, od pre neki dan, na osnovu dogovora postignutog u Beogradu između tri učesnika Izjave iz Igala, donekle je normalizovano. Međutim, ono se pušta, pa isključuje, tako da je potpuno neregularno. PTT linije isključene su u svim garnizonima. Veoma teško se izvodi sanitetsko zbrinjavanje poginulih i ranjenih. U nekim garnizonima mrtvi su i po nekoliko dana bili u objektu. I pored svih molbi i zahteva nije se udovoljilo da se oni evakušu. Isti su problemi i sa evakuacijom ranjenih. Njihova evakuacija uslovljava se predajom jedinica i objekata. Jedinice su pod stalnim psihološkim pritiskom i stalno ih se poziva na predaju. U tom cilju, ispred kasarni i vojnih objekata pripadnici MUP-a i zbora narodne garde dovode supruge i decu aktivnih vojnih lica, kako bi uticali na njihovu predaju. Već sam rekao, da je suprotno svim normama međunarodnog prava, izvršeno polaganje podvodnih mina u moru, radi čega i pomorski saobraćaj je postao nesiguran. Na jednu minu, kao što znate, naleteo je jedan naš pomoćni brod i tom prilikom je poginulo pet pripadnika JNA. I sada ne dozvoljavaju vađenje posmrtnih ostataka poginulih. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu preduzimao je sve kako bi se realizovale odluke Sporazuma o prekidu vatre i Izjave o prekidu vatre, i naravno odgovarajuća Naredba koja je tim povodom izdata, odnosno obostrana Naredba. Izvršene su i posebne prepiske između saveznog sekretara za narodnu odbranu i predsednika Republike Hrvatske Tuđmana. Neprekidno su predlagani rokovi prekida vatre. Međutim, rukovodstvo Republike Hrvatske samo je na papiru potpisivalo i davalo obećanja, ali se u praksi ničega ne pridržavaju. Naprotiv, svako primirje koriste za novo regrupisanje, za nove koncentracije snaga, nakon čega uslede

novi napadi na vojne objekte.¹⁹ 25. septembra u Beogradu je, u takvoj situaciji, održan sastanak predsednika Tuđmana, Miloševića i generala Kadijevića, gde su dogovorene konkretne mere kako bi se obezbedio efektivni prekid vatre i istovremeno deblokirali vojni objekti i rešila neka druga pitanja. Dogovoreno je da se odmah, sledećeg dana, razmene pitanja međusobno i odrede radne grupe koje bi počele hitno da rešavaju ta otvorena pitanja. S naše strane, mi smo odmah sledećeg dana predložili šest pitanja i lica, koja bi bila u sastavu radnih grupa. To su sledeća pitanja: Apsolutni prekid vatre; Razdvajanje snaga u dodiru; Razmena zarobljenika; Obezbeđenje uslova za premeštanje jedinica JNA iz Slovenije preko teritorije Hrvatske; Vraćanje oduzete imovine JNA; Razoružanje i rasformiranje neregularnih oružanih formacija; Demobilizacija rezervnih snaga zbora narodne garde, i istovremeno povlačenje JNA u kasarne. Ova pitanja, koja su detaljnije razrađena jednim predlogom i ponuđena i predstavnicima Evropske zajednice, gospodinu Vajnansu i njegovoj grupi i grupi posmatrača, na uvid, ocenjuje se kao vrlo razumnim i kao veoma dobra osnova za rešavanje istaknutih problema. Šef posmatračke misije, general Kusters je, bez izuzetka, prihvatio sve što se tiče angažovanja posmatračke Misije i Evropske zajednice u rešavanju tih pitanja. Jer, u svim pitanjima kako u fazi dogovaranja, tako i u fazi kasnije realizacije, predviđa se i uključivanje monitora. Kao odgovor na to, sa hrvatske strane, dostavljen je spisak dvanaest pitanja, koja u stvari potpuno izlaze iz Sporazuma i Izjave u Igalu i ovog dogovora trojice nakon toga; već predstavljaju proširenu listu zahteva i uslova u ultimativnom obliku koji, i po našoj oceni i po oceni predstavnika Evropske zajednice, predstavljaju uslove opšte kapitulacije JNA na teritoriji Hrvatske, i po njihovom i našem mišljenju nisu apsolutno razumni, i ne mogu predstavljati bazu za rešavanje problema koji su sada najhitniji, a to je: prekid vatre i uspostava kontrole prekida vatre i obezbeđenje uslova da se taj prekid održi.

U takvim uslovima pripadnici JNA su se u potpunosti pridržavali Naređenja saveznog sekretara o potpunom prekidu vatre koji je javno objavljen, i niti u jednom slučaju nisu prvi otvarali vatru niti su davali povod za napad, već su na vatru odgovarali samo onda kada su im životi neposredno bili ugroženi. Savezni sekretarijat za narodnu odbranu dao je i punu podršku merama Evropske zajednice na uspostavljanju mira i mirnom rešavanju jugoslovenske krize i, zadnja tri dana, mi smo neprekidno bili u razgovorima sa predstavnikom Evropske zajednice, ambasadorom Vajnandsom, nastojeći da formulišemo, polazeći od ovog što je već potpisano i dogovoreno, predloge koji bi predstavljali predloge Ambasadora Vajnandsa u vezi sa ukidanjem blokada kasarni i drugih objekata JNA u Hrvatskoj, kao prvog koraka ka rešenju drugih otvorenih pitanja u vezi sa prekidom vatre. Postignuta je već i pismena saglasnost od strane hrvatskih organa, predsednika Tuđmana, dobijena je i naša saglasnost na tekst, da bi istog dana, kada je ta pismena saglasnost stigla

¹⁹ Iako je u Igalu 17. septembra dogovoreno primirje, blokirane kasarne padaju jedna za drugom u Križevcima, Čakovcu i Virovitici (17. septembra), Gospiću (18. septembra), Našicama (20. septembra), Varaždinu (22. Septembra), Bjelovaru (29. septembra), Koprivnici (30. septembra), dok su neki vojni objekti, poput kasarne u Osijeku, Rijeci, Puli i Zadru napušteni nakon postignutog dogovora (Zdenko Radelić, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat, Hrvatski institut za povijest: Školska knjiga, Zagreb, 2006).

iz Zagreba, bio napadnut Garnizon Bjelovar. Znači umesto deblokade – napad, i Garnizon Koprivnica. U žestokom napadu imali smo više ranjenih i poginulih, poginuo je i komandant Garnizona Bjelovar. Garnizon je uprkos žestokom otporu savladan i, naravno, u takvim uslovima je ovaj već postignuti dogovor postao bespredmetan.²⁰ Još više je postao bespredmetan kada je tog istog dana predsednik Tuđman poslao Van den Bruku pismo u kome, u suštini, postavlja sledeće uslove: „prvo – prekid vatre, drugo – odmah povući sve rezerviste i neregularne snage iz Hrvatske; treće – potpuno povući sve jedinice JNA iz Hrvatske; četvrto – hrvatski legalni organi će zatim saradivati sa monitorima, posmatračima Evropske zajednice, u uspostavljanju reda i poretka u pretežno srpskim delovima Hrvatske; i peto – tek zatim dolazi u obzir demobilizacija rezervnog sastava Zbora narodne garde i deblokada kasarni JNA“. U takvim uslovima smo razmotrili novonastalu situaciju, ja ću o tome nešto kasnije govoriti na zatvorenom delu sednice, prvenstveno s ciljem da se ne likvidiraju više garnizon po garnizon, ubijaju njihove posade i zauzimaju ti garnizoni sa materijalnim sredstvima.

²⁰ U Bjelovaru se nalazio garnizon JNA „Božidar Adžija“, sa kompletnom 265. mehanizovanom brigadom „A“ klasifikacije sa velikom količinom oklopne, topovske, transportne i druge borbene i neborbene tehnike razmeštene u nekoliko vojnih objekata u gradu. U periodu od 21. do 29. septembra Zapovedništvo odbrane Bjelovara počelo je pripreme za napad. Objekti JNA bili su pod potpunom blokadom, formirane su artiljerijske jedinice, uspostavljen je sistem protivvazdušne odbrane i napravljeni svi operativni planovi razoružanja jedinica JNA. Naređenje iz Glavnog stožera Hrvatske vojske stiglo je 27. septembra; u njemu je stajao da se situacija u Bjelovaru i garnizonu JNA mora „razrešiti“ do 30. septembra. Prema planu „Bilogora“, Krizni štab Bjelovara trebalo je da koordinira sve akcije hrvatskih snaga iz Bjelovara i dopunskih jedinica iz Varaždina. (Željko Karaula, „Osvajanje vojarne Božidar Adžija u Bjelovaru 1991“, Časopis za savremenu povijest, 1/2007, 18–19). Napad na garnizon JNA, posle 17 dana blokade, počeo je 29. septembra ujutro. Komanda V vojne oblasti uspjela je da izvrši pritisak na hrvatske vlasti u Zagrebu i posmatračku misiju Evropske zajednice da naredi prestanak borbi u Bjelovaru. Ipak, direktno naređenje za prestanak borbi iz Glavnog hrvatskog štaba nije izvršeno, dok je posmatračka misija EZ zaustavljena na prilazu Bjelovaru. Prema izjavi Jure Šimića, predsednika Kriznog štaba Bjelovara, on je tokom trajanja borbi od generala Petra Stipetića iz Glavnog stožera Hrvatske vojske dobio naređenje da se napad na kasarnu nastavi (isto, 21). Posle gotovo celog dana borbi, oko sedam sati uveče, pripadnici JNA su se predali. Zarobljeno je 365 vojnika i 60 oficira. Prema hrvatskim navodima, „neutvrđeni broj“ vojnika i oficira JNA poginuo je zajedno sa zapovednikom kasarne (isto). Pukovnik Rajko Kovačević, komandant brigade, naredio je obustavljanje dalje odbrane, odlaganje oružja, predaju vojnika i starešina i njihovo prestrojavanje u krugu kasarne. Po ulasku u kasarnu, Šimić je naredio da se zarobljeni vojnici i starešine skinu do pojasa, a potom je iz stroja izveo komandanta Kovačevića i njegove pomoćnike, potpukovnika Miljka Vasića i kapetana prve klase Dragišu Jovanovića, odveo ih pedesetak metara dalje od stroja, i u svakoga ispalio po dva metka iz pištolja, usmrтивši ih na licu mesta. (Dokumentacioni informacioni centar „Veritas“, <http://www.veritas.org.rs>). Major Milan Tepić, u nameri da ne dozvoli osvajanje vojnog skladišta u obližnjem selu Bedenik, aktivirao je prethodno postavljen eksploziv, pri čemu je i sam poginuo. Broj poginulih pripadnika JNA i hrvatskih snaga u toj eksploziji nikada nije utvrđen. Šestorica zarobljenih pripadnika JNA, Radovan Barberić, Zdravko Dokman, Radovan Gredeljević, Ivan Hosjak, Boško Radonjić i Mirko Ostojić, uglavnom sa područja Bjelovara, izdvojeni su i zatvoreni u Policijsku stanicu. Odatle su ih noću 3. oktobra izvela uniformisana lica i streljala u šumi Česma, nedaleko od mesta Malo Korenovo. Streljanje je preživio civil Savo Kovač iz Bjelovara. (Dokumentacioni informacioni centar „Veritas“). Većina zarobljenih oficira, mlađih oficira i vojnika JNA ubrzo je razmenjena za zarobljene pripadnike Hrvatske vojske. Razmena je izvršena 14. oktobra 1991. na mostu između Slavenskog i Bosanskog Šamca (na granici Hrvatske i Bosne i Hercegovine), po načelu „svi za sve“, uz posredovanje međunarodnog Crvenog krsta (Ž. Karaula, „Osvajanje vojarne Božidar Adžija“, 22).

Štab vrhovne komande je noćas razmatrao moguće mere i poslao predsedniku Republike Hrvatske, Vladi Republike Hrvatske i glavnom stožeru hrvatske vojske upozorenje. Pre nego što bih rekao šta ono sadrži, želim da kažem da su svi napori, zajedno sa Evropskom zajednicom, čiji predstavnik se maksimalno angažovao da dođe do prekida vatre i prestanka blokade i zauzimanja opkoljenih objekata JNA u Hrvatskoj, dakle, da je on na kraju svih napora konstatovao da ne želi više da pravi od sebe budalu niti od Evropske zajednice, jer se sa hrvatske strane očigledno ničega ne pridržavaju, što su prihvatili, i ne vidi spremnost na ozbiljne razgovore. Prema tome, on se na tome više ne može angažovati. Dakle, kad je i do toga došlo, onda je Štab vrhovne komande izdao upozorenje, koje je noćas poslato predsedniku Republike Hrvatske, Vladi Hrvatske i glavnom stožeru hrvatske vojske, gde se kaže: „Rukovodstva i oružane formacije Republike Hrvatske ignorišu sve do sada postignute sporazume o prekidu vatre. Dogovorena primirja koriste se za koncentraciju snaga i izvođenje napada na vojne objekte i jedinice. Kasarne i drugi objekti napadaju se mnogostrukim i jačim snagama. Umesto da se ukine, pojačava se blokada vojnih jedinica. Pripadnicima Armije uskraćuje se voda, hrana, što, po međunarodnim konvencijama, mora da se obezbedi i ratnim zarobljenicima. Faktički se radi o svojevrsnom genocidu. Izvršeno je mnoštvo bezočnih zločina nad pripadnicima JNA, domaća i svetska javnost je upoznata sa nekima od njih. Zloupotrebljavaju se i na sve moguće načine šikaniraju, proganjaju i uništavaju porodice pripadnika JNA. Sve to se više ne može tolerisati. Zato vas upozoravam: prvo – za svaki napadnuti i osvojeni objekat Jugoslovenske narodne armije, biće odmah uništen po jedan objekat od vitalnog značaja za Republiku Hrvatsku. Drugo – za svaki napadnuti i zauzeti garnizon, biće uništeni vitalni objekti grada u kome se garnizon nalazi. To je istovremeno upozorenje civilnom stanovništvu da se blagovremeno povuče iz tih naseljenih mesta. Kao vojnički odgovor na zauzimanje više kasarni [...]”.²¹

BRANKO KOSTIĆ: Za međunarodni aspekt rekli smo da iskoristimo priliku kad se Lončar vrati na jednu od sjednica Predsjedništva, mislim da bi bilo bolje, obzirom da je učestvovao. Sad bi mogli eventualno ovo što je mimo Generalne skupštine i njenog zasijedanja. Milivoje Maksić!

MILIVOJE MAKSIĆ: Ja bih, ostavljajući, naravno, Lončaru da kaže sve glavno o ovim temama iz Ujedinjenih nacija, iz rada u Hagu, hteo, pošto se po sadržaju upravo uklapa u temu koju razmatramo, da vas upoznam sa sadržajem jedne obavешtajne informacije koja je ovog trenutka stigla, sad su mi je dali. Kao što znate, juče je održan sastanak Zapadno-evropske unije, vojne organizacije Evropske zajednice i Dvanaestorice ministara inostranih poslova. Oni su doneli interne zaključke koji treba danas ili sutra da budu preneti nama. Rasprava je bila duža, neslaganja su bila velika. Saglasili su se oko sledećeg: da se pozovu, u jednoj deklaraciji koju pripremaju, sve strane u Jugoslaviji da, nakon isteka moratorijuma, nastave sa učešćem na Konferenciji o Jugoslaviji u Hagu, i da to čine u dobroj nameri, bona fide, kako bi se omogućilo da Konferencija zaista bude plodna i da donese dobre odluke. U

²¹ Nedostaje deo teksta u originalu.

prvom nacrtu je bilo predviđeno da se taj apel uputi samo Sloveniji i Hrvatskoj, ali onda je rečeno „neka se uputi svima podjednako“. Drugo, na Hrvatsku će se apelovati da podigne blokadu kasarni Jugoslovenske narodne armije, a od JNA i od „srpskih grupa“ će se tražiti da svojim akcijama ne idu na dalju konsolidaciju svojih položaja na terenu. Zatim se izražava puna spremnost da se odmah sazove sastanak Ministara inostranih poslova Zapadnoevropske unije i odluči o upućivanju u Jugoslaviju odgovarajućeg broja mirovnih snaga, ukoliko to prethodno predloži lord Karington, koji pre te svoje odluke treba da dobije saglasnost svih strana u Jugoslaviji. Prema tome, tu temu treba sada očekivati na sledećem sastanku, koji će verovatno biti u petak, u Hagu. Dalje se daje puna podrška Rezoluciji Saveta bezbednosti, naročito u onom delu u kojem se zahteva obustava svake isporuke naoružanja u Jugoslaviju. Pruža se podrška već postignuta u Sporazumu o upućivanju posmatrača u Bosnu i Hercegovinu i duž jugoslovensko-mađarske granice, na mađarskoj strani. Osnovna je poruka i osnovni je njihov zaključak do kojeg su došli na sastanku, informacija potiče od jednog eksperta koji je u tome učestvovao, jeste da Konferencija u Hagu mora da se zahukta, da ne može da posustane pred bilo kakvim teškoćama i da treba da postane stožer za razrešenje jugoslovenske krize, ma koliko na Jugoslovenima ležala glavna odgovornost. Oni se reorganizuju u tom cilju, tako da će Vejnans, biti određen za koordinatora na Konferenciji u Hagu, kao pogodnija i snažnija ličnost, nego dvojica potpredsednika koje je imenovao Karington. Tu će ubaciti kompetentne ljude, tako da čitava operativa, u stvari Konferencija u Hagu, treba da pređe u ruku Vejnansa. Istovremeno je dodata jedna odredba u njihove interne zaključke: „Ukoliko ipak bude poštovan prekid vatre u Jugoslaviji, onda otpada potreba slanja naoružanih lica u bilo kom vidu“. Inače, naš izvor koji je prisustvovao tim raspravama, kaže: „da nosi utisak da je krajnje malo verovatno da bi u Jugoslaviju moglo doći do upućivanja bilo kakvih vojnih snaga i, takođe, da ni u jednom vidu nije prihvaćen, niti bilo gde uključen stav o izdvojenom priznavanju Slovenije i Hrvatske“. To je kao dopunska informacija, uz sve ovo. Drugo ne bih imao ništa više da kažem, družo potpredsedniče, ali bih zadovoljavajući svoje profesionalne savesti morao da kažem još i ovo: sasvim razumem motive zbog kojih je Štab Vrhovne komande doneo ovo upozorenje, koje nam je sada drug Stane Brovet pročitao i sasvim razumem svu težinu situacije u kojoj se Vojska nalazi, kao što shvatam, da je svima nama izuzetno važno da Armiju sačuvamo, jer zemlja bez Armije, i zemlja u kojoj ima nasilja, ako nema svoju oružanu silu, ona je osuđena na propast. Ali, moram da kažem u ime svoje profesionalne savesti, da upozorim, da se bojim, da će ovo saopštenje izazvati tako negativne komentare u svetu i da će pojedine formulacije biti tako zloupotrebljene da se može stvoriti određeno psihološko, političko, kako bih rekao – preimućstvo na strani hrvatskih oružanih snaga i da će uspeti da zamagle svoju odgovornost u stvaranju čitave situacije. Ne vidim izlaz u ovom trenutku, ali bio bih jako za to – ako bi se moglo na neki način reći da će sve ovo biti primenjivano, u nekom krajnjem slučaju, da se cela stvar malo relativizira i da nam se dozvoli manevarsko područje, da sve to ne bude zloupotrebljeno. Hvala.

BORISAV JOVIĆ: Ne „protiv zloupotreba“. Ako se o zloupotrebama radi, a ti o tome govoriš, najodgovorniji je Savezni sekretarijat za inostrane poslove, da u

inostranstvu tačno objasni da će to biti primenjeno samo ukoliko oni nastave sa ovim zločinima koje vrše.

MILIVOJE MAKSIC': Biće to objašnjeno sve, samo ja polazim i od ovoga, hoću da kažem, da iz ovog teksta, ukoliko se ova informacija pokaže tačnom, mi sagledavamo nešto veći stepen razumevanja za stav ovog Predsedništva i liniju u zapadnoevropskoj uniji, nego što je tu propagandi predstavljeno. Ne bih hteo da upropastimo proces sazrevanja, saznavanja i svesti u Evropskoj zajednici o tome gde leže pravi krivci i koga, u stvari, treba osuditi za ono što se dešava. Ako bismo taj proces zaustavili, mi bismo bili dovedeni u jako tešku situaciju. Prema tome, ja samo hoću, samo govorim o tome, na koji najmudriji način taktički da se postavimo u prezentiranju svojih stavova. Mi ćemo, naravno, odmah dati instrukciju i učiniti ono što možemo, ali čarobni štapić nemamo, na žalost. Dali bismo ga vama u ruke.

BORISAV JOVIĆ: Vrlo je jasno da je pozvana i Evropa da prisustvuje izvlačenju vojske, na miran način.

MILIVOJE MAKSIC': Dajmo, na to stavimo akcenat.

STANE BROVET: Tu je i stavljen. Joviću, ako želite da izbegnete dalje krvopoliće i razaranja, da nema baš nikakvih žrtava i razaranja, neka lokalni organi vlasti odmah stupe u kontakt sa nadležnim komandama JNA, radi omogućavanja potpunog bezbednog izvlačenja jedinica sa celokupnom tehnikom i pokretnom imovinom, kao i članova njihovih porodica iz ugroženih garnizona. Na tome se mogu angažovati i posmatrači Međunarodne misije, pa neka izvole, neka prisustvuju, i neka vide da li neko te jedinice ugrožava, ili one nekoga ugrožavaju. Ja mislim da je to dovoljna garancija, da JNA tim svojim izvlačenjem iz ugroženih garnizona, neće nikome naneti nikakvu štetu, ukoliko ne bude napadnuta.

BORISAV JOVIĆ: Predlažem pauzu.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, pola sata pauze.
(*Pauza od 12,00 do 12,45 sati*)

BRANKO KOSTIĆ: Nastavljamo sa radom. Ko želi riječ?

BORISAV JOVIĆ: Pre nego što pređemo na raspravu, hteo bih da ovde postavim pitanje i da upozorim; sada mi je šef kabineta skrenuo pažnju, dobio je tekst Sporazuma o Posmatračkoj misiji za Bosnu i Hercegovinu, koji mi nismo dobili, nego smo samo pitani – „da li se saglašavamo da se proširi“, što nije sporno bilo. Ali, taj Sporazum nije isti kao što je onaj raniji bio, u jednom bitnom pitanju: „broj posmatrača određuju sami posmatrači, odnosno njihov šef iz Zagreba, prema svom nahodanju“. Ja mislim da to jedna država ne može da prihvati. Mi možemo razgovarati i o većem broju, i o manjem broju, to nije bitno. Ali, da ostane potpuno njima na raspolaganju da određuju koliki je broj posmatrača, to nije prihvatljivo.

BRANKO KOSTIĆ: Boro, ja ga nisam video, da se ne odnosi iz broja koji je već u Jugoslaviji?

BORISAV JOVIĆ: Ne. Ako je to tumačenje, onda je sve u redu.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne znam, nisam pogledao.

BORISAV JOVIĆ: Ne, ne piše tako. Nego kaže: „broj posmatrača određuje šef Misije iz Zagreba.”

VASIL TUPURKOVSKI: Ali, sto posto se na to odnosi. Proverite, da ne pravimo problema.

BORISAV JOVIĆ: Ako je tumačenje da je to u okviru broja, koji je već odobren, nema nikakvih problema.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne može ovaj čovek da kaže – „da dođe iz Evrope hiljadu ljudi“. Nego, on ima svoj tim, sa kojim rukovodi. To je logika tumačenja. Ali, da proverimo, ja ne znam taj tekst, uopšte.

BORISAV JOVIĆ: Molim lepo, da se to proveri, i ukoliko je takvo tumačenje – nema nikakvih problema.

VASIL TUPURKOVSKI: Sto posto je tako.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Mi možemo samo da konstatujemo da smo mi dali saglasnost na taj tekst Sporazuma, a da tekst nijesmo imali, ali smo imali obavlještenje, u konsultacijama koje su obavljene – da je tekst Sporazuma na istim principima kao i tekst onog Memoranduma o proširenju Posmatračke misije, za Hrvatsku. Prema tome, da samo tražimo da se provjeri da li tu ima odstupanja, i da se da odgovarajuće tumačenje u vezi sa tim, pa da se Predsjedništvo o tome informiše.

VASIL TUPURKOVSKI: To je možda i potpisano već.

BORISAV JOVIĆ: Pošto danas potpisuju u Sarajevu, molim da se odmah pozove Lončar i da se kaže da mi podrazumevamo da to znači – „iz okvira posmatrača koji je odobren“, a ako treba veći broj, o tome treba da razgovaramo.

VASIL TUPURKOVSKI: Da nije već potpisano?

BORISAV JOVIĆ: Može da bude potpisano, ali je napisano na način koji može da tako tumači. Jer, nije napisano da će dodatni broj dati, nego on određuje broj.

BRANKO KOSTIĆ: Ja predlažem da zadužimo generalnog sekretara Predsjedništva, da uspostavi kontakt sa Lončarom.

BORISAV JOVIĆ: Odgovornost je generalnog sekretara, i službi, za ovakve stvari. Mi moramo raditi sa velikim poverenjem, ovde, i ne možemo biti ovako ostavljeni, za jedan međunarodni sporazum, sa dezinformacijom. Ili, možda oni to nisu videli, sigurno da nisu videli, ali mislim da to uopšte ne sme ubuduće da se dozvoli.

ANTON STARI: Da vas podsetim samo, da smo vam podelili pod „vrlo hitno“ pismo Sekretarijatu za inostrane poslove, Informaciju o inicijativi za proširenje aktivnosti Misije posmatrača EZ na Bosnu i Hercegovinu. Sem tog dokumenta, mi nemamo ništa drugo.

BORISAV JOVIĆ: Ali, onda služba mora da pročita taj tekst Sporazuma, koji odobrava Predsedništvo. Ako u njemu piše nešto što mi nismo ranije odobrili, a piše, to onda ne može tako da se radi. Onda treba služba da kaže: „Molim vas, mi ne možemo Predsedništvu to predložiti dokle ne vidimo taj tekst Sporazuma“. Ili nešto drugo, ja ne znam šta da se radi ovde.

BRANKO KOSTIĆ: Možemo li se oko toga dogovoriti – da zadužimo generalnog sekretara da odmah uspostavi kontakt sa saveznim sekretarom za inostrane poslove?

BORISAV JOVIĆ: Da se raspravi u toku sednice, i da znamo šta je šta.

BRANKO KOSTIĆ: Ukoliko tekst Sporazuma nije potpisan, da se ta formulacija da jasnije. Dakle, da se, ako se radi o tome da broj posmatrača utvrđuje šef Misije, pod tim podrazumijeva broj posmatrača iz okvira već prihvaćenog broja posmatrača; a ukoliko je tekst Sporazuma potpisan, da o tome budemo informisani i da, nakon toga, dogovorimo šta dalje. Možemo li da pređemo na raspravu?

BORISAV JOVIĆ: Može.

BRANKO KOSTIĆ: Otvaram raspravu u vezi sa prvom tačkom dnevnog reda. Ko želi riječ? Mogu li konstatovano da nema rasprave? Ja bih molio, s obzirom da je ova situacija toliko složena i dramatična, zaista, da se, da kažem, krajnje odgovorno ponesemo sada, i kroz ovu raspravu, ne ulazeći možda u mnogo detalja, vezano za sve ove informacije koje su date, ali da, kao najodgovorniji organ u ovoj zemlji, vidimo šta i kako, i na koji način, da se i kao Predsjedništvo postavimo, i u današnjoj situaciji, i u onome što nas sutra čeka. Jer, mislim da nema danas ni jednog dijela zemlje, pogotovo ovih, da kažem, koji nijesu sproveli akte o otcjepljenju, kojemu bi, bez obzira na to kakav će status sutra imati bilo koja od republika u sastavu Jugoslavije, te neovisno od toga da li se radi o Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori ili Bosni i Hercegovini, mislim da ni jednoj od tih republika ne odgovara stvaranje još jednog većeg haosa u ovoj zemlji, pogotovo ne blokiranje rada Predsjedništva kao kolektivnog šefa države; koji ima mogućnosti, u ovim uslovima, da upravo, kao kolektivni šef države, ukoliko situacija bude takva, ima mnogo onih prerogativa

koji daju šansu i mogućnost da, uprkos blokadama pojedinih organa, Savezne skupštine posebno, stvorimo uslove da možemo na jedan ustavan i miran način doći do dogovora o budućnosti zemlje, da kažem, i do dogovora i o statusu svake federalne jedinice, na način kako to bude narodu ili narodima u toj federalnoj jedinici, najbolje odgovaralo. U tom smislu, ja mislim da nosimo veliku odgovornost. Bojim se da javnost naša, ili građani, u uslovima jednog opšteg beznađa i jednog bezvlašća, praktično, na području čitave zemlje, očekuju možda više od ovog Predsjedništva, nego što ono objektivno može pružiti. Bogić Bogićević se javio za riječ.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Samo jednu stvar – slučajno sam bio na Predsjedništvu Bosne i Hercegovine kada je donošena odluka da se mobiliše rezervni sastav milicije. Drug Gračanin je o tome govorio. Mislim da je zaključak, da bude do nivoa predviđenog sistematizacijom. Takav je bio zaključak. Ako je drugačije, možda bi mogli reći. Tako da se u ovoj fazi ne bi moglo govoriti o stvaranju paravojne formacije s obzirom da su u rezervnom sastavu pripadnici svih nacija u Bosni i Hercegovini. Nije donošena nikakva odluka o stvaranju nacionalnih milicija. Govorim o onome što je zaključeno na zvaničnom organu Predsjedništva Republike. Drugo, bez obzira na sve, bilo kako bilo, ja sam kandidovao to pitanje davno – kada je riječ o otvaranju državne granice, ovo Predsjedništvo je, bar djelimično, odgovorno za takvo stanje na granici, s obzirom na odluku da se Armija povuče sa „zelenog pojasa“. Govorim o „zelenom pojasu“, a ne i o graničnim prelazima, što je nešto drugo, carini i ostalom, gdje treba primjeniti savezne zakone, u skladu sa Brionskom deklaracijom, kako smo je usvojili. Sve ovo što smo čuli, naravno da je i teško i tragično, posebno ova brojna ubistva ljudi i u tom pravcu, ja mislim da bismo morali predlagati rješenja; apelima i proklamacijama nisam siguran da ćemo riješiti stvari. Što se mene tiče, nisam ni za blokadu saveznih institucija i zato sam danas tu, iako, vjerovatno, očekujem da će stav Predsedništva Bosne i Hercegovine biti drugačiji, s obzirom da nismo prihvatili sjednicu u Sarajevu, kakav je zaključak Predsedništva Republike bio juče. O tome ću vas naknadno obavjestiti.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Bez obzira što za današnju sednicu nismo dobili pisane materijale povodom ove tačke dnevnog reda i, s obzirom na okolnost da nisu danas prisutni drugovi iz Bosne i Hercegovine, osim člana Predsedništva; čuli smo informacije saveznog sekretara za unutrašnje poslove i zamenika saveznog sekretara za narodnu odbranu. Slobodno mogu da kažem da je ovo dnevna tema, ne samo našeg Predsedništva, nego i svih drugih i parlamenata, i svih drugih sastanaka, koji se održavaju tamo gde se održavaju. Situacija je krajnje teška i bio bi najveći pomak ako ratni sukob, koji imamo u Republici Hrvatskoj, se ne bi proširio na druge delove teritorije Jugoslavije, u drugim republikama, pri čemu je, zaista, moramo reći i za pohvalu dosadašnje držanje građana u Bosni i Hercegovini, iako se tu najviše vršilo provociranje – da se uvuku u ratne sukobe. Očigledno je da mi u ovom Predsedništvu, u situaciji u kojoj jesmo, u situaciji u kojoj možemo biti vrlo brzo, bi morali da smognemo snage da se, bar u ovom sastavu, sastajemo i da pokušamo da, zajedno sa republičkim rukovodstvima i svima onima kojima je stalo do zaista pravog mira, tražimo razrešenje, u čemu ja posebno vidim da bi prisustvo Vasila, u raspravama na ovom Predsedništvu, umnogome doprinela da ne prenesemo sukobe u

tom našem južnom delu. Jer, zaista, ne bi trebalo, ne bi bilo dobro. No, nažalost, situacija je krajnje teška i što god mi više zasedamo i predlažemo i donosimo sporazume, od tih dokumenata – efekata nema. I ono što je najporaznije, to je da nam je Jugoslovenska narodna armija izložena takvom pritisku da je to zaista neizdrživo; da jednu lekciju koju smo prošli u Republici Sloveniji, sada još više doživljavamo u Republici Hrvatskoj; da se ovde daleko krvoločnije postupa, ne samo sa pripadnicima Jugoslovenske narodne armije, nego uopšte sa građanima srpske nacionalnosti; da, verovatno, to nije zapisano čak ni u Drugom svetskom ratu; da neko može da „pravi đerdan od dečijih prstiju“ itd. Mislim da bi morali i svetu i svima drugima pokazati ko je ekstreman u ovoj situaciji i ko je taj koji zaista krši mir i kome nije stalo do mira. Mislim da Jugoslovenska narodna armija, zbog svog odnosa prema svom narodu, jer je sastavljena od svih naroda i narodnosti, se uvek tako ponašala, računajući da ne upotrebljava silu protiv svog naroda. Ali, ta ista armija je toliko izložena pritiscima i napadima, da je to više neizdrživo. Otuda bi i mi, kao Vrhovni komandant oružanih snaga, morali da preduzmemo i neke druge mere, da toj Armiji omogućimo da u ovoj situaciji, koliko-toliko, damo neke uslove za život. Mislim da upozorenje koje je Štab Vrhovne komande uputio Vrhovništvu republike Hrvatske, da je krajnje iznuđeno i da bi, zaista, trebalo omogućiti toj armiji da se povlači iz onih delova, gde je smatraju tuđom, gde je napadaju, gde je ubijaju, gde je zarobljavaju itd. U svemu tome, ipak, treba učiniti sve, da se sa što manje žrtava, pre svega ljudskih, jer to ne može niko nadoknaditi, a one razrušene domove valjda ćemo nekada podići, oni koji ostanu. Očigledno je, ja sam bar došao do jednog ličnog zaključka, ako je gospodi u Hrvatskoj stalo do tih teritorija, ako smatraju da su to njihove teritorije, zbog čega ih tako uništavaju. No, nameće se drugi zaključak – da nisu nikad niti smatraju da će to biti njihovo i onda uništavaju sve što se može uništiti, tako da, ljudi koji su preživeli Drugi svetski rat, kažu da to nije bilo ni u Drugom svetskom ratu. U ovoj situaciji, u kojoj jesmo, mislim da bi bio najveći doprinos ako bismo uspeli da se skoncentrišemo na suzbijanje daljih ratnih sukoba, a, naravno, zadatak nam ostaje svima, na kraju krajeva, toliko dokumenata je potpisano, da se i u Republici Hrvatskoj prestane sa oružanim sukobima i da sednemo i da se na jedan, ipak, ako je ikako moguće, civilizovan način, dogovorimo o razrešenju tih odnosa između srpskog i hrvatskog naroda u toj Republici. Ali, kažem, pored toga, bilo bi izuzetno značajno ako bismo uspeli da suzbijemo, da ne dozvolimo da dođe do sukoba u Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori, a ne smem ni da pomislim da ne bi slučajno došlo do sukoba i u našoj južnoj republici, uz puno uvažavanje građana Makedonije, njihovom opredeljenju kako žele i s kim žele da žive. Ali, zaista mislim da smo izvukli sada velike pouke iz ovih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj, da nam ne bi trebalo da se taj ratni vihor proširi nigde više, nego da nam to bude krajnje i da tu razrešimo tešku situaciju, koju imamo danas u našoj zemlji. Ja sam i ranije govorio i danas ostajem pri tome, čak mislim da ova beleška, koju je sačinila naša stručna služba, ukazuje na to da bi u ovoj situaciji, u kojoj jesmo, kada nema funkcionisanja Skupštine, kada nema pola Saveznog izvršnog veća, ovo Predsedništvo moralo i moglo da odigra dosta značajnu ulogu i izražavam svoje zadovoljstvo što su danas i Vasil i Bogić tu. Mislim da bi, zaista, nas šest, sa ostalim rukovodstvima iz republika, a ako se produži moratorijum i ako ostanu ova dvojica, i dalje da rade

u ovom Predsedništvu, trebali da učinimo sve da ovi ratni sukobi u Jugoslaviji prestanu. Jer, ne mogu ni da zamislim šta bi se desilo i šta će se desiti ako u ovakvom stanju dočekamo jesen, odnosno zimu. Mislim da naša odgovornost je ogromna i teško je objasniti mnogim građanima u razgovorima šta se sve to danas dešava, ko je to sve što je izdao zemlju, ko je sve odgovoran. Ja sam i ranije rekao, na ovom Predsedništvu, mi našu odgovornost ne možemo izbeći, kolika će ona biti, verovatno će budućnost o tome suditi. Ali, eto, sticajem okolnosti, mi smo bili ti koji smo se našli sada u ovoj situaciji, da u ovom ratnom vihoru razrešavamo i pokušamo da nađemo rešenja koja će biti, ipak, u interesu ogromnog broja građana. Prema tome, mislim da treba da podržimo zahteve Jugoslovenske narodne armije – da joj se omogući da, bez žrtava, se izmesti i da se deblokiraju da se omogući da više ne ginu ni mladi vojnici, ni građani i da ne razaramo više te gradove i naselja. Jer će nam biti još mnogo, mnogo potrebno, još mnogo posle godina, kad uspostavimo mir, da se odričemo da bi podigli ono što je uništeno, jer kuća se gradi 50 godina, a za par sekundi se uništi.

BRANKO KOSTIĆ: Hvala. Ko želi dalje? Bora Jović.

BORISAV JOVIĆ: Ja mislim da, obzirom da smo odlučili da još posebno razgovaramo o ostalim pitanjima u vezi sa vojskom i sa celom političkom situacijom pod posebnom tačkom, posle iscrpljivanja ovog dnevnog reda, sada u okviru ovoga, mogao bih samo da kažem da je za mene veoma jasno da se vodi jedan podmukli rat, koji ima u ideji razaranje Jugoslavije, uništenje Jugoslovenske narodne armije i praktično likvidiranje srpskoga naroda sa sadašnje teritorije Hrvatske. Jer, ono što tamo ostaje, to se masovno ubija, a ono što je pobeglo, uništava mu se sva imovina da se ne bi mogao uopšte vratiti tamo. To su stvari genocidne koje se proširuju sada i na Jugoslovensku narodnu armiju i njene pripadnike na najpodmukliji i najžešći način. Nažalost, to je tako, ali sada svako ima pravo na svoju ocenu. U odnosu na našu tačku dnevnog reda, mislim da mi, u ovom trenutku, možemo da prihvatimo informacije koje su nam podnete od SSUP-a narodne odbrane i SSIP-a i mislim da bi bilo dobro da se sa Predsedništva u javnost daju osnovne činjenice, o kojima smo informisani. Osnovne činjenice neka se daju, neka se izvrši redakтура onoga što ne bi moglo da ide za javnost, ali, mislim da bi, uglavnom, ove konstatacije, o kojima je Predsedništvo upoznato, u vezi, naročito izlaganja admirala Broveta, trebalo da budu sadržane u informaciji za javnost.

BRANKO KOSTIĆ: Uz napor da toga što nije za javnost bude što manje.

BORISAV JOVIĆ: Da bude što manje i da ne bude uopšteno, nego da bude uopšteno ako ne mogu da budu recimo, brojke o poginulim i zarobljenim. Možda to ima neki vojni razlog, ne znam, ali može da bude objavljeno na način koji govori. Mislim da bi u tome trebalo da se kaže kao glavna činjenica, da se u Hrvatskoj stvari ne poboljšavaju, naprotiv, tako kako je rečeno, i da postoji ozbiljna opasnost prenošenja na Bosnu i Hercegovinu, pa i na Crnu Goru. Istina, te konstatacije su dosta krupne i važne. To mislim kao konstatacija, da smo primili informacije i koje su glavne te informacije. Drugo, mislim da treba, na neki način, da potvrdimo orijenta-

ciju Predsedništva SFRJ za mirno političko rešenje krize i da kažemo da zaista svi drugi putevi ne mogu da dovedu do rešenja jugoslovenske krize i da opet pozovemo na poštovanje primirja – oni koji su ih potpisali, pre svega od onih koji ih ne poštuju. Da ukažemo na odgovornost za ogromne žrtve, koje ima civilno stanovništvo i svi ostali koji su ugroženi. Mislim, da je važno da mi za javnost kažemo da Predsedništvo daje punu podršku svim naporima Evropske zajednice da pomognu u rešenju jugoslovenske krize i neposredno će i dalje u tome učestvovati maksimalno, koliko može, bez obzira na ovo rasplamsavanje ove situacije kod nas, da smatra da je ipak to pravi put i da treba tome posvetiti najveću pažnju. U okviru ove tačke – mislim da ne možemo više i u okviru ove tačke, koja ima informativni karakter, jer, neko posebno zaključivanje teško da bismo mogli da izvršimo bez daljega razgovora, a dalji razgovor smo ostavili za posle, bar ja tako razumem.

BRANKO KOSTIĆ: Hvala. Ko želi dalje? Vasil Tupurkovski.

VASIL TUPURKOVSKI: Prethodno u vezi sa informacijom koju nam je dao admiral Brovet, a posle i ja imam par predloga kako da završimo. Jer, ja sam slušao to i sinoć i jutros, još nema po novinama – bar dole nije bilo, jer ranije idu izdanja, pa sam čuo samo na „uho“. Ali, samo jedna stvar mi ostaje po malo nejasna ili ćete je razjasniti, ili će možda biti potrebno u nekoj drugoj prilici, a možda može i odmah. Mi smo se zalagali, odnosno JNA, za deblokadu garnizona i kasarni, i normalno uspostavljanje života. Sada se ovde u nekoliko navrata konstatira nešto o izvlačenju iz ugroženih garnizona. To mi nije jasno sada. Da li je to neka razlika, ili o čemu se radi? To jedno. Drugo, mislim da JNA treba o ovim konstatacijama svojim, informacijama, o kojima smo mi čuli, da obavesti javnost. Bilo je mnogo tih obaveštavanja različitih komandanata, trebalo bi Štab da obavesti javnost o tome u potpunosti, ili na način na koji oni odaberu to da urade. Da li broj žrtava, ja u to ne bih ulazio, ali, to su stravični podaci i o tome treba javnost da zna kompletnu sliku. Ja se zalažem da to bude potpuno jasno rečeno i da to uradi Jugoslovenska narodna armija. Zatim, predlažem da ovo završimo time, što ćemo zahtevati hitan prekid vatre i pozvati trojicu, na jedan afirmativan način, u ovom trenutku, za poštovanje dogovora o prekidu vatre, zaštite života i materijalnih dobara, gde se slažem da konstatacija o političkim solucijama treba da bude centralna i naša opredeljenost. Drugo, ja mislim, imamo jednu inicijativu. Mi smo se saglasili da, na određeni način, se izvrši evropeizacija ove krize, postupak je praktično utanačen. Radi Konferencija, taj niži nivo, možda ima nekih prednosti, jer ne može se ugroziti Konferencija na tom nivou; ona bi se možda raspala na najvišem nivou kad bi trajala – zbog naših svađa, podela itd. Ali, ja mislim da su se sada stvorili uslovi da mi zatražimo, damo inicijativu da se podigne nivo za jedan plenum – na najviši, i da neke stvari rasčistimo i sa evropske i sa naše strane. Tamo se vode, po mom mišljenju, u ovom trenutku, jalove rasprave između ministara i visokih predstavnika. A, ovde se vodi rat koji će stvarno i ovakvog obima i ovakve teritorijalne limitiranosti, mislim, prosto, već je nešto što je poražavajuće, ne radi se o odgovornosti više, nego o nesalomljivosti te inercije koja će nas progutati, a da ne govorim o proširenjima i o namerama da se to proširi i dalje. Ja bih razmislio o toj inicijativi malo, da damo

jednu takvu inicijativu, eventualno. Takođe bih inicirao sastanak sa predsednicima. Mi ne možemo da očekujemo, ovo Predsedništvo, i sa ovim političkim problemima koje ima u funkcionisanju, ne, ne govorim, ni o pravnim, ni o tehničkim, da može da deluje na jugoslovenskom prostoru, opet govorimo o zemlji, o zemlji, to nije realno. I zato je neophodno da vidimo da li možemo, a insistiraće se i od strane Evrope, znači, tu smo kompatibilni sa Evropom, da se mirovni proces nastavi uz učešće svih, i onda da sami po neku koncesiju napravimo da radimo u takvom sastavu, da pokušamo da pozovemo predsednike. Mi bi razgovarali o miru, o budućim odnosima na jedan način, koji će stvarno uzeti u obzir svaki interes; i treće, o deblokadi saveznih organa. Jer, na jedan način se vrši, ja se slažem, potpuna blokada saveznih organa, što donosi posledice haosa, i utiče na rad povratno, a na drugi način takođe, dozvolite, da ima mišljenja da se osvajaju ti savezni organi, bez legitimnosti, za čitav jugoslovenski prostor. Mi ne možemo da radimo legitimno za čitav jugoslovenski prostor, ako nemamo predstavnike svih. Ako nemamo predstavnike iz svih tih regija itd, republika. Ako otvorimo to pitanje na način koji će obezbediti konstruktivan rad, uz ova zalaganja, možda ćemo postići nešto. Ako mislimo da sada ovako silom nametamo odluke, ocene, uz većinska izjašnjavanja i stalna opterećenja ovde, uzurpacije, nećemo ići u dobrom pravcu. To nisu uslovi. To su želje, to je dobra namera. To nisu nikakvi uslovi. Na kraju će se videti da li možemo da izdržimo ovakav način rada ili ne, i da li će nam to biti prihvaćeno u svim našim republikama ili ne.

BORISAV JOVIĆ: Misliš, uzurpacija nije jasna? Oni dobrovoljno ne dolaze, nismo mi njih isterali.

VASIL TUPURKOVSKI: Znam, ali isto tako, ako nemamo nikakve volje, čvrstog smo opredeljenja da ćemo nešto narušiti od toga, što ne možemo ni da razgovaramo deset minuta, a stavićemo joj jednog člana Predsedništva u katastrofalnu situaciju zbog odbijanja predloga Bosne i Hercegovine, to je na neki način, ne govorim sada, ne upućujem sada nikome reč, zaboravi „uzurpacija“. To jeste uzurpacija jedne mogućnosti da se skupimo i da radimo zajedno. Ako se misli da se može nametnuti nekome volja, pored svih verbalnih izjava, da to se ne radi, da, naprotiv, se traži poštovanje interesa svih i tako dalje, to je propala stvar. I onda ćemo samo konstatovati eskalaciju. I pored svih ovih katastrofalnih procesa i događaja, mislim da je toliko daleko otišlo. Upravo je to šansa da se izvučemo. To što je tako daleko otišlo, ja ne mogu da razumem da se odgovornost ne shvata. Naprotiv, sigurno je sada postala glavna kategorija. I treba pomoći svim akterima da se izvučemo iz ove situacije, i da preokrenemo dramatično stvari nazad, jer je otišlo toliko daleko, da inače treba da „dignemo ruke“, pa ko „preživi-preživi“. Od 23 miliona neko će preživeti, možda je to logika.

BORISAV JOVIĆ: Da li oni imaju volju i želju da se uključuju?

VASIL TUPURKOVSKI: Moramo da stimulišemo, makar bila minimalna ta volja. Jer kakva je inače logika da govorimo o zemlji. Ne možemo onda govoriti o zemlji, onda dajte da pokrenemo druge mehanizme.

BRANKO KOSTIĆ: Vasile, ja bih taj tvoj rezon do kraja prihvatio, i bez ikakve rezerve. Ako, u ovom konkretnom slučaju, ne bi bili suočeni sa činjenicom kojoj moramo pogledati u oči, da imamo pokušaj blokade rada Predsjedništva, s jedne strane, da smo uporno insistirali, punih mjesec dana, i zahtjev je bio da se još 16. septembra, ili 17. septembra pitanje bezbednosne situacije u Bosni i Hercegovini postavi na dnevni red Predsjedništva. Pojedinačno smo to insistirali i tražili, grupno na dva sastanka, posebno je Bogićević to tražio, i na kraju, poslije svih pokušaja i otvaranja slobodnog prostora i mogućnosti u ovom smislu u kome si ti govorio, ostavljajući još dva dana poslije posljednjeg sastanka i tako dalje, dajući mogućnost predsjedniku da sazove sjednicu, sazvali smo je na osnovu zaključka i mogućnosti i ocjena, koje smo imali u Poslovniku i Ustavu, dogovorili se sa gospodinom Alijom Izetbegovićem o terminu sastanka, o načinu pripreme sastanka, o dolasku njihove ekipe i njihovih predstavnika, da bi danas bili suočeni sa činjenom, da oni, jednostavno, niti su napravili materijal, niti su došli ovdje. Ja moram da ti kažem, da ne mogu drugačije da zaključim, nego da je gospodin Alija Izetbegović pod uticajem pisma gospodina Mesića i u želji da se ne predstavi kao neko ko se pridružuje puču, odbio da dođe na sastanak Predsjedništva, na kome treba da raspravljamo o političko-bezbednosnoj situaciji u Bosni i Hercegovini.

VASIL TUPURKOVSKI: To se tiče ove situacije do danas, ja nisam diskutovao da ocenim tu situaciju. To je moja ocena situacije. Ali još ne znam ni kako će se to sve tumačiti. Nažalost, mi smo se podělili, imamo čak i različite konstelacije – od republike do republike. I ne može ih sve čovek ni predvideti, a i zna neke generalne odnose, ali se situacija menja iz dana u dan. A ja sam ovo govorio, imajući u vidu situaciju dramatičnu, i to što eventualno možemo da radimo, kako ja vidim stvari. Ne da ocenjujemo ovo što je bilo i zašto je danas propalo.

BORISAV JOVIĆ: Sigurno, da bi bilo najbolje da svi dođu, i apelovaćemo i dalje. Ja se s tim potpuno slažem.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne samo da apelujemo.

BORISAV JOVIĆ: Isto tako Vasile, ti se moraš složiti s tim, da kao što je želja naša da svi sedimo i radimo, pa imamo različita mišljenja, ali glasamo, i gotovo. Isto tako, ne možemo prihvatiti likvidaciju Predsedništva zato što jedan ili dva ili tri neće da dođu, jednostavno ne možemo. Naša je odgovornost zajednička.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne možemo biti suočeni sa situacijom nedolaska zbog tehničkih razloga, nego zbog odluka tih njihovih skupština. To će biti novi momenat.

BORISAV JOVIĆ: Ako budu odlučili, mi ćemo to tada da vidimo šta ćemo.

VASIL TUPURKOVSKI: Zato kažem. Treba ići u susret nekim stvarima.

BRANKO KOSTIĆ: Ja moram samo da konstatujem, da smo mi do sada, upravo i sami, ako se tako može reći, uvažavali i konstruktivnost, i polazili od Ustava, od Poslovnika, od svih mogućnosti, poštujući do kraja i ustavnost, i Poslovnik o radu Predsjedništva, i za čitavo ovo vrijeme imamo, od strane jednog dijela predstavnika u Predsjedništvu, kompletnu opstrukciju i ponašanje mimo Ustava, mimo važećih zakona i tako dalje, a s druge strane, sve činimo, i mislim da smo činili do sad, i mislim da bi trebali i posle da činimo, napor sa naše strane ovdje, da taj Ustav do kraja poštujuemo, i da se ponašamo u skladu sa tim. Međutim, postavlja se pitanje, do kada tako? Mi imamo situaciju da imamo eskalaciju ratnih sukoba, svaki dan sve više žrtava, realnu opasnost da se taj sukob sa područja Hrvatske sada proširi i na područje Bosne i Hercegovine, na područje Crne Gore, realnu opasnost da izbiju novi sukobi i nova žarišta, i na Kosovu, i u Makedoniji, i u Sandžaku, vjerovatno. Dakle, mi se nalazimo pred jednom opasnosti, jedne opšte katastrofe, jednog opšteg građanskog rata u zemlji. I onda se postavlja pitanje, do kada, i do kog trenutka, mi, koji sve to sagledavamo, uz istovremeno otvaranje mogućnosti da na miran način krizu razrešavamo i omogućimo svakoj federalnoj jedinici na miran i ustavan način da reguliše svoj status i da se izbori za svoj status u Jugoslaviji ili van Jugoslavije, kao samostalna država, postavlja se pitanje do kada, na takav način da se zbog ovih ili onih obzira, koji se od strane pojedinaca konstantno odbijaju i ne uzimaju u obzir, i ne uvažavaju, da se ponašamo na način kako se ponašamo? Ja moram reći da, prema narodu koji predstavljamo ovde, teško da možemo mi dugo još ovako, da kažem „bivstvovati“, „životariti“, kao jedan organ koji postoji, a u suštini ne postoji, niti koristi te zakonske mogućnosti i ustavne mogućnosti koje ima.

I ja sam, do sada, Vasile, u više navrata, bio u prilici da ocenjujem konstruktivan prilaz tvoj, i konstruktivno gledanje i želju, da se svi okupimo, da svi raspravljamo, da svi budemo na okupu, i da odlučujemo o pojedinim pitanjima. Naravno, ne očekujući da, kad smo svi tu, možemo svi jednako misliti, ali da ipak, kao taj kolektivni šef Države, donosimo neke odluke i da se ponašamo u skladu sa Ustavom i sa obavezama koje nam iz toga proističu. Samo se postavlja pitanje pojedinačne odgovornosti, i svakog od nas. I ja ne vidim za sebe veću odgovornost nego što je vidim za tebe, kao predstavnika makedonskog naroda koji sjediš ovde. A ja vam tvrdim i garantujem da ćemo, ukoliko se budemo dalje ovako ponašali, biti upravo suočeni sa tom situacijom, da se taj ratni požar proširi na sve. Sada smo, čini mi se, još uvijek, u prilici da taj ratni požar lokalizujemo, da ga ograničimo, uz potpuno uvažavanje i poštovanje i davanje pune podrške Mirovnoj konferenciji u Hagu. Mislim da bi bilo dobro ovo što je Bora sugerirao i Vasil, da, čini mi se, bez obzira što nije bio Budimir Lončar tu, ali da damo podršku i Rezoluciji Savjeta bezbjednosti, koja opet znači vraća to na Mirovnu konferenciju u Hagu, i tako dalje, ali da, na kraju krajeva, jednostavno uvažimo i to što ta Evropska i Svjetska zajednica sama konstatuje, da rješenja moramo mi tražiti, unutar Jugoslavije, a mi ih ne tražimo. Mi tolerišemo jednu opstrukciju – dvije republike koje su donijele jednostrana akta, i činimo jalove i bezuspješne pokušaje da predstavnike tih republika dovedemo u Predsjedništvo, da ih dovedemo u Saveznu Skupštinu i tako dalje, a ne koristimo mogućnosti koje imamo, kao taj državni organ te legalne države, da te mogućnosti

koje nam stoje na raspolaganju i iskoristimo. Ne u želji da razvijamo i širimo ratni požar, nego upravo, u zemlji da spriječimo dalje širenje haosa i bezvlašća u zemlji i da, bar ovaj preostali dio naroda u Jugoslaviji, neovisno o kojoj republici se radi, poštedimo daljih ratnih sukoba i razaranja i izbijanja jednog opšteg krvoprolića sa stravičnim posljedicama koje mogu biti.

STANE BROVET: Da li bih mogao ja da odgovorim na postavljeno pitanje?

BRANKO KOSTIĆ: Izvoli, Stane.

STANE BROVET: Istina je da se u ovom upozorenju pominje izvlačenje, a da je do sada bila reč o deblokadi. To je tačno. Naime, da ne govorim o ranijim dokumentima, kao što je Sporazum sa Evropskom zajednicom, Memorandum o sporazumevanju, da počnem od 17-og, odnosno od Izjave u Igalu. Tada je, na eksplicitni zahtev saveznog sekretara, lord Karington dao tumačenje pred svom trojicom potpisnika, da se pod prekidom vatre podrazumeva i potpuna deblokada svih vojnih jedinica i objekata; i to protumačio terminom: „da im se moraju obezbediti normalni uslovi za život i rad“. Međutim, hrvatska strana to nije ispoštovala. Kao što sam rekao, napadnuti su mnogi objekti i garnizoni. Zauzeti su putem blokade i vatre. U takvim uslovima, na drugom dogovoru trojice potpisnika iz Igala, 25-og, to je pitanje figuriralo među najbitnijim; i ponovo je dogovoreno da se izvrši deblokada fizička i u pogledu snabdevanja itd, da se pod tim podrazumeva da ljudi mogu normalno da žive i rade. Međutim, u naredbi koju je izdao predsednik Tuđman, on je eksplicitno naveo da se pod tim podrazumeva samo snabdevanje vodom, strujom hranom i sanitetskim materijalom. Kako je to shvaćeno i kako je to u praksi izvođeno – svodilo se na to da u nekim garnizonima krizni štabovi nisu davali ni vodu, ni struju; u nekima su je davali po 10 minuta, tako da do svih objekata voda nije ni došla, pa su je onda isključili. Sve to su uključivali, isključivali? sa ciljem iznuravanja jedinica. Nisu dozvoljavali sanitetsku evakuaciju ni poginulih, ni ranjenih, na mnogim mestima – i danima. I, istovremeno, vršili su strahovit psihički pritisak na predaju, jer to je shvaćeno samo kao: evo, dajem ti vodu i struju, da preživiš, dok se ne predaš, ali tvoj je zadatak da kapituliraš. Oko svih tih objekata su, i dalje, zadržane snažne oružane snage, koje su povremeno otvarale vatru. Nisu razminirani prilazi; nije omogućeno nikakvo kretanje; a hranu deli MUP po onom redovnom brojnog stanju – svakog dana dovoze onoliko koliko ima na redovnom spisku brojnog stanja, dovozi ili ne dovozi, doručak ili ručak. Znači, jedinica je tamo, praktično, u koncentracionom logoru, u opasnosti da svaki čas bude napadnuta; i daje joj se samo onoliko hrane i vode da ne umre od gladi. Naravno da to nije deblokada, ni po našim shvatanjima, niti po shvatanjima Evropske zajednice. Zbog takvog različitog tumačenja je i uložio ambasador Vajnands maksimalne napore, dva dana. Moram da kažem da je učinio sve što je bilo u njegovoj moći da se precizira šta je to – deblokada. Iz tog dokumenta koji je on formulisao kao svoj predlog, pod tim se podrazumeva da će: „Nadležni vojni civilni organi Hrvatske ponovo uspostaviti sve PTT veze i ostale usluge kao što su: voda, struja, gas. Ponovo uspostaviti neometan i slobodan pristup u, i iz objekata JNA, otklanjanje fizičkih prepreka kao što su:

mine, barikade i naoružane jedinice. Takav slobodan pristup ka, i iz objekata JNA, vojnim i građanskim licima JNA, i članovima njihovih porodica i njihovo slobodno kretanje, s tim što se podrazumeva da takva kretanja neće biti u vojničkim formacijama, odnosno pod oružjem, osim ukoliko se to ne najavi 24 časa unapred posmatračima multinacionalne misije i hrvatskim vlastima, i ukoliko ne bude praćeno, monitorisano, od strane istih. Samim tim omogućiće se neometano dostavljanje hrane i druge robe koja nije ofanzivne prirode, kao i sanitetskih usluga.“

To je, faktički, deblokada, kako se pod terminom prekida vatre, i po Karingtonu, trebala podrazumevati. Ovaj napor da se izvrši takva deblokada, uz neke druge radnje od strane JNA, je propao. Umesto deblokade, istog dana izvršen je napad i zauzimanje garnizona Bjelovar, gde je bilo prema podacima koje sad imam, samo u jednoj kasarni 5 mrtvih i preko 10 ranjenih, poginuo je i komandant, jedan major je sam sebe digao u vazduh zajedno sa skladištem, jer, po Ustavu, on nema pravo da kapitulira, niti da preda bilo koji deo oružanih snaga. I, recimo, u Vinkovcima, mi smo po kasarni imali hiljade minobacačkih mina koje su uništile tamo dosta sredstava; imali smo 10 mrtvih, preko 30 ranjenih. Njima nije, danima, pružena nikakva sanitetska pomoć. Ranjenici su u mukama umirali od posledica rana. Čak, kad su ih, po dogovoru koji je postignut 25-og, evakuisali iz kasarne, onda su ranjenici napadnuti, cepani su im zavoji od strane Zbora. Doktor je bačen na zemlju, premlaćen, jedan major je odveden. Znači, o takvoj deblokadi, koja podrazumeva da se garnizon po garnizon iznuri, psihički i fizički, i onda, u jednom trenutku, vatrom neutrališe – više nema reči. To je više neodrživo, jer ti ljudi su na kraju fizičke i psihičke izdržljivosti. Neki se nalaze već dva meseca u takvim uslovima života. I nema drugog rešenja nego da se ti ljudi odande sa tehnikom izvuku. Oni tamo ne mogu da opstanu. Recimo, Vojni sud u Zagrebu; sa 15-tak zaposlenih, odnosno pripadnika JNA, sudija i pomoćnog osoblja, 10-tak vojnika i 3 pritvorenika, sedam dana je bio bez hrane, vode i struje, čak i zatvorenici. Sad, možete zamisliti – on je u centru Zagreba, negde u Gajevoj ulici, potpuno blokiran – kako ti ljudi mogu tamo više da opstanu? Prema tome, on se odande mora nekako izvući. Ovi uslovi, koji su dati u ovom upozorenju; imaju za cilj da se ti najugroženiji garnizoni, koji više ne mogu da izdrže, koji su prešli granicu izdržljivosti i koji će ili morati sami sebe da unište ili da budu uništeni vatrom i ovim iznuravanjem – izvuku i da se ljudi spasu. Jer, na drugi način se ne može. Sve što je pokušano, evo, i od strane, zaista, maksimalnog zalaganja predstavnika Evropske zajednice je palo u vodu. Jednostavno se ne poštuje. Shvata se da se garnizon po garnizon mora na taj način prinuditi na predaju ili na uništenje i onda nastane grabež vojne imovine; a šta je sa sudbinom tih ljudi koji padnu u njihove ruke, mi, pravo da vam kažem, u mnogim slučajevima i ne znamo. Mi znamo da je bilo, na mostu u Karlovcu, 13 njih masakrirano; ne znam da li ste videli na Televiziji na šta to liči, izvadene oči, isečeni grkljani, odrezane uši.²²

²² U Karlovcu su 21. septembra 1991. godine pripadnici MUP-a Hrvatske i Zbora narodne garde zarobili grupu vojnika i rezervista JNA, od kojih su trinaestoricu masakrirali na Koranskom mostu.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Samo da im nisu bubrezi povraćeni i srca.

STANE BROVET: Prvo su im pucali u noge da ne mogu da beže, da bi ih posle mogli klati. Mi ljude ne možemo izložiti takvim uslovima, pa makar se moralo, bez obzira koliko je to i nama neprihvatljivo, u ovakvim uslovima mi ljude moramo, pre svega, spasavati, pa makar ih morali izvlačiti iz tih garnizona, ali zajedno sa tehnikom. Evo, to je, ako zadovoljava, objašnjenje. To je realna situacija, nema drugog realnog rešenja.

BRANKO KOSTIĆ: Ima li još neko sugestija kako da završimo? Sejdo Bajramović.

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Ne bih se upuštao u sve one izveštaje i što je dato. Ja imam jedno svoje viđenje; to će biti i kao prilog, odnosno predlog. Mislim da, danas; neprisustvovanjem predstavnika Bosne i Hercegovine, gde je ključ, možda svakog časa, može izbiti opšti građanski rat u Jugoslaviji; jer; ako tamo otpočne onda će se filmskom brzinom proširiti, odmah na Sandžak, Kosovo i Metohiju i Makedoniju. Smatram, da treba da pokušamo, u ovom sastavu u kojem smo, da se taj sastanak koji se sa rukovodstvom nije mogao danas održati, Bosne i Hercegovine, što pre održi, kako bismo zajedničkim snagama, Predsedništvo i svi savezni organi i rukovodstvo Bosne i Hercegovine, sprečili da ne dođe do onog najgoreg. Mislim da to treba danas, da odmah stupimo u kontakt sa rukovodstvom i da se pod hitno Predsedništvo sastane sa rukovodstvom. Drugo pitanje – pitanje prisustvovanja sednicama. Ja ne znam da li bismo mi, makar gde, održali sednicu, na osnovu onih izjava kojih je bilo ovih mesec dana od strane predsednika Predsedništva Stjepana Mesića da bi ikad više zakazao sednicu. Možda je to previše što tako kažem, ali u svim izjavama on kaže do 7-og da je, navodno, po Ustavu, inače više neće prisustvovati. Sad se pitam, i samog sebe i sve nas – hoćemo li mi ostali, to isto najavljuje Slovenija, odustati od svega onog što treba, što je moralna obaveza svakog od nas, da učinimo, nego da u tom pravcu, isto na današnjoj sednici sačinimo plan rada Predsedništva u ovom sastavu u kojem jesmo i da se preduzme sve da ne bi, jer imamo jedan rat koji se ne može nikako stišati, a i da se ne bi otvorio rat na sve strane? Iluzorno bi bilo da mi razmišljamo više da ćemo biti svi kompletni, bar na osnovu onih izjava njihovih. Ja ne znam ko šta misli, ali na osnovu izjava koje su date preko svih mogućih listova, štampe, radija i svega, ja mislim da bi bilo nedopustivo s naše strane, neoprostivo, da mi dalje ovako sedimo „skrštenih ruku“. Mesec dana je prošlo, nismo sednicu mogli održati. Dajte da učinimo sve da se, kao što se kaže, što se može spasiti da se spasi, mirnim putem, onaj ko hoće da se razide nek se razide, više da nam ne ginu ljudi. Dovoljne su nama današnje cifre, a možda su sve netačne, koliko ljudi nam je poginulo, koliko je uništena i razrušena imovina, koja je 50 godina podizana, i kad će se to ikada više doterati; a, pogotovo, ljudski životi. Toliko.

PETAR GRAČANIN: Mislim da Predsedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je, u punom sastavu, izabrano na način kako je to i predviđeno odgovarajućim ustavnim odredbama, takođe i Savezno izvršno veće, a i Skupština Jugoslavije. Međutim, mislim da je Predsedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije popunjeno, sto posto, i izabrano, što to nije u Saveznom izvršnom veću, pa mogu da kažem, i u Skupštini Jugoslavije. Predsedništvo Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije je do sada, po meni, koliko sam ja prisustvovao ovim sednicama, iscrpelo sve mogućnosti apela, sugestija, saopštenja i učinilo je te napore da se traži, mirnim putem, rešenje jugoslovenske krize. Hteli mi ili ne, koji još instrumenti postoje, zakonski instrumenti, ustavni instrumenti, pred Predsedništvom i mere prinude – nije to učinilo. Predlažem vam da Stručna služba izuči i vidi koji su to sve elementi, instrumenti na raspoloženju, ustavni, Predsedništvu Jugoslavije; da još te mogućnosti iskoristi, i kao pravnu mogućnost, a ja bi rekao i kao moralnu mogućnost. Neće niko ovo oprostiti što se ne preduzimaju i mere prinude. Zato smo ih i predvideli; zato je i Skupština Jugoslavije to i izglasala. Molio bih, upravo, predlažem vam – vi ste Predsedništvo, ovde vas ima šest, da to u što kraćem vremenu vidite. Ja mislim da je i Tupurkovski rekao „ko će ostati i ko preživeti“ od ovih 23 miliona stanovnika; ali, verujte da ćemo biti odgovorni za Jugoslaviju. Mi, kao Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove, sa naše strane preduzećemo zakonske mere prema svima onima koji ne poštuju Ustav i Zakon. Te zakonske mere mi smo, na određeni način, već preduzimali, saopštavali i predlagali. Pomoći ćemo u tome da učinimo i sa naše strane. Ja vas molim kao Predsedništvo Jugoslavije da i krajnje te mere, što je u vašoj nadležnosti, učinite. Neće nas niko sutra pitati zašto nismo to preduzeli. Jer, sve ovo gledati pred očima i nagađati gde će se održati sednica Predsedništva, ja mislim da i zemlje sa manje civilizovanog dometa bi to učinile do sada; i zemlje koje imaju tradiciju možda i petnaestak, dvadeset godina kao države, da dozvole da se ovakav genocid radi nad ljudima; mislim da je krajnje vreme da se to učini. Predlažem vam, molim vas, da učinimo to. Koje su to mere? Mi nismo, ni jednu meru iz Smernica za vanredne prilike, ni pokušali da donesemo, ni jednu meru drugu koja takođe sprečava. Ovo što predlažem – to sprečava sukobe, da ne dođe do sukoba i da ne dođe do krvoprolića. Nećemo zaustaviti to ako se neke mere ne preduzmu. Ja vas molim, i predlažem kao čovek, ovde, da se to dobro izuči i predoči svakom članu Predsedništva. Inače, nećemo biti pošteđeni, niko od nas u ovoj situaciji, sada. Vidite, mi, iz dana u dan, samo izvršimo konstatacije, a ne preduzimamo mere. Saopštenja — više i to ne ide; a genocid se vrši, ubijaju se ljudi, zbegovi ovoliki. Ja vas molim, predlažem vam to kao član, ovde ste me pozvali na sastanak da kažem da je to sada zadnji čas. Ko god želi da ostane u Jugoslaviji, kako će ostati – to ne znam, ali da mi sprečimo krvoproliće, to moramo. To nećemo tako. Moraćemo dati neke mere, i prinude – koje će morati da se primene. Neće moći da opstane ovako, i nećemo moći da izbegnemo odgovornost pred narodom. Ja vam to kažem, pošto znam raspoloženje naroda, bez obzira, gde je ko, ne može niko da ovo izbegne; ja sam to govorio i na Saveznom izvršnom veću kada su počeli da daju neke ostavke itd. Evo, kao čovek, dužan sam da vam kažem, ukoliko me želite uvažiti, mislim da je krajnje vreme da se to učini. A, koje sve mere stoje – da se to izuči i da vidimo šta da preduzmemo.

Evo, toliko.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam mislio ako možemo da privedemo kraju ovu tačku. Ako ima nekih sugestija, a ako nema, ja bih predložio da mi privedemo kraju ovu tačku dnevnog reda i da, u vezi sa raspravom koju smo imali ovde, zadužimo ove naše iz službe da pripreme jedan tekst koji bi posle, u nastavku, pogledali. Ja bih stvarno sugerirao, na osnovu ovoga što je Pero Gračanin govorio i ovo što je Sejdo u svojoj diskusiji pomenuo, da se nađe tamo jedno odgovarajuće mjesto za ova dva pitanja. Dakle, onda kada budemo imali taj tekst, da vidimo oko toga. Jedna sugestija je da se u tom tekstu saopštenja ukaže na to da će Predsjedništvo u najkraćem roku razmotriti i druge mogućnosti koje mu stoje po Ustavu i po zakonu i ovlašćenja koja iz te situacije proističu, imajući u vidu da su, do sada svi apeli, svi pozivi itd., i deklaracije se pokazali bez rezultata, a da imamo stalnu pojavu proširenja sukoba. Drugo, da izrazimo našu spremnost, odnosno da kažemo da će Predsjedništvo učiniti i dalji neposredni kontakt; i dogovoriti se sa najodgovornijim predstavnicima Bosne i Hercegovine da se, u najkraćem roku, ovo pitanje koje je danas, stavi na dnevni red Predsjedništva.

Ako ste saglasni, onda da napravimo pauzu.

BORISAV JOVIĆ: U 14,30 da nastavimo, 45 minuta je dovoljno.

BRANKO KOSTIĆ: Dajem pauzu.

(Posle pauze)

BRANKO KOSTIĆ: Predlažem da nastavimo sa radom. Prelazimo na 2. tačku dnevnog reda: DOGOVOR O DALJEM RADU NA IZNALAŽENJU REŠENJA O BUDUĆNOSTI JUGOSLAVIJE. Mi smo ovo pitanje stavili na dnevni red da bi na današnjoj sjednici, imajući u vidu zaključke sa ranijih sjednica Predsjedništva i činjenica da je Komisija, koju je Predsjedništvo imenovalo u sastavu: Vasil Tupurkovski, kao predsjednik Komisije; Janez Drnovšek i Borisav Jović, kao članovi, sačinila jedan tekst. Ja lično mislim da mi danas ne bi trebalo mnogo oko toga da otvaramo raspravu, oko samog teksta toga sadržaja, već bi bilo bolje da se danas dogovorimo o pokretanju inicijative za organizovanje jedne sjednice Predsjedništva, uz prisustvo predsjednika Predsjedništava i predsjednika republika na tu temu, i to u vrlo kratkom roku; imajući u vidu da je ta platforma koju je Komisija sačinila, napravljena vrlo elastično u skladu sa onim osnovnim prilazima o kojima smo mi na Predsjedništvu razgovarali; da ta platforma otvara mogućnost da svaka republika u ovoj našoj Jugoslaviji, kroz jedan proces traženja rešenja za svoj status i svoje mjesto u ili van te Jugoslavije, ima šansu i mogućnost da svoje interese, u skladu sa interesima i koje narod izrazio ili će izraziti, realizuje. Možda bi bilo dobro da se, u vezi sa ovom tačkom dnevnog reda na tome zadržimo, a razgovor oko te platforme da detaljnije povedemo na tom zajedničkom sastanku na koji bi pozvali i predsjednike republika, odnosno predsjednike Predsjedništava republika. Otvaram raspravu. Ko želi riječ? Riječ ima Vasil Tupurkovski!

VASIL TUPURKOVSKI: Jedan član te grupe se tada ogradio od teksta i saopštio to javnosti. To ima svog uticaja, imalo ga je. Ja ne znam da li se u međuv-

remenu nešto eksploitalisalo oko predloga itd. Kod mene je to, nismo stigli da se vidimo, stvorilo ideju da još malo radimo na tome, da se sastanemo, da budu sva trojica iza toga. Sada to postaje krajnje nerealno zato što je Drnovšek treći član te grupe i ne očekujem da će se uključiti opet u njen rad. Opet bi morali da vidimo da li sada to ima takvu validnost, ili nema. Ja sam i sam predložio prethodno, pošto je neambiciozno zamišljena ova tačka, možda je i ne možemo ni tretirati da mi damo inicijativu i da pokušamo da organizujemo sastanak sa predsednicima republika, o tim tačkama, uključujući i buduće odnose. Možda možemo na toj principijelnoj osnovi, jer principi ne verujem da će biti sporni; ja stvarno mislim da neće biti sporni principi. Rešenja će biti jednostavnija ako se pogodimo oko tih principa; iako smo mi to radili, odnosno ljudi koji su to radili, imali su našu orijentaciju da, na bazi prethodno usvojenih principa na Predsedništvu sa predsednicima, daju te predloge. Zato i mislim da to neće biti sporno, ali da ne idemo, u nekoj formi da je sada to platforma Predsedništva ili nešto slično, jer to će izazvati nove polemike, otvoriće te dileme itd. Bolje da mi vidimo da li možemo da održimo takav sastanak na toj temi; a principe, pošto smo usvojili u jednoj nadgradnji sa ovim idejama, nešto konkretnije, možda u usmenom izlaganju itd., ili da pokušamo da se sastanemo sa Drnovšekom, ali kažem: nisam optimista da do toga može da dođe u ovih nekoliko dana; a slažem se da treba brzo održati takav susret, pa da tako to regulišemo. Sada ići sa platformom kao što se dalo u opticaj ja ne želim sada ništa da aktueliziram ovde, kao da je to potpuno novi stvaralački čin itd., bilo bi kontraproduktivno. Sad ne bih aktuelizirao to, posle mesec i više dana, na ovakav način. Mi da idemo sa inicijativom da se sastanemo i na tom pitanju; ne treba deliti prekid od budućih odnosa: jer, ne vredi prekid vatre ako nemamo nikakvu alternativu – šta ćemo dalje, opet će biti prekršen taj prekid vatre; a da se organizujemo u Predsedništvu i sa republikama da dođemo do takve platforme za razgovor koja će omogućiti da se sastanu. Ubeđen sam, u ovom trenutku, ako idemo sa tom platformom, imaćemo neke probleme, Neke su se nejasnoće provukle, jer nismo seli. Recimo, nagađanja oko toga šta će biti, kako će biti u republikama. Možda sada imamo potrebe da uz neka nova razjašnjenja po republikama, nešto revidiramo i da oslobodimo tekst nekih od tih procena. Nije pitanje platforme da procenjuje, nego da eventualno predloži: da budemo veoma pažljivi oko toga.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam i na početku rekao ne mislim da se sada, kao Predsjedništvo, o platformi i sadržaju platforme izjašnjavamo, već više da nam to, što je urađeno u radnoj grupi, uz možda jednu sugestiju i zaključak naš interni da se pokuša, eventualno, još jedanput sa Drnovšekom da se obavi još jedna konsultacija i dogovori nešto što bi moglo biti rezultat rada Komisije i saglasnosti rada Komisije; da onda taj tekst bez prethodnog razmatranja u Predsjedništvu bude prilika da o njemu razgovaramo na sjednici Predsjedništva gdje bi imali i predsjednike republika i predsjednike Predsjedništava; i da se u tom smislu i konkretnije dogovorimo.

BORISAV JOVIĆ: Mislim da, prvo, treba da imamo u vidu da sigurno nema nikakve razlike između nas ovde, a verujem ni između članova Predsedništva, da bez obzira koliko se bude rat vodio, ipak političko rešenje mora da dođe na kraju. Što pre, to bolje. I prema tome, ta odgovornost i obaveza rukovodstvu ostaje, makar

nekom drugom, ako mi ne budemo bili. Druga stvar, koju treba da imamo u vidu, da, smo u tom pogledu napravili jedan zastoj u razgovoru oko tih stvari i da bi morali, na neki način, da vidimo da li je uopšte moguće i na koji način je moguće da taj zastoj uklonimo. Jer, sigurno da bi to možda na neki način uticalo pozitivno i na smirivanje, bez obzira što to nije sigurno. Treća stvar, mi imamo sada proces političkog dogovaranja u Evropi – oko Jugoslavije. Trebao bi verovatno neki rezimirani izveštaj – kako stvari tamo idu i oko čega se tamo jugoslovenske republike i Jugoslavija sukobljavaju; na čemu insistira Evropa, a čemu se ko opire, da znamo šta je šta; da procenimo u kojoj se to fazi nalazi i da li može Predsedništvo Jugoslavije i svi zajedno, ovde, da pomognemo da se to tamo „otčepi“. Moj utisak – koji može da bude pogrešan, ali je utisak – je da evropska konferencija, uglavnom po tim pitanjima, prolazi sličnu fazu koju smo mi ovde prolazili: razmatramo pitanje tržišta, pa da razmatramo pitanje ljudskih prava; pitanje bezbednosti; pa, onda da Evropa smatra da se to radi radi toga da neki iz Jugoslavije smatraju da je to u redu, a neki da to ne dolazi u obzir. Sve faze, izgleda, oni prolaze – slične. Bojim se da ne bude isto gubljenje vremena, kao što je bilo gubljenje vremena ovde, ukoliko se blagovremeno ne ukaže da ta taktika razgovaranja, bez obzira o čemu se radi, da li smo raspravili ključna politička pitanja i prilaze, može da bude gubitak vremena i da pokušamo da insistiramo da se, možda, zauzme stav i o tim pitanjima. Ne da im se mešamo sada, nego da naše iskustvo prenesemo i da možda nešto pomognemo, ukoliko se može. Naime, uopšte je beznačajno da li će ovo biti ili neće biti na dnevnom redu. Moje lično ubeđenje je da se na to moramo vratiti, jer su to suštinske stvari. A da li će ga sad neko uzeti u obzir ili neće – doći će sutra dan, pa će opet da ga uzme u obzir. Oni ga svi imaju i mi ga možemo poslati kao informativni materijal; koji ne moraju uopšte staviti na dnevni red. Ne moramo staviti na dnevni red. Mi na dnevni red treba da stavimo ocenu toka rada o političkoj budućnosti zemlje, i u Evropskoj konferenciji i ovde, presek stanja i naše odgovornosti i obaveze. Prosto, jednu međusobnu konsultaciju – da li mi imamo želju i obavezu i odgovornost da to unapredimo malo. Sa tog stanovišta, ja mislim da bi mogao Savezni sekretarijat za inostrane poslove, već nam je slao neke informacije, ali može i detaljno da se izvrši ocena dosadašnjeg rada u Evropskoj komisiji. Da li treba, sad uzimam u obzir to što je Vasil predlagao, Predsedništvo da oceni da mi treba da interвениšemo, ili će oni to čekati beskonačno; šta oni rade? Da li ćemo mi neka pitanja za arbitražne komisije već sada postavljati; da li ćemo mi neke priloge davati do kojih smo došli, da ne počinje ispočetka, kao na primer, materijal koji bi se mogao dati kao mišljenje određenog broja ljudi, da su to ključni problemi, ne mora da se uzme uopšte u obzir? To jedno od viđenja. Postoji tu problem da li će da se odazovu tom našem radu. Mislim da može da se desi da, oni koji su se, možda da kažem, definitivno odlučili da idu samo na ono jedno rešenje da prave svoje republike, posebne; da oni polaze od ovoga: pa vi odlučite što god hoćete, ta verzija mora da postoji, jedino je direktno za tu verziju šta ću sa vama da razgovaram, da i ne dolazim. Ali, nije slučaj sa celom Jugoslavijom i sa svima ostalima. Sada bih išao, apelom, da svi dođu, ali bih radio i bez toga ako svi ne dođu. Zašto? Zato što mi ne možemo, mi koji hoćemo da razgovaramo i da tražimo rešenje za zajednički život, da se prepustimo sudbini onih koji neće da razgovaramo. Ne možemo. Zbog toga mislim da bi to trebalo

da uradimo, da usvojimo to što je Vasil rekao, da pokušamo, ako možemo, sa Drnovšekom još malo da razgovaramo. Moje lično mišljenje je da je Drnovšek stavio jednu primedbu druge vrste – da nismo imali završni sastanak. Inače, sa stanovišta njegovih primedaba, one su usvojene.

VASIL TUPURKOVSKI: Da, posle je dao generalnu ogradu.

BORISAV JOVIĆ: Dobro. To mi možemo da prevaziđemo. Nas dvojica možemo da pitamo Drnovšeka da li ćemo da se nađemo i da vidimo. Taj materijal može biti jedan od priloga i ne mora da bude na dnevnom redu, kao i razgovor o njemu, nego razgovor o situaciji u kojoj se nalazimo. Da vidimo o čemu ćemo razgovarati.

VASIL TUPURKOVSKI: Tri elementa će biti izneta. Treba naći pravi način da se iznesu.

BORISAV JOVIĆ: Jeste. Ja mislim da, ako budemo radili kulturno, mi, u stvari, moramo da se vratimo na činjenice o tome kakvo je sada stanje i da li ćemo uopšte time da se bavimo, ili ćemo ratovati dok ne izginemo pa posle da vidimo iza nas ko će šta da uradi. Zbog toga, mislim da je vrlo važno da mi zakažemo taj sastanak i da ga zakažemo sa jednim univerzalnim dnevnom redom o razmatranju stanja, preseka političkog dogovaranja buduće Jugoslavije i dogovora šta dalje da se radi.

VASIL TUPURKOVSKI: Uzimajući u obzir i evropski mirovni proces.

BORISAV JOVIĆ: Naravno, uzimajući u obzir i tok Mirovne konferencije, dosadašnji naš rad i probleme itd., da ne polazimo od toga da li je ostvaren mir ili nije. Neće moći da bude ostvaren mir. Neće moći, i verovatno će ovo da susretne mir, pre nego mir nas.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Mi bismo mogli da imamo jednu informaciju Saveznog sekretarijata za inostrane poslove, u ko joj bismo dobili taj presjek rezultata razgovora na Mirovnoj konferenciji u Hagu, i mogli bismo imati ovaj materijal, kao dva materijala za taj sastanak i razgovor; ne isključujući mogućnost, eventualno, i drugih inicijativa koje još mogu biti.

BORISAV JOVIĆ: Da pokušamo da vidimo da li on ima neku sugestiju, ili samo primedbu da nismo imali završni sastanak.

BRANKO KOSTIĆ: Ima li još neko sugestiju u vezi sa ovom tačkom dnevnog reda? Nema. Dobro, onda smo se dogovorili. Ja bih samo da, ipak, zaključimo. Može se lako desiti da mi ne obezbijedimo prisustvo svih predsjednika, ali, mislim da bi bilo dobro da učinimo sve da omogućimo prisustvo svih i da taj razgovor bude u ovom smislu o kome je Jović govorio. Dakle, presjek tih dosadašnjih aktivnosti i na Mirovnoj konferenciji i kod nas ovdje; ova dva materijala, Informacija SSIP-a i platforma, koju je radila Komisija sa jednim terminom koji bi mogao biti razuman. Ja pretpostavljam, ako treba tu informaciju da dobijemo od Saveznog sekretarijata

za inostrane poslove, da bi trebalo dva-tri dana, vjerovatno, da se ta informacija dobije.

BORISAV JOVIĆ: I Kambovski²³ je uključen. Možda on može još bolje njima da pomogne, jer on je ekspert koji učestvuje tamo stalno, kao broj dva.

BRANKO KOSTIĆ: Da, pa da to bude, orijentaciono, možda za sedam dana da kažemo, u današnji dan.

VASIL TUPURKOVSKI: Da li je i Ministarstvo uvek prisutno u Hagu, ili ne?

BORISAV JOVIĆ: Jeste. Ministarstvo inostranih poslova, ali pošto je Kambovski zajedno sa Lončarom, sad je on njegov zamenik u zadnjoj fazi.

MILIVOJE MAKSIĆ: Samo ga zamenjuje; za ovu priliku. Inače je Kambovski u Grupi za nacionalne manjine i ljudska prava.

BRANKO KOSTIĆ: Ukoliko to i SSIP-u pripada, oni će koristiti i Kambovskog. Dobro, ako smo završili s tim, onda prelazimo na treću tačku dnevnog reda: PREDLOG ZAKONA O IZVORIMA SREDSTAVA ZA FINANSIRANJE ODREĐENIH POTREBA NARODNE ODBRANE U 1991. GODINI.

ANTON STARI: Došao je predstavnik Saveznog izvršnog veća, sada će ući da objasni taj predlog.

BRANKO KOSTIĆ: Da li je tu?

ANTON STARI: Pozvali smo ga.

BORISAV JOVIĆ: Bolje da sačekamo, pa da idemo redom.

VASIL TUPURKOVSKI: Bolje da idemo dalje, kad dođe, vrtićemo se na to.

BRANKO KOSTIĆ: Dok dođe, da ne bi gubili vrijeme, ja predlažem da mi pređemo na četvrtu tačku – razno, a kad dođe predstavnik SIV-a, onda ćemo prekinuti i razmatrati treću tačku. U okviru ove tačke RAZNO imamo više pitanja. Prvo koje sam ja notirao je INFORMACIJA O NAVODNIM OSTAVKAMA AMBASADORA IZ HRVATSKE. Ima riječ drug Maksić.

MILIVOJE MAKSIĆ: Hvala. Mi smo, družte potpredsedniče, nešto o tome govorili na prošlom sastanku članova Predsedništva, tako da bih dopunio ono što sam onda rekao, time da smo, posle onog sastanka, uputili prvo jedan cirkular svim našim misijama u kojem smo obavestili kako stoje stvari; šta je iz Hrvatske javno objavljeno.

²³ Vlado Kambovski.

BRANKO KOSTIĆ: Evo, pošto je predstavnik SIV-a tu, ja bih, ipak, da idemo redom, pa onda Ti, uz izvinjenje. Prelazimo na 3. tačku dnevnog reda PREDLOG ZAKONA O IZVORIMA SREDSTAVA ZA FINANSIRANJE ODREĐENIH POTREBA NARODNE ODBRANE U 1991. GODINI. Dobili ste tekst zakona, dobili ste jedan dopis i jedno mišljenje, a ovde je i predstavnik SIV-a Stanić, zame-nik saveznog sekretara za finansije.²⁴ Molim ga da članove Predsjedništva informiše u vezi sa ovim Predlogom zakona.

SLAVOLJUB STANIĆ: Savezno izvršno veće je 9. septembra uputilo ovaj Predlog zakona, imajući u vidu nastalu situaciju da smo iscrpili sve moguće sadaš-nje institucionalne osnove za finansiranje budžeta federacije i posebno za finansira-nje podbilansa budžeta koji se odnosi na JNA. Naime, Zakonom o finansiranju federacije, omogućeno je da se federacija može zadužiti kod Narodne banke Jugos-lavije u toku godine, do iznosa ostvarenih prihoda od carina u prethodnoj godini. Taj iznos, u vreme predlaganja ovog zakona, bio je blizu iscrpljivanja. On je, mogu reći, danas potpuno iscrpljen, jer smo uputili dodatni zahtev za zaduživanje od 6,5 milijardi za ovaj mesec, deo za JNA i deo za finansiranje drugih funkcija federacije. Naime, do juče je zaduženje iznosilo 26 milijardi, a sa ovih 6,5 milijardi upravo se iscrpljuje onaj obim koji je predviđen Zakonom o finansiranju federacije, odnosno iznos koji je naplaćen od carina u prošloj godini, uključujući u to i onaj iznos koji smo kompenzirali sa republikama i pokrajinama. Ako se sećate i ovde je bilo reči o toj operaciji za 1990. godinu, što je oko tri milijarde – odnosilo se na carine. Situa-cija je sada takva da, praktično u ovoj godini, ne bi smo mogli više koristiti kredite Narodne banke za finansiranje podbilansa JNA. Što se tiče drugih izvornih prihoda federacije, moram reći da je situacija takva da se, iz meseca u mesec, ti prihodi smanjuju. Ja imam današnji podatak, od juče uplaćeno je u budžet federacije svega 56 miliona, a da bi se ostvarilo, da kažem, predviđeni obim budžeta, to bi trebalo da iznosi u proseku oko 500 miliona za jedan radni dan. Dakle, sasvim je to simbolič-no što se ostvaruje iz izvornih prihoda. Moram reći da je sada situacija takva, da porez na promet ne plaća ni jedna republika i pokrajina, izuzev, ako nešto slučajno zaluta od direktnih korisnika koji napišu račun, a Služba društvenog knjigovodstva ne usmeri na posebne račune republika. Tako da je taj porez simboličan. Što se tiče carina, carine još uvek uplaćuje Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Vojvodina i Kosovo. I uglavnom je to nešto što dobijamo iz izvornih prihoda. Republike i pokrajine su, prema našim sada računima, zadržale 57 milijardi izvornih prihoda federacije, od čega se na carinu odnosi 16 milijardi, što je dosta egzaktni podatak; jer, Carina vodi tu evidenciju, a ostatak je porez na promet i doprinosi – porez na promet je procena. Sadašnja situacija je takva, da smo, što se tiče izvršenja budžeta, od 116 milijardi predviđenog obima budžeta, u odlukama Saveznog izvršnog veća, kao što znate, donet je Zakon o privremenom finansiranju i u okviru Zakona je dato ovlašćenje da SIV kvartalno utvrđuje odluke, Zakon je 132 milijarde, a odlukama je obim utvrđen za celu godinu – 116 milijardi. Izvršeno je 63 milijarde, od čega je za

²⁴ Savezni sekretar za finansije bio je Branko Zekan, ali je on kao hrvatski kadar 12. septembra 1991. podneo ostavku.

finansiranje JNA izvršeno 35 milijardi, a za finansiranje drugih funkcija 27, uključujući i 9 milijardi koje smo kompenzirali sa republikama i pokrajinama i nakon koje kompenzacije je trebalo da republike i pokrajine započnu sa uplatama u budžet federacije. Međutim, kao što sam rekao to se nije desilo. Ostaje nam da se izvrši, do kraja godine, prema ovako suženom obimu, 57,3 milijardi i 700 miliona; od čega za finansiranje JNA bi išlo 34,8 milijardi, a za finansiranje drugih funkcija federacije 18,8 milijardi, u kojih 18 milijardi je predviđeno da se izmire neizvršene obaveze do sada: za dopunska sredstva nerazvijenim, za invalidsko-boračku zaštitu, za socijalne programe, jedan deo? i za obaveze iz ranijih godina, koje je imala prema međunarodnim institucijama. Ovih 34 milijarde – koje se odnose na JNA, sastoje se iz dva dela. Jedan je deo koji se odnosi na neizvršene obaveze budžeta JNA do sada, slučajno je to polovina, na neizvršene obaveze do sada; a 17 milijardi se odnosi na buduće obaveze. Mi smo predložili ovaj zakon, kao jedinu mogućnost da se obezbede sredstva za finansiranje JNA do kraja godine. Obzirom na situaciju koja je u Skupštini i na neizvesnost da se zakon brzo može doneti, a kao što sam rekao, iscrpili smo danas sve mogućnosti dalje korišćenje sredstava kod Narodne banke Jugoslavije, predložili smo poseban zaključak Predsedništva; jer, jedino smo videli tu mogućnost da Predsedništvo donese zaključak, da preporuči Savetu guvernera, da do donošenja zakona omogući pozajmice za finansiranje JNA. Što se tiče ovog drugog dela, i tu je situacija dosta složena; no, mi cenimo da bismo, delom iz izvornih prihoda koji ipak pristižu iz ove tri republike i iz pokrajina, veoma suženi obim mogli isfinansirati, s tim što imamo i određene međusobne pozajmice sa podbilansom JNA, tako da i ova sredstva, koja smo sada uzeli, danas – sutra je to na Savetu guvernera – 3,5 milijarde, to bi koristili za ove druge funkcije, a za JNA pola. I još samo da kažem, da je Sekretarijat za narodnu odbranu podneo jedan amandman koji je prihvatljiv sa naše strane. Hvala.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro hvala. Ima li pitanja? Nema pitanja. Otvaram raspravu. Ko želi riječ? Ako sam dobro shvatio, po proceduri koja je uobičajena u ovakvim prilikama, Predsjedništvo bi trebalo da prihvati ovaj Predlog zakona i da ga uputi Saveznoj skupštini sa zahtjevom da se Savezna skupština izjasni o ovom zakonu, i poseban zaključak kojim bismo preporučili Savjetu guvernera Narodne banke da, do usvajanja ovoga zakona u Skupštini, omogući finansiranje za potrebe Jugoslovenske narodne armije na osnovu ovih elemenata koja bi im po zakonu pripadala, ako sam dobro razumio, u vidu akontacije. Anton Stari.

ANTON STARI: Potreba je da objasnim Predsedništvu da je ovo pitanje – utvrđivanje predloga, radi obezbeđivanja izvora sredstava za potrebe Armije u kategoriji onih pitanja koja se dvotrećinskom većinom odlučuju; šest glasova je potrebno za utvrđivanje takvog predloga. Ovde je Predsedništvo predlagač zakona i sam zakon, po proceduri je u kategoriji onih po kojima Veće republika i pokrajina može da prihvati, da donese, ili da ne donese. Ako bi se desilo da ne prihvati, onda može nastati okolnost da, ako Predsedništvo insistira na donošenju tog zakona nastane

situacija iz čl. 319. Ustava²⁵, po kojem možete doći do toga da u određenom roku, ako se ne postigne saglasnost, Veće Skupštine se raspušta, a Predsedništvu prestaje mandat. Mislim da je potrebno da znate da se radi o kategoriji tog pitanja. To je jedno.

BORISAV JOVIĆ: Šta će nam mandat ako se ne možemo finansirati?

ANTON STARI: Drugo je pitanje što ovaj amandman, koji je Armija predložila, i u ovom njihovom predlogu za privremeno razrešavanje pitanja dok se ne donese zakon, oni nijansiraju taj predlog utoliko što predlažu da Predsedništvo donese zaključak prema Narodnoj banci, da iznađe mogućnost za akontiranje i misle da ne bi trebalo locirati i uputiti taj predlog na Savet guvernera. nego na Narodnu banku, a Narodna banka prema svom instrumentariju neka razreši taj problem.

BORISAV JOVIĆ: Njihova je stvar kakvi su njihovi pravilnici.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, u tom smislu je onda korekcija onoga što sam ja pokušao da, kao proceduru, naznačim. Drug Stanić Slavoljub.

STANIĆ SLAVOLJUB: Ako dozvolite, druže potpredsedniče, da kažem još i to da je Savezno izvršno veće juče ponovo razmatralo ono pitanje finansiranja Budžeta federacije i sa nešto novijim podacima i činjenicama. Imajući u vidu svu složenost ovog pitanja i značaj donošenja zakona u Skupštini, usvojilo je da kažem, jedan poseban tekst pisma koje će Savezno izvršno veće uputiti Skupštini vezano za ovaj predlog koje Predsedništvo utvrdi; što mislim da ima značaja sa stanovišta ocene mogućnosti donošenja zakona u Veću republika i pokrajina.

BRANKO KOSTIĆ: Hvala. Želi li neko riječ? Imamo li saglasnost svih članova Predsjedništva za ovo?

VASIL TUPURKOVSKI: Ja sam, ne slučajno, ispalo je tako, ne znam, sa aspekta Ustava i Zakona, kako stojimo? Na čemu se bazira taj zaključak Predsedništva Narodnoj banci?

²⁵ Član 319 Ustava SFRJ je glasio: „Ako nadležno veće Skupštine SFRJ ne prihvati predlog Predsedništva SFRJ za utvrđivanje unutrašnje i spoljne politike ili predlog za donošenje zakona, drugog propisa ili opšteg akta čije donošenje Predsedništvo SFRJ smatra neophodnim, ili ako ne prihvati predlog Predsedništva SFRJ da se odloži donošenje zakona ili drugog opšteg akta, nadležno veće Skupštine SFRJ i Predsedništvo SFRJ sporazumno utvrđuju postupak za razmatranje spornog pitanja i određuju rok za usaglašavanje stavova o tom pitanju. Ovaj rok ne može biti duži od šest meseci. Ako se ni posle određenog roka ne postigne saglasnost u pogledu utvrđivanja unutrašnje i spoljne politike, ili u pogledu predloga za donošenje, odnosno za odlaganje donošenja zakona ili drugog opšteg akta, sporno pitanje skida se s dnevnog reda nadležnog veća Skupštine SFRJ i stavlja se ponovo na dnevni red ako to zahteva Predsedništvo SFRJ ili ako to, po sopstvenoj inicijativi, odluči nadležno veće Skupštine SFRJ. Ako se ni posle ponovnog pretresanja ne postigne saglasnost u roku od tri meseca, nadležno veće Skupštine SFRJ se raspušta, a Predsedništvo SFRJ prestaje mandat. Izbori za nadležno veće Skupštine SFRJ raspisuje se u roku od petnaest dana od dana njegovog raspuštanja, a izbor Predsedništva SFRJ mora se izvršiti u roku od petnaest dana od dana konstituisanja novoizabranog veća Skupštine SFRJ. Do izbora novog Predsedništva SFRJ, Predsedništvo SFRJ kome je prestao mandat ostaje na dužnosti.“

SLAVOLJUB STANIĆ: To je preporuka.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: To sam i ja htio pitati – koju snagu ima preporuka, jer je Predsedništvo dosta praktikovalo preporuke? Po zakonu – da.

BORISAV JOVIĆ: Preporuka – zbog aktuelne situacije, da se ne može finansirati vojska, a da može to u Skupštini i potrajati; da ne bi nastao potpuni kolaps. Eto, to je preporuka; a ako oni procene da neće da usvoje preporuku, mi ne možemo narediti, mi možemo samo preporučiti.

BRANKO KOSTIĆ: Ako sam dobro razumio – naša preporuka odavde je izraz jednog osećaja potrebe da se, u uslovima kad može biti problema sa sazivanjem Skupštine zbog situacije u zemlji kakva jeste, u Narodnoj banci pokuša naći rješenje za privremeno finansiranje dok se taj zakon usvoji u Skupštini. Dakle, to je s naše strane jedan osjećaj potrebe za to, ali to i ne znači obavezu Narodnoj banci.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Valjda će imati „sluha“.

SLAVOLJUB STANIĆ: To je preporuka, Savet guvernera odlučuje o ovim pitanjima većinom glasova, tako da je on autonoman u tom pogledu, u pogledu odlučivanja pozajmica.

BORISAV JOVIĆ: Pozajmica sredstava koja se kasnije refundira iz redovnih prihoda, ukoliko su ona odobrena. Ako se odobri, onda je deo toga kredita koji je dugoročan.

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih, u vezi sa ovim dao dva predloga. Jedan je predlog da Predsjedništvo odluči da uputi Skupštini SFRJ ovaj Predlog zakona na usvajanje; i drugi predlog – s obzirom na mogućnosti i teškoće koje mogu da nastanu u vezi sazivanja Skupštine, da Predsjedništvo preporuči Narodnoj banci Jugoslavije da, do usvajanja ovoga zakona, pokuša naći mogućnosti za finansiranje potreba Jugoslovenske narodne armije do iznosa koji je odredbama Zakona predviđen. Evo, to bi bio predlog zaključaka.

VASIL TUPURKOVSKI: Zamolio bih da se do nekog vremena sutra izjasnimo, da izvršimo konsultaciju. Ima nekih pitanja koja nisu potpuno jasna, njihovo kotiranje u Ustavu i Zakonu, sa punom mojom opredeljenošću da ne treba da se destabilizuje na ovaj način niko, pa ni Armija; uključujući i federaciju; to će se svi ma nama dogoditi. Ali, da bi to imalo potpunu težinu i da ne izazove neki novi problem u odnosima između Armije i moje Republike, ja vas molim da to pravilno razumete. Potpuno pravilno da razumete i da se ne opterećujete time.

BORISAV JOVIĆ: Problem je nastao samim tim što tvoja Republika ne uplaćuje prihod Armiji, 54 milijarde nije uplaćeno od svih republika, a ovo je manje nego što su oni već uzeli i oteli federaciji.

VASIL TUPURKOVSKI: Boro, Ti si više puta pravilno rekao – nemoj da pokrećemo, jer to je spirala. Ja ću ići korak dalje, pa ću reći: koliko Makedonija nije uplatila, koliko je Srbija uzela itd.; da ostavimo ta pitanja, uz najbolju nameru i sa sigurnošću da će sve ovo dovesti sutra. Ostavite me da, bez potrebe, ne radikalizujem odnos Makedonija – Armija, bez nikakve potrebe, da se shvati da vam sad nešto Makedonija blokira itd. Ne želim ni jedan politički faktor u Makedoniji večeras da me napadne zbog današnjeg učešća ovde, ili zbog ove odluke. Ne zbog mene, nego zbog toga što je težina situacije takva, a već znate šta se događa u Bosni, itd.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Branko, ja isto mislim da bi dobro bilo – do sutra, pošto smo tek dobili; ja sam danas prvi put vidio ovo i prvi put dobio informaciju da porez na promet ne uplaćuje ni jedna republika ni pokrajina, a da carine uplaćuje samo Srbija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina, Vojvodina i Kosovo, tako ste rekli, pa bi bilo dobro da obavimo jednu konsultaciju i da kažemo da je to predlog SIV-a.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, mi imamo formulisan predlog ovde, da zaključimo onda, ujutro do 9 sati da imamo stavove Tupurkovskog i Bogićevića, da to možemo učiniti operativnim, Mada, ja mislim da je situacija takva da ćemo mi morati – ovde sada dnevno biti.

BORISAV JOVIĆ: Smatraće se sutra da je odluka doneta, ako se njih dvojica saglase.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Nije riječ o nama dvojici, riječ je o republikama.

BORISAV JOVIĆ: Samo jeste o vama dvojici, kakve republike? Ti možeš koga god hoćeš da konsultuješ, ali tvoj glas ovde važi, a ne njihov.

BRANKO KOSTIĆ: Mislim da ne bi trebalo ni jednom, ni drugom, kao članovima Predsedništva, da otežavamo situaciju ukoliko im je potrebno i lakše da obave dodatne konsultacije dole; mada, u krajnjoj liniji, vi ovde glasate, nemate imperativni mandat nego glasate kao članovi Predsjedništva.

VASIL TUPURKOVSKI: Svi smo se pozivali na svoj narod, na razne imperativne, Ustav je u osnovi. Dobro si zaključio. Idemo dalje, biće u redu sutra.

BORISAV JOVIĆ: Samo da konstatujem jednu stvar. Ovo je prvi put od kad mi ovde zajednički sedimo, da jedan predlog Saveznog izvršnog veća, slične vrste, nismo usvojili. Prvi put. Sve predloge koje je SIV u odnosu na Skupštinu do sada dao, smo usvojili.

VASIL TUPURKOVSKI: Ali, nije prvi put da se tražio tajm-aut.

BORISAV JOVIĆ: Dešavalo se da je neko bio protiv.

VASIL TUPURKOVSKI: Ti si tražio tajm-aut.

BORISAV JOVIĆ: Za šta?

VASIL TUPURKOVSKI: Znaš kad – oko mandata.

BORISAV JOVIĆ: Samo oko moratorijuma,²⁶ ali to je drugo pitanje.

VASIL TUPURKOVSKI: To je isto pitanje – tajm-aut.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, ja mislim mi smo formulisali. Izvoli, Stane Brovet.

BORISAV JOVIĆ: Ja se izvinjavam. Ja predlažem ovo – ukoliko ne bude pozitivna odluka, sutra u 9,00 sati moramo se sastati da vidimo šta ćemo da radimo, jer mi nismo u stanju da to „preživimo“ ukoliko bude negativna ocena. Onda, moramo da se razidemo – kud koji mili moji.

PETAR GRAČANIN: Nema razilaženja.

BORISAV JOVIĆ: To da budemo načisto – ako odluka bude negativna, mi nismo u stanju dalje da funkcionišemo; ni mi, ni Armija.

VASIL TUPURKOVSKI: Imajte toliko političke volje – da sačekate do sutra, do 9,00 ujutro i da ovo ne eksploatišemo.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Predložili smo. Ima riječ Stane Brovet.

STANE BROVET: Kad se već ide u konsultacije, ja bih hteo da dodam nešto onome što je drug Stanić rekao, tako da imate kompletan pregled. Pored onoga što je rečeno što je apsolutno tačno, ukupan obim sredstava za 1991. godinu za JNA i vojne penzije je 70 milijardi, od čega 9 milijardi za vojne penzije. To je utvrđeno Zakonom o privremenom finansiranju u Skupštini za celu godinu i, naravno, to se ne može menjati, sem u Skupštini. Mi ne tražimo nikakvu valorizaciju tog iznosa zbog inflacije. To je bitno naglasiti. A, inflacija je, družu Staniću, ne varam se, već 30-tak posto, i više. Prema tome, nikakvu valorizaciju. Držimo se onoga što je utvrđeno ranije, bez obzira na inflatorna kretanja. Po tome, nama treba, kao što je rečeno, još 34 milijarde, od čega 17 za ovaj kvartal i 17 koliko smo dužni da uplatimo unazad doprinose koje nismo plaćali zbog nemanja para – doprinosi društveno-političkim zajednicama, za penzione fondove, socijalne itd. Mi ćemo od toga nastojati da ne potrošimo sve, već da oko 8 milijardi prenesemo kao neutrošena sredstva u 1992. godinu. Ja vas molim da kod tih konsultacija imate u vidu da se mi maksi-

²⁶ Misli se na tromesečni moratorijum na proglašenja nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, koji je zaključen 7. jula 1991. i sada je bio pred isticanjem.

malno racionalizujemo; da nastojimo da ne utrošimo celu sumu koju nam je Skupština dodelila; da je uzmemo kao gornju cifru bez valorizacije i da još od toga nešto prenesemo u iduću godinu.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Mislim da smo se dogovorili. Formulirali smo predlog. Sjutra, do 10,00 sati, generalni sekretar bi trebao da ima pismeni stav Tupurkovskog i Bogičevića; i, ukoliko, u vezi sa ovim ne bude bilo saglasnosti – to je već, i samim tim, naznaka da se kao Predsjedništvo moramo sastati i videti šta dalje. Time smo završili treću tačku dnevnog reda, do daljnjega. Zahvaljujemo gospodinu Staniću. Prelazimo na četvrtu tačku dnevnog reda: RAZNO. Imali smo početak izlaganja druga Maksića, i molio bih ga da nastavi.

MILIVOJE MAKSIĆ: Kao što sam rekao posle onog razgovora ovde, sastanka članova Predsedništva, mi smo odmah, znajući koliko su naša predstavništva u inostranstvu alarmirana saopštenjem iz Zagreba da je dvanaestorica ambasadora se stavila na raspolaganje Republici Hrvatskoj, a to je formulirano na način kao da su podneli ostavke, mi smo odmah uputili jedan cirkular kojim smo objasnili tu situaciju. Rekli smo da se neki ambasadori već javljaju SSIP-u i da drugačije interpretiraju stvari nego što je rečeno javno. Precizirali smo – da razumemo psihološko-političko stanje svakog pojedinca u ovim teškim trenucima i da ne želimo ni sa čim da utičemo na bilo koga ko je slobodan da se opredeli, na osnovu svoje profesionalne, lične savesti i drugih osećanja i emocija. Drugo – da, respektujući svačije opredeljenje, ipak, mora biti jedna stvar jasna – nema mesta nikakvoj dvojnosti. Veza-
nost za svoj narod je jedna stvar, i to nikome ne može biti zamereno i svako ima emocije te vrste; a sasvim druga i bitna kao kriterijum – privrženost interesima zemlje i delovanje isključivo prema instrukcijama saveznih organa i na osnovu saveznih zakona, odnosno SSIP-a.²⁷ Prema tome, svako je slobodan da se opredeli, ali da ima to u vidu. Treće, zahtevali smo od svih u inostranstvu da se uzdrže od bilo kakve netolerancije, bilo kakvog i čijeg pritiska i presije, kako bi se razbijali kolektivi i time onesposobljavale diplomatske službe, jer jedan takav potez povlači tri suprotna, i onda se ode „nizbrdo“. I na kraju smo rekli da je situacija u zemlji, kao što i sami shvataju takva, da bismo mogli odgovoriti svom osnovnom dugu, svi se moramo uzdići iznad parcijalnih interesa i konjuktornih zahteva – užih svojih sredina – i da imamo u vidu zajednički interes zemlje u celini. Uputili smo i toj dvanaestorici, odnosno jedanaestorici, jer slučaj ambasadora Gagre²⁸ u Parizu je bio odmah jasan, pošto je on podneo ostavku i dao javnu izjavu o tome, detaljnije uputstvo, obrazložili kako stoje stvari i rekli da samo njihov lični čin može da proizvodi pravne i druge posledice u pogledu ostanka u službi; da niko u njihovo ime ne može da opredeljuje njihov status; i zamolili da se opredele, na jedan način pun uvažavanja za svaki stav koji bi zauzeli. Sad dolazimo do bitnog – 10-torica, dakle; svi sem ambasadora u Beču – su nam poslali telegrame u kojima razlike ima u nijansama i u

²⁷ O raslojavanju unutar jugoslovenske diplomatije tokom 1991: Ranko Petković, *Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije*, Službeni glasnik, Beograd 1995.

²⁸ Božidar Gagro (1938–2009), rođen u Mostaru, hrvatski istoričar umetnosti i jugoslovenski diplomata, ambasador u Francuskoj. Kasnije je bio hrvatski veleposlanik takođe u Francuskoj (od 2001) i zamenik ministar spoljnih poslova Hrvatske.

stepenu emocija, ali koji se politički i pravno svode na to – „mi jesmo vezani za Republiku Hrvatsku, ili za hrvatski narod, koji su nas i poslali“, jer su to uglavnom ljudi koje su iz Hrvatske predloženi na ovu dužnost, „i ako se od nas zatraži da tamo idemo, mi nemamo kud. Ali, dok smo ovde, mi radimo samo u interesu jugoslovenskom, želimo da bude mir u našoj zemlji i podređeni smo, isključivo, SSIP-u i saveznim organima!“ Moram da dodam da sam sa nekolicinom od njih razgovarao – to su bili ponoćni razgovori, bilo je tu i suza sa njihove strane, ljudi su u velikom grču, osećaju da su izigrani, da je njihovo ime zloupotrebjeno; da su noćni razgovori, koje je vodio gospodin Šarinić²⁹, šef kabineta Tuđmana sa njima, ali sa svima – od Manile do Kuala Lumpura, do Moskve i Džakarte – i stavili im, praktično, „nož pod grlo“ da se opredele na jedan način – „sad je trenutak da pokažete lojalnost prema Hrvatskoj“. Oni su to teško doživeli i ponašali su se kao što sam rekao. Evo, slučajno, jutros je došao telegram jednog od njih – „Kao i do sada ostajem čvrsto odan i lojalan zajedništvu naših jugoslovenskih naroda i bit ću sretan ukoliko se to zajedništvo uspije očuvati“ – generalni konzul u Hanoveru. Da vam ne čitam dalje. „Izjavljujem da se nisam stavio na raspolaganje sada, gde sam u principu bio i ostao na raspolaganju svojoj republici kao njeno kadrovsko rešenje, ali posao ambasadora obavljam po jedino mogućim principima u interesu svih i po instrukcijama Saveznog sekretarijata za inostrane poslove“. Buenos Aires – ambasador. O Džakarti, to će ući u istoriju diplomatije, koliko je emotivan tekst o privrženosti Jugoslaviji. Hoću time da kažem, ostaje sporan slučaj Beča, koji, možda, nije ni svestan da treba nešto da pošalje, ali koji je, recimo, sazvao kolegijum ambasade i vrlo korektno interpretirao tu stvar, ne otvorivši ni jedan problem koji bi nas podstakao na intervenisanje. Sačekaćemo i videćemo. Imamo slučaj ambasadora pri Svetoj stolici u Vatikanu, koji naravno izjavljuje da nikako ostavku ne podnosi i tome slično; ali je sa niskom dozom ukusa, blago rečeno, kritičan i kritizerski, svađalački raspoložen prema ovim ili onim postupcima u federaciji, čak i u pojedinim izjavama upućivao je i vama neki telegram – u ponašanju drugom nema većih problema, tako da taj slučaj još moramo da ispitamo da ni u čemu ne prenačimo. Moj je predlog da se mi držimo jednog čvrstog principa. To je – dokle neko svojim izjavama, ili drugačijim ponašanjem, ili konkretnim zahtevom se promeni njegov status, ni u čemu ne naruši pravila igre koja važe za sve, i ne iskoči svojim ponašanjem iz okvira onoga kako se ponašaju svi drugi; jer ne mogu ovi kadrovi sada, odjedanput? biti apriori na pogrešnoj liniji, a svi drugi – a imamo i jako promašenih rešenja – da budu ispravni samo zato što pripadaju ovom, ili onom narodu; da dotle mi nemamo nikakvog osnova, niti šta da preduzimamo, niti da stvaramo atmosferu u kojoj su oni diplomatski predstavnici pod sumnjom. Sigurno je da će, ako se nešto bude dešavalo 7. oktobra, to biti trenutak kada će se neko opredeliti ovako ili onako; i mi ćemo kako šta bude sazrevalo tako uredno ovde vas informisati i prijavljivati; a dotle, to je diplomatska služba koju treba sačuvati, koja se ponaša na opštim jugoslovenskim

²⁹ Hrvoje Šarinić (1935). Hrvatski političar. U Zagrebu je završio gimanziju pa mostogradnju, zaposlivši se u preduzeću „Hidroprojekt“, a zatim ostvarivši uspešnu poslovnu karijeru u Fracuskoj i Južnoafričkoj republici i Maroku, a u Hrvatsku se vraća 1987. godine. Jedan je od osnivača HDZ-a i bliski saradnik predsednika Tuđmana, čiji je šef kabineta bio tokom 1991. godine. Predsednik hrvatske vlade je postao 12. avgusta 1992, i na toj funkciji bio do 3. aprila 1993.

pravicima, u kojoj ima iskakanja, ali ona nisu tipična ni za kadrove samo jedne republike. Kada ta iskakanja prevazilaze meru, mi ćemo ovde signalizirati. Jer, ukoliko ne bi bio taj osećaj sigurnosti, na jugoslovenskoj liniji, mi bismo imali u roku od mesec dana potpuni raspad diplomatske službe sa svim posledicama koje to povlače. I u tom smislu ja bih zamolio da Predsedništvo, prvo formalnoj usvoji Ukaz o opozivu ambasadora Gagre gde je čist slučaj, koji je sam podneo ostavku i dao jednu izjavu, javnu, u Parizu, koja i da nema ostavke bi zasluživala taj opoziv. On je već napustio dužnost; ja sam odmah poslao telegram da on odmah preda dužnost. Sve je uredno urađeno i tamo je jedan otpravnik poslova koji obavlja dalje stvari i sve funkcionise kako treba. Takva brza reakcija s naše strane je i sačuvala određeno jedinstvo i u kolektivu Ambasade i većoj jugoslovenskoj koloniji u Parizu. Tolerancija jednog takvog slučaja bi povukla za sobom niz kontra-reagovanja i dovela bi do raspada. Ne pokrećemo ni jedan drugi slučaj. Budno pratimo situaciju. Redovno ćemo vas obavestavati, budući da ste vi imenovali ta lica. Molio bih, predložio sam formulaciju za saopštenje, da o ovoj temi nešto kažemo za javnost. Možda da kažemo dve-tri misli: prvo, da ste obavešteni o svemu tome; drugo, da se istakne jedan princip po kojem Predsedništvo potvrđuje svoj princip ili stav, ili poverenje u sve koji su u okvirima, ti, i ti, itd., i da njihova lična osećanja i privrženosti svojoj užoj sredini, nisu u raskoraku s ovim, ukoliko ta osećanja nisu zloupotrebljena; da se navede da je donet Ukaz o opozivu ambasadora Gagre, jer to nije rutinska odluka, i da se zna da je to izuzetak iz grupe svih ovih.

I na kraju bih molio može biti za jedan stav u saopštenju koji bi se sveo na to – da Predsedništvo zahteva od Saveznog sekretarijata za inostrane poslove da i dalje ulaže napore kako bi jugoslovenska diplomatska služba bila očuvana i održavala neki stepen svoje sposobnosti, da deluje u zaštiti suverenih prava, opštih, ekonomskih i drugih interesa Jugoslavije, kao i u zaštiti jugoslovenskih građana i imovine u inostranstvu. Prosto, da se vidi, jer to su sve ljudi koji rade po vašim instrukcijama, a šefove ste vi imenovali; da ne dozvolimo da neke pukotine koje nastaju, i da nasrtaji kojima su izloženi, proizvedu neki rezultat; se zna zbog inostranog faktora koji gleda – da li ti još nekoga predstavljáš ili ne, da je to služba koja je u funkciji politike ovog Predsedništva i savezne države. Pominjem i imovinu u inostranstvu, zbog toga što se u posedu, na korišćenju naših diplomatskih predstavništava nalazi između 120 i 150 objekata, zgrada, nešto stanova sa velikim vrednostima. Mi smo, uglavnom, sve papire kojima se dokazuje pravo vlasništva koncentrisali ovde i pod kontrolom su. Imamo striktno evidenciju: sve, gde, šta, kako, po kom osnovu je to pribavljeno, u koje zemljišne knjige je upisano, čime se to pravo brani. Hoću reći, isključena je svaka mogućnost zloupotrebe u bilo kom trenutku da se neko otcepi, i da se zatekne u nekoj zgradi koja je vlasništvo jugoslovenske države, i da sebe proglasi vlasnikom toga. Preduzeto je sve da takva stvar ne može da proizvede nikakvo dejstvo, i da ova država, dok postoji, može da odbrani svoju imovinu koja je poverena nama. Slično radimo i sa svom drugom imovinom od srebra do tepiha, slika. I, u jednom haosu koji bi mogao nastati, zna se kako se to radi – nestane slika od velike vrednosti, pa se kupi na buvljaku sličnih dimenzija, a isto prikazuje – drveće; druga se okači i prođe voz. To ne može biti, svaka vrednost je fotografisana u boji, evidentirana i komisijiski utvrđena; svaki nestanak ili zloupotreba bi bio kriminal koji bi se gonio preko Interpola. O tome postoji dokumentacija i na tome radi veo-

ma savesna ekipa ljudi u Saveznom sekretarijatu za inostrane poslove. Kada sam pomenuo onu jugoslovensku imovinu u inostranstvu, hteo bih da vas obavestim i o ovome. Hvala.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Hvala Mile. Ima li pitanja u vezi sa ovim? Hoćemo li prihvatiti ovo što je sugerirao? (Odobranje). Prelazimo na sledeću tačku dnevnog reda: BELEŠKA KOMISIJE ZA ORGANIZACIONA PITANJA. Ima riječ Jugoslav Kostić.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Potpredsedniče, mi smo razmotrili ovaj zahtev Memorijalnog centra i konstatovali da nema potrebe da se te pokretne stvari skidaju i donose u centar, u Beograd. Dalje, konstatovali smo da tu Predsedništvo i nema n|kakvu nadležnost; ali, s obzirom da je ono naslednik Predsednika Republike, često se puta time bavilo, predlažemo da upoznamo Predsedništvo da smo zaključili da obavestimo Savezno izvršno veće i da te stvari tamo ostanu, a da Savezno izvršno veće preko svog nadležnog organa, upravo ovako kako je sada govorio Maksić oko stvari u zgradama ambasade, i ovde povede odgovornost za svaku stvar koja je u tim objektima.

BRANKO KOSTIĆ: Ima li pitanja u vezi sa ovim?

BORISAV JOVIĆ: Ne slažem se sa ovakvim stavom. Smatram da se nalazi mo u periodu opšte otimačine i da smo dužni da imovinu koju je moguće zaštititi, zaštitimo na najjednostavniji način; da se vredne stvari prenesu u Memorijalni centar³⁰, što se tiče Centra. I drugo, isto to važi i za pokretne stvari iz Bele vile. Odluka iz 1990. godine i odluka danas nije isto! 7-oktobra postoji mogućnost da više ne možemo da uradimo ništa. Molim vas, to je imovina federacije, sada je stanje koje svi vrlo dobro znate i mislim da je krajnje neodgovorno ne postupiti na način da se te vredne stvari sačuvaju i prenesu u Memorijalni centar gde mu je i sedište. Eto, to je moje mišljenje i za jedno i za drugo. A to, da li smo mi nadležni ili nismo nadležni, to je stalno tako; nismo, a jesmo; oni nas pitaju, a mi njima treba da kažemo; ako nas slušaju, nek nas slušaju, a ako nas ne slušaju, mi smo kazali.

JUGOSLAV KOSTIĆ: U tom slučaju to bi bio naš predlog prema Izvršnom veću da se te stvari povuku u taj Centar.

ANTON STARI: Ovde je pokušano da se na određen način definitivno kaže na prava i dužnosti Predsedništva prema jednom delu imovine i sa tog stanovišta prema Memorijalnom centru. Od Predsedništva se traži neki stav, kao mišljenje, zapravo, o nekim pitanjima. Savet Centra je potpuno autonoman i samostalno raspolaže sa određenim stvarima; a Savezno izvršno veće, prema opštim propisima, pošto se radi o saveznoj instituciji, ima određeno pravo nadzora. Drugo je pitanje imovine koja se nalazi u našim zgradama. To su te tri vile na Brionima u kojima se

³⁰ Misli se na Memorijalni centar „Josip Broz Tito“. Spor koji se otvorio tiče se imovine koja pripada centru a nalazi se van Beograda, pre svega u okviru Titove rezidencije na Brionima.

nalazi i naš inventar. U okviru tog jednog, pitanje je ona zbirka terakota koja je bila i nalazi se u Beloj vili; i to je, zapravo, imovina koja pripada Memorijalnom centru, ali je tu bila locirana zbog toga što je to određenog kvaliteta, pa se računalo da, za slučaj određenih poseta i održavanja skupova, to je prilika da se ta izložba tu prikazuje. Ja sam hteo samo da objasnim poziciju Predsedništva prema svemu tome. U osnovi sve ono što nije u vili, kao što je Mile malopre rekao, sve je to popisano, katalogizirano, procenjeno i to nema nikakvih problema sa stanovišta evidencije svega toga. Drugo je pitanje da je, takođe sva ta imovina, i pokretna, i sa stanovišta Memorijalnog centra na identičan način evidentirana. Ovo je upozorenje bilo u tom smislu, jer, praktično se može otvoriti pitanje da li se može na određen način raspolagati sa njom; ili, da li je potrebno, ili je dovoljno samo obezbediti da ne dođe dotle da se ta imovina? na neki način, zloupotrebom odnese, pokrade, ne znam ni sam koji izraz da upotrebim. Kad smo na Komisiji o tome razgovarali, onda je sa tog stanovišta procenjeno i ocenjeno da se Predsedništvo, više puta; u ova pitanja uvlačilo, manje-više, zbog toga što su, po nekoj inerciji, iz Memorijalnog centra tražili neka pokrića za neka svoja ponašanja, što nije potpuno opravdano. Međutim, nema nikakve sumnje da Predsedništvo može da izrazi jedan opšti stav prema svemu tome i zbog toga je to ovde ponuđeno – da se u tom smislu Predsedništvo informiše i da se zapravo traži od nadležnih organa; to je pre svega Memorijalni centar i savezni organ, koji prati nadzor nad radom Izvršnog veća, budu ti koji će se brinuti o sudbini svega toga. Usput da vam kažem, samo da, nezavisno od ove aktivnosti, Savezni sekretarijat za pravosuđe je pre izvesnog vremena, polazeći od situacije da je moguće da će doći do raznoraznih nesporazuma, razjašnjenja i objašnjenja, zatražio od svih saveznih organa, pa i od Predsedništva, da dostavi popis sve pokretne i nepokretne imovine kojom raspolazu u cilju preduzimanja mera za zaštitu.

BORISAV JOVIĆ: Razumeo sam ja to. Ali, ovo ko je pisao, ne mogu ga smatrati dobronamernim. Ne mogu, bez obzira na to kakva će odluka biti. „Imajući u vidu sadašnje političke okolnosti“, čitam delimično, samo iz ovoga šta Komisija smatra, kao ne znam kakve su te političke okolnosti – „ne bi bilo racionalno donositi zaključke o povlačenju pokretnih stvari sa Vange u Beograd“. Te političke okolnosti znači idu na ruku da to ostane – „međutim, celishodno je postaviti pitanje odgovornosti za bezbednost ovih stvari. Imajući u vidu da je ukupna odgovornost za bezbednost otoka, a ne stvari objekata na Vangi prešla na Nacionalni park Brione, ova organizacija treba da odgovara i za sve pokretne stvari u objektima na Vangi, a prema evidenciji koju vodi Memorijalni centar“. Dakle, stvari su naše, otok je njihov, objekti su njihovi, oni izlaze iz Jugoslavije. Doneli su odluku da izađu iz Jugoslavije. Mi sada možemo naše stvari da uzmemo i da donesemo ovde. Ali, mi njih činimo odgovornim „po spisku koji tamo postoji za te stvari“ – pa to je smešno. Memorijalni centar je ovde, ima svoje stvari da donese. To su slike, ukrasi, to su vredni predmeti; to se natovari u jedan kamion i donese. Ja lično mislim da je ovo apsolutno nekorektno napisano i umesto da kaže: sadašnje političke okolnosti govore da postoje sve mogućnosti da sutra imamo velike sporove oko ovoga, uzmi svoje i idi kući, ono što je njihovo neka ostane. Sutra, ako to ostane, onda će da vrate, pa ćemo da vidimo. Za mene isto važi: i za jedno i za drugo. Sve drugo je kamufliranje situacije u kojoj se nalazimo i namerno ostavljanje toga da se to tamo nikada više ne

može dobiti. Kakav spisak, kakvi „bakračići“, ko će to da ti gleda sutra. Druga država. Idi, pa se tuži u međunarodnim sudovima. Ja govorim realno, kako jeste. Prema tome, moj predlog je da se te vredne pokretne stvari natovare i donesu u Muzej; jer, oni su već preuzeli i odgovaraju i za otok i za zgrade, a radi se samo o muzejskim stvarima. Muzejske stvari – pokupi i donesi. Zbog čega oni da čuvaju naše muzejske stvari, zašto? Nema nikakvog razloga.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ako se već mora prihvatati ova informacija, onda bih je prihvatio i dao u nadležnost Savjetu Centra čiji je predsjednik naš član Predsjedništva, da cjelovito razmotri ovu situaciju. Jer, kada bih razmišljao ovako kao Boro, onda bih odmah postavio pitanje – šta sa ovih 150 objekata u inostranstvu i sa tim vrijednim predmetima koji su tamo, a vlasništvo su Jugoslavije? Ne bih, još uvijek, prejudicirao nikakva konačna rješenja ove zemlje. Još nije vrijeme za to: osim – mi, vi, oni.

VASIL TUPURKOVSKI: Možda iz praktičnih razloga to ne možete sada ni preneti. Neće završiti kako treba.

BORISAV JOVIĆ: Zemlje iz inostranstva ne ugrožavaju našu imovinu, uopšte.

VASIL TUPURKOVSKI: Ko sad to može da uzme? Mi više tamo fizičkog pristupa nemamo.

BORISAV JOVIĆ: Uzeli su nam 210 tona nafte u cevovodu, a neće da nam uzmu slike koje vrede milione dolara.

ANTON STARI: Mi imamo fizičkog pristupa.

VASIL TUPURKOVSKI: Kako? Nemamo više fizičkog pristupa, to je sada u vlasništvu Nacionalnog parka i u upotrebi. Mi tamo fizičkog pristupa više nemamo i Armija ne čuva više Vangu, koliko se sećam.

ANTON STARI: To je tačno. Zapravo problem obezbeđenja i bezbednosti imovine se i sa tog stanovišta zapravo pokrenulo, što je, u međuvremenu, Armija prestala to da obezbeđuje. Mi tamo našu službu nemamo, nego Nacionalni park Vanga, imajući u vidu ukupnu situaciju, radi na način kako radi. I sa tog stanovišta je to pitanje, pre svega, postavljeno. Naravno, postavlja se i ovo pitanje, dodatno – problem šta sa tim.

BORISAV JOVIĆ: Da li si čuo šta kaže Vasil: da mi već sada to, i da hoćemo, ne možemo da uzmemo.

VASIL TUPURKOVSKI: Jesi li sad razumeo? Iz inostranstva – možemo; niko nam ne brani naše stvari da donesemo. Nemoj da upoređuješ, to su različite stvari. To su zemlje koje pravni sistem poštuju. Možda će i ove nove države da se drže međunarodnih normi.

ANTON STARI: Mi možemo izraziti stav.

BRANKO KOSTIĆ: U vezi sa ovim samo bih želio da kažem da sam i ja, u jednoj komisiji, bio u prilici da postavljam pitanje vlasništva i pitanje raspolaganja određenim dobrima i objektima itd., onda kad smo Predsjedništvu predlagali promjenu odluke u onom dijelu kad je trebalo nešto izmijeniti u sistemu obezbjeđenja, baš za ostrvo Vangu. Ja sam tada obaviješten da je Predsjedništvo, još prije nekoliko godina, donijelo odluke koje su na snazi, o ustupanju tih objekata na korišćenje; dakle, ne promjeni vlasništva, nego o ustupanju tog čitavog prostora na korišćenje Nacionalnom parku Brioni. Time se ne zadire u pitanje vlasničkih odnosa, i ako je to tako, ako smo suočeni sa tom činjenicom, meni se više postavlja ovde ovo praktično pitanje – koje je Vasil sada pokrenuo, čak i pod pretpostavkom da smo, kao Predsjedništvo, nadležni da to radimo. Ima li svrhe da donosimo zaključak neki o tome?

ANTON STARI: Mislim da Predsedništvo može da traži da se vrate u Centar i ništa više. To što pripada Centru. Što pripada Predsedništvu, ja posebno naglašavam, to su dve različite stvari, Predsedništvo ima tri vile u vlasništvu na Brionima – zgrade, sa kompletnim inventarom. To pripada Predsedništvu. Imovina o kojoj se Predsedništvo brine, preko dela službe koja je tamo locirana. Druga je stvar – pokretne stvari, koje pripadaju Memorijalnom centru, a nalaze se u objektu Vange. A čitavo ostrvo i objekat ne pripadaju Predsedništvu. I u Beloj vili, takođe, ima nešto od pokretnih stvari, koje pripadaju Centru.

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih predložio da mi prihvatimo taj prilaz, koji je Komisija imala. Nije to u nadležnosti Predsjedništva, ali da Predsjedništvo može dati svoje mišljenje, svoj stav, u ovom smislu kao što je Bora Jović sugerirao; da Predsjedništvo sugerira Savjetu Centra da te stvari, koje pripadaju Memorijalnom centru, tamo i smjeste. Jer, to je bitna razlika u odnosu na objekte koji su vlasništvo Predsjedništva.

BORISAV JOVIĆ: Vlasništvo je i ostaje trajno tamo.

BRANKO KOSTIĆ: I to ostaje trajno tamo. Sutra ćemo da vidimo šta će biti sa tim. Ali, ako je Memorijalni centar tu i ima sve tu, a objekat tamo, ostrvo tamo itd., na korišćenje i u nadležnosti druge organizacije koja, praktično, nema veze sa Memorijalnim centrom, onda bi dobro bilo sugerirati Savjetu Centra da to što pripada Memorijalnom centru smjesti tu. Jeste li saglasni sa time? (*Saglasni*). Idemo dalje. Beleška Protokola Predsedništva SFRJ u vezi sa prijemom akreditivnih pisama ambasadora. Svi ste to dobili. Tu imaju neki termini, koji su predviđeni, dati. Ima li pitanja u vezi sa tim?

BORISAV JOVIĆ: O čemu obaveštava?

BRANKO KOSTIĆ: Protokol obavještava o obavezama u vezi prijema akreditiva.

BORISAV JOVIĆ: Pošto potpredsednik zamenjuje predsednika, on to mora obavljati.

BRANKO KOSTIĆ: Pa, u tom smislu je i dat predlog od strane Protokola. Jeste li saglasni? (*Saglasni*). Prelazimo na sledeću tačku: Beleška Kancelarije ordena u vezi sa potpisivanjem ukaza o dodeli odlikovanja.

ANTON STARI: Meni je upućena Beleška od strane šefa Kancelarije ordena o nepotpisanim ukazima odlikovanja koja se daju inostranim licima od 9. 10. i 24. septembra i ukazuju na potrebu da se ukazi što pre potpišu. Predlog je identičan, kao prethodno protokolarno da potpredsednik ove ukaze potpiše u odsustvu predsednika.

BRANKO KOSTIĆ: Da, ukoliko se predsednik ne pojavi u Beogradu. Možemo li to prihvatiti?

BORISAV JOVIĆ: Možemo.

BRANKO KOSTIĆ: Idemo dalje. Prelazimo na sledeću tačku. Potvrda ili donošenje odluke o, uspostavljanju diplomatskih odnosa SFRJ sa Izraelom.³¹ Mi smo već imali ranije politički stav Predsjedništva.

ANTON STARI: Maksić kaže da Leka³² nije obavio taj razgovor sa Izraelcima.

PAVLE JEVREMOVIĆ³³: Pre vremena je napustio Njujork. Dogovor je da pošalje pismo ministru inostranih poslova da poseti Jugoslaviju i da to bude učinjeno u oktobru, pre početka Mirovne konferencije o Bliskom istoku, to znači u prvoj polovini meseca.

BRANKO KOSTIĆ: Možemo li mi sada, u onom smislu, kao što smo na prošlom sastanku razgovarali, to političko opredeljenje i formalizovati, verifikovati, ovdje, na sjednici Predsjedništva. Na zadnjem sastanku smo razgovarali o tome, pa smo zaključili da taj dio ne pretvaramo sada u sjednicu Predsjedništva, nego da na prvoj sjednici Predsjedništva to verifikujemo, kao opredeljenje. Tako da bih ja samo konstatovao.

VASIL TUPURKOVSKI: Da li je taj korak uslov za ovaj stav ili ne – taj susret?

PAVLE JEVREMOVIĆ: Korak o kome je reč, Predsedništvo je svojevremeno donelo odluku o uspostavljanju diplomatskih odnosa kad proceni trenutak.

³¹ Ove odnose Jugoslavija je prekinula 1967. sa izbijanjem Šestodnevnog rata.

³² Budimir Lončar.

³³ Pavle Jevremović (1940), šef spoljnopolitičke službe Predsedništva SFRJ.

Momenat je nastupio. Dogovoreno je bilo da se učini u toku Generalne skupštine. Međutim, Lončar je ranije napustio zasedanje, pa se mimoišao sa ministrom.

VASIL TUPURKOVSKI: I sada?

PAVLE JEVREMOVIĆ: I sada Predsedništvo da osnaži taj stav i se uputi poziv da ministar dođe ovde.

VASIL TUPURKOVSKI: Čiji je predlog – SSIP-a?

PAVLE JEVREMOVIĆ: Na predlog SSIP-a. Da.

BRANKO KOSTIĆ: Da li ste saglasni? (*Saglasni*) Sledeće pitanje je Odluka o razrešenju zamenika generalnog sekretara Predsjedništva SFRJ zbog odlaska u penziju i imenovanju zamenika. Jugoslav Kostić ima riječ.

JUGOSLAV KOSTIĆ: I to je bilo na dnevnom redu naše Komisije. Mi smo konstatovali da zameniku generalnog sekretara Predsedništva, Nahtigalu,³⁴ ističe mandat 15. ovog meseca. Da on do kraja godine stiče sve uslove za odlazak u penziju. Mi smo procenili da imamo i mlađe snage u stručnoj službi Predsedništva. Da bi bilo opravdanije da sada idemo na imenovanje novog čoveka, a da njemu ne obnavljamo mandat, jer on ide u penziju. Predlažemo druga Anđelka Maslića, sekretara Saveznog saveta za zaštitu ustavnog poretka.

BRANKO KOSTIĆ: To je sa terminom 16. oktobar?

ANTON STARI: Da, Predsedništvo treba da konstatuje da Nahtigalu ističe mandat i po tom osnovu prestaje mu funkcija, a od 16. da imenuje novog zamenika. Pa, ako bi bila saglasnost, onda bi meni bilo najopravdanije da se to učini već sada, a da se vest ne da do 16.

BORISAV JOVIĆ: Prihvatamo.

BRANKO KOSTIĆ: Ima li primedbi? Nema. (*Saglasni svi*). Ja imam još pod razno, što je Bora tražio, informacija Tupurkovskog.

BORISAV JOVIĆ: Ja bih tražio reč.

ANTON STARI: Predlažem da Jevremović da obaveštenje, pošto ste ga zadužili, da kaže šta je bilo sa Memorandumom.

PAVLE JEVREMOVIĆ: Ukratko, ja sam kontaktirao saveznog sekretara. Memorandum je bio već potpisan i Vejnands je na putu iz zemlje. Upozorio me je

³⁴ Ivan Nahtigal (1930–2015). Kao hrvatski kadar bio je pomoćnik ministra i zamenika ministra saveznog ministarstva za pravosuđe i zamenik generalnog sekretara Predsedništva SFRJ.

da je iznenađen da se to pitanje javilo kao kontraverzno; da se ukazalo da se Memorandum o proširenju Misije na Bosnu i Hercegovinu oslanja, i izvodi iz ranijih memoranduma o monitoringu, i da je više mera predostrožnosti ili, kako da kažem, zajednička mera predostrožnosti protiv eventualnog širenja sukoba na teritoriju Bosne i Hercegovine. Da bi se u ovoj prvoj fazi u početku oslanjalo na centar u Zagrebu i od ljudi koje ovaj Regionalni centar u Zagrebu već ima. Oni u toj kvoti od dve stotine nisu sve ni iskoristili. Dokument kao takav, zavisi od ispunjavanja i saglasnosti obe strane. A, jedna konkretna poluga, ako bi se javio neki nesporazum oko broja monitora je, sa naše strane, jer je potrebna saglasnost, s obzirom da mi snosimo troškove, odnosno Bosna i Hercegovina snosi troškove njihovog boravka ovde i troškove osiguranja i ovog drugog. Smatrali smo za potrebno da se to sa Holanđanima može definitivno precizirati naknadno.

BORISAV JOVIĆ: Ja predlažem da Predsedništvo donese svoj radni zaključak, da u vezi sa ovim nastalim pitanjem, ja sam nanovo proverio kako to piše. Tamo piše na način, koji bi se mogao tumačiti drugačije, „konstatuje da na postavljeno pitanje o kom se broju monitora radi za Bosnu i Hercegovinu“, da je odgovoreno – da se radi o proširenju funkcije Misije na Bosnu i Hercegovinu u okviru istog broja koji je dogovoren, a ako bude potrebno da se broj drugačije reguliše, da to pretpostavlja novo, zajedničko utvrđivanje broja. I da se o tome obavesti Vajnands. Mi ne sporimo i veći broj, ali mora biti napisano koliki.

PAVLE JEVREMOVIĆ: Izvinjavam se, u prethodnom memorandumu stoji broj 200, a kaže „po potrebi se on može povećati uz saglasnost stranog potpisnika“.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, to je ovo što je Boro predložio kao radni zaključak.

BORISAV JOVIĆ: Ovaj Sporazum se ne vezuje za taj broj. Samo je tu problem.

BRANKO KOSTIĆ: Meni lično neće smetati ako bude i hiljadu njih potrebno.

VASIL TUPURKOVSKI: Može se povećati uz prethodnu saglasnost. Postoji ta klauzula.

BORISAV JOVIĆ: Razumite, ovde piše: „broj posmatrača utvrđuje rukovodilac Misije iz Zagreba“.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne, Boro, hoću da kažem, da ovo što predlažeš ima osnovu u toj klauzuli.

BORISAV JOVIĆ: Dobro, ja mislim da to isto mi zaključimo, to i njih obavestimo, da to tako posmatramo, ako im treba veći broj, slobodno neka predlože.

VASIL TUPURKOVSKI: Zato, što već postoji klauzula, kao osnov za ovo što predlažeš.

BORISAV JOVIĆ: Dobro, i to smo završili.

BRANKO KOSTIĆ: Prelazimo na sledeće pitanje. Ima reč Bora Jović.

BORISAV JOVIĆ: Rezolucija Saveta bezbednosti 713. od 1991, usvojena 25. septembra, koja se odnosi na nas. Prvi pasus kaže: „Svestan činjenice da je Jugoslavija pozdravila sazivanje sastanka Saveta bezbednosti pismom koje je stalni predstavnik Jugoslavije uputio predsedniku Saveta bezbednosti“, pa navodi broj. Tako počinje. Ja mislim da smo mi primili k znanju to i da smo prihvatili da učestvujemo u radi Saveta bezbednosti, ali da li smo mi to i pozdravili, ja bih želeo da vidim to pismo. Želeo bih da ga vidim, i da vidim kakva je instrukcija iz SSIP-a data za to pismo. Radi se o vrlo važnim političkim stvarima. Kad budemo to videli, instrukciju koju je dobio iz SSIP-a, o tekstu i sam tekst pisma, onda ćemo dalje razgovarati.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro.

VASIL TUPURKOVSKI: Proceduralno, mi smo se morali složiti, to se radi diplomatski na jedan uzvišen način, zato je taj pozdrav.

BORISAV JOVIĆ: Svejedno, hoću da vidimo tekst. Vidi Vasile, znam ja šta je član Predsedništva Jugoslavije i da je za našu zemlju dobro da ima što više kontakata. Ti si imao kontakte, ja uopšte o tome ne stavljam primedbu, vrlo je dobro što su bili prisutni iz Ambasade i apsolutno, oni su to korektno i javljali verovatno. Dve tačke, koje su mene jako zabrinule; o tvom razgovoru sa Iglbergerom.³⁵ Jedna je tačka, u kojoj si ti vrlo sugestivno njemu odobrio njegov predlog za rešenje jugoslovenske krize, da se prizna Slovenija i Hrvatska, a ne prizna Srbija i ostali koji su sa Srbijom. I da se na taj način Srbija stavi u poziciju, da kažem, međunarodne izolacije, od reči do reči – približno kaže: „Šta vi mislite o političkom potezu da se priznaju Slovenija i Hrvatska, a da se Srbija ostavi izolovana i ne prizna u raspadu Jugoslavije, da li bi to moglo da pomogne?“ A ti si rekao, bar prema Mujezinoviću:³⁶ „Verovatno da bi to bilo dobro“.

³⁵ Lorens Iglberger (Lawrence Eagleburger, 1930–2011). Službenik američke ambasade u Jugoslaviji bio je od 1961. do 1965, a od 1977. do 1980. bio je ambasador u Beogradu. Iglberger je kao zamenik državnog sekretara od 1989. do 1992. bio i glavni savetnik administracije predsednika Džordža Buša „starijeg“ za pitanja nastala raspadom Jugoslavije.

³⁶ Dževad Mujezinović (1934–1992). Jugoslovenski diplomata (od 1969); od 1976. do 1980. bio je zamenik jugoslovenskog ambasadora pri Ujedinjenim nacijama, a za ambasadora u Vašingtonu postavljen je 26. novembra 1989. godine. Funkciju ambasadora u Vašingtonu vršio je i kada je 27. aprila 1992. konstituisana Savezna Republika Jugoslavija. Posle uvođenja sankcija, Džejms Bejker, šef američkog Stejt departmenta, povukao je njegovu akreditaciju. Već oboleo od kancera, u Beograd se vratio 1. jula. Preminuo je 28. avgusta 1992. na Vojnomedicinskoj akademiji u Beogradu.

VASIL TUPURKOVSKI: Čitaj moj stav koji je autentično prenet: „da bi priznanje Hrvatske i Slovenije direktno vodilo u eskalaciju rata“, sa čime se on slaže.

BORISAV JOVIĆ: Ja molim da pogledaš telegram koji smo dobili, to je mene zapanjilo, jer ako jedan član Predsedništva ima takav prilaz, onda je to jedna stvar koja nama onemogućuje saradnju.

VASIL TUPURKOVSKI: Prilaz je iznet autentično i morao si bar da ga vidiš.

BORISAV JOVIĆ: Ja te molim da pročitaš tu depešu.

VASIL TUPURKOVSKI: Nisam je video.

BORISAV JOVIĆ: Drugo, izložio si njemu koncept kako misliš da se reši jugoslovenska kriza. U tom konceptu si izneo, kako bi se rešilo pitanje Srba u Hrvatskoj, da bi ostali u okviru Hrvatske sa nekim autonomijama, sa tvrdnjom da bi to Srbija prihvatila. Nisi kompetentan i pogrešna je tvrdnja. Pitanje je da li bi ti Srbi to prihvatili, a ne da li bi Srbija prihvatila. Prema tome, mislim da to nije bilo dobro i da bi trebalo da se takvih stvari čuvaš, jer unosi, jednostavno kod vrlo značajnih partnera, određene informacije koje mogu njih da usmere na pogrešan pravac. To je primedba moja. Ti uzmi taj telegram pa pročitaj. Lično mislim da to nije dobro da se tako radi. O Srbima u Hrvatskoj treba Srbi da se izjasne.

VASIL TUPURKOVSKI: Sigurno. Da li mogu da odgovorim? Kao prvo, ja ću pročitati, moj stav je bio potpuno jasan i on ga je podržao, ne ja njegov da sam podržao i videćemo o čemu se radi i daću ako treba i tebi dopunsko objašnjenje. To je potpuno u kontroverzi sa onim što ja smatram oko priznanja. On je podržao moj stav. Znači, ne znam o kakvom se tekstu radi, to ću videti. Ali, potpuno je jasno da si morao da vidiš moj stav, tako da bar ima neke kontradiktornosti, ako si čitao pažljivo. On se složio sa mojim stavom. Ja sam taj stav uporno iznosio svuda. „Da priznanje u ovom trenutku znači direktnu eskalaciju rata“. I svi su se slagali, bez izuzetka, video sam sto ljudi. Drugo, oko ovog drugog, ne govorim ja u ime srpskog naroda. Ja sam izneo moje gledanje na činjenicu da se svi okreću oko prekida vatre, a da niko ne razmišlja o paketu, a paket, mir i budući odnosi je jedini mogući izlaz iz naše situacije. Ja sam to i ovde govorio. To je moje gledanje. Znaš u čemu si veoma kontradiktoran, postoje razni projekti i ti projekti podrazumevaju opšta rešenja, pa normalno da direktno zavisi od aktera koji će odlučivati, od subjekata koji će odlučivati, ali onda mi moramo da ćutimo, samo možemo da kažemo kako gledamo parcijalna rešenja, a ne opšta rešenja, a ja na opšta rešenja gledam, i tako sam ih shvatio, u principijelnom smislu, kada nema povreda granica upotrebom sile, a ima maksimalni respekt poštovanja, uz evropske nove garancije za ljudska i nacionalna prava. Znači, i za Srbe u Hrvatskoj.

BORISAV JOVIĆ: Ti tražiš da se Srbija pita o Srbima u Hrvatskoj. Ti uopšte njih ne priznajesh. Ti kažeš: Srbija će se složiti, ona se neće ni složiti, nego da li će se Srbi složiti. Naravno, da treba da se pitaju oni kojih se tiče.

VASIL TUPURKOVSKI: Pa normalno.

BORISAV JOVIĆ: Prilaz ti je opasan, zbog toga što ti, kad se radi o makedonskom pitanju vrlo dobro razumeš stvari, a kad se radi o srpskom pitanju, ti njih ne priznajesh da postoje.

VASIL TUPURKOVSKI: To nije tačno. To je tvoja izjava. Tvoja izjava je da ja ne priznajem Srbe, to nije tačno.

BORISAV JOVIĆ: Pa, ti ih previše priznajesh.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne, ja gledam na stvari kako se, eventualno, može izaći iz ove situacije. Smatram da je izlaz u respektu ljudskih i nacionalnih prava za Srbe. To ja smatram, ako ih ne priznajem, onda bih rekao nema priznavanja.

BORISAV JOVIĆ: Samo da si kazao: „Ali i njih treba pitati da li će se s tim složiti“.

VASIL TUPURKOVSKI: Pa, normalno da će oni odlučivati o svom statusu kad smo rekli: „samoopredeljenje naroda je ključna stvar“.

BORISAV JOVIĆ: Pročitaj još jednom, pa ćeš videti.

VASIL TUPURKOVSKI: Hoću, ali to nije moj govor, treba imati nešto što je stenogram, ja ne znam kako taj čovek beleži.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam pažljivo pratio isto ove izvještaje o razgovorima, moram odmah da kažem u vezi ovog prvog pitanja, da sam u jednoj od tih depeša vrlo jasno našao stav Vasilov, koji je on izložio, ne znam da li je to bilo sa Iglbergerom ili sa nekim drugim, gde je on izašao sa stavom da svako separatno priznavanje nezavisnosti Slovenije i Hrvatske, moglo bi samo da vodi zaoštavanju krize i eskalaciji ratnih sukoba u Jugoslaviji. I zbog toga, vjerovatno, ovo vezano što je Bora našao u ovoj depeši, koju ja nisam pogledao.

BORISAV JOVIĆ: To je na početku izložio, a na kraju kada je Iglbergera njega pitao: „A šta misli za ovo rešenje“, rekao je: „Možda bi bilo dobro“.

VASIL TUPURKOVSKI: Normalno, on pita: „Ako vas pritisne Buš, možda će dati efekte“. Šta da mu kažem – ne znam, pitaj Srbiju. To je bio razgovor. Boro, nemoj da izvlačiš velike zaključke. Najveći zaključak koji treba da izvučeš je to – da su ljudi bili prisutni i da su mogli sve da beleže, i razgovorima sa Makedoncima.

BORISAV JOVIĆ: Ja što sam imao da ti kažem – to sam rekao, a ti kako god hoćeš.

BRANKO KOSTIĆ: Ja vam predlažem, da sada pri kraju ovog djela sjednice, prije nego što saopštenje pogledamo, ipak i tu formalnost obavimo, iako nije formalnost – ja imam nekih primjedbi, da ove zapisnike koje ste dobili verifikujemo. Ima tih zapisnika dosta. ma li neko primjedbe na Zapisnik sa 132. sjednice? Nema primjedbi. Zapisnik sa 134? Nema primjedbi. Zapisnik sa 135? Nema primjedbi. Zapisnik sa 136? Nema primjedbi. Zapisnik sa 137? Nema primjedbi. Zapisnik sa 138? Ja imam tu primjedbu, na strani 2. tačka 1. drugi pasus – mislim da bi formulacija trebalo drugačije da bude data: „U okviru diskusije o eskalaciji rata u Republici Hrvatskoj konstatovano je da napori koji su ulagani na uspostavi i poštovanju prekida vatre, nisu bili produktivni. Sistem koji je uspostavljen da bi se mir u Hrvatskoj obezbjedio – nije dao konkretne rezultate“. Ja mislim da takva konstatacija, ona je bila, možda, od ponekog od članova Predsjedništva, ali mislim da je osnovna konstatacija bila ona koja je bila prisutna i u izvještajima Komisije, i od samog početka od najvećeg broja nas – konstatacija da se, u nedostatku političke volje i spremnosti, obje strane u sukobu, da poštuju dogovor o prekidu vatre, nije mogao očekivati značajniji rezultat u prekidu vatre i poštovanju prekida vatre. A, ako hoćemo da govorimo o konstatacijama tog sistema koji je bio, o njegovim rezultatima, mislim, u onom djelu dok je ta Komisija aktivno radila, da je u tom djelu bilo rezultata u radu i bilo izuzetnog napora i angažovanja svih članova Komisije, mnogo neposrednih kontakata i dosta rezultata u onom djelu koji je trebao da znači stvaranje nekakvih uslova za međusobno povjerenje, za razmjenu zarobljenih lica, za stvaranje uslova za obavljanje sjetvenih radova itd. Zbog toga, mislim da bi dobro bilo da se ta formulacija odgovarajuće popravi. Evo, to je moja primjedba na Zapisnik sa 138. Da li ima još neko? Nema. Zapisnik sa 139? Nema primjedbi. Zapisnik sa 140? Evo, na strani 3 – predlažem izmjene u polovini ovog prvog pasusa na str. 3. koje bi više odgovarale. Dakle, tamo gdje se govori o Republici Hrvatskoj – „da se stvore preduslovi za demokratsko nalaženje rješenja o budućem ustrojstvu zemlje, s tim što su imali „i“, umjesto ovo „određene“, „s tim što su imali i rezerve“. Riječ je o ovom stavu članova Predsjedništva oko Deklaracije. Dakle, „s tim što su imali“, da se briše ovo „određene“, nego da se kaže i „rezerve“, i da se doda – „ili neslaganja na dio Deklaracije u kojem se ukazuje na uzročnike i odgovornost pojedinih činilaca za sukobe u Republici Hrvatskoj“. Tu se može staviti tačka, briše se ovo „s tim u vezi“, ili „s tim da su se“, pa da se nastavi nova rečenica. „U tom pogledu stavovi dr Vasila Tupurkovskog i mr Bogića Bogičevića, razlikovali su se od stavova ostalih članova Predsjedništva SFRJ, koji su imali rezerve i primjedbe. I, dogovoreno je da svaki član Predsjedništva SFRJ, ponaosob, može da obrazloži javnosti svoje stavove“. Mislim – preciznije je to dato, u skladu sa onim što smo razgovarali. Ima li još primjedbi?

Nema. Zapisnik sa 141. sjednice? Nema primjedbi. Zapisnik sa 142? Nema primjedbi. Znači, usvojili smo ove zapisnike sa nekoliko korekcija koje smo notirali. Sad, predlažem da pogledamo ovaj tekst Saopštenja za javnost.

BORISAV JOVIĆ: Ja imam neke sugestije. Prvo, mislim, mada nismo to izričito razgovarali, a pominjali smo – mislim da ne bi mogli pred javnost da izađemo, bez jedne rečenice u kojoj bi kazali da se Predsedništvo ogradilo od aktivnosti predsednika Predsedništva zadnjih dana. Da nabrojimo par stvari koje je on vršio: o upotrebi bojnih otrova u Jugoslaviji, o zahtevu da se izvrši ekonomska blokada Jugoslavije, i ovakve stvari koje ne priliče predsedniku. Ogradimo se od toga, i nabrojimo neke stvari. Mislim da javnost ne bi mogla da pređe preko toga da ne kažemo ništa. To je jedna stvar. Druga stvar – mislim da tu nešto na trećoj stranici na dnu, nije baš najčitkije napisano kad se govori o toku rada Međunarodne konferencije o Jugoslaviji. To treba malo jasnije da se napiše u cilju praćenja toka rada Međunarodne konferencije i podsticanja njenih rezultata. I, na četvrtoj stranici, prvi pasus koji govori o Bosni i Hercegovini. Ja bih kazao da je na današnjoj sednici Predsedništvo razmatralo, u okviru ukupne bezbednosne situacije i situaciju u Bosni i Hercegovini, ali je zaključilo da će detaljnije razmatranje nastaviti u zajednici sa predstavnicima Bosne i Hercegovine. Iz ovoga je nejasno. Upoznati smo u okviru opšte situacije, i produbljeno sa konkretnim odlukama, nastavice u zajednici sa njihovim organima. Jeste malo široko. Možda bi moglo ovo na drugoj stranici, ta dva prva velika pasusa malo da se skrate, ali veliko je pitanje koliko bi bio oštećen tekst. Ne mora da se skraćuje.

STANE BROVET: U vezi s tim, dozvolite da kažem nešto – u vezi drugog pasusa. On će se morati skratiti, jer ovo što sam ja iznosio da sadrži pismo, to je ne na osnovu posedovanja pisma, nego na osnovu prepričavanja pisma, i mi ne možemo ovde da prepričavamo šta je prepričano o sadržini tog pisma, jer može neko da kaže da to nije tačno.

BORISAV JOVIĆ: Dobro.

STANE BROVET: Pismo Van den Bruku se mora ispustiti – dok mi ne dobijemo original ovog pisma i šta, u stvari, u njemu piše.

BRANKO KOSTIĆ: To je znači na str. 2 drugi pasus?

BORISAV JOVIĆ: Može samo da se konstatuje da su preduzimate neposredne mere iz kojih se jasno vidi da nema nameru da sprovedi, i gotovo.

STANE BROVET: Ali, ne možemo citirati.

BORISAV JOVIĆ: „Predsedništvo je upoznato sa konkretnim aktivnostima iz kojih se jasno vidi da su namere drugačije od onih koje su potpisane u Igalu“.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Načelna primjedba, sugestija – da se saopštenje znatno skрати, da pokušamo u ovoj fazi izbjeći dio ocjena i kvalifikacija i ostavimo prostor da se okupimo bar još jedanput kao Predsjedništvo u kompletnom sastavu, da se na početku iznese prijedlog Bosne i Hercegovine koji nije prihvaćen, da se održi sjednica u Sarajevu danas, gdje bi bilo kompletno Predsjedništvo.

BORISAV JOVIĆ: Ovo prvo nisam razumeo, izvini. Prvi predlog ti je bio?

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Da se skрати. Za mene je bio prihvatljiv koncept, neke stvari su izostavljene, Vasila Tupurkovskog, saopštenja sa ove sjednice, uključujući i prijedlog da Armija objelodani sve ono što je govorio admiral Brovet ovdje, da se da na uvid javnosti sintetizovano i da se ovog puta dio ovih kvalifikacija i ocjena izostavi kako bi uspostavili prostor da se Predsjedništvo okupi u bilo kojem mjestu i bilo kada još. Mislim da nam je svima u interesu. Sad bi trebalo malo vremena da se preradi.

BORISAV JOVIĆ: Koji pasus misliš da je previše širok?

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ima ih više.

PETAR GRAČANIN: Da ne bude kasno?

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Nema ovde prijedloga ionako, Pero, već su kvalifikacije i ocjene.

BORISAV JOVIĆ: Mi ovde imamo ocenu situacije i ocenu stanja. Ja ne znam kako može da se očekuje da ćemo da se okupimo u punom sastavu? Tu nema ni govora.

PETAR GRAČANIN: To ne bi trebalo čekati.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Onda je kraj.

PETAR GRAČANIN: Neće biti kraj.

BORISAV JOVIĆ: Bolje da redigujemo mi ovo što možemo, maksimalno; što treba da skratimo – da skratimo.

PETAR GRAČANIN: Moramo da damo nešto, ginu ljudi.

BRANKO KOSTIĆ: Ja mislim da bi ova sugestija koju je Bogić dao, da bi dobro bilo; čitava javnost jugoslovenska je obavještena da ćemo mi na današnjoj sjednici razmatrati političko-bezbednosnu situaciju u zemlji, ali s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu i mislim da bi zbog toga imalo razloga na samom početku saopštenja da se ipak jednom rečenicom konstatuje.

BORISAV JOVIĆ: Ima ovde.

BRANKO KOSTIĆ: Ima na 4. strani.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ja ću pokušati predložiti na početku, i zašto je skinuto s dnevnog reda.

BRANKO KOSTIĆ: To treba na početku reći; trebalo bi reći zašto smo skinuli to.

BORISAV JOVIĆ: Da pokušamo tačno onako kako on smatra da treba u vezi sa njegovim.

BRANKO KOSTIĆ: Mislim da bi trebalo ovde i u saopštenju javnosti dati u onoj mjeri u kojoj je to neophodno, dakle, kako je to bilo ovde na Predsjedništvu, ali i njemu kao članu Predsjedništva iz Bosne i Hercegovine ne otežavati poziciju i položaj, u istom smislu kao što smo i ovo oko Zakona prihvatili Vasilovu sugestiju da sutra oko toga vidimo.

BORISAV JOVIĆ: To je u redu, onda iza tog pasusa ide. Ja, isto; mislim da ovaj poslednji pasus na 1. strani, koji se prenosi na 2. stranicu, mogao bi da se skрати samo na prvu i drugu rečenicu. Dovoljno je to. Ovo, koliko je napada bilo i da je ranjen veliki broj vojnika, i to je dosta. Ovo posle, na kasarne, na aerodrome, to bi mogli da izbacimo; previše je široko.

STANE BROVET: Predlažem, ovaj poslednji stav na 1. stranici: „Nakon potpisivanja Izjave o prekidu vatre od 17. septembra u Igalu, oružane formacije Republike Hrvatske nastavile su sa napadima na jedinice JNA, posebno u kasarnama i vojnim objektima“, jer nije samo u kasarnama.

BORISAV JOVIĆ: Ovo, „263 napada“ da ostane, a ovo možemo dalje, eventualno. Još jednu rečenicu bi mogli da ostavimo – da je poginuo i ranjen veliki broj pripadnika, ako mislite da je to pametno da napišemo, a ovo dalje da brišemo. Ako i to nije politički dobro, onda možemo i to da izostavimo da ne plašimo narod.

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih to izbacio.

BORISAV JOVIĆ: Da, bolje da izbacimo; samo do ove rečenice, dosta. I onda cela ova dva velika pasusa da izbacimo. Onda je ovde rasterećen tekst vrlo dobro.

VASIL TUPURKOVSKI: Stranica 1. 4. stav. On se posle ponavlja na 3. stranici pa ja predlažem, u trećoj rečenici tog stava gde kaže: „Već su očigledni pokušaji da se oružani sukobi...“ Da stavimo: „Već su očigledne opasnosti da se oružani sukobi prošire na Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru i otvore nova ratna žarišta u zemlji“, pa od 3. stranice da prenesemo 2. stav gde se opet ponavlja: „da se prenesu na Bosnu i Hercegovinu, Crnu Goru i druge delove zemlje“, samo poslednju rečenicu, da je prenesemo na 1.: „Ocenjeno je da to ozbiljno pretilo da dovede do još težih međunarodnih sukoba, i da se Jugoslavija nalazi pred neposrednom ratnom opasnošću“.

BORISAV JOVIĆ: To da prenesemo napred, jer šta će nam dva puta isti pasus.

VASIL TUPURKOVSKI: Da, a ovo se briše onda prethodno, o Crnoj Gori jer to je dva puta Hercegovina, itd. To je lakši deo. Nešto ste pomogli što ste izbrisali ova dva stava, ali mislim da nije momenat za ove konstatacije u 5. stavu na 1 . stranici.

BORISAV JOVIĆ: „Nakon potpisivanja izjave“?

VASIL TUPURKOVSKI: Za fašizam, neofašizam, da to se locira tako jednostavno u ovim naporima našim. To možemo da ostavimo onima koji su takve ocene izneli da ih iznesu, ili, kao što sam ja predlagao da Jugoslovenska narodna armija sve ove podatke saopšti, ali ne možemo mi da budemo bilten za te podatke. Mi moramo da sebi omogućimo da delujemo. Nema delovanja, gotovo je to.

BORISAV JOVIĆ: Ja predlažem, Vasile, da mi ovo prevaziđemo. Ova druga rečenica o Armiji je dobra, a prva rečenica treba da bude o ugroženosti stanovništva; da u nekim delovima zemlje, posebno u Republici Hrvatskoj, i onda da kažemo da su se sukobi do te mere rasplamsali da su elementarni uslovi života i imovine su ugroženi; to da istaknemo. Ne bi ja davao kvalifikacije političke nego ratne kvalifikacije. Mislim da to može da se popravi na bolje.

VASIL TUPURKOVSKI: Može, samo što mi imamo prethodno ocenu da je krajnje dramatična situacija i da preti sveopšti građanski rat, svi su ugroženi.

BORISAV JOVIĆ: Pa, onda prvu rečenicu da izbacimo.

BRANKO KOSTIĆ: Ne, nego može da se kaže: „U nekim dijelovima zemlje, posebno u Republici Hrvatskoj, ozbiljno je napadnut integritet oružanih snaga SFRJ“, mislim to da se uradi. To je onda stav o JNA, a izbacuju se ove političke kvalifikacije.

BORISAV JOVIĆ: Da, dobro, može i tako.

BRANKO KOSTIĆ: Znači: „U nekim dijelovima zemlje, posebno u Republici Hrvatskoj... “

VASIL TUPURKOVSKI: Imamo u sledećem stavu.

BRANKO KOSTIĆ: U kojem stavu?

VASIL TUPURKOVSKI: Pa, već u sledećem stavu imamo da je JNA napadnuta 263 puta od 17. septembra. I sad ti daješ političku ocenu empiriji. Svako će shvatiti šta znači 263 napada.

BORISAV JOVIĆ: Izbacimo ceo taj drugi pasus u cilju „sloge u kući“, nema potrebe.

VASIL TUPURKOVSKI: Misliš ceo 5. pasus.

BORISAV JOVIĆ: Ceo taj pasus da precrtamo da se složimo, što da se svađamo oko toga.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne treba da se svađamo, nema potrebe.

BORISAV JOVIĆ: Imaš pravo.

VASIL TUPURKOVSKI: Dobro, druga dva ste vi izbacili. Ja mislim da onaj daljnji stav o JNA i napada u drugim sredinama, opet regrutacija, mobilizacija, da isпустimo, o tome nije danas bilo reči i to je poznato.

BORISAV JOVIĆ: Važi, neka se precрта.

VASIL TUPURKOVSKI: Drugo smo rešili. E, sad, oko ovog daljeg razvoja ukupne političko-bezbednosne situacije.

BORISAV JOVIĆ: Gde je to?

VASIL TUPURKOVSKI: To je 3. strana 4. ili 3. stav sa onim koji je prenet: „Predsedništvo SFRJ će zavisno od daljeg razvoja ukupne političko-bezbednosne situacije doneti odgovarajuće odluke, preuzeti ustavne i zakonske funkcije iz svoje nadležnosti“ – to možemo da kažemo. Sad, opet da govorimo o proglašenjima itd., to ćemo videti, možemo li, ne možemo.

BORISAV JOVIĆ: Precrtaćemo to „proglašenje rata“, kad proglasimo tada ćemo reći, ako proglasimo.

VASIL TUPURKOVSKI: Sigurno.

BORISAV JOVIĆ: Znači, shodno tome, ostaje od: „i shodno tome“ – preuzeti ustavne i zakonske funkcije iz svoje nadležnosti“.

VASIL TUPURKOVSKI: Ovo je konstatacija o tome da ne možemo da radimo sledeći stav: „i rad Predsedništva SFRJ se i dalje pokušava blokirati s ciljem da se ono dovede u situaciju da ne bude u mogućnosti da razmatra i neka urgentna pitanja koja nameće sadašnja situacija u zemlji“. To je sada prekinuto, i da ne tretiramo to više. Ne može dalje kada Predsedništvo radi danas i rešava sva pitanja.

BRANKO KOSTIĆ: Nema blokade.

BORISAV JOVIĆ: „Da je Predsedništvo odlučno da će nastaviti svoj rad..“, u tom smislu da kažemo.

JUGOSLAV KOSTIĆ: „Da neće dozvoliti bilo kakvu blokadu...“.

VASIL TUPURKOVSKI: Ne treba ni to. Ja predlažem da završimo sa prvom rečenicom koja govori o čemu se radi, a onda: „Zbog toga je Predsedništvo SFRJ zaključilo da inicira održavanje proširene sednice...“, jer kaže ovde: „razmotri uslove i za obezbeđenje primirja funkcionisanje saveznih organa, i dosadašnje inicijative o budućnosti Jugoslavije, itd., itd.“

BORISAV JOVIĆ: Iza: „funkcionalnoj krizi“, nastavljamo onaj pasus ispod toga, ovo drugo crtamo. Mi sami o sebi, čim ne kažemo ništa loše, znači da je dobro. Idemo dalje.

VASIL TUPURKOVSKI: Strana 4. ja je prihvatam.

BORISAV JOVIĆ: Ovo dole neka se napiše pri dnu, kao što sam rekao: „da prati rezultate i podstiče rad“.

VASIL TUPURKOVSKI: Da, to si Ti rekao. Složio bih se da razgovaramo. Meni je sada rekla šefica kabineta da Mesić želi da dođe, i da treba deblokirati cestu – kako on kaže.³⁷ Moguće je da ne može tehnički da dođe, jer stvarno ima malo problema. Sada objektivno ako aerodrom ne radi...

BORISAV JOVIĆ: Ceste ne mogu deblokirati, ali može da mu se da avion i da mu se garantuje da dođe.

VASIL TUPURKOVSKI: Ali, aerodrom ne radi. Zatvoren je.

BORISAV JOVIĆ: Vojska će da ga doveze.

VASIL TUPURKOVSKI: Dobro. Znači, ima određenih tehničkih problema. Ako ima, da pokušamo mi da ga dovedemo ovde da radi svoj posao i da raspravljamo o njegovim nastupima. Jer, onda bolje da idemo sa drugim inicijativama; sada ograde takve posle svega što je bilo u štampi, nakon deset dana nema ni velike koristi.

³⁷ Mesić je često menjao mišljenja o dolasku u Beograd: „Meni šalju fax naređenje: preduzmite mere za vaš dolazak u Beograd. Da idem u zarobljeništvo? – Ja sam vam samo preneo odluku Predsedništva – snobiva se generalni sekretar“ (Kako smo srušili Jugoslaviju, 268).

BORISAV JOVIĆ: Ovo što smo mi zaključili da sazovemo sledeću sednicu, podrazumeva da će on predsedavati ako dođe.

VASIL TUPURKOVSKI: Znam, ali to treba raspraviti sa njim. Pošteno kakvo je to ponašanje i šta su konsekvence tog ponašanja.

BORISAV JOVIĆ: Misliš da ne dopišemo ovo sada? Ne, mi samo možemo da kažemo: „Da smo se ogradili od toga što je on rekao da vojska upotrebljava bojne otrove, i što je tražio da se vrši ekonomska blokada Jugoslavije“. Od te dve stvari smo se ogradili. Mislim da je to red.

ANTON STARI: Predsedništvo se već ogradilo od toga.

BRANKO KOSTIĆ: Mi jesmo na sastanku, a nismo na sednici.

BORISAV JOVIĆ: On je juče-prekjuče ovo govorio, mi nismo imali sednicu od tada. Tada je išao u Ameriku.

VASIL TUPURKOVSKI: Jesmo li se od bojnih otrova ogradili?

ANTON STARI: Jesmo.

BRANKO KOSTIĆ: Od traženja ekonomskih sankcija prema Jugoslaviji nismo.

VASIL TUPURKOVSKI: Ako smo se ogradili od bojnih otrova to ima pravi značaj. Ograda postoji. Dajte da stavimo na dnevni red razgovor sa njim i da ga obavimo, i da saopštimo javnosti šta su naši stavovi.

BRANKO KOSTIĆ: Vasile, ja ipak mislim da bi bilo dobro, ako smo danas održali sjednicu, najmanje što bi morali u tom saopštenju da kao Predsjedništvo damo – to je da se ogradimo, a ova ograda od bojnih otrova je bila na sastanku, a ne na sjednici. Da se kao Predsjedništvo ogradimo i od nekih postupaka njegovih kao predsednika Predsjedništva, ili poteza, koje je povlačio bez Predsjedništva SFRJ i stavova Predsjedništva, i da tu pomenemo optužbe JNA u vezi upotrebe bojnih otrova, traženje ekonomskih sankcija od američkog Senata prema Jugoslaviji itd. Da ne nabrajamo sve.

ANTON STARI: Ako smem da kažem. Nije politički rečeno sigurno, ali, slušaoci konstatuju da bruji i domaća i svetska javnost o upozorenju da Mesić radi na svoju ruku, i ta upozorenja idu iz Predsedništva – po raznim pitanjima. Mislim da na određeni način malo previše javnosti dajemo.

BORISAV JOVIĆ: Dobro. Da mu ne dajemo previše značaja. Rekli smo da je išao na svoju ruku, i time je sve rečeno. Zna se da je privatno išao, možda bi bilo i

suvišno. Da završimo to i gotovo. Samo Bogićevo ovo da pročitamo i mi smo završili.

ANTON STARI: Ja bih imao još jednu sugestiju. U preposlednjem pasusu stoji: „Da je Predsedništvo donelo Ukaz o opozivu dosadašnjeg ambasadora u Francuskoj“. Ja vas podsećam da ste se dogovorili da Predsedništvo ne prihvati ostavku njegovu, nego da donese Ukaz o razrešenju.

BORISAV JOVIĆ: O opozivu.

ANTON STARI: Ali, ja bih to rekao – da Predsedništvo nije prihvatilo njegovu ostavku.

BORISAV JOVIĆ: Šta ima to da pričamo. Mi smo doneli Ukaz o opozivu.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ne, ne. Može se samo dodati: „Predsjedništvo SFRJ na prijedlog SSIP-a, donijelo je Ukaz o opozivu dosadašnjeg ambasadora SFRJ u Francuskoj dr. Božidara Gagre koji je podnio ostavku“.

BORISAV JOVIĆ: Ne – „koji je podneo ostavku“.

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih rekao ovako: „Predsjedništvo SFRJ, na predlog Saveznog sekretarijata za inostrane poslove nije prihvatilo ostavku, već je donijelo Ukaz o opozivu dosadašnjeg ambasadora SFRJ u Francuskoj dr. Božidara Gagre“.

SREČKO MEDIĆ: Ostavka se ne usvaja, nego samo primaš k znanju. A, ako je primljena, onda se više ne može opozvati. Bolje da stoji ovako.

BORISAV JOVIĆ: Opoziv i gotovo. Sve drugo nemamo šta da objašnjavamo.

VASIL TUPURKOVSKI: Imam jedan mali predlog. Na strani 4. u drugom stavu, gde kaže šta je Savezni sekretarijat za inostrane poslove radio: „Predsedništvo SFRJ je informisano o preduzetim merama Saveznog sekretarijata za inostrane poslove i o reagovanju ovih ambasadora“, – a ne: „na delovanje iz Zagreba“, to je nova komponenta. Mi sada njih suprotstavljamo Zagrebu. Ali, jesmo o reagovanjima njihovim.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Znači imamo još ovaj Bogićev tekst.

BORISAV JOVIĆ: Ja imam predlog. Da sa ovim završimo današnju sednicu, a onaj deo koji smo rekli da dalje razgovaramo o suštinskim pitanjima Armije i Predsedništva, i tih stvari to što treba da nastavimo, da to nastavimo sutra, kada vidimo ovo finansiranje i ovo sve skupa dalje.

BRANKO KOSTIĆ: Onda sjutra u 10.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Možemo li u 11?

BORISAV JOVIĆ: Nemoj u 11. Jedino ako imaš neki poseban razlog, jer prođe dan ko ništa.

BRANKO KOSTIĆ: Ako nemaš jedino neki poseban razlog Bogiću?

BORISAV JOVIĆ: Druže potpredsedniče, da li mogu da zamolim da napustim sednicu, obzirom da ono što vi prihvatite Bogićevo, i ja ću prihvatiti.

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Imam samo jednu rečenicu. Možemo li – „ili Predsedništvo ili član Predsedništva iz Bosne i Hercegovine predložili su da se sjednica Predsedništva održi u Sarajevu, s obzirom da je na dnevnom redu političko-bezbednosna situacija u ovoj Republici, što nije prihvaćeno“, u skladu sa stavom Predsedništva Republike od juče, poznat je javnosti. „Pošto predstavnici Bosne i Hercegovine koji su pozvani na ovu sjednicu nisu prisustvovali, odlučeno je da se ova tačka skine s dnevnog reda. Izražena je spremnost svih članova Predsedništva da se ovo pitanje stavi...“

BORISAV JOVIĆ: Ima tamo stav koji je već napisan.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Političko-bezbednosna situacija koja se odnosi na BiH, a ne ukupna tačka?

BOGIĆ BOGIĆEVIĆ: Ne. Ovo je dio tačke dnevnog reda.

BORISAV JOVIĆ: Ostao je ovaj pasus koji govori: „Inicijativa BiH je razmatrana u okviru ukupne bezbednosne situacije, ali će biti produbljeno razmatrana kada budemo zajedno“. Ja bih predložio samo taj prvi deo: „na početku sednice razmatran je predlog člana Predsedništva Bogića Bogićevića, da se sednica o dnevnom redu o Bosni i Hercegovini održi u Sarajevu, što nije prihvaćeno“. Ništa više.

BRANKO KOSTIĆ: Nastavljamo sa radom sutra u 10. Mislim da sutra dođu samo članovi Predsjedništva. Mislim da bi dobro bilo da od predstavnika Armije dođu drug Kadrijević, drug Brovet i drug Adžić. Naravno, ako je to moguće.

BORISAV JOVIĆ: Obavezno da bude drug Veljko, jer moramo porazgovarati malo dublje.

BRANKO KOSTIĆ: Ja računam da njih trojica budu ako je moguće. Ja bih tebe Stane zamolio da to preneseš drugu Kadrijeviću i drugu Adžiću. Zaključujem sjednicu.

**22. UPOZORENJE ŠTABA VRHOVNE KOMANDE
PRESEDNIKU REPUBLIKE HRVATSKE,
VLADI REPUBLIKE HRVATSKE
I GLAVNOM STOŽERU HRVATSKE**

Beograd 1. oktobar 1991.

Rukovodstvo i oružane formacije Republike Hrvatske potpuno ignorišu sve do sada postignute sporazume o prekidu vatre. Dogovorena primirja koriste se za koncentraciju snaga i izvođenje napada na vojne objekte i jedinice. Kasarne i drugi vojni objekti napadaju se mnogostruko jačim snagama. Umesto da se ukine, pojačava se blokada vojnih jedinica. Pripadnicima Armije uskraćuju se voda i hrana, što se po međunarodnim konvencijama mora obezbediti i ratnim zarobljenicima. Faktički se radi o svojevrsnom genocidu. Izvršeno je mnoštvo bezočnih zločina nad pripadnicima JNA. Domaća i svetska javnost upoznati su sa nekima od njih. Zloupotrebjavaju se i na sve moguće načine šikaniraju, proganjaju i uništavaju porodice pripadnika JNA. To se više ne može tolerisati. Zato vas UPOZORAVAMO: (1) Za svaki napadnuti i osvojeni objekt Jugoslovenske narodne armije biće odmah uništen po jedan objekat od vitalnog značaja za Republiku Hrvatsku i (2) Za svaki napadnuti i zauzeti garnizon biće uništeni vitalni objekti grada u kome se garnizon nalazi. To je, istovremeno, upozorenje civilnom stanovništvu da se blagovremeno povuče iz tih naseljenih mesta. Kao vojnički odgovor na zauzimanje više kasarni i drugih vojnih objekata nakon poslednjeg sporazuma o prekidu vatre preduzećemo ofanzivne akcije i dejstva na delu Republike Hrvatske. Ukoliko želite da izbegnete dalje krvoproliće i razaranja, neka lokalni organi vlasti ODMAH stupe u kontakt sa nadležnim komandama JNA radi omogućavanja potpuno bezbednog izvlačenja jedinica sa celokupnom tehnikom i pokretnom imovinom, kao i članova porodica pripadnika Armije iz ugroženih garnizona. Na tome se mogu angažovati i posmatrači Međunarodne misije. Na svaki napad biće žestoko uzvraćeno.¹

¹ Navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 438–439.

23. NAREDBA PREDSEDNIKA PREDSEDNIŠTVA CRNE GORE O MOBILIZACIJI POSEBNE JEDINICE MILICIJE

Titograd, 1. oktobar 1991.

REPUBLIKA CRNA GORA
PREDSEDNIŠTVO
Str. pov. bt. 01–14
Titograd, 01.10.1991

NARODNA ODBRANA
SLUŽBENA TAJNA
STROGO POVJERLJIVO

Na osnovu odredbi člana 124. stav 2. Zakona o opštenarodnoj odbrani („Službeni list Republike Crne Gore“, br. 8/83, 27/87 i 33/88) i na osnovu člana 3 Odluke o upotrebi milicije za izvršenja borbenih zadataka oružanih snaga i upotrebi jedinica teritorijalne odbrane za održavanje javnog reda i mira i izvršavanje drugih zadataka društvene samozaštite

NAREĐUJEM

1. Dana 2.10.1991. godine u vremenu od 15–17 časova izvršiti mobilizaciju Posebne jedinice milicije jačine ojačane pješadijske čete sa zadatkom izvršenja borbenih zadataka oružanih snaga u ratnom sukobu na granici između Republike Crne Gore i Republike Hrvatske.

2. Jedinica će samostalno i u sadejstvu sa jedinicama Jugoslovenske narodne armije i Teritorijalne odbrane izvršavati specifične vojno–policijske zadatke, prema Planu upotrebe koji će donijeti Operativna komanda na dubrovačkom ratištu,

3. Neposredno komandovanje jedinicom vršiće starješina milicije kojeg određi Ministar unutrašnjih poslova.

4. Ministarstvo unutrašnjih poslova izvršiće opremanje jedinice potrebni naoružanjem, intendantskim, sanitetskim i drugim materijalno–tehničkim sredstvima i obezbijediće prevoz jedinca sa mobilizacijskog zborišta do mjesta upotrebe.²

Predsjednik Predsjedništva
Momir Bulatović

² Tribunal: Predmet Pavle Strugar, dokaz P27. – Momir Bulatović je u svojim memoarima objasnio razlike Srbije i Crne Gore po pitanju mobilizacije: „Naš stav je, najkraće rečeno, bio da se brzo dovrši započeta mobilizacija i time omogućiti da JNA ostvari svoje ciljeve. Nakon toga je trebalo pristupiti pregovorima o političkom rješenju. Računali smo da će sveukupna pozicija branilaca Jugoslavije, nakon vojnih rezultata, biti povoljnija. Budući da je Crna Gora, što se vidi iz prethodnih podataka, više nego uspješno obavila svoje poslove u vezi sa mobilizacijom jedinica JNA, iznijeli smo očekivanje da se i rukovodstvo Srbije neposrednije angažuje u poslovima mobilizacije. Suština stava rukovodstva Srbije izgledala je ovako: okruženje je više nego nepovoljno za nastavak i povećanje vojnih sukoba sa hrvatskim vlastima. Zbog toga misle da ne treba dalje zaoštravati na vojnom planu. Imajući u vidu i unutrašnje političke prilike u Srbiji, oni ne mogu da podrže i ostvare dopunsku mobilizaciju. Najjače opozicione stranke insistiraju na tvrdom nacionalnom programu, ali sistematski ometaju mobilizaciju jedinica JNA. Srbija nije u ratu ni protiv koga, već samo želi da zaštiti srpski narod koji je izvan njenih granica“ (*Pravila čutanja*, 56). Tako se srpsko rukovodstvo opredelilo za angažman nižeg intenziteta, koji je počeo još u aprilu 1991. sa dolaskom Dragana Vasiljkovića u Krajinu u organizaciji srpske Državne bezbednosti, a dosegao zenit kada je Radovan Stojičić, zamenik komandanta u Specijalnoj jedinici MUP–a Srbije, poslat u istočnu Slavoniju da pomogne organizovanje Teritorijalne odbrane SAO Istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema, čiji je komandant bio u ranu jesen 1991. godine. Sa te pozicije je koordinirao aktivnosti paravojnih formacija, od kojih je na ovom prostoru najveći značaj imala Srpska Dobrovoljačka Garda pod komandom Željka Ražnatovića.

24. INFORMACIJA UPRAVI BEZBEDNOSTI SSNO: ŽELJKO RAŽNATOVIĆ ZVANI ARKAN – ZAPAŽANJA

1. oktobar 1991.

Organ bezbednosti pozadinskog sektora
Upravi bezbednosti Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu
1.10.1991.

INFORMACIJA

Željko Ražnatović zvani Arkan – zapažanja

Izvor organa bezbednosti (pukovnik iz Taktičkog odeljenja SSNO, pouzdan) bio je u obilasku jedinica 12. korpusa od 28. do 30.9.1991 radi kontrole i pružanja pomoći po pitanju tehničkog obezbeđenja. U razgovoru sa zamenikom komandanta 51. motorizovane brigade došao je do sledećih saznanja:

Kao negativne pojave, odnosno slučajeve delovanja paravojnih formacija, zamenik, potpukovnik Jovanović Zoran je izneo detalje o aktivnosti Željka Ražnatovića Arkana.³ Naveo je da je Arkan eksplozivom potpuno srušio crkvu katoličku u selu Erdut, čiji je zvonik pre, prilikom osvajanja Erduta od strane JNA bio srušen.

Arkan se ponaša nadmeno i kabadahijski prema pripadnicima JNA. Dvojicu oficira iz 51. mbr bukvalno je izmarširao i prostorija kada su se sreli, jer on neće ni da razgovara ni saraduje sa (nejasno u originalu)

Arkan sa svojom grupom započinje neke svoje akcije u kasnim satima (22 do 23 časova). Sa svojim ekipama izlazi na (nejasno u originalu) u hrvatske kuće, sas-

³ Željko Ražnatović Arkan (Brežice, Slovenija, 17. april 1952–Beograd, 15. januar 2000). Jedan je od najpoznatijih kriminalaca sa prostora bivše Jugoslavije. Bio je dugogodišnji operativac Službe državne bezbednosti Jugoslavije, a raspoloživa dokumentacija ne omogućava detaljnije analize i zaključke o njegovom angažmanu do početka ratnih zbivanja u bivšoj Jugoslaviji. Kao vođa „Delija”, navijača fudbalskog tima Crvena zvezda, uspešno je usmeravao stadionski huliganizam u funkciji Miloševićevog režima. Tako je ostao poznat njegov razgovor sa Vojislavom Šešeljem, koji je takođe nastojao da ostvari uporšte među navijačima: „Slušaj, ja sam mnogo ljudi ubio, a ti još nisi nikoga, vodi računa šta radiš. Ja sam mu, ni pet ni šest, odgovorio: 'Tačno je da ja još nikog nisam ubio, ali ti ćeš biti prvi'“ (<http://www.icty.org/x/cases/hadzić/trans/en/140909ED.htm>). Pod Ražnatovićevim nadzorom, „Delije” učestvuju u neredima kojima je prekinuta fudbalska utakmica Crvene zvezde i Dinama u maju 1990. na zagrebačkom stadionu „Maksimir“. Fudbalski huligani predstavljali su jednu od regrutnih baza za paravojnu formaciju Srpska dobrovoljačka garda („Arkanovi tigrovi“) koja je formirana 11. oktobra 1990. godine. U novembru 1990. Ražnatović je, dok je prevezio oružje, uhapšen u Dvoru na Uni od hrvatskih vlasti, ali je nakon sudskog procesa oslobođen 14. juna 1991. godine. Ražnatović se vratio u Beograd, i sa svojim dobrovoljcima se pojavio u Istočnoj Slavoniji septembra 1991. u sastavu Teritorijalne odbrane kojom je komandovao Radovan Stojičić, nekadašnji zamenik ministra unutrašnjih poslova Radmila Bogdanovića. Centar Ražnatovićevih jedinica bio je u Erdutu, a za njihove pripadnike vezuju se neka od najtežih kršenja ratnog prava počinjena tokom ratova u bivšoj Jugoslaviji. Opširnije: Kosta Nikolić, „Srpska dobrovoljačka garda u ratovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini 1991–1992”, dostupno na: <http://www.anti.media/medijska-mreza/dosije>.

lušava Hrvate, i po sopstvenoj oceni kada mu se ne sviđa ono što to lice priča, nožem mu vadi uši ili na drugi način masakrira ljude

Pri postavljanju obezbeđenja oko mosta „Bratstvo Jedinstvo“, Arkan i njegovi ljudi su od vojnika iz neke plovne jedinice zahtevali da se pomere u odnosu na mesto koje im je bilo određeno, „jer ako za pola sata se ne pomerite, likvidiraćemo vas.“ Potpukovnik Jovanović kaže da je to primetio, te da je oštro upozorio Arkana da će ga likvidirati ukoliko se on i njegova grupa ne sklone iz tog rejonu

Arkan i njegova grupa od oko 25–30 ljudi razmešteni su u rejonu sela Bogojevo, u šumi neposredno uz most, a naš izvor je čuo da je kod Arkana 25.9. boravio Šešelj Vojislav.

Dana 29. i 30.9.1991 naš izvor je prilikom boravka na isturenom komandom mestu 12. korpusa (zgrade poljoprivrednog dobra u Dalju) video dva puta kako Arkan, naoružan i sa pratiocem, u terenskom vozilu, dolazi u rejon isturenog komandnog mesta i ulazi u zgradu gde je smeštena komanda, oba puta propušten od vojne policije

Među pripadnicima JNA na tom prostoru priča se da Arkan stupa u dejstvo nakon što jedinice JNA raščiste teren, te on zatim vršlja po istom i pravi zlodela. Smatraju da to Arkan radi uz punu podršku SDB Srbije

U 51 motorizovanoj brigadi izraženo je nepoverenje u SSNO, u vojni vrh pogotovo. Ne žele da budu prodani ili izdani, smatraju se izdanim i „nemojte se iznenaditi ako okrenemo tenkove i transportere i dđžemo ispred SSNO“

Izvor je išao na položaje jedinica JNA u selo Sarvaš. Tako su mu rekli da je on jedan od retkih pukovnika koji je došao da sa njima razgovara i sasluša ih. Čim se predstavio da je iz SSNO odmah su ispoljili opšte nepoverenje i odbojnost.

Predlažemo da se prema Arkanu odmah preduzmu odgovarajuće mere, te se time kao JNA distancirati od akcija koje on vodi, a što negativno deluje na moral pripadnika JNA na tom prostoru.⁴

Načelnik
Pukovnik Stevan Mitrevski

⁴ Tribunal: Predmet Mile Mrkšić i drugi, dokaz 00639.

25. ZAPISNIK SA 144. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 3. oktobra 1991.

Sednici je predsedavao potpredsednik predsedništva SFRJ dr Branko Kostić.⁵ Sednici su prisustvovali članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović i dr Borisav Jović, a odsutni su bili dr Vasil Tupurkovski, mr Bogić Bogićević i dr Janez Drnovšek. Po pozivu sednici su prisustvovali savezni sekretara za narodnu odbranu Veljko Kadrijević, načelnik Generalštaba oružanih snaga SFRJ general pukovnik Blagoje Adžić i zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu Stane Brovet. Na sednici je usvojen sledeći dnevni red:

A) Dogovor o obezbeđivanju kontinuiteta rada Predsedništva SFRJ na osnovu ocena Predsedništva SFRJ sa 143. sednice PSFRJ od 1. oktobra 1991. godine o postojanju neposredne ratne opasnosti i prelazak na rad Predsedništva SFRJ u uslovima postojanja neposredne ratne opasnosti.

B) Neka aktuelna pitanja opštenarodne odbrane

Tačka 1

Predsedništvo SFRJ je konstatovalo da je na 143. sednici, održanoj 1. oktobra razmotri-
lo političko-bezbednosnu situaciju u zemlji i jednoglasno ocenilo da smo suočeni sa opasnošću opšteg građanskog rata i da se zemlja nalazi u stanju neposredne ratne opasnosti, o čemu je domaća i međunarodna javnost već obavestena putem službenog saopštenja sa te sed-

⁵ Branko Kostić je za 2. oktobar zakazao novu sednicu Predsedništva, sa jednom tačkom dnevnog reda: „Neka aktuelna pitanja iz oblasti opštenarodne odbrane“. Sednicu je tražio vojni vrh. Mesić je uredno pozvan na ovu sednicu, a on je u odgovoru Antonu Starom od 2. oktobra istakao sledeće: „Potpredsjednik Predsjedništva s nekim članovima srpskog bloka učestvuje u vojnom puču i namjerno pokušava nezakonitim manipuliranjem ishoditi odluke Predsjedništva kako bi legalizirao nezakonite i neustavne odluke Armije. Stavovi srpskog bloka u Predsjedništvu me ne čude, ali me iznenađuje pristupanje vojnom puču gospodina Bogića Bogićevića i Vasila Tupurkovskog. Moram još jednom naglasiti da ta ista JNA koja traži da se njeno financiranje stavi u dnevni red, tenkovima na autocesti i blokadom zračnog prometa onemogućava dolazak na sjednice i legitimnom predsjedniku Predsjedništva SFRJ“ (Tribunal: Milošević, dokaz P329.7). Mesić je pisao i američkom predsjedniku Džordžu Bušu: JNA deluje „autonomno i vaninstitucionalno“, kada jugoslovenske federalne institucije više ne postoje. Rekao je i da mu Armija ne dozvoljava da dođe u Beograd, da se agresija Srbije na Hrvatsku može zaustaviti samo „priznanjem novog realiteta, jer je očito da Jugoslavije kakva je bila više nema“. Optužio je Miloševića da je srušio jugoslovensku federaciju: „Izlaz je sada jedino u priznanju novih subjekata u njihovim granicama, inače rat, zločini i razaranja nastavit će se, a ratni požar koji je započeo zadnji boljševički bastion Slobodana Miloševića, Srbija, prenijet će se i na širi europski prostor. Učinite nešto da se rat u Jugoslaviji zaustavi, jer Vi to možete“ (Tribunal: Milošević, dokaz D107). Sednica je odložena zbog nedostatka kvoruma, kako je saopšteno. Tupurkovski je imao „zdravstvenih problema“, a Bogićević je hitno pozvan u Sarajevo jer se Predsedništvo Bosne i Hercegovine nije saglasilo da on učestvuje u radu sednice koju je sazvaio B. Kostić (*Borba*, 3. oktobar 1991, 5).

nice.⁶ Polazeći od toga, Predsedništvo SFJR je konstatovala da su se time stekli uslovi da Predsedništvo SFRJ radi i deluje na način predviđen Ustavom SFRJ u uslovima neposredne ratne opasnosti i u skladu sa Odlukom Predsedništva SFRJ broj 36. of 21. novembra 1984. godine.⁷ Prelazeći na uslove rada za vreme neposredne ratne opasnosti, Predsedništvo SFRJ otklanja mogućnost blokade svoga rada i preuzima na sebe određene ingerencije Skupštine SFRJ, koja se ne može sastati.⁸

Predsedništvo SFRJ je donelo Odluku o radu i načinu svog rada u uslovima neposredne ratne opasnosti, kojom se obezbeđuje kontinuitet rada Predsedništva SFRJ. Prema toj Odluci, Predsedništvo SFRJ odlučuje većinom glasova prisutnih članova Predsedništva SFRJ. Ovom odlukom isključeno je pravo komandovanja oružanim snagama SFRJ člana Predsedništva SFRJ iz Republike Slovenije, jer je Predsedništvo SFRJ uz saglasnost sa tom republikom, 18. jula 1991. godine donelo Odluku o dislociranju svih komandi, jedinica i ustanova JNA sa teritorije Republike Slovenije, kao i otpustu i neupućivanju regruta iz te republike u JNA. U vezi sa realizacijom ove Oduke zaključeno je da se svi članovi Predsedništva SFRJ odmah obaveste da će Predsedništvo SFHJ ua vreme postojanja neposredne ratne opasnosti kontinuirano zasedati u Beogradu, u vezi sa čim je neophodno da se članovi Predsedništva

⁶ Kostić je podsetio prisutne na sednicu od 1. oktobra: „Na toj sjednici, jednoglasno smo usvojili ocjene o političko-bezbednosnoj situaciji u zemlji u kojima doslovno stoji i ocjena o tome da se zemlja nalaz u stanju neposredne ratne opasnosti“. Ta rečenica je iskorišćena da se 3. oktobra konstatuje da je Predsedništvo odlučilo da se Jugoslavija nalazi u stanju „neposredne ratne opasnosti“. U intervjuu koji je dao autorima dokumentarne serije „Smrt Jugoslavije“, Kostić je objasnio kako su on, Jović, Bajramović i Jugoslav Kostić pripremili opširan predlog zaključaka koji je uključivao i mnoge ocene za koje su unapred znali da ih Bogićević i Tupurkovski neće prihvatiti. Pri kraju tog opsežnog predloga zaključaka „gotovo neprimetno je uključena i ocena da se zemlja nalazi u neposrednoj ratnoj opasnosti. Bogićević i Tupurkovski, koji su se satima protivili nekim drugim stavovima iz predloga zaključaka, nisu ni primetili tu ključnu ocenu i tako je ona prošla.“ U intervjuu je Kostić to ocenio kao „mali politički trik“ i dodao kako to nije bilo „ni prvi ni poslednji put“. Kada je 13. februara 2006. svedočio na suđenju Slobodanu Miloševiću, nakon što mu je pokazan snimak intervju, potvrdio je njegovu autentičnost: „Ovo su trenuci iskrenosti, mislim da je tako. Ali imajte u vidu da se mi mesec dana prije toga nismo mogli sastati. Zemlja je u ratu, oni bojkotuju rad Predsjedništva. I nakon njihovog dolaska, 1. oktobra Mesić piše pismo Zetbegoviću i Gligorovu i kritikuje zašto su ovi 1. oktobra došli na sjednicu Predsjedništva. A preuzeli su obavezu i Evropska zajednica i svi oni da neće blokirati rad saveznih institucija. Prema tome, nemam šta da vam kažem“ (Fond za humanitarno pravo, Transkript sa suđenja Slobodanu Miloševiću, 95–96; dostupno na: <http://www.hlc-rdc.org/Transkripti/Milosevic/Milosevic.html>).

⁷ Nije ostalo do kraja razjašnjeno šta je ova odluka iz 1984. podrazumevala. Anton Stari je medijima objasnio da ta odluka „predstavlja poverljiv dokument, i nije objavljen ni u jednom službenom glasilu, i ne može se komentarisati.“ *Politika* je nezvanično saznala i prenela da ta odluka „ovlašćuje predsednika Predsedništva SFRJ, odnosno potpredsedniku Predsedništva ako je predsednik zauzet ili sprečen da može sam, bez formalne sednice Predsedništva, da donosi odgovarajuće odluke i preduzme druge radnje u vanrednim prilikama“ (*Politika*, 4. oktobar 1991, 2).

⁸ Ovom odlukom su, formalno, četiri člana Predsedništva zadobila diktatorska ovlašćenja, budući da su mogli da donose uredbe sa zakonskom snagom koje bi onda sami i izvršavali. Iako su Kiro Gligorov i Vasil Tupurkovski odbacili ove odluke kao nelegitimne i neustavne zbog nedostatka kvoruma, kao i „pokušaj uvođenja ratnog stanja u zemlji i preuzimanje ingerencija Savezne Skupštine“, Branko Kostić je izjavio: „Nema govora o državnom udaru. Mi smo u ovom momentu, kada se u Jugoslaviji uveliko ratuje, čak sa velikim zakašnjenjem, iskoristili ustavnu mogućnost da otklonimo blokade u radu Predsedništva do kojih je došlo zbog opstrukcije pojedinih njegovih članova. Prelazak na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti Predsedništvu daje mogućnost da donosi uredbe sa zakonskom snagom o pitanjima koja su u nadležnosti Skupštine SFRJ. Da li će i koje uredbe Predsedništvo doneti zavisice od okolnosti u danima koji su pred nama“ (*Politika*, 4. oktobar 1991, 2).

SFRJ nalaze ili po mogućstvu u Beogradu ili na udaljenosti da se može započeti sa radom najduže u roku od dva sata od sazivanja sednice. Takođe je zaključeno da se članovi Predsedništva SFRJ, odsutni sa današnje sednice, sa sadržinom ove odluke upoznaju po dolasku u Beograd, jer se ista zbog stepena poverljivosti ne može uputiti telefaksom.

Tačka 2

Predsedništvo SFRJ je saslušalo i prihvatilo Informaciju saveznog sekretara za narodnu odbranu, generala armije Veljka Kadijevića o situaciji na kriznim žarištima i problemima mobilizacije. Predsedništvo SFRJ je odobrilo dosadašnji rad štaba Vrhovne komande oružanih snaga u realizaciji odluka Predsedništva SFRJ u vezi sa mobilizacijom i istovremeno zauzelo stav da se u uslovima neposredne ratne opasnosti moraju dosledno primenjivati odgovarajući propisi. S tim u vezi, Predsedništvo SFRJ je zaključilo da Stručne služba Predsedništva SFRJ i SSNO izvrše analizu uredbi sa zakonskom snagom koje je Predsedništvo SFRJ već donelo i predloži Predsedništvu SFRJ eventualne izmene i dopune i njihovu primenu u sadašnjim uslovima neposredne ratne opasnosti. Predsedništvo SFRJ je konstatovalo postojanje čvrstog jedinstva u rukovodstvu oružanih snaga i dalo mu punu podršku.

Predsedništvo SFRJ je takođe odobrilo i dosadašnju aktivnost saveznog sekretara za narodnu odbranu na realizaciji sporazuma o primirju, uključujući i Sporazum potpisan u Igalu, kao i program budućih aktivnosti koji iz toga proizilazi. Istovremeno, Predsedništvo SFRJ se saglasilo da savezni sekretar za narodnu odbranu general armije Veljko Kadijević učestvuje 4. oktobra 1991 .godine na sastanku u Hagu, na kome će učestovati predsednici Republike Srbije i Hrvatske u vezi sa obezbeđivanjem prekida vatre u Republici Hrvatskoj i utvrdilo stavove za njegov nastup na tom sastanku.

RAZNO

Povodom izjave direktora „Jugoskandika“⁹ da je u Privrednoj banci Zagreb učinjen veliki finansijski skandal, Predsedništvo SFRJ je zaključilo da Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove odmah pokrene istragu o tom slučaju i o rezultatima informiše Predsedništvo SFRJ.

Sednica je trajala od 11h do 15. 30h

Stenografske beleške sa sednice čine sastavni deo zapisnika.

GENERALNI SEKRETAR

Anton Stari

POTPREDSEDNIK

Branko Kostić

⁹ Jezdimir Vasiljević (1948, Topolovnik, Veliko Gradište). Po završetku osnovne i srednje škole u Gradištu, Vasiljević je emigrirao, bavio se raznim poslovima i živeo životom avanturiste. Vratio se u zemlju 1991. i počeo da trguje kompjuterima, automobilima i tehnikom posredstvom svoje novootvorene firme “Jugoskandik”.

26. ZAPISNIK SA 145. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ održane u Beogradu 4. oktobra 1991.

Sednici je predsedavao potpredsednik predsedništva SFRJ dr Branko Kostić.¹⁰ Sednici su prisustvovali članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović i dr Borisav Jović, a odsutni su bili predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić i članovi Predsedništva SFRJ dr Vasil Tupurkovski, mr Bogić Bogićević i dr Janez Drnovšek. Po pozivu sednici je prisustvovao zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu admiral Stane Brovet. Na sednici je usvojen sledeći dnevni red:

1. Naredba o delimičnoj mobilizaciji
2. Informacija o potpisanim aktima iz oblasti rukovođenja i komandovanja
3. Dogovor o narednim aktivnostima Predsedništva SFRJ
4. Razno: Pismo Narodne banke Jugoslavije Pismo Crvenog krsta Jugoslavije Obaveštenje o sazivanju sednice na Brionima

Tačka 1

Predsedništvo SFRJ je, na predlog Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu, a na osnovu člana 316. Stav 1 i 3. Ustava SFRJ donelo Naredbu o delimičnoj mobilizaciji do nivoa popunjenosti komandi, štabova, jedinica i ustanova oružanih snaga koja obezbeđuju njihovu borbenu gotovost za izvršavanje zadataka i obaveza utvrđenih Ustavom SFRJ i odlukama Predsedništva SFRJ. Naredba stupa na snagu danom objavljivanja i objaviće se u sredstvima informisanja. Tim povodom zaključeno je da SSNO pripremi i dostavi predsedništvu SFRJ Informaciju o do sada izvršenoj mobilizaciji i obimu mobilizacije koji će izvršiti na osnovu naredbe.¹¹

¹⁰ Po prijemu odluka sa sednice dela članova Predsedništva SFRJ od 3. oktobra, Stjepan Mesić je na Brionima sazvao sednicu Predsedništva. Generalni sekretar Predsedništva je zadužen da Mesiću prenese da se sednice Predsedništva za vreme postojanja neposredne ratne opasnosti „kontinuirano održavaju u Beogradu“ (Tribunal: Milošević, dokaz P II330.58). Mesiću, takođe, nije dozvoljeno da koristi avion iz Avio-servisa saveznih organa kako bi 7. oktobra otputovao u Strazbur na sednicu Evropskog parlamenta (*isto*, dokaz P328.11) Mesić je 4. oktobra izjavio: „Sazvao sam sjednicu da bih svijetu i domaćoj javnosti pokazao kako armija i dalje, i pored današnjeg dogovora u Haagu, ustrajava na vojnom puču; eto, zabranila je dolazak članovima Predsedništva zatvorivši aerodrome i ceste. Predsjednik SIV-a mi je danas telefonirao i rekao da bi mogao stići samo preko Trsta“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 276).

¹¹ Tokom raspleta jugoslovenske krize 1991. mobilizacija je proglašavana fazno i na mala vrata. JNA je početkom januara 1991. podigla borbenu gotovost da bi izvršila zadatke razoružavanja paravojnih formacija, ali se krajem tog meseca vratila u redovno stanje. U maju i junu 1991. već je došlo do prestanka priliva regruta iz Slovenije i Hrvatske, kao i osipanja onih iz Makedonije i Bosne. „Da bi ovom izazovu odgovorili“, rekao je Veljko Kadjević Vorenu Cimermanu na sastanku 11. jula 1991, „mi smo mobilisali oko 70,000 ljudi. Mi to nismo izvršili na svoju ruku, jer mi imamo odluku Predsedništva od maja meseca prema kojoj treba da delujemo u kriznim žarištima i ako je potrebno možemo izvršiti domobilizaciju jedinica“ (B. Кадјевић, *Прометудар*, 230). U odsustvu jasne odluke o delimičnoj ili potpunoj mobilizaciji, JNA je po nahođenju vršila popune demobilizacijama, čiji je uspeh zavisio od stepena saradnje republičkih rukovodstava. Ovakav režim se pokazao nedovoljnim u septembru 1991, kada je rat u Hrvatskoj počeo za ozbiljno, pa je vojno rukovodstvo počelo da insistira na formalnoj odluci o mobilizaciji krajem septembra. U tom je naišlo na otpor srpskog rukovodstva.

Tačka 2

Potpredsednik predsedništva SFRJ je informisao Predsedništvo SFRJ o potpisanim ukazima iz oblasti rukovođenja i komandovanja oružanim snagama SFRJ koje je potpisao u odsutnosti predsednika Predsedništva SFRJ. Tim povodom je zaključeno da potpredsednik Predsedništva SFRJ, zbog odsutnosti predsednika Predsedništva SFRJ, i dalje potpisuje akta iz ove oblasti, o čemu će se Predsedništvo SFRJ naknadno informisati. Takođe, Predsedništvo SFRJ je obavешteno da je potpredsednik Predsedništva SFRJ u odsutnosti predsednika predsedništva SFRJ, potpisivao ukaze o dodeli odlikovanja aktivnim vojnim licima i vojnicima za ispoljenu hrabrost i savesno izvršavanje svojih zadataka. S tim u vezi, Predsedništvo SFRJ je zaključilo da potpredsednik Predsedništva SFRJ u odsutnosti predsednika Predsedništva SFRJ, i dalje potpisuje ukaze o dodeli odlikovanja, o čemu će se informisati Predsedništvo SFRJ. Predsedništvo SFRJ je informisano kada je potpredsednik Predsedništva SFRJ potpisao Naredbu o izvršenju kazne gubitka čina aktivnih vojnih lica, koje su donosili vojni disciplinski sudovi zbog dezertiranja ili prelaska iz JNA u paravojne formacije.¹²

Tačka 3

Predsedništvo SFRJ je zaključilo da obavesti Skupštinu SFRJ da je Predsedništvo SFRJ, u skladu sa čl. 316 Ustava SFRJ i amandmana 41 prešlo na uslove rada za vreme neposredne ratne opasnosti i da time preuzima određene ingerencije Skupštine SFRJ, u skladu sa Ustavom. S tim u vezi, na sednici je utvrđen tekst pis-

B. Jović: „Dugo smo raspravljali, opirali se. Nismo se složili ni sa ocenom da je vojska pred porazom, ni da je mobilizacija toliko podbacila – dobio je 50,000 ljudi“ (*Poslednji dani SFRJ*, 387). Prelaskom Predsedništva na rad u stanju neposredne ratne opasnosti, JNA se uzdala da će pooštavanjem kaznenih mera za neodazivanje na vojne pozive predupređi mobilizacionu krizu. Smisao prelaska u novi režim rada vidi se i u Informaciji o značaju proglašenja neposredne ratne opasnosti u zemlji koja je 7. oktobra iz Generalštaba dostavljena Vojnom okrugu Sarajevu: „Odluka Predsedništva i izjava saveznog sekretara za narodnu odbranu su osnova za preduzimanje široke društvene akcije, počev od propagande zadataka komandi vojnih okruga, odnosno svih vojno–teritorijalnih organa JNA, do neposrednog upućivanja mobilisanog ljudstva i dobrovoljaca u ratne jedinice JNA“ (Tribunal: Predmet Mile Mrkšić i drugi, dokaz P722).

¹² Osipanje oficirskog kadra bilo je očekivana posledica raspada zemlje. Sa Slovenijom je na osnovu aranžmana o povlačenju JNA od 18. juna regulisano i otpuštanje slovenačkih vojnika i starešina koje to žele iz aktivnog sastava. Ovaj proces je čak i podstican. Tako se Kadrijević žalio Miloševiću i Joviću da treba da otpusti 2,000 starešina. Na njihovo pitanje zašto to nije već uradio, odgovorio je: „Lako je pričati“ (*Poslednji dani SFRJ*, 387). Najčešće se ova situacija rešavala sporazumnim otpustom starešine iz JNA, koji bi pritom sačuvali svoja stečena prava, poput radnog staža. Neki visoki oficiri JNA su penzionisani, nakon čega su se priključili oružanim snagama Hrvatske, poput generalpukovnika Antona Tusa, komandanta RV i PVO, koji je na sopstveni zahtev penzionisan 14. juna 1991, a postao je načelnik Glavnog stožera Hrvatske vojske od njegovog osnivanja 22. septembra 1991. godine. Među generalitetom nije bilo mnogo ovakvih primera – pored Tusa samo se još šest aktivnih generala JNA stavilo na raspolaganje hrvatskim vlastima (Tomislav Biondić, Josip Erceg, Božidar Grubišić, Josip Ignac, Petar Stipetić i Ivan Štimac). Premda nema slične statistike za nižerangirane oficire, slučajevi prebega zabeleženi su u RVO. Prvi slučaj prebega vazduhoplovnog oficira zajedno sa avionom „Mig 21“ zabeležen je 25. oktobra 1991, nakon čega su usledila još tri (Bojan Dimitrijević, *Vazdušni rat nad Republikom Srpskom i Republikom Srpskom Krajinom*, Друштво историчара Србије, Београд 2017, 19).

ma koje će se uputiti Skupštini SFRJ. Predsedništvo SFRJ je informisano da za sada ne postoji potreba eventualnog aktiviranja uredbi, odnosno naredni sa zakonskom snagom koje je Predsedništvo SFRJ već utvrdilo za slučaj neposredne ratne opasnosti i u ratu, osim uredbe koja se odnosi na određivanje teritorije na kojima postupaju vojni sudovi prvog stepena u vojna tužilaštva pri vojnim komandama. S tim u vezi zaključeno je da SSNO predloži eventualne izmene i dopune navedene naredbe. Takođe, zaključeno je da savezni organi razmotre potrebu izmena i dopuna odgovarajućih naredbi koje se odnose na oblast proizvodnje i promet naoružanja i vojne opreme, privrednog kompleksa, finansija i unutrašnjih poslova, i o tome dostave odgovarajuće predloge Predsedništvu SFRJ.

Tačka 4 Razno

– Predsedništvo SFRJ se upoznao sa pismom Narodne banke Jugoslavije u vezi sa ostvarivanjem jedinstvenog monetarnog sistema I politike u Jugoslaviji I stavovima Saveza guvernera u vezi s tim

– Predsedništvo SFRJ se upoznao sa pismom Crvenog krsta Jugoslavije o problemima saradnje sa Crvenim krstom Hrvatske u pogledu rešavanja pitanja ranjenika i zarobljenika I zaključilo da se uputi apel nadležnim organima Hrvatske da omogućе normalnu saradnju između odve dve humanitarne organizacije u skladu sa međunarodnim konvencijama.

– Generalni sekretar Predsedništva SFRJ je obavestio Predsedništvo SFRJ da je predsednik Predsedništva SFRJ Stjepan Mesić sazvaо sednicu Predsedništva SFRJ za danas, 4. oktobra 1991. na Brionima u 20. časova. Tim povodom članovi Predsedništva SFRJ koji su bili prisutni na sednici zadužili su generalnog sekretara Predsedništva SFRJ da obavesti predsednika Predsedništva SFRJ da se sednice Predsedništva SFRJ u skladu sa Olučkom o radu i načinu odlučivanja Predsedništva SFRJ za vreme postojanja neposredne ratne opasnosti, kontinuirano održavaju u Beogradu. Imajući to u vidu, kao i ranije zauzet stav da se sednice Predsedništva SFRJ u načelu održavaju u Beogradu, a izvan Beograda samo po prethodno postignutom dogovoru u Predsedništvu SFRJ, članovi Predsedništva SFRJ traže da predsednik Predsedništva SFRJ saziva sednice Predsedništva SFRJ u Beogradu i sa predloženim dnevnim redom

– Predsedništvo SFRJ se upoznao sa Beleškom Protokola Predsedništva SFRJ u kojoj se navodi zahtev iz Kabineta predsednika Predsedništva da se za 7. oktobar 1991. obezbedi avion iz Avio-servisa saveznih organa radi odlaska predsednika Predsedništva SFRJ u Strazbur. Tim povodom Predsedništvo SFRJ je ukazalo da poseta i istupanje predsednika Predsedništva SFRJ pred Evropskim parlamentom u Strazburu treba da bude prethodno prihvaćeno na sednici Predsedništva SFRJ, kojom prilikom se utvrđuje i Platforma i eventualno izlaganje koje bi predsednik Predsedništva SFRJ podneo u ime PSFRJ:

Sednica je trajala od 13.00 do 14.45 časova.

Stenografske beleške sa sednice čine sastavni deo ovog zapisnika

GENERALNI SEKRETAR

Anton Stari

POTPREDSEDNIK

Branko Kostić

27. ZAPISNIK SA 146. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 5. oktobra 1991.

NACRT ZAPISNIKA

sa 146. sednice članova Predsedništva Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, sačinjen na osnovu konsultacija u skladu sa čl. 32 Poslovnika o radu Predsedništva SFRJ, od 5. oktobra 1991. godine.¹³

Predsedništvo SFRJ je, na predlog SSNO, a u konsultacijama članova Predsedništva SFRJ (bez održavanja sednice) donelo Naredbu o određivanju teritorija na kojima postupaju vojni sudovi I stepena i vojna tužilaštva pri vojnim komandama. Tom naredbom utvrđena je i nadležnost vojnih sudova za postupanje u slučaju neposredne ratne opasnosti. Istovremeno, Predsedništvo SFRJ je konstatovalo da se, u skladu sa stanjem neposredne ratne opasnosti u kome se zemlja nalazi, primenjuju odredbe Krivičnog zakona SFRJ kojima je propisana pooštrena odgovornost za krivična dela protiv oružanih snaga, kao što su: neizvršenje naređenja, protivljenje pretpostavljenom, svi oblici napada na vojna lica u vršenju službe, neodazivanje pozivu i drugi oblici izbegavanja vojne službe, kao i druga dela kojima se slabi odbrambena moć jedinica i utiče na njihovu borbenu gotovost i bezbednost. Saglasno tim odredbama i svojim ustavnim ovlašćenjima Predsedništvo SFRJ zahteva da se svi građani, nadležni vojni organi, organi unutrašnjih poslova i svi državni i drugi organi i organizacije koji učestvuju u pripremi ili sprovođenju mobilizacije ili na bilo koji drugi način obezbeđuju rad štabova, jedinica i vojnih ustanova svoja ovlašćenja i obaveze izvršavaju sa pojačanom odgovornošću i u skladu sa situacijom u kojoj se zemlja nalazi.

Saglasnost na donošenje Naredbe i iznetih stavova dali su potpredsednik Predsedništva SFRJ dr Branko Kostić, i članovi Predsedništva SFRJ Jugoslav Kostić, Sejdo Bajramović i dr Borisav Jović. Konsultacije nisu mogle biti obavljene sa predsednikom Predsedništva SFRJ Stjepanom Mesićem i članovima Predsedništva SFRJ mr Bogićem Bogičevićem, dr Vasilom Tupurkovskim i dr Janezom Drnovšekom.

GENERALNI SEKRETAR
Anton Stari

POTPREDSEDNIK
Branko Kostić

¹³ Stjepan Mesić se 5. oktobra sastao sa Drnovšekom. U zajedničkoj izjavi za javnost saopštili su: „Gotovo je s Predsjedništvom i svim saveznim ustanovama. Ubuduće, o odnosima republika moraju se dogovarati predstavnici republika. Savezne institucije nemaju što tražiti na konferenciji u Haagu. Slažem se s dr Drnovšekom. I moja je uloga svedena na međunarodno svjedočenje da Jugoslavije više nema. Ja sam formalni komandant armije koja napada moju zemlju i uništava moj narod” (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 276).

28. STENOGRAFSKE BELEŠKE SA 147. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu 6. oktobra 1991. sa početkom u 15,15 sati

Prisustvovali su: dr Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva SFRJ; dr Borisav Jović, Sejdo Bajramović i Jugoslav Kostić – članovi Predsedništva SFRJ; Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove; Stane Brovet, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu; Anton Stari, generalni sekretar Predsedništva SFRJ; Mihajlo Pavičić, načelnik Vojnog kabineta; Srećko Medić, Ratko Slijepčević, Pavle Jevremović, Lazar Vračarić, Nikola Tašić, Dragan Musulin i Zoran Stanković – iz Predsedništva SFRJ.

(Stenografisali: Stana Gapić, viši debatni stenograf – redaktor; i Dragana Stambolija, stenograf – iz Predsedništva SFRJ).

Predsedavao je dr Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva SFRJ.

BRANKO KOSTIĆ: Predlažem da počnemo sa radom. Otvaram 147. sjednicu Predsjedništva SFRJ.

Predlažem sledeći

DNEVNI RED

1. AKTUELNA POLITIČKO–BEZBEDNOSNA SITUACIJA U ZEMLJI
2. RAZNO

Da li ima predloga za izmenu ili dopunu dnevnog reda? Ako nema, predlažem da – ukratko – saslušamo informacije od saveznog sekretara za unutrašnje poslove i zamenika saveznog sekretara za narodnu odbranu, o aktuelnoj političko–bezbednosnoj situaciji u zemlji, neovisno od toga što smo mi kao članovi Predsjedništva SFRJ, bili u prilici da se u Štabu Vrhovne komande detaljnije upoznamo sa tim pitanjima. Zamolio bih Petra Gračanina da uzme riječ.

PETAR GRAČANIN: Imali smo sednicu – ukratko da izložim nekoliko elemenata – i ukazao sam na to kakva je situacija. Mislim na sednicu od 1. oktobra. Učinio bih nekoliko napomena. Političko–bezbednosna situacija u zemlji je zaoštrena do krajnjih granica. Raniju ocenu, da se nalazimo u neposrednoj ratnoj opasnosti, potvrđuje sadašnja situacija i može se reći da zemlja ide u još dublje u sukobe. Ocenjujemo da je opšta mobilizacija, koja je objavljena u Republici Hrvatskoj, predstavlja neposrednu pripremu za ratne operacije u cilju otepljenja.¹⁴ Praktično,

¹⁴ Opšta mobilizacija u Hrvatskoj počela je 5. oktobra, a general Kadijević je istoga dana ponovo od srpskog rukovodstva tražio da sprovede opštu mobilizaciju i u Srbiju. Ali, strah od reakcije javnosti i ovoga puta je bio odlučujući faktor, pa je Jović bio „energično protiv“ toga. B. Jović: „Slobodan se slaže sa mnom. Adžić i Veljko očajni, optužuju nas da ostavljamo srpski narod na cedilu. Branko Kostić se solidariše s njima, onako paušalno, ne vodeći računa o stvarnoj situaciji u Evropi i Srbiji“ (*Последњи дани СФРЈ*, 392).

oružana pobuna sa kojom smo bili suočeni početkom ove godine, formiranje paravojsnih formacija, ilegalni uvoz oružja – ušlo je u završnu fazu. Na političkoj sceni, u Republici Hrvatskoj, dominira neofašizam. Preko 5 hiljada ustaša i drugih ekstremnih emigranata nalazi se u zemlji i uključeni su u organe Ministarstva unutrašnjih poslova i paravojsne formacije Republike Hrvatske. U oružanim formacijama otkriveno je prisustvo velikog broja stranaca, plaćenika i jedan broj Kurda. Razbijajući Jugoslavije su, praktično i nedvosmisleno, pokazali svoje separatističke ciljeve. Dogovor u Hagu se krši, kao i svi raniji sporazumi za mirno rešenje jugoslovenske krize.¹⁵ Ratne operacije, uključujući i rušenje mostova i drugih vitalnih objekata, kao i napade na kasarne, jedinice, i druge objekte Jugoslovenske narodne armije su eskalirali. Tendencija je da se to prenese i na druga područja u zemlji, što je već prisutno kroz agresiju na Crnu Goru, Bosnu i Hercegovinu. Više puta smo ukazivali na tragične posledice koje bi izazvao građanski rat u Bosni i Hercegovini. Sukobi u ovoj višenacionalnoj sredini prouzrokovali bi veliki broj ljudskih žrtava, a prenelo bi se i na celi prostor zemlje. Odgovornost pojedinih političkih stranaka, koje okupljaju građane na nacionalnoj osnovi je ogromno, jer njihov uticaj na produblivanje i podele – vode u bratoubilaštvo. Već stvoreno ogromno nepoverenje je dovelo do iseljavanja i pregrupisanja građana u Bosni i Hercegovini, u delove gde je većinsko muslimansko, srpsko ili hrvatsko stanovništvo i od straha od represije. Povećan je broj izbeglica iz Hrvatske u Bosnu i Hercegovinu, posebno iz Dubrovnika. Broj izbeglica se povećava i u Crnoj Gori. U Bosni i Hercegovini, opasnost povećava i činjenica da su formirane brojne paralelne i parapolicijske snage, uglavnom na jednonacionalnoj osnovi se stvaraju i u drugim republikama. Sada ih imamo u svim republikama, na jedan određeni način se to formira; izvode se na određena vežbališta i pripremaju. Na ukupnu situaciju utiče i najavljeno otepljenje Slovenije – 7.

¹⁵ Radi se o dogovoru koji su 4. oktobra sklopili Slobodan Milošević, Franjo Tuđman i Veljko Kadijević nakon sastanka sa Hansom Van Den Brukom, lordom Karingotnom i Henrijem Vejnandsom. Prema službenom saopštenju, na sastanku „se raspravljalo o aktuelnoj situaciji u Jugoslaviji i izgledima za mirno političko rešenje krize. Učesnici su postigli dogovor da pristupe problemu sa dve strane. Politički, postignuta je saglasnost da je neophodno učešće svih zainteresovanih strana kako bi se formulisalo političko rešenje na bazi perspektive priznavanja nezavisnosti onih republika koje to žele, na kraju pregovaračkog procesa vođenog u duhu dobre volje. Priznavanje bi bilo zagarantovano u okviru opšteg rešenja i sastojalo bi se od sledećih elemenata: A) labava zajednica ili savez suverenih ili nezavisnih republika; B) treba postići odgovarajuće aranžmane radi zaštite manjina, uključujući tu garancije za poštovanje ljudskih prava, a možda i specijalni status za izvesne oblasti, V) Ne može biti jednostranih promena granica. Kao prvi korak dogovoreno je da se pozovu predstavnici srpskog naroda u Hrvatskoj i istočnoj Slavoniji na sastanak sa koordinatorom konferencije, ambasadorom Vejnandsom i dvojicom zamenika predsedavajućeg u utorak, 8. oktobra radi dogovora o mogućim budućim aranžmanima. To bi se ostvarilo u okviru potkomiteta formiranog sa ciljem da razmotri prava manjina (ostala dva potkomiteta razmatraju ekonomsku saradnju, odnosno mogući institucionalni okvir). Konstatovali smo da prekid vatre krše sve strane. Stoga je, paralelno sa gore iznetim merama koje treba da unaprede proces postizanja političkog rešenja, postignut dogovor da će sve zainteresovane strane nastojati da smanje zategnutost i stvore povoljnije uslove za pregovore tako što će: A) kada je reč o hrvatskim vlastima, smesta ukinuti blokadu garnizona i drugih objekata JNA, B) Kada je reč o JNA, premetiti i pregrupisati svoje jedinice u Hrvatskoj, uz pomoć posmatrača EZ. Pošto će lord Karington sledeće nedelje posetiti Njujork rad konsultacije o Jugoslaviji sa generalnim sekretarom OUN, dogovoreno je da se sledeća plenarna sednica konferencije održi u nedelji koja počinje 14. oktobra“ (navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 446–447).

oktobra, posle isteka tromesečnog moratorijuma. Na destabilizaciju Jugoslavije bitno utiče i raspirivanje antiarmijskog raspoloženja koje podstiču i legalni organi pojedinih republika – Bosne i Hercegovine, Makedoniji, a ponegde i u Srbiji, itd. Time se direktno slabi odbrambena snaga zemlje. U ovakvoj situaciji, strani faktor vrši pojačani pritisak. Pored početnih rezultata u angažovanju međunarodne zajednice, za mirno razrešenje jugoslovenske krize, i u vezi s tim, izražava se jaka opreznost, pa čak i pesimizam. Na to utiču i dezinformacije koje se uporno plasiraju stranom faktoru, posebno iz Republike Hrvatske, oko činjeničnog stanja, posebno kršenjem primirja. Kada bi govorili o prognozi i šta će se dalje dešavati, verovatno da je teško sve to predvideti, ali ima podataka koji govore o daljem stvaranju paravojnih formacija i naoružavanju. Juče, u Beogradu, imamo sa uniformama pojedine sastave, redare itd. To je sada najkarakterističnije u Bosni i Hercegovini. U petak je bio zamenik ministra unutrašnjih poslova Bosne i Hercegovine, ovde. Tamo je toliko napeto da se očekuje ono najgore – da dođe do sukoba.

BORISAV JOVIĆ: U Bosni?

PETAR GRAČANIN: Jeste. Imate i dosta ubacivanja sastava iz Republike Hrvatske – preko Cazina, ka Bihaću, u Zapadnu Hercegovinu; odlazak je svih nacionalnosti da se bore u Hrvatskoj, tako da može da izmakne kontroli, posebno organima unutrašnjih poslova, koji tamo čine neku vlast i preduzimaju mere. Ali, to je sve, moram reći, u vrlo teškim uslovima. I, ovo što sam napomenuo, pregrupisavanje stanovništva, to ide ka svojim reonima, jer kad ne funkcioniše vlast, onda ljudi traže sami da se zaštite. Gde god ne funkcioniše – više je problema, itd. Zatim, oko otvorenosti granica, to sam i prošli put rekao – u Sloveniji, delom u Hrvatskoj. Mi nemamo čak ni zeleni pojas, pogotovo u Hrvatskoj, imamo 12 karaula, gde se ubacuje i oružje i sve ono što podstiče dalje sukobe u Jugoslaviji. Toliko sam hteo da kažem – o tome što sam govorio pre nekoliko dana.

BRANKO KOSTIĆ: Hvala. Predsjedništvo je, kao Vrhovna komanda, danas, upoznato detaljnije sa stanjem na kriznim područjima od strane Štaba Vrhovne komande. Ali, ja bih, i pored toga, zamolio, i radi stenograma, a i radi određenih ocjena, koje bi trebalo da nađu svoje mjesto u saopštenju za javnost, admirala Broveta da nam saopšti neke osnovne ocjene.

STANE BROVET: Predsedništvo je obavešteno, od Štaba Vrhovne komande, o opštoj situaciji. Ja bih dao, ovde, nekoliko naznaka posebne situacije, i to najnovije stanje. Težište dejstava odvija se u reonima Vukovara, Zadra, Dubrovnika i Karlovca. Ne prestaju zahtevi hrvatskih vlasti i oružanih formacija da JNA preda vojne objekte na teritoriji Republike Hrvatske. Oružanim napadima u toku noći i danas zauzeti su – kasarna „Ivo Lola Ribar“ u Karlovcu, Samački hotel u Zagrebu, skladište „Planikovac“ u Šibeniku. Vrše se veoma snažni pritisci u cilju predaje na komande i jedinice u Delnicama, Samoboru, Karlovcu, kao i na Komandu Vojne pomorske oblasti u Splitu. Jedinice Jugoslovenske armije su na sve oružane napade, od strane oružanih sastava Republike Hrvatske, uzvratile vatrom i nastavila dejstva,

koja imaju za cilj deblokadu blokiranih jedinica i vojnih objekata.¹⁶ Iz onih objekata, kojima su naše jedinice ovladale u toku jučerašnjeg i današnjeg dana, vršeno je premeštanje ljudstva i materijalno-tehničkih sredstava na bezbedna mesta. Umesto deblokade kasarni i vojnih objekata, kao što sam rekao, oružane formacije Hrvatske odlučile su se da krenu u njihovo zauzimanje gde god za to postoje uslovi. Tokom jučerašnjeg dana, u reonu istočne Slavonije najžešće borbe vođene su u Vukovaru, selima – Nuštar i Bogdanovci, gde naši gubici iznose – četiri poginula i deset povređenih. U jednom protivnapadu, mehanizovanim sastavima Zbora nacionalne garde, na pravcima – Nova Gradiška – Gornji Bogičevac i Gornji Rajići – Novska, protivnapadom je odbijen taj napad, i linija dodira je ostala, uglavnom, nepromenjena. Tokom čitavog dana vođena je oružana borba i u rejonu sela Levinac, kod Nove Gradiške. Oružane formacije Hrvatske izvršile su i oružani napad na kasarnu „Ivo Lola Ribar“ i Inženjerski školski centar u Karlovcu, ali su ti napadi odbijeni. Izuzev što je kasarna „Ivo Lola Ribar“, koja je bila branjena sa veoma malim brojem vojnika, zauzeta; izvršen je i napad na Fabriku eksploziva u Ličkom Osiku, ali su taj napad jedinice JNA vatrom odbile i ujedno obezbedile nesmetan saobraćajne komunikacije između Otočca i Gospića. Žestoke borbe vođene su i u reonu sela Komarevo, kod Gline; na strani jedinica JNA gubitaka nije bilo. Na području Dalmacije, a težišno – oko Zadra, Šibenika i Gospića otpočela je operacija JNA za deblokiranje vojnih objekata i jedinica u tim objektima, koja je još u toku. S obzirom na žestinu sukoba, gubici nisu posebno veliki. Imali smo tri poginula i osam ranjenih vojnika, dok je jedno motorno vozilo uništeno. U više navrata odbijan je napad na Aerodrom „Zemunik“, napad je vršen pretežno sa minobacačima i artiljerijskim oruđima; i Aerodrom se brani veoma uspešno. Izvršen je i napad na Komandu vojno-pomorskog sektora u Šibeniku i po nekim plovnim objektima, dok je vojni objekat „Planikovac“, to je torpedno skladište, pao u ruke oružanih sastava Republike Hrvatske. U rejonu Dubrovnika, vođene su žestoke borbe; jedinice JNA su ovladale Aerodromom „Ćilipi“, zarobljeno je više pripadnika Zbora narodne garde, a 60 ih je poginulo.¹⁷ Mi imamo četiri povređena u obaranju helikoptera, među

¹⁶ Ovako iste događaje opisuje Stjepan Mesić: „Agresija poprima stravične razmjere. Nastavljena su razaranja Osijeka, Nove Gradiške, Siska, Pakraca, stare jezgre Zadra. Upravo nam javljaju iz Vinkovaca: svako pola sata grad zasipaju ‘krmače’, kasetne bombe i rakete goleme razorne moći. I Dubrovnik je ponovo napadnut. Zadar odsječen. Vijest iz Baranje; vojvoda Šešelj, šef beogradskog podzemlja Arkan (potonji komandant ‘srpske vojske’ u Baranji) i poslanik srbijanske Skupštine Paroški, vrše smotru četničkih ‘teritorijalaca’ i ‘dobrovoljaca’. Prate ih viši oficiri JNA, jer su sve te nacionalističke jedinice – javlja Beograd – odlukom ‘SAO Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema’ postale ‘sastavni deo JNA’. Kraj Zagreba raketiran je aerodrom Lučko. Za Nuštar se vodi tenkovski boj. Zrakoplovi nemilosrdno razaraju hrvatske gradove“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 278).

¹⁷ Ovi događaji nisu bili tako predstavljeni javnosti. Služba za informisanje SSNO izdala je 4. oktobra saopštenje naslovljeno sa „Rušioci Dubrovnika podmeću zlodelo Armiji“. U saopštenju je rečeno: „U blizini Dubrovnika nastavljaju se borbena dejstva, koja su izazvala i izazivaju ustaške formacije Hrvatske. Raste opravdana zabrinutost za sudbinu kulturno-istorijskih objekata u tom gradu. Takvu vrstu brige deli i JNA, kojoj je, pored očuvanja ljudskih života, izuzetno stalo i do očuvanja najvrednijih dela ljudske kulture i civilizacije. U izvođenju borbenih dejstava jedinice JNA se striktno pridržavaju principa da ne oštećuju takve objekte. U tom smislu neki objekti su bili pošteđeni dejstava, čak i po cenu ljudskih života na strani JNA, pošto je iz njih otvarana vatra po njenim jedinicama. Pripadnici JNA čine sve da sa svoje strane poštede Dubrovnik, kao grad od neprocenjive istorijske i

kojima je jedan, a to je kapetan bojnog broda – Krsto Đurović, komandant Vojno pomorskog sektora, podlegao povredama.¹⁸ U Zagrebu su snage MUP-a Hrvatske nasilno ušle i zauzele Samački hotel. U reonu Rupe, kod Rijeke su razoružale grupu vojnika, koji su se prevozili autobusom. Dakle, Sporazum postignut u Hagu o prekidu vatre odnosno o deblokadi kasarni, kao preduslovu za sve druge kasnije dogovore i postupke, ne poštuje se od strane hrvatskog rukovodstva, već se nastavljaju napadi na jedinice JNA, blokiranim objektima. Istovremeno se pojačavaju ratni napori, pripreme, mobilizacija, dovođenje novih snaga i očigledno ide na dalju primenu sile. Kao što sam rekao, poslednji podaci ukazuju da su u toku pripreme za sveopšti napad na sve blokirane objekte i jedinice Jugoslovenske narodne armije na teritoriji Hrvatske. U takvim uslovima, od posebnog značaja je da se obezbedi popuna mobilisanih jedinica Jugoslovenske narodne armije i da se izvrši uredna mobilizacija još nekoliko brigada kako bi se postignuti uspesi učvrstili i obezbedile dovoljne snage koje bi garantovale da će se izvršiti uspešna deblokada jedinica, odnosno da će se uspešno primeniti već postignuti sporazumi o merama koje bi omogućile da se Jugoslovenska narodna armija, na teritoriji Republike Hrvatske, učvrsti na dostignutoj daljini, dok se sporazumno ne reše sva politička pitanja. Što se tiče jedinica JNA, one dejstvuju uspešno. Međutim, apsolutno je neophodno da se učine napori da bi se obezbedila dopunska mobilizacija jedinica, radi smene i ojačanja postojećih. Toliko.

BRANKO KOSTIĆ: Hvala. Ima li pitanja? Nema. Ja bih sugerirao, na osnovu ovih informacija, koje smo čuli i s obzirom da ovdje nemamo prisutnog ni save-

kulturne vrednosti. Istovremeno, raspolažemo pouzdanim podacima da ustaške formacije, koje se kriju u tom gradu, posebno strani plaćenici, kojima Dubrovnik ne znači ništa, pripremaju scenario njegovog rušenja, kako bi optužili Jugoslovensku narodnu armiju za taj vandalski čin, što su i do sada više puta činili. Na ovaj način upozoravam domaću i svetsku javnost o zločinačkim i vandalskim namerama ustaša i njihovih plaćenika i apelujemo na građane Dubrovnika i ostale koji mogu da pomognu da spreče ove monstruozne planove. Imajući u vidu da su ustaške snage, sa značajnim potencijalima oružja zaposlele Dubrovnik i da su za taoce uzele ceo grad i njegovo stanovništvo. JNA ne može da snosi dalju odgovornost ua posledice koje iz toga mogu nastati“ (navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 449).

¹⁸ Krsto Đurović (1940–1991). Oficir Jugoslovenske ratne mornarice u Splitu, podmorničar i zapovednik flotile podmornica. Krajem 1989. godine premešten je iz Splita u Boku kotorsku. Prema svedočenju hrvatskog generala Nojka Marinovića, zbog početka ratnih sukoba Đurović je navodno zatražio otpust iz JNA jer je u Hrvatskoj proveo radni vek, bio je oženjen Hrvaticom koja je sa njihovim sinovima ostala da živi u Splitu. Početak rata Đurović je dočekao u činu kapetana bojnog broda na dužnosti komandanta Vojnopomorskog sektora Boka. On je 2. oktobra 1991. ratne ciljeve definisao sa tri osnovna zadatka: razoružanje paravojnih formacija Hrvatske i zaštita Prevlake i Boke Kotorske; blokada Dubrovnika i pomorskih komunikacija na tom delu Jadrana, uz sadejstvo sa primorskim krilom kopnene vojske; čišćenje terena od ostataka neprijateljske vojske. Đurović je 4. oktobra vanredno unapređen u čin kontraadmirala. Poginuo je sutradan pod još uvek nerazjašnjenim okolnostima. Informativna služba Saveznog sekretarijata za narodnu odbranu saopštila je da je Đurović ubijen 5. oktobra od strane „ustaških oružnika“ u visini sela Popovići. U helikopteru su bili i general Jevrem Cokić i članovi posade koji su preživeli. Momir Bulatović u svojim memoarima piše da je prilikom borbi oko Dubrovnika greškom JNA („prijateljska vatra“) oboren helikopter u kome je bio Đurović, kao i da on nikada nije dobio zvaničan rezultat istrage (*Pravila čutanja*, 48). Više u: Veseljko Koprivica, „Velika tajna dubrovačke operacije : kako je poginuo Krsto Đurović“. http://www.montenegrina.net/istorija/cg_od_1990).

znog sekretara, ni njegovog zamjenika za inostrane poslove, da se orijentišemo na to šta i koja pitanja da damo kao naše ocjene, kroz jedno saopštenje.

BORISAV JOVIĆ: Ja bih, pre svega, rekao u vezi sa izlaganjem druga Broveta, s obzirom da smo sada dobili informaciju da je zauzet Samački hotel u Zagrebu, da je napadnut autobus vojnika kod Rijeke i da su time stvoreni uslovi za odmazdu koju je Jugoslovenska narodna armija objavila da će izvršiti prilikom svakog napada i zauzimanja – da se ovo objavi i odmazda odmah izvrši. Jer, ako se to ne učini, onda ćemo izgubiti veliki ugled – da smo i ovoga puta slagali; da se tako kaže: za Samački hotel – uradili smo to i to; za napadnut autobus – uradili smo to i to, i gotovo. Ili, i za jedno i drugo – uradili smo to i to. To treba da bude stalno održavano. Imamo i oboren helikopter, ali, to je na ratištu. To je jedno pitanje. Drugo pitanje je mobilizacija.¹⁹ Juče smo se saglasili sa određenim odlukama koje omogućuju efikasniji rad sudstva, u vezi sa preduzimanjem kaznenih mera za prekršaje – ili kako se već zovu – protivzakoniti postupci u vezi sa činjenicom da imamo stanje neposredne ratne opasnosti. Mislim da bi bilo važno da se preduzmu određene konkretne mere, kao na primer: da se javno na televiziji, u nekoj emisiji, koja bi bila udarna, od strane nekog uglednog pravnika, vojnog ili civilnog, svejedno, objasni kakve su to kazne u mirnodopskim uslovima za istu stvar, a kakve su kazne u ratnim; da se vidi za koje dejstvo su kakve kazne.

BRANKO KOSTIĆ: Odnosno, u uslovima neposredne ratne opasnosti.

BORISAV JOVIĆ: U uslovima neposredne ratne opasnosti i u ratnim su – iste. Onda, da se radi primera, u narednim danima, neka od tih kazni primeni i javno obelodani. Na primer, meni je danas rečeno – to, naravno, treba proveriti, da je juče u Negotinu vršena mobilizacija; da su se ljudi sakupili; oni koji su došli, su došli, a oni koji nisu – nisu; da im je oficir – rezervni, ili aktivni, to ne znam – treba proveriti koji je, sakupio i postrojio; rekao da ako neko neće da ide – njegova je stvar, a koji hoće – izvolite, oblačite se i idemo. Dakle, za bilo kakvo takvo delovanje, koje je protivzakonito, a naročito za ono koje demoralise ljude i odvraca ih na bilo koji način, i propagandno delovanje – mislim da bi trebalo odmah primeniti mere. Teško je to primeniti tako masovno protiv ljudi, ali se može primeniti pojedinačno protiv onih koji ih odvracaju za odlazak u vojsku. Zbog toga mislim da je jako važno da se narodu objasni i na početku saopšti ko je i zašto stavljen na suđenje; i – da bude

¹⁹ Istovremeno, Stjepan Mesić je nastojao da razluči kako je došlo do mobilizacije: „Odluka o mobilizaciji nigdje i ni od koga nije obnarodovana. Dakako, takva odluka i ne mora biti javna, ako to uvjeti ratnog stanja nalažu, ali i onda se znade ko je donosi. Zakon nedvosmisleno mobiliziranje predviđa 'u slučaju neposredne ratne opasnosti i drugih izvanrednih prilika ili izvršenog napada na zemlju'. Neposrednu ratnu opasnost utvrđuje Predsedništvo SFRJ. Nismo to utvrdili, iako nam se takva odluka nameće od ožujka 1991. Ratno, pak, stanje, utvrđuje Savezno vijeće Skupštine SFRJ. Nije to učinilo. Nisu bile proglašene ni izvanredne prilike. I to može uraditi samo Predsjedništvo SFRJ. Možda nešto u tom smislu može uraditi SIV? 'Ni govora', kategoričan je premijer Marković. Onda, dakle, tko je prinudio Srbiju i Crnu Goru na mobiliziranje teritorijalaca, učinio je to na pučistički način zavođenjem svojevrstne vojne diktature. Možda nekakav osnov za mobilizaciju postoji u srbijanskom Zakonu o obrani Republike Srbije; nedavno je donesen“ (*Kako smo srušili Jugoslaviju*, 253–254).

osuđen. Da li će on biti posle oslobođen, kada se rat završi, to je drugo pitanje. Ali, mislim da su to jako važne stvari. Želim da vas, ovde, vrlo jasno uverim da su skoro iscrpljene mogućnosti političkog delovanja na ljude. Mi možemo delovati na ljude ratnim uspesima, koji su nesumnjivi i sigurno utiču; možemo delovati jačanjem uloge Predsedništva SFRJ – sigurno, ovo što se desilo poslednjih dana – poboljšava; možemo delovati fiksiranjem tih srpskih granica na koje će vojska stati, obeležiti i obelodaniti o čemu se vode pregovori u Evropi; da se zna šta je to o čemu se vode pregovori – što je blizu cilja realizacije. Može se ojačati pozicija doslednim sprovođenjem ovoga ili onoga što pričamo, kao odmazdom za zauzeće kasarni. To su sve elementi koji jačaju. I, dalje treba raditi politički. To je sigurno. Ali, nije odlučujući – kao što neko misli – samo taj. Može biti više odlučujući, u ovom trenutku – razjašnjenje kakve su kazne i samo kažnjavanje, bar nekih slučajeva koji će biti istaknuti. Zato bih molio da jedan pravnik iz vojske i jedan naš, ili neko drugi, zajedno izađu i objasne; a, zatim, da se na terenu saopšti onima koji vrše mobilizaciju da se takvi eklatantni slučajevi markiraju, privedu i osude. Jer, drukčije mi nismo u stanju. Neće to odmah promeniti, ali u psihi naroda veoma mnogo znači. Ljudi, onda, kažu: nećemo da idemo po zatvorima, idemo vojsku da služimo. Druga je, onda, situacija; tako da i to polje pokrijemo – nije bilo dovoljno pokriveno. Hvala.

BRANKO KOSTIĆ: Ko želi dalje?

STANE BROVET: Ja se slažem da to treba učiniti. Moram da kažem da je savezni sekretar za narodnu odbranu već izdao interno jednu naredbu kako treba u tom pogledu postupati i mislim da je dobro da stručnjaci – na televiziji i u štampi – daju sva ova objašnjenja.²⁰ Jer, ljudi stvarno nisu upućeni i misle da je to stvar dobrovoljnosti, više–manje, i da će krivična sankcija za to da ih mimoide, po pravilu. Međutim, mislim da bi na tome trebalo, pre svega, da se angažuju, neizbegavajući Jugoslovensku narodnu armiju – rekao sam da sam za to – i organi ministarstva odbrane Republike, jer je to direktno njihov posao i, naravno, iz republičkih vlada; recimo, Ministarstvo pravosuđa ili neko drugi; da ne bismo mi iz Armije bili ti koji to činimo sa nekim organom federacije, nego da se to radi na svim nivoima. Mislim da tih upozorenja nikada nije dosta, pa ako se radi na oba koloseka – bilo bi efikasnije.

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih iskoristio priliku da dam nekoliko sugestija za koje mislim da bi bilo dobro da nađu mjesta i u saopštenju sa današnje sjednice. Ja mislim da bi mi trebali danas, u saopštenju da kažemo da je Predsjedništvo SFRJ, kao Vrhovna komanda, u toku dana, detaljno obaviješteno od Štaba Vrhovne komande o stanju na kriznim područjima, kao i o obavezama koje se odnose na Predsjedništvo i JNA, preuzetim na razgovorima u Hagu, u kojima je učestvovao i general Kadijević, jer je Kadijević, praktično, učestvovao u ime Predsjedništva. S tim u vezi, čini mi se da bi bilo dobro da mi saopštimo da je Predsjedništvo odobrilo

²⁰ To je i učinjeno. Pomoćnik ministra odbrane Srbije, pukovnik dr Mladen Kovačević je u *Politici* najavio „stroži sistem u pogledu primene određenih mera, kao što je sankcionisanje onih koji se ne odazivaju na poziv za mobilizaciju“ (Т. Вујић, „Шта значи непосредна ратна опасност“, *Политика*, 8. октобар 1991, 12).

stavove Štaba Vrhovne komande i poziva vrhovništvo Hrvatske da odmah deblokira sve kasarne i druge vojne objekte na teritoriji Hrvatske, u skladu sa odredbama Aneksa i Sporazuma u Hagu i da time stvori uslove za izvršavanje ostalih obaveza i sporazuma u Hagu. U vezi sa mobilizacijom, mislim da bi bilo dobro da kažemo – da je Predsjedništvo, prelaskom na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti, Odlukom o djelimičnoj mobilizaciji i donošenjem Uredbe o teritorijalnoj nadležnosti vojnih sudova i tužilaštava, stvorilo uslove za primjenu odgovarajućih propisa iz ove oblasti, za uslove neposredne ratne opasnosti i za odgovorniji odnos u vezi sa odzivom za mobilizaciju. To je više, kao moja ideja da ovih nekoliko stvari kažemo; javnost je obaviještena detaljno, u toku jučerašnjeg dana, o prepisci koju je savezni sekretar imao sa Tuđmanom.²¹ Mi smo danas bili u prilici da se informišemo detaljnije o toj situaciji. Mislim da mi možemo, na osnovu svih tih informacija, koje imamo, i na osnovu obavještenja, koja smo dobili oko toga da je Sporazumom u Hagu, deblokada vojnih kasarni i objekata JNA na principima, koji su u Aneksu, tamo, dati, u stvari, mjera koja nije uslovljena bilo čime drugim, a imajući u vidu da je vrhovništvo Hrvatske, do sada, potpisivalo četiri ili pet sporazuma o prekidu vatre i da je svaki od tih sporazuma predviđao, kao obavezu i deblokadu kasarni – da ni jedan od tih sporazuma, do sada, nije počeo da primenjuje, da ima i te kako razloga da mi podržimo ovakav jedan stav, da se, kao Predsjedništvo, obratimo i tražimo od Vrhovništva Hrvatske da odmah pristupi deblokadi kasarni i vojnih objekata i time stvori uslove da se može prići realizaciji i ostalih tačaka, koje podrazumijevaju prekid vatre, obustavljanje daljeg pokreta trupa, itd. oko čega već postoje i neki konkretni predlozi, ako se ne varam, za sutra, i termini utvrđeni za sutra ili za prekosutra, u toj prepisci između Kadijevića i Tuđmana.²²

²¹ General Kadijević se 5. oktobra obratio javnosti: „Ostali smo bez države, a deo onoga što je juče moglo da se čuje i vidi na maratonskoj sednici Vrhovne komande, još jednom je jasno pokazalo kakvog vrhovnog komandanta imamo. Pojedini članovi Predsedništva SFRJ svesno su onemogućavali donošenje odluka u nameri da razbiju Jugoslaviju tkao što će osujetiti i razbiti Armiju. Njima se priključio predsednik savezne Vlade sa svojim perfidnim delovanjem. Takvo ponašanje jednog vrhovnog komandanta i jednog premijera prema njihovoj vlastitoj armiji nečuveno je“ (Bilten br. 35. Služba za informisanje SSNO, 5. oktobar 1991). Kadijević je rekao i da je u Hrvatskoj na delu „neonacizam“ i da on predstavlja najveću pretnju srpskom narodu. Armija želi samo da uspostavi kontrolu nad kriznim područjima, zaštititi srpsko stanovništvo od „progona i istrebljenja“ i oslobodi pripadnike JNA i njihove porodice: „Preduslov za to je poraz ustaških snaga. Mi i dalje ostajemo pri stavu koji smo često ponavljali, a to je da sva politička pitanja moraju da se rešavaju dijalogom i uz poštovanje prava i interesa svih naših naroda“ (*isto*).

²² Povodom nepoštovanja sporazuma iz Haga, Franjo Tuđman je faksom 4. oktobra uveče Veljku Kadijeviću poslao sledeći tekst: „U duhu Sporazuma kojeg smo postigli danas u Hagu predlažemo vam istovremeni prekid vatre i pokreta na kopnu, moru i zraku koji bi se treba uspostaviti sutra 05. listopada u 06h. Smatramo da time prestaju i razlozi za mobilizaciju koju providi JNA, što bi i na našoj strani zaustavimo dalju mobilizaciju. Ako prihvaćate predloženi rok, predlažemo vam da komisija sastavljena od predstavnika SSNO i Ministarstva odbrane Republike Hrvatske započne pregovore o ovim pitanjima u nedjelju, 6.10.1991.“ Kadijević je odgovorio 5. oktobra u 11h: „Sporazumom postignutim u Hagu, obavezali ste se da odmah izvršite deblokadu garnizona i drugih objekata JNA prema uslovima navedenim u Aneksu sporazuma. Smatram da je realan rok za potpuno izvršenje deblokada do 12h 6. oktobra 1991. Nakon izvršenja deblokade, komisija sastavljena od predstavnika SSNO i Republike Hrvatske može započeti razgovore o drugi pitanjima. Predlažem da se sastanak komisije održi u ponedjeljak, 7. oktobra 1991. u Sarajevu.“ Na ovo je Tuđman odgovorio u 12.30h: „Sporazum

BORISAV JOVIĆ: U redu – sve to. Ali, mislim da bi trebalo da kažemo, na neki način, da je Predsedništvo podržalo stavove, utvrđene u Hagu, koje je prihvatio general Veljko Kadijević, na osnovu instrukcija Predsedništva. Drugo, da kažemo da je Predsedništvo konstatovalo da, i ovoga puta, Republika Hrvatska, još uvek, ne primenjuje ni ovaj Sporazum u pogledu deblokiranja kasarni i omogućavanja odnosno pregrupisanja jedinica. Treće, da je Predsedništvo SFRJ, u tim okolnostima ocenilo i dalo zadatke jedinicama JNA, u skladu sa tom situacijom. Jednostavno, prva konstatacija je da smo mi odobrili to što je on uradio; druga konstatacija – da oni ne izvršavaju i treća – da smo mi dali adekvatne zadatke vojsci. Dakle, to što si rekao, samo da idemo i potvrdimo da kažemo da je on radio u skladu sa našim instrukcijama i da mi to prihvatamo. Jer, vidite, oni stalno teže da izvuku vojsku u pregovore; mi moramo ostati na tome da je vojska u konsultaciji sa nama i pod našom kontrolom, što drugčije ne može biti. Uostalom, to što je tamo napisano, je izvanredno kada bi oni hteli da sprovedu. To je jedno. Drugo, mislim da treba da uzmemo u obzir za saopštenje i ovaj tekst povodom izjave ministara Zajednice.

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih to poslije.

BORISAV JOVIĆ: Dobro, to ćemo pod „razno“

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih još sugerirao da, u ovom tekstu Saopštenja, nekoliko ovih osnovnih ocjena, koje je dao Pero Gračanin, isto tako, uključimo.

BORISAV JOVIĆ: Da, to su jako dobre stvari, koje je on na početku izneo.

BRANKO KOSTIĆ: U smislu ocjene stanja, jer su to jako dobre stvari, koje o tome govore. Mislim da se negde, na neki način, kroz nabranje tih elemenata, u stvari, da jedna potreba opravdanosti prelaska na rad Predsjedništva, u ovim uslovima, u kojima ono, praktično, svakog dana zasijeda. Riječ ima Jugoslav Kostić.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ja sam, upravo, hteo da kažem to da bi mi morali da se, u našem saopštenju, oglasimo i sa upozorenjem svim strankama, državnim i

koji smo postigli jučer u Hagu podrazumjeva da obje strane istovarene poduzmu korake radi obustave vatre i ofanzivnih akcija i pokreta, kako bi se normalizirala situacija i stvorili uvjeti za mir u Hrvatskoj. Takvu situaciju nemoguće je postići bez istovremenog prekida vatre i mjera za normalizaciju odnosa. Stoga predlažemo da danas do 14.00 budu izdane naredbe sa obje strane: a) hrvatske vlasti naređuju prekid vatre i deblokadu vojarni i objekata JNA (b) SNO naređuje prekid vatre i prestanak svih ofanzivnih akcija i pokreta na kopnu, moru i u zraku, a posebno u područjima Karlovca, Siska, Vukovara, Vinkovaca i Dubrovnika. Prihvaćamo predloženi datum i mjesto održavanja sastanka Komisije SSNO i Ministarstva obrane Republike Hrvatske koja bi započela razgovore o drugim pitanjima.“ Ovaj predlog Kadijević je odbio tokom istog dana: „Tačka 2A Sporazuma prihvaćenog juče u Hagu glasi: on the part of the Croatian authorities, lifting immediately the blockade of JNA garrisons and other facilities. Iz toga jasno proizilazi da se izvršenje ove obaveze ničim ne uslovljava. S obzirom da sa vaše strane do sada nijedan od postignutih sporazuma o deblokadi nije ispoštovan, ostajem kod predloga datoga danas u 11.10h časova“ (svi navodi prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 451–452).

drugim organima Republike Bosne i Hercegovine da, ono što smo i ranije apelovali, da se taj ratni vihor ne proširuje van Republike Hrvatske; da zaista treba sve da činimo da ne dođe i do bilo kakvih sukoba na teritoriji Bosne i Hercegovine, što bi daleko više usložilo ukupnu situaciju i iskomplikovalo naše napore za mirno razrješenje ove krize. Inače, ja lično mislim da mi više ne možemo nekoga „hlebom, a on nas metkom“, kada to kažem, onda mislim, pre svega na JNA. Mislim da je pouka bilo dosta i da zaista treba učiniti sve da se ti preostali garnizoni, koji se još uvek brane u toj Republici Hrvatskoj, izvuku na ovu liniju, gde mu se neće, bar, u leđa pucati.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Ima li još nekih sugestija? Ako je to to, onda bih ja zamolio da naši drugovi iz Službe pripreme jedan tekst saopštenja, a da mi pređemo na drugu tačku dnevnog reda - RAZNO.

Pod ovom tačkom dnevnog reda, mi smo, u konsultacijama ocijenili da bi bilo dobro da se Predsjedništvo oglasi sa jednim svojim stavom u vezi izjave Ministarskog sastanka zemalja Evropske zajednice, kojom su oni saopštili da neće priznavati odluke „krnjeg“ Predsjedništva SFRJ.²³ Mi smo, pored ovoga, imali jednu izjavu State Departmenta, istina, preko njihovog portparola. U vezi te njihove izjave, ja sam, kao član Predsjedništva, ili potpredsjednik, i reagovao sa jednom izjavom preko Tanjug-a, ali moram reći da sam u toj izjavi kazao: „da ćemo biti u prilici da dobijemo i originalni tekst svojih stavova, koje je State Department saopštio; da ćemo, kao Predsjedništvo, biti u prilici da se upoznamo sa time, a da onda i stav Predsjedništva po tome saopštimo“. Pošto mi taj tekst još nemamo, a sutra smo predvidjeli, inače, sjednicu Predsjedništva, gdje ćemo, pored ostalog, imati na dnevnom redu i Izvještaj o međunarodnim aktivnostima – zasjedanju Generalne skupštine, Savjeta bezbjednosti, Konferencije u Hagu. Mislim da bi to mogla biti prilika da se Predsjedništvo, eventualno, u vezi sa Izjavom State Departmenta oglasi; mada, objektivno govoreći, jedan tekst našeg stava, ili odnosa prema Izjavi ministara Evropske zajednice, u osnovi, bi vjerovatno mogao biti i odgovor posredan – i svima onima drugima, koji na sličan način reaguju, bez obzira što ima razlike u formulacijama. Naime, State Department je izjavio: „da te naše odluke nijesu u

²³ Deklaracija Evropske zajednice o Predsedništvu SFRJ usvojena je 5. oktobra, na neformalnom sastanku ministara inostranih poslova: „Zajednica i njene države članice su duboko zabrinute situacijom prouzrokovanom proglašenjima nekolicine članova kolektivnog jugoslovenskog saveznog Predsedništva da će se nadalje odluke donositi na bazi glasova samo četiri člana, koji preuzimaju određene zadatke koji su u ustavnim kompetencijama Savezne skupštine. Osuđuje se preuzimanje Predsedništva od strane Srbije i Crne Gore, koje su već osudile druge jugoslovenske republike. Zajednica i njene članice osuđuju ovu ilegalnu akciju protiv jugoslovenskog ustava i Pariske povelje. Nisu spremne da prihvate nikakve odluke koje donese telo koje ne može više da pretenduje da govori u ime čitave Jugoslavije. One hitno pozivaju sve strane da se uzdrže od bilo kakvih akcija koje bi omele implementaciju sporazuma sklopljenog u dobroj veri 4. oktobra u Hagu između predstavnika Hrvatske, Srbije i JNA pod pokroviteljstvom Predsedništva“ (navedeno prema: Snežana Trifunovska, *Yugoslavia Through Documents: From Its Creation to Its Dissolution*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1994, 351).

skladu sa osnovnim sistemskim rješenjima u Jugoslaviji“, a ministri Evropske zajednice su rekli: „da odluke „krnjeg“ Predsjedništva neće priznavati“. Vi imate taj tekst saopštenja. Zamolio bih da ga damo posebno, mimo ovog saopštenja o radu sjednice.

BORISAV JOVIĆ: Ispala je jedna reč – u četvrtom stavu treba da bude „za ocenu ustavnosti odluka svakog organa“, a ne „za ocenu ustavnosti svakog organa“.

BRANKO KOSTIĆ: Boro, ja bih razmislio o ovom petom pasusu – o direktnoj optužbi Evropske zajednice; ne bih da odmah „gađamo“, da ne idemo odmah „topovskim salvama“ na Zajednicu. Stav je dosta tvrd, a mislim da kroz ovaj čitav tekst treba da saopštimo naša viđenja i da pozovemo Evropsku zajednicu na izvršavanje onog dijela njenih obaveza na koje se ona ne osvrće, a spremna je da nama upućuje primjedbe. Bio bih za to da kompletan peti stav izbacimo.

BORISAV JOVIĆ: Onda, moramo u naslovu da kažemo: „Povodom izjave da neće priznavati odluke krnjeg Predsedništva“. Narod ne zna kakva je to izjava. Možda to i ne moramo, ali mislim da bi to trebalo negde kazati.

BRANKO KOSTIĆ: Možda bi, umjesto ovoga stava, bilo uputno nešto da kažemo slično, pa da kažemo: „S obzirom da je Evropska zajednica izjavila da neće priznavati odluke krnjeg Predsjedništva, Predsjedništvo skreće pažnju da je i prilikom prelaska na rad u uslovima neposredne ratne opasnosti javno saopštilo da će se uzdržavati od donošenja odluka koje bi podlijegale verifikaciji, priznaju“.

BORISAV JOVIĆ: Možda je i bolje da, uopšte, ne pominjemo šta su oni rekli. Što da mi to podstičemo – neka čita ko hoće. Da kažemo: „Povodom izjave od 5. oktobra...“ Slažem se da precrtamo ovaj pasus.

BRANKO KOSTIĆ: Možda bih na kraju prvog pasusa, na strani 2, rekao „Uprkos tome, Skupština SFRJ je već više mjeseci blokirana u svom radu, SIV je onemogućen da efikasno djeluje, a nastala je bila i blokada rada Predsjedništva SFRJ...“

BORISAV JOVIĆ: „... i da osiguraju učešće njihovih predstavnika u radu Skupštine, Vlade i Predsedništva, čega se oni nisu pridržavali“.

BRANKO KOSTIĆ: U pravu si, može i tako.

BORISAV JOVIĆ: Taj pasus treba da bude u kontinuitetu sa prethodnim, gde se kaže: „To je podrazumevalo...“

BRANKO KOSTIĆ: Možda bi mogli bez ove prve dvije rečenice u drugom pasusu – „Imajući u vidu ove izričite obaveze koje je Evropska zajednica preduzela prema Jugoslaviji...“ Da kažemo: „Predsjedništvo SFRJ očekuje od Evropske zaje-

dnice da izvrši svoj dio obaveza, koje bi otklonile deblokadu rada saveznih institucija, čime bi se... “

BORISAV JOVIĆ: Bolje je ovako: „... da utiče direktno na njih da dođu da odlučuju“, a ne da očekujemo da utiču na nas da ne radimo, nego na njih – da dođu da odlučuju.

BRANKO KOSTIĆ: „Predsjedništvo očekuje od Evropske zajednice da izvrše svoj dio obaveza i da utiču na članove Predsjedništva SFRJ da ubuduće učestvuju u radu i u donošenju odluka Predsjedništva SFRJ“.

ANTON STARI: Ovaj četvrti stav bolje „leži“ iza drugog stava, jer u drugom stavu se govori o tome kako je to obaveza da ne podleže verifikaciji, već je za ocenu ustavnosti odluke nadležan Ustavni sud Jugoslavije. To ide jedno za drugim.

BORISAV JOVIĆ: Može, ali da ide ceo pasus, a ne samo u nastavku. Jer, ovako je malo jače.

BRANKO KOSTIĆ: Četvrti pasus da bude treći. To može. Da li ima još prijedbi? (*Nema*). Znači, ovaj tekst saopštenja smo prihvatili. Ima li potrebe da u onom saopštenju prethodnom najavio dnevni red sutrašnje sjednice?

BORISAV JOVIĆ: Predlažem da Predsedništvo zaključi da zatraži zvanično autentični stav izlaganja Budimira Lončara na Mirovnoj konferenciji, obzirom da smo u novinama pročitali da je govorio o neprihvatljivosti odluka Predsedništva SFRJ, odnosno njegovog načina rada, obzirom da on predstavlja našu zemlju i mora da je predstavlja na način koji utvrdi Predsedništvo Jugoslavije. To treba da imamo, pre nego što to ocenjujemo. Tražimo da nam se za sutrašnju sednicu taj tekst dostavi.

BRANKO KOSTIĆ: Možemo to uraditi kao interni zaključak.

BORISAV JOVIĆ: Da, kao interni zaključak. Kada pročitamo, onda ćemo videti da li ima razloga da pitamo SIV šta on misli, da li je to neka zabuna itd.

ANTON STARI: Tražiti od Lončara da dostavi autentični tekst.

BORISAV JOVIĆ: Tražiti autentičan tekst svih njegovih izlaganja tamo – da vidimo sve što je govorio, kao da li je tačno i to što je u novinama objavljeno, da je rekao, da su odluke Predsedništva neprihvatljive.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, to možemo interno zaključiti – da generalni sekretar traži njegovo autentično izlaganje, u okviru ove tačke koju sutra imamo na dnevnom redu. Da li pod razno ima još neko nešto? Izvolite!

MIHAJLO PAVIČIĆ: Da li ja, druže potpredsjedniče, nešto mogu reći. Bez obzira što to nije uobičajeno po protokolu, predlažemo – u dogovoru sa SSNO–om – da vi u ime Predsjedništva i u svoje lično ime uputite telegram saučešća porodici kapetana bojnog broda, Đurovića. To nije, inače, po protokolarnim normama, obzirom da je kapetan brojnog broda. Ja sam to pripremio, pa Vi kasnije pogledajte.²⁴

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, ja sam, inače, to mislio da uradim. Da li ima još nešto pod razno? (*Nema*).

BORISAV JOVIĆ: Nema više ništa. Sutra u 17 sati nastavljamo. Jedan tekst smo utvrdili, a ovaj jedan pogledaj sam sa Lazom Vračarićem.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, zaključujem sednicu.

(*Sednica zaključena u 16,15 sati*).

²⁴ Istoga dana Evropska zajednica je objavila novu Deklaraciju o Jugoslaviji: „Ministri inostranih poslova Evropske zajednice i njenih zemalja članica, koji su se sastali 6. oktobra 1991. godine, obeshrabreni su činjenicom da se žestoke borbe nastavljaju u Jugoslaviji i pored sporazuma postignutih u Hagu 4. oktobra 1991 između predsednika Tuđmana i Miloševića i generala Kadijevića, u prisustvu predsednika Saveta i predsedavajućeg konferencije o Jugoslaviji. Za nasilje i kršenja sporazuma o prekidu vatre odgovorne su sve strane u sukobu. Prisutne su ozbiljne sumnje u pogledu spremnosti strana da svoje sporove srede mirnim putem. Ministri su pre svega uplašeni zbog izveštaja da je JNA, s obzirom na to da je pribegla nesrazmernoj i nekritičnoj upotrebi sile, pokazala da vi nije neutralna i disciplinovana institucija. Ministri smatraju da oni koji su odgovorni za nasilje bez presedana u Jugoslaviji, uz sve veći gubitak ljudskih života, treba da se smatraju odgovornim za svoje postupke na osnovu međunarodnog prava. Na sastanku od 4. oktobra je postignuta saglasnost da treba tražiti političko rešenje u perspektivi priznavanja nezavisnosti onih republika koje to žele, po završetku pregovaračkog procesa koji treba da bude vođen uz dobru volju i učešće svih strana. Pravo na samoopredeljenje svih naroda Jugoslavije ne može se sprovesti izolovano od interesa i prava etničkih manjina u okviru pojedini republika. Ona mogu bit obezbeđena jedino miroljubivim pregovorima, zbog čega je i sazvana Konferencija o Jugoslaviji, uključujući njenu komisiju za arbitražu. Ministri ponovo ističu svoju odlučnost da ne priznaju nikakvu promenu granica do koje bi došlo putem sile. U tom kontekstu ministri podsećaju na svoje saopštenje od 5. oktobra u kojem se osuđuje to što je nekoliko članova saveznog Predsedništva preuzelo njegove dužnosti. Ministri izražavaju žaljenje što se po ne poštuju obaveze koje su preuzeli najznačajniji akteri u jugoslovenskoj krizi. Oni zahtevaju od svih strana da primene sporazum od prošlog petka u svim tačkama najkasnije do 7. oktobra u 24h. Ukoliko se to ne dogodi, ministri će preduzeti raspoložive mere protiv onih strana koje i dalje izrgavaju ruglu želju drugih jugoslovenski strana kao i međunarodne zajednice da dođe do uspešnog ishoda Konferencije o Jugoslaviji. Oni će u tom slučaju okončati sporazum o saradnji i trgovini sa Jugoslavijom koji će obnoviti samo sa onim stranama je doprinose mirovnom procesu. Oni pozivaju generalnog sekretara Ujedinjenih nacija da ubrza svoj izveštaj u skladu sa Rezolucijom 713 Saveta bezbednosti i u tom smislu da razmotri mogućnost što hitnijeg upućivanja specijalnog izaslanika u Jugoslaviju“ (navedeno prema: S. Trifunovska, *Yugoslavia Through Documents*, 351).

29. STENOGRAFSKE BELEŠKE SA 148. SEDNICE PREDSEDNIŠTVA SFRJ

održane u Beogradu, 7. oktobra 1991, sa početkom u 17 sati

Prisutni: dr Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva SFRJ; dr Borisav Jović, Sejdo Bajramović, Jugoslav Kostić – članovi Predsedništva SFRJ; Slobodan Gligorijević, predsednik Skupštine SFRJ; general Veljko Kadijević, savezni sekretar za narodnu odbranu; Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove; admiral Stane Brovet, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu; Milivoje Maksić, zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove; Anton Stari, generalni sekretar Predsedništva SFRJ; general Mihajlo Pavičić, načelnik Vojnog kabineta; Anđelko Maslić, Srećko Medić, Ratko Slijepčević, Lazar Vračarić, Pavle Jevremović, Nikola Tašić, Borka Komnenić, Jelena Stupar, Ranka Matijašević, Danica Nogo – iz Predsedništva SFRJ.

(Stenografisali: Jordan Živanović i Stana Gapić, viši debatni stenografi – redaktori i Dragana Stambolija, stenograf, iz Predsedništva SFRJ)

Predsedavao je dr Branko Kostić, potpredsednik Predsedništva SFRJ.

BRANKO KOSTIĆ: Otvaram 148. sednicu. Kao što je dogovoreno, svi su obaviješteni za sjednicu.

ANTON STARI: Pozvani su i predsednik Skupštine i predsednik Saveznog izvršnog veća. Predsednik Skupštine nije javio ništa. Predsednik Saveznog izvršnog veća je javio da ne može da dođe, jer je u Zagrebu.

BRANKO KOSTIĆ: Da li se neko od članova Predsjedništva javio, ili predsjednik?

ANTON STARI: Niko se nije javio. Javio se Budimir Lončar da mora da ide kod lekara i da neće doći na sednicu.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, tu je drug Maksić. Predlažem da počnemo sa radom. Uz saziv za sjednicu, dobili ste prijedlog dnevnog reda:

1. Izveštaj o toku i sadržaju rasprave o Jugoslaviji u Organizaciji Ujedinjenih nacija i na Konferenciji u Hagu;

2. Izveštaj o stanju u kriznim žarištima u zemlji i mere, koje treba preduzeti radi sprečavanja eskalacije sukoba u Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori.

3. Razno.

Sjednici prisustvuju savezni sekretari za narodnu odbranu, uključujući i zamjenika saveznog sekretara; savezni sekretar za unutrašnje poslove i zamjenik savez-

nog sekretara za inostrane poslove. Da li ima prijedloga za izmjenu ili dopunu dnevnog reda?

ANTON STARI: U okviru tačke „Razno“ ponudili smo razmatranje ostavke ambasadora.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Da li su pripremljeni zapisnici za verifikaciju?

ANTON STARI: Jesu.

BRANKO KOSTIĆ: Ako nema prijedloga za izmjenu i dopunu dnevnog reda, predlažem da prijedemo na prvu tačku dnevnog reda: IZVEŠTAJ O TOKU I SADRŽAJU RASPRAVE O JUGOSLAVIJI U ORGANIZACIJI UJEDINJENIH NACIJA I NA KONFERENCIJI U HAGU. Ja bih zamolio da drug Maksić, zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove, informiše Predsjedništvo u vezi sa ovom tačkom dnevnog reda. Ima riječ drug Maksić.

(U 17,05 na sednicu je došao Slobodan Gligorijević).

MILIVOJE MAKSIĆ: Druže potpredsedniče, kao što ćete se setiti, bilo je predviđeno da, o ovim tačkama, da puno obaveštenje savezni sekretar, koji je bio učesnik i sednice Saveta bezbednosti i Konferencije o Jugoslaviji – sada u Hagu; njega nema i ja bih molio da, kao izveštaj o toku i osnovnim činjenicama, koje su se desile na oba ova sastanka, prihvatite ove pismene izveštaje, koji su vam dostavljeni i koji, nadam se, oslobađaju obaveze da bilo šta iz toga ponavljam. Zbog toga bih, kao uvod u raspravu, možda, se ograničio na uočavanje nekoliko karakterističnih akcenata i na nekoliko zapažanja, koja ne bismo smeli da izgubimo iz vida i da ih ne utopimo u obilje činjenica, koje su sadržane u ovim pisanim materijalima. Pre svega, uzimajući u obzir i jedno i drugo, moramo utvrditi da se vrši daleko ubrzanja internacionalizacija jugoslovenskog problema, nego što smo to mogli predviđati pre mesec–dva dana. Naročito bih hteo da skrenem pažnju da ulazak jugoslovenske teme u Ujedinjene nacije, kao jednog od najakutnijih kriznih žarišta, koji ovog trenutka postoji u Evropi, predstavlja problem koji zahteva apsolutnu i permanentnu pažnju svih nas, jer posledice, koje iz toga mogu proisteći su više nego zabrinjavajuće. Moramo imati u vidu da je izmenjen raspored snaga u svetu i Ujedinjenim nacijama, u ovom trenutku, na način, koji nama ne ide u prilog i da, prema tome, moramo veoma realno i „hladnom glavom“ da proračunavamo svaki svoj sledeći korak na međunarodnom planu, da bismo izbegli ono što se može izbeći i spasli ono što se može spasti i potpomogli, na taj način, rešavanju problema u zemlji. Drugo, takođe moram da kažem da se pokazalo i u Savetu bezbednosti i na Konferenciji u Hagu, da je bitno smanjena mogućnost Jugoslavije, kao države, jugoslovenske diplomatije da se efikasno suprotstavlja jednom čitavom frontu, koji se formira sa svojim kritičkim stavovima prema nama. Tu je u pitanju odnos snaga; tu su u pitanju interesi, iz kojih proističe ponašanje tih zemalja i tu je, ma kako mogla biti velika snaga naših argumenata, ona je nemoćna pred jednim blokom interesa i jednog osećaja da se tu nešto može postići. Treće, moram da pomenem posebno preteću opasnost sankcija. Te sankcije su, po svom mogućem obimu i po mogućim posledici-

cama, daleko iznad onoga što smo, u bilo kom trenutku, posle rata, mi doživljavali i čemu smo bivali izlagani u pojedinim fazama. Mi imamo najavu sankcija od strane Evropske zajednice; mi imamo u toku konsultovanja pet stalnih članova Saveta bezbednosti, da bi se dogovorili o mogućim sankcijama prema Jugoslaviji; imamo pripremu zakonskih amandmana u Američkom kongresu kojima bi se uvele veoma oštre sankcije prema Srbiji, republikama i područjima koji ih pomažu. To, praktično, znači da bi u vrlo kratkom roku, ako bi tok stvari bio krajnje nepovoljan, Jugoslavija mogla biti izložena jednoj vrsti blokade, koja bi bila uporediva sa onim, što još uvek doživljava Irak. Oni bi mogli, bez obzira koliko tu ima striktnog oslonca na međunarodno pravo ili ne, da spreče bilo kakav uvoz energetskih sirovina, sve kredite, sve garancije za kredite, kompletnu trgovinu, ili selektivno od toga, zabranu drugima da učestvuju u bilo kakvom vidu trgovine sa nama, itd, itd. Kada se pogleda ovaj amandman na Zakon, koji je na raspravi u Američkom kongresu, koji se odnosi na Srbiju – samo i na republike koje je podržavaju, onda se vidi tako veliki katalog, kao da je prepisan iz onoga, što se primenjuje prema Iraku. Čitava stvar sa Irakom i sankcija, koje su vođene prema njemu i koje još uvek traju, predstavljaju krajnje negativni činilac za nas, jer su ohrabrenja drugima da se to može postići, itd. Pomenuo sam izmenjeni raspored snaga u Ujedinjenim nacijama. Ono što je bitno, u tome, to je izrazito promenjen stav Sovjetskog Saveza, koji je, to ne smemo zaboraviti bio među faktičkim inicijatorima sednice Saveta bezbednosti, koji je noćasnjom porukom i njenim formulacijama bio izuzetno oštar i koji traži neki korak, sa američkom politikom prema nama, iza toga stoji Jeljcin. Oni su dali, tokom prepodneva, mi smo to objavili – jednu korektivnu stvar, odnosno svoju izjavu, to znači poruku Tuđmanu, i mi je prihvatamo kao interpretativnu izjavu za ono što su rekli vama, druže potpredsedniče, noćas. Ali, ostaje činjenica da su rekli noćas gorke stvari – oko Deklaracije. Najzad, ponašanje SSSR–a u svemu tome.²⁵ Pre jednog sata, sovjetski ambasador mi je saopštio da sastanak KEBS–a o Jugoslaviji, koji je predviđen za 10. oktobar u Pragu, traži da se pomeri, možda, već za sutra, dižu temperaturu oko svega toga i svi argumenti da je 10–ti, praktično za dva dana, da ne treba „dolivati ulje na vatru“, malo na njih sada deluje. Drugi element u tom rasporedu i ponašanju snaga jeste da se pet stalnih članova Saveta bezbednosti, zahvaljujući položaju SSSR–a, uglavnom dobro razumeju; da Kina, koja se distancira, čini to iz formalnih razloga, ali ne može previše, jer ne želi da bude izložena. Mi imamo nepovoljan stav, prema nama, šest od sedam suseda, jedino je grčka strana, sa kojom postoji određen stepen razumevanja, i ona je blokirana politikom Evropske zajednice. U Evropi je formirana evropska većina spremna da sledi politiku najekstremnijih zemalja Zapada, u kritičkom i netolerantnom odnosu prema Jugoslaviji. Hoću da kažem da sve to govori da bi, bilo kakve sankcije protiv Jugoslavije, mogle biti brzo i lako, bez velikih problema, prihvaćene, u bilo kom međunarodnom foru-

²⁵ Čini se da je sovjetska diplomatija nastojala da se „spusti temperatura“ u Jugoslaviji. Dok je Gorbačov poslao pismo rukovodstvima Jugoslavije i Hrvatske urgirajući za uzdržanost, izgleda da je i telefonski razgovarao sa rukovodiocima. Dok neki istraživači misle da je to opredelilo JNA da smanji razmere planiranog napada, drugi tvrde da je Gorbačov i direktno upozorio hrvatskog predsednika na postojanje takve mogućnosti. Ponešto od ovoga je dospelo u štampu („Poruka Mihaila Gorbačova: SSSR zahteva obustavu sukoba“, *Политика*, 8. октобар 1991, 3).

mu. Sve ovo pominjem zbog toga da bih, kao opšti zaključak iz svega rekao da mi moramo, možda govorim vam realnosti, naravno, ali što pre da okončamo ono što se uraditi mora, kako bi se stvorila povoljnija klima i izbegao jedan mehanizam za sankcije, jer jednom stavljen u pokret, on se jako sporo i teško zaustavlja. Jako strahujem, moram reći, od toga da će ovaj sastanak KEBS-a, koji je jedan od mehanizama, i to nije izrazito ni visok nivo, već je to, kažem, samo jedan od mehanizama, niti je to, do sada, nama pričinjavalo veću glavobolju. Sada, u ovoj situaciji, učiniti jedan novi kvalitetni korak, negativan po nas, i da se neće više zaustaviti – da se izrazi kao „kapa i kišobran“ za ono što radi Evropska zajednica, nego da će, imamo zloslutnih znakova, hteti da preuzme jednu avangardnu ulogu u vođenju akcije prema nama. Ne zaboravimo da u tom KEBS-u, sem zapadnih zemalja, postoji jako glasna jedna Mađarska, jedna Austrija, jedna Francuska, sa višebojnom politikom prema nama, jedna Nemačka, koja dominira evropskom scenom i da su oni u stanju da nametnu koješta KEBS-u, kako bi Evropska zajednica posle sebe predstavila, ne kao nosioca akcije prema nama, nego kao izvršno telo jednog sveevropskog konsensusa. Mislim da u takvim mogućim ponašanjima KEBS-a mi ne možemo računati, kao do prošlog puta, da će SSSR biti kočnica svega toga, zbog sopstvenih interesa; njemu je sada važnije, kao što sam rekao, da ne izgubi korak sa SAD. Nažalost, ta tamna slika, koju sam bio prinuđen da vam izložim, nije rezultat pesimističkih izveštaja ljudi koji su obeshrabreni, nego bih pre u tome video rezultat ljudi koji rade na tim stvarima, kojima ja verujem, u čiju profesionalnost verujem, na kraju krajeva, smatrao sam da je moja dužnost da ovo izložim, s tim da podelim sreću svih vas i svih nas ako se bilo koja od ovih stvari ne ostvari. Hvala.

BRANKO KOSTIĆ: Hvala. Da li ima pitanja u vezi sa ovim?

BORISAV JOVIĆ: Ja bih hteo da pitam. Zvanično smo tražili, ne znam da li je to generalni sekretar uradio, da dobijemo dve stvari: prvo, tekst pisma našeg stalnog predstavnika u Ujedinjenim nacijama, Savetu bezbednosti koje se pominje, u jednom od dokumenata – u zaključku Ujedinjenih nacija. Pominje se u Rezoluciji u prvom pasusu, pa smo želeli da vidimo kako je to napisano. Međutim, nismo još dobili; drugo, tražili smo autentičan tekst izlaganja saveznog sekretara u Hagu 4-tog ovog meseca, i to nismo dobili. Doduše, iz jednog i drugog dokumenta, iz ovoga što smo danas dobili, i dokumenta UN tamo je pomenuto da je Šilović²⁶ izrazio

²⁶ Darko Šilović, poslednji ambasador SFRJ pri Ujedinjenim nacijama. U intervjuu od 18. septembra 2011. o svom radu u UN-u rekao je: „Postao sam stalni predstavnik kad su već bili posljednji dani Jugoslavije. Došao sam u New York 15. rujna 1990. Na zadnjem kolegiju kod saveznog sekretara, tj. ministra vanjskih poslova, Budimira Lončara, nakon mojeg izlaganja i diskusije o mojem budućem poslu, u oproštajnom sam dijelu neslužbenog razgovora, uz čašicu viskija, rekao tadašnjim kolegama, od kojih su već mnogi bili na Miloševićevoj strani, da ne vjerujem da ću se ikada vratiti u ovu zemlju – Jugoslaviju – kakva je sada ili nekad bila. Milošević i tadašnje Predsjedništvo SFRJ, kojim je on de facto vladao i upravljao, htjeli su da se misija pri UN-u, znači i ja osobno, zauzmemo za to da ih ta organizacija podrži u njihovim težnjama da zavladaju Jugoslavijom, ili barem njezinim najvećim dijelom. Ja sam bio protiv toga od dana kad je Milošević boljševičkim udarom srušio Stambolića i preuzeo vlast u Srbiji, jer sam shvatio da je to opasno za cijelu Jugoslaviju. o je vrijeme bilo strašno.

veliko zadovoljstvo što je Savet bezbednosti stavio na dnevni red Jugoslaviju, a ovde vidimo da je savezni sekretar rekao: „da su napadnuti čak i obalni gradovi, kao što su: Dubrovnik, Zadar i Split, svetski poznati kao spomenici kulture“. Dakle napadnuti od, očigledno, JNA. Međutim, nema onoga što je u novinama bilo, a to je odnos prema Predsedništvu SFRJ. Ja, opet, tražim autentičan tekst izlaganja saveznog sekretara, ako on ovde nije priložen, moguće da jeste, ali ja ga nisam pronašao.

MILIVOJE MAKSIĆ: Na strani 5, pretposlednji pasus, rečeno je to.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Data je.

BORISAV JOVIĆ: Tražio sam autentičan tekst izlaganja.

JUGOSLAV KOSTIĆ: „Ocenio je rad neprihvatljivim“.

BORISAV JOVIĆ: „Potpuno neprihvatljivim“. Nemamo ništa od Šilovića, šta je to što je napisao. Da li je taj stav on sam napisao, ili ste vi to odobrili?

BRANKO KOSTIĆ: Ja bih predložio da mi zaključimo da dobijemo i jedan i drugi tekst. Dakle, da dobijemo tekst pisma Predsedništva i autentični tekst izlaganja Budimira Lončara na Konferenciji u Hagu – za narednu sjednicu Predsjedništva. Ko želi riječ? Ja bih zamolio druga Veljka Kadijevića, radi dalje rasprave oko ovih pitanja, posebno imajući u vidu težinu ovih upozorenja, koja smo čuli od zamenika saveznog sekretara za inostrane poslove, druga Maksića, da nas kratko informiše, s obzirom da je u ime Predsjedništva prisustvovao razgovorima u Hagu, detaljnije da nas informiše o sadržini teksta Sporazuma, koji je tamo postignut, u razgovorima Miloševića, Tuđmana i Kadijevića, sa lordom Karingtonom, jer je to mnogo važno, radi naših zaključaka i opredijeljenja u vezi sa svim ovim intervencijama, reagovanjima i zahtjevima Evropske zajednice i drugih međunarodnih subjekata, da bismo mogli ispravnu odluku donijeti. Mi smo juče imali sjednicu Predsjedništva, ali je drug Kadijević obilazio jedno od ratišta i nijesmo bili u prilici da se oko toga detaljnije informišemo. Drug Kadijević ima riječ.

VELJKO KADIJEVIĆ: Prvo, da kažem da je taj sastanak tekao van ovojga, ja bih rekao, bar što se mene i nas tiče, a i Miloševića, jer zajedno

Ostao sam na toj poziciji do dana kad je konačno donesena odluka o slanju mirovne misije UN-a u Hrvatsku (ožujak 1992.) jer, stjecajem okolnosti, bez mene to ne bi bilo moguće. Naime, mirovna misija ne može biti upućena u neku zemlju ako ona to ne zahtijeva i ne prihvata, a ja sam u to vrijeme u UN-u bio prihvaćen i smatran jedinim službenim predstavnikom bivše Jugoslavije. Predsjedništvo je u to vrijeme već bilo podijeljeno i svijet nije priznavao "četvorku" na strani Miloševića kao predstavnika države. („Šilović: Za Hrvate sam izdajnik, a za Srbe neprijatelj“, dostupno na: <http://www.pcnen.com/portal/2011/09/18/silovic-za-hrvate-sam-izdajnik-a-za-srbe-neprijatelj>).

smo došli, zajedno se vratili, bez bilo kakve veze sa tokom ministarskog sastanka i ovo, o čemu je govorio Maksić. Drugo, ja sam vas upoznao sa rezultatima i prije odlaska – na način, na koji je to bilo moguće, pojedinačno, pa je to bilo na sjednici akceptirano, podržano. No, mislim na jučerašnju sjednicu – da je akceptirano i podržano. No, mislim da je korisno da se kaže, barem su nam učesnici, ili oni koji su vodili taj sastanak – Van den Bruk i lord Karington, rekli da je to vrlo bitno u traženju izlaska iz jugoslovenske krize – taj sporazum u Igalu i razgovor, koji je bio u Hagu, kao i aktivnosti koje iz toga proizilaze. Ja bih rekao da je njihova osnovna poenta bila, u svom početnom prilazu, da se skoncentrišu na prekid vatre kao pretpostavku za vođenje političkih razgovora. Ne bih komentarisao o ostalim učesnicima. Ali, što se mene tiče, moj stav je bio obratan – da se pokazalo da prekid vatre nije moguće postići na način na koji se to do sada radi, da je prekid vatre uvijek služio hrvatskoj strani da ga iskoristi ne samo za narušavanje – to je najmanje bitno – nego za postizanje velikih vojničkih premoći, time što su izolovane garnizone postepeno uzimali, kao i male objekte – jedan po jedan, pa potom veće objekte; naoružavali se, pregrupisavali oružane snage itd. Dakle, jednom rečju, orijentisali su se na put rata – vojnog rešenja, a ne na rešenje mirnim putem. Rekao sam da to za nas više apsolutno nije prihvatljivo. Osim toga, smatrao sam i prije u razgovoru sa njima, a i tada, kada se čak i ne bi događalo to što se događa nije realno, da se pravi mir može postići samo ako se politički razgovori o budućnosti Jugoslavije stave u prvi plan i da će oni, zapravo, biti u funkciji, između ostalog, i prekida vatre. Kao kompromis između njihovog prilaza i ovoga na čemu sam ja insistirao, a to je, svakako, podržavao i Milošević, mogu da kažem da se tome nije suprotstavljao formalno ni Tuđman. Došlo je do dvosmjernog puta – i političkog i stanja, kako su oni rekli, na terenu, a koji se, u stvari, svodi na prekid vatre i mir. Ja sam tvrdio da je do političkih rješenja moguće doći u relativno kratkom vremenu; nije mogućna njihova realizacija, ali do rješenja je moguće doći. Tek tada se, zapravo, stvaraju prave pretpostavke za stvarniji prekid vatre i mir. Stavio sam i ličnu zamjerku Van den Bruku, posebno, a upozorio sam i lorda Karingtona, da mi se čini da se to stavlja u drugi plan, da se to odugovlači; da je to bilo moguće riješiti – Van den Bruku sam pominjao i datume, on se toga sjeća. Kao posljedica svega toga, došlo je do ovog papira koji je vama poznat. Šta su njegove karakteristike? Prvo, političko rješenje je stavljeno u prvi plan, a u okviru tog političkog rješenja, ono što je dobro, to je da se predstavnici srpskog stanovništva u Hrvatskoj – oni su to, najpre, tretirali kao manjine, pa su prihvatili da nemaju takav tretman – priznaju i da se otpočinj u voditi sa njima pregovori. Ono što je minus ovog dijela, to je da i ovdje, na čemu sam posebno insistirao, nema oročavanja do kada je moguće realno doći do tih političkih rješenja. Ne znam zbog čega, a možda i znam, ali to je stvar nagađanja, se ipak taj fakat, to oročavanje traženja rješenja nije prihvatilo. To je, po meni, minus. Što se tiče ovog drugog dijela, koji se odnosi na zaustavljanje sukoba, on je dat tako da je, ako bi se to ostvarilo to apsolutno povoljno; mislim da je prava stvar. Jer, tu postoje dvije tačke:

jedna je da se od strane nadležnih hrvatskih organa odmah podigne blokada garnizona i drugih objekata armijskih na teritoriji Republike Hrvatske, u skladu sa Aneksom, koji je precizirao šta to znači – znači, odmah i bez uslovljavanja bilo čega drugoga; i, drugo, da se od strane Armije izvrši premeštanje i pregrupisavanje jedinica u Hrvatskoj; dakle, ne u Hrvatskoj, uz pomoć posmatrača Evropske zajednice. Apsolutno, to je i jedno i drugo za nas prihvatljivo. Takav njihov prilaz i želja tu izražena da se to tako realizira, očigledno, nije u skladu – ja bih rekao da je čak potpuno suprotna – sa onim što se događalo tamo, ako je to sve tako, a izgleda po mnogo čemu da jeste – tamo na ministarskom nivou. Zašto je to tamo teklo tako, a ovdje ovako – ja, opet, mogu da nagađam, ali ne bih mogao dati posve pouzdan odgovor. To što vi tražite, s pravom, šta je i kako naš savezni sekretar tamo radio – lično, mislim da je to opravdano. Dapače, čini mi se da je bilo potpuno prirodno da se na sjednici Predsjedništva to i prethodno verifikuje. Treba još i to reći, da su obojica – naročito Van den Bruk, osporavali legitimitet ovakvog Predsjedništva. Što se mene tiče, u tu stranu nisam ulazio, mislim da je to Milošević objasnio onako kako ste vi to objasnili. Ali, što se tiče vojske, ja sam to posebno objasnio. Što se nas tiče, tu nema ničega spornog. Uvijek sam govorio, i ranije, a i tada, da ne prihvatam poziciju vojske kao samostalnog faktora koji djeluje nezavisno od institucija, a pre svega, nezavisno od Predsjedništva kao Vrhovnog komandanta. Mi zadaću koju smo dobili u Hrvatskoj izvršavamo po odluci Predsjedništva, a ne po sopstvenoj odluci. U jednom momentu kada je Van den Bruk tražio – šta je naš cilj, da li izvlačenje iz Hrvatske, odnosno oslobađanje ovih garnizona, ja sam ga podsetio da je to samo posledica nastalog stanja, a da naš cilj i zadaća nisu, u prvom redu, to, nego je u prvom redu zaštita da ne dođe do međunacionalnih sukoba, a pošto je već do njih došlo, onda se, faktički, to svodi na zaštitu srpskog naroda koji je tamo ugrožen. To je prva zadaća. Onda je tu i zaštita Armije koja taj narod tamo brani, koja je sticajem raznih okolnosti – objasnio sam i kojih došla u poziciju da njeni pojedini garnizoni budu tako izolovani, odvojeni itd. Prema tome, naš odnos prema Predsjedništvu se ni u čemu ne mijenja; da je Predsjedništvo na vašoj sjednici, kada vas je bilo šest, tada tu nisam bio, donijelo odluku kakvu je donijelo, a onda na sjednici koja je sazvana i na kojoj sam i bio, u odnosu na oružane snage donijelo odluku kako će djelovati u uslovima neposredne ratne opasnosti, pri čemu se član Predsjedništva iz Slovenije, opet, zbog odluka sa kojima se složila i Slovenija, isključuje iz rukovođenja i komandovanja oružanim snagama; prema tome, Predsjedništvo u sastavu od njih sedmorice, kada je riječ o oružanim snagama, ima uvijek pravo da o tome odlučuje i da, prema tome, ja ne prihvatam nikakvu samostalnu ulogu, niti u ime oružanih snaga, niti u lično ime i da će to tako i ubuduće biti. To što sam potpisao u Igalu je jedan politički dokument, ko ji je Predsjedništvo i odobrilo, i koji ako bi se sproveo može biti samo od koristi, kao i ovo što prihvatam, što mi odgovara, da ću ja o tome referisati Predsjedništvu i da se nadam da će to Predsjedništvo prihvatiti. To je bio moj stav. Naravno,

kod njega sam ostao. Oni su jako insistirali na pragmatizmu – kakvo je činjenično stanje, a ne šta je ustavnost, a šta nije ustavnost. Moram da kažem da sara ih nekoliko puta upozoravao da se često pominje neprihvatanje politike svršenog čina, a da to vezuju samo za promjenu unutrašnjih granica, a šta znači politika *svršenog* čina u odnosu na cijepanje cijele Jugoslavije – to znači da je dozvoljeno, a ovo nije dozvoljeno. To, jednostavno ne ide. To je na jedan grub način izražavanje moći onih koji smatraju i uzimaju sebi za pravo da mimo svih pravnih normi nameću svoja rješenja. Konačno, utisak je – mi smo posle otišli, bila je konferencija za štampu, i nakon tih razgovora ovaj papir redigovali i prihvatili – ne znam šta se tamo događalo, ali bio je utisak – ako bi se stvarno nastavilo i ako bi Zajednica, Karington i Engleska, koja stoji iza njega, i Van den Bruk, angažovali na rešavanju ovoga kako ovde stoji, onda stvari ne bi tekle ovako kao što Mile govori da bi trebalo da teku. Očigledno je da se tamo drugačije radi, nego što se radilo ovdje. Pretpostavljam da jugoslovenski faktori, koji su tamo učestvovali, nisu na adekvatan način – to mogu da pretpostavim iz ovoga što je bilo rečeno – to uradili. Što se stvari posle odvijaju drukčije, to se primiče ka ovome o čemu Mile govori. Ne znam, da li će ta prepiska koja se sada vodi i aktivnosti koje se sada vode, vezivati za ovu drugu tačku, ili odmah za ovu prvu tačku? Ja mislim da se to može vezivati i za ovu prvu tačku, tako da bi mogli informisati šta je u toku noći i dana bilo, do ovog časa dok nismo došli ovde. Na taj način bi se dobila cjelovita slika i onda bi donosili odgovarajuće odluke.

BRANKO KOSTIĆ: Veljko, mislim da bi dobro bilo da prihvatimo ovu tvoju sugestiju, s obzirom da smo juče na Predsjedništvu bili u prilici da razmatramo tu političko–bezbednosnu situaciju, da spojimo raspravu oko prve i druge tačke, jer je to tijesno vezano jedno sa drugim. Ali, prije nego što uzme riječ Stane Brovet, ja bih te zamolio za još jedan komentar. Mi smo juče na Predsjedništvu informisali, odobrili Tvoje učešće i sve što je tamo dogovoreno. Htio bih da pitam – da li stoji ona ocjena koju smo juče imali prilike da čujemo iz tog Sporazuma o Hagu o prekidu vatre, kojom se predviđa da se Hrvatska obavezuje da trenutno izvrši deblokadu kasarni i vojnih objekata i da se taj čin i taj njen akt ničim ne uslovljava.

VELJKO KADIJEVIĆ: To je tačka 1. tačke 2. Tačno tako stoji.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, ima riječ Stane Brovet.

STANE BROVET: Prvo bih nešto rekao oko najvažnijih događaja, nakon jučerašnje sednice Predsedništva. Sinoć se javio ambasador SAD, Cimerman, koji je vrlo zabrinut stanjem u Hrvatskoj, a posebno za bezbednost njihovih građana, zbog nekih vazdušnih uzbuna i artiljerijske vatre koja se čuje negde na prilazima Zagrebu. Ja sam mu dao odgovarajuća objašnjenja. Objasnio sam da je hrvatska strana, prema Sporazumu iz Haga dužna da izvrši deblokadu i da bez toga nema razgovora o drugim pitanji-

ma. On, međutim, smatra da neizvršavanje deblokade ne bi trebalo da poništi Sporazum iz Igala. Smatra da je najbolji način kada bi im se pružila mogućnost da izvrše pritisak na Hrvatsku, da JNA smanji primenu sile gde ona nije primerena situaciji i da na taj način da neki signal da je spremna za smirivanje. To, drugim rečima, znači da odustanemo od ofanzivnih dejstava, a da to ne uslovljavamo deblokadom naših garnizona. To mu je bio, kao prijateljski savet. Dodao je da, ukoliko to ne učinimo, i Hrvatska i JNA biće podvrgnuti sankcijama.

VELJKO KADIJEVIĆ: Oni su u Hagu rekli da znaju da Hrvatska to krši. On je tu pucjavu čuo u blizini Zagreba, zato što su napali Garnizon u Samoboru – dakle, nastavljaju po starom – u toku noći, i u toku noći su ga zauzeli. Tamo je ostalo malo vojske. Dakle, oni su za to da mi smanjimo intenzitet aktivnosti za deblokadu i da pustimo njih da oni i dalje rade svoj posao – to on traži.

STANE BROVET: Noćas se javio Van den Bruk telefonom, koji je, takođe, uzbuđen zbog informacija koje iz raznih izvora prima, i nije mogao da shvati kako je moguće da posle razgovora u Hagu događaji poprimate ovakav tok. On je dao svoju ocenu da su dejstva JNA nesrazmerna u odnosu na blokadu garnizona i smatra da se JNA postavlja pristrasno. Pomenuo je neko razaranje Dubrovnika, što je potpuno netačno. Međutim, rekao je da on zna da Hrvatska ne ispunjava obaveze.

VELJKO KADIJEVIĆ: Uzgred da kažem – ni na jednom pravcu Armija ne djeluje van deblokade svojih garnizona. Na žalost, iz razloga s kojima ste juče upoznati nije u stanju pravovremeno da stigne i deblokira, uključujući i aktivnosti oko Dubrovnika, jer je tamo blokirana kasarna, jer na Dubrovnik se ne ide; zauzeti su Kupari itd. Split je blokirano, Šibenik je blokirano, Zadar je blokirano – sve su to blokirani garnizoni; Zagreb je blokirano, Dugo Selo je blokirano, Jastrebarsko je blokirano, Samobor je blokirano noćas je i napadnut; Velika Buna je blokirano, pa je zauzeta. Oni traže da oni nastave da zauzimaju kasarne, a mi da smanjimo intenzitet aktivnosti.

STANE BROVET: Van den Bruk je napomenuo da je nemoguće s njihove strane mirno posmatrati toliku silu i zauzimanje jedne trećine teritorije Hrvatske: da se sada s njihove strane dovodi u pitanje sastanak koji je zakazan između Vajnandsa i predstavnika srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Ukoliko do 24 sata noćas ne bude prekida vatre, zahtevaće hitno od Saveta bezbednosti zavođenje sankcija. Rekao je da su oni hteli da budu nepristrasni, da su videli da JNA nije ta koja nameće sukob i da su imali puno razumevanja za naše stavove. Međutim, sada smatraju da delujemo protivustavno, kao i Predsedništvo SFRJ i da je to sve skupa direktno u funkciji srpskih ambicija za prisvajanje dela teritorije, a ne samo oslobodjenje blokiranih garnizona. Kaže da je lično vršio pritisak na Tuđmana da deblokira garnizone, ali da je ovo što se sada čini kontraproduktivno i taj pritisak sputava.

Bilo kakva okupacija okrenuće stav sveta protiv Srbije i JNA, da treba da damo neke znakove da želimo stvarno da doprinesemo političkom rešenju. Ponovio je, ako stanje do 24 časa danas ostane neizmenjeno, preko Saveta bezbednosti i na druge načine izvršiće takav ekonomski pritisak koji će značiti ekonomsku propast. Takođe je saopštio da je Evropska zajednica zbog toga promenila svoj stav i da više nije spremna da dozvoli povlačenje JNA iz Slovenije preko Trsta, u sadašnjim uslovima. To je obrazložio time da se te jedinice mogu pojaviti, posle izvlačenja, na ratištu u Hrvatskoj, što oni nikako neće dozvoliti. Predložio je da hitno uspostavimo kontakt sa šefom Misije posmatrača i da se, uz njegovo posredovanje, postigne dogovor sa Tuđmanom o prekidu vatre. Ukoliko bi se prekid vatre obezbedio do utorka, uz angažovanje posmatrača, mogao bi se izraditi dinamički plan daljih mera, bez preduslova. Sva objašnjenja koja sam ja njemu dao on je primio k znanju, nije ih demantovao, ali su ostavila mali efekat, jer je na kraju ponudio ono što sam već rekao, da se uz pomoć Misije posmatrača insistira na hitnim razgovorima sa Hrvatskom stranom. U toku današnjeg prepodneva i popodneva javljali su se ponovo Cimerman, koji je izrazio zabrinutost za bezbednost njihovih pripadnika Generalnog konzulata u Zagrebu, na osnovu netačnih informacija, i, zatim, četiri puta Vajnans, koji je rekao da oni zovu Tuđmana, da je već obavio razgovore sa predsednikom Miloševićem – sadržinu nije rekao. Ponovio je da se napada na Dubrovnik i na druga mesta, što sam ja demantovao. Karington je dobio depešu od Tuđmana u kojoj se predlaže istovremeni prekid vatre. Pošto sam rekao da smo na taj šablon već nekoliko puta pristali i, zatim, izgubili preko 100 vojnih objekata i kasarni i imali masu ranjenih i mrtvih pripadnika JNA, i da ovog puta više to ne želimo da ponovimo, nego da se prvo izvrši efektivna deblokada, a zatim može prekid vatre. Karington je ponovo razgovarao sa Tuđmanom, koji je izneo predlog da se sa hrvatske strane naredi prekid vatre i istovremeni početak deblokade, a da JNA prekid naredi prekid vatre, pokreta i ofanzivnih dejstava. Karington je Tuđmanu naložio da lično zove generala Kadijevića, u 13,45 sati, i da mu lično iznese taj predlog. Međutim, Tuđman se nije javio. Kasnije je još dva puta zvao Vajnans – nije se javio. Poslali su posmatrače da vide zašto se ne javlja, jer je, navodno, izvršen napad na Banske dvore i Tuđman i ostali sede u podrumu.²⁷ U međuvremenu je Van den Bru-

²⁷ Tokom 7. oktobra raketirani su delovi starog Zagreba, uključujući Banske dvore, rezidenciju hrvatskog predsednika koji je u tom trenutku razgovarao sa Antom Markovićem i Stjepanom Mesićem. Informativna služba SSNO odmah je saopštila da je „Vrhovništvo“ insceniralo napad, a Komanda RV i PVO demantovala je da je su njene jedinice dejstvovala po Zagrebu, ali nije isključila mogućnost da je „s obzirom na situaciju u zemlji neko do pilota mogao ovako nešto učiniti“ (Политика, 8. октобар 1991, 5). Prema Martinu Špegelju, dan pre raketiranja hrvatska vojska primila je informacije sa aerodroma Željave, u blizini Bihaća, o „zračnoj zadaći visoke tajnosti“ koju je JNA pripremala za sledeći dan, ali one nisu smatrane ozbiljnim zbog nedostatka više detalja (<http://savjest.com/mobile/kolumne/kolumna.php?kolumna=77&>). Po drugim informacijama, dva aviona su poletela sa aerodroma Udbina. Ante Marković je izjavio da generala Kadijevića smatra odgovornim za „pokušaj ubojstva“ i da se ne vraća u Beograd dok on ne bude smenjen (Borba, 8. oktobar 1991, 3). Pred Tribunalom u Hagu Marković je o ovim događajima rekao sledeće: „Bio sam u privatnoj posjeti Zagrebu kada me je Tuđman pozvao na sastanak. Molio me da razgovaram sa Stipom Mesićem kako bih ga nagovorio da se vrati u Beograd. Načelno sam se složio, ali sam uz to zatražio da se hrvatski ministri vrate u vladu. Nas trojica smo se sastali u Banskim dvorima. Međutim, kad smo sjeli, zgrada je iznenada napadnuta granatama i mi smo se jedva sklonili. Imao sam jasan osjećaj da je JNA pokušala da nas ubije i da su to sasvim sigurno izazvali Srbi budući da je bilo dovoljno moguće-

ku dostavljen jedan telefaks u kome mu se, u dogovoru sa Vajnansom, daju konkretni podaci o tome šta se nakon ovog dogovora u Hagu sve dešavalo sa našim objektima. Ovde mu je data faktografija za 5. i 6. iz koje se vidi da je izvršen niz napada na naše kasarne i druge objekte i da je nekoliko tih objekata zauzeto, bez obzira što je tamo osnovna tačka deblokada, da je, u stvari, pojačana blokada, uz pojačane napade, uz zauzimanje nekih objekata. Konstatovano je da u Zadru dva puta predstavnici Kriznog štaba nisu došli na zakazane sastanke o prekidu vatre i izvlačenju blokiranih jedinica. Umesto toga, u vreme kada su trebali da pregovaraju, otvarali su vatru iz svih sredstava po našim garnizonima. Danas od 10 časova su novi pregovori u tom regionu za nesmetano povlačenje naših jedinica iz garnizona. Videćemo kakvi su rezultati – ako budu isti kao ranije, bićemo prinuđeni da silom izvršimo deblokadu i da ne možemo dopustiti ovakav način uništavanja jedinica JNA. Tu mu je nagovešteno da ćemo mu u toku dana dati konkretan predlog na kome se radi u vezi sa razrešenjem situacije. Mi smo mu uputili popodne, a i telefonom sam Vajnansu, Van den Bruku i lordu Karingtonu preneo sledeći predlog – to ću pročitati: „Ostajući i dalje kod naših opredeljenja da se mirnim putem nađu politička rešenja jugoslovenske krize, ali i da JNA ne bude izigrana sporazumima sa rukovodstvom Hrvatske, kao što je to svaki put do sada bilo, predložili smo Predsedništvu SFRJ da donese sledeću odluku: prvo, da JNA obezbedi apsolutni prekid vatre u 24 sata 7. oktobra. Drugo, da istovremeno Evropska zajednica i predsedavajući Mirovne konferencije o Jugoslaviji garantuju da se istovremeno obezbedi prekid vatre od strane oružanih snaga Hrvatske. Da Hrvatska do 10 časova 8. oktobra izvrši deblokadu svih garnizona i objekata JNA na teritoriji Hrvatske, kako je to predviđeno Aneksom Haškog sporazuma. Kontrolu nad izvršenjem ovog zadatka treba da ostvare posmatrači Evropske zajednice. Počev od 12 časova 8. oktobra počeće, takođe, pod kontrolom posmatrača Evropske zajednice, dislokacija iz okruženih garnizona u Hrvatskoj. Ukoliko se u predviđenom roku ne osigura izvršavanje obaveza od strane Republike Hrvatske, u 12 sati 8. oktobra JNA će nastaviti započetu operaciju oslobađanja garnizona u Hrvatskoj. Sednica Predsedništva SFRJ zakazana je danas za 17 časova. Prema obavljenim konsultacijama, ocenjujemo da ova odluka može biti doneta i molimo ga da što pre obavesti o stavu u vezi sa ovim predlogom, kako bi sa tim upoznao Predsedništvo SFRJ“. Meni je, na osnovu onoga što sam telefonom Vajnansu preneo, on rekao mišljenje Van den Bruka, i svoje. Prvo, oni su spremni na sve mere koje mogu da doprinesu deeskalaciji sukoba i prekidu vatre. Međutim, ocenjuju da su rokovi u ovom našem predlogu neizvodljivi, kratki, naročito za deblokadu. Inače, potpuno se slažu sa predloženim načinom angažovanja

sti da se iz Zagreba prenese vijest o tome da smo se nas trojica sastala u dvorima“ (Tribunal: Milošević, dokaz P569. Izjava haškom Tribunalu data 21. i 22. septembra 2003). Dok su Tuđman i Mesić krivili Miloševića za napad, Marković je smatrao da je to „Kadijevićevo maslo“, pa je telefonom, oko 18h, poslao svom kabinetu poruku sledeće sadržine: „Danas, dok sam bio na sastanku u Banskim dvorima sa predsednikom Predsjedništva SFRJ Stjepanom Mesićem i predsednikom Republike Hrvatske Franjom Tuđmanom i razgovarao o Haškoj konferenciji o Jugoslaviji i o produženju moratorija za vreme njenog trajanja, raketom iz aviona Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva pogođena je i sala u kojoj smo se nalazili. Pravim čudom smo ostali živi. Za pokušaj ubojstva smatram odgovornim saveznog sekretara za narodnu odbranu generala armije Veljka Kadijevića Stoga se ne namjeravam vraćati u Beograd sve dok general Kadijević ne bude smijenjen sa te funkcije“ (*Политика*, 8 октобар 1991, 5).

monitora, posmatrača. Van den Bruk predlaže da noćas u Zagrebu upriličimo sastanak predstavnika JNA, Hrvatske i posmatračke misije i da bi ta trojka uradila zajednički plan pre 24 časa danas, dinamički plan izvršenja predloženih radnji. Posle prekida vatre odmah bi trebalo da se počne obavljati ta deblokada i pregrupisanje. Međutim, to bi trebalo sa realnijim rokovima oročiti, nego što su ovi ovde.

VELJKO KADIJEVIĆ: Oprostite, nisam stigao da pitam Staneta, jer smo krenuli ovamo – da li je on rekao da će on poslati pismeni odgovor?

STANE BROVET: Poslaće pismeni odgovor. Verovatno ga on i piše, dobio je instrukcije šta da napiše.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro. Prelazimo na raspravu.

STANE BROVET: Izvinite, ali da vam kažem da je rekao još nešto – da će to Tuđmanovo pismo doći, jer ih je Tuđman obavestio da je poslao neko pismo. Međutim, pisma i do sada nema, mada smo ostavili poruku da kada stigne da ga donesu ovde. Ali, sadržaj pisma je izgleda taj – koji sam ranije izneo. To su one dve tačke.

BRANKO KOSTIĆ: Na početku, rekao bih nekoliko riječi u vezi sa ovim izuzetno važnim pitanjem. Naime, na poslednjem susretu u Hagu, vrhovnik Republike Hrvatske, Franjo Tuđman je, praktično, peti put stavio svoj potpis na Sporazum o prekidu vatre. U svakom od tih sporazuma, preuzimao je obavezu da će deblokirati garnizone i vojne objekte u Hrvatskoj i svaki put je neizvršavanjem te obaveze obmanjivao domaću i međunarodnu javnost. Najnovijim Sporazumom u Hagu, Hrvatska se obavezala da će trenutno, odnosno odmah, bez ikakvih uslovljavanja izvršiti deblokadu kasarni u Hrvatskoj, u skladu sa odredbama Aneksa sporazuma. Tuđman opet nije izvršio preuzetu obavezu. Juče, poslije podne, ministri Evropske zajednice izrazili su zaprepašćenje zbog nastavka sukoba u Jugoslaviji i postavili ultimativni rok za prekid vatre, najavljujući – u protivnom – primjenu ekonomskih sankcija protiv Jugoslavije, o čemu je drug Maksić govorio. Sinoć, odnosno jutros, vršilac dužnosti sovjetskog ambasadora u Beogradu, prenio mi je telefonom poruku Mihajla Gorbačova, u kojoj on izražava zabrinutost zbog nastavljanja ratnih sukoba u Jugoslaviji; najavljuje, prema informacijama koje ima, o napadu Jugoslovenske narodne armije na velike gradove, industrijske centre i na mogućnost velikih razaranja; ocjenjuje da to može imati nesagledive posljedice i insistira na poštovanju Sporazuma o prekidu vatre. Jugoslovenska narodna armija je sada, prvi put, od izbijanja sukoba u Hrvatskoj, preduzela i ofanzivna dejstva. Pri tome, stalno smo isticali i sada posebno, pokret jedinica Jugoslovenske narodne armije, nema za cilj osvajanje hrvatskih teritorija, ni hrvatskih gradova; već da putem sile, skrši otpor hrvatskih oružanih formacija i deblokira naše kasarne u Hrvatskoj, što Tuđman i vrhovništvo Hrvatske već, praktično, peti put ne izvršavaju, iako preuzimaju, svaki put, takvu obavezu. Danas se u Hrvatskoj, prema nekim procjenama, nalazi oko 25 hiljada naših vojnika, civila na radu u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, članova porodica naših vojnih starješina koji žive u uslovima blokade, ponegdje i više od dva mjeseca. Lično smatram da ovo Predsjedništvo treba da bude rješeno i spremno

da upotrebom vojne sile oslobodi naše blokirane kasarne. Smatram da to više nije vojno pitanje, već zadatak motivisan humanom brigom za naše ljudstvo, koje tamo živi u nemogućim uslovima i da je to pitanje moralnog čina i našeg odnosa prema sudbini i položaju tih ljudi u garnizonima koji su blokirani na teritoriji Hrvatske. O tome sam bio u prilici, danas, da govorim i u Parlamentu Crne Gore, koji je razmatrao, pored ostalog, i tok Haške konferencije.²⁸ U vezi s tim, izrazio je mišljenje da bi Predsjedništvo SFRJ, kao Vrhovna komanda oružanih snaga, moglo garantovati da će vatra biti obustavljena i dalji pokreti jedinica Jugoslovenske narodne armije prekinuti, onog momenta kada hrvatske oružane formacije izvrše deblokadu kasarni i objekata Jugoslovenske narodne armije u Hrvatskoj, prema odredbama Sporazuma u Hagu. U tom smislu, smatram da ima mnogo razloga da se ovo Predsjedništvo obrati Evropskoj zajednici i liderima zemalja Evropske zajednice, kao i drugih zemalja Evrope i svijeta; da, uz svoju pokazanu spremnost već više puta, mirnim putem tražimo rješenje za izlazak iz krize; da prekinemo sukobe i dalja ratna razaranja i pogibije – ovo Predsjedništvo ima razloga da traži upravo od tih subjekata da iskoriste svoj uticaj i svoju poziciju, da izvrše pritisak i djeluju na Tuđmana i vrhovništvo Hrvatske – da konačno počnu primjenjivati ono što je, do sada, više puta prihvaćeno; drugim rječima, da počne sa deblokadom kasarni u Hrvatskoj. U vezi s tim, bio sam u prilici da kažem, u Parlamentu Crne Gore, da do onog momenta dok Tuđman konačno tu svoju obavezu ne izvrši i ne deblokira kasarne i objekte u Hrvatskoj, neću biti spreman da dajem svoj glas bilo kakvoj naredbi Armije da obustavlja dalja svoja dejstva i pokrete jedinica Jugoslovenske narodne armije. Na osnovu ovoga o čemu smo do sada informisani i ovih predloga koje smo čuli, međusobnih razgovora i konsultacija koji su danas ovde obavljani, uključujući konsultacije i razgovore sa gospodinom Van den Brukom i gospodinom Vejnandsom; imajući u vidu i našu krupnu odgovornost, pa i moguće posljedice o kojima je drug Maksić govorio, vjerovatno bi bilo uputno, neodustajući od ovakve naše orijentacije da, ukoliko se mirni put pokaže kao neefikasan i neuspješan, a koji bi nama najbolje odgovarao – da se deblokada tih kasarni izvrši, da upotrijebimo i vojnu silu i sve što nam stoji na raspolaganju, da te ljude koji se tamo nalaze konačno izvučemo iz tog okruženja; dakle, neodustajući od toga, ali pokazujući – još jedanput punu spremnost za traženje mirnog rješenja i dokazujući tu svoju spremnost da smo, evo, posli-

²⁸ Na sednici crnogorske skupštine od 7. oktobra zaključeno je da će se primirje uspostaviti kada se deblokiraju kasarne JNA. Nikola Samardžić, ministar inostranih poslova, još jednom je potvrdio poziciju Crne Gore: „Poštujući u potpunosti pravo naroda Hrvatske i Slovenije na samoopredjeljenje i otcjepljenje od Jugoslavije, crna Gora je uvijek isticala da isto takvo pravo ima i srpski narod koji živi u Hrvatskoj da se opredijeli i da živi i ostane u Jugoslaviji. Mi smo uvjereni da je pravično i mirno demokratsko rješenje položaja srpskog naroda u Hrvatskoj jedan od osnovnih faktora za sveukupno rješavanje jugoslovenske krize“ (*Стенографске бљешке са сједнице Скупштине Републике Црне Горе*, 100). Branko Kostić je obećao da će pripadnici JNA, čiji su najveći broj činili rezervisti iz Crne Gore, čuvati Dubrovnik, „jednako kao što bi čuvali svoj Kotor ili svoje Cetinje“. Ali, „više hiljada Tuđmanovih bojovnika“, koji su najmanje zainteresovani za Dubrovnik, već se koncentrišu u Starom gradu, sa namerom da zloupotrebe ovo kulturno i istorijsko mjesto: „Prema nekim informacijama, već su pripremili i miniranje pojedinih vrijednih objekata u Dubrovniku s namjerom da insceniraju napad JNA i da Armiju optuže za uništavanje grada. Dubrovnik najbolje može zaštititi vrhovništvo Hrvatske. Ako oni nijesu spremni na to, najbolje mogu pomoći sami građani Dubrovnika i okoline“ (*isto*, 119).

je toliko učinjenih pokušaja – iako lično sumnjam u pozitivan ishod toga, ali očekujem da će, ipak, oni koji su sa dosta ultimatumima i dosta negativnih najavljenih koraka, okrenuli se prema nama i takav jedan čin i potez shvatiti kao još jedan izraz naše spremnosti da na miran način pokušamo naći rješenje. U tom smislu, mislim da bi bilo dobro da, na Predsjedništvu, danas, oko toga, na liniji ovih predloga koje je Brovet sada pročitao, zauzmemo stav. To će značiti puno – po mojoj procjeni – i za položaj Jugoslavije i za položaj i ponašanje Jugoslovenske narodne armije; na kraju krajeva, značiće i za ovo Predsjedništvo, koje se u ovim uslovima, praktično, javlja kao Vrhovna komanda koja može nesmetano i u ovakvim uslovima da djeluje i da drži političku kontrolu nad ponašanjem Jugoslovenske narodne armije, što nije beznačajno. Vezano za haške sporazume i za sve to, mislim da bi bilo dobro da se ovo Predsjedništvo oglasi – uz ovo – ili, ako već danas zauzmemo stav oko toga da se izvrši opšti prekid vatre – noćas u 24,00 časa; da oko toga možda, eventualno, danas ne zauzimamo stav. Naznačavam to pitanje kao izuzetno značajno i važno, a to je položaj i očuvanje Dubrovnika kao jednog od bisera kulturno–istorijske baštine svijeta. Pri tome, više je nego evidentno da je Dubrovnik već ugrožen samom činjenicom da se veliki broj oružanih formacija Hrvatske koncentriše u Starom gradu, s namjerom da zloupotrijebi ovo kulturno–istorijsko mjesto; a prema nekim informacijama, već su pripremili miniranje pojedinih vrijednih objekata u Dubrovniku, s namjerom da insceniraju napad Jugoslovenske narodne armije i da Armiju optuže za uništavanje grada. Danas sam, u Parlamentu Crne Gore, izrazio mišljenje da će pripadnici Jugoslovenske narodne armije, čiji je najveći broj sastava sa područja Crne Gore, čuvati Dubrovnik jednako kao što bi čuvali svoj Kotor ili Cetinje; ali, isto tako izrazio uvjerenje da Dubrovnik, danas, najbolje može zaštititi vrhovništvo Hrvatske – povlačenjem oružanih formacija i dosta brojnog sastava sa tog područja. Ako oni nijesu spremni na to, najbolje mogu pomoći Dubrovniku njegovi građani i građani okoline; pri čemu mislim da, ukoliko se ovo o čemu smo malo prije razgovarali, ne ostvari – a ja sam čvrsto uvjeren da se neće ostvariti – neophodno bi bilo da i od ovog Predsjedništva potekne inicijativa da se pozovu posmatrači Evropske zajednice, UNESCO–a i drugih institucija zainteresovanih; da pod hitno dođu u Dubrovnik. I ako ništa drugo, bar zbog toga ako dođe do tragedije i uništenja grada, da svjetska javnost makar toliko zna – pravu istinu koga je uništio. Toliko. Riječ ima Bora Jović.

BORISAV JOVIĆ: Vremena su teška i bilo bi najbolje ako bismo mogli nešto pametno da odlučimo, da mnogo ne pričamo, ali, mora ipak nešto da se kaže. Deklaracija o Jugoslaviji²⁹ – zaslužuje veliku pažnju s naše strane. Ona je rezime zvaničnog stava Evrope, možda i ne samo ove dvanaestorice, u smislu u kom je Maksić govorio. Oni su „zaprepašćeni“ činjenicom da se teške borbe nastavljaju, ali nisu zaprepašćeni činjenicom da Hrvatska nije deblokirala kasarne. Oni su „posebno uznemireni“ izveštajima da JNA, primenjujući silu na neodmeren i neselektivan način, pokazuje da više nije neutralna, niti disciplinovana institucija, ali nisu suočeni sa činjenicom da uz tu silu nisu uspeli još kasarne i koja je to sila, sa one druge strane, koja protiv njih deluje – to uopšte ne pominju, ne govoreći o legalitetu. Oni

²⁹ Misli se na Deklaraciju o Jugoslaviji od 6. oktobra.

„osuđuju“ Predsedništvo od strane nekolicine članova toga tela, a ne osuđuju one članove Predsedništva koji neće da izvršavaju svoje obaveze u Predsedništvu i da poštuju moratorijum. Oni govore o tome da, u slučaju da se ne uradi onako kako oni smatraju da treba, otkazaće Sporazum o saradnji i trgovini sa Jugoslavijom, da bi ga obnovili samo sa onim stranama koje doprinose mirovnom procesu. Ovo je direktna najava da će konstatovati da Jugoslavije nema i da će zaključivati ugovore sa onim s kojima hoće, ostavljajući po strani one sa kojima neće i izložiti ih svim mogućim torturama i likvidaciji, itd. Moj zaključak je da su krajnje neobjektivni u oceni, krajnje pristrasni u kritici, orijentisani vrlo jasno na razbijanje Jugoslavije; primenjuju otvorenu pretnju, optužujući jednu stranu, bez obzira na to ko je stvarno kriv. Dakle, oni – po mom dubokom ubeđenju – vrlo jasno i otvoreno istupaju, sa stanovišta sile i interesa, a ne sa stanovišta činjenice i prava. To treba da uzmemo kao činjenicu; bez obzira na to što se nama sviđa ili ne sviđa. Očigledno je da je sve podređeno globalnim političkim ciljevima SAD, u smislu postizanja političkih promena koje nisu mogle da budu postignute legalnim putem – dakle, demokratskim putem – i da se orijentisalo na druge metode; ali i konkretnim aspiracijama i interesima velikih evropskih zemalja, koje se sada i u toj funkciji upotrebljavaju. Tu dominiraju te dve funkcije. Po mom mišljenju, prilaz je sledeći: rasturiti Jugoslaviju – pošto ništa ne može drugo da bude; podeliti interesne sfere i u funkciji podele tih interesnih sfera, srušiti politička rukovodstva u onim delovima te Jugoslavije, koja do sada nisu mogli da srušimo; i to pomoću ekonomskog uništenja, ako treba i vojnog, ali sigurno možemo samo pomoću ekonomskog. Da budemo načisto, ovde je prelomni trenutak kada oni, bez obzira na sva naša osećanja – šta je pravo, a šta nije – žele da definitivni raspad učine u korist njihove politike i njihovih interesa, bez obzira na to šta ko o sebi misli, itd. Zbog toga, mislim da treba da postupimo mudro; a mudro je – mi prihvatamo prekid vatre noćas u 24,00 sata; izlažemo celoj svetskoj javnosti i Evropsku zajednicu, i Hrvatsku – probi, da li je njima do prekida vatre, ili do ovih njihovih strateških ciljeva i interesa. To želimo da vidimo – da li oni stvarno imaju interes da se prekine vatra, ili imaju cilj da rasture Jugoslaviju podele plen i da sruše ekonomski, politički i svaki drugi režim koji ovde postoji. To treba da prihvatimo, po mom mišljenju – ovako kako je predloženo; ali i da politički žestoko to upotrebimo. U vezi s tim, mislim da treba razmisliti da li je mesto da se tu napiše – deblokada kasarni i stvaranje uslova za povlačenje vojske iz Slovenije. Da li je to sastavni deo istog Sporazuma, ili nije? Isto tako, treba da razmislimo – jer o tome ne znam dovoljno – da li ovde definisati samo da ćemo zaustaviti ofanzivne akcije sračunate na oslobađanje kasarni, a da ćemo se od svakog eventualnog napada morati braniti, ili se to podrazumeva? Što se tiče Dubrovnika, mislim da možemo da damo – nezavisno od noćasnih razgovora, koji mogu da se održe – predlog da se iz Dubrovnika povuku sve vojne jedinice, i njihove i naše; da Dubrovnik potpuno ostane bez vojske i da njihove snage za nadgledanje dođu da nadgledaju; da smo mi spremni da ih pustimo da izađu.

VELJKO KADIJEVIĆ: Mi u Dubrovniku nemamo nikakvih snaga.

BORISAV JOVIĆ: Ja znam da mi nemamo, nego oni imaju. Zato mi predlažemo da iz Dubrovnika izađe vojska; da ćemo mi, gde se nalazimo, biti pasivni i neka oni izađu. Mi ćemo biti pasivni – nećemo pucati na njih; neka oni zauzmu druge pozicije i neka izađu iz Dubrovnika – da se Dubrovnik spasi, da ne bi oni posle na nas bacali krivicu. Ako oni misle da im je problem odbrana od nas, mi Dubrovnik nećemo napadati – a oni neka se povuku. Mislim da ih treba staviti u poziciju političke odbrane, a ne napada. Međutim, to je relativno sporedno pitanje. Oni će Dubrovnik, Vukovar i sve drugo upotrebiti u smislu interesa koje imaju u odnosu na Jugoslaviju. Da ne bi smo bili previše osetljivi – zašto mi čas ovako, čas onako, šta mi njima popuštamo – budimo načisto da je u pitanju velika igra u kojoj i mi moramo da „igramo igru“ i da stavimo u pasivnu političku poziciju. Prema tome, ja sam za to da se ovo ponudi, da se insistira od Evropske zajednice i Hrvatske da svoj deo izmire; da se politički žestoko u svetskoj i evropskoj javnosti radi; da se obaveste svi faktori – oni koji se interesuju Amerikanci, Rusi, Ujedinjene nacije i svi drugi; kao što je rekao Branko – koliko puta nisu izvršili, opet im dajemo šansu da to izvrše i da ceo svet to vidi; da istaknemo legalitet; ali da ih stavimo u pasivnu poziciju. Mislim da treba prihvatiti ovaj tekst i razgovore, noćas, u Hrvatskoj i pomeriti rok; ako treba neka bude 24,00 sata, ne mora 12,00 sati; da vidimo koliko treba. Ali, obezbediti se da ako oni u tom periodu, bilo gde, pokušaju da osvajaju kasarne – važi naša Odluka o odbrani. Ne mogu oni napadati, a mi da se ne branimo. Samo još nešto – vezano je – pitanje Lončara. Smatram da je savezni sekretar za inostrane poslove, na Konferenciji u Hagu, u obe rečenice koje su ovde date, izašao iz okvira dozvoljenog; i u pogledu toga da je Jugoslovenska narodna armija, to je očigledno, napala Dubrovnik, Split, Šibenik, Zadar; i u pogledu toga da su neprihvatljivi stavovi Predsedništva SFRJ. Dok Budimir Lončar ne dođe ovde da se oko toga raspravimo i dogovorimo, predlažem da Predsedništvo SFRJ njega suspenduje i da ne može da zastupa Jugoslaviju dok se to pitanje ne raspravi ovde na Predsedništvu.³⁰ On je bolestan, ne treba da donosimo konačnu odluku, ali treba da donesemo odluku da dok ovde to ne raspravimo i ne zauzmemo stav – ne može više da zastupa Jugoslaviju.

BRANKO KOSTIĆ: Ko želi dalje? Ima riječ drug Maksić.

VELJKO KADIJEVIĆ: Branko, pošto vrijeme ističe, najprije da se izjasnimo, ako može, oko ove Odluke i da se onda počne raditi na tome. Jer, poslije možemo i ove druge stvari. Mislim da bi bilo dobro da, ako se ovo prihvati, se ide odmah direktno na razgovore sa Vajnandsom. Pretpostavljam da su oni to već apsolvirali. Ako su u pitanju rokovi, da se neki rokovi mogu dati; jer su oni tu dosta objektivno kratki, ali ne mnogo dugački. Može biti proširenje za 24,00 časa. Ne možemo ići na priču od tri ili četiri dana, pa da se onda ponovo ponavlja ista priča. O tome nema govora. Za Dubrovnik, može im se reći da pošalju dole Misiju – pa će se videti. Jer, niko iz vojske neće opaliti ni metak.

³⁰ Ovaj predlog nije prihvaćen, niti je bio u kompetencijama predsedništva SFRJ.

BRANKO KOSTIĆ: Mile, da li si Ti htio nešto oko Odluke, ili oko nečeg drugog?

MILIVOJE MAKSIC: Ja ću reći nešto kasnije.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, onda da prihvatimo ovu sugestiju.

VELJKO KADIJEVIĆ: Vejnands se javlja.

BORISAV JOVIĆ: Može li da mu potvrdi da ćemo prihvatiti ovu odluku?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Teška srca prihvatam ovu odluku, zato što će me sutra pitati: zašto sam glasao. Molim Vas, generale, ako se sutra ponovo budu blokirale kasarne i budu ginuli vojnici – ja više u raspravi, oko toga, učestvovati neću.

VELJKO KADIJEVIĆ: Dobro, onda neću ni ja. Nemoj meni to govoriti.

JUGOSLAV KOSTIĆ: To se graniči sa nemogućim – da žele mir; ali sam na samoj ivici i pitam se kako možemo trpeti toliko: lepo, i lepo – a oni nas ubijaju. Mi lepo – a oni nas napadaju.

BORISAV JOVIĆ: Da li razumeš ovo što sam govorio malopre?

JUGOSLAV KOSTIĆ: Prihvatam, ali teška srca.

BORISAV JOVIĆ: Svi mi radimo teška srca. Oni rade sa stanovišta sile i interesa, a ne sa stanovišta pravde, a jači su od nas. U tome je stvar.

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Mislim da je drug Bora bio precizan. Ukoliko, znači, oni nastavljaju sa napadima – to da se precizira – odgovaramo isto – vatrom. Ukoliko poštuju prekid vatre – nastaju sporazumi i dogovori. To cenimo i prihvatamo.

BRANKO KOSTIĆ: Da li možemo da zaključimo da se prihvata ovo što je Stane govorio, uz nekoliko napomena.

VELJKO KADIJEVIĆ: Pismo – da Predsedništvo prihvata; a prihvata i mogućnost da se rok proširi, ako oni smatraju, za 24,00 časa, ali ne duže; i da odmah počnu razgovori.

BRANKO KOSTIĆ: Noćas, u Zagrebu.

VELJKO KADIJEVIĆ: Da li može to?

BORISAV JOVIĆ: Može.

BRANKO KOSTIĆ: Može. Jugoslave, svi mi to prihvatamo teška srca.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Morao sam da kažem ono što mislim.

BORISAV JOVIĆ: To je sasvim u redu.³¹

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Mi znamo da će oni opet prevariti – i da opet neće ispoštovati.

VELJKO KADIJEVIĆ: Još jedna stvar: ipak, do sada smo se mi uzdržavali, ali sada je počeo pravi rat. Izgleda da je mimo naređenja jedna raketa danas pala po Banskim Dvorima. To niko nije naredio izgleda da je neko od pilota kojima je „došlo do grla“ – kažu da su im u Bjelovaru poklali [nekoga – prim. V. P.]. Sada se ne može više kontrolisati ni ponašanje pilota, ni ostalih ljudi. Navodno, dok se Tuđman nije javio – po ovom njihovom nalogu – zato što je bio u podrumu, jer je raketa pogodila. Mogu da kažem da stvarno niko nije naredio. Ali, naredili smo uništenje nekih tamo sredstava; ili je neko od pojedinaca to samovoljno uradio. Međutim, ono što je bitno svima je jasno – ne mogu reći na šta će ispasti – da će skupo koštati ovu zemlju, a pre svega Hrvatsku, ako to ne prihvati. To je sada svima jasno.

BRANKO KOSTIĆ: Milivoje Maksić ima riječ.

MILIVOJE MAKSIĆ: U vezi sa predlogom druga Bore Jovića, koji se odnosi na saveznog sekretara, hteo da zamolim da se takva odluka ne donosi iz dva razloga. Prvo, u principu – mislim da bi bila primenjena retka praksa da se prosuđuju postupci bilo koga, koji inače može doći ovde i da se to čini bez njegovog prisustva i bez njegovih objašnjenja; bez obzira šta se pretpostavlja da bi moglo biti dato kao objašnjenje. Može se pričekati dok on ne dođe. Drugo, bojim se da bi takva jedna odluka – retka i da ne kažem da je takva postojala u svetu, da se ministar inostranih poslova suspenduje kao direktor preduzeća – izazvala jako negativna reagovanja u svetu; da bi diskreditovala mogućnost našeg spoljnopolitičkog nastupa; da bi izazvala velika vrenja u ukupnoj jugoslovenskoj diplomatiji, koja inače postoje zbog svega što se dešava ovde; da bismo mi, umesto da se bavimo time da u maksimalnoj

³¹ Tekst ove odluke je glasio: „Povodom Deklaracije o Jugoslaviji ministara inostranih poslova Evropske zajednice od 6. oktobra 1991, Predsedništvo SFRJ je na osnovu člana 316. Ustava SFRJ i člana 6. Zakona o opštenarodnoj odbrani, na sednici održanoj 7. oktobra 1991, ostajući i dalje kod svojih opredeljenja da se mirnim putem nađu politička rešenja jugoslovenske krize, ali i da JNA ne bude ponovo izigrana sporazumima sa rukovodstvom Hrvatske, kao što je to svaki put do sada bilo, donelo sledeću odluku: (1) JNA će obezbediti apsolutni prekid vatre u 23 sata 7. oktobra 1991, pod uslovom da Evropska zajednica garantuje: da će istovremeno obezbediti prekid vatre i od strane oružanih snaga Republike Hrvatske; da će Republika Hrvatska do 24h 8. oktobra 1991. izvršiti deblokadu svih garnizona i objekata JNA na teritoriji Republike Hrvatske, kako je to predviđeno aneksom Haškom sporazuma. Kontrolu nad izvršavanjem ovog zadatka treba da ostvare posmatrači Evropske zajednice; da se od 24h 8. oktobra 1991. omogući početak dislokacije okruženih garnizona u Republici Hrvatskoj, takođe pod kontrolom posmatrača Evropske zajednice. (2) Ukoliko se u predviđenom roku ne osigura izvršavanje obaveza od strane Republike Hrvatske, u 24h 8. oktobra 1991. JNA će nastaviti započetu operaciju oslobađanja garnizona u Republici Hrvatskoj (3) Odluka će se objaviti u sredstvima javnog informisanja“ (navedeno prema: *Одбрана и безбедност Југославије*, 456).

meri u kojoj možemo u kojoj nas „pamet služi“, nešto da učinimo za dobro ove zemlje – počeli da se bavimo sobom i slučaju unutra; i moglo bi sve da prsne. Prema tome, ne ulazeći uopšte u meritum stvari, molio bih da kada dođe Lončar – raspravite sve to i donesete odluku koja onda treba da bude takva kakva će biti, a da na taj način izbegnemo posledice koje sam pomenuo. Hvala.

BRANKO KOSTIĆ: U vezi sa ovim imam jedno pitanje Tebi kao zameniku saveznog sekretara. Uvažavajući ovo o čemu govoriš i razumejući, istovremeno, i ovaj prijedlog koji je Bora dao, možemo li da obezbjedimo noćas da svi naši ambasadori, posebno ambasadori evropske dvanaestorice, ambasadori SSSR–a, ostalih zemalja Evrope, i ambasadori zemalja stalnih članica Savjeta bezbjednosti, obavijeste o ovom krupnom pitanju o kojem smo noćas raspravljali na bazi nekoliko ovih fakata o kojima je danas bilo riječi, možda uz jednu dopunu, koja bi morala naći svoje mjesto, a to je – da je od Haškog sporazuma do danas, umjesto da hrvatsko vrhovništvo izvrši deblokadu kasarni u Hrvatskoj kao što se obavezalo Haškim sporazumom, da je vrhovnik Hrvatske objavio opštu mobilizaciju u Hrvatskoj? Ako to možemo da obezbijedimo preko naše diplomatije, onda da ambasadori ovih zemalja budu oko toga obaviješteni, kao i sa sadržajem ove Odluke kao jos jednim i krajnjim potezom i iskazivanjem najbolje moguće volje da se, zaista, na miran način razriješi to pitanje, uz naznaku da to više nije prevashodno ni prvenstveno vojno pitanje, nego pitanje humanog odnosa, moralnog čina našeg i moralne brige za položaj tih ljudi koji se tamo nalaze toliko vremena u blokadi. Ja bih bio spreman da, zbog ovih razloga o kojima si Ti govorio večeras, ne zaključujemo ništa u pogledu eventualne suspenzije ili preduzimanja nekih drugih mjera vezano za saveznog sekretara za inostrane poslove.

BORISAV JOVIĆ: Mi to govorimo da bi oni preneli svojim domaćinima.

VELJKO KADIJEVIĆ: Slažem se. U odnosu na ovu Odluku oko prihvatanja prekida vatre ulazimo u jako veliki rizik. Nisam siguran da vojska neće tražiti ne samo smjenu vojnog rukovodstva, nego i njihove „glave“, kada se naredi ova obustava vatre. Jer, ljudima je došlo do „grla“.

BRANKO KOSTIĆ: Veljko, mi smo svjesni toga. Mi isto takvu pretpostavku imamo.

VELJKO KADIJEVIĆ: Imajući sve to u vidu, kao i sve ovo o čemu smo govorili, mi smo dali takav prijedlog.

BRANKO KOSTIĆ: Istu takvu pretpostavku možemo da očekujemo od naših građana koji su nas poslali da ih zastupamo u Predsjedništvu SFRJ. Ova reakcija Jugoslava Kostića je rezultat onoga što svi razmišljamo.

MILIVOJE MAKSIĆ: Ključna stvar je, u stvari, ovaj konkretni program – predlozi koji postoje. Bilo bi jako dobro, ako se ne bi čekao kraj sednice, da prihva-

timo saopštenje sa tim supstancijalnim delovima, i onda da to ovde u Predsedništvu bude uručeno Holandskom ambasadoru, jer je Predsedništvo partner, sa obrazloženjima i objašnjenjima koja si dao i koja će dočarati kontekst svega toga. Time je „dvanaestorica“ pokrivena. Jer, tog trenutka svi su oni obavešteni, a ne istovremeno i velike sile. Mi u toku noći, a najkasnije ujutro, imamo pokrivenu celu tu problematiku, i preuzima se jedan pozitivni ofanzivni nastup, koji omogućuje da se vrši pritisak na Tuđmana. Taj pritisak će da vrši Van den Bruk i vršiće neki od ministara „dvanaestorice“. Večeras bismo zvali Amerikanca i Rusa, a ostale bismo mogli ujutro. Time bi u roku od jednog sata sve pokrili. Ponavljam, bilo bi važno da ovde bude primljen holandski ambasador, u ime „dvanaestorice“ jer to ima svoju težinu.

BORISAV JOVIĆ: Predlažem da se odmah načini kratko saopštenje i obrazloženje, kao i da se ova Odluka konačno otkuca, da bismo to mogli preduzeti. Jer, ovde je vreme vrlo značajno.

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Hteo bih da kažem tri stvari u vezi saveznog sekretara za inostrane poslove. Prvo, on zastupa Jugoslaviju, a kaže da su odluke Predsedništva neprihvatljive. Drugo, kaže da je Armija, na neki način, već postala agresor. Treće, kaže da zbog bolesti ne može da dolazi na sednice Predsedništva, a sutra treba da bude u Hagu. To je isti slučaj kao i sa Tupurkovskim – ne može da dođe na sednicu Predsedništva, a već isto veče se pojavio na televiziji. Prihvatam ono što je drug Maksić rekao, ali ove stvari moraju kod nas biti prisutne.

BORISAV JOVIĆ: Ne može putovati dok ovo ne rasčistimo.

SEJDO BAJRAMOVIĆ: Da znamo da putovanja nema dok ovo ne rasčistimo.

BRANKO KOSTIĆ: Boro, pošto si Ti dao predlog, da li se sa ovim slažeš?

BORISAV JOVIĆ: Slažem se, ali da se prenese ministru Lončaru, da Predsedništvo zahteva razgovor s njim u vezi s njegove dve izjave. Dok se to ne raspravi, smatramo da postoji problem za njegovo punomoćje za skupove u inostranstvu. To su interne stvari koje treba da mu se saopšte. Kada to budemo raspravili onda ćemo videti i stav.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, prijedlog je da se pripremi i jedno kratko obrazloženje. Da li u vezi sa ovom tačkom imamo još nešto?

VELJKO KADIJEVIĆ: U tački 2. su pomenuti Bosna i Crna Gora. Predsedništvo BiH je predložilo SSNO–u da vodimo razgovore o bezbjednosnoj situaciji. Mi smo se složili da te razgovore s njima vodimo – u vezi onoga za što mi odgovaramo. U srijedu je zakazan taj sastanak u Sarajevu.

PETAR GRAČANIN: Mi smo, takođe, sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike BiH zakazali sastanak za petak. Tu će biti prisutni svi načelnici centara

bezbednosti. Sa Republikom Makedonijom jedna naša grupa kreće po liniji državne bezbednosti.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, mislim da to možemo da primimo kao informaciju – da vi obavite te razgovore i po jednoj i po drugoj liniji, a da onda nakon završetka tih razgovora kao Predsjedništvo budemo informisani i ocenimo šta dalje treba zaključivati.

BORISAV JOVIĆ: Danas sam preko radija čuo da je Izetbegović proklamovao neutralnost Bosne i Hercegovine. To je shvaćeno da građani Bosne i Hercegovine ne treba da se odazivaju JNA, zato što ona želi da ostane po strani sukoba. Međutim, nije rekao da ne treba građani da se odazivaju hrvatskoj vojsci, u kojoj je hiljade i hiljade Hrvata iz Bosne. Ta njegova „neutralnost“ je, u stvari, razbijanje Jugoslavije.

BRANKO KOSTIĆ: Stigao je Stane.

STANE BROVET: Ja sam Vajnandsu ove vremenske korekcije saopštio. Ponovio sam mu tekst. On je rekao da još nije uspeo sa hrvatskom stranom da stupi u kontakt, da će sada hitno tamo poslati svoje posmatrače da ih pronađu. Jedina primedba koju on ima jeste da Evropska zajednica ne može da da za hrvatsku stranu garancije. To je obrazložio na sledeći način: „Znate, na onaj prošli predlog, kada sam dobio njihovu punu saglasnost, moj predlog su prihvatili i odmah su ga prekršili i izveli napad na Bjelovar. Za takve ja ne mogu da garantujem, niti bilo ko od nas“.

VELJKO KADIJEVIĆ: Dobro, da li on nas pravi budalama?

BORISAV JOVIĆ: To je stvarno neprihvatljivo.

VELJKO KADIJEVIĆ: Pa, što onda pritiska nas?

BORISAV JOVIĆ: Ova Odluka važi onda kada Evropska zajednica da garanciju da će i Hrvatska tako postupiti. Mi nemamo šta drugo da kažemo.

BRANKO KOSTIĆ: U pogledu tih garancija Evropske garancije mi imamo jako loše iskustvo. Oni su preuzeli vrlo čvrstu garanciju da će privoljeti hrvatsko i slovenačko rukovodstvo za vrijeme moratorijuma da se ne blokira rad saveznih institucija, i to je ostalo „mrtvo slovo“ na papiru. Zbog neizvršenja te garancije Evropske zajednice, nama Savezni parlament ne funkcioniše, Vlada ne funkcioniše. Izvršen je očigledan pokušaj blokade rada Predsedništva SFRJ.

STANE BROVET: Najviše se opirao oko tih garancija. Smatra da je teško garantovati za takvu stranu kao što je Hrvatska – na osnovu svojih dosadašnjih iskustava. Ja sam mu rekao na to: „Pa, imate sankcije kojima pretite JNA i Srbiji –

što ne biste tim sankcijama pretili njima“? Rekao je da će s njima sada razgovarati i da će nam javiti.

BRANKO KOSTIĆ: Još malo, pa će doći u poziciju da izjavljuju, kao što su prije 50 godina izjavljivali, da Hrvatsku treba staviti pod protektorat.

BORISAV JOVIĆ: Zajedno sa Srbijom, pošto su isto krivi. Za njih je isto – kriv ili prav. Ukoliko oni ne mogu da daju garanciju, onda mi treba da donesemo odluku da ova Odluka važi ako Evropska zajednica garantuje, i to stupa na snagu u roku od šest sati od dobijanja garancije Evropske zajednice. Mi ćemo to objaviti celom svetu. Oni ne mogu da garantuju za Hrvatsku – mi za sebe garantujemo. Mi ćemo svoje obaveze izvršiti. Zamislite – oni nas obavještavaju da ne mogu za njih da garantuju; to znači da nas prave budalama kao i do sada. Mislim da se snažan pritisak može izvršiti na Hrvatsku sa ovim, ako Evropska zajednica garantuje. Time bi bilo sve rešeno. Kada obaveste da garantuju – ovo odmah stupa na snagu.

VELJKO KADIJEVIĆ: Mislim da garancije Evropske zajednice treba da imamo. Isto tako, mora se jasno reći da će Armija i nakon toga, ako taj rok ne bude ispoštovan, nastaviti operacije. To je jedini način koji će nas pred našom vojskom i pred narodima, koji podržavaju tu vojsku, sačuvati. Oni nam očigledno nameću „omču oko vrata“, a hoće da je zadave pomoću nas samih. To je vrlo jasno. Prema tome, treba da im vratimo loptu – ovo što je Boro rekao – pred cijelim svijetom i da kažemo: „Da, a vi izvolite stanite iza toga; ako nećete – mi nastavljamo operacije“.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam samo pod tim uslovom i dao glas za ovaj predlog.

VELJKO KADIJEVIĆ: Predlažem da se u tom smislu to sada saopšti. Predlažem da onda Predsedništvo i Štab vrhovne komande budu stalno na okupu i da čekamo i reagujemo u skladu sa situacijom.

BORISAV JOVIĆ: Mi smo odluku doneli. Ona može biti objavljena. U njoj piše da se ona primenjuje posle potvrde od Evropske zajednice da daje garanciju. Sa naše strane, nikakvih problema nema, sve zavisi od njih. To treba celom svetu da objavimo. Oni to mogu da daju kroz tri dana – ona se ne primenjuje dok oni ne daju garancije. Mi možemo samo da budemo obavješteni kada su dali garancije.

BRANKO KOSTIĆ: Ja sam shvatio da u ovome što je Stane pročitao ima već u tekstu sadržano.

VELJKO KADIJEVIĆ: Možemo reći da se Odluka primenjuje kada se dobije potvrda od Evropske zajednice.

BORISAV JOVIĆ: Ono, na kraju, što je napisano, to je drugo. Ako oni to prekrše, iza toga, onda mi dalje bijemo. Ali, samo da bi počeli sa primenom, prvo treba da se dobije garancija.

Dakle, odluka stupa na snagu kada se dobije garancija Evropske zajednice, i svi rokovi se utoliko pomeraju.

VELJKO KADIJEVIĆ: Mi dajemo ove rokove, s tim što smo pomjerali ove za 24 časa, kao što smo rekli, i saopštavamo te rokove, a kažemo: „počinje se primjenjivati nakon što se dobije garancija od Evropske zajednice“, ne bih uslovljavao – dva sata.

BORISAV JOVIĆ: Njen početak je uslovljen dobijanjem garancije od Evropske zajednice. Ostalo se sve prilagođava. To se podrazumeva.

BRANKO KOSTIĆ: Ja pitam, pošto mi nemamo tekst odluke svi pred sobom, ali ja sam shvatio da to u tekstu odluke već stoji i samo pod tom pretpostavkom sam to ja i predložio. Naime, ukoliko se hrvatska strana ne bude pridržavala ovih obaveza, koje njoj slede, u rokovima, kao što su ovdje predviđeni, da će JNA nastaviti ofanzivna dejstva, u cilju deblokiranja kasarni.

VELJKO KADIJEVIĆ: „Ukoliko se u predviđenom roku ne osigura izvršavanje obaveza od strane Republike Hrvatske, u 24 časa, 8. ovog meseca, JNA će nastaviti započetu operaciju oslobađanja garnizona u Hrvatskoj“.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, to je u redu. Ja sam to tako i shvatio.

BORISAV JOVIĆ: Ne rekosmo ništa za prolaz vojske i opreme iz Slovenije. Da li to podrazumeva deblokadu kasarni i transport jedinica iz Slovenije? To nismo pominjali, a bilo bi jako dobro da smo upisali.

VELJKO KADIJEVIĆ: Nismo. Mi smo sada krenuli ovim drugim putem i mi sa Slovenijom moramo jednu drugu stvar uraditi – preko Evropske zajednice.

BORISAV JOVIĆ: Oni su to odbili. Evropska zajednica je saopštila da je odbila tu mogućnost, zbog toga što se pribojava da će ta oprema i vojska biti upotrebljena protiv Hrvatske. Još su rekli da će biti bez evropske kontrole i da može biti upotrebljena. Ja bih njima opet vratio i rekao: „mi prihvatamo kontrolore da prate to i da kontrolišu gde će biti locirano“. Lociraćemo u drugim delovima zemlje. Dakle, prihvatamo da kontrolori specijalno tu opremu kontrolišu, gde će biti. Spakujemo je u Crnu Goru i Makedoniju, neka stoji. Ja mislim da to može da se pokrene u razgovorima usputno.

BRANKO KOSTIĆ: Ja mislim da bi Evropskoj zajednici, s obzirom na ovaj njihov stav, trebalo u razgovorima kazati: „da smo mi spremni, sa naše strane, da im damo punu garanciju da ta oprema, koja će biti izvučena iz Slovenije, neće biti upotrebljena na kriznim područjima i da, u skladu sa tim, možemo da obezbijedimo i zajedničku kontrolu razmještaja te opreme“. Da li ima još neko nešto da kaže u vezi sa prvom i drugom tačkom dnevnog reda?

VELJKO KADIJEVIĆ: Samo da kažem, mi imamo rešenje za to. „Predsedništvo SFRJ, polazeći od suštinskih interesa Jugoslavije i svih njenih građana i pridajući najveći značaj naporima Evropske zajednice i Haške konferencije o Jugoslaviji, u pravcu okončanja prekida vatre i rešavanja svih problema političkim putem.“ Ja bih da se pošalje ovako: „Ostajući i dalje kod naših opredeljenja da se mirnim putem nađu politička rešenja jugoslovenske krize, ali i da JNA ne bude izigrana sporazumom sa rukovodstvom Hrvatske, kao što je svaki put do sada bilo, Predsedništvo SFRJ, na toj i toj sednici, donelo je sledeću Odluku: 1. da JNA obezbedi apsolutni prekid vatre, tada i tada, da istovremeno Evropska zajednica i predsedavajući Mirovne konferencije o Jugoslaviji garantuju: da se istovremeno obezbedi prekid vatre...“, i sve dalje, što smo rekli i onda ide tačka 3: „ukoliko se u predviđenom roku ne osigura izvršavanje obaveza od strane Republike Hrvatske...“, to smo rekli, i umjesto ove tačke 4. bi rekli zadnju rečenicu: „Odluka stupa na snagu nakon dobijanja garancije od Evropske zajednice da će Hrvatska izvršiti svoje obaveze“. Ja bih molio da se ta odluka formuliše, odmah.

BRANKO KOSTIĆ: Veljko, da pitam, pitanje je ovdje, od strane generalnog sekretara, kako da shvatio ovu sugestiju da budemo na okupu?

VELJKO KADIJEVIĆ: To znači da budemo ovde.

BRANKO KOSTIĆ: U ovoj sali?

BORISAV JOVIĆ: Da čekamo njihovu milost, ili nemilost da nam jave?

VELJKO KADIJEVIĆ: Ja moram čekati milost i nemilost.

BORISAV JOVIĆ: Mi smo doneli Odluku i ona stupa na snagu, kada oni jave. Nama se može javiti kući da li su prihvatili ili nisu. Ako postoji razlog, sedemo celu noć.

VELJKO KADIJEVIĆ: Boro, ja dežuram cijelo vrijeme.

BORISAV JOVIĆ: Znam, drugo je tvoja funkcija, a drugo je naša. Mi smo Odluku doneli.

STANE BROVET: Nećete dugo sedeti, jer oni garancije neće dati.

BORISAV JOVIĆ: Onda ćemo mi objaviti svetu da oni ne žele prekid.

ANTON STARI: Potpuno je identična sadržina odluka, svejedno kada oni daju garancije; dok ne daju nema primene.

BORISAV JOVIĆ: Naša odluka se može svetu objaviti, a mi da čekamo njihovu garanciju.

VELJKO KADIJEVIĆ: Mi ćemo da idemo u Operativni centar, da pratimo situaciju i da vidimo šta se događa, da na svaku od mogućih ponuda odmah reagujemo. Mislim da bi to bilo najbolje.

BRANKO KOSTIĆ: Ja imam obaveza, u 20,00 sati treba da primim holandskog ambasadora.

VELJKO KADIJEVIĆ: Dobro, da budu onda ostali.

BORISAV JOVIĆ: Izvršavanje odluka je u nadležnosti predsednika Predsedništva i saveznog sekretara. Ako treba da se donose nove odluke, svakog trenutka možemo da se okupimo, tu nema problema. Svi smo kod kuće, Odluku smo doneli, možemo da dobijemo obaveštenje da li je potvrđena odluka ili nije, a ako je potrebno doneti bilo kakve odluke, sastaćemo se odmah, to je prirodno. Predsednik Predsedništva je zadužen za sprovođenje Odluke.

BRANKO KOSTIĆ: Veljko i ja ćemo biti u vezi oko toga, ako bude, eventualno, potrebno da vas sazivamo i okupljamo ponovo, sazvaćemo vas. Predlažem, dok se pripremi saopštenje za javnost, da završimo pod „Razno“ ove dvije tačke, koje smo imali.

ANTON STARI: Pod ovom tačkom imamo ostavku ambasadora u Zairu.

MILIVOJE MAKSIĆ: Vi treba da sačekate predlog SSIP-a. On podnosi ostavku, a mi sa Slovencima treba da dogovorimo jedan red, kao što smo to i ranije radili, kada se ko povlači sa dužnosti; idemo za tim, ko nije proveo tri godine, strana koja ga povlači plaća sve te troškove, a to su velike pare, jer mi nismo u budžetu planirali sve te stvari. Prema tome, mi ćemo vas obavestiti, jer mi smo predlagači i za opoziv i za imenovanje.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, to znači kada nas vi obavijestite, onda će uslijediti ukaz Predsjedništva o opozivu. To primamo samo kao informaciju. Veljko Kadijević ima pod „Razno“ nešto.

VELJKO KADIJEVIĆ: Ja imam predlog da se, u ime Štaba Vrhovne komande, jedan broj starešina odlikuje; da se jedan broj starešina, u ovim zadaćama, koje su izvršavali, vanredno unapredi i da vas obavestim da, ono što je u mojoj nadležnosti, sam ja to učinio. Ono što je u nadležnosti Predsedništva, predlažem, napravljen je spisak, da se vanredno odlikuje 95 pripadnika Armije, od toga 61 aktivnih starešina, 4 rezervna, 15 vojnika – na odsluženju vojnog roka i 15 vojnika u rezervi. Nažalost, u tih 95, 30 je poginulo. Predlažemo da se ta odlikovanja daju po hitnom postupku, kako se to inače radi u ratnim uslovima – i objavi. Zatim, drugi naš predlog je da se, za izuzetan doprinos u izvršavanju borbenih zadataka, vanredno unap-

rede u čin general–majora pukovnici Bajić Ljubomir,³² komandant V Vazduhoplovnog korpusa, i pukovnik Mladić Ratko,³³ načelnik Štaba IX Korpusa. Ima ih dosta, koji su se još isticali, njih dvojica su od živih; i u čin kontra–admirala, kapetan vojnog broda Đurović Krsto, koji je poginuo na dužnosti. Bila je ideja da to bude 4–tog, međutim, to ne bi bilo dobro, to je trebalo ranije objaviti. On je, inače, trebao biti na položaju, međutim, trebao je polagati ispit i biti unapređen. Pored toga, nešto što je interno, predlažemo da se na položaj general–pukovnika, sa potpukovničkog, podignu: Uzelac,³⁴ komandant V Korpusa, i general Sokić,³⁵ komandant II Operati-

³² Ljubomir Bajić (1939). Završio je 16. klasu Vazduhoplovne akademije. Od 1988. bio je načelnik Štaba V korpusa, a za komandanta je postavljen jula 1991. godine. Početkom ratnih operacija, premestio je komandu korpusa iz Zagreba na aerodrom „Željava“ kod Bihaća. Za načelnika štaba Komande RV i PVO postavljen je 25 februara 1992. godine. Decembra 2017. izjavio je da je on naredio da se 7. oktobra izvrši napad na Banske dvore u Zagrebu, i to bez konsultacija sa komandom u Beogradu: „Na aerodromu u Bihaću sam na TV gledao najavu susreta Tuđmana i Mesića u Banskim dvorima i doneo odluku da dejstvujem. Naredio sam da G-4 krenu sa Udbine, nad Zagreb su došli sa severa odakle im se niko nije nadao. Sišli su na 2,000 metara, jedan pilot je gađao raketama, drugi bombama“

(https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=12&dd=15&nav_category=167).

³³ Ratko Mladić (1942). Završio Vojnu akademiju Kopnene vojske (od 1. septembra 1961. do 27. septembra 1965). Od 1. aprila 1967. do 1. jula 1967. završio je i obaveštajni kurs Izviđačke škole Generalštaba JNA (II uprava). Uglavnom je službovao u Makedoniji (Kumanovo, Skoplje, Ohrid, Štip). U čin majora unapređen je 27. novembra 1974. kada je postavljen za pomoćnika komandanta za pozadinu 87. samostalne pešadijske baterije. U periodu od 1976. do 1978. pohađao je Komandno–štabnu akademiju. Po njenom završetku odlazi na službu u Kumanovo (Treća armija), gde je postao komandant Prvog pešadijskog bataljona 89. pešadijske brigade. Čin potpukovnika dobio je 25. decembra 1980. u Odeljenju za operativnu nastavu u Komandi garnizona Skoplje. Od 18. avgusta 1986. sa činom pukovnika bio je komandant 39. pešadijske brigade 26. pešadijske divizije (Treća armija), u Štipu. U čin pukovnika unapređen je 22. decembra 1988. godine. Za načelnika štaba Kninskog korpusa postavljen je sredinom avgusta 1991. godine. Pod njegovom komandom, 25. i 26. avgusta bombardovano je i zauzeto selo Kijevo kod Knina, u jednoj od prvih operacija JNA izvedenih u sadejstvu sa snagama SAO Krajine.

³⁴ Nikola Uzelac, (1931–2011), komandant 5. (Banjalučkog) korpusa JNA. Ovaj korpus je osnovan 1988, a zona odgovornosti bila je Bosanska Krajina, jugozapadna Bosna i deo zapadne Slavonije. U septembru 1991. u sastav korpusa uvedena je borbena grupa 265. mehanizovane brigade i 3. partizanska divizija koja je bila povučena iz Slovenije. Jedinice 5. Korpusa u ratna dejstva u Hrvatskoj uključene su 19. septembra kada je donesen plan o deblokadi kasarni JNA u Vinkovcima, Osijeku i Vukovaru. Ukazom „Predsedništva“ od 28. novembra 1991. Nikola Uzelac je, zajedno sa većom grupom oficira, unapređen u čin general–pukovnika „za uspešno rukovođenje i komandovanje, izuzetno držanje i postupanje u izvršenju borbenih zadataka od posebnog značaja za oružane snage i odbranu zemlje“ (*Politika*, 1. децембар 1991, 7).

³⁵ Treba „Cokić“. Jevrem Cokić (1934), general JNA. Završio je Višu vojnu akademiju (1966) i Školu narodne odbrane (1975). Tokom 1991. bio je glavni inspektor JNA, pa komandant 2. Operativne grupe (do 5. oktobra) u činu general–potpukovnika. Poslednjeg dana septembra, u skladu sa direktivom Generalštaba JNA, naredio je blokadu Dubrovnika: „Većim delom snaga preći u napad glavnim snagama na pravcima: Ljubinja–Zavala–Slano; s. Ljubovo–Ivanica–Čibači i Grab–Dubravka–Molunat, a pomoćnim snagama obezbediti objekte i aerodrom Mostar u dolini Neretve, sa ciljem: uz avio, artiljerijsku i brodsku podršku jednovremenim i energičnim dejstvom razbiti snage na pravcima napada i izbiti na obalu, preseći jadransku magistralu na više mesta na odseku Slano–Prevlaka, blokirati sa kopna i mora Dubrovnik, aerodrom Čilipi i Prevlaku i onemogućiti manevar snaga neprijatelja, a zatim, obezbeđujući se sa pravca Ploče, pristupiti uništenju i razoružavanju okruženih snaga neprijatelja i biti u gotovosti za dalja ofanzivna dejstva u zapadnu Hercegovinu“. (Tribunal: Predmet Pavle Strugar, dokaz D44). Penzionisan je 1994. u činu general–pukovnika, sa dužnosti komandanta Prve armije Vojske Jugoslavije.

vne grupe; zatim, još dvojica pukovnika – takođe na položaj general–majora, jer oni, poštujući naše propise, ne bi mogli biti unapređeni, ali bi nakon toga mogli biti brzo unapređeni. Ovo – uspostavljanje na funkcije, to bi ostalo interno, a ovo bi se objavilo.

BRANKO KOSTIĆ: Sa vječerašnje sjednice?

VELJKO KADIJEVIĆ: Večeras bi se donela odluka, i mogla bi se objaviti sa večerašnje sednice, mada ima mišljenja da to ne bi trebalo objavljivati u saopštenju Predsedništva, jer to bi mi objavili, kao što smo i do sada objavljivali. Nego, večeras da se donese ta odluka. Ja sam naredio, ako Predsedništvo to prihvati, da se u toku noći sprema ukazi i onda bi oni ujutru bili doneti, potpisani, pa bi se onda to sutra ujutru objavilo. To je prvi predlog.

BRANKO KOSTIĆ: Veljko, u vezi ovoga, vidim da je 64 starešine predloženo, jako je mali broj vojnika predložen. Mi smo prošli put na Predsjedništvu oko toga razgovarali. Da li su stigli ovi predlozi, koji su poslali jedinicama za odlikovanja?

VELJKO KADIJEVIĆ: Jesu. Veliki broj i vojnika i starešina i mlađih oficira, itd. je unapređeno – to je u mojoj nadležnosti, odnosno pohvaljeno je. Po mojoj nadležnosti unapređeno je u viši čin 39 oficira i 9 mlađih oficira. Što se tiče odlikovanja možemo popravljati u narednom periodu, ako budemo imali prilike.

BRANKO KOSTIĆ: Mi smo prošli put primjetili da je malo vojnika u odnosu na starešine.

BORISAV JOVIĆ: Za odlikovanje, misliš?

BRANKO KOSTIĆ: Da, za odlikovanje.

VELJKO KADIJEVIĆ: Odlikovanja su velika, vojnicima je uglavnom taj niži.

BRANKO KOSTIĆ: Dobro, ali može medalja za hrabrost.

VELJKO KADIJEVIĆ: Da. Ja sada to ne bih mogao popraviti.

BORISAV JOVIĆ: U ovom trenutku ne, ta primedba, eventualno, može da služi za kasnije.

BRANKO KOSTIĆ: Ja to pominjem zbog toga što smo prošli put o tome razgovarali. Ti nijesi bio tu, ne sa namjerom da sada to popravljamo.

VELJKO KADIJEVIĆ: Imate pravo, to bi trebalo učiniti sledećeg puta.

BRANKO KOSTIĆ: Da li se slažete sa ovim prijedlogom?
(*Slažu se*).

VELJKO KADIJEVIĆ: Ja imam još jedno pitanje "pod razno". Bilo je govora i zadnji put, kada ja nisam bio, oko simbola.

BRANKO KOSTIĆ: Jugoslav i ja smo hteli to da kažemo "pod razno".

VELJKO KADIJEVIĆ: Znaite da sada vojna lica nose petokraku. Procenjuje se da su promene u ovoj oblasti neophodne; one su u nadležnosti Predsjedništva. Predlaže se da se umesto toga stavi stilizovana trobojka, koja simbolizuje državnu jugoslovensku zastavu.

ANTON STARI: Državna zastava je sa zvezdom.

JUGOSLAV KOSTIĆ: To ćemo menjati.

BORISAV JOVIĆ: Kako izgleda? Jer, kada je stilizovana, može da bude svašta.

VELJKO KADIJEVIĆ: Dato je da se pravi, samo je stvar u tome da li da se ide na to, ili ne. To bi za dan–dva rešili. Moram da vam kažem, ne znam koje su vaše ideje, ali vidim da ste vi to tražili. Druga stvar, što se tiče Titovih slika, mislim da je napravljena jedna velika greška, njega je trebalo skinuti sa onih pozicija šefa države i vrhovnog komandanta onda kada je umro i svaki put prije. Sada je najnepođodnije vrijeme za sve one, koji su vezani za NOR, da se sada to čini, jer očigledno da je to ustupak opštoj navali, koja je sada. Tito je bio velika ličnost, imao je velika dijela za Jugoslaviju, imao je i velike greške, i sam lično, a i pod njegovim skutom su napravljene velike greške. Prema tome, to je trebalo učiniti tada, nije učinjeno, a sada se vrši pod ovim pritiskom. I dobro, vrši se, i to je u redu. Treća stvar, oko partije; mi smo partiju „isterali“ iz vojske. No, to bi moglo biti u nadležnosti saveznog sekretara, iako je rečeno da se jednom naredbom striktno zabrani rad svih partija u Armiji. Bilo je ideja da se zabrani starešinama, odnosno aktivnim vojnim licima, da se bilo gde uključuju u partije. To bi onda značilo da oni nemaju građanska prava, kao ostali ljudi. Što se mene tiče, ja nisam za to. Ovo prvo je najbolnije, to je petokraka zvijezda, jer petokraka zvijezda nije nikakav ideološki simbol, nego simbol borbe protiv fašizma. Sigurno je da će kod velikog broja starešinskog kadra to imati, uz velika objašnjenja, koja će se dati, bojim se bolne posledice. Ja znam da taj čin teško mogu da prežive mnogi ljudi, i pod pritiskom fašizma koji se povampirio, koji onda hoće – i u formi ideologije, da sruši sve ono što je bio antifašizam, i tome se nasijeda. To je, vjerovatno, jedno pragmatično rješenje, koje, u datom trenutku možda odgovara. Ali, ima ljudi koji ne mogu biti kameleoni do te mjere da mogu reći: „ono je sada bilo dobro, a ovo sada valja“, odnosno „ovo nije valjalo, a ovo sada valja“. Mnogo će to dovesti u veliku dilemu, na čelu sa mnom.³⁶

³⁶ Pitanje simbola JNA zadiralo je duboko u njenu ideološku strukturu, koja nije išla u korak sa rapidnim promenama 1990–1991. Nakon raspada SKJ početkom 1990, JNA na čelu sa Kadijevićem

BRANKO KOSTIĆ: Možemo li se dogovoriti, oko toga, da za dva dana, recimo, za srijedu, kao Predsjedništvo dobijemo prijedloge?

VELJKO KADIJEVIĆ: Ja vas samo sada informišem o tome.

BRANKO KOSTIĆ: Mi smo u Štabu Vrhovne komande pokrenuli to pitanje, pa smo malo razgovarali na tu temu.

VELJKO KADIJEVIĆ: Mnogi su rekli da bi bila bolja kao mobilizacija. Moram reći da ja u to sumnjam, ali možda nisam u pravu. Ja, apsolutno, dozvoljavam da nisam u pravu i dozvoljavam da treba raditi sve ono što će biti u korist ove zemlje. Ali, isto tako, svaki čovjek ima mjeru do koje može nešto trpjeti.

SLOBODAN GRLIGORIJEVIĆ: Da ne utiče to na demotivaciju ljudi.

JUGOSLAV KOSTIĆ: Ima i jednog i drugog.

BRANKO KOSTIĆ: Ima i jednog i drugog. Ja sam bio u prilici da o tome nekoliko riječi kažem, kao svoje mišljenje, u Štabu Vrhovne komande, kada smo bili na informisanju – članovi Predsjedništva. Velika je istina da ta petokraka nije nikada i nigdje bila simbol i znak komunističke ideologije, već da je istina da je pod tom petokrakom izvedena jedna veličanstvena antifašistička borba na ovim prostorima. Ali, isto tako je istina da jedan broj građana, i to ne mali broj građana, tu petokraku, za ovih 40 i nešto godina doživljava, prvenstveno, kao jedan ideološki simbol. Prema tome, ako smo izvršili departizaciju u JNA, ako sutra treba da računamo na višestranački parlamentarni sistem, na mogućnost i da druge političke partije mogu da osvajaju vlast, uključujući čak i one koji tu petokraku posmatraju, gledaju, shvataju kao ideološki simbol a ne kao simbol borbe protiv fašizma. Mislim da bi bilo pametno, zbog tih razloga, da ovo Predsjedništvo, i upravo sastavljeno od predstavnika te partije koja je bila na vlasti i koja je sada na vlasti, predloži jedan simbol, koji bi bio univerzalan, opšte prihvatljiv za sve i koji bi, utoliko prije onemogućio bilo kakvu ideju ili pojavu onih simbola sa kojima se ja ne bih nikako mogao složiti i lakše bih se mogao oprostiti od te petokrake nego od ideje i mogućnosti da mi, eventualno sutra, neka politička partija, ukoliko bi ona slučajno osvojila vlast, u JNA zamenjuje taj simbol svojim ideološkim simbolom, koji ja ne bih mogao prihvatiti. Prema tome, ideja da se ti simboli zamjene univerzalnim znacima, koji su vezani za državu, u JNA, mislim da je ta ideja dobra, da bi bilo pametnije da

sebe je videla kao bastion Jugoslavije, titoizma, pa i svetskog komunizma. Iz Informacija političke uprave SSNO koja je krajem januara 1991. prosleđena starešinama JNA videlo se da je ideja očuvanja svetskog socijalizma i dalje jedan od prioriteta armijskog vrha. Klizanje armije ka tesnoj saradnji sa srpskim rukovodstvom išlo je postepeno, pa se tako oficirski kadar nerado odricao starih rituala i simbola. Predsedništvo je 16. oktobra odlučilo da se skine petokraka zvezda sa oznake pripadnosti JNA. Novi jedinstveni znak pripadnosti oružanim snagama bio je kružnog oblika u tri boje (plava, bela i crvena), a na belom polju u krugu stajala je skraćenica JNA (Tribunal: Stenografske beleške sa 151. sednice Predsedništva SFRJ).

je mi prihvatimo nego da čekamo da drugi te promene vrše. Za mene jeste univerzalni simbol – trobojka jugoslovenska državna zastava bez petokrake zvijezde, jer je to univerzalni simbol, koji praktično prati ovu državu, od kada ona postoji – od 1918. godine, na ovamo. Kasnije je dodata petokraka na nju 1940. i neke godine.

BORISAV JOVIĆ: Mislim da je to jedna krupna stvar, o kojoj odluka može da deluje u dva pravca, jer koliko neke može da mobilise, druge može da demobilise. Ali, trebali bi da uradimo nešto što bi načinilo neku simbiozu – da održi i jedne i druge. Možda bi mogli da postupimo lukavo – da na jednoj zastavici, trobojci, na sredini, gdje je do sada stajala zvezda da taj prostor pokrijemo znakom, na kojem piše „JNA“.

VELJKO KADIJEVIĆ: Ima i takvih ideja.

BORISAV JOVIĆ: Tako da mi ne komentarišemo da li smo time sakrili zvezdu, ili je izbacili, ali faktički imamo trobojku, na kojoj piše: „JNA“. Ta značka, na kojoj piše: „JNA“, može da stoji sa strane, na kapi, ili na čelu, napred, svejedno – kako se oceni. Možda bi sve na taj način rešili. Jer, nije obična zastava, nego je zastava za koju je određeno i na kojoj piše: „JNA“, i stavlja se na kapu. Možda bi se nešto slično moglo uraditi, u tom smislu. Što se tiče Tita, ja mislim da je to čista stvar. Niko nije obavezan, ni po zakonu, da drži njegovu sliku, to je jedna navika, koja je ostala. Jednostavno, nije naređeno da se skine. Ali, u tom pogledu, može se dati jasno tumačenje Zakona – da je držanje Titove slike lična stvar, nije nikakvo naređenje, da ne postoji takvo naređenje, nego je to jedna inercija; da mogu svi da je sklone, ako hoće, a ko neće, ne mora da skloni, to je njegova stvar. Što se tiče partije, mislim da bi, zbog situacije, koju sada imamo u vojsci, u vezi sa mobilizacijom, naopakim delovanjem, savezni sekretar za narodnu odbranu trebao da izda strogo naređenje o zabrani bilo kakvog partijskog delovanja među vojnim obveznicima.

VELJKO KADIJEVIĆ: Svi smo, u tom pogledu, saglasni. To bi učinili već u toku sutrašnjeg dana, iako smo se mi, u tom pogledu, ranije, ne samo izjasnili, nego izdali direktive, naredbe, itd. Sada bi to bilo samo ponavljanje, ali primereno ovoj situaciji.

BORISAV JOVIĆ: S obzirom na situaciju – izdaje se naređenje – zabrana delovanja bilo kakvog partijskog rada.

VELJKO KADIJEVIĆ: Pozvaćemo se na to.

BRANKO KOSTIĆ: Mislim da bi bilo dobro, a možda i bolje ako bi ta naredba, ili odluka, ili nešto slično, recimo [...].³⁷

³⁷ Nečitka jedna strana u originalu.

VELJKO KADIJEVIĆ: Što se tiče djelovanja partije, to je nadležnost saveznog sekretara.³⁸

BRANKO KOSTIĆ: Da, ali bi uz usvajanje znaka javnost mogla biti obaviještena da je Predsjedništvo upoznato sa Naredbom saveznog sekretara itd.

VELJKO KADIJEVIĆ: Bolje je reći: „da je upoznato“, ali ne bi bilo dobro da to donosi Predsjedništvo, ako je nadležnost saveznog sekretara, jer može ispasti kao da sekretar to nije htio da Uradi.

BRANKO KOSTIĆ: Ne da Predsjedništvo donosi, nego da, recimo, Predsjedništvo donosi odluku o promjeni znaka, a istovremeno da kažemo da je Predsjedništvo obaviješteno od saveznog sekretara da je posebnom Naredbom zabranjen svaki partijski rad u jedinicama JNA.

BORISAV JOVIĆ: Prema ukazanoj potrebi, a imajući u vidu potrebu jačanja jedinstva., savezni sekretar donosi sledeću Naredbu, i strogo se toga moraju svi pridržavati. Mi smo upoznati samim tim što je on doneo tu Naredbu. To nije nikakvo jačanje Naredbe time što ćemo reći da smo obavešteni.

BRANKO KOSTIĆ: Ja to kažem zbog efekata u javnosti.

VELJKO KADIJEVIĆ: To će se sutra objaviti.

BORISAV JOVIĆ: Što se tiče Titovih slika u Armiji – ko je hteo da je skinе, skinuo je, a ko je hteo da drži – on je drži. Mislim da savezni sekretar u vezi toga treba da da interno saopštenje – što se Titove slike tiče, stvar je lične volje pojedinaca. Prema propisu, proizlazi da je to stvar ličnog odnosa. Nigde iz Zakona ne proizlazi da se slike moraju držati.

BRANKO KOSTIĆ: Da li još neko ima nešto pod razno? (Nema) Idemo na usvajanje zapisnika.

BORISAV JOVIĆ: Ja ih nisam pročitao, ali mogu da ih odobrim ako je to čitao generalni sekretar.

³⁸ Veljko Kadijević je 8. oktobra potpisao raspis kojim je naredio: „(1) najoštrije zabraniti svaki oblik političko-partijskog i stranačkog delovanja u komandama, štabovima, jedinicama i ustanovama oružanih snaga. (2). Prema pripadnicima JNA koji u komandama, jedinicama i ustanovama JNA prenose, sprovede ili na bilo koji drugi način aktivno deluju sa pozicija političkih partija, stranaka ili udruženja, preduzimati stroge disciplinske i druge zakonom propisane mere. (3.) Civilnim licima koja nastoje da ostvare stranački uticaj kojim štete izvršenju zadataka oružanih snaga, zabraniti pristup u vojne jedinice, ustanove i objekte JNA, a u težim slučajevima protiv njih podnostiti prijave vojnim i civilnim licima“ (navedeno prema: *Одбрана у безбедност Југославије*, 459–460). Ovom merom ukinuta je partijska organizacija u vojsci, koja je obuhvatala praktično sve starešine, ali ne pre nego što je veliki deo njene imovine, sredstava i kadrova postepeno prenošen na Savez komunista – Pokret za Jugoslaviju, koji je u te svrhe i osnovan krajem 1990.

BRANKO KOSTIĆ: Zapisnik sa 143. sjednice. Ako zapisnike niste pročitali, molio bih da pročitate, pa da na sutrašnjoj sjednici usvojimo zapisnike. Predlažem kratku pauzu dok ne dobijemo tekstove odluke i saopštenja.³⁹

(Nakon kraće pauze Predsedništvo je jednoglasno usvojilo tekst Odluke i tekst Saopštenja za javnost)

(Sednica je zaključena u 20,30 časova)

³⁹ Saopštenje je glasilo: „U Beogradu je juče održana sednica Predsedništva SFRJ – predsedavao potpredsednik dr Branko Kostić – u čijem radu su učestvovali predsednik Skupštine SFRJ, savezni sekretar za narodnu odbranu i njegov zamenik, savezni sekretar za unutrašnje poslove i zamenik saveznog sekretara za inostrane poslove. Razmatrane je aktuelna situacija u kriznim žarištima u zemlji i s tim u vezi izveštaji o raspravi o Jugoslaviji u organizaciji Ujedinjenih nacija i na konferenciju u Hagu kao i sadržaj deklaracije sa sastanka ministara inostranih poslova Evropske zajednice od 6. oktobra 1991. godine. Predsedništvo SFRJ je ocenilo da se, na žalost, od strane Republike Hrvatske ne sprovodi sporazum od 4. oktobra, zaključen u Hagu, o deblokadi kasarni bez ikakvog preduslova, i o razmeštanju jedinica JNA u toj republici. Predsedništvo SFRJ je obavešteno da su ministri inostranih poslova Evropske zajednice 6. oktobra ponovo razmatrali situaciju nastalu s tim u vezi dali određene inicijative da se taj sporazum sprovede. Imajući to u vidu, Predsedništvo SFRJ je svestrano razmotrivši sve mogućnosti da se iznađe mirno rešenje izlaska iz krize, ocenilo da je neophodno učiniti dopunski napor da se to ostvari. Međutim, budući da je do sada sve pokušaje da se rešenja tih problema ostvare mirnim putem hrvatsko rukovodstvo izigralo, Predsedništvo SFRJ je odlučilo da za svaki novi sporazum traži izričite garancije Evropske zajednice. Na današnjoj sednici Predsedništvo je donelo posebnu odluku koja ima za cilj sprovođenje sporazuma iz Haga o deblokadi kasarni JNA uz prekid vatre u Hrvatskoj. Predsedništvo SFRJ je sprovođenje ove odluke uslovlilo dobijanjem garancije Evropske zajednice da će se Republika Hrvatska striktno pridržavati svojih obaveza, preuzetih sporazumom u Hagu od 4. oktobra ove godine. Ukoliko se ta garancija ne obezbedi, Predsedništvo SFRJ je zaključilo da je JNA dužna da nastavi sa započetim operacijama u cilju deblokade svojih garnizona. Povodom špekulacija o navodnoj ugroženosti Dubrovnika od strane JNA, Predsedništvo SFRJ obaveštava da JNA ima izričitu naredbu, koje se strogo pridržava, da Dubrovnik ne napada. Ona ga do sada nije ni napadala. Istovremeno, Predsedništvo poziva međunarodne posmatrače da i neposredno kontrolišu o stvarno ugrožava ovaj grad“ (*Политика*, 8 октобар 1991, 1).

30. MEMORANDUM SPORAZUMA IZMEĐU PREDSTAVNIKA SSNO SFRJ I MINISTARSTVA OBRANE HRVATSKE

Zagreb, 8. oktobar 1991.

Na današnjem susretu, utorak 8. listopada 1991. u Zagrebu između generala Andrije Rašete, predstavnika Saveznog Sekretarijata za narodnu odbranu vlade SFRJ i gospodina Stjepana Adamića, zamjenika Ministra obrane u vladi Republike Hrvatske i pukovnika Imre Agotića, člana Vrhovnog stožera Hrvatske Vojske, kao opunomoćenika njihovih uvažениh pretpostavljenih.

Susreli su se danas pod pokroviteljstvom Evropske zajednice koju je predstavljao ambasador D.J. van Houten i imajući i u vidu sporazum potpisan u Haagu 4. listopada 1991. godine, suglasili o slijedećem:

1. Efektivno stupanje na snagu opšteg prekida vatre na teritoriju Hrvatske je potvrđeno za 18.00 sati, utorak 8. listopada 1991. i bit će strogo poštivan sa obje strane dok sudjeluju na mirovnoj Konferenciji o Jugoslaviji

2. Daljni koraci u smislu učvršćivanja prekida vatre energično će se poduzeti narednih dana

3. Blokada na zemlji i na moru trenutno nametnute svim sredstvima s obje strane duž jadranske obale i njene unutrašnjosti biti će istovremeno uklonjene sa ciljem omogućavanja slobodnog kretanja ljudi. Jedinice JNA mogu otići sa svojim transportnim sredstvima, tehničkim materijalima, netaknutim oružjem, vojnom opremom i drugom pokretnom vojnom imovinom.

4. Blokada vojarni u Borongaju, Zagreb će biti momentalno uklonjena i povlačenje tamo stacioniranih trupa početi će odmah kako bi bilo završeno do 18.00 u subotu 12. listopada 1991. Jedinice JNA mogu otići sa svojim transportnim sredstvima, tehničkim materijalima, netaknutim oružjem, vojnom opremom i drugom pokretnom vojnom imovinom.

5. Hitni koraci biti će preduzeti kako bi se organizirala dostava namirnica, rane i lijekova civilnom stanovništvu u području Vukovara i Vinkovaca

6. U skladu sa Memorandumom razumjevanja, sklopljenim 1. rujna 1991. koji je proširio aktivnosti Promatračke misije Evropske zajednice na Hrvatsku, Evropska promatračka misija u Hrvatskoj će uložiti sve napore da bi se efektivno sprovele sve odredbe ovog sporazuma.

U Zagrebu, 8. listopada 1991

General Andrija Rašeta

Stjepan Adamić

Pukovnik Imro Agotić

Ambasador Dirk-Jan Van Houten⁴⁰

⁴⁰ Tribunal: Milošević, dokaz B9040.

31. ODLUKA SABORA REPUBLIKE HRVATSKE O RASKIDU DRŽAVNO-PRAVNE SVEZE SA OSTALIM REPUBLIKAMA I POKRAJINAMA SFRJ

Zagreb, 8. oktobar 1991.

U skladu sa neotuđivim pravom Republike Hrvatske na samoodređenje,
– polazeći od volje građana Republike Hrvatske iskazane na referendumu od 19. svibnja 1991. godine,

– polazeći od Ustavne odluke o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske i Deklaracije o uspostavi samostalne i suverene Republike Hrvatske, koju je Sabor Republike Hrvatske donio na sjednici od 25. lipnja 1991. godine,

– utvrđujući da je tromjesečni rok o odgodi primjene Ustavne odluke koji je određen Brijunskom deklaracijom istekao 7. listopada 1991. godine,

– utvrđujući da su u roku utvrđenom Brijunskom deklaracijom pojačane agresivne akcije, tzv. JNA i srpskih terorista, na gradove i sela, da su, bezobzirno uništavane bolnice, škole, crkve, kulturni spomenici i drugi civilni objekti, što je kulminiralo čak napadanjem i bombardiranjem povijesne jezgre Zagreba pri čemu su oštećene i zgrade Rezidencije Predsjednika Republike, Vlade i Hrvatskog sabora u vrijeme zasjedanja, sa pokušajem atentata na Predsjednika Republike,

– utvrđujući da Jugoslavija kao državna zajednica više ne postoji, Sabor Republike Hrvatske na zajedničkoj sjednici svih vijeća održanoj 8. listopada 1991. godine donosi

ODLUKU

1. Republika Hrvatska od dana 8. listopada 1991. godine raskida državno–pravne sveze na temelju kojih je zajedno sa ostalim republikama i pokrajinama tvorila dosadašnju SFRJ.

2. Republika Hrvatska odriče legitimitet i legalitet svim tijelima dosadašnje federacije – SFRJ.

3. Republika Hrvatska ne priznaje valjanim niti jedan pravni akt bilo kojeg tijela koje nastupa u ime bivše federacije – SFRJ.

4. Republika Hrvatska priznaje samostalnost i suverenost ostalih republika bivše SFRJ, na temelju načela uzajamnosti i spremna je s onim republikama s kojima nije u oružanom sukobu uspostaviti, održavati i razvijati prijateljske, političke, gospodarske, kulturne i druge odnose.

5. Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, jamčeći i osiguravajući temeljna prava čovjeka i nacionalnih manjina, zajamčenih izričito Općom deklaracijom Ujedinjenih naroda, Završnim aktom Helsinške konferencije, dokumentima KESS–a i Pariškom poveljom u sklopu europskih integracijskih tijekova, pripravna je ulaziti u međudržavne i međuregionalne asocijacije s drugim demokratskim državama.

6. Republika Hrvatska nastavit će postupak utvrđivanja međusobnih prava i obveza u odnosu na ostale republike bivše SFRJ i u odnosu na bivšu federaciju.

7. Ova odluka stupa na snagu u trenutku njezina donošenja, 8. listopada 1991.

Zagreb, 8. listopada 1991.

SABOR REPUBLIKE HRVATSKE

Predsjednik Sabora, dr. Žarko Domljan, v. r.⁴¹

⁴¹ *Narodne novine*. Službeni list Republike Hrvatske, br. 53, 8. listopada 1991.

BIBLIOGRAFIJA

IZVORI

- Bilandžić, Dušan. *Povijest izbliza. Memoarski zapisi 1945–2005*, Zagreb: Prometej, 2006.
- Boljkovac, Josip. *Istina mora izaći van. Sjećanja i zapisi prvog ministra unutrašnjih poslova neovisne Hrvatske*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2009.
- Bulatović, Momir. *Pravila ćutanja*, Niš: Zograf, 2005.
- Cimerman, Voren. *Poreklo jedne katastrofe. Jugoslavija i njeni rušitelji*, Beograd: Dangraf, 2003.
- Цокић, Јеврем. *Почетак краја*, Рума: Српска књига, 2008.
- Degoricija, Slavko. *Nije bilo uzalud*, Zagreb: ITG, 2008.
- *Dokumenti o državnosti Republike Hrvatske*, priredio Milardović, Anđelko. Zagreb: Alinea, 1992.
- *Dubrovnik: „Rat za mir”*, priredila Sonja Biserko. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006.
- Гајић–Глишић, Добрила. *Српска војска. Из кабинета министра војног*. Београд: Адмирал Боокс, 2015.
- Genscher, Hans Dietrich. *Sjećanja*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski institut za povijest, 1999.
- *Geneza teritorijalne pretenzije Srbije prema Hrvatskoj i kršenje ratnih zakona i običaja tijekom Domovinskog rata od strane agresora*, priredio Ivan Zvonarek, Zagreb: UDNZDR, 2005.
- Granić, Mate. *Vanjski poslovi: Iza kulisa politike*, Zagreb: Algoritam 2005.
- Јовановић, Владислав. *Рат који се могао избећи. У вртлогу југословенске кризе*, Београд: Нолит, 2008.
- Јовић, Борисав. *Последњи дани СФРЈ*, Београд: Политика, 1995.
- Кадијевић, Вељко. *Моје виђење распада, Војска без државе*, Београд: Политика, 1993.
- Кадијевић, Вељко. *Противудар*, Београд: Филип Вишњић, 2010.
- Костић, Бранко. *1991: да се не заборави*, Београд: Филип Вишњић, 1996.
- Mamula, Branko. *Shučaj Jugoslavija*, Beograd: Dangraf, 2014.
- Manolić, Josip. *Politika i domovina. Moja borba za suverenu i socijalnu Hrvatsku*, Zagreb: Golden marketing/Tehnička knjiga, 2015.
- Marković, Ante. „Moja istina o smrti Jugoslavije“, *Danas*, Beograd, 13–26.11.2003.
- Mesić, Stjepan. *Kako smo srušili Jugoslaviju. Politički memoari posljednjeg predsjednika Predsjedništva SFRJ*, Zagreb: Globus, 1992.
- Mock, Alois. *Dossier Balkan i Hrvatska*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Hrvatski institut za povijest, 1998.
- *Od mira do rata. Dokumenta Predsedništva SFRJ*, priredili Kosta Nikolić, Vladimir Petrović, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

- *Rat u Sloveniji. Dokumenta Predsedništva SFRJ*, priredili Kosta Nikolić, Vladimir Petrović, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2012.
- *Oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i agresija oružanih snaga SFRJ i paravojnih postrojbi na republiku Hrvatsku (1990–1991)*, priredio Mate Rupić, Zagreb: Hrvatski memorijalno–dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2007.
- *Poslednja šansa Jugoslavije: Haška konferencija 1991*, priredila Sonja Biserko, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006.
- Rudolf, Davorin. *Rat koji nismo htjeli. Hrvatska 1991*, Zagreb: Globus, 1999.
- Šarinić, Hrvoje. *Svi moji tajni pregovori sa Slobodanom Miloševićem. Između rata i diplomatije*, Zagreb: Globus, 1999.
- Šeks, Vladimir. *1991: moja sjećanja na stvaranje Hrvatske i Domovinski rat I–II*, Zagreb: Večernji list, 2015.
- Шљиванчанин, Веселин. *Сине, буди човек*, Београд: Службени гласник, 2015.
- Špegelj, Martin. *Sjećanja vojnika*, Zagreb: Znanje, 2001.
- *Стенографске бљешке са сједнице Скупштине Републике Црне Горе од 4. октобра 1991*, Титоград 1991.
- *Suđenje Slobodanu Miloševiću. Transkripti*, Beograd: Fond za humanitarno pravo, 2009.
- Svjedoci raspada Jugoslavije, Liberty TV
 - Bogić Bogićević <https://www.youtube.com/watch?v=TP2CbSae1vQ>
 - Borisav Jović <https://www.youtube.com/watch?v=0QhvPmcJATA&t=61s>
 - Milan Kučan <https://www.youtube.com/watch?v=nSwasU0w32k>
 - Vasil Tupurkovski <https://www.youtube.com/watch?v=yzQ7d0vhMbI>
 - Stjepan Mesić <https://www.youtube.com/watch?v=FAXdH9ZLPbg>
 - Kiro Gligorov <https://www.youtube.com/watch?v=pZvlC5VWmuA>
 - Milo Đukanović <https://www.youtube.com/watch?v=N9eu4OniGtA>
- Tašić, Predrag. *Kako je ubijena Druga Jugoslavija*, Skopje: KTE, 1994.
- Tus, Anton. The war in Slovenia and Croatia up to the Sarajevo ceasefire, u: Branka Magaš, Ivo Žanić, *The war in Croatia and Bosnia–Herzegovina, 1991–1995* London ; Portland, OR : Frank Cass, 2001.
- *Vlada demokratskog jedinstva Hrvatse 1991–1992*, priredio Milovan Baletić, Zagreb: Naklada Zadro, 1998.
- *Vukovarska tragedija 1991 – u mreži propagandnih laži i oružane moći JNA*, priredila Sonja Biserko, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava, 2007.
- *Yugoslavia Through Documents: From Its Creation to Its Dissolution*, priredila Snežana Trifunovska, Dodrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994.
- *Зборник докумената из области одбране и безбедности Југославије 1990–1991 .године*, приредили Славољуб Шушић, Златоје Терзић, Никола Петровић. Београд: Војноиздавачки завод, 2002.
- *Živa istina*, Atlas TV
 - Branko Mamula <https://www.youtube.com/watch?v=tWIUkbtZqIc>
 - Milan Kučan <https://www.youtube.com/watch?v=akdSVrarm5M>

Goran Milić <https://www.youtube.com/watch?v=PFD5nfsxzHc>
 Stjepan Mesić <https://www.youtube.com/watch?v=43WGGzOevHA>
 Novak Kilibarda <https://www.youtube.com/watch?v=e6oj0Q3m8II>
 Vojislav Šešelj 2003 <https://www.youtube.com/watch?v=GIa6oMR3Tes>

LITERATURA

- ANTONIĆ, Slobodan. *Slobodan Milošević. Jovi nije gotovo*, Beograd; Vukotić Media, 2014.
- AntoniĆ, Slobodan. *Zarobljena zemlja – Srbija za vlade Slobodana Miloševića*, Beograd: Otkrovenje, 2002.
- Armatta, Judith. *Twilight of Impunity: The War Crimes Trial of Slobodan Milošević*. Durham, North Carolina: Duke University Press, 2010.
- Бакић, Јово. *Југославија: разарање и његови тумачи*, Beograd: Службени гласник, 2011.
- *Balkan Battlegrounds : A Military History of the Yugoslav Conflict, 1990–1995.*, Washington, DC : Central Intelligence Agency, Office of Russian and European Analysis, 2002–2003.
- Barić, Nikica. *Pobuna Srba u Hrvatskoj*, Zagreb: Golden Marketing–Tehnička knjiga, 2005.
- Bekić, Andrea. „London i Bonn – dva pola politike Europske zajednice prema priznanju Republike Hrvatske 1991“, *Časopis za suvremenu povijest*, 2/2010, 339-366.
- Bilandžić, Dušan. *Propast Jugoslavije i stvaranje moderne Hrvatske*, Zagreb: Agram, 2001.
- Bilandžić, Dušan. *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden Marketing, 1999.
- Brigović, Ivan, “Odlazak Jugoslavenske narodne armije s područja Zadra, Šibenika i Splita krajem 1991. i početkom 1992“, *Časopis za suvremenu povijest* 2/2011, 415–452.
- Булајић, Милан. *Разбијање југословенске државе 1991–1992 – злочин против мира. Одговорност Ватикана и Немачке*, Beograd: Српска књижевна задруга, 1994.
- Сipeк, Тihomir. *Kultura sjećanja: 1991. Povijesni lomovi i svladavanje prošlosti*, Zagreb: Naklada Disput, 2011.
- Dedaković, Mile, Alenka Mirković–Nađ, Davor Runtić. *Bitka za Vukovar, Vinkovci*: Neobična naklada, 1997.
- Dimitrijević, Bojan B. „Neuspela intervencija: upotreba oklopnih jedinica JNA u ratu u Hrvatskoj 1991“, *Istorija 20. veka*. God. 29, br. 2 (2011), str. 87–10

- Domazet, Davor Lošo. *Hrvatska i veliko ratište*, Zagreb: Udruga Svetog Jurja, 2001.
- Đorđević, Ivan. „Twenty years later: The war did (not) begin at Maksimir an anthropological analysis of the media narratives about a never ended football game“, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, 60, 2/2012, 201–216.
- Gow, James. *The Serbian Project and its Adversaries: Strategy of War Crimes*, London: Hurst, 2003.
- Гускова, Јелена. *Историја југословенске кризе*, Београд: ИГАМ, 2003.
- Gulić, Milan. „Proglašenje Republike Srpske Krajine: u sjenci Vensovog plana“, u: *Građanski rat u Hrvatskoj (1991–1995). Zbornik radova XI–XII*, proredio Milojko Budimir Udruženje Srba iz Hrvatske, Beograd 2015/6, 274–337.
- Hadžić, Miroslav (ur.). *Nasilno rasturanje Jugoslavije. Uzroci, dinamika, posledice*, Beograd: Centar za vojno–civilne odnose, 2004.
- Hadžić, Miroslav. *Jugoslovenska narodna agonija*, Beograd: Dangraf, 2004.
- Hedl, Drago, „Budimir Lončar: Kadijević je za četvrtu generalsku zvjezdicu poklonio Miloševiću JNA“, *Jutarnji list*, 6.5.2015.
- Hedl, Drago. *Glavaš : kronika jedne destrukcije*, Zagreb : Novi Liber, 2010.
- Hudelist, Darko *Tuđman. Biografija*, Zagreb: Profil, 2004.
- Ingrao, Charles, Thomas A. Emmert (prir.), *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama. Inicijativa naučbika*, Sarajevo: Memorija, 2010.
- Jović, Dejan. „Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija“, *Reč*, 62/8, jun 2001, 91–157.
- Jović, Dejan. „Lenjinistički i staljinistički izvori Tuđmanove politike samoodređenja i odcjepljenja“, *Politička misao*, 1/2015, 15–47.
- Karaula, Željko. „Osvajanje vojarne ‘Božidar Adžija’ u Bjelovaru 1991“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2007, 7–24.
- Kaurić, Vijoleta Herman. (ur.), *Dr. Franjo Tuđman u okiru hrvatske historiografije*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2011.
- Klemenčić, Matjaž. „Međunarodna zajednica i SRJ zaraćene strane 1989–1997“, u: Charles Ingrao, Thomas A. Emmert (prir.), *Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama. Inicijativa naučnika*, Sarajevo: Memorija 2010, 155–161.
- Koprivica, Veseljko. „Velika tajna dubrovačke operacije : kako je poginuo Krsto Đurović“, http://www.montenegrina.net/istorija/cg_od_1990).
- Kosnica, Ivan. „Uredbe iz nužde Predsjednika Republike Hrvatske iz 1991–1992“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 1/2011.
- Kraljević, Maras Josipa. *Atentat na Hrvatsku: napad prosrpske JNA na Banske dvore i povijesnu jezgru Zagreba, 7. X. 1991*, Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2016.

-
- Kreća, Milenko. *Badenterova arbitražna komisija. Kritički osvrt*, Beograd: Jugoslovenski pregled, 1993.
 - Krnić, Denis, Mamula, Branko, "Vukovar se uopće nije trebao dogoditi. JNA je trebala izvršiti državni udar i zauzeti Zagreb", *Jutarnji list*. 11. decembra 2013
 - Лазански, Мирослав, „Бански двори '91: Пилоти су гађали председника и премијера“, *Политика*, 12.10.2013.
 - Lorger, Ivan, „Lice i naličje. Splitski prosvjed pred Banovinom“, *Stav*, 6.5.2014
 - Lučić, Ivo, „Karađorđevo: politički mit ili dogovor?“, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/2003, 7–36.
 - Magaš, Branka. *The Destruction of Yugoslavia*, New York: Verso Book, 1993.
 - Marijan, Davor. *Slom Titove Armije. JNA i raspad Jugoslavije 1987–1992*, Zagreb: Golden Marketing, 2008.
 - Marijan, Davor, „Rat u Hrvatskoj 1990–1991. Sudionici i značajke“, *Istorija 20. veka*, 29, 2/2011, 55–74.
 - Meier, Viktor. *Yugoslavia, A History of its Demise*, London/New York: Routledge, 1999.
 - Minić, Miloš. *Dogovori u Karađorđevu o podjeli Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Rabis, 2010.
 - Najman, Dražen, Marija Dujić, Ivan Posilović. *Blokada i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj: svjedočanstva i prilozi o Domovinskom ratu*, Zagreb: Udruga dobrovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata, 2004.
 - Nakarada, Radmila (prir.), *Evropa i raspad Jugoslavije*, Beograd: Institut za evropske studije 1995.
 - Nakarada, Radmila, Lidija Basta–Posavec, Slobodan Samardžić (prir.), *Raspad Jugoslavije – produžetak ili kraj agonije*, Beograd: Institut za evropske studije, 1991.
 - Nazor, Ante, Ivan Brigović. *Zapovjedni vrh JNA (siječanj 1990. – svibanj 1992.)*, Zagreb: Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Hrvatski memorijalno–dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2010.
 - Обрадовић, Константин. „Оружани сукоби на тлу бивше СФРЈ“, у: Милан Шаховић, *Међународно право и југословенска криза*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 1996.
 - Николић, Коста. „Политички портрет Слободана Милошевића 1988–1991“, *Токови историје*, 1/2013, 259–284.
 - Pavlaković, Vjerran. "Symbols and the culture of memory in Republika Srpska Krajina". *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity* 41, 6/2011, 893–909.
 - Pavlović, Srđa „Opsada Dubrovnika – rat za mir“. <http://pescanik.net/2009/07>).

- Petrović, Vladimir. "Uloga medija u učršćenju vlasti Slobodana Miloševića", *Istorija 20.veka*, 2/2013, 183–204.
- Popov, Nebojša (prir.), *Srpska strana rata. Trauma i katarza*, Beograd: B92, 2002.
- Radelić, Zdenko, Davor Marijan, Nikica Barić, Albert Bing, Dražen Živić, *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*, Zagreb: Školska knjiga, 2006.
- Ramet, Sabrina. *Thinking about Yugoslavia. Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo*, Cambridge: Cambridge Univeristy Press, 2005.
- Rašeta, Andrija, „Spavam mirno i ne osećam krivnju“, *Večernji list*, 28.9.2014
- Rupel, Dimitrij, „Managing Yugoslav Crisis. Conference on Yugoslavia in the Hague (1991) and the Challenges of Multilateral Diplomacy“, *Acta Histriae*, 2013/3, 329–360.
- Sekulić, Milisav. *Jugoslaviju niko nije branio, a Vrhovna komanda je izdala*, Beograd: Vesti, 1997.
- Sekulić. Milisav. *Knin je pao u Beogradu*, Bad Wilbel: NIDDA Verlag 2000.
- Silber, Laura Allan Little, *Smrt Jugoslavije*, Rijeka: Otokar Keršovani, 1996.
- Škiljan, Filip. „Identitet Srba u Hrvatskoj“, *Politička misao*, 2/2014, 111–134.
- Slapšak Svetlana i drugi. *Rat je počeo na Maksimiru. Govor mržnje u medijima*, Beograd: Medija centar, 1997.
- Стојадиновић, Љубодраг, *Филм који је запалио Југославију*. Београд: Арт студио „Црно на бело“, 1995.
- Švarn, Filip. Jedinica. *Neispričana priča o Crvenim beretkama*, Beograd: Vreme, 2007.
- Tomac, Zdravko. *Iza zatvorenih vrata : tako se stvarala hrvatska država*, Zagreb: Organizator, 1992.
- Tompson, Mark. *Proizvodnja rata. Mediji u Srbiji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Beograd: Medija centar, 1995.
- Vasić, Miloš, *Dosije Arkan*, *Vreme*, 472, 22. januar 2000, http://www.vreme.com/arhiva_html/472/05.html
- Vekarić, Bruno (prir.), *Reči i nedela. Pozivanje ili podsticanje na ratne zločine u medijima u Srbiji 1991–1992*, Beograd: Centar za tranzicione procese, 2011.
- Vučinić, Mihajlo. *Građanski rat u Hrvatskoj 1991–1995*, Beograd: Udruženje Srba iz krajine i Hrvatske, 2005.
- Vukšić, Dragan. *JNA i raspad SFR Jugoslavije. Od čuvara do grobara svoje države*, Stara Pazova: Temkograf, 2006.
- Woodward, S. *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*, Washington: The Brookings institution, 1995.

REGISTAR LIČNIH IMENA

- Adžić, Blagoje I: 27, 33, 50, 370, 375–377, 379, 385, 387, 392–394; II: 10, 34, 41, 42, 46, 50, 53, 60–64, 74, 170, 276; III: 195–197, 204, 236, 326, 331, 338
- Agotić, Imra III: 383
- Ajanović, Irfan I: 181, 213, 214, 247, 269; II: 11, 280; III: 19, 73, 96, 97, 175, 201–203, 206
- Aksentijević, Milan II: 37; III: 225, 227, 243
- Alavanja, Goran III: 8
- Avramović. Života II: 41, 55, 61, 143; II: 204
- Babić, Milan I: 30, 33, 44, 46, 52, 319, 331, 419; II: 15, 36, 108, 186, 187, 243; III: 37**
- Badenter, Rober III: 223
- Bajić, Ljubomir III: 376
- Bajramović, Sejdo I: 16, 54, 378; II: 10–12, 16, 59, 74, 98, 104, 138, 140, 142, 162, 181, 199, 227, 230, 239, 245, 251–253, 269, 270, 280, 281, 296, 333, 337; III: 15, 19, 26, 64, 65, 143, 193, 195–198, 201, 201, 202, 206, 208, 210, 212, 218, 223, 230, 253, 261, 291, 331–334, 337, 338, 351, 367–370
- Bavčar, Igor I: 33, 473; II: 46, 174
- Bebić, Luka III: 213, 229, 237, 240, 243
- Bejker, Džejms II: 13, 14, 27, 30–33, 75, 159, 278, 279; III: 314
- Biondić, Tomislav III: 335
- Bogdanović, Radmilo I: 43, 43, 48 II: 290; III: 38, 329
- Bogićević, Bogić I: 8, 16, 31, 41, 62, 63, 76, 77, 81, 100, 112, 158–160, 162, 181, 217, 240, 247, 258, 305, 319, 320, 340, 345, 354, 359, 361–362, 368, 373, 374, 378, 380, 386, 389, 399, 412, 473, 475, 477; II: 10, 49, 59, 65, 74, 93, 98, 102, 104, 109, 116, 117, 121, 136, 140–144, 146, 155, 182, 184–186, 203, 208, 209, 218, 239, 248, 249, 252, 262, 264, 267–270, 280, 281, 286, 311, 320, 358; III: 12, 17, 19, 60, 73, 79, 107, 108, 111, 120–123, 180, 184, 193, 195–198, 201–203, 206, 208–210, 212, 218, 230, 253–260, 263, 270, 282, 287, 300, 302, 304, 309, 217, 319, 324–326, 331, 332, 334, 337
- Boljkovac, Josip I: 88–90, 94, 97, 329, 346, 364; II: 59, 60, 303; III: 8
- Brovjet, Stane I: 41, 49, 50, 331, 370, 376, 383, 392, 393; II: 42, 55, 56, 60, 65, 68, 71, 75, 76, 104, 105, 112, 121, 129, 136, 137, 140, 142, 170, 201, 206, 209, 236, 241, 249, 270, 280, 286, 321, 322; III: 15, 19, 67, 175, 178, 182–187, 195, 236, 240, 243–246, 253, 259, 261, 268, 273, 274, 278, 279, 284, 285, 289, 290, 393, 318, 320, 326, 331, 334, 338, 340, 343, 344, 351, 358, 359, 362–364, 371, 374
- Bučar, France II: 32, 37, 46, 68, 87, 121, 139; III: 63
- Bućin, Nenad I: 16, 41, 50, 54, 61, 69, 71, 77, 79, 84, 85, 100, 150, 156, 176, 178, 185, 213, 221, 224–226, 247, 269, 300, 302, 312, 314, 315, 319, 338, 339, 345, 351, 355, 358–360, 365–369, 374, 376, 377, 380, 381, 387, 390, 391, 393, 396, 404, 405, 408, 419, 435, 475, 477; II: 9, 10; III: 26
- Bulatović, Momir I: 7, 25, 64, 100, 147, 150, 169, 181, 186, 187, 193, 194, 199, 226, 228, 229, 234, 244–247, 281–283, 294, 301, 396, 420, 434, 436, 477. II: 8, 10, 22, 31, 34, 63, 64, 77, 108, 175, 286, 333, 354; III: 19, 26, 31, 32, 34, 55, 97, 134, 143, 149, 152, 156, 158, 164, 209, 222, 224, 268, 328, 342
- Buš, Džorž I: 35, 248, 289, 468, 471. II: 13, 14, 32, 67; III: 128, 314, 331

- Cokić, Jevrem III: 376
 Crnčević, Brana III: 39
 Cvijan, Stanko III: 38
- Čad, Marjan II: 44
- Delimustafić, Alija III: 236
 Dima, Rolan II: 51
 Domljan, Žarko I: 36, 88, 98; II: 25; III: 384
 Drašković, Vuk I: 42–44, 46, 48, 247 II: 66, 225; III: 38
 Dizdarević, Raif I: 12, 13, 15–19, 24, 405
 Drnovšek, Janez I: 7, 8, 16–18, 43, 47, 61–63, 65–67, 70–73, 75–77, 80, 85, 87, 88, 98–100, 129, 133, 136, 166, 170, 178, 181, 213–217, 228, 229, 232, 238, 247, 249, 256–257, 260, 276, 279, 280, 286, 296, 297, 300, 301, 306, 307, 309–316, 319, 327, 329, 342, 343, 347, 349–351, 357, 359, 361–366, 370, 373, 380–383, 386–389, 391, 392, 396, 398–400, 403, 413, 414, 419, 432–435, 449, 471, 477 II: 8, 10, 12, 14, 20, 22, 26, 46, 47, 55, 60, 63, 68–72, 74, 75, 77, 104, 112–114, 117, 119, 121, 126, 136, 137, 139–142, 197, 217, 249, 270, 280, 308, 315, 319, 323, 326, 330, 332, 333, 340, 348–357, 360–364; III: 12, 17, 19, 61–63, 73, 92, 156, 193–198, 201–205, 208–212, 218, 230, 253, 254, 256–258, 264, 293–296, 331, 334, 337
 Delor, Žak II: 15, 17, 132, 149, 150, 169; III: 133, 223
- Đukanović, Milo II: 65; II: 32
 Đurić, Ivan I: 55
 Đurović, Krsto III: 376
- Gagro, Božidar III: 304
 Genšer, Hans–Ditrih I: 472; II: 51, 62, 63, 65, 137, 181; III: 11
 Gešovski, Sašo III: 8, 242
 Glavaš, Branimir I: 95
 Gligorijević, Slobodan I: 16, 100, 161, 396, 433, 434, 451; II: 11, 16, 89, 142, 146, 154, 172, 286, 334, 337, 338; III: 19, 19, 69, 99–101, 135, 140, 142, 153, 168, 169, 201, 246, 351–352
 Gligorov, Kiro I: 10, 100, 117, 123, 125, 127, 129, 133, 142, 145, 149, 161, 164, 165, 169, 172, 173, 175, 177–179, 181, 185–188, 190, 192, 199, 205, 209–211, 220, 222–224, 228, 233, 235–240, 242–244, 246, 247, 255, 256, 262, 278, 279, 281, 283, 285–288, 291, 295, 302, 305, 307, 310, 312–317, 373, 396, 415, 416, 449–453, 456, 457, 477; II: 17–20, 23, 31, 94, 107, 286, 295, 309, 336, 339, 340, 344, 345, 348, 353, 354, 357, 360, 361; III: 19, 29, 30, 47, 48, 69, 82, 84, 88, 90, 91, 99, 101, 103, 106, 115, 119, 120, 125, 146, 148, 153, 156, 160, 162, 179, 185–188, 201, 209, 223, 232, 254, 259, 332
 Glumac–Levakov, Bogdana III: 19, 57, 62, 63, 90, 141–143, 162, 190
 Gorbačov, Mihail III: 120, 121, 127–130, 353, 362
 Gračanin, Petar I: 40, 41, 319–322, 325, 328, 329, 332, 343, 346, 348, 353, 354, 360, 362, 364, 367, 391, 475; II: 49, 60, 68, 76, 104, 105, 112, 121, 129, 136, 137, 139, 140, 142, 156, 159, 160, 174, 184, 185, 202, 203, 207–209, 211, 224, 225, 232, 237, 246, 253, 257, 267, 270, 280, 286, 304, 305, 332; III: 19, 20, 124, 154, 175–178, 201, 203, 233, 242, 245, 253, 268, 269, 281, 291, 292, 303, 319, 338, 340, 346, 351, 370
 Gregurić, Franjo III: 126, 148, 160, 165, 174, 181–184, 187, 188, 213
 Grubišić, Božidar III: 335
- Herd, Daglas II: 65
- Iglberger, Lorens I: 473; II: 27; III: 314
 Ilić, Miladin III: 9
 Izetbegović, Alija I: 34, 63, 100, 115, 118, 120, 121, 136–138, 144, 147, 151, 155, 156, 163–165, 167, 169, 170, 172–176, 179, 181, 182, 184, 185, 188–190,

192, 195, 197–200, 213, 228, 232, 234, 235, 239, 241, 242, 244, 245, 247, 256, 285, 286, 288–290, 296, 298–300, 302, 303, 309–316, 318, 396, 436, 438, 449, 450, 455, 460, 477. II: 17–20, 22, 23, 25, 26, 31, 277, 286, 322, 324, 326, 328, 330, 348–351, 361; III: 19, 30, 49, 54, 80–83, 85–88, 93, 95, 98–102, 109, 112, 113, 115, 116, 119, 123–125, 209, 222, 254, 259, 260, 287, 332, 371

Janša, Janez I: 33, 473; II: 8, 24, 32, 37, 41–43, 45–48, 51, 55, 56, 60, 61, 68, 70, 73–79, 81; III: 159

Jašari, Kačuša I: 16

Jazov, Sergej I: 48, 379, 395; II: 67; III: 120, 129, 130, 235, 236, 250

Jeljcin, Boris III: 120, 121, 127–129, 353

Jevremović, Pavle III: 311–313

Jokanović, Vukašin I:54; II: 10

Jović, Borisav I: 7, 8, 16–18, 31, 33–40, 43, 47, 49–51, 53, 54, 59, 61–69, 72, 73, 75–80, 82, 84–87, 98, 100–103, 108, 112, 113, 121–123, 126–130, 135, 136, 138, 139, 145, 147, 149, 152, 155–160, 166–174, 177–182, 184–187, 190, 191, 193, 194, 197–205, 208–214, 216, 217, 220–226, 229, 230, 232, 234–249, 254–256, 258, 262, 263, 266–278, 283–286, 289, 291, 293–300, 302–308, 310–325, 327–329, 331, 334, 335, 337–339, 342–345, 347–370, 372–374, 377–407, 409, 410, 412–417, 420–424, 426, 428–434, 436, 438, 439, 442, 443, 446–449, 451–463, 471, 477; II: 8–12, 14–16, 26, 33, 34, 39, 44, 49, 50, 56–59, 66–72, 74, 75, 80, 98–104, 129, 136–140, 142, 148, 163, 164, 166, 172–175, 177, 180, 185, 190, 192–198, 200, 202–213, 215–217, 221–223, 225–228, 230–232, 236–248, 250, 251, 253–270, 280, 286, 290–292, 296–301, 310, 311, 315–320, 322–324, 326–333, 335, 338–345, 351–363; III: 8, 10, 12, 15, 16, 19, 27, 34, 38, 40–

43, 49, 53, 61, 62, 65, 69–72, 74–104, 106–108, 111–125, 127, 134, 136, 138–140, 142, 143, 149, 164, 166–172, 175, 179, 180–182, 187, 189, 190, 193–195, 198, 201–203, 205, 206, 208–215, 218, 219, 230, 232, 236, 237, 249, 250, 253, 255, 256, 258, 260–265, 269, 278–281, 284, 286, 287, 293–297, 300–303, 307–326, 331, 332, 334, 335, 337, 338, 340, 343, 346, 348–351, 355, 364, 366–375, 377, 378, 380, 381

Jović, Josip III: 8

Kacin, Jelko I: 46, 64, 174

Kadijević, Veljko I: 8, 26, 27, 31, 38, 40, 46, 48, 50, 51, 61, 65, 79, 82–85, 87, 88, 98, 181, 319, 320, 325, 327, 328, 330, 331–333, 335–337, 340, 343, 346, 348–353, 355–357, 359–361, 370–374, 377, 379, 380, 382–383, 385, 388–390, 392, 393, 395, 420, 477. II: 5, 6, 8, 10, 22, 24, 33, 34, 39–46, 49, 50, 53–57, 60–63, 65–68, 70, 71, 73–76, 78–81, 110, 136, 138, 139, 142, 144, 148, 152, 154, 157, 159–161, 163, 170, 171, 174, 178, 179, 181, 182, 184, 185, 187–189, 191–193, 197, 199–217, 221, 223–240, 243–249, 252–254, 256–259, 261–270, 275–280, 284, 286, 301, 303, 306, 310–313, 318, 321, 327, 329, 334–336, 341–344, 350, 352, 357; III: 10, 12, 13, 15, 16, 67, 121, 130, 155, 159, 196, 201, 224, 228, 230–233, 235–239, 246, 249, 250, 257, 258, 272, 275, 326, 331, 333–335, 338, 339, 344–346, 350, 351, 355, 358–362, 365–375, 377–381

Kajdomčaj, Hisen I: 100, 103, 127, 130, 134, 135, 168, 181, 190, 192, 216, 217, 235, 247, 294, 396, 399–404, 438, 439, 443–449, 461, 462

Kaletović, Bahrudin II: 8

Kambovski, Vlado II: 76, 262, 286, 334; III: 19, 73, 121, 122, 201, 203, 206, 297

Kandić, Mile III: 14

- Karadžić, Radovan I: 41, 45, 182, 465; II: 6, 7, 20, 58, 106–108; III: 55, 236
- Karington, Piter III: 224, 231, 240, 278, 289, 290, 329, 355, 356, 358, 360, 361
- Kir, Josip Reihl II: 59
- Ključić, Stjepan III: 256
- Kol, Helmut III: 156
- Koljević, Nikola II: 108
- Kolšek, Konrad I: 33, 35, 48; II: 8, 14, 27, 39, 42, 44, 46, 48, 49, 52, 53, 60, 61, 66, 75, 79–81
- Kostić, Branko I: 16, II: 11, 12, 59, 65, 68, 70, 72, 74, 97, 99, 101, 103–105, 112, 113, 118, 129, 136, 138–141, 153, 162, 163, 175, 176, 178, 179, 181, 183, 186, 192–196, 198–207, 214, 215, 217–220, 226, 234, 239, 240–246, 249, 253–257, 259–261, 270, 280, 286, 296, 316, 325, 332, 333, 337, 340, 344, 346, 347, 350, 355, 359, 363; III: 12, 15, 17, 19, 22, 23, 26, 29–33, 36–38, 38, 43, 46, 51–54, 63, 69, 72–76, 80, 84, 86, 88, 89, 91, 96, 100, 101, 103, 104, 106–109, 114, 117, 119, 124, 125, 127, 135, 136, 139, 141–143, 156, 167, 168, 171–173, 175, 179–181, 187–190, 193, 195–199, 201–203, 205, 208–213, 218, 224, 230, 231, 249, 253–258, 260–264, 269, 273, 277, 279–281, 284–287, 289, 294, 296, 297, 299, 300–304, 306, 307, 309–312, 316, 318–321, 324, 325, 331–338, 340, 342–344, 346–352, 354, 358, 362, 363, 366–375, 377–382
- Kostić, Jugoslav I: 16, 100, 141, 156, 161, 247, 302, 319, 328, 335, 340, 348, 354, 358, 367, 369, 378, 380, 381, 391, 396, 404, 413, 419, 432, 463, 478. II: 9, 10, 12–16, 34, 36, 59, 93, 105, 140, 142, 170, 172, 178, 208, 227, 236, 240, 244, 246–250, 256, 262, 263, 270, 280, 281, 286, 296, 300, 315, 321, 331, 356, 359; III: 15, 19, 45, 47, 64, 70, 73, 74, 76, 79, 84, 86, 97, 116, 119, 120, 124, 125, 134, 165, 168, 173, 176, 177, 180, 185, 186, 183, 195–198, 201, 206, 208–213, 218, 230, 253, 259, 262, 263, 282, 290, 301, 307, 322, 326, 331, 334, 337, 351, 355, 367–368, 378, 379
- Kovačević, Rajko III: 276
- Krajišnik, Momčilo II: 103; III: 55, 254
- Kučan, Milan I: 32, 34, 37, 51, 100, 129, 136, 140, 147–149, 156, 157, 171–177, 180, 181, 187, 200–208, 221–229, 234, 237, 242, 246–248, 259, 260, 264, 269, 273, 285, 289, 291–296, 298, 299, 303, 309, 310, 312–316, 396, 407, 412, 417, 421–423, 426, 430, 437, 439, 446, 453–462, 477. II: 8, 17, 22, 26, 31–34, 37, 38, 41–43, 45–48, 51–56, 60–64, 68, 71, 74–77, 80, 81, 96, 97, 100, 104, 121, 124, 129, 136, 139, 192, 286, 288, 292, 297, 300, 301, 311, 319, 320, 323, 324, 331, 332, 335–337, 341, 346, 356, 357, 359, 361; III: 19, 43, 50, 60, 62, 63, 68, 72, 77–85, 88, 91–93, 96, 105–107, 125, 135, 139, 148, 152, 155, 156, 158–160, 162, 163, 165, 168–177, 180, 188, 195, 196, 201, 223
- Lončar, Budimir I: 37, 86, 391 II: 11, 35, 58, 68, 72, 74, 76, 112, 121, 129, 137, 138, 140, 142, 148, 154, 179, 181, 264, 270, 281, 286, 324, 334. III: 19, 110, 111, 127, 129, 163, 178, 201, 205, 208, 209, 233, 239, 242, 251, 253, 257, 258, 268, 269, 277, 280, 288, 297, 311, 349, 351, 354, 355, 366, 369, 370
- Maksić, Milivoje III: 163, 201, 242, 253, 264, 277–279, 297, 304, 307, 311, 351, 352, 355, 356, 362–364, 366–370, 375
- Mamula, Branko I: 25, 26; II: 41, 42, 45, 60; III: 14, 16, 159
- Manolić, Josip I: 36, 88, 98, 329, 330, 472; II: 75, 312, 322; III: 16, 126
- Marendić, Božidar III: 19, 114, 151, 152, 158, 163, 177–179, 236
- Marković, Ante I: 15, 16, 31–33, 38, 44, 54, 61, 77–79, 85–87, 100, 101, 103, 108, 115–117, 120–123, 125, 127, 134, 159, 174–177, 179, 181, 199, 211, 215,

- 222–224, 228–230, 233–235, 237, 238, 247, 249, 251, 254–261, 263–272, 279, 285, 286, 312, 319, 327, 329–335, 343, 345, 352–363, 366–368, 391, 396, 403, 415, 426–432, 449–452, 458, 460–462, 473, 477. II: 8, 10–13, 15, 22, 25, 33–35, 39, 41–43, 55, 56, 60, 61, 65, 66, 68, 70, 72, 74, 76, 81, 90, 91, 104, 105, 112–114, 117, 118, 121, 124–127, 129, 136–142, 148, 153, 157, 162, 167, 172–174, 194–201, 208, 212–215, 220, 227–230, 234–245, 248, 249, 252, 253, 256–260, 262–270, 280, 286, 314, 315, 325, 330, 331, 334–340; III: 9, 11, 15, 18–24, 30, 38, 42, 43, 62, 87, 91–94, 97, 103–105, 110, 111, 121, 123, 125, 127, 129–131, 134, 135, 138–140, 148, 151–160, 162–170, 173, 176–182, 184, 195, 201, 208–210, 232, 233, 236–239, 241–247, 250, 259, 343, 360, 361
- Marović, Svetozar III: 32
- Martić, Milan I: 30, 39, 52, 319, 331, 332, 336 II: 15, 72, 176, 186, 245, 248, 252, 253, 295, 332, 349, 354; III: 37, 40, 41, 225
- Mesić, Stjepan I: 7, 8, 16, 33, 35–37, 40, 41, 43, 44, 51, 61–66, 68–70, 76, 80, 83, 87, 98, 100, 120, 135, 149, 150, 174, 181, 201, 223, 237, 242, 243, 245, 247, 248, 274–276, 283, 286, 296, 297, 303, 306, 314, 316, 319–322, 324, 325, 327–331, 334–339, 345, 346, 348, 353, 355, 356, 358, 360–366, 368–370, 372–374, 377, 378, 384, 385, 387, 391, 392, 396–400, 402, 412, 429, 439, 449, 453, 455, 457, 465, 473, 475, 477; II: 7–12, 15, 19, 26, 27, 31, 34, 36, 39, 41, 49, 51, 52, 57–65, 68, 70–72, 74–79, 97–101, 103–105, 109, 112–114, 116–121, 123–129, 136, 138, 140, 142–144, 148, 151, 154, 159, 160, 162, 164, 166, 167, 170, 172–179, 182, 184, 186, 187, 193–199, 201, 205, 207–209, 212, 213, 217–220, 223–226, 240–271, 280–282, 286–289, 291–299, 301, 304, 306–308, 310–313, 315–321, 324–328, 331–341, 343–351, 354–365; III: 8, 9, 12, 14, 17–27, 29, 31–33, 41, 42, 45, 57, 50, 57, 60–66, 68, 70, 72–75, 78, 81, 83, 85–94, 96, 97, 88, 101–107, 109–120, 122–127, 130, 134–136, 140–142, 148, 152, 155, 159–163, 165, 167–181, 184–191, 193–198, 200–203, 205, 207–214, 218–220, 222–224, 227, 228, 230, 240, 241, 246, 250, 251, 253–259, 262, 264, 273, 287, 291, 323, 324, 331, 332, 334, 336, 337, 341, 343, 360, 361, 376
- Mikelis, Đani de I: 472; II: 51, 58, 100–102, 106, 137; III: 27
- Milić, Goran III: 236
- Milinović, Goran I: 36
- Milošević, Slobodan I: 7, 15, 31–38, 41, 43–55, 64, 65, 80, 94, 100, 101, 108, 116, 117, 119, 128, 137, 147, 164–167, 174, 178, 181, 193, 205–208, 210, 217, 235, 239–241, 244, 246, 247, 259, 260, 264, 265, 289, 291, 292, 296, 308–310, 313, 370, 378, 392, 393, 395–400, 402, 403, 419, 424, 426–428, 441, 445, 446, 450–453, 456, 459–461, 463–465, 479; II: 5, 7–10, 14–17, 20–26, 28–31, 34, 41, 42, 50–52, 57, 58, 63, 64, 66, 67, 72, 73, 76–78, 80, 81, 99, 100, 106–108, 193, 195, 286, 292, 294, 300, 307, 312, 313, 316, 322–325, 328–332, 335, 336, 339–364; III 11, 12, 16, 18–20, 22, 30–32, 34, 42–45, 51, 53, 55, 62, 65, 67–71, 75, 77, 87–90, 93, 95, 96, 98–107, 111–113, 115–119, 122, 124, 127, 134, 140, 148, 151–153, 155, 158, 159, 209, 223, 233, 236, 237, 241, 247, 249, 257, 259, 275, 329, 331, 332, 334, 335, 339, 350, 354–357, 360, 361
- Mirjanić, Stevo III: 236, 245, 246
- Miteran, Fransoa I: 468; II: 14, 17, 162; III: 11
- Mitrović, Aleksandar III: 134, 162, 163, 235, 242, 243, 245, 246, 250
- Mladić, Ratko III: 376
- Mok, Alojz II: 65; III: 156

- Mujezinović, Dževad III: 314
- Negovanović, Marko I: 28, II: 53, 60
- Obradović, Vuk III: 250
- Panić, Života III: 16, 249
- Pavić, Milan III: 159
- Pavičić, Mihajlo III: 213, 338, 350, 351
- Pejanović–Đurišić, Milica, III: 32
- Pelivan, Jure III: 126, 144, 146, 149, 156, 158, 163, 167, 174, 177–180, 187, 254
- Peterle, Lojze I: 469, II: 26, 46, 56, 63, 68, 121, 139; III: 156
- Pineiro, Žoao II: 68, 112, 121
- Plavšić, Biljana III: 255, 256
- Pregl, Živko I: 430; II: 47, 102; III: 53, 159, 160, 163
- Račan, Ivica I: 54
- Radmilović, Stanko I: 36; II: 290
- Rašeta, Andrija II: 46, 52, 137, 145, 161, 185, 291; III: 383
- Rašković, Jovan I: 33, 41, 84, 323, III: 37
- Ražnatović, Željko III: 329, 330, 341
- Ribičić, Ciril I: 55
- Rom, Tomislav III: 9
- Rugova, Ibrahim I: 466
- Rupel, Dimitrij II: 46, 51, 62, 68, 121; III: 220
- Saks, Džefri I: 122, 123
- Silić, Andirja III: 249
- Slokar, Jože III: 140, 156, 159, 163
- Stambolić, Ivan III: 42, 124, 354
- Stari, Anton I: 61, 100, 343, 399 II: 105, 141, 142, 185, 237, 239, 254, 263, 265–267, 269, 271, 281, 286–728, 306; III: 214, 219, 253, 254, 257, 259, 281, 297, 299, 300, 307, 309–312, 314, 324, 332, 338, 349, 351, 352, 374, 375, 378
- Stanišić, Jovica III: 38
- Stefanović, Dragiša III: 9
- Stipetić, Petar III: 276, 335
- Stojičić, Radovan III: 328
- Santer, Žak II: 15, 17, 100, 12, 149, 150, 169
- Sapundžiju, Riza I: 16, 50–52, 61, 68, 79, 87, 100, 113, 127, 135, 136, 161, 181, 216, 217, 247, 259, 260, 319, 343, 345, 369, 377–379, 382–385, 391, 397, 399–402, 404, 418–420, 477
- Šarinić, Hrvoje I: 36, 88; III: 305
- Šeks, Vladimir I: 84, 95
- Šešelj, Vojislav I: 44; II: 10, 13, 72, 251, 290, 348; III: 38, 329, 330, 341
- Šilović, Darko III: 354
- Šimić, Jure III: 276
- Šljivančanin, Veselin III: 16
- Špegelj, Martin I: 35, 36, 88–94, 96, 97, 289, 409, 430, 471–473 II: 25, 57, 60; III: 9, 10, 360
- Šuvar, Stipe I: 15, 16, 398, 399, 446; II: 9, 10; III: 27
- Tepić, Milan III: 276
- Tito, Josip Broz I: 9–14, 19, 22–24, 26–30, 246; II: 19, 28, 72, 82, 298; III: 21, 38, 64, 195, 233, 237, 307, 378–381
- Tuđman, Franjo I: 32, 34–38, 49, 55, 64, 76, 77, 80, 87–89, 93, 94, 98, 99, 101, 117, 120, 126, 138, 139, 147, 150, 151, 154, 155, 157, 163, 164, 171, 172, 179–181, 191, 202–210, 221, 226, 228–230, 235, 236, 240–243, 247–249, 288, 289, 319, 324, 329, 396, 404, 407, 409, 413, 419–421, 423, 424, 426–430, 435–437, 449–451, 455, 459–461, 467, 471, 472, 477. II: 10, 11, 17, 18, 22, 23, 25, 26, 36, 39, 51, 59, 60, 68, 71, 74, 76–78, 98, 100, 121, 124, 126, 129, 137, 247, 278, 289, 292–294, 296, 297, 299, 302–307, 310–314, 318, 320, 322–324, 326, 331, 334–336, 339, 341–344, 347, 350, 351, 354–357, 359–365; III: 9–12, 18, 19, 21–25, 27, 29, 31, 36–39, 41–43, 45, 54, 66–68, 70, 72, 75–80, 81, 82, 84–86, 88, 90, 95, 96, 99–104, 112–

- 114, 120–125, 144, 197, 199, 201–203, 209, 222, 231, 237, 244, 246, 249, 256, 274, 275, 276, 289, 305, 339, 345, 350, 353, 355, 356, 359–363, 370, 376
- Tupurkovski, Vasil I: 16, 80, 81, 86, 100, 160, 181, 223, 314, 315, 317, 319, 327, 336, 344, 356–362, 366, 368, 369, 373, 378, 381, 383, 386, 389, 391, 396, 399, 402, 404, 418, 473, 477; II: 10, 12, 15, 58–60, 62, 63, 64, 72, 74, 94, 97, 101–104, 112, 119, 124, 136, 138–140, 143, 144, 148, 149, 155, 159, 184–192, 194, 197–212, 217, 220–223, 227–241, 243–247, 249, 250, 252–256, 258, 259, 261–265, 267, 269, 270, 280, 286–288, 304, 306, 307, 312, 315, 317–319, 321–331, 334, 340–343, 353, 355, 360, 362. III: 12, 17, 19, 33, 41, 59–61, 64, 66, 68, 70, 71, 73, 76–78, 80–83, 86, 87, 93, 95, 184, 186, 188–190, 193, 198, 201–203, 205, 206, 208–212, 215, 218, 230, 232, 253, 254, 256–260, 262–265, 280, 285–287, 292, 293, 295–297, 300–304, 309, 311–325, 331–334, 337
- Tus, Anton, I:47 II: 42, 44–46, 67, 79
- Uzelac, Nikola III: 227, 236, 249, 376
- Van den Bruk, Hans II: 51, 59, 63, 65, 68, 69, 71, 101, 103, 112, 114, 117–121, 124–127, 128, 137, 138, 147, 148, 181, 189, 214; III: 11, 208–210, 276, 318, 339, 361–363, 365–369, 370
- Vasiljević, Aleksandar II: 39, 56, 57, 60; III: 225
- Vasiljević, Jezdimir III: 333
- Vasiljković, Dragan III: 37, 38, 328
- Vejnands, Henri III: 12, 278
- Vlasi, Azem I: 16, 17
- Vukadinović, Rajko III: 8
- Vukotić, Veselin III: 163
- Zekan, Branko III: 151, 163, 298
- Zelenović, Dragutin I: 16, 36, 44–49, 55, 61, 67, 69, 71, 73, 75, 76, 79, 86, 100, 446; II: 16, 39, 63; III: 9, 38, 45, 134
- Zimerman, Voren I: 27, 31, 471; II: 6, 8, 10, 15, 27, 30, 31, 33, 38, 61, 70, 73, 81, 215, 275–279; III: 11

BELEŠKA O PRIREĐIVAČIMA

KOSTA NIKOLIĆ (1963) radi u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu, u zvanju naučni savetnik. Diplomirao je (1988) magistrirao (1993) i doktorirao (1999) godine na katedri za istoriju Jugoslavije, na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Oblasti naučnog interesovanja: istorija komunizma u Kraljevini Jugoslaviji, istorija srpskog naroda i srpskog društva u Drugom svetskom ratu, kult ličnosti u socijalističkoj Jugoslaviji, istorija historiografije i raspad SFRJ. Bio je glavni i odgovorni urednik časopisa *Istorija 20. veka*. Učestvovao je na više domaćih i međunarodnih skupova. Bio je rukovodilac tri projekta Ministarstva nauke Vlade Republike Srbije. Trenutno rukovodi projektom: *Srpsko društvu u jugoslovenskoj državi u 20. veku – između demokratije i diktature*. Do sada je objavio preko 30 monografija, 25 poglavlja u monografijama i više od 130 članaka u domaćim i međunarodnim časopisima.

VLADIMIR PETROVIĆ (1979), istoričar. Diplomirao je i magistrirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a masterirao i doktorirao na Centralnoevropskom univerzitetu u Budimpešti. Postdiplomske studije je završio na Institutu za proučavanja rata, holokausta i genocida u Amsterdamu, a radi u Institutu za savremenu istoriju u Beogradu, u zvanju viši naučni saradnik. Objavio je monografije *The Emergence of Historical Forensic Expertise* (2017), *Titova lična diplomatija* (2010) i *Jugoslavija stupa na Bliski istok* (2008). Priredio je više tomova istorijskih izvora za proučavanje raspada Jugoslavije (*Dokumenta Predsedništva SFRJ I–III*, *Srpske političke elite i Vens-Ovenov plan I-II*, *Srpske političke elite i Londonska konferencija I-II*). Autor je pedesetak članaka i poglavlja u naučnim zbornicima na srpskom i engleskom jeziku.

Izdavači
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
Beograd, Trg Nikole Pašića 11
E-mail: office@isi.co.rs www.isi.co.rs

DRUŠTVO ISTORIČARA SRBIJE „Stojan Novaković“
Beograd, Trg Nikole Pašića 11
www.drustvo-istoricara.rs

Za izdavače
Prof. dr Momčilo Pavlović
Prof. dr Predrag J. Marković

Tiraž 300
Prvo izdanje

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

355.426(497.5)"1991"(093.2)
94(497.1)"1991/1995"(093.2)

НИКОЛИЋ, Коста, 1963-

Rat u Hrvatskoj : dokumenta Predsedništva SFRJ. Tom 3 : (avgust-oktobar 1991) / priredili Kosta Nikolić, Vladimir Petrović. - 1. izd. - Beograd : Institut za savremenu istoriju; Društvo istoričara Srbije "Stojan Novaković", 2018 (Beograd : Planeta print). - 399 str. ; 24 cm. - (Biblioteka Kraj Jugoslavije. Edicija Dokumenta / [Institut za savremenu istoriju])

Tiraž 300. - Beleška o priređivačima: str. [398]. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 385-390. - Registar.

ISBN 978-86-7403-218-3

1. Петровић, Владимир, 1979- [аутор]

а) Грађански рат 1991 - Хрватска - Историјска грађа б) Југославија - Распад - 1991-1995 - Историјска грађа

COBISS.SR-ID 260143884

Štampa: Planeta print, Beograd